T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EVLİYÂ ÇELEBİ'YE GÖRE 17. YÜZYILDA EDİRNE

HAMİT AYDOĞAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. AHMET GÜNŞEN

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hamit AYDOĞAN tarafından hazırlanan **Evliyâ Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **15.01.2019** günü saat **11:00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *__Kabul edilmesine__ **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Danışman)	Kabul edilmesine	
Prof. Dr. İbrahim SEZGİN	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi İlker TOSUN	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10230146
Yazar Adı / Soyadı	HAMİT AYDOĞAN
T.C.Kimlik No	15676134362
Telefon	5535979116
E-Posta	hamitaydogan86@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Evliyâ Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne
Tezin Tercümesi	Edirne in 17. century in Evliya Çelebi in wiev
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature ; Halk Bilimi (Folklor) = Folklore
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	481
Tez Danışmanları	PROF. DR. AHMET GÜNŞEN
Dizin Terimleri	Türk halk edebiyatı=Turkish public literature
Önerilen Dizin Terimleri	

15.01.2019

İmza:.....

ÖZET

Tezin Adı: Evliyâ Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne

Hazırlayan: Hamit AYDOĞAN

Dünya tarihindeki en önemli seyahat yazarlarından biri olan Evliyâ Çelebi, neredeyse ömrü boyunca gerçekleştirmiş olduğu seyahatler sonucunda elde ettiği bilgileri "*Seyahatnâme*" adlı eserinde toplamıştır. Gözlemlerinin yanında, yazılı ve sözlü kaynaklardan aldığı bilgilere, yorum ve değerlendirmelere de yer vermiş olan Evliyâ Çelebi; kullanmış olduğu sade dil, mizah ve güçlü tasvirleriyle gezmiş olduğu şehirleri en ince ayrıntısına kadar anlatmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Evliyâ Çelebi'nin bir Balkan şehri olan Edirne ile ilgili vermiş olduğu bilgiler ortaya koyulup, onun gözünden bu şehrin nasıl göründüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmamızda, Evliyâ Çelebi'nin jeopolitik konumu sebebiyle "Kızılelma Kapısı"na benzettiği şehirdeki bazı yapıları kaybolmadan önce tespit edip, incelemek; tarihimizi ve kültürümüzü yaşatmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, Edirne, Balkan, Kızılelma.

ABSTRACT

Name of Thesis: Edirne İn 17. Century İn Evliyâ Çelebi İn Wiev

Prepared by: Hamit AYDOĞAN

Evliyâ Celebi, One of the most important travel writers of the World in history, collected his writings in his masterpiece "*Seyahatnâme*" which he acquired by his travels nearly throughout his life time. Besides his observation, he mentioned data which he elicited from both verbal and written sources with his own interpretation and evaluation, Evliyâ Celebi sought to write about smallest details of the cities he saw in addition to his sense of humor and his powerful depiction with a plain language.

In this study, Evliyâ Celebi's understanding of Edirne, which is a Balkan city, is presented and his point of view about this city is aimed to specify. Furthermore it is purposed to sustain our culture and history along with aiming to ascertain and analyse some of the structures before they vanish in this city which he likened to "Kızılelma Kapısı" because of its geopolitical position.

Key Words: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, Edirne, Balkan, Kızılelma.

ÖNSÖZ

Dünya tarihindeki en önemli seyahat yazarlarından biri olan Evliyâ Çelebi, neredeyse ömrü boyunca gerçekleştirdiği seyahatler sonucunda elde ettiği bilgileri *Seyahatnâme* adlı eserinde toplamıştır. Yöntem, içerik ve anlatım özellikleri bakımından bir seyahatnamenin sınırlarının ötesinde özellikler gösteren eser; tarih, coğrafya, mimari, edebiyat, halk bilimi, sosyoloji, dil bilimi alanlarında önemli bilgiler vermektedir.

Gerçekleştirmiş olduğu seyahatleri kendine has üslubuyla değerlendiren Evliyâ Çelebi, köklü bir geçmişe sahip olan Edirne şehri hakkındaki izlenimlerini farklı bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Edirne şehrinin Osmanlı Devleti'ne uzun süre başkentlik yapması, Rumeli fütuhatında bir üs konumunda bulunması ve kültürel açıdan olduğu kadar anıtsal mimarisi ile de dikkat çeken bir merkez konumunda olması, Evliyâ Çelebi'nin Edirne ile ilgili vermiş olduğu bilgilerin önemini artırmaktadır.

Çalışmamızda Evliyâ Çelebi ve *Seyahatnâme* hakkında bilgi verildikten sonra Evliyâ Çelebi'nin gözünden Edirne şehri anlatılmaya çalışılmıştır. Hazırlık aşamasında kaynaklar üzerinde yapmış olduğumuz çalışmadan sonra Evliyâ Çelebi'yi daha iyi anlayabilmek için öncelikle Evliyâ Çelebi'nin seyahatlerine başlamasına vesile olduğunu belirttiği rüyasında geçen Ahi Çelebi Cami ziyaret edilmiş, Karaman'daki Pir Ahmed Efendi Cami'ne gidilerek Evliyâ Çelebi'nin bıraktığı el yazısı incelenmiş; Edirne şehrini izlediği Selimiye Cami minaresine çıkılarak şehir izlenmiş ve mimari yapılar Evliyâ Çelebi gibi adımlanarak ölçülmüştür.

Bu çalışma, temelinde bir kişinin çalışması neticesinde ortaya çıkmış gibi görünse de bir anlamda bir ekibin yardımı, deneyim paylaşımı ve yönlendirmeleri ile şekillenmiştir. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın belirli aşamalardan geçerek şekillenmesinde yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN'e, çalışma boyunca gerek kaynak temini gerek manevi beraberliğiyle beni hiç eksik bırakmayan Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ'a, özellikle arazi uygulamalarında desteğini esirgemeyen Araş. Gör. Tolga DİLLİOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Son olarak çalışmamın başından sonuna kadar hem akademik hem de manevi desteğiyle yanımda olan eşim Nazmiye AYDOĞAN'a ve varlığıyla bana güç veren, mutlu anların çoğalmasını sağlayan kızım Gökçe Umay AYDOĞAN'a teşekkür ederim.

Hamit AYDOĞAN

Ankara, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

ÖNSÖZ iii

İÇİNDEKİLER v

FOTOĞRAF, RESİM, HARİTA VE ŞEKİL LİSTESİ xviii

KISALTMALAR xxvii

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ xxviii

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLAMALAR xxix

GİRİŞ xxxi

1. BÖLÜM: EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN HAYATI VE SEYAHATNÂME 1

1.1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı……..1

1.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Ölümü……..……1

1.1.2. Ailesi……..……..4

1.1.3. Dış Görünüşü……..…….6

1.1.4. Kişiliği……..……...7

1.1.5. Özellikleri……..……..8

1.1.6. Eğitimi ve Hocaları……..……..19

1.1.7. Çevresi……..……23

1.1.8. Saraya Girişi……..……25

1.1.9. Görevleri……..……..28

1.1.10. Seyahat Etme Sebebi……..……29

1.2. Seyahatnâme ……...33

1.2.1. Seyahatnâme'nin Yazılışı……..…...33

1.2.2. Seyahatnâme'nin Üslubu ve Anlatımı……..…….38

1.2.3. Dil Özellikleri……...…….44

1.2.4. Ciltlere Göre İçeriği……..……50
1.2.5. Nüshaları……...……61
2. BÖLÜM: EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN GÖZÜYLE EDİRNE……67
2.1. Tarihi ve Coğrafyası……...70
2.1.1. Edirne Tarihi……..……70
2.1.2. Edirne'nin Coğrafyası……..……..75
2.1.2.1. İklimi……..…..77
2.1.2.2. Nehirleri……..……78
2.1.2.2.1. Tunca Nehri…….……80
2.1.2.2.2. Arda Nehri…….……..81
2.1.2.2.3. Meriç Nehri…….……82
2.1.2.3. Yıldız Talii……..…….83
2.2. İdari Yapısı…….84
2.3. Demografik Yapısı…….88
2.3.1. Mahalleleri……..……...90
2.4. Sosyo Kültürel Yapı……..93
2.4.1. Edirne Halkı……..…….94
2.4.1.1. Halkın Genel Özellikleri……..……95
2.4.1.2. Halkın İsimleri……..……...96
2.4.1.2.1. Erkek ve Kadın İsimleri……...……97
2.4.1.2.2. Köle ve Cariye İsimleri……...…….97
2.4.1.3. Halkın Konuşmaları……..……...97
2.4.1.4. Halkın Giysileri……..……..99
2.4.1.5. Erkeklerin İş, Güç ve Karları……..……..99
2.4.1.6. Önemli Kişiler……..…..100
2.4.1.6.1. İleri Gelenlerin İsimleri……..100
2.4.1.6.2. Usta Tıp Bilginleri ve Cerrahları……100
2.4.1.6.3. İmamları ve Hatipleri……...…..101
2.4.1.6.4. Şair ve Yazarları……...…….102
2.4.1.6.5. Ermiş Zatları……...…...102
2.4.2. Sanatları ve Zanaatları…….…..……...102
2.4.3. Yiyecekleri ve İçecekleri……...…...103

2.4.4. Menkıbeleri ve Hikâyeleri……...…….105
2.4.4.1. Münasip Hikâye (Sefer Şah Sultan Menkıbesi)…….106
2.4.4.2. Hacı Bayram-ı Veli Menkıbesi……..…...109
2.4.4.3. Fatih Sultan Mehmed Han ve Akşemseddin'in Hikâyesi…..…...110
2.4.4.4. Sultan Selim Han Cami'nin Yapılışıyla Alakalı Hikâye……...110
2.4.4.5. Evliyâ Çelebi'nin Babasından Dinlediği Hikâye……...……...….112
2.4.4.6. Kemal Paşazade Menkıbesi……..……115
2.4.4.7. İbrahim Gülşenî Menkıbesi……...…117
2.4.4.8. Müezzin Sultan Menkıbesi……...….119
2.4.4.9. İki Sultan Menkıbesi…….....119
2.4.4.10. Balaban Baba ve Yatağan Baba Menkıbesi……..120
2.4.4.11. Mumcu Hasan Baba Menkıbesi……...120
2.4.4.12. Eğlence Baba Menkıbesi …….121
2.4.4.13. Tütünsüz Sultan Menkıbesi …….....121
2.4.4.14. Kalenderi Sultan Menkıbesi ……...…….122
2.4.4.15. Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Menkıbesi…….…..122
2.4.4.16. Mevlâna Fahreddin el-Acemi Menkıbesi…….123
2.4.4.17. Molla Mehmed bin Yakub Menkıbesi……..124
2.4.4.18. Şeyh Abdülkerîm Gülşenî Menkıbesi……..124
2.5. Mimari Yapısı…….…..125
2.5.1. Dini Mimari…….125
2.5.1.1. Camiler……....126
2.5.1.1.1. Selatin Camileri…….…127
2.5.1.1.1.1. Hüdavendigar Cami……..…128
2.5.1.1.1.2. Yıldırım Oğlu Sultan I. Mehmet Han (Eski Cami)....129
2.5.1.1.1.3. Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami……...140
2.5.1.1.1.4. Gazi Murad Han Cami (Üç Şerefeli Cami)……146
2.5.1.1.1.5. Gazi Murad bey Cami (Muradiye Cami)……..169
2.5.1.1.1.6. Bayezid-i Veli Cami……..…178
2.5.1.1.1.7. Sultan II. Selim Cami (Selimiye Cami)…….190
2.5.1.1.1.8. Sultan Süleyman Han Cami (Taşlık Cami)……215
2.5.1.1.2. Vezir ve Diğer Devlet Adamlarının Camileri…….…220

2.5.1.1.2.1. Defterdar Mustafa Paşa Cami……221
2.5.1.1.2.2. Çelebi Cami……..223
2.5.1.1.2.3. Haseki Sultan Cami……...225
2.5.1.1.2.4. Noktacı Cami……228
2.5.1.1.2.5. Eski Ali Paşa Cami……...229
2.5.1.1.2.6. Beylerbeyi Cami……...230
2.5.1.1.2.7. Lari Cami……..234
2.5.1.1.2.8. Cezeri Kasım paşa Cami……...236
2.5.1.1.2.9. Hacı İlyas Cami…….……241
2.5.1.1.2.10. Mihal Bey Cami…….……..……242
2.5.1.2. Edirne Mescitleri……..246
2.5.1.2.1. Hıdırlık Mescidi…….247
2.5.1.2.2. Timurtaş Paşa Mescidi……..….248
2.5.1.2.3. Kızıl Minare Mescidi…….250
2.5.1.3. Medreseler……...…252
2.5.1.3.1. Dârû'l-kurrâlar……..…….255
2.5.1.3.2. Dârü'l-hadisler…….……..257
2.5.1.3.3. Tıp Medresesi……..……..259
2.5.1.4. İmaretler…….262
2.5.1.5. Edirne Tekkeleri……..……..265
2.5.1.5.1. Hazret-i Hızır Dede Hünkâr Tekkesi……..267
2.5.1.5.2. Küşte-girân Tekkesi (Güreşçiler Tekkesi)…….……269
2.5.1.5.3. Hazret-i Celâleddin-i Rumi Tekkesi……..271
2.5.1.5.4. Hz. Şeyh Zindânî Tekkesi……..272
2.5.1.5.5. Hacı Ömer Ağa Tekkesi…….272
2.5.1.5.6. Şeyh Hz. Mestçizade İbrahim Efendi Tekkesi……...273
2.5.1.5.7. Müezzin Sultan Tekkesi…….274
2.5.1.5.8. Ebu İshak Kâzvini Tekkesi……..…….274
2.5.1.5.9. Taşkend Baba Tekkesi……..…….274
2.5.1.5.10. Tütünsüz Baba Sultan Tekkesi……...…….275
2.5.1.5.11. Üçler ve Yediler Tekkesi…….276
2.5.1.5.12. Şarablar Tekkesi……..276

2.5.1.5.13. Karaca Ahmed Sultan Tekkesi……..…….276
2.5.1.5.14. Dizdarzade Şeyh Ahmed Sultan Zaviyesi…….…..277
2.5.1.5.15. Fildamı Zaviyesi……..277
2.5.1.5.16. Hz. Sefer Baba Tekkesi……..….278
2.5.1.5.17. Mumcu Hasan Baba Tekkesi……..…….278
2.5.1.5.18. Şah Melek Zaviyesi…….....279
2.5.1.5.19. Şeyh Hazret-i Abdülkadir Cilâni Tekkesi……280
2.5.1.5.20. Şeyh Hazret-i Seyyid İbrahim Gülşenî Tekkesi……..281
2.5.1.6. Hayratlar…….....282
2.5.1.7. Edirne Evliyâlarının Ziyaret Yerleri (Türbeler)…….283
2.5.1.7.1. Hz. Hasan Baba…….….284
2.5.1.7.2. Hz. Sefer Baba Ziyaret Yeri…….……..284
2.5.1.7.3. Şeyh Seyyid Cemaleddin Ziyaret Yeri…….…..285
2.5.1.7.4. Hz. Er Sultan Ziyaret Yeri…….286
2.5.1.7.5. Mestçizâde Şeyh İbrahim Ziyaret Yeri……..287
2.5.1.7.6. Hz. Murad Baba Ziyaret Yeri…….....288
2.5.1.7.7. Hz. Hıdır Baba Ziyaret Yeri……..289
2.5.1.7.8. Müezzin Sultan Ziyaret Yeri……..289
2.5.1.7.9. Hz. Ebu İshak Kâzvini Ziyaret Yeri…….……..289
2.5.1.7.10. Hz. Toplu Baba Ziyaret Yeri…….…..290
2.5.1.7.11. Eskici Baba Ziyaret Yeri……..290
2.5.1.7.12. Telli Baba Ziyaret Yeri…….....290
2.5.1.7.13. Taşkend Baba ve Kurd Baba Ziyareti……..291
2.5.1.7.14. Şeyh Hz. Zindanî Ziyaret Yeri…….291
2.5.1.7.15. Tatar Hanlar Ziyaret Yeri……..…..291
2.5.1.7.16. Şeyh Hacı İlyas Ziyaret Yeri……...294
2.5.1.7.17. Sultan Kaplı Dede Ziyaret Yeri…….…..294
2.5.1.7.18. Şeyh Hz. Rıdvan Efendi Ziyaret Yeri……..294
2.5.1.7.19. Balaban Baba ve Yatağan Baba Ziyaret Yeri……..295
2.5.1.7.20. Mumcu Baba Ziyaret Yeri……...296
2.5.1.7.21. Eğlence Baba Ziyaret Yeri……...296
2.5.1.7.22. Seyyidler Sultan Ziyaret Yeri……..296

2.5.1.7.23. Şeyhzade Sultan Hasan ve Şeyhzade Orhan Ziyaret Yeri……..…297
2.5.1.7.24. Hasan Baba Sultan Ziyaret Yeri……..298
2.5.1.7.25. Hz. Tütünsüz Sultan Ziyaret Yeri……..…..298
2.5.1.7.26. Üçler ve Yediler Makamı……299
2.5.1.7.27. Erenler Sultan Ziyaret Yeri……..300
2.5.1.7.28. Karaca Ahmed Sultan Makamı……..…..300
2.5.1.7.29. Kurd Baba Ziyaret Yeri…….…..301
2.5.1.7.30. Hızır Dede Merkadi…….……301
2.5.1.7.31. Kalendari Sultan, Şemmas Dede, İhlas Dede, Cârullah Dede, Ulama Dede, Murtaza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede'nin Ziyaret Yerleri……...…..302
2.5.1.7.32. Sultan Uzun Hasan oğlu Sultan Yakub Ziyaret Yeri……..302
2.5.1.7.33. Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Ziyaret Yeri……...302
2.5.1.7.34. Gazi Arslan Bey, Durhan Bey ve Evren Bey'in Ziyaret Yerleri……...……..303
2.5.1.7.35. Mevlânâ Fahreddin el-Acemi Ziyaret Yeri…….…303
2.5.1.7.36. Molla Mehmed b. Mehmed Bezdaî Ziyaret Yeri……304
2.5.1.7.37. Molla Mehmed bin Yakup Ziyaret Yeri……..304
2.5.1.7.38. Şeyh Muslihiddin bin Alâeddin Ziyaret Yeri……..305
2.5.1.7.39. Mevlânâ Kınalızâde Ali Çelebi Ziyaret Yeri…….……..305
2.5.1.7.40. Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi Ziyaret Yeri……..306
2.5.1.7.41. Şeyh Aşık Dede Gülşenî Ziyaret Yeri…….....306
2.5.1.7.42. Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî Ziyaret Yeri…….307
2.5.1.7.43. Şeyh Ahmed Sultan Ziyaret Yeri…….308
2.5.1.7.44. Mevlânâ Tepegöz Hızır Şah Efendi Ziyaret Yeri……..…308
2.5.1.7.45. Mevlânâ Mehmed Şeyh Şâdilü Ziyaret Yeri……308
2.5.1.8. Dua Kabul Olan Yerler……..…309
2.5.1.9. Kiliseler……..…309
2.5.2. Sivil Mimari……...……..310
2.5.2.1. Saraylar……...…311
2.5.2.1.1. Sultan Sarayları…….……312

2.5.2.1.1.1. Saray-ı Atik (Eski Saray)……312
2.5.2.1.1.2. Saray-ı Cedîd-i Âmire (Yeni Saray)……315
2.5.2.1.2. Vezir, Devlet Adamları ve İleri Gelenlerin Sarayları…….330
2.5.2.2. Köprüler……...……..332
2.5.2.2.1. Mihal Bey Köprüsü……...…….333
2.5.2.2.2. Saraçhane Köprüsü……338
2.5.2.2.3. Sultan Köprüsü……..343
2.5.2.2.4. Yalnız Göz Köprüsü……..347
2.5.2.2.5. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü……..349
2.5.2.3. Hamamlar……...…351
2.5.2.3.1. Üç Şerefeli Hamamı……..….353
2.5.2.3.2. Tahtakale Hamamı…….....355
2.5.2.3.3. Murad Bey Hamamı……..….358
2.5.2.3.4. Mezid Bey Hamamı…….…..358
2.5.2.3.5. Topkapısı Hamamı…….…360
2.5.2.3.6. Bayezid Han Hamamı……363
2.5.2.3.7. Mihal Bey Hamamı……...….364
2.5.2.3.8. Ağa Hamamı……..366
2.5.2.3.9. Kasım Paşa Hamamı…….….367
2.5.2.3.10. Beylerbeyi Hamamı……...……..367
2.5.2.3.11. Ahi Çelebi Hamamı…….…370
2.5.2.3.12. Kadıasker Hamamı……...……371
2.5.2.3.13. Kızlarağası Hamamı……..……..372
2.5.2.3.14. Hünkâr Sarayı Hamamı……..…….372
2.5.2.4. Kervansaraylar ve Konukevleri…….….373
2.5.2.4.1. Tüccar Hanları ve Kervansaraylar……...……..374
2.5.2.4.2. Eşe Kadı Hanı……374
2.5.2.4.3. Bekârhane Hanları…….379
2.5.2.5. Çarşılar ve Pazarlar……....379
2.5.2.5.1. Ali Paşa Çarşısı…….…….382
2.5.2.5.2. Murat Han Bedesteni…….……386
2.5.2.5.3. Eski Bedesten…….390

2.5.2.5.4. Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı…….……..390
2.5.2.5.5. Küçük Arasta……...……..394
2.5.2.5.6. Diğer Çarşılar ve Pazarlar……..394
2.5.2.6. Çeşmeler……...….395
2.5.2.7. Su Kuyuları……..……..397
2.5.2.8. Sebiller……...……397
2.5.2.8.1. Selim Han Sebili……..……..399
2.5.2.8.2. Kızlarağası Mustafa Ağa Sebili…….399
2.5.2.9. Sıbyan Mektepleri…….….400
2.5.2.10. II. Bayezid Han Şifa Yurdu……..402
2.5.2.11. Caddeler……...…414
2.5.3. Askeri Mimari…….…….414
2.5.3.1. Edirne Kalesi……..415

SONUÇ 428

KAYNAKÇA 430

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Karaman'da (Boyalı Kadı) Pir Ahmed Efendi Cami'nde bulunan H.1082 (M.1671) Tarihli Duvar Yazısı……22

Fotoğraf 2: Ahi Çelebi Cami……..30

Fotoğraf 3: Bağdat Köşkü 304 Numaralı Yazmanın Ön Kapağı Ve Bağdat Köşkü 305 Numaralı Yazmanın Arka Kapağı……...62

Fotoğraf 4: Bağdat Köşkü 304 Numaralı Yazmadan Bir Sayfa…….63

Fotoğraf 5: Müntehabât-ı Evliyâ Çelebi İlk Baskısının İlk Sayfası……64

Fotoğraf 6: İkdâm Baskısı, Üçüncü Cilt, İç Kapak……65

Fotoğraf 7: Edirne'nin Konumu…….75

Fotoğraf 8: Tunca Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018)…….81

Fotoğraf 9: Arda Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018)……82

Fotoğraf 10: Meriç Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018)……83

Fotoğraf 11: Hıdırlık'ta Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)…….129

Fotoğraf 12: Eski Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……..130

Fotoğraf 13: Eski Cami'nin Genel Görünümü…….131

Fotoğraf 14: Hacı Bayram Veli'ye Ait Vaaz Kürsüsü……..134

Fotoğraf 15: Edirne Vakıflar Müdürlüğü Tarafından Eski Camiye Koyulan Çiçekler…….135

Fotoğraf 16: Kadınlar Mahfili Ve Hünkâr Mahfilindeki Ahşap Üzeri Kalem İşi Tezyinatlar……136

Fotoğraf 17: Caminin Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe……...137

Fotoğraf 18: Eski Cami Mihrabı ve Minberi (2018)…….139

Fotoğraf 19: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……141

Fotoğraf 20: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami Genel Görünüm (2010)……..142

Fotoğraf 21: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Minaresi……143

Fotoğraf 22: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Mihrabı (2010)……..145

Fotoğraf 23: Gazi Murad Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……146

Fotoğraf 24: Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)……..150

Fotoğraf 25: Üç Şerefeli Cami'nin İç Kısmı (2010)…….152

Fotoğraf 26: Üç Şerefeli Cami'nin Mihrabı (2018)…….154

Fotoğraf 27: Üç Şerefeli Cami'nin Minberi (2018)……..155

Fotoğraf 28: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusunun Batı Yüzündeki Kapı (2010)……159

Fotoğraf 29: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusu (2010)……160

Fotoğraf 30: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusundaki Kubbelerin Desenleri (2018)……161

Fotoğraf 31: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvanı (2018)……162

Fotoğraf 32: Üç Şerefeli Cami'nin Minareleri…….164

Fotoğraf 33: Üç Şerefeli Minare (2018)……..165

Fotoğraf 34: Baklavalı Minare (Fatih Minaresi) (2018)……..166

Fotoğraf 35: Şişhaneli Minare (Kaval-Çubuk Minare) (2018)…….167

Fotoğraf 36: Burma Minare (2018)……..168

Fotoğraf 37: Gazi Murad Bey Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……170

Fotoğraf 38: Muradiye Mevlevîhanesi'nin Temel Buluntuları (2000)…….172

Fotoğraf 39: Muradiye Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)…….173

Fotoğraf 40: Muradiye Cami'nin Kıble Kapısı ve Mihrabı Arası (2018)……175

Fotoğraf 41: Muradiye Cami'nin Minaresi (2018)……...177

Fotoğraf 42: Muradiye Cami'nin Çini Mihrabı ve Ahşap Minberi……..178

Fotoğraf 43: Bayezid-i Veli Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……..179

Fotoğraf 44: Bayezid-i Veli Cami'nin Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Mermer Kitabe (2018)……180

Fotoğraf 45: Bayezid-i Veli Cami'nin Hünkâr Mahfili……183

Fotoğraf 46: Bayezid-i Veli Cami'nin Mihrabı ve Minberi (2018)……..184

Fotoğraf 47: Bayezid-i Veli Cami'nin Şadırvan Avlusu (2018)……...186

Fotoğraf 48: Sultan II. Bayezid Külliyesi Dış Avlusu ve Tunca Nehri Önündeki Toprak Set…….188

Fotoğraf 49: Bayezid-i Veli Cami'nin Minareleri……189

Fotoğraf 50: Selimiye Cami'nin İnşa Kitabesi (2018)……..194

Fotoğraf 51: Selimiye Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……194

Fotoğraf 52: Selimiye Cami'nin Merkezi Kubbe Altında Kalan Bütüncül Mekânı..199

Fotoğraf 53: Payelerin Alt Kısımlarındaki Mermer Kürsüler (2018)……...200

Fotoğraf 54: Rüstem Paşa Cami'nin İç Kısmı……..201

Fotoğraf 55: Selimiye Cami'nin Mihrabı ve Minberi (2018)……...202

Fotoğraf 56: Selimiye Cami'nin Müezzinler Mahfili……...203

Fotoğraf 57: Selimiye Cami'nin Pencereleri (2018)…….205

Fotoğraf 58: Selimiye Kubbesinde Yer Alan Kalem İşi Tekniği İle Yazılmış İhlas Suresi ……207

Fotoğraf 59: Selimiye Cami'nin Şadırvanlı Avlusu…….210

Fotoğraf 60: Selimiye Cami'nin Minareleri (2017)……..213

Fotoğraf 61: İstanbul'dan Edirne'ye Gelişte Görünen İki Minare Kompozisyonu...215

Fotoğraf 62: Sultan Süleyman Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…216

Fotoğraf 63: Taşlık Cami'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Yapılan Restorasyonu Öncesi ve Sonrası……218

Fotoğraf 64: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018).221

Fotoğraf 65: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Genel Görünümü (2018)……223

Fotoğraf 66: Çelebi Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……...224

Fotoğraf 67: Şeyh Çelebi Cami Genel Görünüm (2018)……..225

Fotoğraf 68: Bulgaristan'ın Svilengrad Şehrindeki Mustafa Paşa Köprüsü'nün Konumu (2018)…….226

Fotoğraf 69: Haseki Sultan Cami ……227

Fotoğraf 70: Eski Ali Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……229

Fotoğraf 71: Atik Ali Paşa Cami Genel Görünüm……230

Fotoğraf 72: Beylerbeyi Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……231

Fotoğraf 73: Beylerbeyi Cami Genel Görünüm……...232

Fotoğraf 74: Lari Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……...234

Fotoğraf 75: Lari Cami'nin Genel Görünümü……..236

Fotoğraf 76: Evliyâ Kasım Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……238

Fotoğraf 77: Evliyâ Kasım Paşa Cami'nin Genel Görünümü (2018)……...239

Fotoğraf 78: Evliyâ Kasım Paşa'nın Kabrinin 1951 Yılındaki ve Günümüzdeki Durumu (2018)……..240

Fotoğraf 79: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018).242

Fotoğraf 80: Mihal Bey Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)……243

Fotoğraf 81: Mihal Bey Cami ve Mihal Bey Köprüsü……..245

Fotoğraf 82: Hıdırlık'ta Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)…….248

Fotoğraf 83: Yaya Timurtaş Paşa Mescidi……...249

Fotoğraf 84: Timurtaş (Demirtaş) Paşa Cami Genel Görünümü (2018)……..250

Fotoğraf 85: Zağanos Paşa Cami (Kızıl Minare Mescidi-Zağanos Subaşı Mescidi)……251

Fotoğraf 86: Selimiye Dâr'ül Kurra Medresesi (Vakıf Müzesi) (2018)……...257

Fotoğraf 87: Sultan II. Selim Dârülhadisi……..…258

Fotoğraf 88: Tıp Medresesi ve İç Avlusu……..…260

Fotoğraf 89: Tıp Medresesi'nin Odaları……...…261

Fotoğraf 90: II. Bayezid Külliyesi'nin Aşevi İmareti (2018)……....264

Fotoğraf 91: Yıldırım Bayezid İmareti'nin Mutfak Ocağı ve Bacası (2018)……...265

Fotoğraf 92: Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)……..268

Fotoğraf 93: Pehlivanlar Mezarlığı (2018)……...270

Fotoğraf 94: Muradiye Mevlevîhanesi'nin Genel Görünüşü……....271

Fotoğraf 95: Sultan Süleyman Çeşmesi ve Kuzey Doğuda Bulunan Çeşme (2018).272

Fotoğraf 96: Hacı Ömer Baba Mezarı (2009)……...273

Fotoğraf 97: Tütünsüz Baba Türbesi……275

Fotoğraf 98: Hasan Sezaî Tekkesi'nin Batı Cephesi……....279

Fotoğraf 99: Kadirîhane Tekkesi'nin Genel Görünümü……...……280

Fotoğraf 100: Kadirîhane Tekkesi'nin Temel Kalıntıları (2005)……..281

Fotoğraf 101: Veli Dede Tekkesi'nin Kitabeli Giriş Kapısı……..…282

Fotoğraf 102: Şeyh Seyyid Cemaleddin'in Kabri (2008)…….....285

Fotoğraf 103: Pehlivanlar Mezarlığı Girişi …….……286

Fotoğraf 104: Beylerbeyi Cami Haziresi ve Beylerbeyi Sinâneddin Yûsuf Bey Türbesi …….…….288

Fotoğraf 105: Tatarhaniler Mezarlığı'nın Bulunduğu Alanda Yer Alan Eski Elektrik Fabrikası …..…….293

Fotoğraf 106: Elektrik Fabrikasının Yerine Yapılan Kültür Merkezi Ve Nikah Salonu……...293

Fotoğraf 107: Hacı Ömer Baba Mezarı (2009)……295

Fotoğraf 108: Dârül Hadis Cami'nin Avlsundaki Kapalı ve Açık Türbe……..……298

Fotoğraf 109: Tütünsüz Baba Türbesi (2009)……..…….299

Fotoğraf 110: Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)…….….301

Fotoğraf 111: Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin Kabri……304

Fotoğraf 112: La'li Fenai ve Aşık Efendi'nin Mezarları…….….307

Fotoğraf 113: Edirne Taş Odalar……..…314

Fotoğraf 114: Edirne Saray Hamamı……...….315

Fotoğraf 115: Rus Fotoğrafçı Dmitri İvanoviç Ermakov'un 1870'lerde Çektiği Fotoğrafta Edirne Sarayı Bâb-ı Hümayûnu…….…..320

Fotoğraf 116: Matbah-ı Âmire (Saray Mutfağı)'nin Restorasyon Öncesi Görünümü (2009)……320

Fotoğraf 117: Bâb'üssaâde (Ak Ağalar Kapısı)'nin Günümüzdeki Durumu……...321

Fotoğraf 118: Cihannûma Kasrı'nın Yıkılmadan Önceki Görünümü……..…322

Fotoğraf 119: Cihannûma Kasrı'nın Günümüzdeki Durumu……...323

Fotoğraf 120: Rus Fotoğrafçı Dmitri İvanoviç Ermakov'un 1870'lerde Çektiği Fotoğrafta Kum Kasrı Ve Hamamı……323

Fotoğraf 121: Kum Kasrı Hamamı'nın Arkeolojik Kazı Sonrası Ve Restorasyon Öncesi Görünümü (2010)……..324

Fotoğraf 122: Adalet Kasrı……...…325

Fotoğraf 123: Edirne Sarayı (Saray-ı Cedide-i Amire) Tarihi Sınırları……....327

Fotoğraf 124: Rus Fotoğrafçı Ermakov'un Edirne'yi Tepeden Çektiği Karede, Saray Arazisi Ve Sarayın Yanında, Arka Sol Köşede Padişahların Ava Çıktıkları Tavuk Ormanı ……..328

Fotoğraf 125: Av Köşkü (Bülbül Köşkü)…….329

Fotoğraf 126: Selimiye Cami'nin Minaresinden Şehrin Görünümü (2017)…….331

Fotoğraf 127: Mihal Bey Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….334

Fotoğraf 128: Mihal Bey Köprüsü Tarih Köşkü……...335

Fotoğraf 129: Mihal Bey Köprüsü'nün Genel Görünümü……337

Fotoğraf 130: Saraçhane Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….338

Fotoğraf 131: Saraçhane Köprüsü'nün Müzedeki Kitabesi……..340

Fotoğraf 132: Saraçhane Köprüsü'nün Balkonu……..342

Fotoğraf 133: Saraçhane Köprüsü'nün Genel Görünümü……343

Fotoğraf 134: Fatih Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….….344

Fotoğraf 135: Fatih Köprüsü'nün Genel Görünümü (2017)…….…345

Fotoğraf 136: Kanuni Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……..346

Fotoğraf 137: Kanuni Köprüsü'nün Genel Görünümü (2017)…….346

Fotoğraf 138: Yalnız Göz Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……347

Fotoğraf 139: Yalnız Göz Köprüsü'nün Genel Görünümü (2018)……348

Fotoğraf 140: Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……349

Fotoğraf 141: Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü'nün Genel Görünümü (2018)..350

Fotoğraf 142: Üç Şerefeli Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……353

Fotoğraf 143: Üç Şerefeli Hamamı'nın Genel Görünümü……355

Fotoğraf 144: Tahtakale Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…...……356

Fotoğraf 145: Tahtakale Hamamı'nın Yukarıdan Görünümü……..357

Fotoğraf 146: Mezid Bey Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….…358

Fotoğraf 147: Mezit Bey Hamamı'nın Genel Görünümü……..…360

Fotoğraf 148: Topkapısı Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……...361

Fotoğraf 149: Topkapı Hamamı'nın Genel Görünümü……362

Fotoğraf 150: Bayezid Han Hamamı……363

Fotoğraf 151: Mihal Bey Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……..364

Fotoğraf 152: Mihal Bey Hamamı (1973)……365

Fotoğraf 153: Mihal Bey Hamamı'nın Genel Görünümü…….366

Fotoğraf 154: Beylerbeyi Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….…368

Fotoğraf 155: Beylerbeyi Hamamı'nın Günümüzdeki Durumu……...…369

Fotoğraf 156: Riyâz-ı Belde-i Edirne'de Belirtilen Adreste Bulunan İş Yeri (2018)……....371

Fotoğraf 157: Eşe Kadı Hanı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)…….375

Fotoğraf 158: Eşe Kadın Hanı'nın Genel Görünümü……...376

Fotoğraf 159: Ali Paşa Çarşısı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……382

Fotoğraf 160: Ali Paşa Çarşısı'nın İç Kısmı…….383

Fotoğraf 161: Ali Paşa Çarşısı'nın Üst, Orta ve İğneciler Kapısı……384

Fotoğraf 162: Ali Paşa Çarşısı'nın Genel Görünümü……...…386

Fotoğraf 163: Murat Han Bedesteni'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)……387

Fotoğraf 164: Bedesten'in Genel Görünümü (2018)……....388

Fotoğraf 165: Murat Han Bedesteni İçerisindeki Dükkânlar (2018)……389

Fotoğraf 166: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018).391

Fotoğraf 167: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın Genel Görünümü (2009)…….391

Fotoğraf 168: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın İç Kısmı (2018)……..392

Fotoğraf 169: Selim Han Mektebi……401

Fotoğraf 170: Muradiye Mektebi……..…401

Fotoğraf 171: II. Bayezid Han Şifa Yurdu'nun Şehir İçerisindeki Konumu (2018).403

Fotoğraf 172: Dârüşşifâ'nın Birinci Bölümü……406

Fotoğraf 173: Dârüşşifâ'nın İkinci Bölümü…….407

Fotoğraf 174: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümü……..408

Fotoğraf 175: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümünde Yer Alan Çalgı Çengi Kısmı (2018)……....409

Fotoğraf 176: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümünde Yer Alan Havuz (2018)……..410

Fotoğraf 177: Makedone Kulesi……...420

Fotoğraf 178: Makedone Kulesi'nin 1894'ten Sonraki Hali Ve Kule Bedeninde Yer Alan Bizans Kitabesi…….420

Fotoğraf 179: Edirne Kalesi Kalıntıları ……...427

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Evliyâ Çelebi'nin Gençliği ve Yaşlılığı…….6

Resim 2: *Seyahatnâme*'deki Tek Resim, Evliyâ Çelebi' nin "Ayakkabıcı Muştası" na Benzettiği İnebahtı Kalesi Çizimi……11

Resim 3: Evliyâ Çelebi'nin Sultanla Görüşmesi…….27

Resim 4: Evliyâ Çelebi Fetih Ezanı Okurken …….29

Resim 5: Evliyâ Çelebi'nin Rüyası…….31

Resim 6: Evliyâ Çelebi ve İstanbul…….54

Resim 7: Evliyâ Çelebi ve Bursa…….55

Resim 8: Evliyâ Çelebi ve Erzurum Seyahati……..56

Resim 9: Evliyâ Çelebi ve Balkan Seyahati……57

Resim 10: Evliyâ Çelebi ve Kandiye Kalesi'nin Fethi……59

Resim 11: Evliyâ Çelebi ve Mısır Seyahati…….60

Resim 12: Edirne Kalesi'nin Kuzeybatı Kısmı, Kafesli Kapı Algısal Restorasyon Çalışması……...241

Resim 13: Edirne Sarayı'nın Rıfat Osman Tosyavizade Tarafından Yapılan Kuşbakışı Suluboya Resmi (1923)…….316

Resim 14: Edirne Sarayı'nın Genel Görünümünü Yansıtan Bir Gravür……317

Resim 15: Edirne Kalesi'nin Kuzey Batı Tarafı, Kafes Kapı'nın Algısal Restorasyon Çalışması……...424

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Evliyâ Çelebi'nin Nil Haritası'ndan Kahire Kalesi…….....14

Harita 2: Evliyâ Çelebi'nin Seyahatleri Boyunca Uğradığı Duraklar…….52

Harita 3: Edirne'deki Akarsuları Gösteren Harita……..79

Harita 4: Edirne Şehir Merkezinin Yüzyıllar İçerisindeki Gelişimi……...…91

Harita 5: Noktacı Cami Sokak……..228

Harita 6: 1903 Yılı Raymond Planı (Yangın Öncesi Son Harita)……292

Harita 7: Koruma Kurulu Haritası'nda Edirne Kale İçi Kastrumu'nun Günümüzdeki İzleri …….416

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Jakob Tollius'un Uyvar'daki Vâlide Câmi'nde Kopya Ettiği Yazılar……12

Şekil 2: Eski Cami Planı……....133

Şekil 3: Caminin Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabenin Arapça Metni…137

Şekil 4: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami Planı (Restitüsyon)……..….144

Şekil 5: Cümle Kapısı Kitabesinin Arapça Metni……..150

Şekil 6: Üç Şerefeli Cami Planı…….153

Şekil 7: Muradiye Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabenin Arapça Metni….174

Şekil 8: Muradiye Cami Planı……...……176

Şekil 9: Bayezid-i Veli Cami'nin Giriş Kapısı Üzerinde Kitabenin Arapça Metni...181

Şekil 10: Bayezid-i Veli Cami Planı……..183

Şekil 11: Selimiye Cami Planı……..……209

Şekil 12: Edirne Şehri İçinde Selimiye Cami'nin Konumu……...214

Şekil 13: Taşlık Cami Planı……..……219

Şekil 14: Defterdar Mustafa Paşa Cami Planı……222

Şekil 15: Beylerbeyi Cami Planı……...…233

Şekil 16: Lari Cami Planı……...…235

Şekil 17: Mihal Bey Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabenin Arapça Metni..244

Şekil 18: Mihal Bey Cami Planı……....245

Şekil 19: Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin Aşevi İmareti Planı…….……264

Şekil 20: Edirne Sarayı'nın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı…….……319

Şekil 21: Saraçhane Köprüsü Planı……...341

Şekil 23: Üç Şerefeli Hamamı Planı……..354

Şekil 24: Tahtakale Hamamı Planı……....357

Şekil 25: Mezid Bey Hamamı Planı……..…359

Şekil 26: Topkapı Hamamı Planı…….….362

Şekil 27: Mihal Bey Hamamı Planı……...……365

Şekil 28: Beylerbeyi Hamamı Planı……..369

Şekil 29: Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı Planı……...378

Şekil 30: Ali Paşa Çarşısı Planı…….385

Şekil 31: Murat Han Bedesteni Planı ……...388

Şekil 32: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı Planı……..…393

Şekil 33: Dârüşşifânın Bölümlerini Gösteren Plan……....405

Şekil 34: Makedonya Kulesi Üzerinde Yer Alan Bizans Yazıtı……...421

Şekil 35: Edirne Müzesi'nde Bulunan Edirne Kalesi'ne Ait Tamir Kitabesi…….421

Şekil 36: Surların Üzerindeki Monogramlar…….....422

Şekil 37: Edirne Kalesi'nin *Seyahatnâme*'deki Tasvirine Göre Çizilen Kale Planı...425

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

b. : bn (Arapça'da "baba" anlamına gelmektedir.)

Bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren(ler)

D. : Doğum

Der: Derleyen(ler)

Ed: Editör(ler)

EKVTVKBK: Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

EMA: Edirne Müze Arşivi

EMM : Edirne Müze Müdürlüğü

ETKVE: Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri

EVBM: Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü

EYSK : Edirne Yeni Saray Kazısı

H. : Hicri

Haz : Hazırlayan(lar)

Hz : Hazreti

İA : Milli Eğitim Basımevi İslam Ansiklopedisi

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

M. : Miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MEDAM : Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi

OTAM : Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi

Ö. : Ölüm

S. : Sayı

s. : Sayfa

Sad. : Sadeleştiren(ler)

TTK : Türk Tarih Kurumu

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü

YKY : Yapı Kredi Yayınları

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı'nın görgü ve merakını temsil eden Evliyâ Çelebi tarafından kaleme alınan *Seyahatnâme* adlı eser, yalnızca Osmanlı toplumunun kültürel değerlerine değil, birçok farklı milletin kültürel birikimine de ışık tutmakta ve 17. yüzyılın sosyal, kültürel, askeri, dini, iktisadi, bürokratik ve diplomatik yönlerini yansıtmaktadır. Tarih, coğrafya, dil, halk bilimi, etnoloji ve sosyoloji konularında önemli bilgiler sunan Evliyâ Çelebi, eserinde gözlemlerinin yanında, yazılı ve sözlü kaynaklardan aldığı bilgilerle yorum ve değerlendirmelere de yer vermiş; kullanmış olduğu sade dil, mizah ve güçlü tasvirleriyle gezmiş olduğu şehirleri en ince ayrıntısına kadar anlatmaya çalışmıştır.

Bu tezin ana amacı; Türk kültür tarihi, edebiyatı ve halk bilimi açısından temel bir kaynak olan *Seyahatnâme* ve Evliyâ Çelebi hakkında bilgi vermek; Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme'*sinde Edirne şehri ile ilgili anlattıklarını ortaya koyup, bu bilgilere farklı sorular sorarak Evliyâ Çelebi'nin gözünden bu şehrin nasıl göründüğünü belirlemektir.

Çalışmamızda Evliyâ Çelebi'nin Edirne şehri ile ilgili vermiş olduğu bilgileri kaynaklarla karşılaştırmamızın, *Seyahatnâme*'ye dönük olumlu bir kanaatin geliştirilmesine hizmet edeceğinin düşünmekteyiz. Ayrıca çalışmamızda Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği bazı yapıları kaybolmadan önce tespit edip, incelemenin; tarihimizi ve kültürümüzü koruma ve yaşatma adına fayda sağlayacağına inanıyoruz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLAMALAR

Araştırma sürecinin başlangıcında konumuz hakkında daha önce ne tür bir bilimsel bilgi birikiminin olduğunu belirlemek ve araştırmayı bu bilgi birikiminin üzerinde yapılandırmak; konumuz hakkında bilinen ve bilinmeyen boyutları belirlemek, hangi boyutun araştırılacağına karar vermek amacıyla kaynak taraması yapılmıştır.

*Seyahatnâme'*nin bir bütün olarak incelenmesi ve bu bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerektiği için öncelikle; Orhan Şaik Gökyay, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin tarafından *Seyahatnâme*'nin farklı nüshaları karşılaştırılarak hazırlanan ve Yapı Kredi Yayınları tarafından basılan 10 ciltlik eserin tamamı incelenmiştir.

Araştırmamızda; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* ve Edirne ile ilgili tüm çalışmalara ulaşmak hedeflenmiştir. Bu amaçla; Millî Kütüphane, Trakya Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi toplu bilgi kaynakları incelenmiştir. Ayrıca Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Edirne Selimiye Müzesi Arşivi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Edirne Kültür ve Tabiat Varlılarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgelerden yararlanılmıştır.

Kaynak taraması kapsamında konumuz ile ilgili farklı bilim dallarında hazırlanmış Almanca ve Türkçe kitaplar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında ise arazi uygulamaları gerçekleştirilmiştir. *Seyahatnâme*'de bahsedilen yerler ve eserler detaylı olarak incelenmiş, Evliyâ Çelebi'nin adımları takip edilmeye çalışılmıştır. Arazi uygulamaları esnasında çok sayıda fotoğraf çekimi yapılmış ve titiz bir eleme ile bunların bir kısmı çalışmanın ilgili bölümlerine yerleştirilmiştir. Araştırma, görsel öğelerin zenginleştirilmesi amacıyla, şekil ve harita gibi yardımcı ifade teknikleriyle desteklenmiştir. Haritaların ve planların çizim ve renklendirmeleri için Photo Scape programının 3.7 sürümü kullanılmıştır.

Yukarıda açıklanan yöntemler ile elde edilen dokümanter veriler, karşılaştırmalar yaparak yorumlanmaya çalışılmış, irdelenmiş ve yazım aşamasına geçilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Evliyâ Çelebi ele alınmış ve hayatı anlatılmış, *Seyahatnâme* hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Evliyâ Çelebi'nin gözünden Edirne şehir merkezi

anlatılmıştır. Bu kısımda konuyu ele alış yöntemimiz; bazı durumlarda sözü tamamen Evliyâ Çelebi'ye bırakmak, bazı durumlarda diğer araştırmalarla karşılaştırmalar yapmak, Evliyâ Çelebi'nin bahsetmediği konuları diğer kaynaklardan destekleyerek doldurmak, bazen de bütün bu tablodan sonuçlar çıkarmak şeklinde olmuştur. Sonuç kısmında konu ile ilgili tespit ve önerilere yer verilerek özgün bir çalışma ortaya koyulmuştur.

GİRİŞ

Seyahatnameler toplumsal yapıyı, kültürel dokuyu ve doğayı anlamamıza yardımcı olan, dünyayı ifade etme biçimlerimize katkıda bulunan kaynaklardır. Bu yazın türü, öznesi olan seyyahın kimliği, statüsü, düşünce dünyası, iktisadi düzeyi, mesleği ve uğraşısı gibi temel özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Seyahatnamelerin tarihi bir kaynak olarak kabul edilme konusu tartışmalı olsa da canlı tasvirlere sahip olmaları, yazıldıkları dönemin kültürel yapısını yansıtmaları ve bize tarihe farklı bir açıdan bakma imkânı vermeleri nedeniyle her zaman önem taşımaktadır. Bu bağlamda Osmanlı şehir tarihçiliği açısından Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'si önemli bir kaynak konumundadır.

Ait olduğu milletin kültürünü, geçmişinden süzülüp gelen maddi ve manevi değerlerini, kendine has üslubuyla ortaya koyan, savaş ve barış zamanlarının seyyahı Evliyâ Çelebi'nin yaşadığı yıllar (1611-1684/85) IV. Murad'ın ve Köprülü sadrazamları Mehmed ile Fazıl Ahmed'in yönetimleri altında, iç politikada iki defa toparlanabilmiş olan Osmanlı Devleti'nin duraksama döneminin sonlarına rastlamaktadır.

17. yüzyıl Osmanlı Devleti için yönetim uygulamalarının yozlaşmasıyla el ele giden, ekonomik ve toplumsal sıkıntıların yaygın olduğu bir çağdır. Anadolu, Celâlî ayaklanmalarıyla sarsılırken, İstanbul zaman zaman yeniçerilerin ve değişik saray hiziplerinin çatışma alanına dönüşmüştür. İran ile açık çatışmanın Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla geçici olarak son bulmasıyla rahatlayan Osmanlı Devleti; Venedik'e, Lehistan'a ve Alman İmparatoru'na karşı daha geniş çapta savaş girişimlerine yönelmiştir ki bu siyaset İkinci Viyana kuşatmasıyla doruğuna ulaşmıştır.[1]

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda bir duraklama evresine girmiş olsa da kültürel hayat bu zengin ve medeni devlete yaraşacak şekilde canlı ve ileri bir seviyededir. Evliyâ Çelebi, eserini böyle bir hava içerisinde kaleme almıştır. *Seyahatnâme*, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki sosyal, kültürel, askeri, dini, iktisadi, bürokratik ve diplomatik durumunu yansıtan bir ayna gibidir. Bu aynada dikkat çeken yansımalardan biri de şehir tasvirleridir. Evliyâ Çelebi, ziyaret ettiği şehirlerin tarihini coğrafyasını; idari, etnik, sosyal ve mimari yapısını; halkın yaşayışını, giyim-kuşamını, lehçe ve ağız özelliklerini ayrıntılı bir şekilde kaydetmiştir.

---

[1] Ülkü Çelik Şavk, *Sorularla Evliyâ Çelebi İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri*, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara 2011, s. 4.

Hakkında birçok bilimsel eser ve makale yayımlanmış olan Evliyâ Çelebi'yi ve *Seyahatnâme* adlı eserini bir tez çalışmasında tüm yönleri ele almak mümkün değildir. Bu tezin hazırlanmasındaki temel amaç; *Seyahatnâme* ve Evliyâ Çelebi hakkında bilgi vermek; Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme'*sinde Edirne şehri ile ilgili verdiği bilgileri ortaya koyup, bu bilgilere farklı sorular sorarak Evliyâ Çelebi'nin gözünden bu şehrin nasıl göründüğünü belirlemektir.

Evliyâ Çelebi'nin gözünden Edirne; Klaus Kreiser'in "*Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyâ Çelebi: Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt*"[2] adlı kitabına ve Mehmet Karakuyu ile Faruk Sarıusta'nın kaleme aldığı "*Evliyâ Çelebiye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası Ve Kültürel Hayat*"[3] adlı makaleye konu olmuştur. Her iki çalışma da tarafımızdan incelenmiş ve tezimizi oluşturduğumuz süreçte bize farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Evliyâ Çelebi'nin Hayatı ve *Seyahatnâme*'si anlatılacaktır. İkinci bölümde ise Evliyâ Çelebi'nin gözünden Edirne şehrinin tarihi ve coğrafyası başta olmak üzere idari, mimari, demografik ve sosyo-kültürel yapısı diğer kaynaklarla karşılaştırma yapılarak incelenecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde araştırmamızdan çıkarılan sonuçlar ve öneriler ele alınacaktır. Tümüyle çalışmamızın Evliyâ Çelebi ve *Seyahatnâme* üzerinde yapılan araştırmalara ve Edirne üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

[2] Klaus Kreiser, *Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyâ Çelebi: Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt,* İslamkundliche Untersuchungen, Band: 33, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1975.
[3] Mehmet Karakuyu-Faruk Sarıusta, Evliyâ Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası Ve Kültürel Hayat, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 24, İstanbul 2011.

1. BÖLÜM: EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN HAYATI VE SEYAHATNÂME

1.1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı

1.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Ölümü

H.1020 yılı Muharrem ayının onuncu günü yani miladi takvime göre 25 Mart 1611 günü İstanbul'da dünyaya gelen Evliyâ Çelebi, eserinde doğumuna ait bilgileri şu şekilde vermektedir:

"*Bu hakir-i pür-taksir Evliyâ-yı bi-riyâ ibn Derviş Mehemmed Zıllî rahm-ı mâderden müştak olup ru-yı arza kadem basdığımız bu Sultan Ahmed Han' ın zamanı saltanatında bin yigirmi Muharremü'l-harâm' ın onuncu günü yevm-i âşurada vücâda gelüp yigirmi altı tarihinde nâmus [u] arı fark edüp Sultan Ahmed Han' ın Edirne seferin ve Yeni Cami binasına mübaşeret olunduğun a'la bilürdüm. Hamd-i Hudâ kim böyle bir azimüş-şan padişah-ı Cem-cenâb asrında vücâda gelmişiz*"[1]

Evliyâ Çelebi'nin eserinde belirtmiş olduğu doğum tarihini bu kadar kesin bir şekilde bilme ihtimalinin yanında bu tarihi özellikle seçmiş olabileceği ihtimali de düşünülmektedir. Semih Tezcan, Evliyâ Çelebi'nin önemli ve mutlu birer gün olarak nitelediği kendisinin dünyaya geldiği, rüyasında Hz. Muhammed'i görüp ondan seyahatlerle dolu bir hayat dilediği, kendisinin ilk seyahatine ve Hac yolculuğuna çıktığı günleri; İslam mitolojisi ve insanlık tarihi açsından Hz. Adem'in ve Havva Ana'nın karınlarını doyurmayı öğrenmeleri, Hz. Nuh ve gemisine aldıklarının Tufan'dan kurtulup yeniden yiyip içmeye başlamaları gibi önemli ve mutlu olayların yaşandığı Aşure Günü'ne özellikle denk getirdiğini, H.1020'de doğmuş olabileceğini fakat doğum gününü bu yılın 10 Muharremi olarak belirleyenin mutlaka kendisi olduğunu belirtmektedir.[2]

---

[1] Evliyâ Çelebi B. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* I. Kitap (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 98. (Buradan sonra kısaca EÇS olarak kullanılacak ve kitap numarası belirtilecektir.)

[2] Semih Tezcan, "Evliyâ Çelebi'nin Doğum Günü", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 290.

Doğumu hakkındaki anlatıları, dönemin doğum adetlerini ve İslami geleneklerini görmemiz açısından önemlidir. Evliyâ Çelebi, dönemin Müslüman din adamlarının ve ileri gelenlerinin kendisinin doğumunda bulunduğunu ve bazılarının da sonrasında kendisini ziyarete geldiğini anlatır. Babasının da yakın dostu olan bu kişilerin; kulağına ilk ezanı okuduklarını, ağzına ilk lokmayı verdiklerini, akika kurbanını kestiklerini belirtmektedir.

Adını daima "*Evliyâ*" diye anan ünlü gezgin, bu adın kendisine nasıl verildiğinden ve bir başka adı olup olmadığından söz etmez. Bir görüşe göre babası, devrin büyük imamlarından Evliyâ Mehmed Efendi'ye çok saygı duyduğu için oğlunun ismini Evliyâ koymuştur; diğer bir görüşe göre ise Evliyâ Çelebi'nin kendisi hocasına saygısından bu ismi almıştır.[3] Genellikle, Evliyâ Çelebi'nin "*Evliyâ*" ismini hocası Evliyâ Mehmed Efendi'ye saygısından aldığı farz edilir. Ancak bu bir varsayımdır; Evliyâ Çelebi hiçbir yerde bir başka ismi olduğuna dair imâda bulunmamıştır.[4] Arapça "*veli*", "*keramet sahibi*", "*ermiş*", "*eren*" sözünün çokluğu olan evliyâ; "*keramet sahibi olanlar*", "*ermişler*" anlamına gelmektedir. Arapça çokluk biçimi olmasına karşın evliyâ sözü Türkçede teklik olarak algılanmıştır. Bu değişimin köklerinin Evliyâ Çelebi dönemine kadar uzandığı söylenebilir. Çelebi ise Evliyâ'nın unvanıdır. Günümüzde görgülü, terbiyeli, olgun kimseler için kullanılan "*çelebi*" sözü Osmanlı Devleti'nde çeşitli sanat ve meslek sahiplerine simge olmuş bir tabirdir. Çelebi tabiri pek çok zaman, soylu ailelere mensup kişilere, özellikle bunların okumuş, yazmış olanlarına unvan olarak verilmekteydi.[5] Evliyâ Çelebi, "*çelebi*" unvanını tercih etmesine karşın kendisinden söz ederken "*hakir*", "*fakir*", "*bi-riya*" gibi sıfatlarını kullandığı görülmektedir.

Evliyâ Çelebi'nin çocukluğu yine babasının dostları ile saray çevresinde geçmiştir. İleride eğitimini üstlenecek olan hocaları da babasının yakın çevresi ve devrinin ileri gelen üstatlarıdır.[6] Evliyâ Çelebi'nin doğumundan ölümüne kadar altı Osmanlı padişahı görev yapmıştır: Sultan I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-

[3] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.*, s. 1.
[4] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı,* Çev: Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 53-54.
[5] Şükrü Halûk Akalın, *Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi*, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 11.
[6] Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi İle Devr-i Alem*, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 15.

1623) II. Osman (1618-1622), IV. Murat (1623-1640), I. İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmed (1648-1687). Evliyâ'nın ilk gençlik yılları ise İstanbul'da IV. Murat döneminde geçmiştir.[7] Yaklaşık yirmi beş milyon kilometrekarelik bir coğrafyada dolaşarak yazdığı *Seyahatnâme*'de bütün yolculuklarını ayrıntısıyla anlatan Evliyâ Çelebi'nin son yolculuğuna; ne zaman, nerede, nasıl çıktığı bilinmemektedir.

Seyahatnâme'nin Mısır ve çevresini anlatan onuncu cildinin eksik bir biçimde birdenbire bitivermesi Evliyâ Çelebi'nin son günlerindeki bazı olayları yazmaya vakit bulamadığını göstermektedir. Cavit Baysun, Evliyâ Çelebi'nin tahminen 1682 yılından sonra fazla yaşamadığını yazarken daha sonra Dr. Richard E. Kreutell'in yeni kanıtlar sunan mektubu ile bu görüşünü değiştirmiştir. Cavit Baysun, İkinci Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlandığına Evliyâ Çelebi'nin vâkıf olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Bu bilgi, onun 1684 yılında hayatta olduğunu göstermektedir[8]. Robert Dankoff ve Nuran Tezcan tarafından yayınlanan Evliyâ Çelebi'nin Nil Haritası "*Dürr-i bi-misil in anbar-ı Nil*" başlıklı çalışmada belirlendiği üzere; bu Nil haritasında Defterdar Melek İbrahim Paşa'nın (ö.1097/1685) "*rahmetu'llahi aleyh*" kaydıyla belirtilmiş olması ve Canpoladzâde Hüseyin Paşa'nın inşa ettiği sedlerin anılması, Evliyâ Çelebi'nin ölüm tarihinin araştırmacılara artık en erken "muhtemelen 1685" olarak belirlenmesine yol açmıştır. Son yıllarda ortaya konan kimi saptama ve belirlemelerle bu tarihin daha da geç bir tarih olabileceği önerilmiştir. [9]

Evliyâ Çelebi'nin kesin ölüm tarihini bilemediğimiz gibi mezarının da nerede olduğundan haberdar değiliz. Bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmektedir: Evliyâ Çelebi'nin Mısır'da öldüğü ve oraya gömüldüğü veya İstanbul'a dönerken yolda öldüğü ve mezarının nerede olduğunun bilinmediği veya İstanbul'a döndükten sonra burada öldüğü ve Meyyitzâde Kabri yakınındaki aile kabristanına defnedildiği gibi görüşler bulunmaktadır.[10]

---

[7] Abdülkerim Doğan, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2012, s. 9.
[8] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.,* s. 92.
[9] R. Aslıhan Aksoy-Sheridan&Michael D. Sheridan, "Evliyâ Çelebi'nin Hayatı: Zamandizimsel Bir Döküm", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi,* Ed: Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 35.
[10] Şükrü Halûk Akalın, a.g.e., s. 93

1.1.2. Ailesi

İstanbul'un Unkapanı semtinde, dünyaya gelen Evliyâ Çelebi'nin babası, Saray-i Âmire kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zîlli Efendi'dir. Devrinde oldukça tanınan ve saray nezdinde itibarlı biri olan Mehmed Zîlli Efendi, Kıbrıs Adası'nın fethinde bulunmuş, Magosa'nın anahtarlarını Sultana bizzat kendisi takdim etmiştir.[11] Sarayın kuyumcubaşısı olduğu için çeşitli sanat eserleri meydana getiren Mehmed Zîlli Efendi'nin Kâbe için yaptığı yağmur oluğu ve Mısır'da Kayıtbay Cami'nde bulunan Hazret-i Peygamber'in ayak izinin dolabı ve üzerindeki kalemkâri yazılar, bunlardan bazılarıdır.[12] Mehmet Zîlli Efendi'nin İstanbul'a hizmeti ise Sultan Ahmed Cami'ne yaptığı süslemelerdir. Zîlli Efendi'nin bu caminin kapı ve pencere süslemelerine yaptığı hizmet padişahı da memnun etmiştir. Hatta bu başarısından dolayı musâhib-i şehriyâriliğe yükseltilmiştir.[13]

Evliyâ Çelebi, atalarının Kütahyalı olduğunu, soyunun Hoca Ahmet Yesevi'ye ve oradan da Hazret-i Peygamber'e kadar ulaştığını *Seyahatnâme*'de şu şekilde anlatmaktadır:

"*Süleymân Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân rûhiyçün ve bu gazâlarda bulunan pederimiz Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî, ya'nî Dervîfl Mehemmed Zıllî ibn Kara Ahmed ibn Kara Mustafâ ibn Yavuz Er ibn Ece Ya'kûb ibn Germiyânzâde Ya'kûb ilâ Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hanefî ve ilâ İmâm Zeyne'l-âbidîn ve ibn İmâm Hüseyin ve ibn İmâm Ali ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve bizzât cedd-i izâmımız Hazret-i Risâlet-penâh rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-Fâtiha ma'a's-salavât.*"[14]

Evliyâ Çelebi'nin ailesi, İstanbul'un fethinden sonra Kütahya'dan İstanbul'a gelerek Unkapanı'na yerleşmiştir.[15] Fetihle birlikte İstanbul'a yerleşmiş olan ailesi,

---

[11] Zekeriya Kurşun, "Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Atlası,* Ed: Coşkun Yılmaz, MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 86-87.
[12] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.,* s. 33.
[13] Yusuf Çetindağ, *Seyahatnâme Osmanlı Devleti'nin Kara Kutusu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 14-15.
[14] EÇS, 6. Kitap, s. 133.
[15] Abdülkerim Doğan, *a.g.e.,* s. 9.

Evliyâ Çelebi'nin çocukluğu döneminde de Kütahya ile bağlarını kesmemiştir. Babası Kütahya'daki evlerini Evliyâ Çelebi çocukken akrabalarına bağışlamıştır. Kütahyalı şair Firaki Efendi Evliyâ Çelebi'nin akrabasıdır.[16] Ailenin Manisa'da ve Bursa'da da mülkleri bulunmaktadır. Buradan da ailenin önce Germiyanoğulları ile, ardından da Osmanoğulları ile ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır.[17]

Türk müelliflerinin, genelde anne soyundan bahsetmeme gibi bir geleneği olduğu halde Evliyâ Çelebi annesinden de -sınırlı da olsa- söz etmektedir.[18] Annesinin bir cariye olduğunu açıkça belirtmesine rağmen onun adını hiçbir yerde yazmamıştır.[19] Annesi Abaza'dır ve Soğuksu şehrinden gelmiştir. Sultan I. Ahmed tarafından Sarayın kuyumcubaşısı olan Derviş Mehmed Zîlli Efendi'ye bağışlanmıştır. İleride Evliyâ Çelebi'nin hayatında geniş yer tutacak ve kendisini "*Melek Ahmed Paşalı*", "*Melek Ahmed Paşa müezzini Evliyâ*" gibi nispetlerle tanıtacağı Sadrazam Melek Ahmed Paşa, annesinin akrabasıdır.[20] Evliyâ Çelebi annesinin, "*üstün, şehlevend giyimli, iri yapılı*" olarak tasvir ettiği Mısır'ın Hazarı kızları gibi güzel olduğunu ifade etmekte, bileklerine kına yaktığını ve mendiller işlediğini belirtmektedir.[21]

Evliyâ Çelebi'nin kaç kardeşi olduğu ve hangilerinin kendisinden büyük hangilerinin küçük olduğunu bilinmemektedir. Ancak İlyas Paşa ile nişanlanıp, Paşa'nın isyanı sebebiyle babası tarafından verilmeyen ve daha sonra nişanlısı tarafından zorla kaçırılan kız kardeşinin büyük olduğu belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi'nin ana baba bir kardeşi yoktur. Kendisinin kafası büyük olduğu için doğumunun zor gerçekleştiği ve bundan dolayı annesinin bir daha çocuk doğurmadığını belirtmektedir. Diğer kardeşleri, babasının başka hanımlarından dünyaya gelmiştir. Evliyâ Çelebi, kaç tane kız kardeşi olduğunu belirtmemektedir fakat Mahmud adında bir erkek kardeşinin varlığından söz etmektedir.[22]

---

[16] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 29.
[17] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...*, s. 86.
[18] Gös. yer.
[19] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 33.
[20] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 86.
[21] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 45-46.
[22] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 35.

1.1.3. Dış Görünüşü

İnce yapılı, zayıf ve orta boylu olan Evliyâ Çelebi, çocuksu bir görünüme sahiptir. Kafasının gövdesine göre daha büyük olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin birkaç yerinde sakalının tıraşlı olduğunu özellikle belirtmektedir. Evliyâ Çelebi'nin kullandığı ifadelere bakılırsa bıyık da bırakmamıştır. Ancak "*mutarraş*" kelimesini sadece sakalsız olarak da yorumlayanlar vardır.[23] Ancak saçını, sakalını ve bıyığını kestiğini akıncılara verdiği şu cevapta açıkça belirtmektedir:

"*Vallâhi gâzîler! Beni uğur okuman. Ben bir uğursuz âdemim, zîrâ kırk altı yıldır saçım sakalım tırâş edüp cullâkî ışığa döndüm ve Yanova' dan ılgar ile geldim. Atlarımız yorgundur. deyü niçe gûne bîma' nâ özürler buldum. Aslâ* "*El-özrü makbûlün inde kirâmi'n-nâs*" *demeyüp,*"[24]

Resim 1: Evliyâ Çelebi'nin Gençliği ve Yaşlılığı[25]

[23] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 38.
[24] EÇS, 7.Kitap, s. 145.
[25] Şermin Ciddi, Evliyâ Çelebi'nin Gençliği ve Yaşlılığı, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu, *http://www.fineislamicarts.com,* (25.09.2018)

Senelerce at üzerinde seyâhat etmiş olması, cirit oynadığını ve iyi silah kullandığını belirtmesi, Evliyâ Çelebi'nin çevik ve sağlıklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.[26] Azak'ta ki soğuktan kaynaklandığını belirttiği, iki ay kadar süren göz akıntıları ve Kandiye Kuşatması sırasında geçirmiş olduğu yüksek ateş gibi bazı rahatsızlıklar dışında genelde sağlam bir bünyeye sahiptir Evliyâ Çelebi. Uyvar Kalesi altında cirit oynarken Kıbleli Mustafa Paşa'nın bir cirit vurup üç dişini yerinden oynattığını ve Viyana'da ki bir dişçiye dişlerini tedavi ettirdiğini ise şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Hemân hakir bu hâl-i ber-kemâl-i pür-savâbı görüp cânım yerine geldi, zîrâ Uyvar kal'ası altında cirid oynarken Kıbleli Mustafa Paşa dişlerime bir cirid urup üç dâne dişlerim yerlerinden mütezelzil olmuşdu.*

Hemân cerrâha {dişlerim} gösterüp ol ân kırmızı sudan dişlerimin etlerine sürüp mezkûr gibi bir pâre tahtacığı ısırup sabâha dak dişlerim polad-ı Nahşevânîye dönüp fındık ve ceviz kırmaya liyâkatli dişler olup cihân kadar hazz edüp cerrâha bir Kaya Sultân yağlığı verdim. Safâ edüp bir küçücük şişecik içinde kırmızı sudan nîm dirhem kadarca su verdi. [63b] Ve cerrâh eyitdi kim,"[27]

1.1.4. Kişiliği

Evliyâ Çelebi; Sünni bir Müslüman, Osmanlı Türkü ve sarayda eğitim görmüş bir İstanbulludur. Bu referansları paylaşan Osmanlı elit sınıfındandır.[28] Aslında orta dereceli; halk ile üst sınıfın, eskilerin tabiriyle avam ile havasın arasında bir yerde duran, ama ikisiyle de iletişim kurmakta hiçbir sorunu olmayan ve bunu kolaylıkla yapabilen bir gözlemcidir. Onun görüp anlattığı bu muazzam coğrafyanın ortasında bahsettiğimiz kimliklerin hepsine birden sahip İstanbullu bir Osmanlı çelebisi durmakta; bu Çelebi, diğer kimliklere yüzünü dönmemekte, ama kendi kimliğinin üstünlüğüne sağlam bir şekilde inanmakta, güvenmektedir. Onun Osmanlı devlet sistemindeki aksaklıklara, Osmanlı veya Müslüman hayatındaki yanlışlıklara dair

[26] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 2-3.
[27] EÇS, 7.Kitap, s. 107.
[28] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 69.

eleştirileri bile bu güvenin içinden yapılmıştır.[29] Geleneklerine bağlı ve diğer Osmanlı çağdaşları gibi, kendi kültürünün üstünlüğünden emin olan inançlı bir Müslüman olması, onu yabancı dünyaları ve becerileri tanımaktan alıkoymamıştır. Saf bir dindarlığın yanı sıra tipik bir 17. yüzyıl Osmanlısı olarak hatırı sayılır bir hoşgörüye sahiptir.

Evliyâ Çelebi eserinde, kiliseleri ziyaret ettiğini anlatmakta ve Hıristiyan dua metinlerini aktarmaktadır. Ayrıca alkollü ürünler kullanmamasına rağmen konukları için evinde bu tür içkileri hazır bulundurmaktadır. Bu tip eylemlerde bulunan birinin dar görüşlü olamayacağı ortadadır.[30]

Çevresindekiler kendisine "*çelebi*" ve "*efendi*" diye hitap ederken, Evliyâ Çelebi kendisini "*mücerred*" (bekâr, aile bağlan olmayan), "*hezar-aşina*" (bin tane tanıdığı olan), "*derviş*", dervişin anlamdaşı "*fakır*" ve en sevdiği "*bî-riya*" (riyakâr olmayan) sıfatlarıyla nitelendirmektedir.[31]

Seyahatnâme'de ortaya çıkan otoportre, çok yönlü bir kişiliğe, muhtemelen Osmanlı edebiyatında en ayrıntılı biçimde çizilmiş olan insana aittir. İnsanın kendisiyle ilgili bu kadar çok şey açıklaması başlı başına sıra dışı ve tuhaftır. Çeşitli yönlerin hepsinin Osmanlı insan tipleri dâhilinde olduğuna kuşku yoktur. Alçakgönüllü ve samimi bir görünümün yanı sıra kesinlikle biraz mübalağa ve kendi reklamını yapma söz konusudur; ancak tutarsızlıkların arasından bütün bir kişilik ortaya çıkmaktadır.[32]

1.1.5. Özellikleri

Evliyâ Çelebi, seyahati hayat tarzı olarak benimsemiş çok yönlü bir kişidir. Eserinden hareketle onun yalnızca bir gezgin değil, aynı zamanda; hattatlık, hakkâklık, musikişinaslık, mimarlık, okçuluk, kuyumculuk gibi sanatlarda mahareti olan bir kişi, Kur'an-ı Kerim'i yedi-sekiz saatte hatmedebilecek kadar iyi bir hafız olduğunu

[29] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin İzinde,* MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 34.
[30] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 2-3.

[31] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 139.

[32] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 172.

görmekteyiz. Eserinin çeşitli yerlerinde rastlanan, daha çok tarih düşürme şeklindeki şiirlerine bakılırsa Evliyâ Çelebi kendine göre vasat bir şairdir.

Cirit oynayan, iyi silah kullanan ve güreşçi olan Evliyâ Çelebi, bu konularda haddini bilen, gereksiz iddialaşmalara girmeyen birisidir. Herkesle iyi geçinmeye gayret gösteren, bulunduğu her meclise neşe katan Evliyâ Çelebi, mahiyetinde bulunduğu kimselerle hoş geçinmenin, seçtiği hayat tarzını devam ettirmek için şart olduğunun farkındadır. Etrafındaki varlıkları değerlendirirken ortaya koyduğu görüşler, ince zevk sahibi bir uzmanın yapacağı güzel ve çirkin ayrımının hassaslığını yansıtırlar. Dikkat edildiğinde beğendiği nesneleri nitelerken sıkça söylediği "*nazîrin görmedim*" cümlesinin rastgele olmadığı anlaşılacaktır.[33]

Seyahatnâme'yi yalnızca tarihe kayıt düşmek amacı ile kaleme alınmış olmasa da bugün yaşadığı dönem Osmanlı coğrafyası ve komşu ülkelerin birçoğu ile ilgili, bir kısmı başka hiçbir kaynakta bulunmayan bilgiler içermektedir.[34] Tanık olduğu, duyduğu veya kaynaklardan okuyarak bilgi sahibi olduğu olayları *Seyahatnâme*'de değerlendirmesi, Evliyâ Çelebi'ye tarihçi kimliğini kazandırmıştır. Yaşadığı olayları anlatırken tarihe tanıklık eden Evliyâ Çelebi'nin tarihçiliği vakanüvislikten farklıdır. Saray tarihçileri olayları devletin bakış açısıyla yansıtırken Evliyâ Çelebi daha çok halkın bakış açısını aktarmıştır. Bu açıdan devlete karşı ayaklanan kişilerin ve halkın ruhi durumunu yansıtan bazı olayları Evliyâ Çelebi'den öğrenmekteyiz.[35]

Evliyâ Çelebi, yaşadığı dönemde Osmanlı bilim tarihi açısından önemli olay ve gelişmelere şahitlik etmiş ve günümüzde çok ileri teknolojik gelişmelerle insanlık için hayatın vazgeçilmezlerinden olan iki önemli icadın ilk denemelerini eserinde kendi has üslubuyla anlatmıştır. Bu icadlardan birinin sahibi 1632 yılında lodoslu bir havada Galata Kulesi'nden kuş kanatlarına benzer bir araç takıp kendini boşluğa bırakan ve uçarak İstanbul Boğazı'nı geçip 6.000 metre ötede Üsküdar'da Doğancılar'a inen, Türk havacılık tarihinin önemli simalarından birisi olan Hezarfen

---

[33] Musa Duman, "Evliyâ Çelebi Yalancı mıydı?", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 172.
[34] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 34.

[35] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 18

Ahmet Çelebi'dir. Bu uçuş hakkındaki belgeler şimdiye kadar sadece Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde verdiği bilgilerden ibarettir. *Seyahatnâme*'de anlatılan diğer bir mucid ise roketle dikey uçuşu başarıyla gerçekleştirmiş ilk insan olan Lâgarî Hasan Çelebi'dir.[36]

Görüldüğü gibi Evliyâ Çelebi Osmanlı bilim tarihi açısından önemli olay ve gelişmelere şahitlik etmiş ve bunlara *Seyahatnâme*'sinde yer vermiştir. Bu önemli olayları ve kişileri kendine has üslubuyla anlatırken bazı bölümlerde 17. yüzyıl öncesi tarihi bilgilere de yer vermiş, önemli tarih kitaplarından yararlandığını belirtmiştir.

Evliyâ Çelebi, el sanatlarından ziyade dil becerilerine (müzik, Kur'an okuma, hikâye anlatma) eğilimli olsa da kendi sanatsal becerilerini geliştirmiştir. Evliyâ Çelebi'nin çizim ve resme yakınlığı, Bitlis'teki Abdal Han hâzinesi kataloğunda görülmektedir. Seyyahımızın özellikle Avrupa işi gravürlere, oymalara ve İran minyatürlerine hayrandır.[37]

Gezip gördüğü yerlerdeki binaların özellikle camilerin mimari özelliklerini, süslemelerini, ahşap oymalarını büyük bir ilgi ile anlatır. *Seyahatnâme* onun bu tür tasvirleriyle doludur. Viyana'daki İstefani Kilisesi'nde (Stephansdom) gördüğünü söylediği tabloların tasvirleri onun sanatsal gözlem gücünün bir örneği olarak gösterilebilir. Bitlis'te minyatürlü bir yazmanın minyatürlerinin Kadızâdeli bir molla tarafından çakı ile tahrip edilmesi karşısında gösterdiği şiddetli tepki onun sanat eserine karşı olan duyarlılığının somut bir örneğidir.[38]

Sarayda bulunduğu yıllarda hat eğitimi sırasında Nakkaş Hükmizade Ali Beg'den resim yapmayı da öğrendiği düşünülen Evliyâ Çelebi'nin bu ilgisi artmış ve onu *Seyahatnâme*'de zaman zaman belirttiği üzere resim yapmaya yöneltmiştir. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin 4. cildinde, Ketenci Ömer Paşazade'nin Van'daki kasrının taşra divanhanesinin duvarına kalyon ve kadırga resmi yaptığından bahsetmekte; 8. ciltte Manya'da Ali Paşa kendisinden Zarnata Kalesi'nin tüm yapılarıyla resmini

[36] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 35.
[37] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 72.
[38] Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *Evliyâ Çelebi'nin Nil Haritası,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

yapmasını istemesi üzerine, "*dörd tabaka İslâmbol kağıdına*" resmettiğini anlatmaktadır. Bu resimler elimizde yoktur. Onun yaptığı resimlerden elimizde sadece yine 8. ciltte yer alan İnebahtı (Lepanto) limanının çizgi resmi bulunmaktadır:[39]

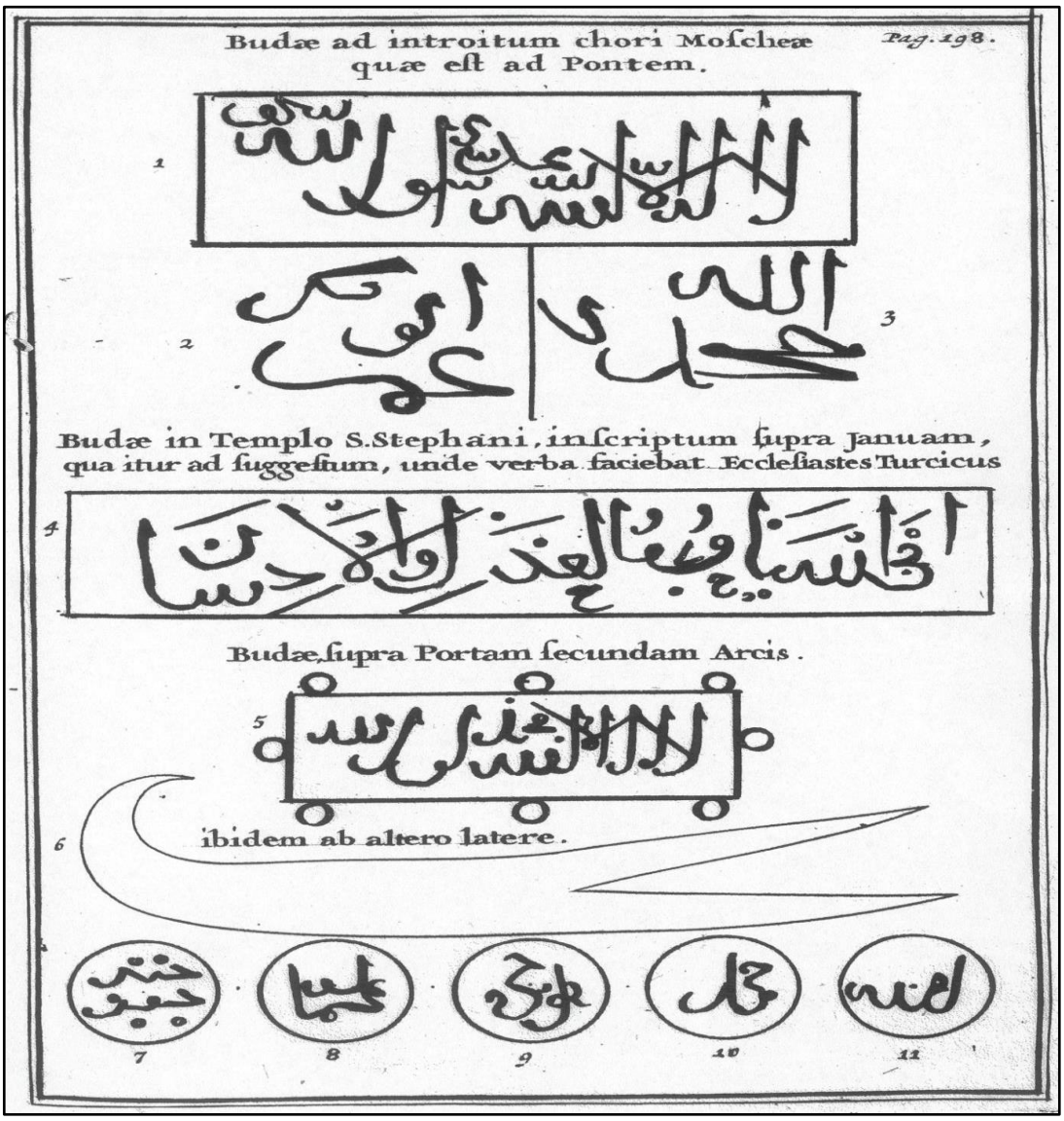

Resim 2: *Seyahatnâme*'deki Tek Resim, Evliyâ Çelebi'nin "*Ayakkabıcı Muştası*" na Benzettiği İnebahtı Kalesi Çizimi[40]

Evliyâ Çelebi aynı zamanda hattattır. Karahisârî tarzında yazdığını söyler ama kendi hattatlığını pek beğenmemektedir. Medine-i Münevvere'de Hazret-i Peygamber'in mescidi karşısında bir duvara, çeşitli cami, köşk, çeşme, türbe ve benzeri yapılara gerek kendi şiirlerini ve gerekse başka yazıları yazmıştır. Aynı zamanda mermer üzerine yazı kazımıştır, yani hakkâktır. Bunun örnekleri de *Seyahatnâme*'de bol miktarda bulunmaktadır. Ayrıca bugün çoğu kaybolmuş imzaları da vardır. Bunlardan biri Sırplar tarafından yerle bir edilen Foça'daki Alaca Cami'ne yazdığı kitabenin altında "*ketebehu mü'ezzin Evliyâ*" diye geçmektedir.[41] Evliyâ Çelebi'nin bu kitabelerinden hiçbir iz kalmamıştır. Uyvar Kalesi'ndeki kitabenin ise bir tıpkı kopyası Hollandalı Tollius sayesinde elimizdedir. Bu şekilde Evliyâ Çelebi'nin mermere yazdığını belirttiği üç kitabeden sadece bir tanesinin bir kopyası elimize geçmiştir.[42] Robert Dankoff, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde bahsettiği iz bıraktığı yerlerin listesini vermektedir.[43]

---

[39] Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *a.g.e*., s. 16.
[40] Nuran Tezcan, "Evliyâ Çelebi'den Kalan Belgesel İzler" *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi,* Ed: Nuran Tezcan-Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 75
[41] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e*., s. 48-49.
[42] Mehmet Tütüncü, "Seyahatnâme'de Kitabeler ve Evliyâ'nın Hattat ve Hakkaklığı Hakkında", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi*, Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 411.
[43] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 169-171.

Şekil 1: Jakob Tollius'un Uyvar'daki Vâlide Câmi'nde Kopya Ettiği Yazılar[44]

Evliyâ Çelebi'nin haritaya da büyük bir ilgisi vardır. *Seyahatnâme*'nin 1. cildinde İstanbul esnafını anlatırken haritacılara da yer verir ve bu esnaf grubunun çok seyahat ederek bu ilimde usta olduklarını belirtmektedir. Seyahat ile harita ilişkisinin bilincine varmış olan Evliyâ Çelebi, kendi amacının da üstadı Nakkaş Hükmizâde Ali Beg'den öğrendiği teknikle resimli bir dünya haritası yapmak olduğunu ifade etmektedir:[45]

[44] Mehmet Tütüncü, *a.g.m.*, s. 407.
[45] Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *a.g.e.*, s. 16.

Seyahat ile harita ilişkisinin bilincine varmış olan Evliyâ Çelebi kendi amacının da üstadı Nakkaş Hükmizâde Ali Beg'den öğrendiği teknikle resimli bir dünya haritası yapmak olduğunu *Seyahatnâme*'sinde belirtir.

Günümüzde Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan ve Evliyâ Çelebi tarafından hazırlandığı ortaya konulmuş olan bir Nil haritası, onun bu projesini kısmen de olsa gerçekleştirdiğini, en azından bu konuda önemli bir adım attığını göstermektedir.[46] Evliyâ Çelebi üzerine yaptıkları araştırmalarla tanınan Robert Dankoff ve Nuran Tezcan bu haritayı *Seyahatnâme* ile karşılaştırdıklarında; yer betimlemelerindeki ortak bakış açıları, dil ve anlatım özellikleri bakımından birtakım benzerlikler ortaya çıkarmıştır. Haritanın tasarımının yanı sıra, bazı belirli ana hatların ve çizimlerin Evliyâ Çelebi tarafından yapılmış olduğu görülmüştür. Harita üzerinde bulunan bilgilerin hemen tamamı, *Seyahatnâme*'de yer alan bilgilerle örtüşmektedir, ancak nadiren tıpatıp aynı ifadeleri içermektedir. Tersine, haritada çok sayıda kısaltma ve başka kelimelerle açıklama, sıklıkla hatalı okuma ya da yanlış anlamalar ve bunlara ek olarak *Seyahatnâme*'nin müellif hattı yazmasından görülenlerden farklı, bazı alışılmamış yazım biçimleri ve dilbilgisi kullanımlarına da rastlanmaktadır. Haritanın elyazısı üslubu da farklıdır. Tüm bunlardan yola çıkarak, bazı noktalarda Evliyâ Çelebi'nin harita üzerindeki denetimini yitirdiğini ya da en azından haritayı, Seyahatnâme'nin müellif hattı yazmalarının ilk beş cildinde yaptığı gibi hataları düzeltmek için bir daha gözden geçiremediğini varsayılabilir. Harita ve *Seyahatnâme*, birbiriyle yakından ilişkili olmakla birlikte, her ikisinin farklı amaçlarla ve birbirinden ayrı yapıtlar olarak tasarlandıkları da açıktır. *Seyahatnâme*, anlattığı yerlerin tarihsel, yönetimsel ve etnografik yönlerine ağırlık vererek Evliyâ Çelebi'nin tüm seyahat ve keşif gezilerini en ince ayrıntısına kadar kaydetme çabasını ortaya koyma hedefindedir; çok kapsamlı ve oylumlu bir yapıya sahiptir ve ansiklopedik bilgi içeren bir seyahat anlatısıdır. Haritanın kapsamı ise sınırlıdır ve temsil ettiği bölgenin topografik yönüne odaklanmıştır. Bununla birlikte, iki yapıtın da aynı zihnin ürünü olduğu, aynı yaklaşım ve kaygıları yansıttığı apaçık ortadadır.[47]

[46] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin…,* s. 454.
[47] Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *a.g.e.*, s. 45-46.

Harita 1: Evliyâ Çelebi'nin Nil Haritası'ndan Kahire Kalesi[48]

Evliyâ Çelebi'nin en önemli özelliklerinden biri de musikiye olan düşkünlüğü ve musiki bilgisidir. Hafızlık eğitiminde musiki bilgisinin yeri büyüktür.[49] Onu iyi bir hanende ve müzisyen yapan beceriler aynı zamanda iyi bir hafız ve müezzin de olmasını sağlamıştır. Çocukken, Sadizâde Efendi'nin yanında 11 yıl Kur'an okuma dersleri aldığını anlatır ki sultanın dikkatini çekip saraya girmesini sağlayan da bu becerisidir.[50] Güzel sesiyle Kur'an okuması sayesinde dikkat çekerek IV. Murad'ın

[48] Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *a.g.e.*, s. 16.
[49] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 46.
[50] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 157.

huzuruna çıkan Evliyâ Çelebi kendisinden musikiden bir şeyler okuması istenince musiki bilgisini ve hünerini göstermek için IV. Murad'a şu soruyu sormaktadır:

"*Hünkârım ilm-i mûsıkîden yekgâh mı dügâh [u]nsegâh mı ve çârgâh [u] pençgâh mı ve şeş-âğâz ve râst ve ısfehân ve nişâbûrek ve nikrîz ve mâhûr ve rehâvî ve ırâk ve hüseynî ve nevâ ve uşşâk ve sabâ ve muhayyer bâzâr ile âyâ bûselik edüp gerdâniyye ile makâm-ı zengûle ile râst karâr etsem olur mu?*"[51]

Evliyâ Çelebi, saray yıllarında döneminin musıki üstadı Muhasip Derviş Ömer Gülşenî'den dersler aldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ale's-sabâh bu hakîri Kilarcıbaşı Hâdım Sefîd Alî Ağa'ya teslîm edüp Kilar-ı hâssa önünde ağalara mahsûs odada bir hücre içre bir mekân ta'yîn eyleyüp Turşucubaşı Ahmed Ağa lalamız ve Güğümbaşı Mehemmed Efendi hat üstâdımız ve ilm-i mûsıkîde Musâhib Dervîş Ömer pederimiz ve Dersiâm Kiçi Mehemmed Efendi, ilm-i nahivde Kâfiye dersinde üstâdımız ve yine Evliyâ Efendi ilm-i tecvîdde üstad-ı kadîmimiz olup mübârek-bâd dediler. Ve Horos İmâm, hâsodada ilm-i hıfzda şerikimiz ve Tâyezâde Handân ve Ferruhoğlu Assâf Beğ ve Ma'ânoğlu ve Keçeci Süleymân ve Amber Mustafâ mü'ezzinlikte ayakdaşlarımız olup şeb [u] rûz hammâm-ı hâs cenbinde meşkhâne nâm mahalde sâz u söz ve gûnâ-gûn fasıllar edüp Hüseyin Baykara faslı ederdik.*"[52]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'de hem İstanbul'da müziğin yeri, müzisyenler ve müzik aletleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiş hem de gezdiği şehir ve ülkelerde gördüğü müzikle ilgili birçok bilgiyi donanımlı bir kişi olarak başarıyla aktarmıştır. Özellikle, İstanbul'daki müzik yaşamından bahsederken, şehirde 4.000 kadar görevli musîkîşinas, yüzlerce hanende ve yüzlerce lûtiye (çalgı yapımcısı) bulunduğunu, askeri zümrelerin dahi kendi musiki loncaları olduğunu yazmaktadır. O dönemde kullanılan fakat günümüze kadar gelememiş müzik aletleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere de *Seyahatnâme*'den ulaşılabilir.[53]

---

[51] EÇS, 1. Kitap, s. 114.
[52] EÇS, 1. Kitap, s. 112-113.
[53] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.*, s. 42-43.

Evliyâ Çelebi, şarkı söylemenin haricinde kendisini müzik aletleri konusunda uzman olarak görse de şarkı söylerken çaldığı tef dışında müzik aleti kullandığını gösteren bir kanıt yoktur.[54] Tebriz Hanı'yla konuşmasında eline tefini alıp güzel bir fasıl geçtiğini anlatmakta, Tekkelere ve kiliselere gittiğinde mutlaka musikiden bahis açmaktadır. Büyüklerin meclislerinde sabahlara kadar can sohbetleri edip Hüseyin Baykara fasılları ettiğinden bahseden Evliyâ Çelebi'nin özellikle Sultan IV. Murad ile sohbetleri sırasında musiki alanında ne denli derin bilgi sahibi olduğunu göstermek için sergilediği tavır ve sıraladığı musiki bilgileri onun bu konuda çok iddialı olduğunun bir kanıtıdır.[55]

Başından geçen olayları anlatırken Evliyâ Çelebi'nin meddahlık yönü de kendisini gösterir. *Seyahatnâme*'sinde kaydettiği bu olayları büyük bir olasılıkla bulunduğu meclislerde, olaydaki kişilerin taklitlerini de yaparak anlatmıştır. Sarayda bulunduğu dönemde de sık sık IV. Murad'ın huzuruna çıktığı, hatta sinirli zamanlarında bizzat padişahın kendisini çağırdığı anlaşılmaktadır. Böyle durumlarda Evliyâ Çelebi nükteleriyle hoş sözleriyle padişahı oyalamaktadır. Saraydaki çevresi, Evliyâ Çelebi'nin kudret, bilgi ve görgüsünün artmasında önemli rol oynamış olduğu düşünülmektedir.[56]

Evliyâ Çelebi çok büyük bir dil ustası, anlatmak istediği konuya göre dili, en iyi şekilde kullanan, herkesin ağzından konuşabilen, her konuya uygun bir dil seçen ve biçen bir yazardır.[57] Her gittiği yerde mahalli dillerden kayıtlar yapmış ve bu dil örneklerini *Seyahatnâme*'ye eklemiştir. Her ne kadar kendisi, bir dünya seyyahının 147 dil bilmesi gerektiğini sık sık tekrar etse de onun Türkçe dışında örneklendirdiği dillerin sayısı otuz kadardır. Örneklendirdiği Anadolu ve Rumeli ağızlarının ve başka Türk dillerinin sayısı da en azından bir o kadardır.[58] Evliyâ Çelebi, eğitimini dilbilim üzerine odaklamamış olmasına rağmen hem dili kullanmadaki yetkinliği hem de Türkçe ve yaklaşık 30 yabancı dil ile ilgili aktardığı bilgilere bakınca bir dilbilimci

[54] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 157.
[55] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 46.
[56] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 22.
[57] Musa Duman, *a.g.m.*, s. 278.
[58] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, Çev. Semih Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 40.

olarak değerlendirilebilir. Gezdiği yerlerle ilgili bilgiler verirken kullandığı sözcükleri de o yörenin sözcüklerinden seçmesi ile dil araştırmalarında, kelimelerin kullanım ve yayılma alanını belirleme bakımından yararlı olmuş ve söz varlığı, ses ve biçimbilgisi çalışmalarına katkı sağlayan bir eser ortaya koymuştur.[59]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'deki başka konuları ele alırken yaptığı gibi dil örneklerini de belli bir modele uygun olarak sunmaktadır. Bu kısımlarda çoğu zaman bir giriş kısmı bulunmaktadır ve bu kısımda söz konusu dilin kökenini ve lehçelerini anlatmaktadır.

Evliyâ Çelebi, yabancı dilleri tanıtırken; önce, en azından 1'den 10'a kadar sayıları sıralamaya çalışmaktadır. Temel gıda maddelerinin adları, özellikle ekmek, su, et veya peynir anlamına gelen kelimeler, listelerde her zaman yer almakta, günlük hayatla ilgili öteki terminuslardan bazıları da bu grupta yer bulmaktadır. Fakat bunların ötesinde yazarın derleyip sunduğu söz malzemesi büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Akrabalık terminusları beklenildiği kadar sık yer almamıştır bu listelerde. Bazı fiillerin emir biçimleri (Gel! Git! Otur!) çoğu listede bulunmakta, çoğu zaman listelerin sonunda edebe aykırı sayılan sözler yer almaktadır. Evliyâ Çelebi, edebe aykırı sayılan sözler kaydetmiş olmasını, bir seyyahın güç duruma düşmemek için bunları bilmek zorunda olduğu öğüdünü vererek mazur göstermeye çalışmaktadır. Evliyâ Çelebi, bazen de kelime listelerinden sonra hakkında bilgi verdiği dildeki dizelere ve beyitlere yer vermektedir.[60]

Seyahatnâme'de dönemin Türkçesinin ağızlarıyla ilgili bilgiler de önemli bir yer tutar. Evliyâ Çelebi, bir ağız derlemecisi titizliğiyle gittiği bölgelerde konuşulan Türkçenin özelliklerini, söz varlığını bizlere vermektedir. Anadolu ağızlarındaki "ağaç bardak" anlamına gelen "*boduç*", "araba" karşılığında kullanılan "*ganlı*" sözüyle ilgili olarak Evliyâ Çelebi'nin yazdığı bilgiler, bu sözcüklerin tarihsel köklerinin aydınlatılmasında önemli pay sahibi olmuştur. Evliyâ Çelebi'nin Anadolu ağızları

[59] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.*, s. 45.
[60] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 42-43.

üzerinde dururken kişisel gözlemlerine dayandığı ve sağlam bilgiler verdiği ortaya konulmuştur.[61]

Evliyâ Çelebi bir savaşçıdır. Allah yolunda cihat eden bir gazidir. Bazen Allah yolunda cihat edip sevap kazanmak ve gazi olmak için savaşa katılmış, bazen de kendini savaşın, çatışmanın, vuruşmanın ortasında bulmuştur. Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa ile Macaristan'da savaşlara katılmış, kalelerin alınmasına tanık olmuştur. Bu arada Uyvar'ın fethinde bulunmuştur. Raba Savaşı'na katılmış, hem zaferi hem de bozgunu yaşamıştır. Kırım Hanı Mehmed Giray Han ile baskınlara, talava, çapula katılmıştır. Evliyâ Çelebi özellikle isteyerek gittiği, baba vasiyeti olan ve öncesinde bizzat asker sürücülüğü ve vergi toplayıcılığı yaptığı Girit'in fethine katılmıştır. Evliyâ Çelebi, Kandiye'nin fethi sonrası burçlardan birinde ilk ezanı okumuş ve Kandiye fetihnamesini bizzat kendisi kaleme almıştır.[62]

Boğazına düşkün biri olarak bilinen Evliyâ Çelebi, gezdiği yerlerdeki yiyecekleri tatma fırsatını da kaçırmamış ve içlerinden beğendiklerini kendine has üslubuyla anlatmıştır. Evliyâ Çelebi bu yönüyle bir gurme özelliği taşımaktadır. Gittiği yerlerin mutfak kültürüyle ilgili ayrıntılı bilgiler veren Evliyâ Çelebi, bazı yemekleri "*övülmeye değer*" nitelemesiyle vurgulayarak hem katıldığı ziyafetlerde yediği hem de şöyle bir gördüğü birçok yemeğe eserinde yer vermiştir. Osmanlı mutfağı araştırmacısı Marianna Yerasimos, *Seyahatnâme*'de; 44 pilav, 40 çorba, 23 baharat, 90 balık, 80 üzüm, 27 armut, 50'ye yakın ekmek çeşidinden bahsedildiğini belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de 17. yüzyıl Osmanlı araç gereçleri hakkında da yer yer bilgiler verilmektedir.[63]

"*Hazerfen*" bir kişiliğe sahip olan Evliyâ Çelebi, bu çok yönlü yapısı sayesinde seyahatlerine imkân sağlamış ve kolaylaştırmıştır. Birçok özelliği ve yeteneği bünyesinde barındıran Evliyâ Çelebi'nin üstün yetenekli bir birey olduğunu söyleyebiliriz.

---

[61] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 54.
[62] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 51-52.
[63] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.*, s. 50-53; Marianna Yerasimos, "Seyahatnâme'de Yemek Kültürünün Sayısal Profili", *Doğumunun 400. Yılı Dolayısıyla Uluslararası Evliyâ Çelebi ve Seyahatnâme'si Toplantısı Bildirileri: İstanbul 26-30 Eylül 2011*, TDK Yayınları, Ankara 2017, s. 263.

1.1.6. Eğitimi ve Hocaları

Ailesinin konumu Evliyâ Çelebi'nin iyi bir çevrede yetişmesine ve iyi bir eğitim almasına imkân tanımıştır. Devrinde alınabilecek en iyi eğitimi alan Evliyâ Çelebi, yetenekleri ve üstün zekâsı sayesinde, bir Osmanlı münevverinde bulunması gereken bütün özellikleri kendisinde toplamıştır.[64] Dönemin tanınmış hocaları Evliyâ Mehmed Efendi, Gisudâr Mehmed Efendi, Üsküdâri Mahmud Hüdayi Efendi, Yahya Efendi gibi kişiler Evliyâ Çelebi'nin yetişmesinde pay sahibi olmuştur.[65]

Evliyâ Çelebi, Sıbyan mektebindeki öğreniminden sonra Unkapanı yakınında, Fil Yokuşu'nda Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde yedi yıl Ahfeş Efendi'den ders almıştır.[66]

Kur'an-ı Kerim'i hocası Evliyâ Mehmed Efendi'den öğrenen Evliyâ Çelebi, Ayasofya müderrislerinden olan hocasının nezaretinde iyi bir hafız olmuştur ve Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yedi sekiz saatte hatmedecek kadar kendini geliştirmiştir. Evliyâ Mehmed Efendi'nin Evliyâ Çelebi için özel bir yeri vardır. Hocası hayatında o kadar yer etmiştir ki, rivayete göre o da "*Evliyâ*" olarak anılmaya başlanmış ve bu isimle şöhret olmuştur.[67] Ayrıca Evliyâ Çelebi'nin annesi sarayda padişah tarafından babasına bağışlandığında Evliyâ Mehmed Efendi de oradadır ve çocukları olduğunda onu okutmanın kendisine nasip olmasını dilemiştir.[68] Evliyâ Çelebi bu olayı ve Evliyâ Mehmed Efendi'den aldığı eğitimi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Ve bu Melek huzûr-u Sultân Ahmed Hân' a geldüğü gün huzûr-u pâdiflâhîde olan huzzâr meclislere birer gulâm ihsânlar edüp bu hakîrin pederi Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Ağa' ya Sultân Ahmed Hân tâbe serâhu bu hakîrin vâlidesin ihsân edüp eydir:*

[64] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 86.
[65] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.,* s. 12.
[66] EÇS, 1. Kitap, s. 196.
[67] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 87.
[68] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 53.

"*Koca Ağa, ihtiyâr oldun, ammâ inşâallâhu Ta'âlâ bu kızdan melek gibi cihân-ârâ bir oğlun olur*" *buyurduklarında, Üsküdârî Mahmûd Efendi eydir:*

"*Bu yakın inşâallâh rûh bulur ve bir necîb ü reşîd erkek evlâdın olur*" dedikde,

Evliyâ Efendi eydir: "*İnflâallâh biz okudup terbiye ederiz*" *buyururlar.*

Hamd-i Hudâ tokuz ay on günden sonra bu hakir Sultân Ahmed Hân asrında sene (---)[69] *târîhinde vücuda gelüp Sultân Murâd-ı Râbi' tahta sene (---) târîhinde cülûs etdiği sene pederimiz hakîri hünkâr İmâmı şeyhü'l-kurrâ ve şeyhü'ş-şüyûh Evliyâ Efendi'ye hakîri verüp bizi ma'nâ oğullarından edüp telâmîzlerinden olduk.*

İlm-i hıfzı Evliyâ Efendi'den tekmîl edüp sekiz sâ'atde ne ifrât ve ne tefrît ve ne lahn-ı celî ve ne lahn-ı hafî etmeyüp…

Hafs kırâ'ati üzre mahall-i vakflara ve secâvend ve imâle ve işâretlere ri'âyet ederek hatm-i şerîf ederdim. Ve her leyle-i Cum'a'da birer hatm-i şerîfim ta'yîn olmuşdu.

Hamd-i Hudâ hâlâ âlem-i sabâvetden berü eğer sefer ve hazarda terk etmeyüp niçe yüz hatm-i şerîflerim leyle-i Cum'a'da Melek Ahmed Pafla merhûmun huzûrunda hatm-i şerîf ederdim, zîr[â] anlar da harem-i hâsda iken üstâdımız Evliyâ Efendi'den anlar dahi tilâvet edüp hıfzan bir kerre hatm-i şerîf etmişler idi, ammâ İbn Kesîr kırâ'ati okumamışlardı.

Niçe kerre hakîri hıfzen dinlemişlerdi. Hamd-i Hudâ hamele-i Kur'ân'›m, hâzâ min fazli rabbî ve İbn Kesîr kırâ'atin dahi min evvelihi ve âhirihi tekmîl edüp ilm-i tecvîde müte'allık Kitâb-ı fiâtıbî ki (---) aded beytdir, an› ve Kitâb-ı Cezerî kim (---) aded beytdir, anı dahi Evliyâ Efendi ve cemî'i şeyhü'ş-şüyûhlar huzûrunda yedi sâ'atde hıfzen itmâm etdim. Andan seb'a kırâ'atin sûre-i Yûsuf'a dek tekmîl edüp ba'dehu velî-i ni'am üstâdımız Evliyâ Mehemmed Efendi sene (---) târîhinde merhûm olup Hünkâr imâmı fiâmî Yûsuf Efendi'den kırâ'at-i seb'ayı Yâsîn-i şerîfe dek tekmîl

[69] *Seyahatnâme*'nin bazı yerlerinde "(---)" işaretleri bulunmaktadır. Bu kısımlar, transkripsiyon esnasında okunamayan yerler değil, Evliyâ Çelebi'nin metinde bos bıraktığı bir kelimelik yerlerdir. Yani boş bırakılan her bir kelime için bir işaret kullanılmaktadır.

edüp anlar dahi sene (---) târîhinde merhûm olup İslâmbol'da Haydarpaşa mahallesi mescidi imâmı ba'dehu Sultân Selîm Hân câmi'i imâmı olan fiâmî Efendi'den ilm-i kırâ'at-i seb'ayı tekmîl etdik."[70]

Evliyâ Çelebi'nin saraya ihtisabı ve Enderun'a girmesi, onun hayatındaki en önemli dönüm noktalarından birisidir. Evliyâ Çelebi bir Ramazan gecesi Ayasofya'da okuduğu Aşr-ı Şerif ile orada bulunan dönemin sultanı IV. Murad'ın dikkatini çekmiştir. Sesinden etkilenen Sultan onu görmek istemiş, hocası da onu sultan mahfilinde oturan padişaha takdim etmiştir. Bu tarihten bir müddet sonra Evliyâ Çelebi'yi saraya davet eden Sultan IV. Murad, henüz yirmili yaşlarda olan Evliyâ Çelebi'nin zekâsından ve hazır cevaplığından etkilenmiştir. Evliyâ Çelebi, vermiş olduğu şaşırtıcı cevaplarla sultanın en yakınında bulunma hakkını elde etmiştir.[71]

Sultanın musahibi olan Evliyâ Çelebi'nin sarayda oyalanarak derslerini tamamlayamayacağını düşünen hocası, Sultan IV. Murad'tan onun medreseye dönmesini istemiştir. Sultan, Evliyâ Çelebi'nin eğitimini sarayda da sürdürebileceğini söylemiş ve Evliyâ Çelebi için hazinedar başından Kafiye, Monla Cami, Tefsir-i Kadı, Misbâh, Dibâce, Müslim, Buhara, Multeka'l-ebhür, Kuclüff, Gülistan ve Bostan, Risabü's-sıbyan ve Lugat-i Ahteri kitaplarını getirmesini emretmiştir. Bu eserlerden Evliyâ Çelebi'nin medrese eğitiminin son basamaklarında olduğu anlaşılmaktadır. Hezarfen bir kişiliğe sahip olan Evliyâ Çelebi'nin eğitim hayatının bundan sonra nasıl devam ettiği ve nasıl tamamlandığı tam olarak bilinmese de kendini geliştirmiş olduğu eserinden kolayca tespit edilmektedir.[72]

Evliyâ Çelebi, Sarayın kuyumcubaşı olan babasından ve Güğümcübaşı Muhammed Efendi'den hattatlık ve hakkâklık öğrenmiştir. Bu sanatını seyahatleri esnasında uğradığı yerlerdeki mekanların uygun yerlerine bazen bir mısra bazen bir kıta bazen de ismini ve ziyaret ettiği yılı yazarak göstermiştir. *Seyahatnâme*'nin birçok

[70] EÇS, 6. Kitap, s. 79-80.

[71] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 87.
[72] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 88.

yerinde bunlardan bahsetmektedir.[73] Robert Dankoff, çalışmasında bu yerlerin bir listesini vermiştir.[74]

Fotoğraf 1: Karaman'da (Boyalı Kadı) Pir Ahmed Efendi Cami'nde bulunan H.1082 (M.1671) Tarihli Duvar Yazısı[75]

Evliyâ Çelebi'nin Kur'an tilaveti dışında, musiki ve şiirdeki yetkinliğini de *Seyahatnâme*'sinden takip edebilmekteyiz.[76] Sesinin de güzel olması sebebiyle çok küçük yaşlardan itibaren müzikle iç içe olan ve iyi bir müzik eğitimi almış olan Evliyâ Çelebi,[77] Gülşenî tarikatı şeyhlerinden olan Tokatlı Derviş Ömer ve Dersiam Keçi Mehmed Efendi ile olan ilişkisini şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ale's-sabâh bu hakîri Kilarcıbaşı Hâdım Sefîd Alî Ağa'ya teslîm edüp Kilar-ı hâssa önünde ağalara mahsûs odada bir hücre içre bir mekân ta'yîn eyleyüp*

[73] Mehmet Tütüncü, *a.g.m.*, s. 397.
[74] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 169-171.
[75] https://www.karamangundem.com/evliyâ-celebinin-karamandaki-el-yazisi-makale,371.html, (25.10.2018).
[76] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem…,* s. 87.
[77] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.*, s. 42.

Turşucubaşı Ahmed Ağa lalamız ve Güğümbaşı Mehemmed Efendi hat üstâdımız ve ilm-i mûsıkîde Musâhib Dervîş Ömer pederimiz ve Dersiâm Kiçi Mehemmed Efendi, ilm-i nahivde Kâfiye dersinde üstâdımız ve yine Evliyâ Efendi ilm-i tecvîdde üstad-ı kadîmimiz olup mübârek-bâd dediler.

Ve Horos imâm, hâsodada ilm-i hıfzda şerikimiz ve Tâyezâde Handân ve Ferruhoğlu Assâf Beğ ve Ma'ânoğlu ve Keçeci Süleymân ve Amber Mustafâ mü'ezzinlikte ayakdaşlarımız olup şeb [u] rûz hammâm-ı hâs cenbinde meşkhâne nâm mahalde sâz u söz ve gûnâ-gûn fasıllar edüp Hüseyin Baykara faslı ederdik."[78]

Seyahatnâme'den anlaşıldığı kadarı ile Türkçeyi düzgün ve etkili kullanabilme becerisine sahip olan Evliyâ Çelebi, Enderun'da Arapça, Farsça ve Rumca; babasının arkadaşı ve komşuları olan Simyon Usta'dan ise Latince ve Yunanca öğrenmiş kendisi de ona Arapça öğretmiştir.[79]

Evliyâ Çelebi, hâkim olduğu yabancı dillerin yanında gezip dolaştığı bölgelerde yaşayan halkların dillerinden de bir seyyaha yetecek kadarını öğrenmiş ve *Seyahatnâme*'sine bunlardan örnekler almıştır.

1.1.7. Çevresi

Evliyâ Çelebi'nin doğumundan ölümüne kadar altı Osmanlı padişahı görev yapmıştır: Sultan I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1623) II.0sman (1618-1622), IV. Murat (1623-1640), I. İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmed [1648-1687). Evliyâ Çelebi'nin ilk gençlik yılları ise İstanbul'da Sultan IV. Murat döneminde geçmiştir. [80]

Evliyâ Çelebi'nin çevresi, mensup olduğu aileden dolayı çok geniş ve önemli kişilerden oluşmaktadır. Bu çevre sayesinde saraya giren ve Sultan IV. Murad'a musahip olan Evliyâ Çelebi, bu ilk adımdan sonra vezirlerin ve paşaların yanında, onların dostu, arkadaşı ve memuru olarak dünyayı gezmiştir. Bu devlet adamlarıyla

[78] EÇS, 1. Kitap, s. 112-113.
[79] EÇS, 1. Kitap, s. 37.
[80] Abdülkerim Doğan, *a.g.e.*, s. 9.

yaptığı seyahatleri, katıldığı savaşları, gezip gördüğü ilginç yerleri, olayları, dostları, düşmanları, insanların garip davranışlarını çekinmeden, açık bir dille anlatmıştır.[81]

Evliyâ Çelebi, yanında seyahat ettiği ve dostluk kurduğu paşaların isimlerini hac vazifesi sırasında okuduğu hatm-i şerifte toplu olarak saymaktadır:

"*Hakîr bir hatm-i şerîfi bu maksûrede itmâm edüp bahr-i tavîlmisâl bir du'â-yı tavîl etdim ki niçe bin huccâc bu du'â hırmeninde hâzır olup âmîn âmîn sadâsı evce peyveste {olup birden bine binden yüz bine varınca ihsân [u] in'âmın görüp hukûkun kesb etdiğimiz velîni'amlarımızın rûh-ı pür-fütûhların yâd etdik. Husûsâ hukûk-ı vâlideyn içün ve üstâdlarımız içün ve merhûm mağfûrun-leh Melek Ahmed Paşa efendimiz rûhiyçün ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Suhrâb Paşa ve Tabanıyassı Mehemmed Paşa ve Cânpûlâdzâde Mustafâ Paşa ve Kapudan Hasan Paşa ve Mevlevî Mehemmed Paşa ve Dervîş Mehemmed Paşa ve Siyâvuş Paşa ve Fazlı Paşa ve Serdâr Alî Paşa ve'l-hâsıl cümle vüzerâ ile âşinâlık kesb edüp gazâlarda bile hâzır olduğumuz efendilerimizin rûh-ı şerîflerin yâd edüp tilâvet etdiğimiz hatm-i şerîfin savâbı ile her birinin rûh-ı şerîflerin hissemend eyledik.*"[82]

Murtaza Paşa ve Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın da hizmetinde bulunan Evliyâ Çelebi, İpşir Paşa ve Varvar Ali Paşa ile yakın ilişkiler kurmuştur. Fakat saymış olduğu isimler içinde en yakın olduğu kişi, aynı zamanda anne tarafından akrabası olan Melek Ahmed Paşa'dır. Evliyâ Çelebi, uzun süre hizmet ettiği ve bu süre içerisinde ondan asla kötü ve sert bir söz duymadığını belirttiği Melek Ahmed Paşa'nın ölümü sonrasındaki hislerini şu sözlerle ifade etmektedir;

"*Hattâ bu hakîr dahi Melek Ahmed Paşa efendimiz teslîm-i rûh etdikde Hudâ'ya ayândır kim kesret- i mahabbetimden feryâd u fiğân ile bükâ eylemeden hakîri gûyâ sara' dutup bir sâ'at mebhût kalmışım, ya'nî vâlidemiz tarafından karâbetimiz olduğu cihetden değil, hemân el-hubbulillâh âşk-ı şeydâsı idim.*"[83]

[81] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 56.
[82] EÇS, 9. Kitap, s. 376.
[83] EÇS, 6. Kitap, s. 77.

Evliyâ Çelebi, devlet büyükleriyle ve din adamlarıyla yakınlık kurduğu gibi azılı haydutlarla ve Celâlî eşkıyalarıyla da yakınlık kurmuş ve bazen dost olmuştur. Hatta Anadolu'daki isyana karışan isyankâr paşalarla ve haydutlarla çeşitli zamanlarda birlikte olmuş, onlarla yakınlaşmış, aralarındaki savaşlara ve çatışmalara dahi katılmıştır. Onların yakalanışını, idam edilmelerini ve beraber geçirdikleri zamana ait hikâyelerini yeri geldikçe anlatmaktadır.[84]

Evliyâ Çelebi'nin dostlarının önemli bir kısmı da makam mevki sahibi olmayan, kimi meczup, harabati ve yersiz yurtsuz kimselerdir. İstanbul'da yaşadığı gençlik yıllarında ilişki kurduğu bu meczup zatlardan *Seyahatnâme*'nin 1. cildinde uzun uzun bahsetmektedir. Anadolu'yu gezerken de yanında harabati kişiler vardır. Avrupa topraklarında dolaşırken de bunların bazılarını yanına almıştır. Kırım'da Baba Mansur, Derviş Ahmed Halhâli, Baba Türâbi, Selmâni, Aşçı Baba Şücâ ve Derviş Vahid; Viyana'ya giderken Derviş Ahmed Halhâli ve Baba Türâbi yanındadır. Evliyâ Çelebi beraber yolculuk ettiği bu kişilerden yoldaşlarım, sırdaşlarım ve dostlarım diye bahsetmektedir.

Evliyâ Çelebi'nin yolculukları sırasında yanında köleleri de vardır. Onlardan bazıları hayatı boyunca Evliyâ Çelebi'nin yanında kalmış bazıları ise gelip geçici olmuş, başkalarına hediye edilmiştir. *Seyahatnâme*'de köleleri arasında en çok Behrâm, Haydar, Kâzım, Seyfi ve Sührâb'ın isimleri geçmektedir.[85]

1.1.8. Saraya Girişi

Evliyâ Çelebi bir Ramazan gecesi Ayasofya'da okuduğu Aşr-ı Şerif ile orada bulunan dönemin sultanı IV. Murad'ın dikkatini çekmiştir. Evliyâ Çelebi'nin sesinden etkilenen sultan onu görmek istemiş, hocası da onu sultan mahfilinde oturan padişaha takdim etmiştir. Evliyâ Çelebi, bu tarihten bir müddet sonra Sultan IV. Murad tarafından saraya davet edilmiştir.[86] Sultan'ın kaç saatte hatm-i şerif edebileceğini sorusuna hızlı okursa yedi saatte, ifrat ve tefrite düşmeden ise sekiz saatte

[84] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 61.
[85] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 57.
[86] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 87.

okuyabileceği cevabını veren Evliyâ Çelebi, kendinden bir şeyler okumasını isteyen sultana şu cevabı verir:

"*Bir şey oku*" *dediler, hakir eyitdim* "*Pâdişahım yetmiş iki ulümden Farisi mi ve Arabi mi, Rumi mi ve İbrani ve Süryani ve Yunani ve Türki ve şarkı ve varsağı ve kâr u nakş ve savt u zecel ve amel u zikr ve tasnıfât ve kavlı ve hazengir veyahut ebyât-i eş'ârdanbahr-i tavil ve kasâid ve terci bend ve terkibbend ve mersiye ve idiyye ve mu'aşşer ve müsemmen ve müsebba' ve müseddedes ve muhammes ve penc-beyt ve gazeliyat ve kıt'a ve müselles [ve] dübeyt ve müfredât ve mu'anniyât-i ilahiyatından ne murad-ı şerifiniz olursa beser-çeşm [u] buyurun okuyayım*" *dedim.*"[87]

Evliyâ Çelebi'nin verdiği bu cevap karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Sultan IV. Murad, bu iddialı cevabın gerçek olup olmadığını anlamak ister. Evliyâ Çelebi de kendisini geçici olarak nedimliğe alması durumunda bunu ispat edebileceğini belirtir. Bu cevap Sultan IV. Murad'ın hoşuna gider ve onu sırdaşları arasına alır. Sultan IV. Murad, Evliyâ Çelebi'ye genç olmasından dolayı "*ağzını sıkı tutması*" öğüdünü verir, Evliyâ Çelebi de bu öğüde şu şekilde cevap verir:

"*Şöyle sakla sırr-ı aşkı tende canın duymasın*

Yanılup ağzına alma kem zebanın duymasın"[88]

Sultan IV. Murad bu defa da musikiden bir şeyler okumasını ister. Evliyâ Çelebi musiki bilgisini ve hünerini göstermek için sultana şu soruyu sorar:

"*Hünkârım ilm-i mûsıkîden yekgâh mı dügâh [u] segâh mı ve çârgâh [u] pençgâh mı ve şeş-âğâz ve râst ve ısfehân ve nişâbûrek ve nikrîz ve mâhûr ve rehâvî ve ırâk ve hüseynî ve nevâ ve uşşâk ve sabâ ve muhayyer bâzâr ile âyâ bûselik edüp gerdâniyye ile makâm-ı zengûle ile râst karâr etsem olur mu?*"[89]

[87] EÇS, 1. Kitap, s. 113.
[88] EÇS, 1. Kitap, s. 114.
[89] Gös. yer.

Resim 3: Evliyâ Çelebi'nin Sultanla Görüşmesi[90]

Saraydaki bu karşılaşmada Evliyâ Çelebi'nin vermiş olduğu cevaplardan etkilenen Sultan IV. Murad onu musahipliğine aldığı gibi bir de samur kürk hediye etmiştir. Böylece Evliyâ Çelebi'nin saraydaki günleri başlamıştır.[91]

[90] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi'nin Sultanla Görüşmesi, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).
[91] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 88.

1.1.9. Görevleri

Ailesinin maddi durumu iyi olduğu için geçim sıkıntısı çekmemiş olan Evliyâ Çelebi, Enderun eğitiminden sonra saraya musâhib olarak kabul edilmiş ve daha sonra da aylık 40 akçe ile sipahiler zümresine katılmıştır.[92] Padişaha ve devlet ricaline çok yakın bir aileden olmasına, saraya girmesine karşın ikbal, makam hırsına kapılmayan bir kişiliğe sahip olan Evliyâ Çelebi, pek çok kişinin memuriyet ve makam peşinde olduğu dönemde, bir yere bağlanmaktan kaçınmıştır. Evliyâ Çelebi, hayatını seyahate yani her yeri görmek, herkesi tanımak ve her şeyi öğrenmek gayesine adamış nevi şahsına münhasır bir kişidir.[93]

Evliyâ Çelebi, özellikle nedim olarak hizmet edebileceği ve kendi seyahat yöntemini kolaylaştıracak hizmetler sunabileceği, tercihen akrabası olan vilayet yöneticileriyle kendi amaçlarına uygun bağlantıları tercih etmiş ve Osmanlı hiyerarşisinde resmî bir görevi kararlılıkla reddetmiştir. Evliyâ Çelebi, hamisi Melek Ahmed Paşa ile Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa arasında ulak olarak hizmet ettiği 1659 yılında geçen bir olayda kendisini kapıcılar kethüdası olarak görmek isteyen Köprülü Mehmed Paşa'ya bu görevi istemediğini belirtmiştir. 1668 yılında Çerkezya'dan getirdiği şahinleri Edirne'de sultana sunan Evliyâ Çelebi'yi Kaymakam Kara Mustafa Paşa maiyetine almak istemiş; Evliyâ Çelebi, paşaya kendisinin gazi olduğunu ve Girit Seferi'ne katılmak istediğini belirterek mazur görülmesini istemiştir.[94]

Evliyâ Çelebi, seyahatlerinin büyük bir kısmını resmi görevli sıfatıyla gerçekleştirmiş ve bir anlamda resmi görevleri seyahat amacı için bir araç olarak kullanmıştır. Almış olduğu resmi görevler arasında musahiplik, memurluk, müezzinlik, tahsildarlık, arabuluculuk, elçilik, orduyla savaşa katılmak gibi birbirinden çok farklı işlevleri olan görevler vardır. Görevli olarak ilk çıktığı seyahat,

[92] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 9.
[93] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.,* s. 16
[94] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 151-152.

Erzurum valiliğine tayin edilen Defterdarzade Mehmed Paşa'nın yanında Erzurum gümrüğüne kâtip, müezzinbaşı ve musahip olmasıyla başlamıştır.[95]

Evliyâ Çelebi, Tebriz Hanına elçi olarak gönderilmiş, vergi tahsildarlığı göreviyle Sayda, Beyrut ve Safet mallarının bakayasını tahsil etmek için Maanoğulları üzerine gitmiş, sürsat kâtibi olarak Manya bölgesini dolaşmıştır. Evliyâ Çelebi aldığı dini görevler sayesinde de savaş ve kuşatmalar sırasında önemli, ama nispeten güvenli bir yol üstlenmiştir. Evliyâ Çelebi'nin savaşlarda aldığı asıl görev zafer ezanını okumaktır. Gurur duyduğu anlaşılan bu görevini gerçekleştirdiği yerlerin bir listesini *Seyahatnâme*'sinde vermiştir.[96]

Resim 4: Evliyâ Çelebi Fetih Ezanı Okurken[97]

1.1.10. Seyahat Etme Sebebi

Evliyâ Çelebi'nin seyahate olan merakının babasının anlattığı son derece ilginç ve macera dolu öykülere dayandığı, yakın çevrelerinde bulunan çok renkli ve bilgili

[95] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 25.
[96] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 157-158.
[97] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi Fetih Ezanı Okurken, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

tanıdıkların da bunda katkısı olduğu kabul edilmektedir.[98] Babasının çevresindeki ilim erbabının sohbetlerinden etkilenen Evliyâ Çelebi'nin öğrenme tutkusu ömür boyu sürmüştür. Daha çocuk yaşlarda iken çok sevdiği İstanbul'u adımlamaya başlamıştır. Ama o, seyahat etme sevdasını on dokuz yaşına bastığı gece gördüğü bir rüyaya bağlamıştır.[99]

Fotoğraf 2: Ahi Çelebi Cami (2017)[100]

Simgesel motifler barındıran bu rüyada, İstanbul'da Yemiş İskelesi'ndeki Ahi Çelebi Câmi'nde; Hz. Peygamber'i aşere-i mübeşşereden olan ashab ve kalabalık bir cemaatle birlikte gören Evliyâ Çelebi, heyecan içinde Hz. Peygamber'in elini öperken şaşkınlıkla "*Şefâ'at yâ Resûlallâh*" diyeceği yerde "*Seyâhat yâ Resûlallâh*" der. Hz. Peygamber de tebessümle ona iltifat ederek, şefaati, seyahati ve ziyareti müjdeler.

[98] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 9.
[99] Zekeriya Kurşun, "Dünyanın En Büyük Gezgini Evliyâ Çelebi", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul 2010, s. 17.
[100] Evliyâ Çelebi'nin rüyada kendisini gördüğü cami (Ahi Çelebi Cami) Yemiş İskelesi'ndedir. Bugünkü Galata Köprüsü'nün Eminönü ayağında, sol taraftadır.

Evliyâ Çelebi, sırayla cemaatte bulunan ashabın elini öper ve dualarını alır.[101] Evliyâ Çelebi, en ince detayına kadar anlattığı bu rüyasının sonunda Sa'd b. Ebu Vakkas'ın, gördüklerini yazmasını öğütleyen sözlerini de şu şekilde anlatmaktadır:

"*Hemân Sa'd-ı Vakkâs hazretleri belinden sadağın çıkarup hakîrin beline kuşadup tekbîr edüp;* "*Yürü sehm [ü] kavs ile gazâ eyle ve Allâh'ın hıfz [u] emânında ol ve müjde olsun sana bu meclisde ne kadar ervâh ile görüşüp dest-i şerîflerin bûs etdinse cümlesini ziyâret etmek müyesser olup seyyâh-ı âlem ve ferîd-i âdem olursun. Ammâ geşt [ü] güzâr etdüğin memâlik-i mahrûseleri ve kılâ'-ı büldânları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri ve her diyârın memdûhât, sanâyi'ât, me'kûlât [ü] meşrûbâtını ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârların tahrîr edüp bir âsâr-ı garîbe eyle. Ve benim silâhımla amel edüp dünyâ ve âhiret oğlum ol. Tarîk-i hakkı elden koma, gıll [u] gışdan berî ol, nân u nemek hakkın gözle, yâr-ı sâdık ol, yaramazlarla yâr olma, eyilerden eylik öğren*" *deyü va'z [u] bendler edüp ve alnım bûs edüp Ahî Çelebi câmi'inden taşra çıkup gitdiler.*"[102]

Resim 5: Evliyâ Çelebi'nin Rüyası[103]

[101] EÇS, 1. Kitap, s. 12.
[102] EÇS, 1. Kitap, s. 12-13.

[103] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi'nin Rüyası, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Evliyâ Çelebi bu rüyasını önce Kasımpaşa'da rüya yorumcusu İbrahim Efendi'ye, sonra da Kasımpaşa Mevlevihânesi şeyhi Abdullah Dede'ye yorumlatmıştır. Abdullah Dede rüyasını yorumladıktan sonra, kendisinden Sa'd b. Vakkas'ın nasihati üzere önce İstanbul'un tahririni yapmasını söylemiştir ve kendisine yedi ciltlik bir tarih kitabı da hediye ederek uğurlamıştır. Genellikle Evliyâ Çelebi'den bahsedenler bu rüyadan hareketle onun daha işin başında mübalağa ile söze başladığını iddia etmektedirler. Bu şekilde de eserindeki bilgilere gölge düşürmek isterler. Halbuki Evliyâ Çelebi rüyasını anlatması akabinde, çeşitli tarih kitaplarından hazırlık yaptıktan sonra İstanbul'u dolaşıp yazmaya başladığını belirterek âdeta gelecekteki iddialara cevap hazırlamıştır.[104]

Evliyâ Çelebi, rüyasında aldığı öğüt üzere gezip gördüğü her yeri çıkarmış olduğu bir şablon çerçevesinde incelemiş; kaleler ve camiler başta olmak üzere diğer mimari yapıları, "*acaip ve garaip*" diye nitelediği eserleri, bölgelerin menkıbe ve efsanelerini, yiyecek ve içeceklerini, coğrafi özelliklerini kısacası dikkate değer her şeyini kaydetmiştir.[105]

İstanbul'u semt semt gezerek eserinin birinci cildini oluşturan Evliyâ Çelebi; bu ciltte, İstanbul hakkında bir şeyler yazmak isteyenlerin asla müstağni kalamayacakları ve başka yerde bulamayacakları bilgiler vermektedir.[106]

Babası Derviş Mehmed Zıllî Efendi, Evliyâ Çelebi'nin İstanbul dışına çıkmasına uzun süre razı olmamış ve izin vermemiştir. Buna rağmen Evliyâ Çelebi, ilk il dışı seyahatini ailesinden habersiz ve 1640 yılının Nisan ayında eski dostu Okçuzâde Ahmed Çelebi ile Bursa'ya yapmıştır.[107] Seyahat dönüşünde artık oğlunu tutamayacağını anlayan babası, Evliyâ Çelebi'nin bundan sonraki seyahatlerinde kulağına küpe olacak bir nasihatta bulunarak oğlunun seyahate çıkmasına izin vermiştir.

---

[104] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 89.
[105] Zekeriya Kurşun, *Dünyanın...,* s. 18.
[106] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 89.
[107] Abdülkerim Doğan, *a.g.e.*, s. 12.

Evliyâ Çelebi'nin yapmış olduğu seyahatlerde ilk amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve çevresinin eksiksiz bir tasvirini sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, uzamsal ya da topoğrafik inceleme metodunu tercih etmiştir. Evliyâ Çelebi'nin ikinci amacı ise seyahatlerinin eksiksiz bir kaydını sunmaktır.[108]

1.2.Seyahatnâme

1.2.1. Seyahatnâme'nin Yazılışı

Evliyâ Çelebi, 10 cilt, yaklaşık 6.500 daktilo sayfası tutan *Seyahatnâme*'sini hayatının son yıllarında yazmış ya da dikte edip yazdırmış olduğu düşünülmektedir. Kendisi eserine "*Tarih-i Seyyah*" ("Seyyah'ın Tarihi", "Gezgin'in Tarihi") ismini vermiştir. Ama *Seyahatnâme* bildiğimiz tarihlerden değildir. Farklı bir amaçla ve üslupla yazılmıştır.[109]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'yi neden, nasıl ve nerede yazdığı gibi merak edilen soruları *Seyahatnâme*'nin farklı yerlerinde cevaplamıştır. *Seyahatnâme*'yi neden yazdığını birinci ve ikinci ciltte belirtmiş, diğer cilltlerde de yeri geldikçe hatırlatmalarda bulunmuştur. Yazma konusunda karşımıza çıkan birinci tavsiye, rüyasında gördüğü Sa'd b. Vakkas'tan gelmiştir. Evliyâ Çelebi, bu rüyayı eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

"*Yürü sehm [ü] kavs ile gazâ eyle ve Allâh'ın hıfz [u] emânında ol ve müjde olsun sana bu meclisde ne kadar ervâh ile görüşüp dest-i şerîflerin bûs etdinse cümlesini ziyâret etmek müyesser olup seyyâh-ı âlem ve ferîd-i âdem olursun. Ammâ geşt [ü] güzâr etdüğin memâlik-i mahrûseleri ve kılâ'-ı büldânları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri ve her diyârın memdûhât, sanâyi'ât, me'kûlât [ü] meşrûbâtını ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârların tahrîr edüp bir âsâr-ı garîbe eyle. Ve benim silâhımla amel*

[108] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 40.
[109] Semih Tezcan, "Bir Dahinin Seyahatnâmesi", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, Ed: Nuran Tezcan-Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 19.

edüp dünyâ ve âhiret oğlum ol. Tarîk-i hakkı elden koma, gıll [u] gışdan berî ol, nân u nemek hakkın gözle, yâr-ı sâdık ol, yaramazlarla yâr olma, eyilerden eylik öğren"[110]

İkinci tavsiye ise rüyasını yorumlattığı Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'den gelmiştir. Evliyâ Çelebi bunu da eserinde şöyle kaleme almaktadır:

"*On iki imâmın destin bûs etmişsin, dünyâda hümâm olursun. Aşere-i Mübeşşere ellerin öpmüşsün, dâhil-i cinân olursun. Çâr-yâr-ı güzînin yed-i mübâreklerin bûs etmişsin, dünyâda cemî'i pâdişâhların şeref-i sohbetleri ile müşerref olup nedîm-i hâsları olursun. Ol kim Hazret-i Risâlet'in cemâlin görüp dest-i şerîflerin takbîl edüp hayr du'âsın almışsın, sa'âdet-i dâreyne vâsıl olursun. Ve Sa'd-ı Vakkâs'ın nasîhatı üzre ibtidâ bizim İslâmıbolcuğazımızı [8a] tahrîr etmeğe bezl-i himmet edüp var makdûrun sarf eyle, 'El-mukadder kâ'in' fehvasınca sana dahi takdîr olan nasîbin elbette gelir*"[111]

Üçüncü tavsiye ise ikinci cildin başında, ailesinin izni olmadan çıktığı Bursa gezisinin ardından, artık ona istediği gibi seyahat etme izni veren babasından gelmiştir. Evliyâ Çelebi babasından gelen izni de şu sözlerle betimlemektedir:

"*Geşt ü güzâr etdiğin yerde iki yerden gayret kuşağın kemerine bend edüp kendüni dâima muhâfazada ol. Su uyur hizmetkâr u ağyâr u ayyâr düşmanları uyumaz. Kibâr-ı evliyâullah ziyâretleriyle meşgul olup cümle ziyâretgâhları ve her diyârın menâzillerinde olan deşt [u] hâmûn ve kûh-ı bülend, ahcâr [u] eşcârâtları ve büleydelerin evsâfıyla tahrîr edüp âb [u] hevâsı ve ibret-nümâ âsârları ve kal'aların fâtihi ve bânîsi ve dâiren-mâdâr cirmiyle tahrîr edüp Seyâhatnâme nâmıyla bir tomar te'lîf eyle. Âhirin ve âkıbetin hayr olup düşman şerrinden emîn olup Hak celle ve alâ mu'în [u] zahîrin olup dünyada emn ü emân, âhir nefesde îmân müyesser edüp alem-i Resûlullah dibinde haşr olayız. Bu pendlerimi gûşına menkûş eyle*"[112]

[110] EÇS, 1. Kitap, s. 13.
[111] EÇS, 1. Kitap, s. 13.
[112] EÇS, 2. Kitap, s. 37.

Evliyâ Çelebi, bu üç tavsiyeyi hiç unutmamış, her gittiği yerde, savaş aralarında bile, kaleler, şehirler, camiler, han ve hamamlar, yenilenler ve içilenler hakkında bilgiler toplamış, notlar almıştır.[113] *Seyahatnâme*'nin yazılış öyküsünü İkinci cildin başındaki şu ifadelerde özetlemiştir:

"*Bin elli tarihinde maskat-ı re'simiz olan mahmiye-i Kostantıniyye'den ibtidâ seyahate çıkup Bursa'ya revâne olduğumuz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve ibret-nümâ âsârları ve sevâd-ı muazzam şehr-i kadimleri im'ân-ı nazar ile temâşâ etmeğe bezl-i himmet edüp nass-ı katı'la âmil olup (Yeryüzünde dolaşın!) emrine imtisâlen edîm-i arzı deverân [u] seyerân edüp (Gecelerce ve gündüzlerce oralarda korkusuz gezin, dolaşın!) nassı üzre şeb [ü] rûz cezire-i dünyâda çâr-küşe-i seb'a(y)ı seba-i seyyâre-vâr seyr etdiğimiz cibâl u hâmûn ve berr u bahrde çekdiğimiz Mâm-ı şedâ'idi ve ömr-i nâzenin (Yolculuk bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.) mazmûnunca ömr-i girân-mâye niçe geçdi, anı beyân eder.*"[114]

İkinci cildin başındaki bu ifadeleri değerlendirdiğimizde Evliyâ Çelebi'nin Kur'an'ın emriyle iş işleyip "*Yeryüzünde dolaşın!*" emrine uyup yeryüzünü gezip dolaştığını; "*Gecelerce ve gündüzlerce oralarda korkusuz gezin, dolaşın!*" âyeti gereğince de gece gündüz dünya denilen adada, yedi iklimin dört köşesini, yedi gezegen gibi dolaştığını; "*Yolculuk bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.*" sözüne uygun olarak seyahatlerini geçirdiğini görmekteyiz.

Evliyâ Çelebi kendini bir tarihçi, eserini de bir tarih olarak görmemiştir. Bugünden bakıldığında, anlattığı birçok olay değerlendirildiğinde çok önemli bir tarihi kaynak olarak görülmelidir, ancak eser bir tarih kitabı yazma amacıyla oluşturulmamıştır. Plan olarak da bir tarih kitabına uymaz. Mesela Osmanlı sultanlarının birbiri ardınca gelen hayat hikâyelerini vermez de onların yaptıkları camileri anlatırken, camiden (veya bir başka yapıdan) yola çıkarak onu yapanın

[113] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin…,* s. 36.
[114] EÇS, 2. Kitap, s. 8.

tarihini anlatır. Böylece bize kuru bina tanımlamaları yapmak yerine yapanı ve kullananıyla bütünleşmiş, hayatiyet kazanmış bir yapının hatıralarını anlatır.[115]

Evliyâ Çelebi gezip gördüğü yerlere ait bilgileri kaydetmek için kendisine bir şablon hazırlamıştır. Bir ülkeye, bir yere, bir şehre gittiği zaman neler yazacak, neleri araştıracak, kimlerle görüşecek, kimlerden ne gibi bilgiler alacaksa bunu önceden tespit edip başlıklar yapmış ve buna göre bilgilerini tasnif etmiştir. Eğer bu şablonda bulunan başlıklara ait bilgileri bulamamışsa boş bırakmış, daha sonra bilgi edinmişse bunları da ilave olarak sayfanın kenarına yazmıştır. Evliyâ Çelebi bazı yerlere birkaç defa gitmiştir. Bu seyahat notlarını bazen birleştirmiş, bazen de bir diğerine gönderme yapmıştır. Örneğin H.1059 Muharreminde (M.1646 Şubat) Ortadoğu'da bazı yerlere vergi tahsil etmek için gitmiş, burada uğradığı yerlere ait ya bilgi vermemiş veya kısa bilgilerle geçiştirmiştir. Bu yerlere ait bilgileri, 1082'de Hacca gittiği yıla ait olan notlarını yazdığı 9. ciltte geniş bir şekilde vermiştir. Yani daha 3. ciltte bu cilde ait seyahatinin kapsadığı yıl olan H.1059 yılından 23 sene sonra yapacağı seyahatin ve yazacağı yazının haberini vermektedir. Evliyâ Çelebi gittiği, gezdiği yerlere ait bilgileri, önceden hazır olan şablonu, büyük kağıtlara anında yazmamıştır. Ancak notlarını almış ve sonradan bunları kitap haline getirmiştir.[116] Birkaç yerde notları kaybolmuş ya da okunamaz bir hale gelmiş olsa da kayda geçirebileceği zamana kadar büyük bir kısmını güvenli bir biçimde saklamayı başarmıştır.

Evliyâ Çelebi, eserini sadece seyahat notlarına dayandırmamış, bunun yanında pek çok kaynak kullanmıştır. Evliyâ Çelebi'nin "*gencine-i kitaba mâlik olduğu*"[117] daha eserin başlarında, Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Abdullah Dede'ye rüyasını tabir ettirip, onun: "*İbtida bizim İslâmbolcağızımızı tahrir eyle*"[118] tavsiyesine uyarak yazmaya başladığındaki şu ifadelerden anlamak mümkündür:

"*Ba'dehu hakîr-i fakîr anca hâne-i bî-minnetimiz olan savma'amız küncünde gencîne-i kitâba mâlik olup ba'zı tevârîhât tetebbu' ederek maskat-ı re'simiz olan*

[115] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin…,* s. 31-32.
[116] Seyit Ali Kahraman, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yazılış Hikayesi" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi*, Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 210.
[117] EÇS, 1. Kitap, s. 13.
[118] Gös. yer.

hasretü'l-mülûk ve liman-ı bahr-i fülûk olan vilâyet-i Makdon'un hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan İslâmbol'un tahrîrâtına şurû' eyledik."[119]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'yi yazarken adını belirtsin ya da belirtmesin başka kaynaklardan ve kayıtlardan faydalanmıştır. Bahse konu olan kaynak eserlerin neler oldukları, Meşküre Eren'in birinci cilt için yaptığı kaynak çalışmasıyla az çok ortaya çıkarılmıştır. Birinci cildin kaynakları üzerine yapılan bu çalışmanın gösterdiği tarih, coğrafya, edebiyat, din vb konulu eserler *Seyahatnâme*'ye kaynaklık etmişlerdir: *Menazirül-Avalim* (Aşık Mehmed), *Kitab-ı Bahriyye* (Piri Reis), *İskendernâme* (Ahmedi), *Taberi Tarihi ve Zeyli*, *Tevarih-i Âl-i Osman* (Ayn Künhüil-Ahbar (An Tarih-i Solakzade, *Fütüvvetnâme* (Seyyid Muhammed), *Şakaik Zeyli* (Nev'izade Atayi), *Peçevi Tarihi*, *Tezkiretü'l-Bünyan*, *Sâ' Cevr'i Divanı* (özellikle manzum tarihler için).

Bu eserleri Meşkure Eren şu şekilde sınıflandırmıştır:

a. *Seyahatnâme*'de adı geçen ve Evliyâ Çelebi tarafından faydalanılmış bulunan eserler,

b. *Seyahatnâme*'de zikredilmediği halde Evliyâ Çelebi'nin istifada ettiği eserler,

c. *Seyahatnâme*'de kaynak olarak gösterildiği halde Evliyâ Çelebi'nin istifade etmediği eserler.

Ayrıca Zahabi, Makrizi gibi müelliflerden, Yunan, Latin ve Macar dillerinde yazılı tarihlerden, Atlas Minor'dan yararlandığı, gittiği yerlerdeki tahrir kayıtlarının, bazı kanunnâmelerin de Evliyâ Çelebi'nin kaynakları arasında olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında *Seyahatnâme,* Evliyâ Çelebi'nin bizzat görüp işittikleri, tespit ettikleri yanında, konuştuğu insanlardan naklettikleri, halk arasında inanılan ve anlatılan olağanüstü yaratıklar, olaylar, büyüler ve başka yazarlardan bazen

[119] Gös. yer.

değiştirerek, bazen kısaltarak ve çoğu zaman müellif zikretmeyerek aktardığı bilgileri de ihtiva etmektedir.[120]

Evliyâ Çelebi, adını ansın ya da anmasın yararlanmış olduğu önemli kaynaklarla oluşturduğu *Seyahatnâme*'nin birinci cildi yazarken, onuncu ciltte neler yazacağını bilmesi, onları yaşadığı göstermektedir. İlk satırlar yazılırken en baştaki olayların kahramanlarından ki bunların başında Sultan IV. Murad gelir, merhum olarak bahsedildiğini dikkate alırsak, elimizdeki eserin bir hatırat gibi kurgulandığı anlamı çıkarabilir.[121]

Ölüm tarihi ve yeri kesin olarak bilinmeyen Evliyâ Çelebi, eserini her ne kadar Mısır'da tamamlandığını zikrediyorsa da notlarını Mısır'da noktalayıp başka bir yerde tamamlamış olması ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. İstanbul'dan sıkıldığı ve devamlı seyahat etmek istediği bilinmekle birlikte hacca giderken oradan İstanbul'a dönmeyip Mısır'a giderek orada yerleşmeye mi karar vermişti bu bilinmemektedir. Fakat böyle bir şey önceden belli ise o zaman notlarını yanında götürmüş olması gerekmektedir. Eğer böyle bir şey yoksa notları başka bir yerde belki de İstanbul'da bırakmış olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ihtimal karşısında bir müddet Mısır'da ikamet ettikten sonra İstanbul'a dönmüş olma ihtimali de bulunmaktadır.[122]

1.2.2. Seyahatnâme'nin Üslubu ve Anlatımı

Evliyâ Çelebi, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıla gelinceye kadarki tarihi serüvenini; üç kıtada sahip olduğu coğrafyayı, bu coğrafyanın insanlarını, kültür birikimini anlatmayı amaçlamıştır. *Seyahatnâme*, içerdiği konu çeşitliliği ve bunların yapı özellikleri bakımından tarih, şehir monografisi, biyografi, otobiyografi, menakıbname, letaifname vb. türlerin karışarak, iç içe geçtiği, alışılmışın dışında bir eser olmuştur. Bu nedenle *Seyahatnâme*'yi farklı kılan önemli özelliklerden biri, onun tek bir türün örneği değil, değişik türleri bünyesinde bulunduran türler arası bir eser olmasıdır. Farklı türlerin eserde iç içe bulunması; Evliyâ Çelebi'nin dönemin nesir

[120] Musa Duman, *a.g.m*., s. 174-175.
[121] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin…,* s. 454.
[122] Seyit Ali Kahraman, *a.g.m.*, s. 215-216.

geleneğini iyi tanıyıp onu başarıyla sergileme isteğinin bir tezahürü olabileceği gibi; daha çok eserine farklılık, zenginlik dolayısıyla seçkinlik kazandırma isteğinin de bir tezahürü olmalıdır. Bu bakımdan *Seyahatnâme*, 17. yüzyıl Osmanlı nesrinin gerek türlerin varlığı gerekse yüzyılın nesir diliyle bu türlerin işlenişi açısından güzel bir örnektir.[123]

Evliyâ Çelebi, eserin akıcılığını sağlamak, üslubu derinleştirmek ve zenginleştirmek amacıyla genellikle birkaç beyti aşmayan parçalara yer vermiştir. Atasözleri gibi kıssadan hisse çıkarmaya yarayan, anlatılan konuyu daha özlü bir biçimde ortaya koyarak verilmek istenen öğüdün daha açık ve etkili bir biçimde anlatılmasını kolaylaştıran şiirler de *Seyahatnâme*'de bulunmaktadır. Eserinde andığı kişilerle veya olaylarla ilgili olarak Evliyâ Çelebi'nin duygu ve düşüncelerini daha yoğun ve etkili bir dille anlatmasına yardımcı olan şiir parçaları da önemli bir yer tutmaktadır.[124]

Evliyâ Çelebi'nin konuları ele alırken özellikle olayların anlatımında ve kişilerin tasvirlerinde ciddi ya da mizahi, külfetli, sade, tekdüze, alaycı, ironik vb. anlatım olmak üzere hemen bütün anlatım yollarını denediği görülür. Bu özellikleri nedeniyle Evliyâ Çelebi bir nesir ustasıdır. Zekâsı, aldığı eğitim ve saraydaki görevi zengin bir bilgi birikiminin yanı sıra ona eğlendirme yeteneğini de kazandırmış ve sayıları şişirmekten, mizahi fıkralara, uydurma masallara vb. kadar anlattıklarıyla üslübunu renklendirmekte onu başarılı kılmıştır.[125]

Evliyâ Çelebi, kendine özgü üslubuyla gerçekle kurmacayı, nesnel doğrularla batıl inançları, olgularla rüyaları büyüleyici bir şekilde sentezlemiştir.[126] Eserinde sık sık karşılaştırmalara gitmiştir ve bu yolla anlattığı şeyleri okuyucunun zihninde somutlaştırmıştır. Kendisine İstanbul'un yanı sıra birçok referans noktası belirlemiştir. Erzurum'un soğuğunu, Van'ın kedilerini, Bursa'nın sıcak su kaplıcalarını, Silistre'nin balık dalyanlarını, Van Gölü yakınındaki Ahlat harabelerini, Teselya Maskoluri'deki

---

[123] Mine Mengi, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Bir Üslup Özelliği Olarak Türler Arasılık" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009. s. 290.
[124] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.,* s. 20.
[125] Mine Mengi, *a.g.m.,* s. 290.
[126] Cebe Ayaydın-Özlem Günil, "Bir Anlatı Ustası Seyyahla Asırlar Arası Seyahat", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi*, Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 56.

karnavalı andıran panayırı, Viyana'daki saat düzeneğini, yukarı Nil bölgesinde bulunan üzeri hiyerogliflerle kaplı dikilitaşlar ve daha nicelerini referans belleğine yerleştirmiş, duruma göre bunları kullanmıştır.[127]

Evliyâ Çelebi'nin kendine has üslubunda bir tür "s*osyolojik okuma*" da önemli bir yer tutmaktadır. Seyyahımız, gördüğü yerlerde geçerli toplumsal ilişki biçimlerini, kültürel yapıyı, dini durumu, bazı teknik gelişmeleri, bazı olay ve olguları vs. bazen sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ve en ince ayrıntılarıyla bir tür okumaya tâbi tutmaktadır ki bu bir "sosyolojik okuma" olarak adlandırılabilir. Evliyâ Çelebi, sosyolojik okuma bağlamında örneğin iklim ve tabiatın bazı durumları ile insanların bedenleri ve bazı şahsiyet özellikleri arasında ilişki kurmaktadır. Bu modern klasik sosyolojide önemli bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin cerrahlığın gelişmesini kavga ve savaşın çokluğuna bağlar. Yine namus ve kadın anlayışı ile din ve dindarlığın yoğunluğu arasında ilişki kurar. Ev hamamlarının oluşmasında da bu namus yaklaşımının etkisini belirlemeye çalışır. Kadınların çarşı ve pazara çıkmamalarıyla namuslu olmaları arasındaki ilişkiyi tespit eder. Benzer bir bakış açısıyla Evliyâ Çelebi, insanlara lakap takılmasını Diyarbakırlıların eğlenceye düşkün ve şakacı insanlar olmasına bağlamaktadır. Bütün bu ve diğer deterministik ilişki kurmalarda, Evliyâ Çelebi'nin sosyal olayları sosyal olaylarla izahının örneklerini görmek mümkündür.[128]

Seyahatnâme'nin Evliyâ Çelebi tarafından seyahatler sırasında değil de, yaşamının son yıllarında artık yerleşik bir düzendeyken yazılmış olması ve bu bütünlüğüne seyahatlerden sonra ulaşmış olması, Evliyâ Çelebi'nin metni üzerindeki çalışma biçimi ve kurgu tekniği yapıtın bir bütün olarak tasarladığını bizlere göstermektedir. Dolayısıyla, *Seyahatnâme*, baştan sona büyük ölçüde belleğe dayalı bir şekilde "tasarlanmış", ilk bakışta eklektik gibi görünen parçaları birbiriyle ilişkilenecek biçimde "kurgulanmış" ve "anlatılmış" bir metindir. Karakter-anlatıcı olarak Evliyâ Çelebi, kendi deneyimini anlattığı bölümlerle âdeta seyahat anlatısının parçalarını birleştirmiş, onların arasındaki ilmekleri dokumuştur. Evliyâ Çelebi metni

[127] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 7-8.
[128] Ejder Okumuş, *Evliyâ Çelebi' nin Gözüyle: Gezdi, Gördü, Yazdı,* Lotus Yayınevi, Ankara 2012. s. 158-159.

oluştururken rüyalarıyla bağlantılar kurmuş, ciltler arası göndermelerde bulunmuştur. Farklı bir anlatı tekniği olarak da beklenti yaratma yoluna gitmiştir. Örneğin ikinci cildin başında, arkadaşı Okçuzâde Ahmed Çelebi'nin önerisiyle hemen oracıkta kabul edip karar verdiği Bursa yolculuğuna ailesinin haberi olmadan gittiğini özellikle belirtmiştir. Okuyucunun zihninde bu şekilde bir soru işareti uyandıran Evliyâ Çelebi, seyahat dönüşünde ne olacağına dair beklentiyi yükseltmiştir. Bu kadar oylumlu bir metinde bu yazdığı kısmın gelişigüzel düşürülmüş bir ayrıntı olduğu düşünülse de Evliyâ Çelebi ilerleyen sayfalarda bu beklentiyi yanıtsız bırakmamış ve dönüşünde babası tarafından nasıl karşılandığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bu kısımda dikkat çekici olan Evliyâ Çelebi'nin gördüğü bir rüya ile seyahate başlaması gibi seyahatte olduğunu babasının rüyasında görmesidir.[129]

Evliyâ Çelebi, anlatımı güçlendirmek için birtakım mübalağalı ifadeler kullanmaktan kaçınmamıştır. Bir kubbenin çok parlak olduğunu anlatmak için alemi aydınlatan güneşin ışıkları vurduğunda insanoğlunun gözlerinin kamaştığını; bir ağacın büyüklüğünü anlatmak için dallarının altında on binlerce koyunun gölgelendiğini, meydanın çok büyük olduğunu ifade etmek için de yüz binlerce insanın toplandığını şu sözlerle anlatmıştır:

"*Ve bu kubbe-i âlînin tâ zirve-i a'lâsında yüz kantâr İskenderî altundan bir haç alem edüp âfitâb-ı âlem-tâb edîm-i arza şu'le saldıkda Bursa'da Cebel-i Ruhbân'da ve Âlem dağında ve Istıranca kûhunda olan ruhbânların merdüm-i dîdeleri hîrelenirdi. Ve dâ'imâ ruhbânlar Bursa'da Keşîş dağından tayerân edüp Ayasofya'da meks edüp tâ bu mertebe riyâzet-kâr kıssîsler idi.*"[130]

"*Her şâhalarının zıll-ı himâyesinde onar bin koyun sâyelenir. Taht-ı Zîllinde yedi yerde kenîsecikler ve mastaba kârgîr soffacıklar ve üç yüzden mütecâviz meyhâne ve fâhişehâneler var.*"[131]

[129] Cebe Ayaydın, *a.g.m.*, s. 57.
[130] EÇS, 1. Kitap, s. 54.
[131] EÇS, 7. Kitap, s. 6.

"*Ammâ yüzden mütecâviz âdem cüssesi kalınlığı berg [ü] bârlı dallarının ucları yere saplıdır. Gûyâ bir hayme-i nühtâk-otak gibi olup altına bin âdem sığar, sâyedâr çadır ber-karâr sâyebân [Y 363b] olmuşdur.*"[132]

Seyahatnâme, bugüne kadar içerisinde abartılar ve uydurma konular var diye eleştirilmiştir. Eğer dikkatle okunmazsa bu tür anlatımların abartı veya yalan olduğu kanaatine varmak pekâla mümkündür. Evliyâ Çelebi'nin veya *Seyahatnâme*'nin adının geçtiği her yerde mutlaka önümüze çıkan bir hikâye vardır. Bu hikâye Erzurum'da damdan dama atlarken donup, bahar geldiğinde donu çözülen ve öbür tarafa atlayan kedi hikâyesidir. Bu hikâye devamı okunmadığı ve tam olarak anlaşılmadığı için Evliyâ Çelebi'yi karalamak için kullanılan bir malzemeye dönüşmüştür. Evliyâ Çelebi, Erzurum'un soğuğunun ne kadar sert olduğunu anlatmak için bu kedi hikâyesine yer vermiştir ve "*halk arasında darb-ı meseldir*" diye özellikle belirtmiştir. Hikâyede böyle bir olayı gördüm veya yaşadım gibi bir ifadesi bulunmamaktadır.[133]

Evliyâ Çelebi ulaşabildiği hiçbir bilgiyi saklamamıştır, bildiği her şeyi *Seyahatnâme*'de anlatmaya çalışmıştır. Bilmediklerini de açıkça "*bilmiyorum*" diye söylemekten çekinmemiştir. Bildiklerini anlatırken baştan sona bir bilim adamı ciddiyetiyle değil, kimi zaman şaka ve taklitler yaparak, fıkralar, latifeler anlatarak eserini zevkle okunur hale getirmiştir. Evliyâ Çelebi'nin yöre veya kişilerle ilgili olarak anlattığı olağanüstülüklerin, menkıbelerin, Evliyâ Çelebi'nin anlattığı kesin bilgiler olarak değerlendirilmesi yanlış şöhretin, yanlış anlaşılmanın sebeplerinden birisidir. Evliyâ Çelebi bunları özellikle, "*latife*" veya "*letaif*" başlığı altında anlatmaktadır.

Seyahatnâme'de abartılı gibi gelen bazı kişi ve olayların aslında insanların yaşadığı ve karşılaştığı gerçekler olduğunu zaman içinde değişik coğrafyalarda şahit olunan ve basın yayın organlarında haber olarak verilen ender kişi ve olaylara şahit oldukça daha kolay anlıyoruz. Günümüzde basın yayın organlarında zaman zaman çıkan, çift başlı, çift cinsel organlı, dört bacak ve dört kollu, birbirine yapışık insan

[132] EÇS, 10. Kitap, s. 339.
[133] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 85.

haberleri[134] ve ülkemize gelerek gösteri yapmış olan David Copperfield'ın sihirbazlıkları pek çok insanı hayretler içinde bırakmıştır. Eğer bu olaylar *Seyahatnâme*'de anlatılmış olsa Evliyâ Çelebi'nin yalan söylediğini düşünülecektir. Aslında bu tip olaylar farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda yaşanmaktadır. Örneğin Evliyâ Çelebi'nin anlattığı Akka Kalesi Meydanı'ndaki sihirbaz gösterisinin David Copperfield'inki ile bir farkı yoktur. Yine basın yayın organlarının haber verdiği gibi, Çarşambalı çobanın katilini köpeğinin yakalatması gibi, Evliyâ Çelebi'nin Hacivat ile Karagöz'ün tarihini anlatırken zikrettiği, Hacivat'ın ecdatlarından Yorkacı Halil'in köpeğinin de kendisini soyup öldüren yol kesicileri Şam Pazarı'nda yakalatması birbirinden farklı değildir.[135] Evliyâ Çelebi bu benzeri hikâyeleri eserini daha akıcı hale getirmek için kullanmıştır.

Evliyâ Çelebi'nin güçlü tasvir ve canlı anlatım ile genellediği üslubu kendi çağının nasihat vermek için nasihatin ya da genel geçer bir ahlak değerinin hedefinde klişe bir kurgu ile hikâye yazma yani tahkiye anlayışının ötesinde bir hikâyecilik gücüdür. Yani yaşananın kurmacayla birleştirilerek hikâye edilmesidir ki bu da yaşananı görme ve kurmacayı yaratma gücüdür; yani gerçeğin kurmacaya dönüştürülmesi gücüdür. Bunda gözlemin, okunamayacak kadar ayrıntılı ve gerçekçi natüralist betimlemelerin, farklı ve çarpıcı ayrıntının, olayların içindeki tezatın, çelişkilerin, neden sonuç ilişkilerinin, doğal tesadüflerin, şaşırtıcı sürprizlerin, olayların akışında kendisinin de dahil olduğu insan gerçeğinin, toplumsal değer yargılarının yumağında 10 cilt boyunca birbirine bağlı ve tutarlı bir anlatımla kaleme alınmasıdır. En genel bir değerlendirme ile *Seyahatnâme*, şehir monografileri, yaşanan ya da tahayyül ve tasavvur edilen olaylar olmak üzere en az iki katmandan oluşan, ben anlatıcının seyahatten soyutlanamayan yaşamının otobiyografisinde birleşir. Bu da bilgi ile gözlemin, insanla toplumun iç içe anlatıldığı bir yapıda kesişir. Yani nesnel bilgi ile kurmacanın sarmalında oluşan bir eserdir. Esas kabul ettiğimiz nesnel katmanına yönelik, bilimsel değerlendirmeler eserin bütününe yönelik değerlendirmeler olarak kabul edildiğinde eserin kurmaca gücü görülmemektedir.

---

[134] Dört Bacaklı ve Dört Kollu Bebek Haberi http://www.insanhaber.com/dunya/gorunce-sok-oldular-4-kollu-4-bacakli-bebek-h35211.html, (17.07.2018) ve Çift Başlı Yılan Haberi http://www.iha.com.tr/haber-samsunda-cift-basli-yilan-soku-736496/, (17.07.2018).

[135] Musa Duman, *a.g.m.*, s. 178.

Oysa, alıntılarında yarattığı kurmacada bile o, çalıntıdan sorumlu tutulmuş, yaşananları anlatırken kurmaca gücü uydurma olarak değerlendirilmiştir.

Geleneğin sanat anlayışını çok iyi bilen Evliyâ Çelebi nesnel bilgi ile yaşananı kurmacayla birleştirirken, bir yandan klişe olanla yaşananı bağdaştırmış, aynı şekilde anlatım dilini yazı dili ile konuşma dilinin sarmalında elsine-i selâse'yi (Arapça Farsça Türkçe) tek dile dönüştürmüştür. Böylece klişenin dışına çıkarken Osmanlıcaya da gerçek anlatım gücünü kazandırmış. Yani sanatın hizmetindeki yazı dilini, yaşananı anlatmanın hizmetinde işlevselleştirmiştir. Sık sık dünyanın geçiciliği karşısında yaşamın çekiciliğine, bir parça ekmek uğruna çektiği zorluklara dikkat çeken Evliyâ Çelebi, olayların akışında bizi karşı karşıya getirdiği insan zaaflarında, insancıl duyguların vurgulanmasında, insanlar arası ve toplumlararası çelişkilerde, gördüklerini ve duyduklarını çekincesiz anlatmasında, farklı olanın tasvir edilmesinde çağını aşan bir yazarlık gücü sergilemiştir.[136]

1.2.3. Seyahatnâme'nin Dil Özellikleri

Evliyâ Çelebi, çok büyük bir dil ustası, anlatmak istediği konuya göre dili, en iyi şekilde kullanan, herkesin ağzından konuşabilen, her konuya uygun bir dil seçen ve biçen bir yazardır.[137] *Seyahatnâme*, döneminin diğer edebî ürünlerine göre son derece sade bir dille yazılmıştır. Kolay anlaşılır ve konuşma diline yakın, sürükleyici bir anlatımı sahiptir.[138] 17. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen çok çeşitli aktarım kalıpları içeren bir metindir olan *Seyahatnâme*, salt bildirmeye/anlatmaya dayalı bir metin olmanın ötesinde bir edebiyat eseridir. Evliyâ Çelebi, eserinde çağdaşlarının sıkı sıkıya bağlı kaldığı geleneksel nesir dili yerine, kelimelerle, yapılarla hatta gramer kurallarıyla oynayarak her yönüyle kendine has bir üstdil oluşturmuştur. Üslubunu zenginleştirmek, anlatımını renklendirmek ve gidip gördüğü yerleri daha iyi

[136] Nuran Tezcan, "17. Yüzyıl Osmanlı Türk Edebiyatı ve Seyahatnâme", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 388-389.
[137] Semih Tezcan, "Türk Dilinin Büyük Ustası Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 278.
[138] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 32.

yansıtabilmek için sık sık alıntılara başvurmuştur. Bu da onun eserini söz/düşünce/yazma aktarımı konusunda zenginleştirmiştir.[139]

Dil kullanımında Evliyâ Çelebi'nin tuttuğu yollardan biri, Osmanlı Türkçesinde mevcut olmakla birlikte dilde kullanılırlığı sınırlı kalmış kuranakların kullanım alanlarını genişletmektir. Bu konuda en basit örnek, son eklerdir. Evliyâ Çelebi, birden fazla şey söz konusu olduğu zaman çoğul eki kullanmaktan kaçınmaz. "*İki köprüler*" gibi kullanımlar Evliyâ Çelebi için normaldir. Fakat o, -ler yanında -an, -at ve -in eklerini de oldukça serbest bir biçimde kullanır, ancak çoğu zaman bunları Türkçe kelimelere getirmez.[140]

Çoğul ekleri gibi Arapça ikilik (tesniye) ve dişillik (müennes) eklerini de genelleştirir, bunları Arapça kökenli olmayan kelimelere bile getirir:

"*pire*"[141] (bir mesleğin piri olan kadın) "*selatineler*"[142] (sultan hanımlar) "*krale*"[143] (kraliçe)

Arapçada soyut ad yapan -et ve -iyyet eklerini kimi zaman Arapça olmayan sıfatlara veya Arapça isimlere getirir;[144]

"*germiyyet*",[145] "*rücüliyyet*",[146] "*sümümiyyet*"[147]

Evliyâ Çelebi, ziyaret-gah, şikar-gah vb. kelimeleri örnekseyerek şu şekilde kelimeler türetir:[148]

"*yayla-gah*"[149], "*av-gah*"[150]

---

[139] Münteha Gül Akmaz, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Söz, Düşünce ve Yazma Aktarımı", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 35-36.
[140] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 17.
[141] EÇS, 1. Kitap, s. 271.
[142] EÇS, 10. Kitap, s. 160.
[143] EÇS, 2. Kitap, s. 240.
[144] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 18.
[145] EÇS, 1. Kitap, s. 347.
[146] EÇS, 2. Kitap, s. 197.
[147]EÇS, 10. Kitap, s. 265.
[148] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 18.
[149] EÇS, 4. Kitap, s. 234.
[150] EÇS, 6. Kitap, s. 84.

Bunlardan daha yaygın olarak da -istan ekini (kimi zaman -listan veya -istane biçimlerine de sokarak) kendi istediği gibi Türkçe ve Türkçe olmayan kelimeler, özel adlar, hatta deyimler üzerine getirerek kelime türetir;[151]

"*deyristan*",[152] "*gömistan*",[153] "*ormanistan*"[154],"*maymunistan*"[155]

Evliyâ Çelebi sık sık kelimelerle oynayarak kelime oyunları yapar. Bu oyunların büyük kısmı alışılmış alliterasyona ve tecnislere (paranomasia) dayanır. Fakat kimileri de pek özel, kendi başına bir tür oluşturacak şeylerdir.[156]

Örneğin "*herkes merkeslerinde*"[157] deyişinde Evliyâ Çelebi, uyak sağlamak için açıkça merkez' in sonundaki -z'yi -s'ye çevirmiştir. Bunu kolaylıkla, biçem uğruna yapılmış bir kelime çarpıltması olarak görüp böylece açıklamak mümkündür. Ne var ki, dilde, özellikle Evliyâ Çelebi'nin dilinde, daha başka s- z değişimleri bulunduğunu da göz önünde tutmak gerekir:[158]

"filiz" *yerine* "*filis*"[159] "sincab" yerine "*zincab*"[160] "menfez" yerine "*menfes*"[161]

Evliyâ Çelebi burada, birçok başka durumda yaptığı gibi, dilde esasen mevcut olan bir eğilimi başka kelimelere de sıçratmış olduğunu söylememiz mümkündür. Yine buna benzer olarak Türkçede l- r değişimi bilinen bir şeydir ve bu değişimi yansıtan örneklere Evliyâ Çelebi'nin metninde de arada bir rastlanır:[162]

"cirid" yerine "*cilit*"[163] "şalgam" yerine "*şarğam*"[164], "ardıç" yerine "*aldıc*"[165]

---

[151] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 18.
[152] EÇS, 1. Kitap, s. 222.
[153] EÇS, 2. Kitap, s. 207.
[154] EÇS, 4. Kitap, s. 280.
[155] EÇS, 10. Kitap, s. 472.
[156] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 19.
[157] EÇS, 7. Kitap, s. 33.
[158] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 19
[159] EÇS, 10. Kitap, s. 257.
[160] EÇS, 6. Kitap, s. 243.
[161] EÇS, 10. Kitap, s. 32.
[162] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 19.
[163] EÇS, 10. Kitap, s. 320.
[164] EÇS, 1. Kitap, s. 259.
[165] EÇS, 2. Kitap, s. 60.

Evliyâ Çelebi bir yerleşim merkezini anlatırken orada bulunan toplam cami, medrese, hamam vb. sayısını vermek için "*cümle*" terminusunu kullanır. Kimi zaman ise "cümle"den bıkıp bunun yerine başka terminuslar koyar. Bunu yapmaya bir girişince standart terminolojiyi büsbütün bir tarafa bırakıp çoğunu kendi yarattığı, kendine özgü Türkçemsi, Arapçamsı terminusları arka arkaya kullandığı da olur. Bunlara örnek verecek olursak;[166]

"*kamusı*", "*hemesi*", "*küllisi*"[167], "*cümlesi*"[168], "*cümleten*", "*hepisi*"[169], "*dükelisi*", "*barısı*"[170], "*olancası*"[171]

Evliyâ Çelebi'nin yerleşim yeri tasvirlerinde görülen bir başka özellik, alt bölümlerin her birine (camiler, hamamlar vb.) özenerek Farsça bir ara başlık atmasıdır; attığı bu başlıkların -an veya –at uyaklı olmasını tercih etmektedir. Bu tutku, onun -at çoğul biçimlerini istediği gibi, serbestçe kullanmasına yol açmıştır; normal olarak dişil (müennes) kelimelerin çoğul biçimi olan -at'ı, eril (müzekker) kelimelere bile getirir:[172]

"*Der vasf-ı saray-ı agavat*", "*Der cevami`ha-yı müslimat*", "*Der aded-i mesacidha-yı müvehhidat*", "*Der 'ilm-i dari't-tedris-i 'aliman-ı mü'minat*", "*Der ta`rif-i mekteb-i sıbyan-ı necibat*", "*Der hanikah-ı dervişan-ı meczübat*".[173]

Evliyâ Çelebi, dilin fonetik nüansları karşısında son derecede duyarlı ve bunların yazıya yansıtılmasına özen gösteren biridir. Bu duyarlılığı, onun ilm-i tecvid, yani Kur'an okuma ilmindeki uzmanlığından kaynaklanmaktadır. Kelimelerin yazılış ve telaffuzları hususunda Evliyâ Çelebi'nin aynı titizce dikkati göstermiş olduğunu, *Seyahatnâme*'de baştan sona gözlemleyebilmekteyiz. Titizliği, Türkçe için olduğu kadar öteki diller için de geçerlidir. Evliyâ Çelebi'nin kulağı hem kuvvetli hem de tecvid'deki uzmanlığı dolayısıyla en küçük fonetik farklılıkları birbirinden ayırt edebilecek kadar eğitimlidir. Gerek yabancı dillerden gerekse Türk lehçelerinden

[166] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 22.
[167] EÇS, 4. Kitap, s. 342.
[168] EÇS, 5. Kitap, s. 12.
[169] EÇS, 5. Kitap, s. 159.
[170] EÇS, 7. Kitap, s. 65.
[171] EÇS, 7. Kitap, s. 241.
[172] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 22.
[173] EÇS, 8. Kitap, s. 162.

verdiği dil örneklerinde bu farklılıkları, Arap harfli Osmanlı yazısı olanaklarının elverdiği ölçüde en doğru biçimde kaydetmeye özen göstermiştir.

Evliyâ Çelebi'nin kullandığı standart dil kuşkusuz İstanbul Türkçesiydi. Payitahtta büyümüş, her gün çevresinde çeşitli ülke ve bölgelerden gelip bu şehre yerleşmiş çeşitli kesimlerden insanları duyup dinlemiş, onların kullandığı sözlere ve konuşma özelliklerine dikkat etmiştir. Eserinin ilk cildinde şehirdeki seyyar satıcı ve seyyar esnafın bağırışlarını, kendilerine özgü sözlerini, şakalaşmalarını çeşitli meslekler için örnekler vererek kaydetmiştir. Evliyâ Çelebi, aynı zamanda toplum katmanları arasındaki lehçe farklılıklarına karşı da duyarlıdır. Bu cümleden olmak üzere hiyerarşinin tepesinde yer alan Osmanlı hanedanı mensuplarının kendilerine özgü kimi konuşma alışkanlıkları olduğunu Evliyâ Çelebi'den öğreniyoruz, örneğin Sultan IV. Murad'ın şarap için eskicil bir kelime olan "*çakır*"ı kullandığını kaydetmiştir. Öte yandan en alt sınıftakilerin, örneğin deri sepicilerinin ve isyancı askerlerin konuşmalarından da örnekler verir:[174]

"*Kul eydir:* "*Ya sen bizi beğnemedin mi Kuşlu haddir bire vura şu gidiyi*" *deyince*"[175]

"*Bre avretin filân etdiğim. Bizi beğenemedin mi? Ne herzekârlık edersin? dediler.*"[176]

Evliyâ Çelebi, Seyahatleri esnasında karşılaştığı Türkçenin lehçe ve ağızlarını aktarmak için farklı yöntemler kullanmıştır. Aktarmak istediği Türkçe lehçe veya ağız, standart Türkçeye -kolaylıkla anlaşılabilecek kadar- yakınsa, sadece fonetik veya morfolojik özelliklere değinip çeviri vermeksizin birkaç örnek vermekle yetinmiştir. Örneğin Üsküp lehçesinin Anadolu'da konuşulan Türkçeyle Arnavutların konuştuğu Türkçe arasında olduğunu söyler ve örnekler verir:[177]

"*Ya biz size demişmiz çelepi efendimize varamız ve anlar pizim efentimizdir.*"[178]

---

[174] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 30.
[175] EÇS, 5. Kitap, s. 8.
[176] EÇS, 3. Kitap, s. 162.
[177] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 30.
[178] EÇS, 5. Kitap, s. 292.

Yunanistan'ın değişik yerlerinde konuşulmuş olan Türkçe ağızlara da sadece birkaç kelimeyi örnek göstererek değinir:

"*varmisik*", "*gelmisik*" (Drama)[179]

"*varmısık*", "*gelmışık*" (Siroz)[180]

"*varmişik*", "*gelmişik*", "*almişik*" (Vodina)[181]

Kimi zaman mahalli ağzın özelliklerini ayrı bir kısımda anmaya gerek duymaksızın gelenek ve görenekleri anlatmaya başlarken mahalli ağızdan örnekler verir. Örneğin Trabzon'da hamsi balığını anlatmaya koyulduğu sırada böyle yapmıştır:

"*Ahçacuğumla bir makrama hapsi var*" *deyü ol nâzik sırmalı makramalara balığı koyup reftâr ederek balığın suyun akıdup giderken ba'zılar balığın suyu akdığına acıyup* "*Bre palığın suyın ya ne akıdırsın, suyına bir pilavcık salsana*" *deyü birbirlerine [253a] latîfe ederler.*"[182]

Lehçe ve ağız özelliklerinin standart Türkçeden epeyce ayrıldığı yerlerde Evliyâ Çelebi'nin, birçok kelime ve kimi kalıp ifadeleri sıralayarak, bunların standart Türkçedeki karşılıklarını da ekleyerek ayrıntılı dil örnekleri sunduğu görülmektedir. Bu yöntemi Türkçe dışındaki diller için de uygular. İki yerde, Diyarbekir ve Bitlis'te, bu şehirlerin ağız özelliklerini daha iyi örneklendirmek üzere, söz konusu listelerin yanı sıra mahalli şairlerin yazdığı şiirleri de eklemiştir. Bunlardan başka Anadolu'daki üç yerin lehçesinden de Evliyâ Çelebi, geniş kapsamlı dil örnekleri vermiştir: Bunlar, Bolu bölgesinde Gerede'de; Batı Anadolu'da Gördeste ve Maraş Türkmenleri arasında yaptığı dil kayıtlarıdır.[183]

Örneklerde de görüldüğü gibi *Seyahatnâme*, dilbilim açısından zengin malzemenin bulunduğu bir kaynaktır. Fakat *Seyahatnâme*'de yer almış olan herhangi bir şeyi tek başına ele alıp sadece onunla uğraşmak uygun değildir. Çünkü konular arasında bağlantılar ve göndermeler bulunmaktadır. *Seyahatnâme*'de düzgün ve düzenli bir cümle yapısı vardır. ''*Ve*'' bazen cümle başlangıcı olmuş, bazen de virgül

[179] EÇS, 8. Kitap, s. 54.
[180] EÇS, 8. Kitap, s. 58.
[181] EÇS, 8. Kitap, s. 79.
[182] EÇS, 2. Kitap, s. 53.
[183] Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi…,* s. 39.

yerine kullanılmıştır. Özellikle "*Ve dahi*" diye başlayan cümleler paragraf başıdır. Bu hususlar iyi tespit edildikten sonra metin rahat okunur hâle gelmektedir.[184]

1.2.4. Seyahatnâme'nin Ciltlere Göre İçeriği

Evliyâ Çelebi'nin seyahatlerinin ve yaşamının yörüngesi, İmparatorluğun iki büyük metropolü arasında bir yol izlemektedir: Doğum yeri ve memleketi İstanbul ile son on yılını yaşadığı ve eserinin son düzeltmelerini yaptığı Kahire. Bu nedenle birinci kitap ve onuncu kitaplar bu iki kente ayrılmıştır.[185] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin birçok yerinde 51 yıl içinde 7 iklimde 18 padişahlık yer gezip dolaştığını bildirmekte ve son ciltte 18 padişahlık yeri tamamlayıp 19. padişahlık yer olan Mısır'a geldiğini ifade etmektedir:

"*Bu abd-i kemter seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ-yı sâhib-i bûriyâ elli bir senedir kim ekâlîm-i seb'ada on sekiz pâdişâhlık yere kadem basup her diyârın benî âdemiyle tekellüm etmek içün fesâhat [u] belâğatları ve ebyât [u] eş'ârları ile yüz kırk yedi lisânı kilk-i cevâhir-nisârımla tahrîr etmişim, ammâ bu Çerkez lisânı gibi saksağan tuyûru sadâlı lisânı tahrîr edemedim, ammâ bihimmetî ol lisânı dahi alâ kadri'l-imkân tahrîr ederiz.*"[186]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin son cildinde "*Der tahkîk-i seyâhat-i men*" başlığı altında, seyahatlerini şu sözlerle özetlemektedir:

"*Ey bu müsevvedât-ı peşmîne-i hatt-ı müstekrehimizi tenezzül edüp tilâvet eden yârân-ı zevi'l-ihtirâma şöyle ma'lûm ola ki ilm-i âlem-şümûl-i ûlü'n-nühâya muhtefî değildir kim bu seyâhatimiz ve bu sergüzeşt-i ibret-âmîzimiz ulûm-ı hey'et-i haritadan ve Atlas ve Coğrafiyye'den ve Papamunta ve Minor'dan ve tevârîh-i Kabâbıta ve tevârîh-i Yanvan'dan ve ulûm-u nücûmdan haberdâr olan erbâb-ı ma'rifet-i zevî'l-ukûlun ilimlerine lâhikdir kim bu Fûncistân ve isvân ve Berberistân ve Sûdân diyârlarında bu seyâhat-i hâr makdûr-ı [Y 443b] beşer-i nâçâr değildir, ancak ihsân-*

[184] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 81.
[185] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 69.
[186] EÇS, 7. Kitap, s. 270.

ı Perverdigâr'dır ve Cenâb-ı Bârî'nin ulüvv-i inâyetidir kim bu hakîr-i pür-taksîre müyesser olmuş.

Bir mevhibe-i ilâhiyyedir kim yetmiş üç târîhinde Uyvar seferine gidüp ba'de'l-feth sene-i âtiyede Yeni Kal'a fethinde bulunup, andan nehr-i Rabe inhizâmında bulunup, andan Elçi Kara Mehemmed Pafla ile Alman diyârında Nemçe çâsârına, andan Donkarkız kralına, andan Danimarka kralına, andan Amısterdam şehrinde Felemenk kralına, andan Çeh kralına, andan Danıska'da Leh kralına, andan Kırakov kralına, andan üç buçuk yılda Kırım sultânı Mehemmed Geray Hân'a; anda bir ay meks edüp âl-i Osmân Mehemmed Geray Hân'ı Kırım hanlığından ma'zûl edüp Çoban Geray oğluna ihsân etdi, hakir Mehemmed Geray Hân ile Çerkezistân'a, andan ubûr edüp Dağıstân pâdişâhının ülkesinde Kara Budak Hân diyârında Mehemmed Geray Hân kalup bu hakir Dağıstân pâdişâhı Sultân Mahmûd'un yarlığ-ı belîği sâyesiyle Timür Kapu'dan bir Acem keştîsine süvâr olup Maskov vilâyetinde Terek kal'asına çıkup, andan Maskov diyârında Kalmuk taysı şâhların ubûr edüp Maskov'da yetmiş altı pâre kal'a ve kirmânlar temâflâ edüp rûz-ı erba'înin şiddet-i şitâsında Azak kal'ası nda Ak Mehemmed Pafla'ya vâsıl olup ol dahi Azak'dan ol hafta ma'zûl olup, andan Kırım'a dâhil olup, andan Ak Mehemmed Pafla ile Edirne'ye, andan hakîr vilâyet-i Mora'ya; anda Anabolı kal'asında Kapudan Kaplan Pafla hakiri başdarda ile cezîre-i Girid'de kal'a-i Hanya'ya, andan vezîr-i a'zam Fâzıl Ahmed Paşa ile Kandiye kal'asın üç yılda feth edüp ibtidâ feth ezânı bu hakire müyesser olup, andan Kapudan Köse Alî Paşa ile Manya vilâyeti fethinde bulunup, andan Despot yaylasına, andan İslâmbol'a, andan Mekke-i mükerremeye, andan Mısır'a, Mısır vezîri nâmeleri ile Fûncistân'a, andan diyâr-ı Habeş'e gelüp bu İbrîm'e dâhil olduk.

Vallâhi'l-azîm bu tahrîr olunan tokuz pâdişâhlık yerleri on bir senede geşt [ü] güzâr edüp bir ân durmadık. Ne perîşân âbdânemiz var imiş kim zikr olunan ekâlîmler kanda, Fûncistân u Berberistân kanda. "*Bu, Rabbimin lütfundandır.*" *[Kur'an, Neml, 40]*

Cenâb-› Rabbü'l-izzet'in ihsânıdır. Bu seyâhatlerimizde bir ân şikeste-hâtır perîşân etmeyüp sıhhat-ı ebdân ile seyâhat müyesser etdi.

Ba'dehu İbrîm şehrinden cümle yârân-ı ehl-i dil ile cân u dilden vedâlaşup İbrîm'den gemi ile Nîl'i karflu cânib-i garba ubûr etdik. Zîrâ mukaddemâ Fûncistân'a giderken Nîl'in cânib-i şarkın temâşâ etdik, flimdi cânib-i garbı temâşâ etmeğe azîmet etdik."[187]

Evliyâ Çelebi'nin gezmiş olduğu coğrafya üzerinde günümüzde tam bağımsız veya federal olarak 40'dan fazla devlet kurulmuştur. Bunların büyük bir kısmı da Osmanlı Devleti'nden ayrılanlardır. Bunlar harf sırası ile; Almanya, S. Arabistan, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cibuti, Çekya, Eritre, Ermenistan, Filistin, Güney Sudan, Gürcistan, Habeşistan (Etopya), Hırvatistan, Irak, İran, İsrail, Karadağ, Kenya, Kosova, Kuzey Sudan, Küveyt, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Mısır, Moldovya, Polonya, Romanya, Rusya (ve Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet olan Kabartin-Balkar, Karaçay, Çeçenistan, Dağıstan, Kalmikya, Tataristan), Somali, Slovakya, Slovenya, Suriye, Türkiye, Ukrayna (Özerk Kırım Cumhuriyeti), Ürdün ve Yunanistan'dır.[188]

Harita 2: Evliyâ Çelebi'nin Seyahatleri Boyunca Uğradığı Duraklar[189]

[187] EÇS, 10. Kitap, s. 489-490.
[188] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 101.
[189] Micheal D. Sheridan, "Evliyâ Çelebi'nin Seyahatlerinin Haritası Seyyah-ı Alemin Başlıca Durakları", *400. Yılında Evliyâ Çelebi*, Editörler Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 131.

70 yılı aşkın bir hayat süren ve kendi deyimiyle ömrünün 51 yılını seyahatlerde geçirmiş olan Evliyâ Çelebi, eserinin birinci cildinde rüyası sonrasında kendisine işaret edildiği gibi İstanbul'u gezip dolaşmıştır. Bu gezilerde İstanbul ile ilgili okuduğu kitaplardan faydalanmış ve bugün pek çoğunu sadece *Seyahatnâme* vasıtasıyla öğrendiğimiz birçok bilgiyi bizlere miras bırakmıştır. İstanbul'un isminin nereden geldiğini, mimarisini, tarihi eserlerini, hamamlarını, semtlerini, kapılarını, dikili taşları, tılsımlarını, bağlarını, bahçelerini, mesire yerlerini, madenlerini, sularını, yiyecek ve içeceklerini, seslerini, renklerini, ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin tarihine ve İstanbul'un tarihine, âlimlerine, şairlerine, ermiş kişilerine, meczuplarına ve Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki eyalet sistemine, sancaklarına, gelirlerine, padişahların saltanat yıllarına ve vezirlerine ait önemli bilgiler yer vermiştir. 1635 yılında Sultan IV. Murad'ın huzurunda yapılan esnaf geçidinde bulunan esnafların mensup olduğu loncaları, yaptığı işleri ve birbirleriyle bağlantıları açısından ayrıldıkları sınıfları, pirlerini, hangisinin diğerine tabi olduğunu ayrıntılı bir şekilde yazmıştır.[190] Birinci cilt ayrıntılı olarak yazılmış bir İstanbul kitabı olduğu kadar, Evliyâ Çelebi'nin bütün hayatının, bütün gezilerinin de özeti gibidir. Birinci ciltte hiç şehir dışı seyahati yoktur, bunları anlatmaya ikinci ciltte başlar. Ama birinci ciltte bütün seyahatlerine dair notlar, göndermeler, hatıralar vardır.

[190] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 41.

Resim 6: Evliyâ Çelebi ve İstanbul[191]

Evliyâ Çelebi, 1. ciltte İstanbul'un ve fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin tarihini yazdığı gibi 2. ciltte de Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan padişahların saltanat yıllarında olan vezirleri, âlimleri, şairleri, ermiş kişileri, inşa edilen cami, medrese, çeşme ve diğer bıraktıkları eserlerini anlatmaktadır.[192] Evliyâ Çelebi, Bursa gezisi dönüşünde babasının rıza ve iznini aldıktan sonra İstanbul dışındaki seyahatlerine Darıca ve Dil İskelesi üzerinden gittiği İzmit'ten başlamıştır. 1641 yılında önce Trabzon'a, oradan da Anapa'ya gitmiş, burada iken Azak Kalesi'nin geri alınması için yapılan sefere katılmış ve bu seferi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Geri dönüşte denizde şiddetli bir fırtınaya yakalanan Evliyâ Çelebi bu fırtınadan zor kurtulmuş, bu tehlikeli yolculuktan sonra dört yıl İstanbul'da

[191] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve İstanbul, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).
[192] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 95.

kalmıştır.[193] 1645 yılında Deli Hüseyin Paşa ile Girit Seferi'ne katılan Evliyâ Çelebi, Hanya Kalesi'nin fethine şahit olmuştur. Bir yıl sonra Erzurum Beylerbeyiliği'ne tayin edilen Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın musahibi ve müezzini olarak Erzurum'a gitmiştir. Beylerbeyi Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın askeri seferlerine katılmış, Azak Kalesi'nin fethini görmüştür. Erzurum'a giderken uğradıkları yerleri kaydetmiş, Azerbaycan, Bakü, Tiflis ve Revan, Tebriz'i gezerek önemli bilgiler toplamıştır. Tebriz Hanı ile görüşmesi sonrasında İstanbul'a dönmüştür. Evliyâ Çelebi, İkinci ciltte; Bursa, Sinop, Trabzon ve çevresi, Gürcistan ve çevresi, Kırım, Karadeniz, Bolu, Amasya, Niksar, Erzurum, Nahcivan, Tebriz, Bakü, Erzurum, Bayburt, Erzincan, Merzifon, Ankara şehirlerini gezmiştir.[194]

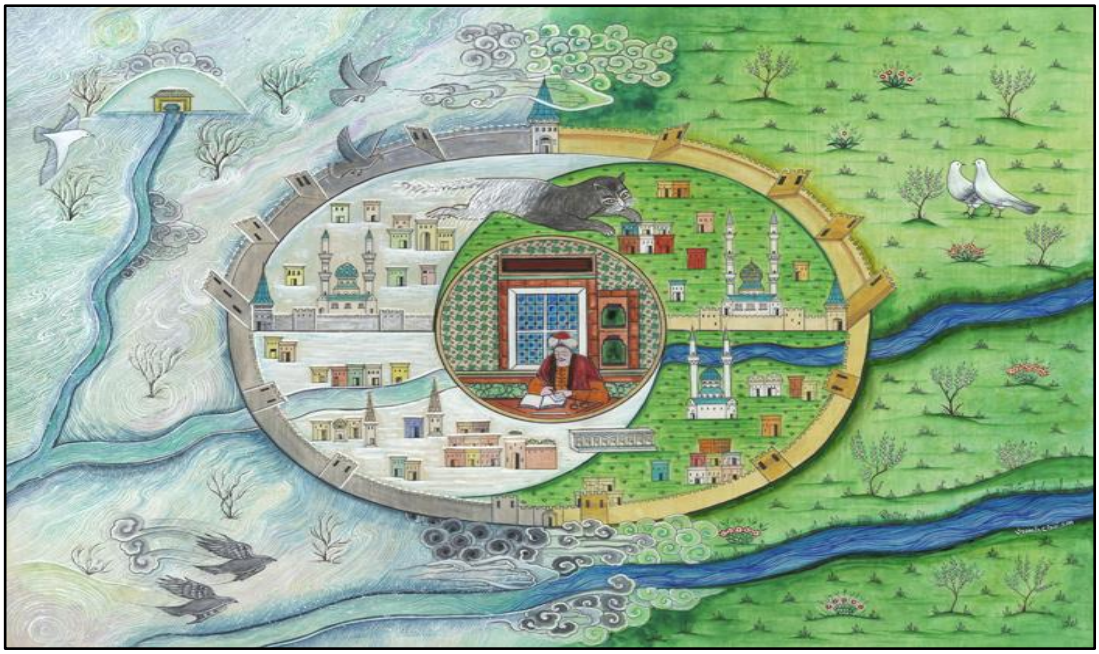

Resim 7: Evliyâ Çelebi ve Bursa[195]

Seyahatnâme'nin 3. cildi Evliyâ Çelebi'nin 1648 yılında Şam'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkmasıyla başlamıştır. Üsküdar'dan Şam'a kadar yol boyunca bütün şehir ve kasabalar; Eskişehir, Konya, İskenderun, Hama, Humus, Şam, Akka,

[193] Zekeriya Kurşun, *Seyyah-ı Alem...,* s. 89.
[194] Ülkü Çelik Şavk, *a.g.e.,* s. 27.
[195] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Bursa, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

Filistin, Yafa, Gazze, Akre, Halep, Urfa, Maraş, Adana bu ciltte anlatılmıştır. Evliyâ Çelebi, Murtaza Paşa ile gittiği Şam yolculuğunda analiz ettiği Orta Doğu'nun karışık millet haritasını bu ciltte ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır. Murtaza Paşa'nın Sivas'a atanmasıyla birlikte Sivas'a geçen Evliyâ Çelebi; Kayseri, Aksaray, Sivas, Bitlis, Muş, Bingöl ve Çankırı şehirlerini ziyaret etmiştir. Daha sonra Melek Ahmed Paşa'nın Sofya valiliğine atanmasıyla Balkanlardaki ilk seyahatine başlayan Evliyâ Çelebi; Şumnu, Rusçuk, Silistre, Köstence, Sofya ve Edirne şehirlerini gezmiştir.[196]

Resim 8: Evliyâ Çelebi ve Erzurum Seyahati[197]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin 4. cildinde; Malatya, Diyarbakır, Mardin, Batman, Bitlis, Van, Urumiye, Nihavend, Hoy, Isfahan, Hemedan, Kazvin, Tahran, Bağdad, Basra, Erbil ve Musul şehirlerini anlatmaktadır. Bu şehirler içerisinde özellikle Bağdad hakkında ve Bağdad, Hile ve Kerbelâ'da yatan İslâm büyükleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kerbela Olayı'nı ayrıntılı bir şekilde işleyen, gezdiği bölgelerin karmaşık insan yapısını anlatan Evliyâ Çelebi; Yezidi, Halti, Keldani, Kürt ve Araplarla ilgili günümüze ışık tutacak geniş bilgiler vermektedir.

[196] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 95-96.
[197] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Erzurum Seyahatı, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

Ayrıca bu ciltte dünyada sadece Mardin bölgesinde bulunan köpek mezarlığından söz etmektedir.[198]

Seyahatlerinin çoğunu paşalarla birlikte ve bazen de tek başına görevli olarak yapan Evliyâ Çelebi; Siirt, Tokat, Varna, Deliorman ve Bender'i gezip İstanbul'a döndüğünde ilk defa bir padişahın maiyetinde seyahat etme fırsatı bulmuştur. Sultan IV. Mehmed ile Marmara bölgesini gezmiş, Kale-i Sultaniye ve Biga'yı görmüştür. Sultan IV. Mehmed'in Celâlilerin Anadolu'da kalan artıklarını temizlemek için çıktığı sefere padişahtan önce çıkmış ve ona yolda katılmıştır. Dördüncü ciltte son durağı olan Bitlis'ten sonra uğradığı Siirt'i ve Tokat'ı anlatarak başladığı 5. ciltte Celâlîlerle ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Beşinci ciltte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki topraklarını ve komşularını gezmiş olan Evliyâ Çelebi, bazı yerlere tekrar tekrar gitmiştir. Bu ciltte; Siirt, Tokat, Edincik, Kale-i Sultaniye, Gelibolu, Malkara, Edirne, Varna, Özü, Akkirman, Deliorman, Bender, İlvov, Kiev, Çanakkale, Yaş, Bükreş, Niş, Belgrad, Tımışvar, Saraybosna, Zagrep, Yenipazar, Priştine, Üsküp, Köstendil, Manastır, Semendire, Tuzla, Tiran, Podgoriçe'yi gezmiştir.

Resim 9: Evliyâ Çelebi ve Balkan Seyahati[199]

[198] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 96.
[199] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Balkan Seyahati, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

Seyahatnâme'nin 6. cildi neredeyse tamamen Macaristan'a aittir. Bu ciltteki bilgiler bugün Macaristan'da pek çoğu tarihe karışmış olan köyler, kasabalar ve şehirler hakkında önemli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca bu ciltte Evliyâ Çelebi, Bahadır Giray Han ordusuyla birlikte İsveç, Danimarka ve Hollanda vilayetlerine çıktığı seferleri anlatmaktadır. Bunlara ek olarak 6. ciltte Melek Ahmed Paşa'ya ait önemli bilgiler de bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi bu ciltte; Plevne, Vidin, Mohaç, Estergon, Uyvar, Amsterdam, Dobra-Venedik Kalesi, Zigetvar, Kanije, Zagrep ve Budin Kalesi'ni gezmiştir.[200]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin 7. cildinde Kırım, Kafkasya, Ukrayna, Rusya ve Avrupa'yı konu edinmiştir. Bu ciltte Vezir Mehmed Paşa'nın elçilik heyetine katılarak Viyana'ya oradan da Hollanda ve Danimarka'ya kadar gittiğinden bahsetmektedir. Yedinci ciltte çok geniş yer tutan Avusturya seyahatinden sonra Karadeniz'in kuzeyine geçen Evliyâ Çelebi, bu bölgedeki gidilmesi zor olan yerlerin tarihine ait önemli bilgiler vermektedir. Evliyâ Çelebi 7. ciltte; Karlofça, Eğri, Komaran, Yanık, Viyana, Kişinev, Gözleve; Kırım'da Bahçesaray, Akmescid, Sudak, Kefe Kalesi'ni gezmiştir.

Seyahatnâme'nin 8. cildi Kırım'dan Edirne'ye dönüşle başlamaktadır. Edirne'de avcı kuşlara düşkünlüğüyle bilinen Sultan IV. Mehmet ile buluşan ve ona değerli avcı kuşlarını hediye eden Evliyâ Çelebi, Sadaret Kaymakamı Kara Mustafa Paşa ile görüşmüş, ona Viyana ve Avusturya ordusu ile ilgili bilgi vermiştir. Edirne'den sonra Gümülcine üzerinden Batı Trakya'ya geçen ve Atina'ya kadar uzanan Evliyâ Çelebi, Girit seferi için bölgeyi gezmiş ve asker sürücülüğü görevini yerine getirmiştir. Bu görev sonrasında Girit Adası'nın fethine de katılan Evliyâ Çelebi, adanın en önemli kalesi olan Kandiye fethedildikten sonra Mora yarımadasına geçmiş, oradan Yunanistan'ın batı kıyılarını takip ederek Arnavutluk'a ve oradan da Tekirdağ üzerinden İstanbul'a dönmüştür. Kandiye Fetihnamesi'ni de kendisinin kaleme aldığını belirten Evliyâ Çelebi, 8. ciltte; Dimetoka, Ferecik, Gümülcine, Avrethisar, Kavala, Dırama, Siroz, Selanik, Karaferye, Alasonya, Tırhala, Atina, Gördüs, Kefalonya, Anavarin, Moton, Koron, Mizistre, Anapoli, Girit, Hanya,

[200] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.,* s. 97-98.

Kandiye, Sudak, Mora, Angili Kasrı, Preveze, Delvine, Avlonya, Elbasan, Ohri, İştib, Tikveş, Usturumça ve Tekirdağ'ı gezmiştir.[201]

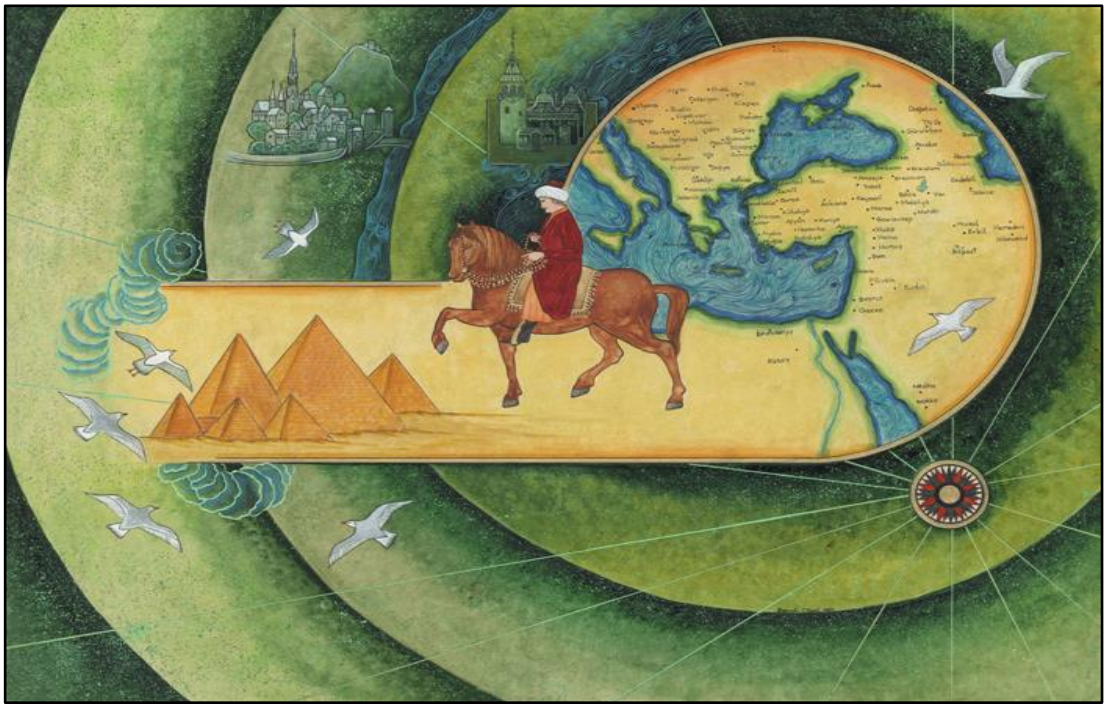
Resim 10: Evliyâ Çelebi ve Kandiye Kalesi'nin Fethi[202]

Seyahatnâme'nin 9. cildi Evliyâ Çelebi'nin hac vazifesini görmek için İstanbul'dan ayrılmasıyla başlamaktadır. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Bursa üzerinden Kütahya'ya geçen Evliyâ Çelebi; ata yurdu Kütahya'dan sonra Uşak üzerinden Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Antalya, Karaman, Tarsus, Adana, Antep, Kilis, Halep, Şam, Kudüs, Sayda yolunu takip ederek Medine'ye ulaşmıştır. Medine ve Mekke'de hac farizasını yerine getirdikten sonra hac kafilesiyle Mısır'a dönmüştür. Dokuzuncu cilt bir nevi hac rehberi gibidir. Birkaç Anadolu şehrini saymazsak Evliyâ Çelebi'nin takip ettiği yol, hac alaylarının gittiği yoldur. Kudüs'te, Medine'de ve Mekke'de nerelerin ziyaret edilmesi gerektiği, kimlerin nerelerde kabri olduğu, ziyaretin ve haccın uyulması gerekli olan kurallarını, dualarını ve adabını anlatan Evliyâ Çelebi, 9. ciltte; Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak, Manisa, İzmir, Aydın,

[201] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 107.
[202] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Kandiye Kalesi'nin Fethi, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

Denizli, Muğla, Isparta, Antalya, Karaman, Adana, Maraş, Antep, Kilis, Halep, Şam, Trablus-Şam, Lazkiye, Beyrut, Sayda, Kudüs, Medine, Mekke'yi gezmiştir.[203]

Seyahatnâme'nin 10. cildi ise bütünüyle Mısır'a ayrılmıştır ve bu cildin büyük bölümünde Hz. Âdem'in oğullarıyla birlikte Nil Deltası'na gelmesinden başlanmış kendi dönemine kadar Mısır tarihi, Mısır'da var olan halkların ve devletlerin, hakimiyet süren hanedan ve sülalelerin tarihi ve bunlarla ilgili bilgiler aktarılmış; Mısır'ın Osmanlı dönemindeki idari ve bürokratik yapısı üzerinde durulmuş; sonra askeri veya sivil bütün işgücü sınıflarına bir tür resmigeçit yaptırılarak tanıtılmış; böylece Mısır'ın sosyal, iktisadi ve siyasi durumu hakkında geniş bilgi verilmiştir.[204] Bu ciltte, özelde Mısır'ın tarihi ve genelde dünya tarihiyle birlikte Afrika'nın yapısını anlatılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin onuncu ciltte gezdiği yerler; Kahire, İskenderiye, İsne, İsvan, Funcistan, Habeşistan, Sudan, Kenya, Somali, Eritre, Cibuti'dir.

Resim 11: Evliyâ Çelebi ve Mısır Seyahati[205]

[203] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 107.
[204] Hayati Develi, *Evliyâ Çelebi'nin…,* s. 427.

[205] Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Mısır Seyahati, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", http://www.fineislamicarts.com, (25.09.2018).

1.2.5. Seyahatnâme'nin Nüshaları

Evliyâ Çelebi eserini, seyahat esnasında tuttuğu notlarından, daha sonra yeniden elden geçirmek üzere temize çekerek, ömrünün sonlarına doğru tahminen 1685'te Mısır'da tamamlamış olduğu araştırmacılar tarafından genel kabul görmüş bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin Mısır'da bulunduğu yıllardaki yakın dostu Emir Özbek Bey'in kütüphanesine intikal etmiş olan ve bugün son iki cildi mevcut olmayan bu nüsha Özbek Bey'in kütüphanesinden alınarak kitap meraklısı olan Sultan I. Mahmud devrinin ünlü Kızlar Ağası Hacı Beşir Ağa'ya hediye edilmek üzere İstanbul'a getirilmiştir. Bu nüsha, Beşir Ağa'nın emriyle birkaç takım halinde çoğaltılmış olduğu halde, bunlardan ancak iki takımın bütün halde günümüze kadar gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüshalar Beşir Ağa nüshası ve Pertev Paşa nüshalarıdır. Kâtipler bu nüshalarda, asıl nüshanın sayfa ve satır düzenini korumaya çalışmışlar, ancak esas nüshadaki çıkmaları metne soktukları için bazı cümle bozukluklarına ve sayfa sayılarının değişmesine engel olamamışlardır. Diğer nüshaların bu asıl nüshadan istinsah edildikleri artık herkesçe kabul edilmekle beraber bunu Evliyâ Çelebi'nin bizzat yazıp yazmadığı konusu araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Kreutel incelemesinde, yazı özelliklerinin, Evliyâ Çelebi'ye ait olduğu bilinen bazı duvar yazılarıyla benzerliğinden yola çıkarak bu nüshanın müellif hattı nüsha olduğu; MacKay ise kendi gözetimi altında bir kölesine yazdırdığı kanaatindedir. Bu tartışmaları değerlendiren Fahir İz de bu nüshanın Evliyâ Çelebi'nin kendi el yazısı olamayacağı kanaatindedir ve bu görüşünü, Evliyâ Çelebi'nin aydın bir kimse olduğunu ve çalışmada söz konusu edilen yanlışları yapmayacağını belirterek eserin imlasındaki standart dışı yazılışlara dayandırmaktadır.[206]

Günümüzde *Seyahatnâme*'ye ait en fazla nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Bağdat Köşkü bölümünde 304 numarada birinci ve ikinci, 300 ve 305 numaralarda üçüncü ve dördüncü, 307 numarada beşinci, 301 numarada beşinci ve altıncı, 302 ve 308 numaralarda yedinci ve sekizinci, 306 numarada dokuzuncu, 303 numarada dokuzuncu ve onuncu ciltlerin nüshaları bulunmaktadır. Revan Bölümünde 1457 numarada altıncı, 1458 numarada yedinci, 1459 numarada sekizinci,

[206] Musa Duman, *a.g.m.*, s. 175-176.

1460 numarada dokuzuncu ciltlerin nüshaları kayıtlıdır. A.3600 numarada kayıtlı bulunan nüsha ise birinci cildin yedinci faslına kadar olan kısmı içermektedir.

Fotoğraf 3: Bağdat Köşkü 304 Numaralı Yazmanın Ön Kapağı Ve Bağdat Köşkü 305 Numaralı Yazmanın Arka Kapağı[207]

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshalarında harflere ait noktaların ve harekelerin pek titizce konmuş olması büyük önem taşımaktadır. Üstelik bu, sadece özel adlar, yabancı dillerden sözler ve az bilinen deyimler için değil, pek çok sıradan kelime için de geçerlidir. Örneğin niye ile nice sözlerinin ayırt edilebilmesi için ilkini her yerde üç nokta koymayı ihmal etmeksizin çim (a') harfi ile yazar. Oysa döneme ait pek çok yazmada bu ayrıntılara hiç önem verilmemiştir. Bu ve benzeri özellikler *Seyahatnâme* nüshaları içerisinde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü bölümü nüshalarını ayrıcalıklı kılar.

[207] Nuran Tezcan, "Seyahatnâme'nin Genel Yapısı Önemli Yazmaları ve Baskıları", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi,* Editörler Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 120.

Fotoğraf 4: Bağdat Köşkü 304 Numaralı Yazmadan Bir Sayfa[208]

Süleymaniye Kütüphanesi'nde de *Seyahatnâme*'nin iki takım halinde nüshaları bulunmaktadır. Kütüphanenin Pertev Paşa bölümünde 458 numarada birinci ve ikinci, 459 numarada üçüncü ve dördüncü, 460 numarada beşinci ve altıncı, 461 numarada yedinci ve sekizinci, 462 numarada dokuzuncu ve onuncu ciltlerin nüshaları vardır. Aynı kütüphanenin Hacı Beşir Ağa bölümünde de 448 numarada birinci ve ikinci, 449 numarada üçüncü ve dördüncü, 450 numarada beşinci ve altıncı,451 numarada yedinci ve sekizinci, 452 numarada dokuzuncu ve onuncu ciplerin nüshaları bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar bölümünde de *Seyahatnâme*'nin onuncu cildinin bir nüshası 5973 numarada kayıtlıdır.[209]

[208] Nuran Tezcan, *Seyahatnâme'nin Genel…*, s. 120.
[209] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.,* s. 26-27.

(*) منتخبات اولیا چلبی (*)

(*) ✱ ✱ (بسم الله الرحمن الرحیم) ✱ ✱ (*)

الحمد لله الذی شرف المسلمین بتشریف الطاعات * و یسر لی سفر
الارض المقدسة و سیاحة البلاد والزیارات * والصلاة والسلام
علی من اسس بنیان قلاع الشریعة و حصنها باساس النبوة
والطریقة وعلی آله الطیبین الطاهرین خیر البریة (وتحف تحیات
زاکیات وصلوات نامیات طاهرات طیبات اشرف کائنات
واکمل موجودات پیشوای محراب صلوا کار یتموتی رهنمای بی ارتیاب
اول محمد افضل من نطق بالضاد اوزرینه اولسونکه انك آب رویته
اول حضرت حق مالك الملك ادیم ارضی ابن آدم ایچون مسکن
و مأوای لطیف اید و ب بنی آدمی جمیع مخلوقات وموجوداتدن
اشرف مخلوق ایتدی (و بعد) دعاء و خیر ثنا اول ظل الله
روی زمین نظام انتظام ارضین اولان سلطان غازی مراد خان
ثالث ابن السلطان سلیم خان ثانی ابن السلطان سلیمان
خان ابن السلطان سلیم خان اول ابن السلطان بایزید ولی
خان ثانی ابن السلطان ابو الفتح محمد خان ثانی رحمة الله علیهم

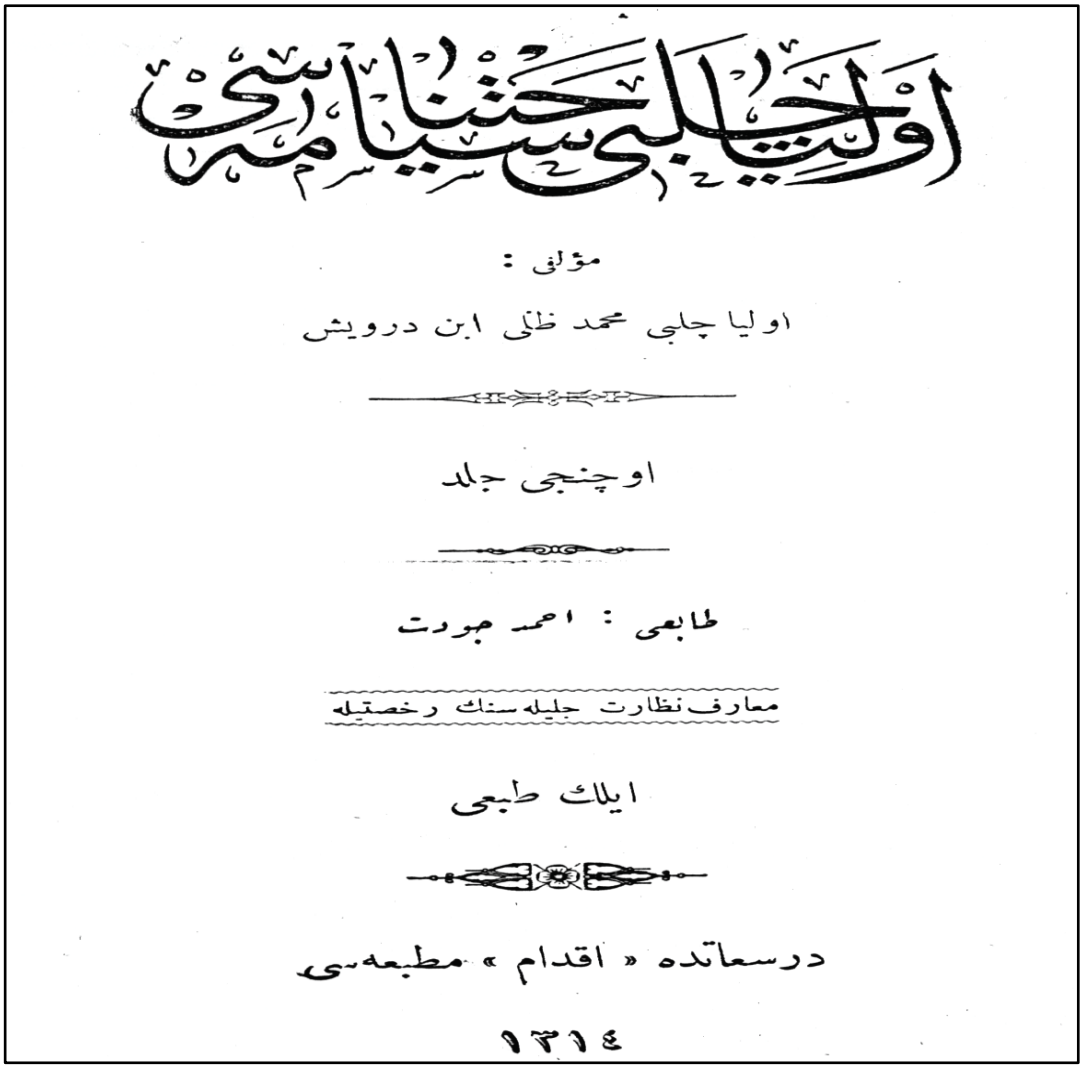
اجمعین

Fotoğraf 5: *Müntehabât-ı Evliyâ Çelebi* İlk Baskısının İlk Sayfası[210]

Seyahatnâme, ünlü tarihçi Joseph v. Hammer tarafından ilim dünyasına tanıtılıncaya kadar kütüphanelerde saklı kalmıştır. 1843 yılında "*Müntehabat-ı Evliyâ Çelebi*" adıyla ilk seçme yayınlanmıştır. Tam metin olarak 1896 yılında tarihçi ve İkdam Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet tarafından yayınına başlanmış ve 1900 yılına kadar ilk altı cildi yayınlanmıştır. Kilisli Rıfat (Kardam) tarafından hazırlanan 7. ve 8. ciltleri 1928 yılında Türk Tarih Encümeni tarafından, 9. ve 10. ciltleri ise 1935 ve 1938 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmıştır. Bu senede yayınlanan ciltlere Pertev Paşa Bölümü'ndeki nüsha esas alınmıştır. Bu ilk tam metin yayını ne yazık ki sansüre uğramış, olur olmaz kısımlar çıkarılmış, atlanmış, kelimeler değiştirilmiş ve bazı kelimeler de yanlış okunmuştur. Hem ülkemizde hem de yabancı ülkelerde

[210] Nuran Tezcan, *Seyahatnâme'nin Genel…*, s. 121.

yapılan yayınlar bu sansürlü ve eksik yayın esas alınarak yapıldığından pek çok yeni yanlışı da beraberinde getirmiştir. Zuhuri Danışman tarafından 1969-1971 yılları arasında 15 cilt olarak günümüz Türkçesine aktarılan Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'si, her ne kadar Danışman, Topkapı nüshasının esas aldığını ileri sürmüşse de yine baskı nüshası esas alınarak yapıldığından pek çok metin ve okuma eksiklikleri ile doludur.[211] M. Nihat Özön ve Nihal Atsız da bu İkdam Neşrini esas alarak *Seyahatnâme*'den seçmeler yayımlamışlardır.[212]

سیاحتنامه‌سی اولیا چلبی

مؤلفی :

اولیا چلبی محمد ظلی ابن درویش

اوچنجی جلد

طابعی : احمد جودت

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله

ایلك طبعی

درسعادته « اقدام » مطبعه‌سی

١٣١٤

Fotoğraf 6: İkdâm Baskısı, Üçüncü Cilt, İç Kapak[213]

[211] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 75-76.
[212] Musa Duman, *a.g.m.*, s. 177.
[213] Nuran Tezcan, *Seyahatnâme'nin Genel…*, s. 121.

Seyahatnâme ilk baskısına başlandığı 1896 yılından tam 100 yıl sonra ilk ciddi yayınına kavuşmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü Bölümü'nde bulunan ve Evliyâ Çelebi'nin kendi el yazısı olduğu kabul edilen esas nüsha esas alınarak 1. cilt Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlamış ve Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. 1996 yılında çıkan bu ilk ciltten sonra Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı diğer ciltleri yayınlamaya başlamışlardır. 2. ciltte Zekeriya Kurşun, 5. ciltte İbrahim Sezgin, 7, 8, 9 ve 10. ciltte ve daha sonra yeniden yayınlanan 1. ciltte Robert Dankoff ekibe katılmıştır. 1996 yılında yayınlanan ilk ciltten 11 yıl sonra, yani 2007 yılında bu dünya çapındaki eserin yayını tamamlanmıştır.

Birinci kitap Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı yayımı olarak yeniden çıkarılmıştır (2006). İkinci kitap Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (1999); üçüncü (1999), dördüncü (2001) ve altıncı (2002) kitaplar Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı tarafından yayıma hazırlanmıştır. Beşinci kitabı (2001) Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin yayımlamıştır. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff yedinci ve sekizinci kitapları (2003), dokuzuncu kitabı (2005), onuncu kitabı (2007) hazırlayarak kültür dünyamıza kazandırmışlardır. Böylece araştırmacıların kolayca ulaşabilecekleri tam metin *Seyahatnâme* yayımı tamamlanmış bulunmaktadır.[214]

Günümüz okuyucusunun da yararlanması düşüncesiyle Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı "*Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*" adıyla 2003 yılında 1. cildini, 2005 yılında 2. cildini, 2006 yılında 3. cildini ve 2010 yılında 4. cildini yayımlamıştır. Bundan sonra Seyit Ali Kahraman tarafından devam ettirilen serinin 5. ve 6. cildi 2010 yılında; 7, 8, 9 ve 10. ciltleri de 2011 yılında yayınlanarak seri tamamlanmıştır. Ayrıca 2010 yılında eserin tamamına örnek teşkil etmesi açısından Seyit Ali Kahraman tarafından "*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*" adıyla bir seçme kitap yayınlanmıştır.[215]

Seyahatnâme'nin metin yayımı Türkiye dışında da yapılmıştır. Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshasının bazı bölümlerinin

[214] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 28-29.
[215] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 76.

tıpkıbasımını Harvard'da gerçekleştirmiştir. Klaus Kreiser, Edirne; Robert Dankoff, Bitlis; Christiane Bulut Bitlis'ten Van'a kadar olan bölümlerle ilgili yayımlar gerçekleştirmiştir. Yurt dışında Evliyâ Çelebi ve *Seyahatnâme*'yi konu alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunların haricinde seçmeler tarzında pek çok yayımı gerçekleştirilen *Seyahatnâme* üzerine çeşitli konularda yürütülmüş bilimsel çalışmalar vardır.[216]

2. BÖLÜM: EVLİYA ÇELEBİ'NİN GÖZÜYLE EDİRNE

Dünyanın farklı köşelerine gerçekleştirmiş olduğu seyahatleri kendine has üslubuyla değerlendiren Evliyâ Çelebi, köklü bir geçmişe sahip olan Edirne şehri hakkındaki izlenimlerini de farklı bir bakış açısıyla ortaya koymuştur.

Coğrafi konumu sebebiyle İlk Çağ'dan itibaren önemli bir iskân merkezi olan Edirne, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra hızlı bir gelişme içerisine girerek hem fiziki yönden hem de nüfus yönünden önemli bir Türk-İslam şehri haline gelmiştir.

Yüzyıla yakın bir süre Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapan Edirne, bu görev İstanbul'a devrettikten sonra da devletin en önemli şehirlerinden biri olma özelliğini korumaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin değişim dönemi olarak kabul edilen 17. yüzyılda, önemini biraz daha artıran Edirne; I. Ahmed (1603-1617), II. Osman (1618-1622) ve IV Murad (1623-1640) başta olmak üzere, birçok hanedan mensubu tarafından, çoğu zaman dâimi ikemetgâh olarak kullanılmıştır. Böylece ikinci bir payitaht gibi, canlılığını ve önemini koruyan şehir, Sultan IV. Mehmed'in (1648-1693) saltanatı zamanında gerçek anlamda siyasi bir merkez haline gelmiş, fetih hareketlerinde bir üs olarak kullanılmıştır.

Sultan IV. Mehmed'in saltanatı zamanında Edirne'yi birçok kez ziyaret eden ve kendi deyimiyle bu şehirde "*zevk [u] safâlar edüp temâşâlar etmiş*"[217] olan Evliyâ Çelebi, H.1062 (M.1652-53) yılında yapmış olduğu ziyarette şehirde uzun süre kalmış

[216] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 30.
[217] EÇS, 8. Kitap, s. 323.

ve bu zaman diliminde önemli bilgiler toplamıştır. H.1081 (M.1670-71) yılında Zarnata Kalesi fethi dönüşünde de Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, on iki gün süren bu ziyaretinde, şehirdeki değişiklikler hakkında notlar almıştır. Bu ziyaretler haricinde birçok kez şehre uğrayan Evliyâ Çelebi, burada devlet erkanıyla istişarelerde bulunmuştur.

Edirne şehrini "*evsâf-ı sevâd-ı kadîm*" (ulu şehir), "*bender-i sûr-ı azîm*" (büyük sur), "*belde-i edna'l-arz*" (yakın belde), "*ferahbahş-ı dâfi'-i maraz olan*" (hastalıkları gideren ve rahatlık veren), "*binâ-yı kral-ı dâll-i İdrivne-i bed-fi'âl*" (kötü işli sapık İdrivne Kral yapısı), "*taht-ı sânî*" (ikinci taht merkezi), "*belde-i tayyibe*" (güzel belde), "*kal'a-i atîk*" (eski kale) şeklinde tanımlayan Evliyâ Çelebi,[218] şehrin durumu hakkındaki bilgileri "*Ahvâl-i taht-ı sânî Edirne-i Yunanî*" başlığı altında vermektedir:

"*Kavm-i Yunan'ın ikinci tahtıdır. Ammâ diyâr-ı Alaman'ın ve bilâd-ı Kızılelmanın kapısıdır. İnşaalâlu Teâlâ lafza-i Ganimî'de Kızılelme da feth olur. Netekim Edirne ol diyârın kilididir. Âl-i Osmân tarafına bâbları meftûhdur. Anların dahi fetihlerin veren Rabb-i Sübbûh'dur. Nitekim Alaman Kızılelması Budur ve Macar Kızılelması Üsturgon ve Orta Macar Kızılelması olan İstolni-Belgrad feth oldu. Hudâ-yı Müte'âl İşpaniye Kızılelmasını {dahi} müyesser ide, âmîn, bi-hakkı Seyyidü'l-mürselîn.*

Budin ve Belgrad ve Edirne gibi dâr-ı gâziyân sevâd-ı mu'azzamlarımız elde iken inşaallah Ganim târîhinde Kızılelma ve Pâris ve Kurtuba ve Lonçat ve Beç ve Prag ve Donkarkız ve Danimarka ve Felemenk'e varınca feth olup bu seksen yedi bin mil cezîrei dünyâda millet-i nasârâdan bir kefere kalmayup cümle ümmet-i Muhammed ile bu arsa-i âlem mâl-â-mâl ola" *deyü Muhyiddinü'l-Arabî işâret buyurmuşlardır.*

Cümle nasârâ Yeni dünyâ bulunup onda gidüp nasârânın dâr-ı bevârları ola deyü ehl-i rümûzu âgâh etmişlerdir. Hemân Cenâb-ı İzzet dest-i Âl-i Osmân'da olan büldân u kılâ'larımızı imâr edüp cüyûş-ı muvahhidîn ile pür olup şa'şa'a-i Muhammedî ziyâd-ber-ziyâd olup inkırâzu'd-deverân devlet-i Âl-i Osmân mü'ebbed

[218] EÇS, 3. Kitap, s. 237.

olup bilâd-ı selâse olan Bursa ve İslâmbol ve Edirne ilâ mâşâallah beliyyât-ı dehrden mahfûz olup hemişe ma'mûr u âbâdân ola."[219]

Türkler için sürekli ulaşılmaya çalışılan bir ülkü, bir hedef; ele geçirildiğinde ise oranın imar ve inşası, orada düzen ve adaletin tesisi anlamına gelen Kızılelma[220] motifi *Seyahatnâme*'de sık sık geçmektedir. Evliyâ Çelebi Edirne'yi, Avrupa'ya yapılan seferler için önemli bir hareket noktası olması sebebiyle Kızılelma ülkesinin kapısına ve kilidine benzetmiştir. *Seyahatnâme*'de; Alman Kızılelması Budin, Macar Kızılelması Estergon ve Orta Macar Kızılelması olan İstolni-Belgrad'ın fethedildiği gibi Paris, Kurtuba, Lonçat, Beç, Prag, Donkarkız, Danimarka ve Felemeng'e varıncaya kadar tüm Kızılelma şehirlerinin "*ganim*" tarihinde fethedileceği belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi'nin Muhyiddînü'l-Arabî' nin ağzından naklettiği bu kehanetteki "*lafẓ-ı ganim*" H.1100 (M.1688-89) yılına tekabül etmektedir.[221]

Kuran-ı Kerim'deki Rum, [1-3] ayetinin[222] Edirne'yi işaret ettiğini ve bu durumun Osmanoğulları için teşvik kaynağı olduğunu belirten Evliyâ Çelebi,[223] birçok Rum şairinin Edirne şehrini övüp, şiirler yazmasına rağmen denizde bir damla, güneşte bir zerre kadar anlatamadıklarını ifade etmektedir.

Evliyâ Çelebi, Rumeli beldesinde on adet büyük ve işlek şehir bulunduğunu, Edirne şehrinin de bu şehirlerden birincisi olduğunu belirtmektedir:

"*Rumeli beldesinde on adet büyük ve işlek şehirlerin birincisi ikinci taht merkezi olan Edirne şehridir. Ondan sonra Selanik şehridir, ondan Serez şehridir, ondan Yenişehir şehridir, [134b] ondan Sofya şehridir, ondan büyük şehir cennet*

---

[219] EÇS, 3. Kitap, s. 238.
[220] Mehmet Öz, "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi ve Kızılelma", *Türk Yurdu Dergisi,* 7. Devre, Cilt: 38, Sayı: 366 (727), Ankara 2018, s. 6.
[221] Semih Tezcan, "Kızılelma Viyana, Bir Ümidin Sönüşü", *Cahiers Balkaniques*, Sayı: 41, Paris 2012, s. 60.
[222] Kuran-ı Kerim, *Rum [1-3] "Mekke döneminde indirilmiş olan Rûm Suresi 60 âyettir. Sûre, adını ikinci âyette geçen "er-Rûm" kelimesinden almıştır. Rûm Suresi 1. Âyet meâli: Elif, Lâm, Mîm, 2. Âyet Meâli: Rumlar'a gâlip gelindi (Rumlar mağlûp oldular), 3. âyet meâli: Ve onlar, yakın bir yerde, yenilmelerinden sonra gâlip gelecekler."*
[223] EÇS, 3. Kitap, s. 238-264.

benzeri Belgrad'dır, andan İslam seddi Budin Kalesi'dir, ondan bakımlı şehir Bosnasarayı'dır, ondan sevgili şehir Üsküp Kalesi' dir."[224]

Seyahatnâme'deki başka bir sıralamada, Edirne şehri önem açısından Rumeli memleketindeki yedi şehirden biri olarak gösterilmiştir:

"*Zira Osmanoğulları elinde Rumeli memleketinde yedi önemli beldenin birincisi İstanbul'dan sonra bu Edirne şehridir. Ondan Sofya-i safiye şehridir, ondan cennet benzeri Belgrad'dır, ondan İslam seddi Budin' dir, ondan Bosnasarayı' dır, ondan ademoğlu yuvası olan Selanik Kalesi'dir*"[225]

Evliyâ Çelebi, "*İrem Bağı*"na benzettiği Edirne şehrini şu sözlerle övmüştür:

"*Şehr-engiz-i bilâd-ı selâs:*

Sanasın bâğ-ı cennetdir Edirne, Bursa, İslâmbol

Güzellerle müzeyyendir Edirne, Bursa, İslâmbol

Birinin Tunca suyunda, birinin kaplıcasında

Sitanbûl Kumkapusu'nda deniz mâlikleri oynar"[226]

Seyahatnâme'de Edirne'nin tarihi, coğrafyası; idari, demografik, sosyo-kültürel ve mimari yapısı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

2.1. Tarihi ve Coğrafyası

2.1.1. Edirne Tarihi

Evliyâ Çelebi'nin şehirleri kaydetmek için oluşturduğu şablonunda ilk sırayı şehrin tarihi almaktadır ve herhangi bir şehre girdiğinde yazmaya ilk o şehrin tarihinden başlamaktadır. Melek Ahmet Paşa ile gittiği Rumeli seyahatinin dönüşünde,

[224] EÇS, 3. Kitap, s. 211.
[225] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[226] EÇS, 3. Kitap, s. 265.

Sofya'dan sonra uğradığı ve övgü dolu sözlerle tasvir ettiği Edirne şehrini anlatırken de ilk olarak şehrin tarihinden başlamıştır.

"*Sebeb-i hâdise-i Edirne*" başlığıyla şehrin kuruluşunu ve gelişimini anlatmaya başlayan Evliyâ Çelebi, Edirne'nin tarihsel gelişiminin Hz. Nuh peygamber zamanına kadar uzandığını ifade etmektedir. Nuh tufanı sonrasında Edirne'de sadece Zindan Kulesi tarafının ayakta kaldığını belirtmektedir. Hz. Nuh peygamberin büyük tufan sonrasında kurtulanları yeryüzünü imar etmek için farklı noktalara dağıttığını; Edirne'ye de ilk olarak Sırfâyil adında birinin geldiğini, sonrasında Sırfâyil'in oğlu Firav'ı Edirne'de bırakarak Sofya'ya geçtiğini, Firay'ın soyunun ise Hz. Süleyman peygamber zamanına kadar Edirne topraklarında yaşadığını şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Hazret-i eb-i sânî Nûh Necî aleyhi's-selâm gelüp anın gemisiyle Tûfân'dan halâs olanları rûy-ı arz imâr olsun içün bu vech-i arza müstevlî eyleyüp ibtidâ Kalimon Hakîm'i arz-ı Mısr'a gönderüp Tûfân'dan evvel binâ olunan Heremîn dağları dibinde sâkin olup evlâd-ı evlâdları münteşir olup arz-ı Mısır'ı ve arz-ı Hâsân'ı imâr etdiler. Büyük oğlu Mısrâyim Mısr-ı atîki imâr etdiğiçün Mısır dediler. Mısrâyim fevt olup yetmiş aded evlâdları kalup Musul'da Hazret-i Nûh'a geldiler. Nûh Necî dahi bunların yetmişine birer ülke gösterüp her biri birer iklim-i âhara gitdiler. Ammâ Sırfiyâil nâm bir oğlunu hayr du'â ile Rûm'a gönderüp ibtidâ Rûm'a kadem basan bu Sırfiyâil'dir. Evvelâ bu Edirne zemînine gelüp gördü kim Tûfân-ı Nûh'un talattum-ı temevvücünden harâb [u] yebâb olmuş âsâr-ı binâlar görüp ta'accüb edüp niçe eyyâm ol harâbistânda kaldı. Bi-kavli tevârîh-i Latin, Tûfân'dan kalan binâ Edirne'nin Zindân Kullesi tarafıdır, derler. Bu Edirne zemîninde Sırfiyâyil karâr etmeyüp Firev nâm bir oğlun koyup kendi Sofya'yı imâr etmeğe gitdi. Tâ Hazret-i Süleymân asrına dek bu Firev nâm evlâd-ı evlâdları Edirne zemîninde tavattun etdiler.*"[227]

Evliyâ Çelebi, daha sonraki yıllarda "*İslâmbol bânîi Alina kızı Makedone*"nin Edirne'yi imar ettiğini; Hz. İsa peygamber zamanında da "*İdrivne*" adında bir kralın kendi adını verdiği, büyük bir kale yaptırdığını anlatmaktadır. Edirne adının da bu "*İdirven*" adından galat Edirne olduğunu belirtmektedir.

[227] EÇS, 3. Kitap, s. 237.

Evliyâ Çelebi, devam eden süreçte Edirne'nin sırasıyla Bulgarların, Sırpların ve Hersek Krallığı'nın eline geçtiğini anlatmaktadır. Ayrıca bu farklı yönetimlerin elinde günden güne gelişen şehrin, etrafı ancak üç günde dolaşılabilecek bir büyüklüğe ulaştığını belirtmektedir.[228]

Sırpların Rumlarla yaptığı savaşta galip gelerek Silivri Kalesi'nden Terkoz Kalesi'ne kadar varan dört kat ve dört hendek genişliğindeki kaleyi yıktığını belirten Evliyâ Çelebi, Sırpların İstanbul'dan aldığı ganimet mallarıyla Sofya'ya dönerken de Edirne şehrini yağmaladığını ve ateşe verdiğini anlatmaktadır. Evliyâ Çelebi, daha sonraki süreçte Sırplar tarafından yağmalanan Edirne'nin Kavala Kalesi sahibi Filikosoğlu tarafından yeniden inşa edilerek dillere destan bir şehre dönüştüğünü ve "*İdrivban*" adıyla anılmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca Edirne'nin bir daha işgale uğramaması için Hıristiyanların ortak kararıyla Kudüs-i Şerif'e vakfedildiğini, Edirne' den yıllık yedi milyon altının Kudüs'e gönderildiğini belirtmektedir.[229]

Edirne'nin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak tespit edilememiştir.[230] Edirne'nin bulunduğu yerde Trak kabilelerinden birinin açık bir şehir veya Pazar yeri kurduğu, sonradan burasının Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletildiği genel olarak kabul edilmektedir. Uzun bir süre Roma ve Bizans egemenliği altında kalmış olan kent, Osmanlı öncesi dönemde Hun, Got, Avar, Bulgar, Peçenek ve Latin saldırılarına da maruz kalmıştır.[231]

Evliyâ Çelebi, Kuran-ı Kerim'deki Rum, [1-3] Ayeti'nin Edirne'yi işaret ettiğini ve bunun Osmanoğulları için bir teşvik kaynağı olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Âhir Hicret-i Nebeviyyenin sene (---) si târîhinde [149a] tulû'-ı Âl-i Osmân'da ulemâ-yı Rûm ve müfessirîn ve muhadisîn-i zevi'l-mefhûm cemî'i va'z [u] nasîhatlerinde ale'l-umûm [Rum, 1-3] âyet-i şerîfinin tefsir-i dürerbârın Rûmeli arzında Edirne-i İrem'dir, deyü ümmet-i Muhammedî ve cüyûş-i muvahhidîn-i fethin*

[228] Gös. yer.
[229] EÇS, 3. Kitap, s. 238.
[230] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 7.
[231] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme,* Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 1.

tergîb ederdi. Ve sûret-i Hak'dan görünüp Edirne'ye ve gayri kral-ı dâllere elçiler gönderüp yolların ve bellerin ve âyîn-i bed-nâmların görüp gelirlerdi."[232]

Evliyâ Çelebi, Orhan Gazi'nin Bursa'nın fethinden sonra Edirne'yi fethedip ikinci taht merkezi yapmayı düşündüğünü belirtmektedir. Fetih için önceden bilgi toplaması için elçiler gönderdiğini nitekim içlerinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin de bulunduğu alperenlerin Rumeli topraklarına girişini ve neticesinde oradaki ilk kaleyi alışlarını şu şekilde anlatmaktadır:

"*Tâ ki sene (---) târîhinde Orhân Gâzi saltanatında Bursa Rûm keferesi destinden feth olup Edirne şehrinin dahi fethine bezl-i ihtimâm edüp taht-ı sânî olmasına karâr verüp bizzât Hacı Bektâş-ı Velî huzûrunda gülbang-ı Muhammedî çekilüp Fâtiha tilâvet olunup bizzât Hacı Bektâş-ı Velî üç yüz fukarâsıyla ve yetmiş nefer asâkir-i İslâmdan Ece Ya'kûb ve Haladere ve Yalvac Dede ve Kara Mürsel ve Kara Koca ve Kara Hoca ve Kara Evren nâm gâzîler kapıdağından sallar ve kelekler ile Bismillah ile Rûm'a geçüp şebhûrlar edüp ibtidâ İpsala'yı feth edüp ibtidâ cum'a namâzın anda kıldıkların* "*ibtidâ salâ*"*dan galat İpsala derler. Sene (---) târîhinde feth olan hâk-i Rûm'da bu kal'adır. Zamân-ı Orhân Hân, be-dest-i Süleymân şâh b. Orhân Gâzî.*"[233]

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Rumeli topraklarındaki akınlara Gazi Murad Bey önderliğinde devam edildiğini anlatan Evliyâ Çelebi; yapılan bu akınların Edirne ve İstanbul altına kadar vardığını, Edirne'deki askerlerin bu baskılar sebebiyle dışarı çıkamadığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de şehrin H.762 (M.1360-61) yılında I. Murat tarafından fethedilişini şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Tâ ki sene (---) târîhinde Gâzî Murâd Hân-ı Evvel müstakil pâdişâh olunca "Bismillah, niyyetü'l-gazâ-i İdrivne*" *deyüp yedi yerden gayret kılıcın kemerine bend kılup Tatar ve Moğol-ı Rûm'dan yüz yetmiş bin asker cem' edüp kal'a-i Edirne'yi muhâsara edüp cânib-i erba'adan gelen imdâdların dendân-ı tîğdan geçirüp derûn-ı*

[232] EÇS, 3. Kitap, s. 238.
[233] EÇS, 3. Kitap, s. 238.

kal'ada mütahassın olan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr "*el-Amân ey güzîde-i asker-i Âl-i Osmân!*" *deyüp kal'ayı emân ile verüp nice bini Sofya cânibine, nice bini Kostantiniyye'ye gidüp hamd-i Hudâ sene 762 târîhinde bizzât Gâzi Hudâvendigâr kal'a-i Edirne'yi {İslâmbol'dan sene (---) mukaddem, ammâ feth-i İslâmbol sene 857} feth edüp anda karâr-dâde olup taht-ı sânî Edirne oldu. İnkırâzu'd-deverân dest-i Âl-i Osmân'da mü'ebbed ola, âmîn yâ mu'în.*"[234]

Edirne'nin Osmanlılar tarafından hangi tarihte fethedildiği konusunda farklı bilgi ve görüşler bulunmaktadır. Bu konuda Halil İnalcık,[235] Abdurrahman Hibrî Efendi,[236] ve Rıfat Osman Tosyavizade[237] Edirne'nin 1361 yılında fethedildiğini belirtirken; Rıfkı Melûl Meriç,[238] Tayyib Gökbilgin[239] ve Osman Nuri Peremeci,[240] 1362 yılını; İsmail Hakkı Uzunçarşılı[241] ve Ratip Kazancıgil,[242] ise 1363 yılını kabul etmektedir. Bu araştırmalar içinde özellikle Halil İnalcık tarafından Osmanlı ve diğer kaynaklar karşılaştırılarak yapılan çalışmada, Edirne'nin fethiyle ilgili olarak Orhan Bey'in sağlığında oğlu Murad ve Lala Şahin'in sistemli bir askeri hârekat sonrası 1361 yılı içinde, Meriç Nehri'nin taşkın olduğu bir mevsimde, Osmanlılara teslim olduğu belirtilir. Bu görüş genel bir kabul görmüştür.[243]

Edirne'nin Osmanlı yönetimine girmesi, Balkanlar ve Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve aynı zamanda, İstanbul'un fethini de kolaylaştırmıştır. Rumeli'ye

---

[234] Gös. yer.
[235] Halil İnalcık, "Edirne'nin Fethi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 137-159.
[236] Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l Müsâmirîn: Edirne Tarihi (1360-1650),* Çev: Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 24, İstanbul 1996, s. 12-14.
[237] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, Çev: Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 27.
[238] Rıfkı Melul Meriç, ''Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında'', *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü. Yayınları, İstanb1963. s. 439.
[239] M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşaeli Livası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültsi Yayınları, İstanbul 1952, s. 6.
[240] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 11.
[241] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1988, s. 148.
[242] Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300 – 1994)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 21, Edirne 1995, s. 16.
[243] Feridun M. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 53.

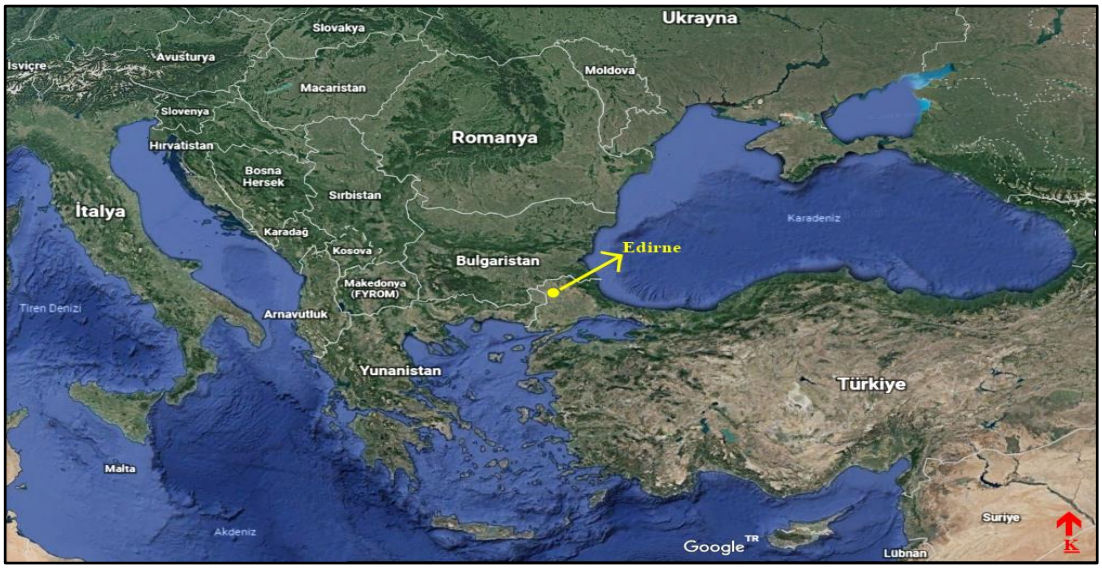
yapılacak seferler için bir üs haline gelen kent, alındığı tarihten, İstanbul'un fethedildiği 1453'e kadar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmıştır.[244]

2.1.2. Edirne'nin Coğrafyası

Evliyâ Çelebi, gezdiği yerlerin coğrafi özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermekte ve coğrafyanın insan üzerindeki etkilerini örnekler vererek açıklamaktadır. Özellikle şehrin kurulurken hangi burcun ve hangi yıldızın etkisinde kaldığını belirtip bu durumun insanların ve bölgenin kaderini, hayat tarzını nasıl etkilediğine dair yorumlar yapmaktadır.[245]

Seyahatnâme'de Edirne'nin coğrafi koordinatları için ayrılan kısımdaki boşluklar göze çarpmaktadır:

"*Ve hükm-i ilm-i usturlâb-ı nâ-savâb tûl-ı nehârî (---) sâ'at (---) (---) derece (---) ve dakîkadır. Ve arz-ı beledî (---) (---) (---) (---) (---) (---)*"[246]

Fotoğraf 7: Edirne'nin Konumu (2018)[247]

[244] Mustafa Özer, "Edirne Yeni Saray'ın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı Hakkında Düşünceler", *14. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Paris, 19- 24 Eylül 2011,* Paris 2013.
[245] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 136
[246] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[247] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Edirne'nin suyu ve havası tatlı, şenlikli ve bakımlı bir şehir olduğunu belirten ve Edirne'yi çok beğendiğini ifade eden Evliyâ Çelebi, şehrin doğal güzelliklerini şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Edirne'nin her tarafından gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve bî-hadd u bî-pâyân müşebbek bûstânları vardır kim hisâbın bâğbân-ı hakîkî Rabbü'l-izzet bilür. Zîrâ bu şehrin zemîni bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr hubûbât-ı vâfireli bir dâr-ı diyâr memalik-i Rûm'da yokdur. İllâ Budin serhaddinde Baçka ve Laçka nevâhîleri ola, yâhûd Arz-ı Mukaddes-i şâm-ı cennet-meşâmda şehr-i kadîm Busrâ ve nâhiye-i Havrân ola. Ammâ bu Edirne'nin anlara galebesi âb [u] hevâ ve müsmirrât cihetinde gâlibdir. Böyle bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr-ı mânendi yokdur. Zîrâ niçe yüz bin kibâr-ı evliyâullahın nazarı [166b] ta'alluk etmiş bir şehr-i İremezât'dır.*"[248]

Evliyâ Çelebi, Rumeli topraklarında emsalinin bulunmadığını belirttiği Edirne'nin toprak yapısını ve bitki örtüsünü şu sözlerle ifade etmektedir:

"*Ve dahi vilâyet-i vâsi' ma'mûr ve dâ'imâ halkı şâdân [u] mesrûr ve buk'aları hûb ve hâk-i amber-i pâki beyne'n-nâs mergûbdur. Cânib-i şarkîsi İslâmbol tarafına Solak çeşmesi râhı cânibine varınca bir sahrâ-yı lâlezâr mezâri'âtlı vâdî-i ma'mûr u âbâdân bâğ u besâtînler ile ârâste vü çiftlikler ile pîrâste olmuş imâristân kurâlardır. Ve cânib-i garbîsinde nehr-i Meriç'in yemîn ü yesârındaki vâdîler tâ livâ-yı Çirmen'e varınca rabta-misâl kend kurâlarla zeyn olup mezra'aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir niçe deşt-i hâmûnları ve nahlistân [ü] dırahtistânlı kiyâh-ı hıyâbânları vardır kim vakarel nâm odunu ve kömürü cümle bu taraflardan niçe bin arabalar ile gelir.*"[249]

Evliyâ Çelebi, suyunun ve havasının tatlılığının halkının yüzüne ve tabiatına yansıdığını belirttiği Edirne'nin iklimi, yıldız tali ve nehirleri hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir.

[248] EÇS, 3. Kitap, s. 264.
[249] Gös. yer.

2.1.2.1. İklimi

Evliyâ Çelebi, Kabe'nin dünyanın merkezi olduğunu ve bütün seyahatleri boyunca batıda Mora ve Fas'tan, doğuda Tebriz ve Nahçıvan'a varıncaya kadar her yerden ona eğildiğini söylemektedir. Ekvatordaki Dongola'dan Volga Nehri'ne kadar bilinen yedi iklimi kapsayan nüfusa sahip tek ülke olan Osmanlı Devleti'nin birçok yerini gezdiğini belirten Evliyâ Çelebi; Nil'de devletin güney sınırı olan İbrim'e ulaştığı zaman, buranın aşırı sıcaklarını kuzey sınırında Azak'ta yaşadığı aşırı soğukla, doğu ve batı sınırlarında, bir tarafta Bağdat ve diğer tarafta İstolnibelgrad'daki ılıman iklimlerle karşılaştırarak ifade etmektedir.[250]

Edirne'nin iklimini anlatırken Ali Kuşçu'yu referans gösteren Evliyâ Çelebi, şehrin dördüncü iklimin son üçüncü arzında bulunduğunu ve bu nedenle suyunun ve havasının tatlı olduğunu ancak yazının kuru, kışının ise sert geçtiğini belirtmektedir. Hatta kendine has üslubuyla karşılaştırmalar ve benzetmeler yapan Evliyâ Çelebi, Edirne'nin kışını Erzurum'un kışıyla karşılaştırarak iki şehrin de yetmiş okka kışının olduğunu belirtmektedir.[251]

Tarihi kaynaklarda Edirne'de kış aylarının çok şiddetli geçtiği doğrulamaktadır. Bu şiddetli kışlardan birisi de Kanuni Sultan Süleyman'ın Edirne'de bulunduğu H.984 (M.1564) yılına rastlamaktadır. 16. yüzyıl Divan şairlerimizden Edirneli Garâmî, bu çetin geçen kışın sıkıntılarına dayanamayarak bir kıta yazıp Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmış ve ondan yardım etmesini istemiştir. Manzumeden çok etkilenen Kanuni Sultan Süleyman, şairin yakacak ve gıda ihtiyacını karşıladığı gibi para yardımında da bulunmuştur. Bu manzumede şair, odun ve somunun bulunmayışından şikayetle halkın çektiği sıkıntıları padişaha arz etmekte ve yüce padişah isterse, bu sıkıntıların giderileceğini, onun Tanrı Dağı'ndan bile odun getirmeye gücünün yeteceğini söylemektedir.[252]

---

[250] Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem…,* s. 77.
[251] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[252] Süreyya Beyzadeoğlu, "El Yazması Belgelere Göre Edirne Manzaraları", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 90.

Abdurrahman Hibrî Efendi ise Evliyâ Çelebi'den farklı olarak Edirne'nin yedi iklimin beşincisinde bulunduğu, en uzun günü on beş saat bir derece, en kısa gününün ise sekiz saat on dört derece olduğunu belirtmektedir.[253]

İklim terminolojisinde "*Geçiş İklimi*" olarak adlandırılan Edirne iklimi hem Akdeniz ikliminin hem de Orta Avrupa'ya özgü kara ikliminin etkisi altında kalmaktadır. Bölge Karadeniz, Ege ve Marmara denizlerinin de etkileriyle zaman zaman ve yer yer farklı iklim özellikleri göstermektedir. Kışları, Akdeniz iklimi etkisini gösterdiği zamanlarda ılık ve yağışlı, kara iklimi etkisini gösterdiğinde de oldukça sert ve kar yağışlı geçmektedir.[254] Ancak Evliyâ Çelebi'nin belirttiği sert geçen kışlar iklim şartlarının değişmesiyle birlikte artık görülmemektedir.

2.1.2.2. Nehirleri

Seyahatnâme'de nehirler ve su kaynakları hakkında ayrıntılı bilgiler veren Evliyâ Çelebi; bunların isimlerini, nereden doğup nereye gittiklerini, hangi ırmağa veya hangi denize karıştıklarını tek tek anlatmaktadır. Eğer anlattığı bölgede ırmak yoksa suyun nasıl ve nereden elde edildiği hakkında açıklamalar yapmaktadır.

Osmanlı döneminde bahçeleriyle ve mesire yerlerinin bolluğuyla ün yapan Edirne,[255] Balkan yarımadasının güneydoğu köşesini teşkil eden Trakya bölgesinde;[256] Tunca, Meriç ve Arda nehirlerinin birleşme noktalarının doğusunda ve Tunca nehrinin bu noktada çizdiği eğrinin doğu ve güneydoğusunda kurulmuştur.[257] Şehrin etrafındaki bu nehirlerin tarih boyunca farklı amaçlar için kullanıldığı görülmektedir: Roma İmparatorluğu'nun nehirleri savunma ve kaçış amaçlı kullandığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise bu nehirlerden atık ihtiyacının karşılanmasında, sulamada,

[253] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 15.
[254] "Coğrafi Yapı" http://www.edirneozelidare.gov.tr/cografi-yapi-02-03-2013 (26.09.2018).
[255] Süreyya Beyzadeoğlu, *a.g.m.*, s. 89.
[256] Besim Darkot, "Coğrafi Giriş", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 1.
[257] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 26.

taşımada ve motor gücünün su kuvveti ile karşılanmasında, kentin işleyişi açısından kullandığı tespit edilmiştir.[258]

Harita 3: Edirne'deki Akarsuları Gösteren Harita[259]

Abdurrahman Hibrî, bu nehirlerin kıyılarında bağbanlar kethüdası defterine kayıtlı dört yüz elli adet bahçe olduğunu, bu bahçelerin nehirlerden akan suyun dolaplara konulmasıyla sulandığı belirtmektedir.[260] Ayrıca Beşir Çelebi risalesinde olduğu gibi, Abdurrahman Hibrî Efendi de bu nehirleri geçtikleri toprakların tabiat ve mahiyetlerine göre bir tasnife tabi tutmuş; Arda nehrinin demevî, Meriç Nehri'nin safravî ve Tunca Nehri'nin ise balgamî olduğunu addetmiştir.[261]

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki akarsuların doğdukları yerleri, birleştikleri nehirleri ve nerede kullanıldıklarını ayrıntılı bir şekilde yazmıştır. Bu üç nehrin debilerinin yükseldiği dönemlerde etrafındaki bağlara ve bahçelere büyük zarar verdiklerini

[258] Saygın Alkan, *Mülkiyet İlişkileri Kapsamında On dokuz Ve Yirminci Yüzyıllarda Edirne'de Kentsel Değişim Ve Algısal Restorasyon*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2016, s. 126-127.
[259] Tevfik Erkal-İlayda Topgül, "Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri", *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 23-24 Ekim 2014,* Ankara 2015, s. 167.
[260] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 49.
[261] M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsâmirîn", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 110.

belirtmiştir. Ayrıca Kafesli Kapı üzerinde eski bilginler tarafından yazılmış Latince bir yazıdan bahseden Evliyâ Çelebi, bu yazıdaki kehaneti şu sözlerle aktarmaktadır:

"*Bi-kavl i mu'allimîn-i selef eyle tahrîr ederler kim âhiru'l-emr bu üç nehr-i azîm Edirne şehrinin helâkine bâ'is olalar, deyü kafesli kapu üzre lisân-ı Latin ile tahrir etmişlerdir.*"[262]

2.1.2.2.1. Tunca Nehri

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki akarsuları anlatmaya ilk olarak Tunca Nehri'nden başlamaktadır. Bu nehrin Edirne'nin doğusunda kaldığını, ilk kaynağının Kızanlık ve Niğbolu Sancağı hududundaki Torbakotran Dağları olduğunu ve Mihal Köprüsü'ne varana kadar geçtiği yerleri şu şekilde anlatmaktadır:

"*Evvelâ belde-i Edirne'nin cânib-i şimâlîsinde nehr-i Tunca cereyân edüp ibtidâ menba'ı Kızanlık ve Nigebolu sancağı hudûdunda Torbakatran dağlarından cem' olup kasaba-i Kızanlık kurbundan cânib-i kıbleye cereyân ederek derûn-ı Edirne'de Hünkâr Bâğçesi etrâfın devrân ederek Serrâchâne cisri altından ubûr ederek Mihal köprüsüne varır.*"[263]

Tunca ve Arda nehirlerinin sulama amaçlı kullanımına da değinen Evliyâ Çelebi, Hünkâr Bahçesi'nin Tunca Nehri'nden sulandığını şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ammâ nehr-i Tunca ve nehr-i Arda şehr-i Edirne'nin cânib-i erba'asında olan yetmiş pâre cezîreler içindeki bâğ u bâğçeleri ve hadîka-i müşebbek bostânları ve bizzât ravza-i cinân olan Hünkârbâğçesi'n nehr-i Tunca reyy edüp nahlistân-ı gülistânı şebboy, benefşe bostânı aynu'l-hayât-ı Tunca cümle eşcârât [u] müsmirrât tâze cân bulup gûyâ her bâğ-ı İrem'i Merâm-ı Konya olur. Tâ bu mertebe nehr-i Tunca âb-ı hayâtdır.*"[264]

---

[262] EÇS, 3. Kitap, s. 240.
[263] EÇS, 3. Kitap, s. 239.
[264] EÇS, 3. Kitap, s. 240.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Koca Balkan Dağları'nın Yumrukçal Tepesi'nden doğan Tunca Nehri, Suakacağı Köyü'nden Türkiye sınırlarına girmektedir. Edirne'de Bülbül Adası mevkisinde Meriç Nehri'yle birleşen nehrin uzunluğu 330 kilometre olup, yalnızca 61 kilometresi Türkiye topraklarından geçmektedir. Derinliği 82 santimetre ile 5,4 metre arasında değişen Tunca Nehri, arazi sulama açısından oldukça elverişlidir.[265]

Fotoğraf 8: Tunca Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018)[266]

2.1.2.2.2. Arda Nehri

Evliyâ Çelebi, arı ve saf bir su olarak nitelediği Arda Nehri'nin şehrin güney tarafında bulunduğunu, sulama için kullanıldığını ancak içme suyu olarak kullanılmaya uygun olmadığını belirtmektedir. Bu nehrin doğduğu kaynak kısmını boş bırakan Evliyâ Çelebi, nehrin rotası hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Andan nehr-i Arda şehr-i Edirne'nin cânib-i cenûbîsinde (---) (---) (---) (---) dağlarından gelüp Mihal cisrinde nehr-i Tunca'ya mahlût olur.*"[267]

---

[265] Kocaman Sinan, *Edirne İlinin Turizm Coğrafyası,* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum 2011, s. 54.
[266] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[267] EÇS, 3. Kitap, s. 240.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Rodop Dağları'ndan doğan Arda Nehri, Yunanistan'a açılan Pazarkule Sınır Kapısı yakınlarında Edirne İli sınırlarına girerek bir kilometrelik bir mesafenin ardından Ardakule mevkisinde, Maraş Köprüsü altında Meriç Nehri'yle birleşmektedir. Uzunluğu 220 kilometre olan Arda Nehri'nin derinliği 10 santimetre ile 3 metre arasında değişmektedir.[268]

Fotoğraf 9: Arda Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018)[269]

2.1.2.2.3. Meriç Nehri

Evliyâ Çelebi, Meriç Nehri'nin Arda ve Tunca nehirlerine nazaran Edirne şehrine faydasının daha az olduğunu, bağ ve bahçe sulama konusunda bu iki nehrin kullanıldığını belirtmektedir. Şehrin batı tarafında kaldığını belirttiği Meriç Nehri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve nehr-i Meriç şehr-i Edirne'nin cânib-i garbîsinde dörd konak yerde Samakov dağlarından ve Köstence ve İhtiman dağlarından gelüp bu dahı cisr-i Mihal altında nehr-i Tunca'ya ve nehr-i Arda'ya mahlût olup deryâ olur.*"[270]

[268] Sinan Kocaman, *a.g.e.*, s. 55.
[269] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[270] EÇS, 3. Kitap, s. 240.

Günümüzde kaynağı Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Meriç Nehri, ülkemiz sınırları dışındaki kesimde Yunanistan-Bulgaristan sınırını çizmektedir. Ülkemiz sınırlarına girdikten sonra ise Edirne-Karaağaç arasında topraklarımızda akan nehir, Karaağaç civarında Türkiye-Yunanistan doğal sınırını oluşturmaktadır. Toplam uzunluğu yaklaşık 490 kilometre olan nehrin, Türkiye-Yunanistan sınırını oluşturduğu kısım ise 185 kilometre uzunluğundadır. Meriç Nehri'nin derinliği ise 60 santimetre ile 5,2 metre arasında değişmektedir.[271]

Fotoğraf 10: Meriç Nehri'nin Şehre Göre Konumu (2018).[272]

2.1.2.3. Yıldız Talii

Evliyâ Çelebi, şehirlerin talihi ve tılsımları hakkında da geniş bilgiler vermektedir. Özellikle şehirlerin kurulurken hangi burcun ve hangi yıldızın etkisinde kaldığını belirterek bu durumun insanların ve bölgenin kaderini ve hayat tarzını nasıl etkilediğine dair yorumlar yapmaktadır. Şehirlerin kurulması sırasında müneccimlerin yıldız ilmine göre talihini iyi tespit etmeleri gerektiğini düşünen Evliyâ Çelebi, şehrin kuruluşunda etkili olan yıldızın o şehrin geleceğine, yapılarına ve bölge halkına etki edeceğine inanmaktadır. Örneğin şehir akrep ve merih burcunda ise halkı savaşçı ve kavgacı; yıldızı Zühre olduğunda mutlu, eğlenceye düşkün, neşeli, zevk ve şevk ehli;

[271] Sinan Kocaman, *a.g.e.*, s. 52.
[272] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

ikizler burcunda ve Utarid-i havâyi evinde ise tüccar, vakar sahibi; balık burcunda ise balıkları çok, halkı müşteri tabiatlı, alışverişe düşkün, halkı akarsu tabiatlı; talihi terazi burcunda ise halkı terazi tartısı gibi geçinip kendi hâllerinde, işlerinde ve kazançlarında insanlar olur şeklinde bilgiler vermektedir.[273]

Evliyâ Çelebi, şehirlerin kuruluşu sırasında yıldız ilmi bilginlerinin o şehri çeşitli belalardan, yılan, akrep, sinek gibi zararlı yaratıklardan korumak için birtakım tılsımlar inşa ettiklerini ve bunların her zaman etkisinin ve işlevinin devam ettiğini söylemektedir. Örneğin İstanbul'da 360 adet kara ve bir o kadar da deniz tılsımı olduğu söylemektedir. Evliyâ Çelebi, dikilitaşlar ve hayvancık heykelleri şeklinde olan bu tılsımlı yapıların ne zaman ve nasıl oluşturulduğunu tarihsel bir bağlama oturtmaya çalışmaktadır.

Seyahatnâme'de "*tahrîrât-ı tâli'-i nücûm-ı imâristân*" başlığı altında, Edirne'nin yıldız talii hakkında verilen bilgilerde Mevlana Ahi Çelebi'yi referans gösteren Evliyâ Çelebi, Edirne'nin uğurlu saatte yapıldığını ve talii yıldızının Zühre olduğunu belirtmektedir. Talii yıldızın etkisiyle şehir halkının mutlu, güler yüzlü, neşeli, zevk ve şevk ehli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca şehrin farklı yerlerinde imaret için gömülü tılsımlar bulunduğunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ve dâ'imâ her mülûk destinde oldukça* imaretden hâlî değildir. *Niçe yerde imârât içün medfûn mutalsamât-ı garîbeleri vardır.*"[274]

2.2.İdari Yapı

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya köy (karye), nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştır. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmiştir. Kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında eyalet, vilayet, liva, kaza ve nahiye tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Nitekim beylerbeyilik olmayan çok küçük yerler

[273] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.,* s. 136-137.
[274] EÇS, 3. Kitap, s. 262.

eyalet adı ile belirtildiği gibi, nahiye kelimesinin de beylerbeyilik karşılığı kullanıldığı bilinmektedir.[275]

Sultan I. Murad tarafından fethedildikten sonra Mahrusâ-i Edirne resmî adıyla Osmanlı Devleti'nin Pây-ı taht-ı sânisi olan Edirne'nin fethinden sonra, Rumeli Eyâleti teşkilatı oluşturulmuş, bu eyaletin başına önce Lala Şahin Paşa daha sonra ise Timurtaş Paşa Beylerbeyi olarak getirilmiştir.[276] Fetih hareketleri Balkanlarda geniş bir alana yayılınca Edirne, Paşa Livası unvanını yeni fethedilen Sofya'ya bırakmıştır.[277]

Sofya'nın fethinden sonra idari yapısı değişen Edirne, Çirmen Sancağı'na bağlı bir kaza gibi gösterilmesine rağmen bu sancağa ait kanunnamelerde sıralanan kazalar arasında adı geçmemektedir. Rumeli Beylerbeyi diğer livalardan bazı şehirlerin gelirlerini tasarruf etmekte iken Edirne bu beylerbeyinin tasarrufu içinde de bulunmamaktadır. Edirne, bir sancak merkezi olmadığı gibi, Çirmen Sancağı'na bağlı bir kaza da değildir. 16. yüzyıl Edirne şer'iyye sicillerinde kaza olarak geçmektedir. Fakat hangi sancağa bağlı olduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır.[278]

Tahrir defterlerinden Edirne'nin, Rumeli'de Paşa Sancağı'nın sağ koluna bağlı bir kaza merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerinde belirtildiğine göre Edirne'nin nahiyeleri Merkez Nahiye, Ada Nahiyesi, Çöke Nahiyesi ve Üsküdar Nahiyesi üzere dört tanedir. Bu nahiyelerin sınırlarını belirlemek güçtür.[279]

Evliyâ Çelebi'nin Edirne'yi ziyaret ettiği tarih, 17. yüzyılın ortalarına ve Sultan IV. Mehmet'in saltanat dönemine denk gelmektedir. Sultan IV. Mehmed döneminde saltanat şehri görünüşte İstanbul ise de işleyişte Edirne'dir. Çünkü artık tüm devlet törenleri, Edirne'deki sarayda yapılmaktadır. Yabancı elçiler burada kabul edilmekte

---

[275] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2014, s. 85.
[276] Halûk Kayıcı, *Sâlnâmalare Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı,* Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 43.
[277] M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda…,* s. 6.
[278] Orhan Buyuk, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat,* (Yüksek Lisans Tezi) T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 11.
[279] Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*, (Doktora Tezi), T.C İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla 1998, s. 109.

ve seferlere buradan çıkılmaktadır. Ayrıca avcılığa düşkün olan padişah Edirne'nin uçsuz bucaksız avlaklarına zaman zaman uğramakta, buralarda konaklamaktadır.[280]

Seyahatnâme'de Rumeli Eyaleti'ne bağlı on altı adet sancağın bulunduğu belirtilmektedir:

"*Evvelâ Köstendil sancağı ve İskenderiyye sancağı ve Tırhala sancağı ve Ohri sancağı ve Avlonya sancağı ve Yanya sancağı ve Elbasan sancağı ve Selânik sancağı ve Delonya sancağı ve Üsküp sancağı ve Dukagin sancağı ve Alacahisâr sancağı ve livâ-yı Prizren ve livâ-yı Vuçetrin ve livâ-yı Çirmen on altı sancak bunlardır, ammâ livâ-yı Sofya paşa sancağıdır.*"[281]

Evliyâ Çelebi, Rumeli beldesinde on adet büyük ve işlek şehir bulunduğunu, Edirne şehrinin de bu şehirlerden birincisi olduğunu ifade etmektedir. Bu sıralama *Seyahatnâme*'ye şu şekilde yazılmıştır:

"*Rumeli beldesinde on adet büyük ve işlek şehirlerin birincisi ikinci taht merkezi olan Edirne şehridir. Ondan sonra Selanik şehridir, ondan Serez şehridir, ondan Yenişehir şehridir, [134b] ondan Sofya şehridir, ondan büyük şehir cennet benzeri Belgrad'dır, andan İslam seddi Budin Kalesi'dir, ondan bakımlı şehir Bosnasarayı'dır, ondan sevgili şehir Üsküp Kalesi'* dir."[282]

Seyahatnâme'deki başka bir sıralamada Edirne şehri önem açısından Rumeli Eyaleti'ndeki yedi şehirden biri olarak gösterilmiştir:

"*Zira Osmanoğulları elinde Rumeli memleketinde yedi önemli beldenin birincisi İstanbul'dan sonra bu Edirne şehridir. Ondan Sofya-i safiye şehridir, ondan cennet benzeri Belgrad'dır, ondan İslam seddi Budin' dir, ondan Bosnasarayı' dır, ondan ademoğlu yuvası olan Selanik Kalesi'dir*"[283]

---

[280] Talha Uğurluel, *Balkanların Başkenti Edirne ve Gezi Rehberi*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İzmir 2006, s. 44.
[281] EÇS, 3. Kitap, s. 217.
[282] EÇS, 3. Kitap, s. 211.
[283] EÇS, 3. Kitap, s. 265.

Evliyâ Çelebi, Edirne'nin Osmanlı Devleti'nin idari taksimatındaki yerini şu sözlerle belirtmektedir:

"*Evvelâ Süleymân Hân-ı Kânûnî tahrîri üzre şehr-i Edirne Rûmeli eyâletidir. Ammâ taht ı sânî olmağıla bir hâkim müdâhale edemeyüp cemî'i salb u siyâseti ve cürm [ü] cinâyeti Edirne bostâncıbaşıları hükûmetindedir.*"[284]

Seyahatnâme'de "*Belde-i taht-ı sânî olan Edirne şehrinin eyâleti yigirmi beş âded hâkimlerin beyân eder*" başlığı altında Edirne şehrinin yöneticileri şu şekilde anlatılmaktadır:

"*Zamanımızda Kırkayak Koca Sinan Paşa Edirne bostancıbaşısı olup gerçekten de Rumeli eyaletine varıncaya kadar yerlerde kırkayak gibi gezip hırsızı ve haramzâdeyi Hamele-i sevrin (dünyayı taşıyan öküz) boynuzunda ise de bularak hakkından geldiğinden Edirne eyaleti güvenlikli idi. Hasları ve 700 tabileri var idi.*

İkinci hâkimi; şer-i Resul tarafından 500 akçe şerif mollalıktır. Oradan İstanbul mollası olur. Yönetimi altında (---) adet verimli köyler vardır ki bu köylerden mollaya senede 40 bin guruş olur. Bostancıbaşıya yine 40 bin guruş olur. Ve molla hizmetçilerinden rüus-ı hümâyûn ile dergâh-ı âlî muhzırbaşısı ve yeniçeri çukadarı vardır.

Üçüncü hâkimi; Hanefi meznebi şeyhülislamı (müftüsü) vardır. Onun yönetimi altında Şâfii, Hanbeli ve Mâliki müftüleri "El-cevâb: Allahu a'lem-Allah bilir" demeye fetva başına insanlardan onar akçe alıp geçimlerini sağlarlar. Başka gelirleri yoktur.

Dördüncü hâkimi; bütün temiz soylu seyyidlere zâbit nakibüleşraftır.

Beşinci hâkimi; câri narh üzere bütün çarşı esnafına ayak naibidir.

Altıncı hâkimi; sipah kethüdayeridir.

Yedinci hâkimi; dergâh-ı ali tarafından bir oda neferatıyla yeniçeri çorbacısı zabittir. Daha önce tâ Gazi Hudavendigâr'dan Süleyman Han zamanına gelinceye

[284] EÇS, 3. Kitap, s. 241.

kadar kırk oda yeniçeriler gece ve gündüz hazır olup muhafaza ederlerdi. Hâlâ Murad Bey Mevlevihanesi harap olan yeniçeri odaları bellidir.

Sekizinci hâkimi; yeniçeri ocağından kale dizdarı, elli adet neferatı, yetecek kadar cebehanesi ve kırk pâre şahi topları vardır.

Dokuzuncu zabiti; şehir voyvodasıdır ki bostancıbaşı tarafındandır.

Onuncu zabiti; muhtesib ağadır.

On birinci zabiti; gümrük eminidir.

On ikinci hâkimi; haraccı ağadır ki 13 bin baş kefereden cizye alır.

On üçüncü zabiti; hane-i avarız ağasıdır.

Yazım sırasında bu bölge hane-i avarıza kayd olunmuştu. Her sene hane başına birer adam azeb askeri verip büyük alay ile toplam (---) tam silâhlı asker tuğları ile davullarını döverek İstanbul'a gelip ondan palaşkerma kayıklar ile Tershane-i Amire'de donanmayı hümâyuna hizmet edip altı ay deniz seferi eşerler.

Bunlar azeb taifesi levendleridir. Bu sınıfın sefer-i hümâyûnda işleri bütün kadırgalarda kürek çekmektir. Sırası geldiğinde de küreği bırakıp cenk ederler.

On dördüncü hâkimi; şahbender olan bedesten kethüdasıdır ki rüus-ı hümâyûn ile bütün sanat ehline hâkimdir. [151b]"[285]

2.3.Demografik Yapı

Belirli bir zaman aralığında ve belirli bir bölgede yaşayan insanların miktarı olarak tanımlanan nüfus, Osmanlılar açısından asker kaynağı, üretim ve vergi fonksiyonlarını yerine getiren güç ve aynı zamanda imarın bir ögesi konumundadır.[286]

[285] EÇS, 3. Kitap, s. 558.
[286] İbrahim Serbestoğlu, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi Ve Nüfusu Arttırma Çabasında Müfettişlerin Rolü, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 17, Sayı: 31, Balıkesir, Haziran 2014, s. 256-268.

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu çok dinli heterojen nüfus, birlikte ve iç içe yaşama olanağı bulmuş, kentlerde dinler ve etnik gruplar mozaiği oluşturmuşlardır. Osmanlı şehirlerinin belki de en özgün özelliklerinden birini oluşturan bu kültürel çoğulculuk ortamı içinde her etnik grup kendi değer dizgeleri içinde birlikte ve/veya ayrı ayrı kendi mahallelerini sorunsuz bir şekilde yan yana kurabilmişlerdir.[287]

İlk çağlardan itibaren çeşitli kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Edirne'nin nüfusu; tarihsel, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşadığı gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir.[288] Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce 10.000'den daha az bir nüfusa sahip olan Edirne şehrinde 1530 yılında hazırlanan Rumeli Eyâleti İcmal Defteri verilerine göre 20.000 civarında nüfus olduğu tahmin olunmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında şehrin nüfusunun önemli oranda arttığı ve 30.000'e ulaştığı görülmektedir. 17. yüzyılda padişahların dinlenmek ve avlanmak için sık sık Edirne'ye gelmeleri ve IV. Mehmed ve halefleri olan II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa gibi padişahların uzun yıllar burada kalmaları, Edirne'nin önemini daha da arttırmıştır. 18. yüzyılın başlarında yapılan bir sayımda Edirne'nin nüfusunun 35.000'e yükseldiği görülmektedir. Ancak bu rakam sivil nüfusa ait olup, şehirdeki sarayda görevli olanlar ile acemi oğlanı, bostancı ve muhafızların sayısı eklendiğinde nüfusun daha da artacağı şüphesizdir.[289]

Osmanlı Devleti'nde önemli değişikliklerin yaşanmaya başladığı 17. yüzyılın önemli figürlerinden biri olan Evliyâ Çelebi, bu yüzyılda yaşanan değişimlerin Osmanlı coğrafyasındaki yansımalarının tanıklığını yaparak renkli bir biçimde aktarmaktadır.[290] Bu coğrafyanın en büyük şehirlerinden biri olan Edirne'nin gündelik yaşamı ve kültürü hakkında da önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, şehrin demografik karakterinin resmini, mahalleler hakkında bilgi verdiği kısımda çizmektedir.

---

[287] Gonca Büyükmıhçı, "Bir Kültür Örüntüsü Olarak Mahalle Kavramı ve Osmanlı Dönemi Mahalle Yaşamı Üzerine", *Xazar Üniversitesi 21. Yüzyıl Penceresinden Kültür ve Kimlik Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Mayıs, Bakü 2014*, s. 155. (ss 153-159)

[288] Özge Alev Sönmez, *Geçmişten Günümüze Edirne İlinin Sosyal Analizi,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne 2011, s. 17.

[289] İbrahim Sezgin, "Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Atlası*, Ed: Coşkun Yılmaz, MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 295.

[290] Namık Sinan Turan, "Seyahatnâme'den Yansıdığı Biçimiyle 17. Yüzyıl Arnavutluk Şehirlerinde Kimlik Kültür Ve Toplumsal Yapılar", *Sosyoloji Konferansları,* No: 51, İstanbul 2015, s. 83.

2.3.1. Mahalleleri

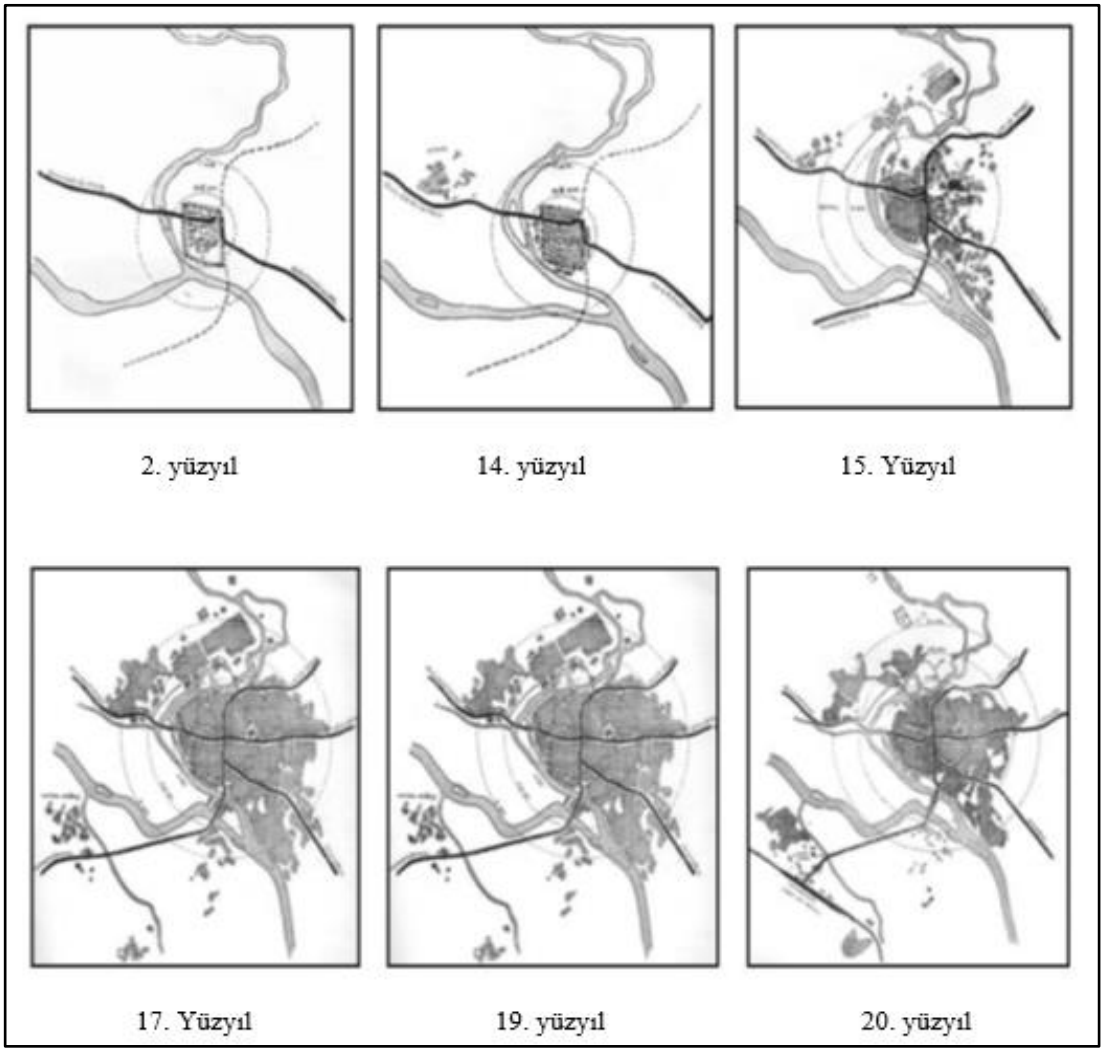
Osmanlı şehirlerinin temel yerleşim alanı durumundaki mahalle; genellikle bir dini yapının, imaretin veya pazarın etrafında gelişmiş, bünyesinde çok sayıda evi de bulunduran bir birimdir. Mahalle, içinde ve çevresinde değişik sosyal aktivitelerin yapılmasına yarayacak binalarıyla kent hayatının fiziksel merkezi olduğu kadar, buralarda yaşayan bütün halkın katıldığı bir tarikatın, loncanın veya aynı dine mensup insanların yerel yaşama birimi olarak da düşünülebilir.[291]

Osmanlı şehirlerinde, mahallenin belirtilmesi gereken önemli bir özelliği, temel yönetim birimi olmasıdır. Vergi yükümlüsü reaya tek tek tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına bulundukları mahallelere göre isimleri ile yazılmıştır.[292]

2. yüzyılda Romalılar zamanında, etrafı surlarla çevrili, yaklaşık 50 hektarlık bir alanı kapsayan ordugah şehir görünümündeki Edirne, daha sonra Bizans hâkimiyeti altına girmiş ve Ortaçağ boyunca kale içinde varlığını sürdürmüştür.[293] Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce, iki üç Kilise ile beş on mahallenin yer aldığı Kaleiçi ve Mihal Köprüsü'nün diğer tarafındaki Aina adlı yerleşim yerinden ibaret küçük bir şehir görünümünde olan Edirne; Osmanlı Devleti'nin fethi ile hızla gelişmeye başlamıştır.[294] Fetihle beraber Edirne'ye yerleşen ilk Türkler, Roma-Bizans dönemlerinde olduğu gibi, kentin merkezi konumundaki Kaleiçi'nde yaşamışlardır.[295] 14. yüzyılda sınırları 100 hektara ulaşan Edirne'de, kale çevresinde çoğunluğunu sipahi ailelerinin oluşturduğu yeni mahalleler meydana gelmiştir. Şehir, 15. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık 350 hektar ve 17. yüzyılın sonlarında da 850 hektar bir alana ulaşmıştır. 17. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşan Edirne, başlıca dokuz ana yerleşim bölgesine ayrılmıştır. Bunlar; şehrin nüvesini teşkil eden ve Bizans devrinde beş on mahalleli olduğu tahmin edilen Kaleiçi, Kaleiçi'nden sonra ilk iskân sahası olan Debbâğhâne, yine ilk yerleşim bölgelerinden Kirişhâne, İstanbul Yolu veya diğer

[291] Mustafa Özer, *Edirne Selçuk Hatun Camisi,* Yöre Dergisi Yöresel Kitaplar Dizisi-2, Edirne 2007, s. 4.
[292] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 28.
[293] Deniz Gözde Ertin, *Geleneksel Edirne Evlerinin Bahçe Düzenleri*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2011, s. 55.
[294] Halûk Kayıcı, *a.g.e.,* s. 53.
[295] Mustafa Özer, *Edirne Selçuk…, s. 5.*

adıyla Ayşekadın Semti, Kıyık, Saraçhâne-Horozlu Yokuşu, Gâzimihal, Yıldırım, Yeni İmaret'tir.[296] Bu tarihten sonra Edirne, 19. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık 750 hektara inmiştir. Bu dönemde ve 20. yüzyıl başlarında yangın, sel, salgın hastalıklar ve istilalar sonucunda şehir büyük ölçüde tahrip olmuştur. 20. yüzyılın ortalarında da yaklaşık 600 hektarlık bir alan kalmıştır.[297]

Harita 4: Edirne Şehir Merkezinin Yüzyıllar İçerisindeki Gelişimi[298]

H.1062 (M.1652-53) yılında Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi şehrin mahalleleri hakkında şu bilgileri vermiştir:

[296] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, s. 53.
[297] Deniz Gözde Ertin, *a.g.e.*, s. 55.
[298] Gündüz Özdeş, Edirne Şehri İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1951.

"*Cümle 14. 4 aded mahalle-i imâristândır. İbtidâ kal'a içinde on dörd mahalledir. Beş mahallesi Yahûdî ve on mahallesi kefere-i Rûm ve tekye-i Pehlivânân kurbunda bir mahalle-i Müselmânân ve Topkapusu dâhilinde yine bir ehl-i îmân var ve beş mahalle kavm-i Kıbtiyân-ı Lecûcân var. Şeb [u] rûz gavga ve feryâdlarından geçilmez. Bu mahallâtlardan mâ'adâ yine varoş-ı azîmde cümle (---) aded mahelle-i müslimîndir.*"[299]

Evliyâ Çelebi'nin 17. yüzyıl için belirtmiş olduğu toplam mahalle sayısında bir istinsah hatası olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda Evliyâ Çelebi'nin 414 rakamını verdiği gösterilse de bu rakam o dönem için oldukça abartılıdır. Çünkü ne önceki dönemlerde ne de sonrasında şehir bu kadar fazla sayıda bir mahalleye sahip olmuştur. Nitekim 18. yüzyıl başlarında bile Edirne'de en az 110 Müslüman mahallesinin bulunduğu, bu sayının da en fazla 150'ye ulaşabileceği tahmin edilmektedir.[300]

Evliyâ Çelebi'den kısa bir süre önce H. 1046 (M.1636) tarihinde *Enîs'ül Müsâmirîn* adlı kitabı yazan Abdurrahman Hibrî'ye göre şehirde toplam 160 mahalle bulunmaktadır.[301]

Evliyâ Çelebi, Kale içinde 14 mahallenin bulunduğunu belirterek bunlardan 10'unun Hristiyan, diğerlerinin Yahudilere ait olduğunu, bu arada Balıkpazarı kapısının iç yüzünde Güreşçiler (Pehlivanlar) Tekkesi civarında bir, Topkapısı'nda ise yine bir Müslüman mahallesinin ve ayrıca bu kesimde 5 adet de Kıpti mahallesinin mevcut bulunduğundan söz etmiştir. Yukarıda verdiğimiz kısımdan önce Kaleiçi kısmını anlatırken Güreşciler Tekkesi kesimindeki mahalle sayısını üç olarak göstermiştir.[302] Bu durumda Evliyâ Çelebi Kaleiçi bölümünde Müslüman mahalle sayısını 2 veya 4 olarak vermiş bulunmaktadır. Her ne olursa olsun bu rakamlar 16. yüzyıl defterlerinin ilgili kayıtlarına pek uygun düşmemekle birlikte, Hıristiyan topluluğun kale içinde yoğun olarak ikamet ettikleri gerçeği teyit etmektedir. Ayrıca Hıristiyan nüfusun kale içinde ikametlerini sürdürmeleri keyfiyeti, şehrin fethi ile

[299] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[300] Feridun M. Emecen, Tarih Koridorlarında…, s. 62-63.
[301] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 14.
[302] EÇS, 3. Kitap, s. 239.

yakından ilgilidir. Evliyâ Çelebi'nin son derece isabetle belirttiği üzere, şehir barış şartlarıyla teslim olduğundan Hıristiyan halk kendi kadim mahallelerinde bırakılmış ve sur dışı yeni iskân siteleriyle yeni yerleşme alanları oluşturulmuştur.[303]

Evliyâ Çelebi, şehirdeki mahalle sayılarını verdikten sonra 19 mahallenin de isimlerini saymıştır. Devamında bir satır boşluk bulunan bu kısım şu şekildedir:

"*Evvelâ mahalle-i Hünkâr ve mahalle-i Sarây ve mahalle-i Murâdiyye ve mahalle-i Taşlık ve mahalle-i Kıyık ve mahalle-i Selîmiyye ve mahalle-i Eski Câmi' ve mahalle-i Üçşerîfeli ve mahalle-i Mahkeme ve mahalle-i Arasta ve mahalle-i Fildamı ve mahalle-i Kâsım Paşa ve mahalle-i Timurtaş Paşa ve mahalle-i Kızılminâre ve mahalle-i Eşe Kadın ve mahalle-i Dârü'l-hadîs ve mahalle-i Katırhânı ve mahalle-i Beğlerbeği ve mahalle-i Sarrâchâne ve,*

.....(1 satır boş) ....."[304]

Evliyâ Çelebi'nin isimlerini saydığı mahallelerin çoğunun mescit, imaret ve cami gibi sosyal yapıların etrafında kurulmuş olduğu görülmektedir. Diğer pek çok şehirde olduğu gibi Edirne'de de zaman içerisinde bazı mahallelerin isimlerinin değiştirildiği, birleştirildiği veya ortadan kalktığı bilinmektedir. Edirne mahalleleri üzerine kapsamlı bir araştırma yapan Ratip Kazancıgil, 1609-1890 yılları arasındaki 148 mahalleyi alfabetik sırayla ve hâkim dini kimliği ile birlikte sıralamıştır.[305]

2.4.Sosyo-Kültürel Yapı

Çok geniş bir coğrafyada, oldukça değişik kültürler, medeniyetler, toplumlar, büyük dini sitemler ile temasa geçmiş ve oldukça köklü sosyo-kültürel değişim olgu ve süreçlerine maruz kalmış bulunan Türklerin tarihi son derecede zengin tecrübe ve kültür mirasına sahiptir.[306]

---

[303] Feridun M. Emecen, Tarih Koridorlarında…, s. 61-62.
[304] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[305] Ratip Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 7, İstanbul 1992, s. 123-129.
[306] Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 14, Kayseri 2003, s. 21.

Osmanlı tarihi coğrafyası da çok geniş bir alana yayılmaktadır. Bu alan içerisinde, Osmanlı'nın nispeten kısa süreli elinde bulundurduğu bölgeleri saymazsak, günümüzde kurulmuş olan yaklaşık otuz beş ulus devlet bulunmaktadır. Bu bölgelerin kendilerine özgü Osmanlı öncesi gelenek ve görenekleri, kendi toplumsal bellekleri vardır.[307]

Osmanlı Devleti'ne uzun süre başkentlik yapmış olan Edirne, Anadolu ve Avrupa arasındaki geçiş bölgesinde yer alması ve bir Balkan şehri olması sebebiyle zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehir; özellikle Osmanlılar zamanında bilim, kültür ve sanat alanında bir çekim merkezi olmuş, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda gelişmiştir.

Gezdiği bölgenin coğrafik özellikleri, iklim şartları, toprak özellikleri ve buna bağlı olarak yöre halkının refah düzeyi, hakkında bilgiler veren; eğlence kültürü, misafirlik kültürü, mutfak kültürü, giyim kuşam ve daha birçok konu hakkında gözlemler sunan Evliyâ Çelebi,[308] 17. Yüzyılda ziyaret ettiği Edirne'nin sosyo-kültürel yapısı hakkında da önemli bilgiler vermiştir.

Evliyâ Çelebi, Edirne'de yaşayan halkın isimleri, konuşmaları, giysileri, ekonomik faaliyetleri, sanatları, yiyecekleri, ruhsal ve fiziksel özellikleri hakkında; şehirde bulunan usta tıp bilginleri, cerrahlar, imamlar, hatipler, şairler, yazarlar ve ermiş kişiler hakkında açıklamalar yapmıştır.

2.4.1. Edirne Halkı

Bir bölge halkının ruhsal ve fiziksel özellikleri yöredeki hâkim kültürü etkilemektedir. Bu özelliklerin okunabileceği en önemli alan, sözlü ve yazılı kültür ortamı yani edebiyattır. Ruhsal-fiziksel nitelikler, yazar ve şairlerin eserlerinde yaptıkları tasvirlerde kendini göstermektedir.

---

[307] Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Kültür Tarihi Araştırmaları Ve Öneriler", *Tarih Okulu,* Sayı: 11, 2011, s. 9.

[308] Erdem Akın, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Bağlamında Nahçıvan Bölgesi Kültürel Yaşamına Bir Bakış", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 57, Ankara 2018, s. 63.

Evliyâ Çelebi de *Seyahatnâme'*sinde Edirne halkının genel görünümünü ve özellikleri hakkında tasvirler yapmakta, halkın kullandığı isimler, konuşmaları, giysileri, ekonomik faaliyetleri, sanatları, yiyecekleri, ruhsal ve fiziksel özellikleri hakkında da açıklamalar yapmaktadır. Bunların yanında şehirde bulunan usta tıp bilginleri, cerrahlar, imamlar, hatipler, şairler, yazarlar ve ermiş kişiler hakkında da açıklamalar yapmaktadır.

2.4.1.1. Edirne Halkının Genel Özellikleri

Toplumsal yapı, belirli bir kültüre sahip ve bir mekânda yerleşmiş insan topluluğunun dokusunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan toplumsal yapı, bir toplumun belirli bir yer ve zamana göre çekilmiş fotoğrafıdır.[309]

Evliyâ Çelebi, 17. yüzyıldaki Edirne'nin toplumsal yapısı hakkında bir fotoğraf çekmiştir ve fotoğraf üzerinden genel bir tanımlama ve betimleme yapmaya çalışmıştır.

Seyahatnâme'de Edirne halkının yumuşak huylu, iyi niyetli, hoş görülü, dost canlısı, hoş sohbet, zarif ve alçak gönüllü olduğu ifade edilmektedir. Edirne'deki gençlerin ve çocukların zeki olmasını şehrin suyunun ve havasının tatlılığına bağlayan Evliyâ Çelebi, yurdundan ayrılmış birçok garibin bu şehirde misafirperverlikle karşılandığını ve huzur bulduğunu belirtmektedir.[310]

Evliyâ Çelebi, "*Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr ü cüvân*" başlığı altında Edirne'deki erkekleri şu şekilde anlatmaktadır:

"*Ricâl makûlesi kemâl mertebe müsînn ü mu'ammer ve zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey'eti yitmiş ve ömr-i gîrânmâyesi yüz yetmişe yâhûd yetmişe yetmiş*

[309] Turhan Eray Demir, *Göç Ve Sosyo-Kültürel Değişim*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı, Ankara 2008, s. 43.
[310] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

olup musâhabetten sehel kalmış olurlar. Ammâ yine kâr-ı kisbinde zinde ve devende ü revende reng-i rûlar humret üzre âdemlerdir."[311]

Edirne şehrindeki kadınların güzel yüzlü, inci mercan gibi dişlere sahip, konuşmaları düzgün, hareketlerinde ölçülü ve hayranlık uyandıracak levendce davranışlara sahip olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi; şehirdeki Râbia-i Adeviyye mertebesinde örtülü, dindar ve edepli kadınların haricinde "*çam çakalsız olmaz*" sözü üzere "*koç kaçkını eder*" isyan sahibi kadınların da bulunduğunu fakat bu tip kadınların sayılarının diğer şehirlere oranla daha az olduğunu belirtmektedir.[312]

Evliyâ Çelebi, "*marâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâbe müşâbih*" olarak tasvir ettiği genç kızlar hakkında "*Der-sitâyiş-i mahbûb-ı dilberân*" başlığı altında şunları anlatmaktadır:

"*Gâyetü'l-gâye dilberân çokdur. Ekserî lütf-i cemâlde ve hüsn-i i'tidâlde olup kelimâtları mevzûn, dişleri dürr-i meknûn ve kâkül-i çîm-ender-çîm müşkbârların târ kılup nehr-i Tunca ve Meriç [ve] Arda nehirlerinde deniz mâlikleri gibi şinâverlik etdiklerinde uşşâkın aklı târımâr olur. Hakkâ ki sîm-endâm mahbûbları var.*"[313]

2.4.1.2. Halkın İsimleri

Adlar tarih, kültür, coğrafya, edebiyat, dilbilim, halkbilim, etnografya, sosyoloji, psikoloji gibi birçok alanla yakından ilgilidir. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar, aile tipleri, yaşam tarzları, düşünce yapısı vs. her şey gün geçtikçe değişmektedir. Bütün bunlar adlara da yansımaktadır.[314]

Etimolojik kaynak olarak önemli malzemeler içeren *Seyahatnâme*, başta yer adları olmak üzere birçok halk etimolojisi örneğini barındırmaktadır. Kişi adları konusunda da büyük bir havuz oluşturan Evliyâ Çelebi, gezdiği yerlerdeki kadın,

[311] Gös. yer.
[312] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[313] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[314] Umut Balcı, "Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım)", *Diyalog*, Sayı: 2, Batman, 2014, s. 111-112.

erkek, köle ve cariyelerin isimlerinden ve unvanlardan örnek teşkil edecek kadar vermeye çalışmaktadır.

2.4.1.2.1. Erkek ve Kadınların İsimleri

Seyahatnâme'de "*Der-beyân-ı esmâ-i râcilân u nisvân*" başlığı altında toplanan Edirne şehrindeki kadın ve erkek isimleri şunlardır:

"*Evvelâ nâmdâr fetâlarından Sehî Beğ ve Sıyâmî Beğ ve Kubad Beğ ve Polâd Beğ ve Kâsım Beğ ve Sührâb Beğ ve Haydar Beğ ve Memi Cân Beğ ve Resûl Ağa ve Kadrî Ağa ve Hudâverdi Ağa ve şehsüvâr Ağa ve Ahmed Ağa.*"

"*Nisvânlarının isimleri, Emetullah ve Afîfe ve Emîne ve Mihrimâh ve Zühre ve Abîde ve Zübeyde ve Gülşâh ve Ümmühân ve Havvâ.*"[315]

2.4.1.2.2. Köle ve Cariyelerin İsimleri

Seyahatnâme'de "*Der-vasf-ı esmâ-i çakerân u cevâriyân*" başlığı altında toplanan Edirne şehrindeki köle ve cariye isimleri şunlardır:

"*Ferhâd ve Ken'ân ve Tezgel ve Kademli ve Kutlubây ve Laçin ve Şâhin ve Çelerdi ve Çalapverdi ve Allahverdi ve Sevindik ve Hüdâverdi ve Gündoğdu ve Yaşar ve Müyesser ve Muzaffer*"

"*Ve esmâ-i cevârî, Çiğdem ve Gülnâr ve Gül'izâr ve Gülbûy ve Gülfâm ve Gülruh ve Evecân ve Peymâne ve Lâlebuy ve Verdişâh [165a]*"[316]

2.4.1.3. Halkın Konuşmaları

Bir milletin geleneği, göreneği, töresi kısaca bütün sosyal normları dil ile iç içe geçmiş halde kültürü oluşturur. Maddi ve manevi bütün kültür unsurları dil üzerinde yükselir. Kültür gelecek kuşaklara dil aracılığıyla aktarılır.[317] Evliyâ Çelebi'nin gezdiği bölgelerdeki dil özellikleri, lehçeler ve söz varlığı hakkındaki tespit ve

[315] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[316] Gös. yer.
[317] Erdem Akın, *a.g.m.*, s. 62.

değerlendirmeleri; Türkçe başta olmak üzere diğer dillere ait özelliklerin aktarılması açısından önemlidir.

Seyahatnâme'de dönemin Türkçesinin ağızlarıyla ilgili bilgiler önemli bir yer tutar. Evliyâ Çelebi, bir ağız derlemecisi titizliğiyle gittiği bölgelerde konuşulan Türkçenin özelliklerini, söz varlığını bizlere vermektedir. Evliyâ Çelebi'nin yazdığı bilgiler, bu sözcüklerin tarihsel köklerinin aydınlatılmasında önemli pay sahibi olmuştur. Evliyâ Çelebi'nin Anadolu ağızları üzerinde dururken kişisel gözlemlerine dayandığı ve sağlam bilgiler verdiği ortaya konulmuştur.[318]

Tarih boyunca birçok yönden bir köprü veya geçiş bölgesi olan Edirne ve yöresi, dil tarihimiz bakımından da aynı özelliğe sahiptir. Bu sebeple, Edirne ve yöresi ağızlarının Rumeli ağızlarını temsil eden bir ağız bölgesi olarak, Türk diyalektolojisi içinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.[319]

17. yüzyılda bu bölgeyi gezen Evliyâ Çelebi, bölge halkının dil kullanımı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. *Seyahatnâme*'de Edirne halkının zarif ve tatlı olduğu gibi "*hoş-sohbet, hem-meşrep, şevk ve aşk ehli*" olduğu ifade edilmektedir. Şehirdeki ariflerin sözlerinin düzgün, kelimelerinin manalı, güzel sözlü ve fasih dille konuştuklarını belirten Evliyâ Çelebi, "*Der-ahâlî-i lehçe-i mahsus-ı ıstılâhât*" başlığı altında konuşma dilinden örnekler vermiştir. Bu kısımda taşra köylerinden şehre gelenlerin "*şehirlice*" konuşayım derken tuhaf kelimeler kullandığını ifade eden Evliyâ Çelebi, bunlara örnek olarak şu kelimeleri vermiştir:

"*Meselâ* "Ahmed Çibugilde idik" *anlarda vâfir* "*fişarlandık*" *ya'nî zevk etdik.*

"*Sinbaz'a vardık*" *ya'nî mezârlığa vardık.*

"*Afatladık*" *ya'nî güldük.*

"*Alatı seyran etdik*" *ya'nî acâ'ib seyr etdik.*"[320]

---

[318] Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 54.
[319] Ahmet Günşen, "Edirne Ve Yöresi Ağızlarında "Aile" Ve "Topluluk" İsimleri Yapan -In (-Iyn - İyn , -Iyl, -Iylı - -Iylın) Eki Üzerine", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 659.
[320] EÇS, 3. Kitap, s. 262.

2.4.1.4. Halkın Giysileri

Halk bilimi unsurlarından biri olan giyim kuşam;[321] toplumların sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel özelliklerini yansıtması açısından, ulusların sosyal ve kültürel yapılarını betimleyici öğelerin önemli parçalarından biri olmuştur. Osmanlı toplumunda da başta devlet erkânı olmak üzere, görsel iletişim aracı olarak toplumsal hiyerarşinin korunmasında büyük roller üstlenmiştir. Orta Asya'daki atalarının giyim kuşam kültürünü, yaşadıkları coğrafi bölgelere ve yaşam koşullarına bağlı olarak, detaylarında küçük farklılıklarla uzun yıllar korumuş olan Osmanlı toplumunda, yüzyıllarca altta şalvar, üstte gömlek veya iç entarisi, üzerine kısa kaftan veya uzun kaftandan oluşan giyim tarzı, kadın ve erkekler tarafından kullanılmıştır.[322]

Başta Osmanlı toprakları olmak üzere gezdiği tüm bölgelerdeki yaşayış ve giyim kuşam hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, insanların giyim kuşamları üzerinden refah düzeyleri ve sosyal hayatları hakkında çıkarımlarda bulunmuştur.

Seyahatnâme'de "*Der-ayân-ı kabâ-yı ricâl [u] nisvân*" başlığı altında Edirne halkının giyim kuşamıyla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

"*Bî-hadd u bî-add a'yân [u] kibârı semmûr kürk ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire giyüp destârlarının taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup reftâr ederler. Vasatü'l-hâl olanları çuka ve boğası haftân giyerler.* "

"*Ammâ nisâ tâ'ifesi çuka ferrâce ve elvân sûflar giyüp yassıbaş ile gezerler. İslâmbollu gibi selâmiyye takye giymezler.*"[323]

2.4.1.5. Erkeklerin İş, Güç ve Karları

Edirne gerek coğrafî konumu ve gerekse siyasî konumu sebebiyle Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bu özellikleri sayesinde Osmanlı

[321] Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru,* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, s. 5.
[322] Emine Koca, "Osmanlıda Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkiler", *Crete Üniversitesi, 20. Cıépo Sempozyumu, New Trends in Ottoman Studies, 27 Haziran- 1 Temmuz 2012*, Girit 2012, s. 664.
[323] EÇS, 3. Kitap, s. 261-262.

ekonomisinde büyük bir yeri sahip olan şehirde birçok ticaret kolu ve değişik esnaf grupları yer almaktadır.

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirde birçok meslek grubunun bulunduğunu, bunlar içerisinde en kalabalık ve en karlı olanın debbağlar olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de "*Der-alâmet-i kâr [u] kesb-i ricâlât*" başlığı altında dabbağlardan başka; berberler, ayak dellalları, aşçılar, terziler, ipekçiler, yorgancılar ve ketencilerin varlığından bahsedilmektedir.[324]

2.4.1.6. Önemli Kişiler

Evliyâ Çelebi, gezdiği yerlerin yöneticilerinden, eski ailelerinden, ileri gelen kişilerinden, şairlerinden, çeşitli kademelerdeki görevlilerinden ayrıntılı bir biçimde söz etmektedir.

Seayahatname'de Edirne şehrindeki ileri gelenler, usta tıp bilginleri, cerrahlar, imamlar, hatipler, şairler, yazarlar ve ermiş zatlar hakkında bilgi verilmektedir.

2.4.1.6.1. İleri Gelenlerin İsimleri

Seyahatnâme'de "*Der-ta'rîf-i esmâ-i eşrâf [u] a'yân*" başlığı altında Edirne'nin ileri gelenleri hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, sadece Koca Kırkayak Sinan Paşa ve Küçük Sinan Ağa'nın isimlerini saymaktadır. Bu isimlerden sonra iki satırlık bir boşluk göze çarpmaktadır:

"*Cümleden Koca Kırkayak Sinân Paşa ve Küçük Sinân Ağa,*

.....(2 satır boş) ....."[325]

2.4.1.6.2. Usta Tıp Bilginleri ve Cerrahları

Evliyâ Çelebi gezdiği yerlerde bulunan tabip ve cerrahlardan sıkça söz etmektedir. Tabiplerin çokluğunu bazen tabip yetiştiren medreselerin bulunmasına

[324] Gös. yer.
[325] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

bazen de hasta insanların çok olmasına bağlamaktadır. Cerrahların çok olmasını ise o bölge insanının savaşçı ve kavgacı olmasına hamletmektedir.[326]

Evliyâ Çelebi'nin Edirne'deki tıp bilginlerini anlatmak için açmış olduğu "*Der-beyân-ı ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân*" başlığı altında sadece üç satırlık bir boşluk bulunmaktadır. "*Der-medh-i fassâdân-ı cerrâh-ı üstâdân*" başlığı altında ise Edirne'deki cerrahlar hakkında bilgi verilmektedir. Bayezid Han Dârüşşifâsı'nda bulunan maaşlı uzman hekimlerin ve nabız ilminde tecrübeli cerrahların varlığından bahseden Evliyâ Çelebi, onlardan daha meşhurunun Ulu Cami yakınındaki Hızır Çelebi olduğunu ifade etmektedir. Şehirde bu hekimlerden başka bir de sünnetçilikte uzman olan İsmail Çelebi'nin bulunduğunu belirtmektedir.[327]

2.4.1.6.3. İmamları ve Hatipleri

Seyahatnâme'de "*Ta'rîf-i e'imme ü hutebâ-yı meşâyihân*" başlığı altında Edirne'deki imamlar ve hatipler hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, şehirde toplam 6.150 alim, salih, ve şeyh hatipleri bulunduğunu, kadı taifesinin sayısının ise hesapsız olduğunu belirtmektedir. Evliyâ Çelebi, bu kısımda Hancızade Efendi, Kara Kadı ve Mesud Efendi'nin isimlerinin yanı sıra Bayezid Han hatibi İbrahim Efendi'nin ismini saymaktadır.

"*Bu şehr-i Edirne'de altı bin yüz elli aded ulemâ-ü sulehâ ve meşâyihân hutebâları var ammâ kuzât tâ'ifesi bî-hisâbdır. Hancızâde Efendi ve Kara Kadı ve Mes'ûd Efendi (---) (---) (---)*

Hutebâlarından Bâyezîd Hân hatîbi İbrâhîm Efendi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)"[328]

[326] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 134.
[327] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[328] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

2.4.1.6.4. Şair ve Yazarları

Seyahatnâme'de "*Tavsîf-i musannifîn ve fusehâ-yı şâ'irân*" başlığı altında Edirne'deki şairler ve yazarlar hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, şehirde 17 şair ve yazar bulunduğunu belirtmektedir:

"*Zamânımızda bu şehr içre on yedi emlahu'ş-şu'arâ ve musannifînden kimesneler var idi. Cümleden*

.....(1 satır boş) ....."[329]

2.4.1.6.5. Ermiş Zatları

Seyahatnâme'de "*Der-ayân-ı mazanne-i karâme-i mecâzibân*" başlığı altında Edirne'deki ermiş zatlar hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, bu başlığı açtıktan sonra iki buçuk satırlık bir boşluk bırakmıştır.

"*Der-ayân-ı mazanne-i karâme-i mecâzibân:*

.....(2.5 satır boş) ....."[330]

2.4.2. Sanatları ve Zanaatları

Osmanlı medeniyetinin Hunlara kadar inen, Hunlardan Uygurlara, Uygurlardan Karahanlı ve Gaznelilere, onlardan Selçuklulara kadar devam edegelen silsileyle ifade edilebilecek millî kültür temeli vardır. Çinilerden musıkiye, minyatürden yazı sanatına kadar her sanat sahasında geçmişten beri devralınan millî kültürün izleri bulunmaktadır. Osmanlı medeniyetinin önemli göstergelerinden olan sanat, abideleşmiş eserlerle üç kıtaya yayılmış eserlerde varlığını ortaya koymuştur.[331]

---

[329] Gös. yer.

[330] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

[331] Mustafa Talas-Numan Durak Aksoy, "Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Ekseninde Değerlendirilmesi", *TÜBAR*, Sayı: 19, 2006, s. 469. (ss 457-470)

Özellikle Osmanlı Devleti'ne başkentlik ettiği dönemde bilim adamları, sanatçılar ve zanaatkarlar için bir çekim merkezi haline Edirne şehri; erken dönem Osmanlı mimarisinin ve Türk-İslam sanatının en önemli örneklerini barındırmaktadır.

Osman Nuri Peremeci, Edirne'de mücellitlik, müzehhiplik, yazıcılık, musikı, mühürkenlik, nakkaşlık gibi ince sanat erbabı bol olduğunu; İpekçilik, saraçlık, haffâflık, lülecilik, kolancılık, havluculuk, mürekkepcilik, sepetçilik, debbağlık, keçecilik, mutaflık, iğnecilik, üsküfçülük, oymacılık, marangozluk, kutuculuk, oyuncakçılık, çilingirlik, demircilik, kuyumculuk, hasırcılık, kovacılık, nakılcılık, sabunculuk, şekercilik, helvacılık, mumculuk, camcılık, aynacılık gibi el sanatlarının da gelişmiş olduğunu belirtmektedir.[332]

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirdeki zanaatları ve sanat eserlerini "*Der-sitâyiş-i memdûhât-ı sanâyi'ât*" başlığı altında anlatmaktadır:

"*Evvelâ arabası ve musanna' koçuları ve müşebbek taht-ı revânları bir diyâra mahsûs değildir. Ve kırmızı sahtiyânı*

.....(1.5 satır boş) ....."[333]

Günümüzde Edirne'de yaşamakta olan üç zanaat bulunmaktadır. Bunlar Edirnekâri, mis sabunculuğu ve süpürgeciliktir. Bu üç zanaatın dışında kalan zanaatlar kaybolmuştur. Edirne'ye özgü bir at arabası olan "*Talika*" süs eşyasına dönüşmüştür. Üzeri Edirnekâri ile süslenen minyatürleri hediyelik eşya olarak satılmaktadır.[334]

2.4.3. Yiyecekler ve İçecekler

Evliyâ Çelebi, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını yansıtan bir ayna olan bu yemek kültürünü, renkli bir dille anlatır. İstanbul ve saray mutfağındaki yemeklerle yetişmiş olan Evliyâ, aynı zamanda gittiği her yerde çekinmeden değişik

[332] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 316.
[333] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[334] Ayse İlay Ekmekçi, *Edirne'de Zanaatlar*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya 2010, s. 70.

yemekler tatmıştır. Bu, yemeğe meraklı olmasının yanı sıra, onun kendi çevresinin kalıplarını aşmış seyyah kişiliğinin de bir ölçütüdür.[335]

Gezdiği yerlerde birçok dost edinen, ileri gelenlerin sofralarına oturan, bölgede bulunan tekke ve kiliselere gidip, onların ikramlarını memnuniyetle kabul eden ve büyük ziyafetlere katılmış olan Evliyâ Çelebi; kendisine sunulan yemekler, gezdiği bölgelerdeki yiyecek ve içecekler, bölgede yetişen meyve ve sebzelere ait geniş bilgiler vermektedir.[336]

Evliyâ Çelebi'nin yiyecek ve içecekleri konusunda bilgi verdiği yerlerden biri de Edirne şehridir. Burada yapılan türlü türlü, misk ve amber kokulu helvanın dünyanın hiçbir yerinde bulunmadığını, benzerinin Basra şehrindeki Hamevi Helvası ve Kureyşi Helvası olduğunu ifade etmektedir.[337]

Seyahatnâme'de "*Der-medh-i dâne-i gendüm, hubûbât-ı mahsûlât*" başlığı altında Edirne'de yetişen hububat ürünleri hakkında bilgi verilmektedir. Şehirde yedi çeşit deve dişi namıyla bilinen buğday yetiştiğini ifade eden Evliyâ Çelebi, bunlar içerisinden Kılçıksız, Kızılca ve Beğlerce buğdayının benzerinin Şam Havranı'nda bulunduğunu belirtmektedir. Buğday haricinde bakla, mercimek, börülce, arpa ve diğer tahılların da yetiştirildiğini anlatan Evliyâ Çelebi, şehirdeki güllerden yapılan gülsuyunun benzerinin yeryüzünde bulunmadığını ifade etmektedir.[338]

Edirne'de yetişen hububat ürünleri hakkında bilgi verdikten sonra "*Der-şehr-i zübde-i me'kûlât-ı müsmirrât*" başlığı altında şehirde yetişen meyveleri anlatan Evliyâ Çelebi, ağırlığı bir okka gelen farklı türdeki ekmek ayvasından ve papa ayvasından bahsetmektedir ve bu ayvalardan mis kokulu ayva perverdesi yapıldığını ifade etmektedir. Şehrin ayvasının yanı sıra şeftalisinden de bahseden Evliyâ Çelebi, et şeftalisinin al tebekanî yanaklısının beğenildiğini ifade etmektedir.[339]

---

[335] Priscilla Mary Işın, "Evliyâ Çelebi'nin Diliyle 17. Yüzyıl Yiyecek Manzaraları", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 189. (189-202); Marianna Yerasimos, *a.g.m.*, s. 263.
[336] Seyit Ali Kahraman, *a.g.e.*, s. 126.
[337] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[338] EÇS, 3. Kitap, s. 262.
[339] Gös. yer.

Şehirde 3.000 adet şebekeli bostanın ve 33.000 adet ağaçlı bağların bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, kış aylarının şiddetli geçmesinden dolayı bu bağlarda yetişen üzümlerin beğenilmediğini ifade etmektedir.

Seyahatnâme'de "*Der-ayân-ı envâ'-ı mükeyyifât-ı meşrûbât*" başlığı altında Edirne'deki keyif verici içecekler hakkında bilgi verilmektedir. Şarabın bir damlasının bile haram olduğunu belirterek söze başlayan Evliyâ Çelebi, şehirde yapılan şarabın günahkâr ve sapkınlar tarafından çok beğenildiğini, yılan zehri gibi şırasının olduğunu ifade etmektedir.

Şarap haricinde, Muaviye ve Saltık Bayın icat ettiği cüllab (gülsuyu) gibi koyu boza, vişne suyu, hardaliye ve poloniyenin meşhur olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, Edirne'nin ayva perverdesinin Amassiye perverdesinden daha iyi olduğunu ifade etmektedir.[340]

2.4.4. Menkıbeler ve Hikâyeler

İnşa üslûbunun birçok özelliklerini barındırmakla birlikte, konuşma diline ait deyişlerle yüklü folklorik, renkli, sürükleyici anlatımıyla Türkçenin seçkin örnekleri arasında yer alan Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, manzum kısımlar bakımından oldukça zengin bir eserdir.[341]

Evliyâ Çelebi, mimari yapılar ya da coğrafi yerlerle ilgili bilgi aktarırken betimsel özelliklerin yanında insan yaşantısıyla ilişki kuran ve sözlü bellekte hâlâ işlevi olan hikâyeleri de beraberinde sunmaktadır.[342] Edebi mahsullerin birçoğunu barındıran Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme'*si, "*Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye*" şeklinde kısaca ifade

[340] EÇS, 3. Kitap, s. 262-263.
[341] Osman Horota, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ndeki Manzum Kısımlar", *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 3, Ankara 2002, s. 36.
[342] Yeliz Özay Diniz, *Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 20.

edilebilecek menkıbe açısından da menâkıbnâme sayılabilecek kadar kapsamlı, çok geniş bir coğrafyayı içine alan bir kaynaktır.[343]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme'*sinde Edirne şehrini tasvir ederken birçok hikâye ve menkıbeye de yer vermiştir.

2.4.4.1.Münasip Hikâye (Sefer Şah Sultan Menkıbesi)

Evliyâ Çelebi, Edirne'nin fethinden önce gerçekleşen bir olayı "*Menâkıb ı münâsib*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*Daha Edirne şehri, yerle bir olası küffarın elinde iken Hazret-i Hacı Bektaş-ı Veli Bursa şehrinde bir alay büyük evliyâullah ile danışıp konuşurken söz sırasında buyururlar ki,*

"*İdrivne şehrini üç büyük ejderha nehir kucaklayıp İdrivne beldesini helâk etmek isterler. Sonunda sulara gömerler, ama 762 [1361] tarihinde Osmanlılar eline girip İslam ülkesine ilave olacaktır. Ayâ bizden Edirne'ye kim gider ki orada hazır olup üç su bir olup taşarak geldiklerinde dua etsin ve o dua sebebiyle sular teskin ola? Fetihten sonra İdrivne şehrinde büyük tekke sahibi ola*" *buyurduklarında hemen Sefer Şah Sultan:*

"*Padişahım, eğer emir buyurursanız bu kemter kul ve hakir gidelim*" *deyince hemen Bektaş-ı Veli Sultan,*

"*Hak mübarek eyleye!*" *diye Sefer Şah'a post, sancak, çerağ, def, kudüm, kalem, nakkare, zil, boru ve sadem, seccade, hırka, sof elbise, sofra, gülbâng ü biat-ı perem ve kırk kerem sahibi halife verip Sefer Şah Sultan'ı Rum ereni olmaya layık görür.*

Mecliste gülbang-ı Muhâmmedi çekilip Hazret-i Pir'den Sefer Şah izin alır. Menzilleri dürerek ve merhaleleri uçarak Edirne şehrine sancak kaldırıp def, kudüm ve davulunu dövdürüp erre tevhid ü tezkiri ile borularını çalarak Edirne içinden

[343] Muhammet Atasever, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Motifler", Electronic Turkish Studies, Cilt: 12, Sayı: 5, 2017, s. 11.

geçtiklerinde bütün Hıristiyanlar parmaklarını ağızlarına götürüp hayrette kalırlar. Sefer Şah Sultan bu hal ile tevhid-i sultani ederek Hıdırlık adlı yerde yerleşir, sabah ve akşam tevhid ve zikir ile tevekkül kapısında kanaat kâfi ile fakirlik er çilesini çekmeye devam ederler.

Tanrı'nın hikmeti iki aydan sonra Edirne şehri içine üç büyük nehir ansızın gelip [150b] deniz gibi olup coşarak nice bin sarhoş küffarı boğdu, kimini nahoş ederek şehrin bağlarını, bostanlarını ve gülistanlarını harap etti, nice bin hanelerin toprak edip günden güne üç nehir sakinleşmeyip daha da artmaya başladı. İşin sonunda sapık Monka Kral şehirden kaçıp cehennemde durmaya karar verdi. Bütün iş evlerini başına toplayarak danışıp,

"*Aya! Böyle büyük şehrim elden gidiyor. Buna ne ilaç eylesek*" *derler. Sonuçta namazgah taraflarındaki yeşil alana hendekler kazarak kurtulduk sanırlar. O gece gök gürlemesi ve şimşek olup üç adet nehir Ceyhun, Seybun ve Fırat gibi dalgalanıp şehrin imar kalan yerlerini de seller altında bırakıp evlerini ve kiliselerini harap eti. İşin sonunda bütün küffar dediler ki,*

"*Şu şehrimize bir alay Muhâmmedi dervişler gelip şu Hıdırlık Dağında her gece uyumayıp boru, düdük ve davul çalarlar. Onlar çok gezip çok yaşayıp çok bilirler. Onlardan bu şehrimizin durumunu bir kere soralım. Görelim ne derler ve bu sulara ne çare ederler*" *diye Sefer Şah Sultan'a haber gönderdiler. O zat da Hızır Dede'yi ve diğer fukaraları alıp Bektaş-ı Veli töresi üzere sancak kaldırıp def ve kudümlerini döverek tevhid-i erre ederek Monuka Kral huzuruna gelip çekinmeden her biri tertiplice dizleri üzerine edep ve haya üzere oturdular. Monuka Kral bunlara hayli ikram ettikten sonra,*

"*Hoş geldiniz!*" *deyince Sefer Şah,*

"*Hoş bulduk!*" *dedi. Kral,*

"*Bu üç su pek taştı ve bütün adamlarımız şaştı. Sahip olduğumuz bütün emlâkimiz ve bütün kiliselerimiz toprak oldu. Bu içler acısı hal neye varır?*" *dedi. Sefer Şah,*

"*Allah emriyle buna çare kolay bir iştir. Bu sulara akma desem akmaz. Ancak sizden tam 3 bin adamın Hazreti Muhammed dinine girmesi gerektir ki bu sular akmayıp durgunlaşa*" *dediğinde hemen toplantıda hazır olan küffârlar hep birlikte,*

"*İsa ve Muhammed Allah'ın kulları ve peygamberlerdir. 3 bin değil 10 bin kadar adam içten gelerek imana gelelim. Yeter ki şu boğulmaktan kurtulalalım!*" *diye yemin billah ve kasem tallah ettiler.*

Derhal Sefer Şah Sultan bütün fukarasıyla tevhid-i sultani edip Mihal Köprüsü adlı yerde üç nehrin birleştiği yere vardı. Orada iki rekât namaz kılıp eline asasını alıp yine tevhid ederek deniz gibi üç adet nehrin üstüne postunu döşedi. Elindeki asa ile her nehre birer kere vurup,

""*Ey nehirler! Kahhâr olan Allah hakkı için durgunlaş(ınız)*" *diye asasıyla vurunca Yüce Allah'ın emriyle üç adet deniz gibi büyük nehirler o an mahvolup birer küçük ark kadar akmaya başlayınca,*

"*Ya mübarekler, birer birer coşarak gelin*" *diye dua edip elini yüze sürdü.*

Hemen bütün küffâr bu büyük nehirlerin bu şekilde kerametle durgunlaşıp Sefer Şah'ın deniz üzere seccade döşeyerek namaz kıldığını gördüklerinde bütün hazır olan küffar ve kötü işli murdar kral ile derhal el kaldırıp bütün ruhbanlarıyla İslâm'a geldiler. İslam ile şereflenmeyenleri kendileri kırıp kılıçtan geçirdiler.

Tanrı'ya hamd olsun Edirne şehri savaşsız Müslüman oldu. Ara sıra Bursa'dan İslam askeri gelerek Edirne'de Monuka Abdullah'a buluşurdu. Yine hâkim Monuka Abdullah idi. Nice müddet ömür sürüp Sefer Şah Sultan'dan fakirlik cihazını kabul etti. Daha sonra Sefer Şah Dede 761 [1360] tarihinde öbür dünyaya göç etti. Mihal Cisri yanında Ortaoda'da bir tekke içinde gömülüdür. Zira kerametlerini gösterdikten sonra kendileri hemen vefat ettiler.

Daha sonra Belgrad'ın Sırp kralı, Sofya'nın Bulgar kralı ve Filibe'nin Destpot kralları bu Edirne'de Monuka Kralın Muhammed dinine taptığını duyup yer götürmez yerle bir olası küffarlar ile Edirne üzere geldiler.

Kudüs-i Şerif vakfı iken ahidlerinden döneklik ederek Edirne'de büyük savaş ettiler. Sonunda aman ile Edirne'yi istilâ edip Edirne içinde Sefer Şah keşif ve kerametiyle İslam ile şereflenen canlar Gelibolu'ya ve İpsala'da Gazi Süleyman Paşa'ya [151a] gidip orada kaldılar.

Dinden dönenler ve imana gelmeyenler Edirne'de kaldılar. Yine üç kral Edirne'yi "Kudüs-i Şerif vakfıdır" diye İstanbul tekfuruna verdiler. Tekfur oğluna Edirne'yi verip zapt ettirdi, ama Cenab-ı Bari kadirdir. Allah bir şeyi yaratmak (halk etmek) dildiği zaman sebebini de hazır eder.

Ne zaman ki Gazi Hudavendigar yüce tahta oturdu, bu Edirne'de Müslüman olanlar Murad Han'ı Edirne'nin fethine teşvik ede ede sonunda onlar İslam askerinin öncüleri oldular. Edirne'yi Murad Han'a fethettirmeye sebep onlar olmuştur.

Edirne şehrinin fethinin sebebi yine Hacı Bektaş-ı Veli'nin nefesi ve Sefer Şah Sultan'ın üç adet keşf ü kerameti olmuştur.

Gerçekten de günümüzde bu üç nehrin biri taşsa ikisi taşmaz, acaip sırdır. Vesselam."[344]

2.4.4.2.Hacı Bayram-ı Veli Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Eski Cami hakkında bilgi verdiği bölümde, Hacı Bayram-ı Veli'ye ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Bu camide Hacı Bayram-ı Veli i'tikafa girerek çok ibadet edip nice yüz bin insanı vaaz ve nasihatlerle irşad etmiştir. Hala mübarek kürsüleri teberrüken bir köşede durur. Bir kimsenin, o kürsüye çıkarak vaaz ve nasihat etmeye gücü yetmez. Zira erenler mekamıdır. (---) tarihinde Sultan Ahmed Edirne'ye geldiğinde bir fodul şeyh kendini göstermek için Hacı Bayram-ı Veli kürsüsüne çıkmak isteyince cami görevlileri engelleyip,*

"*Çıkmayın sultanım!*" *diye rica ederler.*

---

[344] EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne,* III. Kitap, II. Cilt, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012. s. 555-558. (Buradan sonra kısaca GTEÇS olarak kullanılacak ve kitap numarası belirtilecektir.)

Hemen inatçı şeyh kürsüye çıkarak "Bismillah!" *demeye bile gücü yetmeden dili tutulup donup kalır. Nice kere konuşmaya niyetlenip başlamak ister ancak hüsrana uğrayıp kürsüden iner. O zamandan beri öyle kalmış büyüklerin mekânı bir kürsüdür, ama mihrabı ve minberi gayet sanatlı imam makamıdır. Ve köşe köşe yerleri birer seçkin şeyhe ibadet köşesidir.*"[345]

2.4.4.3. Fatih Sultan Mehmed Han ve Akşemseddin'in Hikâyesi

Evliyâ Çelebi, Gazi Murad Bey Cami'ni anlattığı kısımda Fatih Sultan Mehmed Han ve Akşemseddin arasında geçen bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"*O zamanda padişahlara bey derlerdi. Tâ Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul'u fethedip Akşemseddin hazretleri sultan dedi. İstanbul fethi için bütün Müslüman gazilere Okmeydanı'nda büyük ziyafet verip eteğin ekmek doldurup Muhâmmedi sofra başında Müslüman askerlere ekmek kanı dağıttığı için* "*hün-kar*" *dediler.*

Fransa kralının kızını ganimette alıp Tershane Bahçesi'nde açılmamış bâkirenin bekaretini giderdiğinde yine Akşemseddin hazretleri latife yollu,

"*Beyim bu gece yine hünkârlık ettiniz, yani kan akıttınız*" *buyurdular. Hâlen o nefes ruh bulup Osmanoğulları'na sultan, hünkâr ve padişah derler, ama Acem diyarında Osmanoğullarına kayser-i şah derler. Beri taraftan bu anlatacağımız camiin sahibi o Murad Bey'dir ki,*

……(1 satır boş)……"[346]

2.4.4.4. Sultan Selim Han Cami'nin Yapılışıyla Alakalı Hikâye

Evliyâ Çelebi, Sultan Selim Han Cami hakkında bilgi verdiği kısımda bu caminin yapılışıyla alakalı şu hikâyeyi anlatmaktadır:

---

[345] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 561.
[346] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 566.

"*Vefa dostlarına gizli olmaya ki, "Bu Selim Han Camii niçin İstanbul şehrinde yapılmadı" denirse bir gece II. Selim İstanbul'da Üsküdar tarafında Fenerbahçesi adlı yerde uykuya dalmış iken bizzat Hazret-i Peygamber'i rüyasında görür. O Varlıkların Övüncü,*

"*Ey Selim, Allah ile ahd ü misak, etmiş idin ki 'Eğer Kıbrıs Adası fatihi olursam, gaza malından bir cami yaptırayım' demiş, idin. Cenâb-ı Bâri sana Kıbrıs Adası'nın 770 mil arzında 170 parça kale bağışladı. Niçin ande vefa edip ömrüyün kalanını hayrat ve hasenat yolunda geçirmezsin. Tez Kıbrıs'da Magosa Kalesi'nde alınan ganimet mallarını vezirin Kara Mustafa Paşa'dan isteyip benim himayemde olan Sedd-i İslâm Edirne'mde bir cami inşa edip sancağım dibine gel!" deyince hemen Selim Han uykudan uyanıp,*

"*Tez veziri çağırın!" der. Yiğit veziri gelince de,*

"*Tez Lala! Sende olan Kıbrıs ganimetleri malından bana mal verip canını kurtar!" der. Doğru tedbir sahibi vezir,*

"*Saddaktü yâ Resülallah- (Ey Allah'ın Resulü, tasdik ettim)" dedi. Selim Han,*

"*Neden 'Ey Allah'ın Resulü, tasdik ettim dedin" diye sorunca,*

"*Padişahım, akşam Yüce Peygamber'i rüyamda gördüm.*

`Ey Mustafa, Selim'e tenbih ettim. Sendeki ganimet mallarını Selim'e ver. Edirne'ye birlikte gidip tatlı bir cami ve temiz bir mabedgâh inşa edin' dedi. İşte padişahım gaza malından 11.000 kese guruş biriktirdim ve baban Süleyman zamanında 3.000 kese hasıl ettim. O da efendim Risâlet-penâhın uğuruna feda olsun, ama padişahım Kıbrıs gazasından sana 3.000 kese Venedik kralının San Marka mührüyle bundukani mümessek altın hediye getirdim. Padişahım! Dahi onları Edirne'ye götürüp harcayasınız" diye söyledi.

Tedbir sahibi vezir bütün [154b] bu anılan hazineleri padişaha teslim etti. 972 [1563-64] tarihinde bütün İslam askeri ile Edirne'ye girip orada kışla verildi. Yine Resulü's-sakaleyn'i II. Selim rüyasında görüp,

"*Camii şu Kavak Meydanı'nda bina eyle!" diye camiin temellerini ve kıblesinin yönünü bizzat Hazret-i Peygamber işaret ettiğinden Edirne şehri içinde Selim Han Camii mihrabından dürüst ve Eski camiden doğru kıblegah yoktur.*

Ondan sonra bismillah ile nice kere yüz bin insan toplanıp dua ve sena ile 3.000 adet kurbanları temel yerlerinde hazır edip uğurlu saat girince tekbir ile bütün kurbanları kesip temellerinin atıldığına güzel tarihtir:

Kale Mi'mar Sinan tarıhahu

Faslu sarallahu tarihu'I-esas.

Sene 972 [1563-64]"[347]

2.4.4.5. Evliyâ Çelebi'nin Babasından Dinlediği Hikâye

Evliyâ Çelebi, Sultan Selim Han Cami ile ilgili babasından dinlediğini belirttiği bir hikâyeyi "*Hikâye-i Peder i azîz*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*Muhterem babamız Derviş Mehmed Zîlli merhüm bu cami sahibi Selim Han zamanında Kıbrıs fethinde fetâ yiğit bulunup şeyhi Can Paşa'nın müezzinbaşılığı ve bazan da insanlara önder olup imamlığı hizmetlerinde olup fetihten sonra o sevindirici fetihte Magosa Kalesi'nde ilk yürüyüşte feth ezanını okuyup gülbang-ı Muhammedi'ye yol bulduran bu kusur sahibi hakirin babası idi. O yüzden fetihten sonra İstanbul'a gelip bütün vezirler, devlet adamları ve başka iş başında olup Kıbrıs fethinde bulunanların tamamı padişah huzurunda hil'at-i fâhire (değerli elbiseler) ve makam ve değerlerinin yükseltilmesi ile nasiplendiklerinde babamız da ilk fetih ezanını okuduğu için hil'at-i fâhire giydiğinde Tanrı'nın hikmeti öğle vakti imiş. Hemen o ân Selim Han,*

"*Kişi ibtidâ fetihde burc u bârü üzere nice (nasıl) ezan okudun, dinleyelim!*" *buyurduklarmda hemen babamız Davudi-dem ile Bilâli tarzı hicaz makamında bir*

[347] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 569-570.

yüksek ezan-ı Muhammedî okur ki bütün mecliste hazır olanlar dinleyip taze can bulurlar.

Hemen o an Selim Han babama bir hatt-ı şerif yarlığ-ı beliğ ihsan eder, buna göre günlük ikişer altın maaşıyla bu Edirne'de yapılan Selim Han Camii'nin ilk defa temel müezzini olan babamızdır. 976 [1567-681 senesinde tamam olunca babamız bu nur dolu cami hizmetinde olduğundan bütün özelliklerini bu hakire anlattığından bu camiin övgüsüne fazlaca cüret olundu. Hatta babamızdan dinleyip yazılan tarihleridir:

Kale Mimar Sinan tarihahtı

"*Fazl-ı [Allah]*" *seira(llahu) tarihu'l-esâs.*

Sene 972 [1563-641

Bu tarih ilk defa temelin kazılmaya başlaruldığma tarihtir, ama tamamlanmasına bu mısra tarihtir:

"*Faz1-1 Yezdân*" *keine tarihu't-temam.*

Sene 976 [1567-681

…… (1.5 satır boş) ……..

Bu tarihleri babamızdan dinlediğimiz şekilde kaydetmiştik. 41 sene geçtikten sonra bu seyahat ile Edirne şehrine gelip bu aydınlık camii seyr ettiğimiz sırada bu tarihleri yüksek pencerenin üst eşik aşı üzerinde yazılı bulduk ki babamızın inci gibi sözlerine uygun geldi. Allah rahmet eylesin.

Zira babamız Süleyman Hanlı idi. Sigetvar gazasında birlikte idi. Eğri fatihi III. Mehmed Han ile bile idi. Onda kuyumcubaşılık hizmetinde idi. Çok yaşlı beli bükülmüş olduğundan bütün vezirler, devlet adamları, alimler, salihler ve şeyhlerin sevdikleri ve saygı duydukları biri idi. Zira kendilerinin çok yâddaşı (andığı kişi) var idi.

Zira kendilerinin babası Demircioğlu Kara Ahmed Bey, Fatih ile İstanbul fethinde bulunmuş idi. O zat 147 sene ömür sürüp Kütahya'da Zeregen

Mahallesi'ndeki evimizin önünde gömülüdür. Babamız da 117 yaşında vefat edip İbrahim Han'ın tahta çıktığında defn olunmuştur. Hakir Kulekapısı Mevlevihanesi mezarlığında mübarek kabrini tarihleriyle açık seçik belirtmişizdir. Allah rahmet eylesin.

Bu sıkıntı veren uzun sözlerden maksat odur ki dedemizden babamız ve babamızdan bu kemtere miras olarak intikal etmiş 300 seneden beri yaşanmış ve baştan geçmiş olaylar vardır. Babamızdan dinlediğimiz Selim Han Camii'nin özellikleri de çoktur, ama biz kısalttık.

Sözün kısası, Osmanoğulları devletinde çok meşhur olan camiin biri Süleymaniye ve biri bu Edirne'de Selimiye'dir, ama bunun misli hiçbir yerde yoktur. Adem oğlanı onun yapılış şeklinin anlatılmasında aciz ve yetersizdir. Zira bu ibadet evinde beğenilen ve güzel sanatlar ve türlü türlü tasarruflar yapılmıştır ki övgücüler onun övülmesinde yetersiz kalır. Kısacası güzelliği, hoşluğu ve zarifliği anlatılamaz ve tarif edilemez. Dünyanın sonuna kadar sabit olarak kala, âmin ya Mu'in.

Ama Tanrı'nın hikmeti Selim Han Camiin tamamlandığını duyduğu gece Hazret-i Peygamberi rüyasında görüp,

"*Ey Selim, camiin cemiyeti tamam oldu. Son cuma sancağım dibinde kılmak için Edirne yoluyla bana gel*" derler.

Hemen Selim Han İstanbul'dan Edirne yolu diye giderken iki gün hastalanıp üçüncü günde Çorlu adlı yerde çorlu olup vefat etti. Selim Han, camiinde ilk cumayı kılamayıp son cumada cenaze namazı kılındı. Mübarek naaşını Ayasofya'da defn ettiler. Kapısı üzere bu âyet-i Şerif yazılıdır:

"*İlla men etallahe bi-kalbin selim.*

Sene (---)1 diğer tarih:

Şah-ı cihan oldu bin üçde fevt.

Sene (---) [1003\1593-94]"[348]

[348] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 575-577.

2.4.4.6. Kemal Paşazade Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki medreseler hakkında bilgi verdiği kısımda Kemal Paşazade'ye ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Bu medresede bir odayı cinler zapt edip insanlardan hiçbir kimsenin girmeye gücü yetmediğinden nice seneler kapısı kapalı olup bol ve terkedilmiş olarak dururdu. Sonunda 888 [1483] tarihinde Sultan Bayezid-i Veli zamanında Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi talebe iken bu Edirne şehrine seyahatle gelip bu şehirde konaklayarak kendisine kalacak bir yer bulmak için aranırken yolu bu medreseye uğrar. Dersiâmından bir oda istediğinde,*

"*Ey molla! Medresemizde ancak bir kullanılmayan oda vardır. Onu da cinler ele geçirmişlerdir. Ondan başka boş hanemiz yoktur,*" *deyince Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi,*

"*Sultanım, o odayı bize bağışlayın. Yüce zatınızdan teyemmünen ve teberrüken biraz ilim görelim*" *deyince müderris,*

"*Hoş mollam, diriğ etmeziz, güzel buyurursunuz ama o odaya kim girdi ise sabahısı ölüsü taşra çıkar*" *der. Kemâl Paşazâde,*

"*Her çi bâd-abad-ne olursa olsun, o odayı bize sadaka edin*" *diye ısrar eder. Sonunda müderris efendi biraz sıkıntılaranak,*

"*İmdi molla! Ahiret hakkını helal eyle*" *diye odanın anahtarını mollaya verir. Molla odanın kapısını Bismillah ile açıp postu üzere oturur. Akşamdan sonra kapıcılar ve müderris Kemal Paşazade' nin odası önünde eski âdetleri üzere bir teneşir, bir tabut, tencere ve ölü için gerekli olan diğer malzemeleri hazırlayıp beklemeye başlarlar.*

Tanrı'nın hikmeti, gece yarısında Kemal Paşazade dersle meşgul iken hemen duvarın kıble tarafı ikiye ayrılıp bir bitkin ve güçsüz ihtiyar elinde bir sevimli civan evlâdıyla belirip, "*es-Selâmu aleyk*" *der. Kemal Paşazade selamını alıp nice nice konuşmalardan sonra,*

"*Ey oğul, bu evladımı sana Allah emaneti veririm, buna ilim öğretip namazın şartlarını öğretesin*" deyip gider.

Kemal Paşazade Bismillah ile o pâk masuma Kur'an öğretip kendi işiyle meşgul olur. Şafii vakti olduğunda yine duvardan o ihtiyar belirip,

"*Ey oğul, Allah senden razı olup iki dünyanın mutluluğuna eresin. Ben cinlerin meliklerinden Asfa'il adlı melikim. Her ne zaman ki bu odaya gelip kalanlara bu evladımı emanet verip giderim. Onlar Allah emanetine hıyanet edip evladıma el uzunluğu (el uzatırlar) ederler. Ben de onları katlederim. Şimden gerü var sana bütün acaip ve garip ilimler açılıp `Müfti's-sakaleyn' olup bu Bayezid oğlu Selim adında bir büyük zat Mısır fatihi olacaktır, onunla Mısır'a gidersin. Orada benim kardeşim meliktir, orada da ecinneye sol tarafından, ademoğullarına sağ tarafından fetva verip sakaleyn şeyhülislamı ol ve dünya çirkefine tamah etme. Her sabah seccaden altında biner altın bulup fukaraya tasadduk eyle!*" *[157b] diye dua ve sena edip yine evlâdıyla duvara girip kaybolur.*

Sabahleyin Kemal Paşazade dışarı çıkınca görse ki kapısı önünde imam, müezzin ve cemaatler tabut hazır edip su ısıtmışlar. Kemal Paşazade' yi görüp şaşırıp Tanrı'ya şükrederler. Kemal Paşazade sırrını açıklamayıp bu odada öğrenimini tamamlayarak öyle alim ve fazıl olur ki zamanın en seçkini, manalar deryasının dalgıcı olup gerçekten de müfti's-sakaleyn olur.

Sonunda Süleyman Han Gazi zamanında Mısır kadıaskerliğinden azledilmiş olup İstanbul'da şeyhülislam iken selam yurdunu selâmlayıp Edirnekapısı dışında bir demir kafes içinde üstü açık bir mezarda gömülüdür. Saralı olan canlar yedi cumartesi sabahleyin ziyaret edip amber kokulu temiz toprağından birazcık yeseler Allahu Taalâ'nın emriyle sağlık bulup gider.

Bu sultanın kadrinin yükselmesine sebep bu Edirne'deki (---) (---) medresesi odası olmuştur. Halen günümüzde de sultanın o odası kapalıdır. Yanına varmaya bile cüret edemezler. Öyle bir korkutucu odadır."[349]

[349] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 579-581.

2.4.4.7. İbrahim Gülşenî Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Şeyh Hazret-i Seyyid İbrahim Gülşenî Tekkesi'ni anlattığı bölümde İbrahim Gülşenî ile ilgili bir menkıbeyi şu şekilde aktarmaktadır:

"*Aziz hazretleri Belh ü Buhara erenlerinden olup Horasan'da Hazret-i Ömer Ruşeni hazretlerinden fakirlik cihazını kabul etmişti. Sultan Gayri zamanında Mısır'a gelip şeyh olup Ruşeni'den Gülşenî tarikatını icra ederek Gülşenî tarikatı kurucusu olmuş fakr u fâka (yokluk, yoksulluk) sultanı idi. Ebussuud Cârihi ve Merzuk Kifâfi hazretleriyle çağdaş olduğundan onların sohbetleri şerefiyle şereflenmiş ulu sultandır. Daha sonra I. Selim Han'ı Gazze'de karşılayıp,*

"*Müjde beyim. Size Mısır erenleri Hâdimül-Haremeyn dediler*" *deyip Mısır'ın fethini müjdelemişlerdir, Oradan Mısır'a bile gelip fetihten sonra Selim Han kendilerine Mısır'da Mü'eyyed Camii dibinde tekkeleri yerini yarlığ ile bağışlamıştır.*

Daha sonra Süleyman Han'ın tahta çıkışında Ebussuud hazretlerinin kışkırtmasıyla dinsiz ve Şii'dir diye İbrahim Gülşenî'yi Asitane'ye davet etmeye haseki tayin olunduğu an İbrahim Gülşenî Mısır'dan biraz fukarasıyla,

"*Bizi misafirliğe davet ettiler*" *diye İskenderiye'ye gelip denizin dalgası ile İstanbul'a giderken bunların getirilmesiyle görevli olan haseki bu azize rast gelir.*

Birlikte Asitane`ye giderken deniz yüzünde bir Mesnevi kitabı yapraklarını gemi yelkeni gibi açıp gelirken İbrahim Gülşenî kitabı denizden alıp memur olan haseki ağaya [159b] kitabı gösterir. Aslâ ve kat'a kitâba bir damla deniz suyu tesir etmediğini haseki ağa görüp hayretler içinde kalarak,

"*Sultanım bu ne haldir?*" *der. İbrahim Gülşenî,*

"*Ağam senin ağan Süleyman Han Farsça kitapları okunmasın", diye Ebussuud'un kışkırtmasıyla nice yüz bin cilt Mevlânâ kitabını ve nice bin diğer Farsça kitapları ateşe yakıp bir hadise ettiler. Bir dostumuzu bizim gibi elini kolunu bağlayarak Süleyman Han'ın huzuruna götürürken koynundan bu Mesnevi-i Şerifi 'Al*

ey İbrahim, sende emanet olsun. Yine Süleyman Han huzurunda bana ver' diye denize attı. Burada bana ulaştığını sen de gördün, böyle tanıklık eyle" der.

Daha sonra üçüncü gün Sarayburnu'nda Süleyman Han huzurunda vardığında selâm verip selâm alındıktan sonra Şeyh Hazret-i Ümmi Sinan, Şeyh Hazret-i Merkez Efendi, Şeyh Bâki Efendi ve Kasımpaşa Tekkesi Şeyhi Abdi Dede ile görüşüp öpüşüp bilişirler. Hemen İbrahim Gülşenî koynundan Mesnevi-i şerifi çıkarıp Kasımpaşa Şeyhi Abdi Dede'ye,

"*Alın bize gönderdiğiniz emaneti*" *diye kitabı teslim ederken Süleyman Han,*

"*Nedir o güzel kitap*" *diye sorarken hemen haseki ağa,*

"*Padişahım, Akdeniz enginde bu kitap denizin yüzünde yüzerken yapraklarını dağıtıp bizim geminin kenarına geldi. Şeyh alıp koynuna koyarak 'Hünkâr huzurunda yine sahibine teslim ederim' deyip kitabı denizden aldı. Bütün gemiciler ve reis gördü. Şimdi kitabı bu şeyhe verdi*" diye haseki ve geminin reisi tanıklık edince Süleyman Han'ı dehşet alıp Ebussuud'a,

"*Allah'ı seversen efendi, şu fakirlere karışıp bunların hatırını incitme*" deyince yine Ebussuud,

"*Şeriatın gereği sihir ile bu asıl keşif ve keramet gibi şeyi gösterenleri it pisliğiyle ateşte yakmak gereklidir*" *diye dibelik inadına ısrarcı olur. Süleyman Han görse ki Mesnevi-i Şerif Şeyh Abdi Efendi'nin hattı, imzası ve mührüyle. Kitabı, Abdi Dede'ye teslim eder.*

Sözün kısası padişah huzurunda bu yedi adet büyük şeyhler ile Ebussuud ve onun 70 adet zahir ulemasından olan destekçileri yedi gün yedi gece adı geçen yedi adet şeyhi haps edip ne yerler ne içerler ve ne yatarlar. Gece ve gündüz taat ve ibadette olup Ebussuud ile ilim tartışmaları yaparlar. Yetmiş kişi bunların birine nükte ve nokta kondurmaya güçleri yetmez. Bunların nice türlü keşif ve kerametleri görülür. Her

birisinin menkıbeleri Risâle-i Sinaniye'de yazılıdır, burada tekrar yazılması lâzım değildir."[350]

2.4.4.8. Müezzin Sultan Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde, Müezzin Sultan'a ait bir menkıbeyi "*Menâkıb-ı Mü'ezzin Sultân*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*Bunlardan biri; bir mübarek gecenin yarısında temcid-i Muhâmmedi verirken kırk adet kefere bu sultan öldürmek için minare kapısını beklerken, yüksek güzel sesinin etkisinden kırkı da İslâm ile şereflenmişlerdir.*"[351]

2.4.4.9. İki Sultan Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Eskici Baba ve Telli Baba'ya ait bir menkıbeyi "*Menâkıb-ı Sultâneyn*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*Ve Selim Han Arastası başında Eskici Baba ve Telli Baba, bir mübarek kabirde gömülüdürler. Bu iki aziz yoldaş ve sadık dostlar imiş. Birbirleriyle konuşma sırasında,*

"*Eş birader, Edirne şehrinin bir kenarında emanetlerimizi sahibine teslim edelim!*" *deyip Gelibolu'dan Edirne şehrine girerler, birbirlerini kucaklayıp tevhid-i erre ile semâ ve safa ederek bu kabirleri yerinde ikisi de birbirine sarılmış olarak ruhlarını teslim ederler.*

Hiçbir kimse bunları mümkün olup birbirinden ayıramazlar ve hâkim korkusundan defnedemeyip sabaha kalırlar. Rabbimin hikmeti, gökten yağmur rahmet gibi yağıp o gece üzerlerine amber kokulu temiz toprak yağarak o iki aziz zat kudret toprağı ile defnolunur, ama bunların mübarek naaşlarından başka yere bir zerre toprak yağmaz. Bu misk kokulu toprağın güzel kokusu Edirne şehrini değil dört

[350] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 587-588.
[351] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 614.

tarafında olan köylere de bu hoş koku dağılıp koklayanların dimağları kokulanır. Bu çok manalı durum bütün vilayet halkına yayılıp ziyarete gelirler. Zamaneleri şeyhülislamı fetva verip,

"*Kudret eli ile defn olunmuştur. Hali üzere kalsınlar*" diye izin verilir ve *üzerlerine bir nur dolu türbe yapılır. Hala hasta olanların ziyaret yeridir. Hala sar'alı olan kimseler onların anılan amber kokulu toprağından alıp suya koyarak suyundan içtikten sonra yine temiz toprağını mübarek abirlerine koysalar Allahu Taala'nın izniyle Şifa bulurlar. Edirne içinde meşhur ziyarettir.*"[352]

2.4.4.10. Balaban Baba ve Yatağan Baba Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Balaban Baba ve Yatağan Baba'ya ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Sallahane yakınında Balaban Baba ve Yatağan Baba, bir türbede gömülüdürler. Balaban Baba daima parsa toplanmasında Balaban gibi av alıp Yatağan Baba'ya yiyecek getirirmiş. Yatağan Baba, kırk yıl ibadethanesinden çıkmayıp yattığı için Yatağan Baba derler. Kırk yıldan sonra Balaban ile Yatağan bir anda ruh teslim edip yatağında Yatağan ile Balaban yuva edinip yatarlar. Bektaşî fukaralarından ulu Hüdâ erleri imişler.*"[353]

2.4.4.11. Mumcu Hasan Baba Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Mumcu Hasan Baba'ya ait bir menkıbeyi "*Menâkıb-ı Mumcu Hasan Baba*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*Hacı Bektaş-ı Veli bu Hasan Baba'ya bir seccade ve bir balmumu verip,*

[352] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 614-615.
[353] GTEÇS 3. Kitap, 2. Cilt, s. 616.

"*Var Edirne-i Rum'da post sahibi ol*" *diye bu Hasan Baba'ya izin verir ve balmumunu yakar. Bektaş-ı Veli yanmış mumu Hasan Dede'ye verince,*

"*Ey Hasan bu aydınlatan mum iki çatal yanar, biri söndüğü yerde Edirne içinde vatan edin. Biri daha söndüğünde orada makam edin*" *diye destur verir. Adı geçen Hasan Baba Edirne'ye gelip sapık kralla mumunu yakarak gelip buluştuğunda nice yüz küffarlar bu muma püf derler ve su serperler, ancak söndüremezler. Nice kötü işli küffâr bu hali görüp gizlice Hasan Baba huzurunda İslam ile şereflenirler. Bir gün balmumu Tanrı'nın emriyle kendiliğinden söner. Hasan Dede* "*Hay ebedi makamımdır*" *diye orada bir hüzün kulubesi inşa edip Balaban Baba ve Yatağan Baba ile kırk sene aşık ma'şuk gibi has sohbetler edip kırk birinci senede Yıldırım Han zamanında Mumcu Hasan Baba'nın aziz ömrünün mumu sönüp ebedi evinde yanar. Hala tekkesinde gömülüdür. Onun için Mumcu Hasan Baba diye ziyaret ederler. Nice yüz kerametleri açık seçik görülmüştür.*"[354]

2.4.4.12. Eğlence Baba Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Eğlence Baba'ya ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Eşe Kadın Mahallesi yakınında arslan, kaplan, panter, vahşi hayvanlar ve kuşlar ile dost olan Eğlence Baba nice kere dağlardan ayılar, kurt ve geyikler gelip kendi yanında bir hayli yatarlar, bir gece kaybolup o geyikler yine dağlara gidermiş. Yakın zamanda olduğundan* "*Biz yetişip görüşüp hayr duasını aldık*" *diyen adamlarla tanışıp hikâyelerini onlardan dinleyerek yazdık.*"[355]

2.4.4.13. Tütünsüz Sultan Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Tütünsüz Sultan'a ait bir menkıbeyi "*Menâkıb-ı Tütünsüz Sultân*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

[354] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 616.
[355] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 617.

"*Nice yüz kerametleri açık seçik görülmüştür, ama bunlardan biri,* "*Nice yüz kazanı ve tencereleri saç ayakları üzere koyup ateşsiz bol yemekler pişirmiş, bütün Edirne halkına ol tencerelerden üç gün üç gece nice kere yüz bin sahan misk kokulu nimetler ile ziyafet etmiştir. O nefis nimetler, Keykavus mutfağından beri öyle lezzetli nimetler pişmemiş. Meğer Hak tarafından Tih Çölünde Hazret-i Musa Sofrası olmuş ola. Bu da yakın zamanda olduğundan dedelerimiz hikâye ederlerdi*" *diye yaşlı adamlar hikâye ettiler. Onun için buna Tütünsüz Sultan derler. Gerçekten de çok keramettir. Hala tekkesinde nice yüz fukarası öyle lezzetli nimetler yiyip [168a] ibadet ederler, insanların gittiği bir acaip ziyaret yeridir.*"[356]

2.4.4.14. Kalenderi Sultan Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Kalenderi Sultan' a ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Kalenderi Sultan'ın umman-ı kerame hırkası tam 300 okka gelir, asılıdır. İçinde nice yerdeki ceplerinde sahanları, tenceresi, sofrası, mumu, şamdanı ve diğer yiyecekleri tamamen bu hırka içindedir.*

Hatta bu Kalenderi Sultan İstanbul'dan Edirne'ye gelirken zerdestesini ata ata gelip asası nereye düşerse o gece orada yemek pişirerek konuk olup ibadetle meşgul olur.

Bu şekilde İstanbul'dan Edirne'ye tam bir yılda yürüyerek yol alıp Edirne'de bu Hıdırlık'a geldiğinde ruhu illiyyin cenneti burcuna çıkar. Allah hepsine rahmet eylesin."[357]

2.4.4.15. Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Şeyh İsmail Mes'udi Efendi' ye ait bir menkıbeyi ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

---

[356] Gös. yer.
[357] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 618.

"*Sultan Bayezid Camii yakınında Şeyh İsmail Mes'udi Efendi: Estergon Kalesi fethini müjdeleyenlerdendir. Fetihten sonra Edirne'ye gelip Ahmed Han'a,*

"*Beyim bu gece İsmail'in kurbanına hazır olmaz mısın?*" *der. Ahmed Han,*

"*N'ola?*" *derler.*

Tanrı'nın hikmeti Şeyh İsmail o mübarek gecede ruhunu teslim eder. Bayezid Camii'nin civarında anayol üzerinde Tunca kıyısına yakın bir nurlu kabir içinde gömülüdür. Kutlu kapısının üst eşiği üzerinde tarihi budur:

Yüz sürüp dergâhına Tiği dedi tarihini

Melce-i ehl-i safâ Mes'ud kutbu'l-ârifin

Sene 1018 [1609]"[358]

2.4.4.16. Mevlânâ Fahreddin el-Acemi Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'ya ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Mevlânâ Fahreddin el-Acemi: Seyyid Şerif'den ilim öğrenip Yıldırım Han zamanında Rum'a gelip fetva sahibi oldu. Hatta kutlu zamanlarında Edirne'de bir hurufî mezhepli zındık dinsiz sapıklarıyla ortaya çıkıp nice yüz insanı saptırarak hem sapık ve hem de saptırıcı oldukları Fahreddin el-Acemi hazretlerince duyulunca Resul-i mübin şeriatı fetvası ile o sapıkları, dinden dönmüş adamlarıyla 16 kişiyi ateşlerde yaktılar.*

Daha sonra Fahreddin el-Acemi de Sultan I. Mehmed zamanında vefat etti ve Eski Cami mihrabı önünde defn olundu. O zamanda onlardan fazıl ve alim yok imiş ki insanoğluna ateş ile azap Allah'a mahsustur."[359]

---

[358] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 618.
[359] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 618-619.

2.4.4.17. Molla Mehmed bin Yakub Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Molla Mehmed bin Yakub'a ait bir menkıbeyi şu şekilde anlatmaktadır:

"*Orhan oğlu Süleyman Paşa ile ilk defa Rumeli tarafına geçen Ece Yakub neslinden olduğundan Ecezâde derler. Türk dilinde* "ece"*, kardeşe derler. Tanrı'nın hikmeti bu Molla Mehmed ikiz doğmuşlardır. İki can beraber kardeş bir anda vefat etmiştir. Üç şerefeli Mezarlığı'nda gömülü olup Eceler kabri derler. Sultan I. Selim Han devri alimlerindendir.*"[360]

2.4.4.18. Şeyh Abdülkerîm Gülşenî Menkıbesi

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki evliyâların ziyaret yerleri hakkında bilgi verdiği bölümde Şeyh Abdülkerim Gülşenî'ye ait bir menkıbeyi "*Menâkıb-ı eş-şeyh Abdülkerîm Gülşenî*" başlığı altında şu şekilde anlatmaktadır:

"*On seneden sonra Ulucami'de namazımız kılarız, diye gusül edip bütün sadık aşıklarıyla Ulu Cami'ye varıp cuma namazını kılarak dua ettikten sonra,*

"*Ey Aşıklar, bizim namazımızı kılıp daha sonra işinize gidin. Sizlerden rica ve temenna ederiz*" *diye yakıcı bir ah öyle çeker ki cami içinde işiten bütün cemaat şaşırıp hayran kalırlar. Görseler ki, Şeyh Abdülkerim Efendi Cami içinde ruhunu teslim etmiş. Hemen hazırlıkları yapıp camiin dış sofasında yıkayıp kefenlerler. Nice yüz bin insan cenazesinde hazır olup bu azizi de şeyhi olan aziz Aşık Çelebi yanında defnederler. Allah rahmet eylesin.*

Ölümüne tarih:

Oldu Kerim Efendi'ye darü'l-cinan makam

Sene 992 [1584]"[361]

[360] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 619.
[361] GTEÇS, 3. Kitap, 2. Cilt, s. 620-621.

2.5. Mimari Yapı

Seyahat yazınının çoğunlukla konu ettiği mimari yapılar, 17. yüzyıl seyyahı Evliyâ Çelebi'nin de elli yılı aşkın süren seyahatleri sırasında, istisnasız gittiği her yerde görmeye değer bulduğu, bunun yanı sıra okuyucusuna anlatma isteği ve sorumluluğu duyduğu görsel sanat eserleridir.[362]

Mimari tasvirlerinde somut bilgi verme amacının yanı sıra, yer yer nesnel anlatımın önüne geçen öznel anlatılarda kullanan Evliyâ Çelebi, yüzyıla yakın bir süre Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapan Edirne'nin mimari yapıları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. İlk çağlardan itibaren çeşitli kültürlere ev sahipliği yapan Edirne'nin mimari yapısı; tarihsel, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşadığı gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir. Bu hareketlilik Türklerin Balkanlara ve Avrupa'ya açılan kapısı niteliğindeki Edirne'de mimarinin önemli ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Uzun yıllar kale içinde sıkışıp kalan şehir; Osmanlı Devleti'nin ilgisi ve şenlendirme politikası neticesinde kabuğunu kırmış, önemli mimari eserlere ev sahipliği yapmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında Evliyâ Çelebi'nin Edirne şehrinin mimari yapısı ile ilgili vermiş olduğu bilgiler dini, sivil ve askeri mimari başlıkları altında incelenmiştir. Alt başlıklardaki mimari yapılar *Seyahatnâme*'de yer aldığı şekilde sıralanmıştır.

2.5.1. Dini Mimari

Evliyâ Çelebi'nin seyahat coğrafyasının büyük bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu egemenliğindeki, İslamiyet'in el değdiği toprakların oluşturduğu düşünülecek olursa, konu ettiği mimari yapıların arasında dini mimarinin öne çıkması anlaşılır bir durumdur. Anlatma fırsatı bulduğu yapıları dönemin ölçü birimleriyle, yapı malzemeleriyle, şekilleriyle ve hikâyeleriyle anlatan Evliyâ Çelebi, bazı yapıların özelliklerini ve değerini daha iyi göstermek niyetiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda ya da çevresinde benzer yapılarla kıyaslama yapmaktadır.

---

[362] Nilay Kaya, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Ayasofya Camii Ve Ekfrastik Yaklaşım", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 28, Sayı: 110, 2016, s. 115.

Seyahatnâme'de Edirne şehrindeki dini mimari yapıları ayrıntılarıyla anlatılmış, bu yapıların birçoğundan övgüyle bahsedilmiştir. Evliyâ Çelebi'nin anlatısında öznelliğini ortaya koyan unsur, sadece kişisel beğenisini belirtmesi değildir; aynı zamanda tarif ettiği mimari yapıya içinde bulunduğu hâkim kültürün, yetişme tarzının belirlediği kodlarla yaklaşıyor oluşudur.[363]

2.5.1.1. Camiler

Osmanlı Devleti'nde toplumsal kurumların başında gelen camiler hem ibadetlerin yapıldığı hem de cemaatin toplanıp birtakım meseleleri görüştükleri yerlerdir. Camiler bu fonksiyonlarının yanı sıra eğitim-öğretimde, kültür hizmetlerinde, kamu yönetiminde, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve askeri gayelerde de hizmet vermiştir.[364] Şehrin entelektüel merkezi konumundaki camilerin yakınında kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları ve terlikçiler bulunmaktadır. Dericileri izleyen dokumacılardan sonra marangozlar, çilingirciler ve bakırcılar gelmektedir. Merkezden en uzakta yer alan zanaatçılar demircilerdir. Şehrin kapılarına yakın yerlerinde de alıcıları daha çok köylüler olan saraçlar ve eyerciler; bunlardan sonra da, en dışta tabakhane ve boyahaneler yer almaktadır. Çevrede, çömlekçiler de faaliyetlerini icra etmektedirler.[365] Şehrin çekirdeğini oluşturan ve mimari alanda mükemmelliğe ulaşan Osmanlı camileri, hemen her şehirde, hükümdar, hükümdar ailesi, yüksek devlet adamları, hayırsever halk tarafından yaptırılmıştır.[366]

Erken dönem Osmanlı mimarisinin örneklerine ev sahipliği yapan Edirne; aynı zamanda Osmanlı sanatının en yüksek devrini de temsil etmektedir. Edirne'de Osmanlı Dönemi'nde (14-20. yüzyıllar arasında) inşa edilen camilerin kesin sayısını tam olarak bilinmemektedir. Bu konu ile ilgili bilgi veren kaynak ve yayınlarda ise birbirleriyle çelişen ifadeler bulunmaktadır. Ancak, incelenebilen kaynak ve yayınlardan hareketle, belirtilen süreçte kentte 314 adet cami ve mescidin inşa edildiği

---

[363] Nilay Kaya, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Ayasofya Camii Ve Ekfrastik Yaklaşım", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 28, Sayı: 110, 2016, s. 116.
[364] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…, s. 158-159.*
[365] Mustafa Özer, "Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı:13, 2016, s. 124.
[366] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…, s. 158-159.*

anlaşılmaktadır. Bunlardan yaklaşık 65'inin cami, kalanının ise mescit olduğu düşünülmektedir. Bu eserlerden ancak 55'inin günümüze ulaşabildiği tespit edilmiştir.[367]

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Sultan IV. Murat Han'ın buyruğuyla H.1043 (M.1633) tarihinde yapılan sayımı referans göstererek şehirde; 14'ü selatin cami, 300'ü de vezir ve ileri gelenlerin camileri olmak üzere ibadethane olan mihrap sayısını toplam 1.705 adet olarak belirtmiştir.[368]

Çalışmamızın bu kısmında Evliyâ Çelebi'nin hakkında bilgi verdiği camiler ele alınmıştır. Başlıklar ve sıralamalar *Seyahatnâme*'de yer aldığı şekilde düzenlenmiştir.

2.5.1.1.1. Selatin Camileri

Osmanlı camileri, hemen her şehirde, hükümdar, hükümdar ailesi, yüksek devlet adamları ve hayırsever halk tarafından yaptırılmıştır. Padişahların, hanım sultanların ve valide sultanların yaptırdığı, içinde padişahın namaz kılması için hünkâr mahfili bulunan selatin camileri de payitahtlar başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde, güzellikte ve ihtişamda birbirleriyle yarışmaktadır.

İstanbul başkent olduktan sonra bile önemini kaybetmeyen Edirne, önemli selatin camilerine ev sahipliği yapmaktadır. Evliyâ Çelebi, şehirde 14 selatin caminin varlığından bahsetmektedir. Bu camilerden sekizi hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu camiler *Seyahatnâme*'deki ismiyle ve sırasıyla; Hüdavendigar Cami, Yıldırım oğlu Sultan I. Mehmet Han Cami (Ulu Cami), Hüdavendigar Gazi Murad Han oğlu Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami, Çelebi Mehmed Han oğlu Gazi Murad Han Cami, Gazi Murad Bey Cami, Fatih Sultan Mehmed Han oğlu Bayezid-i Veli Cami, Sultan Süleyman oğlu Sultan II. Selim Cami (Selimiye Cami), Sultan Süleyman Han Cami (Taşlık Cami) leridir.

---

[367] Mustafa Özer, "Osmanlı Döneminde Edirne ve Mimarlık Mirası", *2. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu ve Mekanın Ruhu, 13-14 Nisan 2006,* Edirne, 2006, s. 161.
[368] EÇS, 3. Kitap, s. 250.

2.5.1.1.1.1. Hüdavendigar Cami

Evliyâ Çelebi'nin belirttiğine göre Edirne'nin ilk camisi Hıdırlık adlı yerdeki "*Hüdavendigar Cami*"dir. Bu caminin ilk halinin bir mescit olduğunu, bu mescidi Edirne'nin fethinden önce, Hacı Bektaş-i Veli'nin izniyle, üç yüz dervişiyle beraber Edirne'ye gelen Sefer Şah'ın yaptığını anlatmaktadır. Fetihten sonra Sultan I. Murad'ın bu mescidi genişleterek cami yaptığı ve bu caminin Hüdavendigar Cami adını aldığını şu şekilde anlatmaktadır:

"*Dest-i küffârda iken Hacı Bektâş-ı Velî izniyle Sefer şâh Sultân üç yüz aded fukarâsıyla ibtidâ gelüp Hıdırlık nâm mevzi'de mihmân olup onda bir mescîd binâ etdiler. Ba'de'l-feth Gâzî Hudâvendigâr onu tevsî' edüp Câmi'-i Hudâvendigâr oldu.*"[369]

Cihanmüma'da ve *Enîsü'l-Müsâmirîn*'de de Hüdavendigar Cami adında bir camiden bahsedildiği halde, vakıf kayıtlarında doğrudan doğruya böyle bir cami bulunmamaktadır.[370] Ayrıca Evliyâ Çelebi'nin günümüze ulaşmayan bu caminin ilk hali olan mescidi yaptığını belirttiği Sefer Şah Sultan'ın, Edirne'nin fethinden yüz yıl önce vefat eden Hacı Bektaş-ı Veli'den (Ö.1271) izin alması maddeten mümkün değildir. Evliyâ Çelebi'nin naklettiği bu rivayet kronoloji açısından hatalı olsa da Gaziyan-ı Rum geleneğine bağlı Anadolu dervişleriyle kuruluş dönemi Osmanlı yönetimi arasındaki sıcak ilişkiler bağlamında doğrudur. Evliyâ Çelebi'nin "*Cami-i Sagir*" (Küçük Cami) olarak andığı bu tesisin iskân bölgesinin dışında yer alması da heterodoks meşrepli gazi dervişlerin tekkeleri için çok uygun düşmektedir.[371]

Günümüzde Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği yerde, Yıldırım Beyazıt Mahallesi'nde, Hıdır Baba Sokak'ta Hıdır Baba'ya ait bir mezar bulunmaktadır. Üzeri çatıyla örtülü mezar yeri ahşap kafes malzemeyle dikdörtgen bir form içinde yer almaktadır. Mezar yerinin içerisinde çimentodan yapılmış yeşil renkli bir sanduka

---

[369] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[370] Ekrem H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde I. Murad – Celebi Mehmed – II. Murad ve Fatih Devri Eserleri Edirne*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.
[371] M. Baha Tanman, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli; M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 325.

bulunmaktadır. Edirne halkı tarafından yatır özelliği verilen mezar, adak yeri olarak kullanılmaktadır.[372]

Fotoğraf 11: Hıdırlık'ta Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)

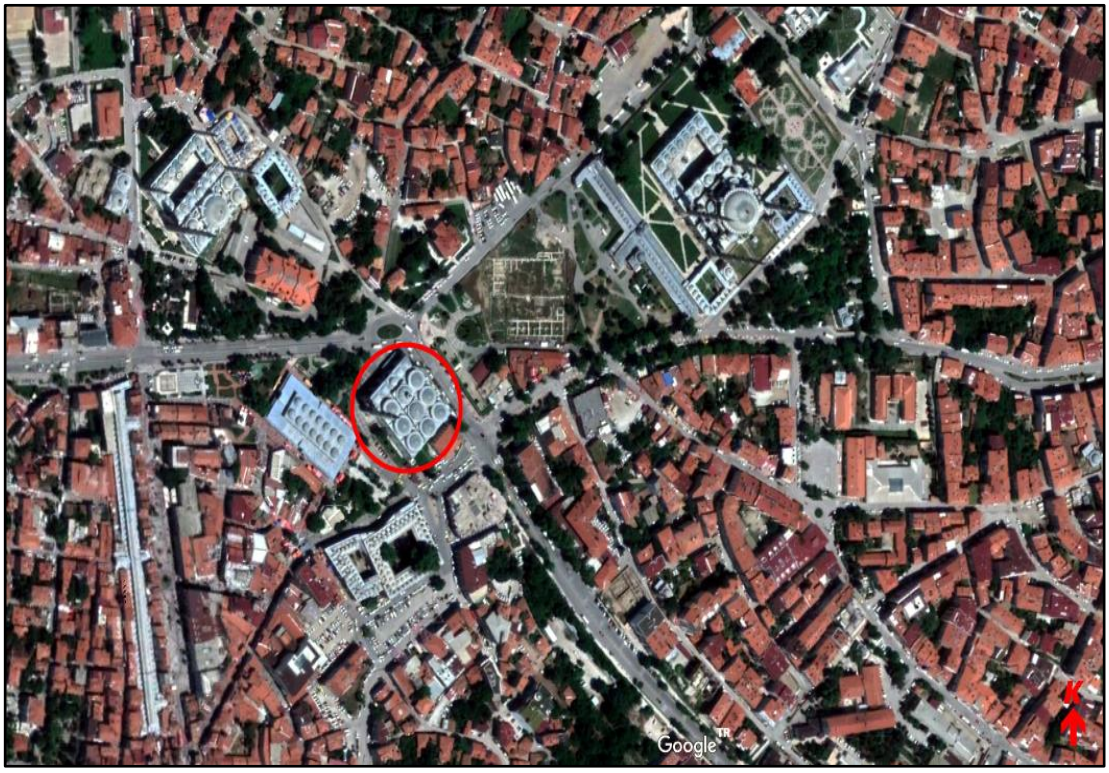
2.5.1.1.1.2. Yıldırım Oğlu Sultan I. Mehmet Han Cami (Eski Cami)

Evliyâ Çelebi'nin, şehrin tam ortasında yapıldığını belirttiği "*Yıldırım Oğlu Sultan I. Mehmet Han Cami*" günümüzde; Sabuni Mahallesi'nde, Talatpaşa Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ib numaralı pafta, 405 numaralı ada, 3-4 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[373] *Seyahatnâme*'de bu cami için "*Edirne'de bundan ulu, ruhaniyetli eski cami yoktur*" ifadesini kullanılmaktadır.[374] Bu caminin cemaatinin

[372] Nesrin Çiçek Akçıl, *Edirne Tekkeleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2009, s. 7.
[373] Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Cilt I, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013, s. 46. (Buradan sonra kısaca ETKVE olarak kullanılacaktır.)
[374] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

gece gündüz eksik olmadığını, ileri gelenlerin irfan yuvası olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, eserin yapılışı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"*İbtidâ esâsı Mûsâ Çelebi b. Yıldırım Hân'dır. Ba'dehû Mûsâ Çelebi'yi, Çelebi Sultân Mehemmed itmâm etdi. Şehr-i Edirne'nin tâ ayne'l-fi'ilinde mecma'u'l-irfân kân-ı a'yân mahallinde binâ olunmuş bir câmi'-i azîmdir.*"[375]

Fotoğraf 12: Eski Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[376]

Seyahatnâme'de, caminin yapımına Musa Çelebi'nin başladığı, Sultan Mehmed Çelebi'nin yapımını bitirdiği yazsa da Abdurrahman Hibrî Efendi[377], Ahmet Bâdî Efendi[378], Rıfat Osman[379] ve Osman Nuri Peremeci[380] bu görüşün aksine caminin yapımına Süleyman Çelebi'nin H.805 (M.1403) yılında başladığını, Musa Çelebi

[375] Gös. yer.
[376] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[377] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 25.
[378] Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı belde-i edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 1/1*, Haz: Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014, s. 97-98.
[379] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 51.
[380] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 11.

döneminde yapımın devam ettiğini, Sultan Çelebi Mehmed tarafından H.816 (M.1414) yılında tamamlandığını bildirmektedirler. Tüm kaynakları dikkate aldığımızda Osmanlı fetret dönemi içerisinde inşası peyderpey devam eden, hatta Timur'un istilasında yarım kalmış bu eserin, Musa Çelebi zamanında büyük ölçüde bitmiş olduğu, Çelebi Mehmet zamanında da tamamlandığı anlaşılmaktadır.[381]

Evliyâ Çelebi'nin "*Sultan I. Mehmed Han Camii*" olarak zikrettiği eser, yapımına Süleyman Çelebi döneminde başlanması nedeniyle bazı kaynaklarda "*Süleymaniye*" adıyla da anılmaktadır.[382]

Fotoğraf 13: Eski Cami'nin Genel Görünümü (2017)

Evliyâ Çelebi, Üç Şerefeli Cami'nin yapılmasıyla Eski Cami adını alan yapının mimari özellikleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

[381] Ali Fuat Baysal, *Yazı Ve Tezyınatıyla Edirne Eski Cami*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 30.
[382] Talha Uğurluel, *Balkanların Başkenti…, s. 74.*

"*Üç kapusu var, iki yan kapu ve bir kıble kapusu var. Kıble kapusundan ta mihrâba varınca tûlan yüz seksen ayakdır ve arzen yüz seksen beş ayakdır. Lâkin kâr-ı kadîm üzere mebnîdir. Derûn-ı câmi'de doğramalı kârgîr sütûn üzere nüh tâk-i Kisrâ üzre yine tokuz kubbe-i ibret-nümûndur. Derûn-ı câmi'de eyle zîb u ziynet âvîze-i meslûbat [u] masnû'âtlar yokdur. Ve bu câmi'in derûnu vâsi' olmağıla taşrada haremi yokdur. Hemân altı aded sütûnlar üzre yedi kubbe-i müdevveri var. Andan taşra tarik-i âm olmağıla haremi yokdur.*"

"*Ve kuyumcular tarafındaki bâb-ı yemîne on bir aded taş nerdübândır. Şeb [u] rûz cemâ'at-i kesîreden hâlî değil bir câmi'-i hâs [u] âmdır.*"[383]

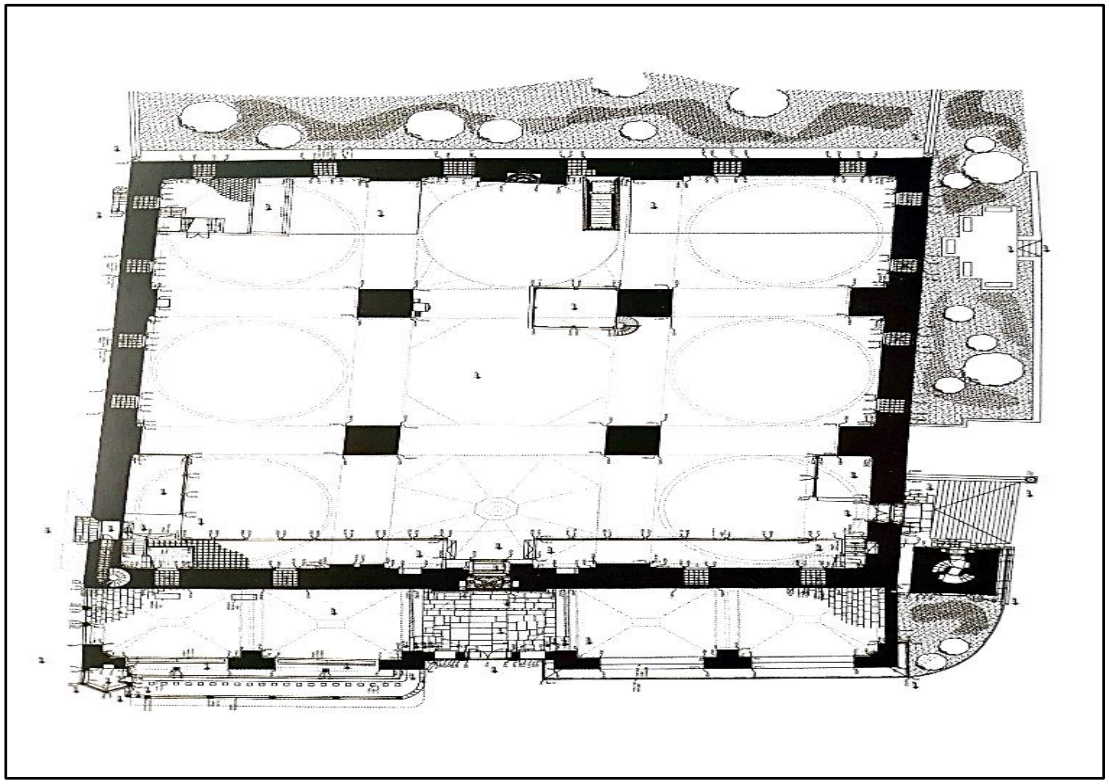
Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'yi yazdığı yıllarda caminin; ikisi cephelerde olmak üzere, cümle kapısı ile birlikte üç kapısı bulunmaktadır. H.1176 (M.1762) tarihinde padişah mahfili ilave olarak yapılmış ve pencerelerinden biri kapıya dönüştürülmüştür.[384] Günümüzde bu kapıyla birlikte camide toplam dört kapı bulunmaktadır ve *Seyahatnâme*'de 11 adet taş basamakla çıkıldığı yazılan kuyumcular tarafındaki kapının basamakları on altı adettir.

Evliyâ Çelebi'nin kıble kapısından mihraba varıncaya kadar 180 ayak, genişlik olarak da 185 ayak olarak vermiş olduğu mesafeyi adımladığımızda işaret ettiği uzunluğa yakın bir değer çıktığı görülmüştür. Kare planlı ve 49,50 x 49,50 metre ölçülere sahip olan caminin iç kısmı 2.116 metrekaredir.[385]

Camideki kubbe ve kemerlerin yapısı *Seyahatnâme*'de belirtildiği şekildedir. 13,50 metre çapındaki 9 kubbeden oluşan örtü sistemi; yanlarda beden duvarlarına, ortada dört fil ayağına oturmaktadır. Kıble aksındaki iki kubbe sekizgen, diğerleri yuvarlak kasnak üzerindedir. Kasnaklar dört yönden pencerelerle donatılmıştır ve kuzeybatı yönündeki orta kubbe aydınlık fenerine sahiptir.[386] Kubbeleri taşıyan ayaklar 5,65 metre yükseklikte ve alçak denilebilecek bir seviyede olmasına rağmen bunların üzerine 12,50 metrelik kemerler geldiği için cami oldukça yüksek

[383] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[384] *Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Evkaf-ı…, s. 64.*
[385] *Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Evkaf-ı…, s. 3.*
[386] ETKVE, Cilt: 1, s. 46.

görünmektedir.[387] Dışarıda avlusu olmayan caminin son cemaat yeri *Seyahatnâme*'de belirtilenin aksine beş gözlüdür ve yanlarda ikişer tonoz ile ortada yükseltilmiş bir kubbeyle örtülüdür.[388]

Şekil 2: Eski Cami Planı[389]

Evliyâ Çelebi, caminin minareleri hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"*(---) (---) Bir minâresi Üçşerîfelidir.*"[390]

Eski Cami iki minareye sahiptir. Bu minarelerden biri caminin kuzey doğu yönündeki tek şerefeli esas minare, diğeri ise Sultan II. Murat döneminde caminin kuzey batı köşesine sonradan eklenmiş olan iki şerefeli, çift merdivenli minaredir.[391] *Seyahatnâme*'de Eski Cami'nin minarelerinin anlatıldığı bu paragrafta, boş bırakılan iki kelimelik bir kısım göze çarpmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin bu boşluğu caminin esas

[387] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 45.
[388] ETKVE, Cilt: 1, s. 46.
[389] ETKVE, Cilt: 1, s. 46.
[390] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[391] Oral Onur, *Türk Mimari Vesikalarından Edirne Minareleri,* Yenilik Matbaası, İstanbul 1974, s. 21.

minaresi hakkında sonradan bilgi eklemek amacıyla bırakmış olduğunu düşünmekteyiz.

Evliyâ Çelebi, her bir köşesinin seçkin şeyhlere birer ibadet yeri olduğunu ifade ettiği Eski Cami'de, Hacı Bayram-ı Veli'nin itikafa girip çokça ibadet ettiğini, vaaz verdiğini ve nasihatlerde bulunduğunu belirtmektedir. Caminin bir köşesinde Hacı Bayram-ı Veli'ye ait bir kürsü bulunduğunu, bu kürsünün erenler makamı mübarek bir yer olduğunu ifade etmektedir ve Hacı Bayram-ı Veli'ye ait olduğunu belirttiği kürsüyle ilgili bir hadiseyi dile getirmektedir:[392]

Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği vaaz kürsüsü günümüzde de varlığını korumaktadır. Caminin kuzey tarafında bulunan bu kürsü Hacı Bayram Veli'ye duyulan saygı nedeniyle halen imamlarca kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 14: Hacı Bayram Veli'ye Ait Vaaz Kürsüsü (2017)

[392] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

Seyahatnâme'sinde Eski Cami'nin mihrabı önünde bir çiçek bahçesinin bulunduğu belirten Evliyâ Çelebi, bu bahçeden gelen çiçek kokularının tüm camiyi sardığını hatta namazda saflar arasına bu çiçeklerden konulduğunu anlatmaktadır:

"*Mihrâb önündeki bâğ-ı İreminin içinde mesken edinen murg-ı hoş-elhânın savt-ı hazînleri cemâ'at-i musallîye hayâ verir. Ol hadîka-i ravza-i pür-envâr-ı rıdvânda menbût olan benefşe ve lâle ve erguvânın râyiha-i tayyibesi cemâ'atin dimâğın mu'attar eder. Ve cânibi vakfdan câmi'-i şerîfin nâzırı olan mütevellîsi gül [ü] sünbül ve nesrin ü zanbakun mevsiminde cümle sâflar mâbeynin niçe yüz aded hokkaları mezkûr şükûfeler ile derûn-ı câmi'-i pür-envârı tezyîn edüp câmi'-i nûr iken derûn [u] bîrûnu pür-nûr olup müşk-bû olur.*"[393]

Fotoğraf 15: Edirne Vakıflar Müdürlüğü Tarafından Eski Camiye Koyulan Çiçekler[394]

[393] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[394] "Eski Cami Cemaati Cuma Namazını Çiçekler Arasında Kıldı" https://www.trthaber.com/haber/yasam/eski-cami-cemaati-cuma-namazini-cicekler-arasinda-kildi-364927.html (25.09.2018).

Bu zarif gelenek günümüzde, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Fakat Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği çiçek bahçesinden eser kalmamıştır.[395] Yok olan bu bahçedeki çiçekler, caminin kalem işi tezyinatındaki nebati kaynaklı motiflerde, mahalli bir etki olarak varlığını devam ettirmektedir.

Fotoğraf 16: Kadınlar Mahfili Ve Hünkâr Mahfilindeki Ahşap Üzeri Kalem İşi Tezyinatlar (2017)

Evliyâ Çelebi, caminin kıble kapısı üzerinde yazılı olan tarihi şu şekilde aktarmaktadır:

"*Ve kıble kapunun atebe-i ulyâsı üzre [152a] celî hatt-ı Müsta'sımî ile mastûr olan târîhi budur:*

"*Sene sitte aşere ve senâne mi'e merhûmdur.*

[816/1413]"[396]

[395] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 52.
[396] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

Fotoğraf 17: Caminin Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe (2017)

Söz konusu kitabenin tamamının Arapça metni ve anlamı şu şekildedir:

1) قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلاَمْ مَنْ بَنَى لِلهِ مَسْجِدًا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ اَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذَا الْجَامِعِ الشَّرِيفِ السُّلْطَانُ الْمُؤَيَّدْ اَلْمُجَاهِدْ.

2) اَلْمُرَاطِبُ مَنْصُوبُ اللِّوَاءِ قَاهِرُ الْاَعْدَاءِ نَاشِرُ الْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ عَلَى اَهْلِ الدُّنْيَا اَلسُّلْطَانْ اِبْنُ السُّلْطَانْ اَلسُّلْطَانْ غِيَاثُ الدُّنْيَا

3) وَالدِّينْ مُحَمَّدْ بِنْ بَايَزِيدْ خَانْ خَلَّدَ اللهُ سُلْطَانَهُ وَاَوْضَحَ عَلَى الْعَالِمِينَ بُرْهَانَهُ فِي مُنْتَصِفِ شَوَّالْ سَنَةِ سِتَّ عَشَرَ وَثَمَانِمِائَةٌ

Şekil 3: Caminin Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabenin Arapça Metni[397]

[397] Ali Fuat Baysal, *a.g.e.*, s. 20.

"*Peygamberimiz selam ona olsun, şöyle buyurdu:* "*Her kim Allah için bir mescid yaparsa, Allah da ona Cennet'te bir ev inşa eder.*" *Bayezid Han oğlu (Allah tarafından) desteklenmiş sultan, mücahid, murabıt, (sınırlara) bayrak dikmiş, düşmanları kahreden, dünya ehline iyilik ve adalet dağıtan, sultan oğlu sultan, din ve dünyanın yardımcısı, Sultan Mehmed, Allah, yönetimini devamlı kılsın ve delilini alemlere açıklasın, 816 yılının Şevval ayı ortalarında bu mübarek caminin yapılmasını emretti.*"[398]

Toplamda, camiye ait beş kitabe bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi yapının banisi, mimarı ve yapım yılı hakkındaki bilgileri içeren kitabeler, diğer ikisi ise tamir kitabeleridir. Caminin yapım yılı ile banisi Çelebi Mehmet'in isminin zikredildiği kitabeler harim girişinde ve minber kapısında bulunmaktadır. Mimar ve kalfasının isimlerinin bulunduğu kitabe, batı kapısı üzerindedir. Camiyi tamir ettiren Sultan I. Mahmut (1730-1754) ve Sultan Abdülaziz (1861-1876)' in isimlerinin zikredildiği iki tamir kitabesi ise son cemaat mahalli girişinde bulunmaktadır. [399]

Eski Cami, mimari eserlerin çoğunlukla anonim olduğu bir ortamda mimarı ve kalfası tespit edilebilen nadir örneklerdendir. Caminin mimarı Konyalı Hacı Alaeddin, kalfası ise Ömer oğlu İbrahim'dir.[400] Caminin kadınlar mahfeli 1612 yılında, hünkâr mahfeli ile müezzin mahfeli de 1762 yılında yapıya sonradan ilave edilmiştir. Kadınlar mahfelini Filibeli Ramazan Ağa isminde bir kişi yaptırmıştır.[401]

Cami mimarisinin asli unsurlarından olan mihrap mermerden inşa edilmiştir. Mihrabın hemen yanında yer alan minber ise taş malzemeden yapılmış ve mihrabın aksine oldukça detaylı taş işçiliğine sahiptir. Minberin dış yüzeylerinin haricinde, minber merdivenleri de geometrik bezemelidir. Mihrabın minbere bakan yan yüzeyinde Kabe'den getirildiği rivayet edilen Rükn-ü Irâki taşı bulunmaktadır. Camiye ayrı bir kutsiyet kazandıran bu taşın çevresinde Edirnekâri üslupta çiçek buketi görülmektedir.[402]

---

[398] Gös. Yer.
[399] Ali Fuat Baysal, *a.g.e.,* s. 19-21.
[400] M. Baha Tanınan, *a.g.m.*, s. 329.
[401] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 38.
[402] Ali Fuat Baysal, *a.g.e.*, s. 65-68.

Fotoğraf 18: Eski Cami Mihrabı ve Minberi (2018)

Edirne'de bulunan camiler arasında, Eski Cami yazısı ile ünlüdür. Yazılar dış cephe dahil olmak üzere yapının her biriminde bulunmaktadır. Bazı sanat tarihçileri paye ve duvarlarda yer alan bu iri yazıların mekân etkisini zayıflattığını düşünse de Edirne yapıları içinde bu cami hep yazıları ile anılagelmiştir.[403] Kubbelerinde, payelerinde ve duvarlarında yer alan yazılar; halk arasında söylenen "*Eski Cami'nin yazısı, Üç Şerefeli'nin kapısı, Selimiye'nin yapısı*" sözünü doğrular niteliktedir.

Rıfat Osman Tosyavizade, caminin mihrap yönünde, Musa Çelebi tarafından inşa ettirilen bir medresesi olduğunu; bu medresenin mihrabın arkasında kalması sebebiyle "*Cami Ardı Medresesi*" olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Eski Cami Medresesi olarak da bilinen bu medrese günümüze ulaşmamıştır.[404]

[403] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 80.
[404] *Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Evkaf-ı…, s. 64.*

17. yüzyılda, Edirne'de tahta çıkan II. Ahmed ile II. Mustafa Eski Cami'de kılıç kuşanmışlardır.[405] Bu sebeple günümüzden halen Cuma namazında imamlar hutbeye kılıçla çıkmaktadır.

Ahmed Bâdî Efendi, cami önünde bulunan şadırvanın abdest musluklarından kış mevsimlerinde sıcak su aktığını belirtmektedir.[406] *Seyahatnâme*'de Eski Cami'de olduğu gibi Edirne'deki bütün camilerin abdesthane musluklarından vakıf tarafından sıcak su akıtıldığı ifade edilmektedir.[407]

Eski Cami, 1748 yılı yangınında ve 1753 depreminde büyük zarar görmüş, devrin padişahı I. Mahmud tarafından 1754 yılında onarımı yaptırılmıştır. Cami 1924 ve 1934 yıllarında da onarım görmüştür. Son onarımını ise 2000-2002 yılları arasında geçirmiştir.[408]

Evliyâ Çelebi'nin Eski Cami ile ilgili vermiş olduğu bilgileri incelediğimizde, camide devrinin imkanları nispetinde cami cemaati için kolaylık ve güzellik sağlayan uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Bu uygulamalardan biri, cami önünde bulunan şadırvanın abdest musluklarından kış mevsimlerinde sıcak su akıtılmasıdır. Bir diğeri ise namaz vakitlerinde güzel koku sağlanması amacıyla saf aralarının çiçeklerle donatılmasıdır. Söz konusu bu uygulamalar insan temelli bir medeniyetin ortaya koyduğu gerçeklerdir.[409]

2.5.1.1.1.3. Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami

Evliyâ Çelebi'nin selatin camileri içerisinde saydığı bir başka yapı da Yıldırım Cami'dir. Bu caminin Mihal Köprüsü başında, Meriç Nehri kıyısı yakınında, Filibe şehri anayolu üzerinde, düz ve geniş bir arazide kurulduğunu belirtmektedir.[410] Bu yapı günümüzde; Yıldırım Mahallesi'nde, Eski Kapıkule Caddesi üzerinde yer

[405] M. Baha Tanınan, *a.g.m.,* s. 331.
[406] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 97-101.
[407] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[408] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 80.
[409] Ali Fuat Baysal, *a.g.e.,* s. 120.
[410] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

almaktadır ve 50K-IIb numaralı pafta, 1001 numaralı ada, 5 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[411]

Fotoğraf 19: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[412]

Evliyâ Çelebi, Yıldırım Bayezid döneminde inşa edildiğini ifade ettiği bu yapının halk arasında "*Küpeli Cami*" adıyla meşhur olduğunu belirtmektedir. Bu adı almasındaki mimari etkeni şu şekilde açıklamaktadır:

"*Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim niçe tâk-i Havernâklarının ortalarında üstâd-ı mi'mâr [u] mühendisîn-i bennâ birer halka-i ra'nâ âvîzeler asmışdır. Anınçün Küpeli câmi derler.*"[413]

Abdurrahman Hibrî Efendi ise cami kubbesinin köşesine asılmış; taştan, birbirine geçme olarak yapılmış, iki halkalı bir askıdan dolayı bu yapının Küpeli Cami

[411] ETKVE, Cilt: 1, s. 40.
[412] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[413] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

adıyla anıldığını belirtmektedir.[414] Evliyâ Çelebi'nin ve Abdurrahman Hibrî Efendi'nin bahsettiği halkalar bugün mevcut değildir.

Evliyâ Çelebi, bu caminin Küpeli Cami olarak adlandırılmasının diğer bir sebebi olarak; Ankara Savaşı'nda inşaatı yarım kalan caminin Yıldırım Bayezid'in kızı Küpeli Sultan'ın küpesini satarak, Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmed ile beraber bu camiyi tamamlamalarını göstermektedir.[415]

Osman Nuri Peremeci ise Abdurrahman Hibrî Efendi ve Evliyâ Çelebi'den farklı olarak; Küpeli Cami olarak bahsedilen caminin Yıldırım Cami olmadığını, asıl Küpeli Cami'nin Cısri Mustafa Paşa yolu üzerinde yıkılmış bir cami olduğunu belirtmektedir.[416] Günümüzde ve incelenen kaynaklarda Cısri Mustafa Paşa yolu üzerinde Küpeli Cami adıyla anılan herhangi bir camiye rastlanmamıştır.

Fotoğraf 20: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami Genel Görünüm (2010)[417]

[414] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 25.
[415] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[416] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 11.
[417] Mustafa Cambaz, "Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami/Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Evliyâ Çelebi, Yıldırım Bayezid Cami'nin bir adet kıble kapısına, bir adet burmalı minareye ve üzeri has kurşun ile örtülü dayanıklı kubbelere sahip olduğunu belirtmektedir.[418] Caminin günümüzdeki minaresi ise *Seyahatnâme*'de anlatıldığı gibi burmalı yapıda değildir. 1953 yılındaki depremde hasara uğrayan minare şerefeye kadar yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır. Mevcut minare mimarı yönden Bursa devri veya ilk Osmanlı devri mimari yapısına da benzememektedir. Eski minarenin şeklinin değiştirildiği, sonradan bugünkü halini aldığı düşünülmektedir.[419]

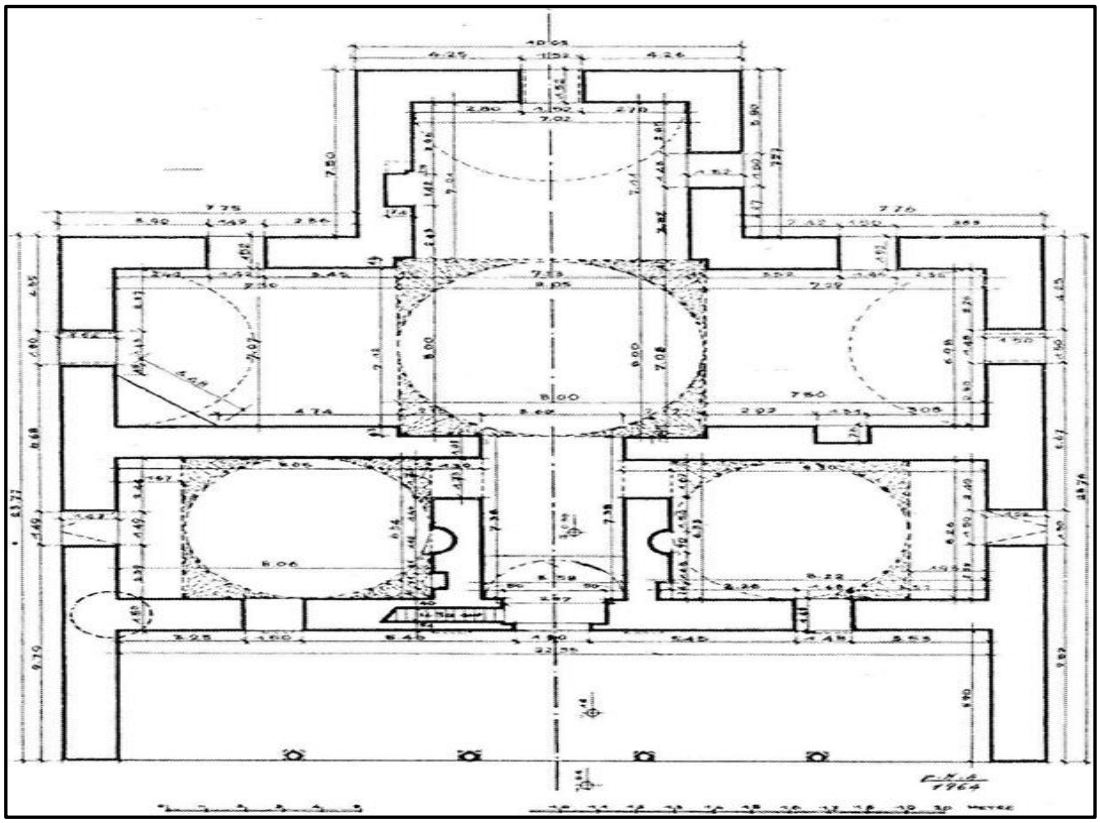

Fotoğraf 21: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Minaresi (2017)

Yıldırım Cami büyük kubbenin örttüğü merkezi bir plan ile bu mekâna dört taraftan açılan tonozlu eyvanların meydana getirdiği haç şeklinde bir plan şeklindedir. Merkezi kubbeye dört taraftan açılan eyvanlardan doğudakinin güney ve kuzeyine

[418] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[419] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 19.

eklenen iki tabhane odası ile zaviyeli cami grubuna giren Yıldırım Cami; planı, girişinin doğuda olması ve mihrabın yapının eksenine uymaması gibi özelliklerinden dolayı Edirne'deki diğer örneklerden farklıdır.[420]

Şekil 4: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami Planı (Restitüsyon)[421]

Mihrap duvarı ekseniyle kıble ekseni arasındaki 34 derecelik sapma, ayrıca tasarımında ve ayrıntılarında gözlenen aksaklıklar ve devşirme öğeler birçok araştırmacıyı yapının; kilise, mezar şapeli veya mausoleum türünden bir Bizans binasının temelleri üzerine oturduğu, duvarlarının belirli bir yüksekliğe kadar eski binaya ait olduğu sonucuna götürmüştür. Yıldırım Cami'nin bütünüyle Osmanlı eseri olduğunu savunan tek araştırmacı Ekrem Hakkı Ayverdi'dir. "*Osmanlı mimarisi denen devin sakat çocuğu*" olarak nitelediği bu camiyi acımasızca eleştiren Ayverdi, kıble ekseninden sapmanın bu hususta bir kanıt olamayacağını, benzer durumların

[420] Esra Aybek, *Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2011, s. 81.
[421] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 22.

birçok erken dönem Osmanlı caminde gözlendiğini, hatta bazı örneklerde sapmanın 60 dereceye kadar vardığını belirtmektedir. Ayrıca duvarların ve üstyapının Osmanlı dönemine aidiyetini, çeşitli inşai kanıtlar ileri sürerek tutarlı biçimde savunmaktadır. Şüphesiz yapının gerçek niteliği ancak duvarlarında, zemininde ve yakın çevresinde yapılacak sondajlarla tam olarak açıklanabilecektir.[422]

Fotoğraf 22: Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Mihrabı (2010)[423]

Evliyâ Çelebi, banisi vefat edince caminin de yetim kaldığını; cemaatin az olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ol kadar musanna' değildir ve cemâ'atdan garîbdir. Zîrâ bânîsi merhûm olmağıla dürr-i yetîm-âsâ yetîm kalmışdır.*"[424]

Günümüzde de şehir merkezinden uzakta bulunan Yıldırım Cami, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi cemaat yönünden diğer camilere göre fakirdir. Abdurrahman

[422] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 326-327.
[423] Mustafa Cambaz, "Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Mihrabı/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).
[424] EÇS, 3. Kitap, s. 242.

Hibrî Efendi'nin "*nefs-i şehirden munfasıl*"[425] olarak tanımladığı yapının; kaynaklarda genellikle "imaret" olarak anılan tabhaneli/zaviyeli camiler sınıfına girmesi, başka bir deyimle başlangıçta bir tür fütüvvet veya tarikat yapısı şeklinde kullanılmış olması ihtimali bu münzevi konumu bir ölçüde açıklamaktadır.[426]

2.5.1.1.1.4. Gazi Murad Han Cami (Üç Şerefeli Cami)

Evliyâ Çelebi, Üç Şerefeli Cami adıyla meşhur olduğunu belirttiği Gazi Murad Han Cami'nin şehrin ortasında, kalabalık bir yerde bulunduğunu belirtmektedir.[427] Günümüzde de Üç Şerefeli Cami olarak anılan bu yapı; Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ib numaralı pafta, 249 numaralı ada, 30 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[428]

Fotoğraf 23: Gazi Murad Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[429]

[425] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 25.
[426] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 326.
[427] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[428] ETKVE, Cilt: 1, s. 50.
[429] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)

Seyahatnâme'de caminin yapılışı şu şekilde anlatılmaktadır:

"*Bu ma'bedgâhın ibtidâ bânîsi İsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebi b. Yıldırım Hânlar vaz'-ı esâs edüp iki birâderini dahi saltanat-ı devlet içün Çelebi Sultân Mehemmed ceng-i azîmler ile sa'îdeyn-i şehîdeyn edüp bu câmi'in esâsı hâlî ve mu'attal kalup âhir-i âhir kâr itmâmı sene (---) târîhinde Koca Murâd Hân b. Çelebi Sultân Mehemmed Hân'a müyesser oldu. Ammâ şehr-i Edirne değil cümle dâr-ı İslâma şân [u] şöhret verdi.*"[430]

Evliyâ Çelebi, caminin ilk banilerinin İsa Çelebi ve Musa Çelebi olduğunu belirtse de yapıdaki harimin taçkapısı, taçkapının sağındaki tali kapı ve avlunun batı kapısı üzerindeki üç kitabede de bani olarak Sultan II. Murad zikredilmektedir.[431] Abdurrahman Hibrî Efendi[432] Ahmet Bâdî Efendi[433] ve Osman Nuri Peremeci de[434] caminin tek banisinin Sultan II. Murat olduğunu belirtmektedir.

Seyahatnâme'de boş bırakılıp, belirtilmeyen yapılış tarihiyle ilgili caminin kitabelerinde farklı tarihler yer almaktadır: Taçkapısı üzerindeki kitabede inşa tarihi H.849 (M.1445-46); taçkapının sağındaki talî kapıdaki kitabede başlanma tarihi H.841 (M.1437-38), tamamlanma tarihi H.851 (M.1447-48); avlunun batı kapısı üzerindeki kitabede de başlanma tarihi H.847 (M.1443/44), tamamlanma tarihi H.851 (M.1447-48)'dir. Caminin bunlardan en erken ve en geç tarihler arasında (1437-38/1447-48) yapıldığını çıkarımına ulaşmak mümkündür.[435]

Seyahatnâme'de, sadece Edirne şehrine değil bütün İslaam diyarlarına şan ve şöhret verdiği belirtilen caminin yapım masrafı konusunda şu açıklamalar yapılmaktadır:

---

[430] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[431] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 339.
[432] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 23.
[433] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 102.
[434] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 55.
[435] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 339.

"*Ammâ hakkâ ki sâhibu'l-hayrât Koca Murâd Hân-ı Sânî cülûs-ı evvelinde Anadolu'da İzmir kal'asın Kaydefâ nesli Rûm kefereleri destinden feth etdükde cemî'i hazâ'in ü defâ'iniyle ahz-u kabz eyleyüp ol genç-i Kârûn'u bu Üçşerîfeli câmi'ine sarf eylemişdir.*

"*Bu câmi'in cemî'i seng [u] ahşâbâtı ve gayrı levâzımâtı hesâb olunup bir miskâl taşı bir altun olmuş, derler. Hattâ Timurtaş Paşazâde Elvend Beğ binâ emîni imiş. Anların tahrîri üzre bu câmi'in masârıfına hemân zer-ı hâlis kısmından yedi bin kîse mâl-ı İzmir sarf olunmuşdur. {Sâ'ir sîm-i hâlis memsûk-i râyic masârıfın Hudâ bilür demişler} Zîrâ ihsân bâbı meftûh olmağıla ekâlim-i seb'ada ne kadar fünûn-ı şettâya mâlik üstâd-ı kâmiller var ise kerem kânı Murâd Hân'ın keremin görmeğe gelüp her biri bu câmi'de birer ibret-nümâ âsâr komuşdur.*"[436]

Rıfat Osman Tosyavizade de caminin İzmir'in fethi sırasında elde edilen ganimetlerden yedi bin kese harcanarak yapıldığını anlatmaktadır.[437] Ayrıca bu caminin inşası için Sırbistan ve Macaristan fütuhatındaki ganimetlerden de faydalanıldığı bilinmektedir.[438] Daha sonra Sultan II. Murad, Kosova Vilâyeti dâhilînde bulunan Kratova memleketini bu camiye vakfetmiştir.[439]

Üç Şerefeli Cami, Osmanlı mimarisinin en görkemli eserleri olan merkezi planlı camilerin ilk örneğidir.[440] Evliyâ Çelebi, bu caminin mimarisinin tatlılığını, inceliğini, zarifliğini ve temizliğini başka hiçbir yerde görmediğini, caminin mimarının bütün becerisini bu yapı için sarf etmiş olduğunu ifade etmektedir.[441]

Evliyâ Çelebi, toplamda beş adet olduğunu belirttiği caminin kapıları hakkında şu bilgileri vermektedir:

---

[436] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[437] *Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Evkaf-ı…, s. 48.*
[438] M. Tayyib Gökbilgin, "15. Asrın Birinci Yarısında, 2. Murad Devrinde Hıristiyan Birliği Ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı,* 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 134.
[439] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 102.
[440] M. Baha Tanman, *a.g.e.,* s. 350.
[441] EÇS, 3. Kitap, s. 244.

"*Bu câmi'in cümle beş aded bâb-ı sa'âdetleri var. Her kapunun atebe-i ulyâları üzre tarz-ı kadîm celî hatt-ı müzehheb ile Arabî târîhler vardır. Ammâ gayet girişmeli hatt-ı muğlak olmak ile tahrîr olunmadı. Mezkûr bâb-ı mu'allâların ikisi yemîn ü yesâr bâb-ı üstüvârlardır. Üç adedi cânib-i kıbleye mekşûfdur. Orta kıble kapusu üzre celî hat ile mestûr olan târîh-i zîbâdır:*

""*Câmi'-i Murad b. Mehemmed Hân, sene tis'a bi-gayri elifin ve semâniye mi'e*" *tahrîr olunmuşdur.*"[442]

Günümüzde, camide dört kapı bulunmaktadır; bu kapılardan üçü kıble duvarında, diğeri ise caminin güney cephesinde, çarşıya bakan yerdedir. İnşa edildiğinde hünkâr mahfili bulunmayan yapıya, H.1176 (M.1762) tarihinde Sultan III. Mustafa tarafından hünkâr mahfili yaptırılmıştır.[443] Ekrem Hakki Ayverdi, hünkâr mahfilinin yapıldığı tarihte, caminin mihrap kısmının solundaki köşede bulunan pencerenin kapıya dönüştürüldüğü; 1935 yılında da bu kapının hünkâr mahfiliyle birlikte kaldırıldığı belirtmektedir.[444]

Pencereden dönüştürülen kapıyı, yapılış tarihi sebebiyle Evliyâ Çelebi'nin göremediği düşünüldüğünde, *Seyahatnâme*'de caminin kapılarının bir fazla belirtildiği görülmektedir.

Evliyâ Çelebi, caminin orta kıble kapısı üzerinde celi yazı ile yazılmış bir kitabe bulunduğunu belirtmektedir:

"*Orta kıble kapusu üzre celî hat ile mestûr olan târîh-i zîbâdır:*

"*Câmi'-i Murad b. Mehemmed Hân, sene tis'a bi-gayri elifin ve semâniye mi'e*" *tahrîr olunmuşdur.*"[445]

---

[442] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[443] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 55-56.*
[444] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 45.
[445] EÇS, 3. Kitap, s. 243.

Fotoğraf 24: Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)

1. بسمله ادخلوها بسلام أمنين (kûfi)

2. امر بعمارة هذا الجامع الشيخ السلطان ابن السلطان زين الدنيا والدين ابو الفتح مراد خان

بن محمد خان خلد الله ملكه فى سنة تسع و اربعين و ثمانمايه 252

Şekil 5: Cümle Kapısı Kitabesinin Arapça Metni[446]

[446] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 156.

Bu kitabenin açıklaması şu şekildedir:

"*Bu mübarek caminin yapılışını, dünya ve din sultanının oğlu, fetih babası Mehmed oğlu Murad Han-Allah mülkünü daim kılsın- sekiz yüz kırk dokuz senesinde emretti.*"[447]

Evliyâ Çelebi, bu kitabede yazan tarihi okurken hataya düşerek, H.849 (M.1445-46) olan tarihi H.809 (M.1405-06) olarak belirtmiştir. Zaten caminin kitabelerindeki yazılar hakkında "*Amma gayet girişmeli muğlak yazılardır.*" diyerek bu yazıları okumakta zorlandığını ima etmektedir. Kitabede bahsedilen tarihin, kapı kemerinin bağlanıp taşın konduğu sene olduğu düşünülmektedir.[448]

Seyahatnâme'de caminin iç ölçüleri şu şekilde belirtilmiştir:

"*Bu kıble kapusundan tâ mihrâba varınca derûn-ı câmi' tûlen yüz kademdir. Ve arzen iki yüz elli ayakdır.*"[449]

Evliyâ Çelebi'nin kıble kapısından mihraba varıncaya kadar 100 ayak, genişlik olarak da 250 ayak olarak vermiş olduğu mesafeyi adımladığımızda; kıble kapısı ve mihrap arası mesafenin işaret ettiği uzunluğa yakın bir değer çıktığını, genişliğinin ise yaklaşık 225 ayaklık bir uzunlukta olduğunu gördük. Üç Şerefeli Cami'nin planı, o döneme kadar yapılmış enine planlı camilerin en uzunudur.[450] Cami içi yaklaşık 2.000 metrekare olup dikdörtgen biçimindedir.[451]

---

[447] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 57.*
[448] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 156.
[449] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[450] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 89.
[451] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 48.; Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Rehnüması..., s. 26.*

Fotoğraf 25: Üç Şerefeli Cami'nin İç Kısmı (2010)[452]

Evliyâ Çelebi, caminin bütün kubbelerinin mavi renkli kurşun ile kaplı olduğunu; bu kubbelerdeki ve duvarlardaki nakışların, Acem' den yetmiş deve yükü renkli boyalar getirilerek, "*Acem Mâni*" tarafından yedi yılda yapıldığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de renklerin iç içe olduğu, etkileyici sanat eserleri için genellikle "*bukalemun*" kelimesini kullanan Evliyâ Çelebi, bu kubbelerin nakışlarını da "*ibret-nümâ nakş-ı bukalemun*" şeklinde ifade etmektedir.[453] Üç Şerefeli Cami'nin kubbeleri hakkında *Seyahatnâme*'de yer alan diğer ifadeler şu şekildedir:

"*Ve cümle amelî (---) aded amûd-ı sitte üzre beş aded kubbe-i nîl-gûn-ı ibret-nümûnlardır kim her biri kubbe-i eflâkden nişân verir.*

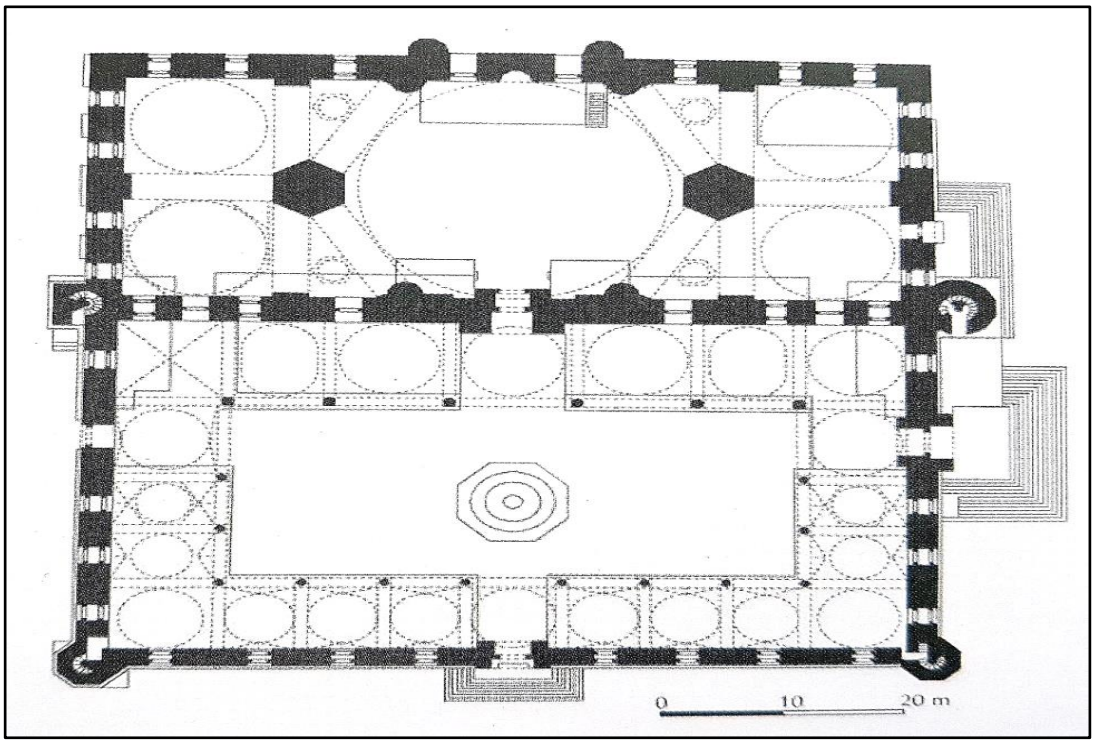
Bu beş aded kubbe-i acîbe ve garîbenin derûnuna üstâd-ı nakkaş niçe bin elvân la'lî ve siylû ve lacüverd ve semâyî ve sebz-gûn ve asfer-gûn boyalar ile eyle nakş-ı bukalemun-ı ibret-nümûn etmiş kim im'ân-nazar ile temâşâ eder ma'ârif-şinâs engüşt-ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân dem-beste ve ser-gerdân olur. Gûyâ bu beş aded kubbe-i azîmlerin nakşını Nakkâş-ı ezel yed-i kudret ile resm etmişdir. Behzâd ve Mânî

[452] Mustafa Cambaz, "Üç Şerefeli Cami'nin İç Kısmı/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018)
[453] EÇS, 3. Kitap, s. 244.

bir ser-i mû kilk-i cevâhir-i nisârın çekmede âcizlerdir. Erbâb-ı ma'ârife nihân u pinhân değildir.

Ve bu penc-i kubbe içre olan nakş-ı ibret-nümâlar bir kubbede olan boyalar ve bir kubbede olan keyfiyyet-i tarh-ı mersûmlar bir kubbe-i nîl-gûnda yokdur. Ve bu kıbâb-ı ibret-nümâlar pespâye olmağıla gâyetü'l-gâye {latîf} seyr olunur."[454]

Evliyâ Çelebi, Üç Şerefeli Cami'nin kubbe sayısını eksik belirtmiştir. Camide 9 kubbe bulunmaktadır. Bunlar; merkezi mihrap-taçkapı ekseninde yer alan 24,10 metre çapındaki ana kubbe, yan kanatların üzerindeki 10,80 metre çapında ikişerden dört kubbe ve araları dolduran dört adet küçük kubbelerdir. Merkezdeki büyük kubbe, kesme taşla örülmüş 6 adet geniş kemerle taşınmaktadır. İzdüşümleriyle bir altıgen meydana getiren bu kemerler, doğu ve batıdaki 2 tanesi serbest, güney ve kuzeydeki 4 tanesi de duvarlara gömülmüş olan, kesme taş örgülü 6 payeye oturmaktadır.[455]

Şekil 6: Üç Şerefeli Cami Planı.[456]

[454] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[455] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 343.
[456] ETKVE, Cilt: 1, s. 51.

Evliyâ Çelebi, caminin mihrabı, minberi ve müezzinler mahfili hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve mihrâb [u] minberinde envâ' ı gûn fusûs-ı mukavvim mahkûk gûnâ-gûn-ı ibret-nümûn ruhâm-ı ma'kûk-ı ile ma'kûd kılınmışdır. Ve mehâfil-i mü'ezzinân-ı eczâhân kürsîleri köşe be-köşe umk-ı mencûklar ile ve beyâz ve siyâh, ahmer-gûn ve gayri gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymetler ile ârâste ve seng-i aynu'l-hûr ve aynu'l-hirre mânendi hurda taşlar ile münakkaş-ı pîrâste olmuş makâm-ı meşâyihân-ı hümâm kürsîleridir.*"[457]

Caminin mermerden yapılmış mihrabı, geniş, derin ve basit bir çerçeve ortasındadır; yaşmağı, üstü kesik bir kubbe olup dört tam, iki yarım yaprakla süslüdür; kesik yerin alt kısmı prizmatiktir, üstünde sivri kemerli bir kubbecik bulunmaktadır. Aynasında kufi Besmele ile Küllemâ Ayeti bulunmaktadır ve en üst kısmında bir taçla süslenmektedir. Mihrab köşesinde sütunçelerin taşı koyu yeşil konglomera olup, burmalı bir bileziği, iki sıra sarkıtlı başlığı ve kaidesi bulunmaktadır.[458]

Fotoğraf 26: Üç Şerefeli Cami'nin Mihrabı (2018)

[457] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[458] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 140.

Caminin minberi de tamamen mermerdir; yanlarda silmelerden başka bir şey bulunmamaktadır. Yükselici bir kemer karşıdan karşıya bağlantıyı sağlar, köşelerinde siyah denecek kadar koyu fes rengi sütunceler ve başlık ve kaidesinde yaprak gibi ufak istalaktitler bulunmaktadır. Kapı aynasında Kelime-i Şehadet yazılıdır.[459]

Fotoğraf 27: Üç Şerefeli Cami'nin Minberi (2018)

Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği sedef kakmalı, çeşit çeşit değerli taşlarla süslü rahleler, cüz kürsüleri ve müezzin mahfili ahşap şebekesi bugün mevcut değildir.

[459] Gös. yer.

Günümüzdeki kapının iki yanında 4 x 5 metre ölçüsünde iki müezzin mahfili bulunmaktadır.[460]

Evliyâ Çelebi, caminin sol tarafındaki kürsünün üzerinde bulunduğunu belirttiği bir Kelam-ı Kadim hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve bu câmi'in sol tarafında olan kürsî üzre bir kelâm-ı kadîm vardır. Zamânemiz hattâtları ol gûne kalem-i kelâm-ı kudreti yazmağa iktidârları [152b] yokdur. Ve eyle kelâmullah-ı kebîrdir kim bu kürsî ancak anın içün binâ olunmuşdur. Kırâ'at olunmasıyçün başka dörd kademe soffası vardır. İki âdem yerinden kaldırmak ihtimâli yokdur. Tâ bu mertebe kelâmullah-ı azîmdir. Garâbet anda kim hattât üstâd bunu niçe tahrîr etdi, ta'accüb-i temâşâ andadır. Ve ol kadar hüsn-i hatdır kim âyetün min âyâtillahdır*."[461]

Evliyâ Çelebi'nin sözünü ettiği süslü ve sanatkârane yazılarla yazılmış olan Kelam-ı Kadim günümüzde bulunmamaktadır. Bu ve bunun gibi sanatkârane birçok eserin çalınmış olduğunu Rıfat Osman Tosyavizade'nin vermiş olduğu bilgilerden öğrenmekteyiz.[462]

*Seyahatnâme'*sinde Üç Şerefeli Cami'nin mihrabı önünde bir çiçek bahçesinin bulunduğu belirten Evliyâ Çelebi, bu bahçeden gelen çiçek kokularının tüm camiyi sardığını, Eski Cami'de olduğu gibi burada da namazda saflar arasına bu çiçeklerden konulduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

"*Ve cânib-i etrâfında tarz-ı kadîm hurde pencerelerin kıblesi hâricinde bir şükûfezâr, gül'izâr, lâle'izâr bâğçesi var. Anda olan ezhârâtın râyiha-i tayyibesi cemâ'atin bînîsin mu'attar eder. Bunun dahi mütevellîsi cânib-i vakfdan derûn-ı câmi'i sâf sâf fâğfûrî ve Kâşî çini soffalar ile gûnâ-gûn verd-i handânları ve benefşe*

[460] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 140.
[461] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[462] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 58.*

ve reyhânları dizüp cümle ehl-i salâtın dimâğları mu'attar olup cemâ'atin câmi'den taşra çıkacakları gelmez. Bu mertebe bir câmi'-i mu'attardır."[463]

Seyahatnâme'de küçük ve eski tarzda olduğu belirtilen cami pencereleri; 21 altlık, 21 üstlük, 12'si büyük kasnakta, 16'sı küçük kasnaklarda olmak üzere 70 adettir. Fakat bu pencerelerin verdiği ışık yeterli olmadığı için içerisi loştur.[464]

Evliyâ Çelebi, Osmanlı mimarisindeki ilk örnek olmasına rağmen tasarımı ve ayrıntılarıyla şaşırtıcı bir ustalık sergileyen Üç Şerefeli Cami'nin şadırvan avlusu[465] hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Bu harem-i ferah-fezânın tûlu kâmil yüz kademedir. Arzen kâmil iki yüz kademedir. Ve üç aded harem kapusudur. Bâb-ı yemîni ve bâb-ı kıblesi yedişer aded taş nerdübânlar ile urûc olunur, ammâ bâb-ı yesârı nerdübânsızdır. Bu haremin cânib-i erba'asında yan soffaları üzre {18 aded} ahmer-gûn ve sebz-gûn ve amûd-ı somakiler ve sütûn-ı zenbûrîler ve imâd-ı yarakânîler ve mermer-i hâmlar ve ebr-gûn direkler var kim kırk bir sene seyâhat etdiğimiz dâr-ı diyârlarda nazîrin görmedik. Serâmed amûd-ı gûnâ-gûnlardır kim gûyâ her biri bu câmi'de tâ'at [u] ibâdât-ı Yezdân etmeğe el bağlamış amûdlardır kim misli gûyâ vech-i arzda İslâmbol'un Süleymâniyye'sinde ve Kuds-i şerîf'in Mescid-i Aksâ'sında ola.*

Ve bu mezkûr elvân sütûnlar üzre kâmil yigirmi aded kubbe-i mînâlardır. Her biri alemleriyle haremin etrâfın müzeyyen edüp her bir kıbâblar hübâb-misâl alem olmuşdur. Bunda dahi bir ibret-nümâ temâşâgâh oldur kim üstâd-ı Mânî nakkâş, yed-i tûlâsını ayân etmek içün bu yigirmi aded kıbâblara var makdûrun sarf edüp eyle kıl kalem urmuşdur kim cemî'i ressâm-ı dünyâ temâşâsına gelüp kıl kadar aybın bulmamışlardır.

Ve yigirmi aded kubbe-i ser-nigûnların derûnunda olan nakş-ı bukalemun-ı ibret-nümûn-ı ber-kubbe olan bir kubbede yokdur. Garâbet anda kim her birinin tarh

[463] EÇS, 3. Kitap, s. 243.
[464] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 139.
[465] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 348.

[u] tarzı ve elvân boyaları birer kubbede başka başka gûne resm olunmuşdur. Bir acâ'îb dahi oldur kim üç yüz altmış yıldan berü Edirne şehrinin şiddet-i şitâsından ve kemâl-i harâretinden ile'l-ân bu kadar elvân boyaların rengâmîzlerine tagayyür gelmemişdir. Gûyâ henim Nakkâş-ı Ezel destinden çıkmışdır. Cemî'i musavvirân-ı nakkâşın sûretinde nûr yokdur, ammâ bu kıbâblar serâpâ pür-nûr olup şükûfe-i bukalemûnu gûyâ zî-rûhdur. Âyîne-vâr bir gûne mücellâdır kim şa'şa'ası temâşâ edenlerin rûyine pertev urur.

Ve bu haremin cânib-i erba'asında olan pencereler üzre gûnâ-gûn ibret-nümûn hatlar ile kasâ'idler tahrîr olunmuşdur. Bu harem-i dil-küşâ eyle ruhâm-ı mermer-i hâm ile mefrûşdur kim her seng-i hurdenin imtizâcına âdem hayrân kalup gûyâ yekpâre der. Bir seng-i ma'kûk bir gayr-i hacer-i mahkûkdan bir mûr-ı pâ farkı yokdur. Gûyâ cümle hacerât-ı kesîre yek-pâre olup eyle mücellâdır kim cümle benî Âdem'in reng-i rûları nümâyândır."[466]

Evliyâ Çelebi'nin, uzunluğunu 100 ayak, genişliğini ise 200 ayak olarak vermiş olduğu cami avlusunu adımladığımızda; avlu uzunluğunun *Seyahatnâme*'de belirtilen değere yakın bir değer olduğunu, genişliğin ise eksik hesaplandığı tespit edilmiştir. İç alanı 60,70 x 35,50 metre olan cami avlusunun; batı, kuzey ve doğu yönlerine açılan birer kapısı bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi cami avlusunun kıble kapısına ve sağ taraftaki kapıya merdivenle çıkılırken, sol kapı merdivensizdir. Bunun sebebi caminin meyilli bir araziye yapılmış olmasıdır.[467]

[466] EÇS, 3. Kitap, s. 243-244.
[467] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 152.

Fotoğraf 28: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusunun Batı Yüzündeki Kapı (2010)[468]

Avlunun etrafındaki on sekiz direk ve son cemaat yerinin önündeki altı direk 133-135 santimetre çapında yuvarlak yığmadır. Her biri beşer parça mermerden meydana gelmiştir. Başlıkları eski yapıdan kalmadır. Revakın geriye kalan direklerinin hepsi yekparedir. Çoğu beyaz mermerdir; avlunun batı tarafındaki orta kapının yanlarındakiler yeşil Eğriboz taşı, bir ikisi de granittir. Çapları genellikle 53-55 santimetredir; köşedekiler ve iki yan kapıdakiler 65-69 santimetredir. Revakın çarşı tarafındaki kapısı önünde olan kemeri, karşısındakinden 33 santimetre daha büyüktür. Başlıkların çoğu üç dört sıra istalaktitlidir, içlerinde püsküllü ve eskimiş olanlar bulunmaktadır.[469] 1763 ve 1764 yıllarındaki onarımında üstyapısı yenilenen birimler de dahil olmak üzere, revaklardaki bütün başlıklar ve bunlara oturan sivri kemerler özgünlüğünü korumuş ya da aslına uygun biçimde onarılmıştır.[470]

[468] Mustafa Cambaz, "Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusu/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).
[469] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 144.
[470] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 342.

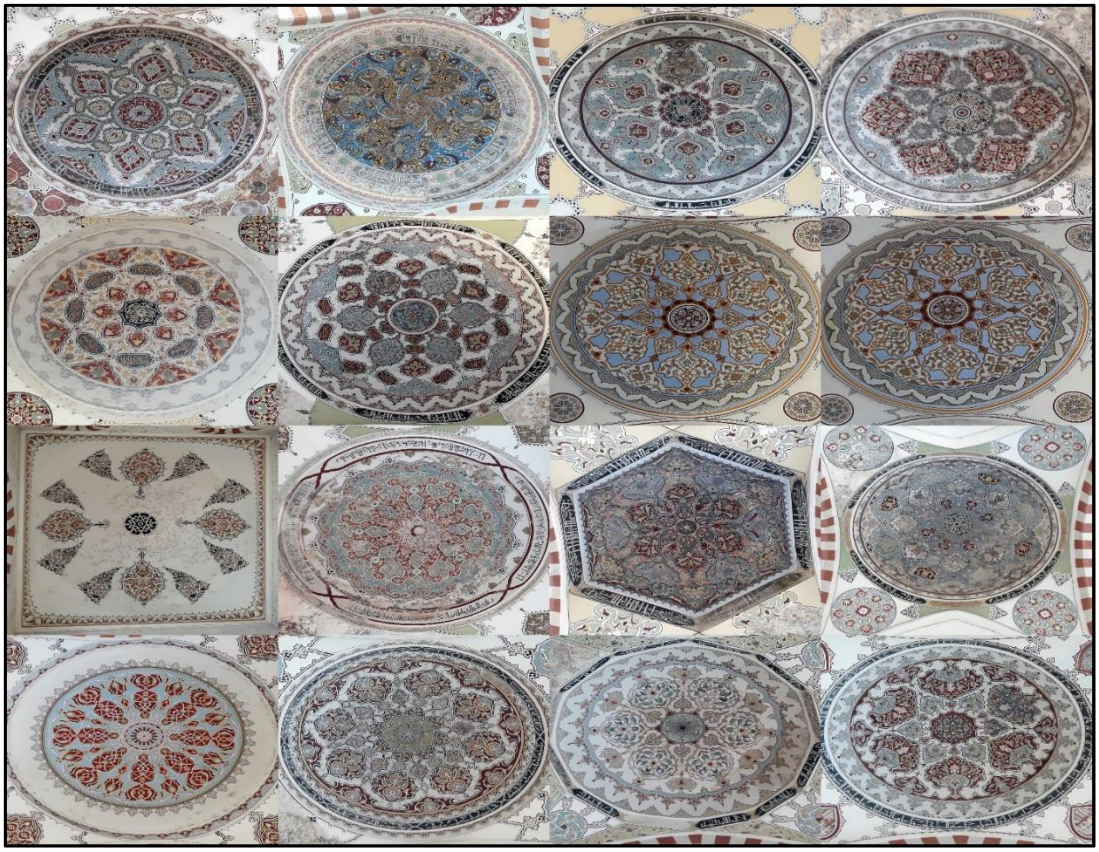
Fotoğraf 29: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusu (2010)[471]

Evliyâ Çelebi'nin kubbe sayısını 20 olarak verdiği cami avlusunu kuşatan revaklar 22 birimden oluşmaktadır. Güney yönünde, harim duvarı boyunca uzanan, diğer üç kanattan daha büyük ve yüksek tutulmuş olan yedi birim son cemaat yerini meydana getirmektedir. Son cemaat yerinin ekseninde, harime açılan taçkapının önündeki birim, ayrıca avlunun dış köşelerindeki ve girişlerin önündeki birimler kare, geriye kalan on altı birim dikdörtgen planlıdır. Günümüzde güneydoğu köşesindeki tekne tonozlu birim dışında hepsi kubbelerle örtülüdür.

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi her kubbede farklı desenler bulunmaktadır. Doğu, batı ve kuzey revaklarının kubbeleri (batı girişinin önündeki hariç) ilk yapıdan kalmadır ve özgün kalem işi bezemelerini koruyabilmiştir. Ayrıca harimdeki kubbelerden bazılarında ve son cemaat yerinin doğu ucundaki tekne tonozda da son onarım sırasında özgün kalem işleri gün ışığına çıkarılmıştır.[472]

---

[471] Mustafa Cambaz, "Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusu/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).
[472] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 341-347.

Fotoğraf 30: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusundaki Kubbelerin Desenleri (2018)

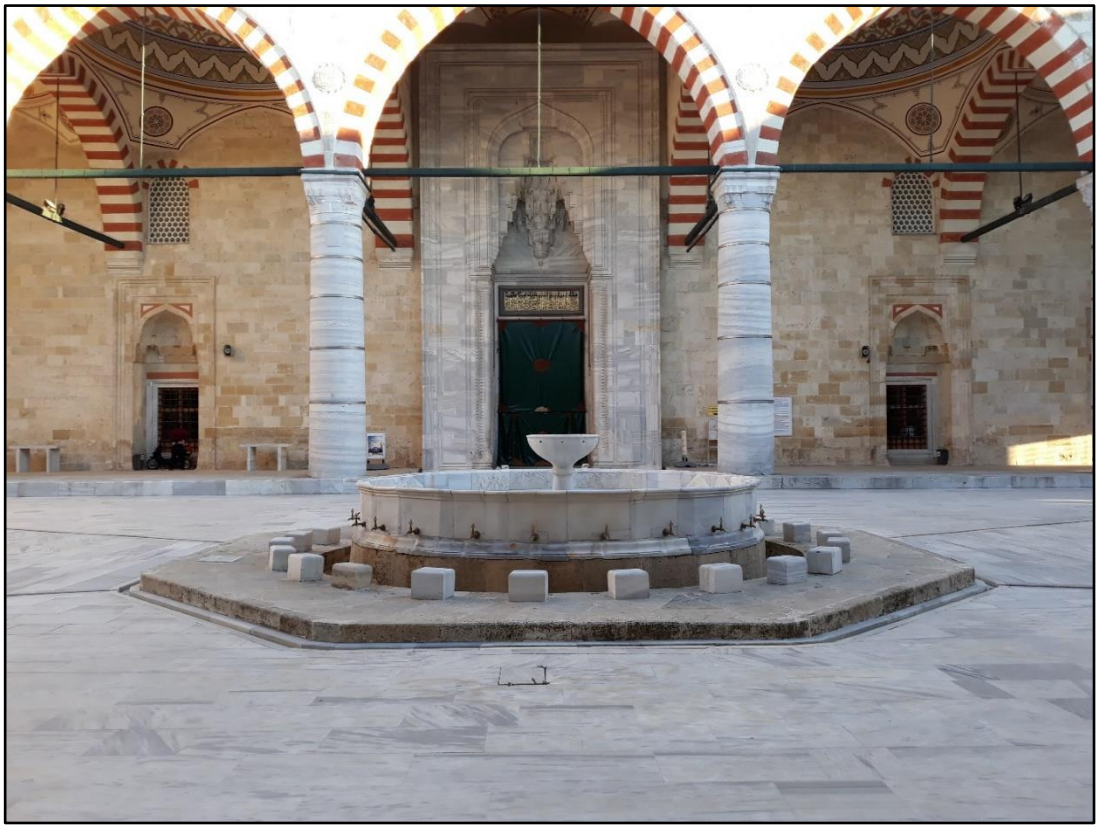
Cami avlusunu kuşatan doğu, batı ve kuzey duvarlarında, aynı düşey eksen üzerinde ikili gruplar halinde düzenlenmiş toplam 34 adet pencere yer alır. Bu ikili takım düzeni yalnızca son cemaat yerinin yanlarında bozulmakta, buradaki alt pencereye iki tane tepe penceresi tekabül etmektedir.[473] Bu pencerelerin üstünde üçgen şeklindeki başlıklar içine döşenmiş eski Osmanlı çinilerinin büyük bölümü yok olmuş ve yalnız iki pencerede kalmıştır.[474]

Evliyâ Çelebi, zemininin ham mermerle döşendiğini belirttiği cami avlusunun ortasında bulunan şadırvan hakkında şu bilgileri vermektedir:

[473] M. Baha Tanman, *a.g.e.,* s. 342.
[474] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 58.

"*Yine bu haremin tâ vasatında cemâ'at-i kesîreye tecdîd-i vuzû' etmek içün bir havz-ı Hanefîsi var, âb-ı hayât fevvârelerinden pertâb edüp revâne olmadadır. Cümle tâlibân-ı salât andan tecdîd-i vuzû' edüp tâ'at-i Sübhân ederler.*"[475]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği şadırvan; cami avlusunun ortasında, üstü açık ve sekizgen formdadır. Eskiden "*Havz-ı Hanefi*" adı verilen bu şadırvanın abdest musluklarından Eski Cami'nin abdest musluklarındaki gibi kış günlerinde sıcak su aktığı belirtilmektedir. Fakat günümüzde böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Rıfat Osman Tosyavizade, bu şadırvanın üzerine H.1176 (M.1762) senesinde ahşap bir çatı ilave edildiğini fakat ilerleyen yıllarda caminin hüvviyetini bozduğu gerekçesiyle kaldırıldığını belirtmektedir.[476]

Fotoğraf 31: Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvanı (2018)

[475] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[476] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 50.*

Avlunun dört köşesindeki minareler o güne kadar Osmanlı topraklarında bir ilktir. Bu yapıyla birlikte minare sayısı ikiden dörde çıkarılmıştır.[477] Evliyâ Çelebi, caminin minareleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve bu haremin cânib-i erba'asında çâr-rükn-misâl dörd aded minâre-i serâmedi var kim her biri eflâke ser çekmişdir. Ammâ sağ tarafında olan minâre-i zîbâ Üçşerîfeli olduğundan bu câmi'e Üçşerîfeli derler. Aşağıdaki bir kapudan üç dâne [153a] mü'ezzinân-ı hânendegân girüp minâreye urûc etdükde birbirlerin görmeyüp ve sadâların istimâ' etmeyüp her biri birer tabakaya çıkup bâng-i Muhammedî ururlar. Kerâmet mertebesi bir gûne musanna' ibret-nümâ vâcibü's-seyr bir minâre-i ra'nâdır kim ilm-i mi'mârîsine akl-ı Aristo ermez.*

Ve sol taraftaki minâre iki şerîfelidir. Ve haremin iki köşesinde minârelerin ikisi de birer tabaka burma burma ve şeşhâne mevzûn minâre-i ibret-nümûnlardır. Ve gûyâ cümlesi yek-pâre bânghânelerdir."[478]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi caminin dört minaresi avlunun dört köşesindedir. Birincisi ve en büyüğü sağ tarafta olup üç şerefesi olduğundan "*Üç Şerefeli Minare*" denmektedir. Doğu yönündeki ikinci minare iki şerefelidir. Bu minareye halk arasında "*Baklavalı Minare*" denilir. Yine doğu yönünde Karanfiloğlu Caddesi'ne bakan üçüncü minare bir şerefelidir. Bu minareye önceleri "*Şişhaneli Minare*", günümüzde ise "*Çubuklu Minare*" denmektedir. Dördüncü minare ise cadde yönündedir ve "*Burmalı Minare*" adıyla anılmaktadır.[479] Bu minarelerin hepsi farklı dönemlerde inşa edilmişlerdir; üç şerefeli minare cami ile birlikte, baklava motifli minare Fatih Sultan Mehmet Han döneminde, kuzeydeki tek şerefeli minare Sultan I. Ahmed döneminde, burmalı minare ise Sultan II. Mustafa tarafından yaptırılmıştır.[480] Minarelerin üçü esere sonradan ilave edilmesine rağmen, konumları birbiriyle uyumlu ve yapıyla bütünleşmiş şekildedir.

---

[477] Şenay Özgür Yıldız, "Osmanlı Devri Edirne Camilerinden Ahşap Vaaz Kürsüsü Örnekleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, Ekim 2012, s. 110.
[478] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[479] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 26.
[480] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 89.

Fotoğraf 32: Üç Şerefeli Cami'nin Minareleri (2015)

Seyahatnâme'de belirtildiği gibi cami ile birlikte inşa edilen üç şerefeli minare, hem camiye bu ismin verilmesine sebep olmuş hem de o döneme kadar Osmanlı coğrafyasında yapılan en uzun minare ünvanını almıştır.[481] Uzunluğu külaha kadar 67,62 metre, külahla beraber 76 metredir. Bu minare, Osmanlı Devleti'nde ilk defa üç şerefeli olarak yapılan ve yine ilk defa üç şerefesine de ayrı yollardan çıkılan minaredir. Minare içindeki merdivenlerin ilki, birinci ve ikinci şerefeye; diğeri, ikinci ve üçüncü şerefeye; bir diğeri ise doğrudan üçüncü şerefeye çıkmaktadır. Minarenin başka bir özelliği de kesme taş ile inşa edilmesidir. Bu yapı malzemesinin ilk defa kullanıldığı cami ve minaresi, bu özelliğiyle kendinden sonraki yapılara örnek teşkil etmiştir.[482]

[481] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 89.
[482] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 40, 41-44.

Fotoğraf 33: Üç Şerefeli Minare (2018)

Seyahatnâme'de caminin sol tarafında, iki şerefeli olduğu belirtilen minare ise halk arasında "*Baklavalı Minare*" olarak bilinen, Fatih Sultan Mehmed'in Peykler Medresesini yaptırırken camiye ilave ettirdiği minaredir. Bu minarenin halk arasında "*Baklavalı Minare*" olarak anılmasının sebebi, gövdesindeki kırmızı renk yonu taşlarının baklava şeklinde olmasıdır. Üç şerefeli minarede olduğu gibi bu minarenin iki şerefesine de ayrı yollardan çıkılmaktadır.[483]

[483] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 44.

Fotoğraf 34: Baklavalı Minare (Fatih Minaresi) (2018)

Evliyâ Çelebi'nin "*şeşhane*" yapıda olduğunu belirttiği minare, "*Şişhaneli Minare*" veya "*Kaval Minare*" isimleriyle anılmaktadır. Günümüzde ise genellikle "Çubuk Minare" denmektedir. Bu isimleri almasına sebep *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi ölçülü ve düzgün bir gövdeye ve peteğe sahip olması, gövdenin de boydan boya çubuk şeklinde oyuk olmasıdır.[484]

[484] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 44-45.

Fotoğraf 35: Şişhaneli Minare (Kaval-Çubuk Minare) (2018)

Seyahatnâme'de yapısının "*burma burma*" olduğu belirtilen minare; caminin Saraçlar Caddesi tarafında bulunmaktadır. Sultan II. Mustafa'nın yaptırdığı bu minareye hem harem avlusu kapısından hem de dışarıdan girilebilmektedir. Dışardaki kapı harem duvarının dışarı bakan penceresi içindedir.[485]

[485] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 45.

Fotoğraf 36: Burma Minare (2018)

Üç Şerefli Cami'yi anlatırken kullanmış olduğu ifadelerden bu caminin mimarisine ve içerisindeki sanat eserlerine hayranlık duyduğu anlaşılan Evliyâ Çelebi, eser ile ilgili vermiş olduğu bilgilerin sonuna aşağıdaki beyti ekleyerek anlatımına son vermiştir:

"*Râ'eynâ câmi'u'd-dünyâ cemî'â*

Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ"[486]

2.5.1.1.1.5. Gazi Murad Bey Cami (Muradiye Cami)

Muradiye İmareti'ni oluşturan beş birimden biri olan "*Gazi Murad Bey Cami*" günümüzde, "*Muradiye Cami*" ve "*Mevlevihane Cami*" olarak adlandırılmaktadır.[487] Evliyâ Çelebi, bu camiyi anlatmaya başlamadan önce Osmanoğulları'nın kullandığı unvanlar hakkında açıklamalar yapmış, "*Hünkâr*" kelimesinin etimolojisi hakkında şu bilgileri vermiştir:

"*Ol asırda pâdişâhlara beğ derlerdi. Tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân İslâmbol'u feth edüp Akşemseddîn hazretleri sultân dedi ve İslâmbol fethiyçün cemî'i guzât-ı müslimîne Okmeydânı'nda ziyâfet-i azîm edüp eteğine ekmek doldurup somât-ı Muhammedî başında cüyûş-ı muvahhidîne ekmek hûnı bezl etdiğiyçün* "*hûn-kâr*" *dediler.*

İlâ hâze'l-ân ol nefes rûh bulup Âl i Osmân'a sultân ve hünkâr ve pâdişâh derler. Ammâ diyâr-ı Acem'de Âl-i Osmân'a kayser-i şâh derler."[488]

Seyahatnâme, şehirler hakkında önemli bilgiler verdiği gibi, etimolojik kaynak olarak da önemli malzemeler içermektedir. *Seyahatnâme*'de başta yer adları olmak üzere yukarıdaki gibi birçok halk etimolojisi örneği bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi, küçük ve aydınlık bir cami olduğunu belirttiği Gazi Murad Bey Cami'nin bulunduğu yeri şu sözlerle tarif etmektedir:

"*Bir küçük câmi'-i rûşendir. Bir püşte-i âlî üzre inşâ olunmak ile mesîregâh bir câmi'-i ma'bedgâhdır. Lâkin cemâ'at-i kâh kâhdır.*"[489]

---

[486] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[487] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 6, İstanbul 1991, s. 36.
[488] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[489] EÇS, 3. Kitap, s. 245.

Gazi Murad Bey Cami, günümüzde; Muradiye Mahallesi'nde, Muradiye Mescid Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-IIId numaralı pafta, 319 numaralı ada, 10-11-12-13-14-15 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[490] Bu alan, *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi yüksek bir tepenin üzeridir. Cami, Sarayiçi'ne hâkim bir pozisyondadır. Şehir merkezinin uzağında kaldığı için diğer selatin camilerine göre cemaati daha az olmaktadır.

Fotoğraf 37: Gazi Murad Bey Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[491]

Seyahatnâme'de, Gazi Murad Bey Cami'nin banisi ve yapılışı hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Ezîn-cânib bu tavsîf edeceğimiz câmi' sâhibi ol Murâd Beğ'dir kim*

[490] ETKVE, Cilt: 1, s. 71.
[491] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)

.....(1 satır boş) .....

Ahsen-i mesâcid, derler. Mâ-tekaddem câmi‘ olmak içün binâ etmemiş idi. Muhibb-i Celâleddîn-i Rûmî, ya‘nî muhibb-i Hazret-i Monla Hünkâr olmak ile bu âsitâneyi iki kubbeli bir Mevlevîhâne etmişdi. Ba‘dehû içinde bir takrîb eyle kan olup Murâd Hân'a bu ahvâl-i pür-melâl mün‘akis oldukda mi‘mâr u bennâ ve mu‘allimînler gönderüp derûn-ı âsitâneden semâ‘hâne tahtların ref‘ edüp ancak bir minber i peygamber binâ idip ve bir minâre-i serâmed-i sebzgûn inşâ idip e’imme ü hutebâ ve mü’ezzinân ve sâ’ir huddâmân ta‘yîn eyleyüp sonradan câmi‘ olmuşdur. Taşra hareminde ba‘dehû Mevlevîhâne bînâ olunmuşdur. Ve's-selâm.”[492]

Evliyâ Çelebi, Gazi Murad Bey’in bu yapıyı ilk başta Mevlevihane olarak yaptırdığını, daha sonra bu iki kubbeli Mevlevihane’nin içerisinde bir sebeple kan döküldüğünü öğrenen Gazi Murad Bey’in tekke içerisindeki semahane tahtalarını kaldırttığını, yapıya minber ve minare ekleterek camiye dönüştürdüğünü belirtmektedir.

Bir rivayete göre ise H.837 (M.1433) tarihinde bir sabah uykudan uyanan Sultan Murad Han’ın ağaçlarla örtülmüş tepeyi göstererek, rüyasında Hazret-i Mevlana’nın bu tepede bir Mevlevihane inşasını emrettiğini ve derhal inşaata başlanılmasını buyurduğu anlatılmaktadır.[493]

Abdurrrahman Hibrî Efendi[494], Ahmed Bâdî Efendi[495] ve Rıfat Osman Tosyavizade[496] başta olmak üzere çoğu araştırmacı da Muradiye Cami’nin önce Mevlevihane olarak yapılıp sonradan burada işlenen bir cinayet üzerine minare ve minber eklenerek camiye çevrildiğini ve daha sonra da cami yanında yeni bir Mevlevihane inşa edildiğini belirtmektedir.[497]

---

[492] EÇS, 3. Kitap, s. 244.
[493] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 75.
[494] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 24.
[495] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 103.
[496] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 53.
[497] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 36.

Fotoğraf 38: Muradiye Mevlevîhanesi'nin Temel Buluntuları (2000)[498]

Ekrem Hakkı Ayverdi ise Ömer Lütfü Barkan'ın incelediği H.895 (M.1489) yılına ait muhasebe defterini kaynak alarak yaptığı yorumda; bu yapının baştan beri cami olup, sonradan yapılmadığını belirtmektedir. Ayrıca yakın zamana kadar baki olan derviş hücrelerinin ve semahanenin bir tekke için şart olup, sonradan yapılmasına imkân olmadığını; dervişlerin cami içinde barınmasının mümkün olamayacağını bu yüzden onlar için ilk günden ayrıca hücrelerin bulunması gerektiğini belirtmektedir. Yapının mimarisi ile ilgili yapmış olduğu incelemede; minberin sonradan yapıldığını gösterecek herhangi bir işaretin olmadığını, minarenin ise merdivenlerinin iki duvarın da içinde devam etmesinden dolayı sonradan yapılmış olamayacağını belirtmektedir. Abdurrahman Hibrî Efendi ve Evliyâ Çelebi'nin rivayetlerine büsbütün karşı olmadığını da sözlerine ekleyen Ekrem Hakkı Ayverdi; tekkenin semahanesinin ilk yapıda cami içerisinde düşünülmüş olabileceğini, fakat bu planın, sema eden dervişler

[498] EVBM Arşivi

ve mutrib için olduğu kadar, ziyaretciler bakımından da uygun olmadığı görülünce semahanenin yapıdan ayırılmış olabileceğini belirtmektedir.[499]

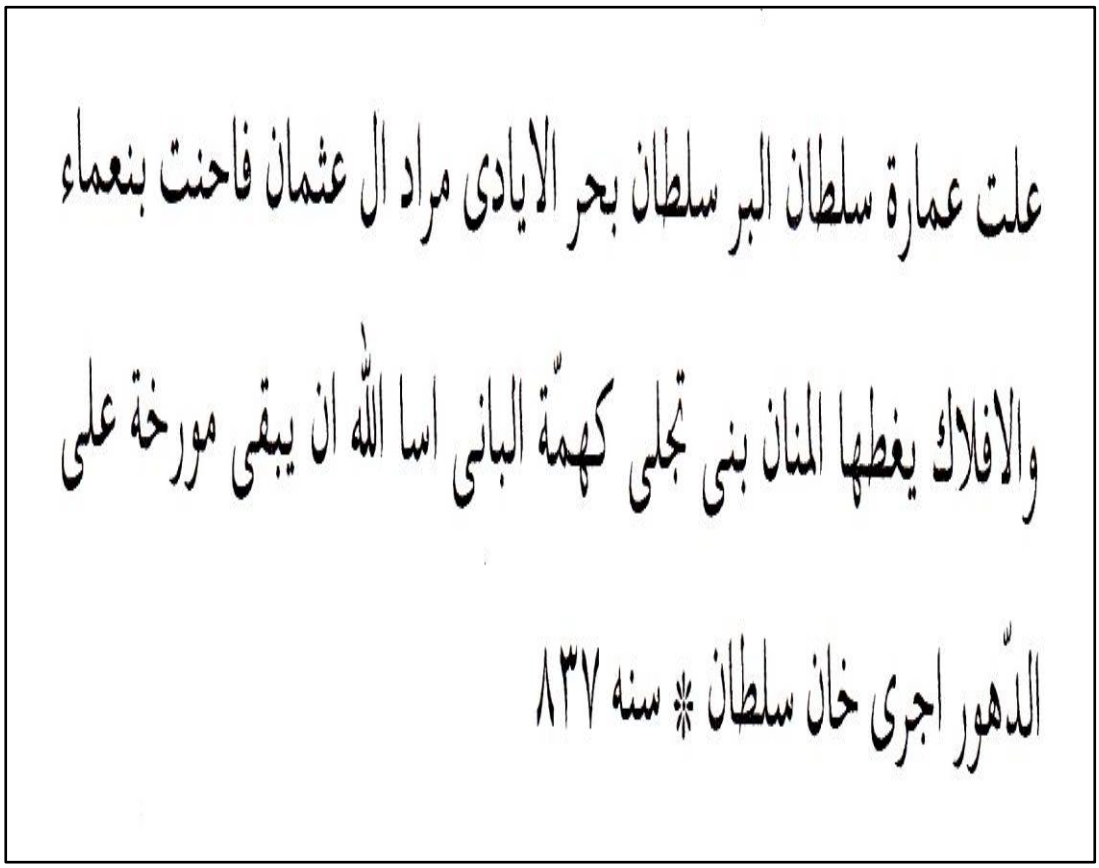
Ratip Kazancıgil, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin incelemiş olduğu kaynağın tarihiyle caminin yapılış tarihi arasında geçen sürenin herhangi bir bölümünde yukarıda bahsedilen kan dökme olayının işlenip, Mevlevihane'nin camiye çevrilmiş veya camiden ayrılmış; imam ve minare tamircisi kadrosunun da vakfiyeye sonradan konmuş olabileceği ihtimalinin bulunduğunu belirtmektedir.[500]

Günümüzde, Gazi Murad Bey Cami'nin cümle kapısı üzerindeki kitabede; "*Kara ve nimetler denizinin sultanı, Osman sülalesinin Murad'ı nimetlere boynunu eğdi. Mennan olan Allah felekleri kaplar. Yapanın himmeti gibi tecelli eden yapıları. Sene- H.837 (M.1433)*"[501] yazılıdır.

Fotoğraf 39: Muradiye Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)

[499] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 109,110-113.
[500] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 38.
[501] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 76-77.

علت عمارة سلطان البر سلطان بحر الايادى مراد ال عثمان فاحنت بنعماء

والافلاك يغطها المنان بنى تجلى كهمّة البانى اسا الله ان يبقى مورخة على

الدّهور اجرى خان سلطان * سنه ٨٣٧

Şekil 7: Muradiye Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabenin Arapça Metni[502]

Yukarıdaki yazıda caminin Mevlevihane olarak inşa edildiğine ve daha sonra camiye dönüştürüldüğüne dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Evliyâ Çelebi, Gazi Murad Bey Cami'nin mimari yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Tûlen yüz elli ayakdır. [153b] Arzı yüz ayakdır. Zîrâ kıble kapusundan mihrâba varınca iki kubbe biri biri önündedir. İçinde aslâ ve kat'â sütûnlar yokdur. Ancak iki yanında müsâfirhâne ta'bîr etdikleri tavhânesi vardır. Âyende vü revende müsâfirîn meks edüp butâbhânede tâb [u] tüvân hâsıl ederler…*"[503]

Evliyâ Çelebi'nin uzunluk olarak 150 ayak, genişlik olarak da 100 ayak olarak vermiş olduğu mesafeyi adımladığımızda; kıble kapısı ve mihrap arası mesafenin

[502] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 76.
[503] EÇS, 3. Kitap, s. 244-245.

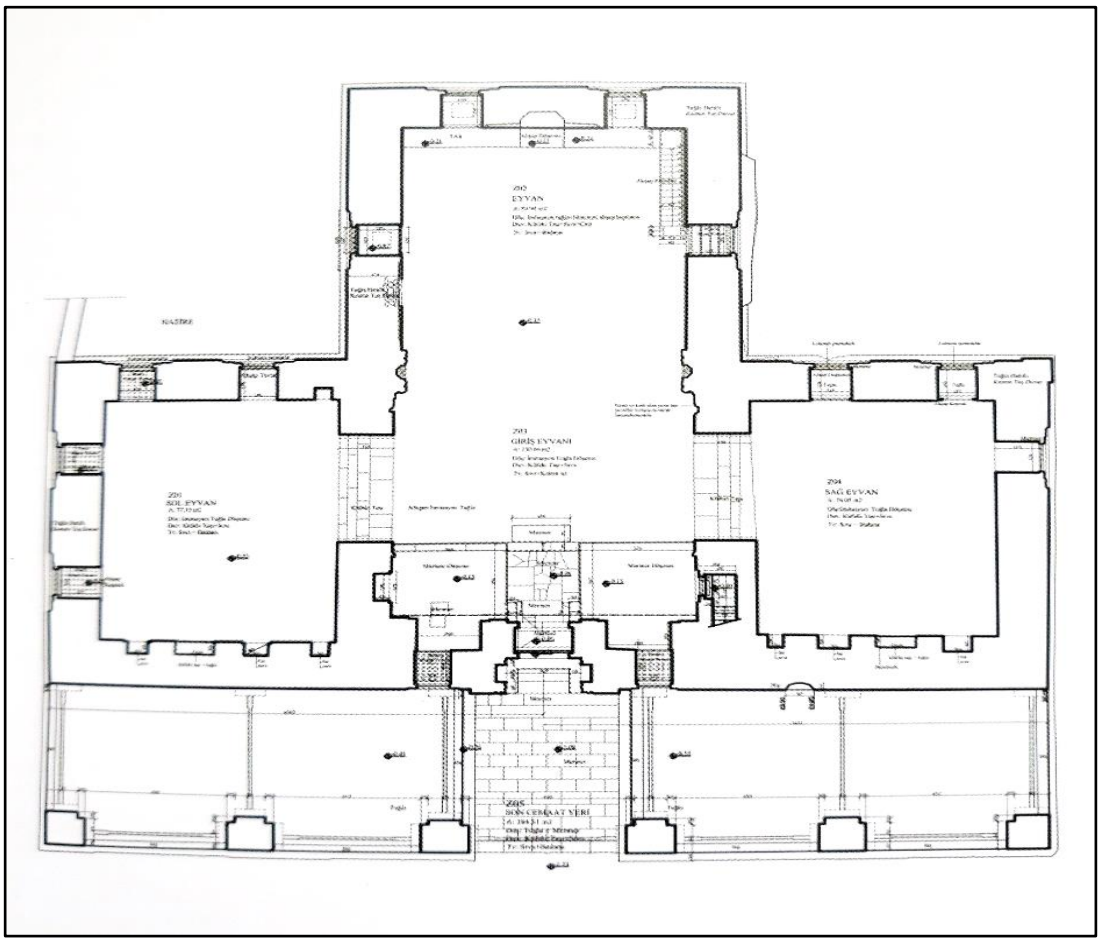
işaret ettiği uzunluktan daha kısa olduğu, yaklaşık 85 ayak geldiği, genişliğinin ise yaklaşık 110 ayaklık bir uzunlukta olduğu görülmüştür.

Fotoğraf 40: Muradiye Cami'nin Kıble Kapısı ve Mihrabı Arası (2018)

Seyahatnâme'de belirttiği gibi caminin kıble kapısıyla mihrabı arasında birbirini takip eden 2 adet büyük kubbe bulunmaktadır. Bu iki büyük kubbenin haricinde caminin yan kısımlarında 2 adet küçük kubbe ve son cemaat yerinin üzerinde 5 adet küçük kubbe bulunmaktadır. Yanlarında tabhanesi bulunan cami, ters T planlı bir yapıdır. Cami kesme taşlarla yapılmıştır ve içerisinde kara renkli sütunlar bulunmamaktadır.[504]

[504] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 104.

Şekil 8: Muradiye Cami Planı[505]

Seyahatnâme'de Gazi Murad Bey Cami'nin minaresi şu şekilde anlatılmaktadır:

"*Ve minâre-i mevzûnu gâyet musanna' sâfî Kâşî çînidir. Şehr-i Edirne içre gûyâ sebz-gûn serv-i mübîndir.*"[506]

İlk yapıldığı zaman Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi yeşil kaşi kaplı olan minare, 1752 yılında gerçekleşen depremde yıkılmış; daha sonra Sultan I. Mahmut tarafından tamir ettirilmişse de eski şekline konmamıştır.[507] 1953 yılındaki depremde de hasar gören minare, kapsamlı bir tamirden sonra bugünkü halini almıştır.[508]

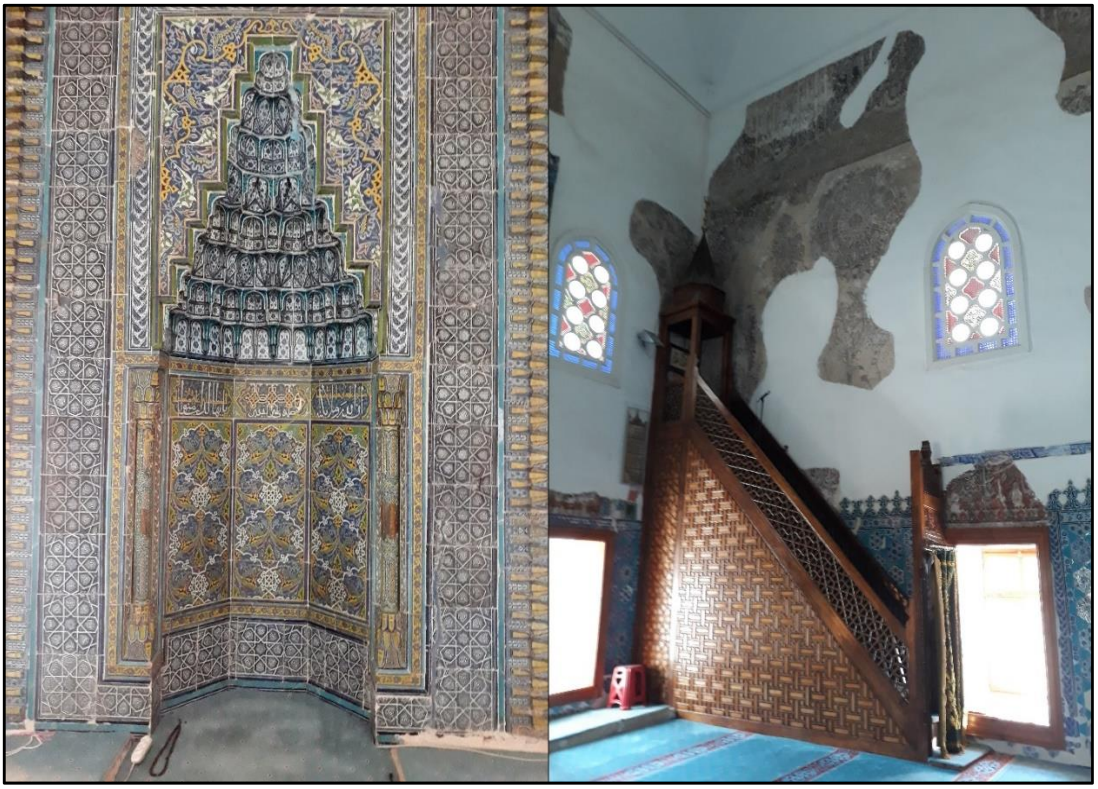
[505] ETKVE, Cilt: 1, s. 72.
[506] EÇS, 3. Kitap, s. 245.
[507] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 58.
[508] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 33.

Fotoğraf 41: Muradiye Cami'nin Minaresi (2018)

Gazi Murad Bey Cami, yeşil kaşi kaplı minaresinin yanı sıra, mihrabı barındıran kanadın duvarlarındaki çini bezemeleri, Bursa Yeşil Cami'dekiyle birlikte Osmanlı döneminin en görkemli iki örneğinden biri olan çini mihrabı, duvarların üst kesimlerinde, kemerlerde ve kubbelerde hala izleri seçilen özgün kalem işleri, taçkapısının mukarnaslı kavsarası ve yan nişleri, korkuluğu şebekeli ahşap minberi, minberin yanındaki pencerede bulunan çubuklu pencere kapaklarıyla mimari süsleme açısından önemli bir yapıdır.[509]

[509] M. Baha Tanman, *a.g.e.,* s. 337.

Fotoğraf 42: Muradiye Cami'nin Çini Mihrabı ve Ahşap Minberi (2018)

2.5.1.1.1.6. Bayezid-i Veli Cami

Seyahatnâme'de Bayezid-i Veli Cami olarak adlandırılan yapı, günümüzde Sultan II. Bayezit Cami ve Yeni İmaret Cami isimleriyle bilinmektedir. Evliyâ Çelebi, "*câmi'-i müferrih*"[510] olarak nitelediği bu yapının bulunduğu yer hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

"*Edirne şehrinin taraf-ı şimâlîsinde nehr-i Tunca kenarında ve bir çemenzâr-ı lâle-zâr düz yerde çâr-kûşe dîvâr üzre bir kubbei azîmli câmi'-i dilküşâdır.*"[511]

Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin merkezinde bulunan Bayezid-i Veli Cami günümüzde; Yeni İmaret Mahallesi'nde, Tunca Nehri'nin kuzeyinde yer almaktadır ve 51L-4d numaralı pafta,783 numaralı ada, 1-2-3 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.

[510] EÇS, 3. Kitap, s. 245.
[511] Gös. yer.

Fotoğraf 43: Bayezid-i Veli Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[512]

Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin içinde cami haricinde; imaret (yemek dağıtım yeri), dârüşşifâ, tıp medresesi, tabhane, köprü, değirmen, çifte hamam, sıbyan mektebi, muvakkithane, mehterhane, su dolabı, şadırvan ve su terazisi bulunmaktadır. Bu birimlerden; çifte hamam, değirmen, su dolabı, mehterhane ve sıbyan mektebi yıkılarak yok olmuştur. Bunlardan çifte hamam, değirmen ve su dolabı' nın yerleri bilinmekle beraber, mehterhane ve sıbyan mektebinin yeri hakkında günümüze bir bilgi ve belge ulaşmamıştır.[513] Bayezid-i Veli Cami, çevresinde toplamda yüzden fazla kubbesi olan bu binaların hepsine hâkim görünüştedir.[514]

Evliyâ Çelebi, caminin yapılış tarihi ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"*Ancak iki kapusu vardır. Sol taraftaki bâb-ı sa'âdet pâdişâhlara mahsûs hünkâr mahfili kapusudur. İkinci kapu kıbleye mekşûf bâb-ı kebîrdir. Bu bâb-ı mu'allânın atabe-i ulyâsında olan târîh-i latîfler bunlardır.*

[512] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)
[513] Enver Şengül, *Müzikle Tedavinin Tarihi Ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası,* Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014. s. 70.
[514] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 83.

"*Yûseru'l-hayrâtu sultân Bâyezîd*

Azze nasrahû dâme bi'l-kadri'l-celîl

Ammere li'l-hakkı hâze'l-mescidî

Lâ-cerem hakkâ lehû'l-ecra'l-cezîl

Hâtifu kad kâle âme'l-ihtitâm

Câmi'u târîhahû "*Hayrun Cemîl*"

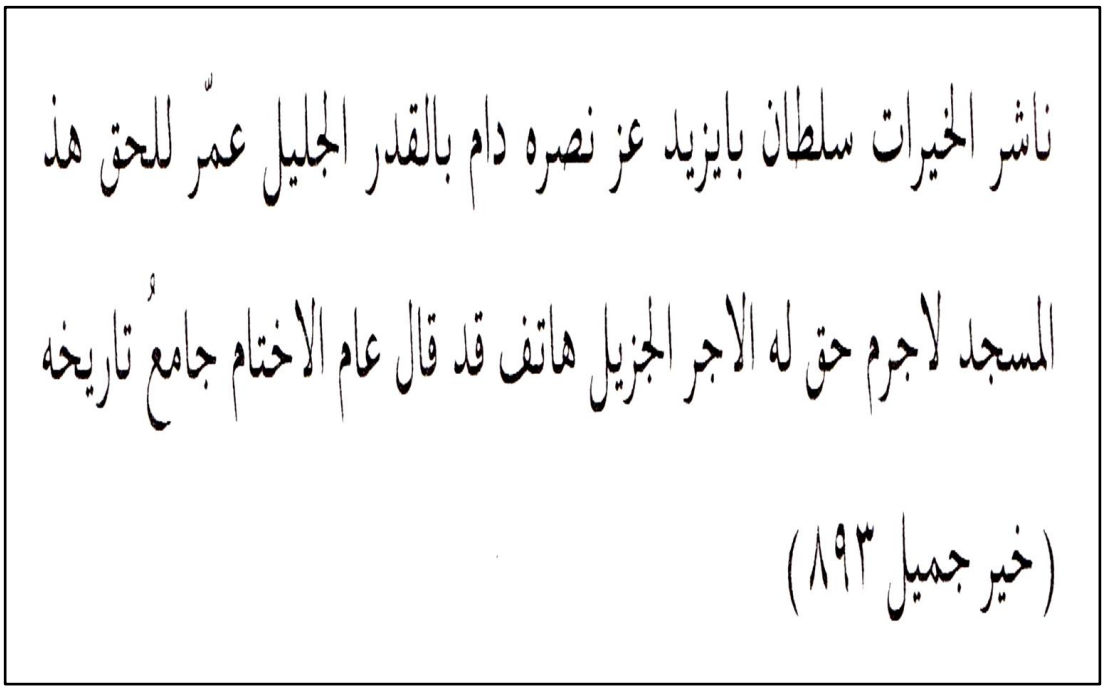
sene 896. [1491]"[515]

Seyahatnâme'de belirtildiği gibi caminin iki kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan biri caminin sol tarafında bulunan padişah mahfiline açılmaktadır. Diğeri ise caminin giriş kapısıdır. Caminin giriş kapısı üzerinde mermerden bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede ki sözler Şeyhül'islam Zenbilli Ali Efendi'ye ait olup yazı Hamdullah'ındır. *Seyahatnâme*'de "*sene 896. [1491]*" şeklinde düşürülen tarih hatalıdır. Kitabenin son satırındaki "*Hayrun Cemîl*" sözü ebcet hesabıyla H.893 (M.1487-88) rakamını vermektedir, bu külliye inşaatının bitiriliş tarihidir.[516]

Fotoğraf 44: Bayezid-i Veli Cami'nin Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Mermer Kitabe (2018)

[515] EÇS, 3. Kitap, s. 245.
[516] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 84.

ناشر الخيرات سلطان بايزيد عز نصره دام بالقدر الجليل عمّر للحق هذ
المسجد لاجرم حق له الاجر الجزيل هاتف قد قال عام الاختام جامعٌ تاريخه
(خير جميل ٨٩٣)

Şekil 9: Bayezid-i Veli Cami'nin Giriş Kapısı Üzerinde Kitabenin Arapça Metni[517]

Bu kitabenin açıklaması şu şekildedir:

"*Hayırların yayıcısı, Sultan Beyazıd, -zaferi aziz olsun. Yüce kadri daim olsun- bu mescidi Hakk için yaptırdı. Şüphesiz çok büyük sevap ona yazıldı. Hatiften bir ses dedi: Bitiş yılı, ''hayrun cemilun (893)''*[518]

Külliyenin yapımında üç mimarın adı geçmektedir. Bunlar; Mimar Hayrettin, Mimar Kemalettin ve Yakup Şah bin Sultan Şah'tır. Bu konuda kesinlik söz konu olmasa da araştırmacıların yaygın görüşü olarak Sultan II. Bayezid döneminin ünlü mimarı Mimar Hayrettin ön plana çıkmaktadır.[519] Caminin inşatı için harcanan paranın miktarı bilinmese de kaynağının Basarabya fethinden elde edilen ganimetlerden sağlandığı düşünülmektedir.[520]

---

[517] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 69.
[518] Gös. yer.
[519] Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı 2011-2015, T.C. Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, s. 56.; Enver Şengül, a.g.e., s. 66.
[520] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 22, Ankara 1991, s. 152.

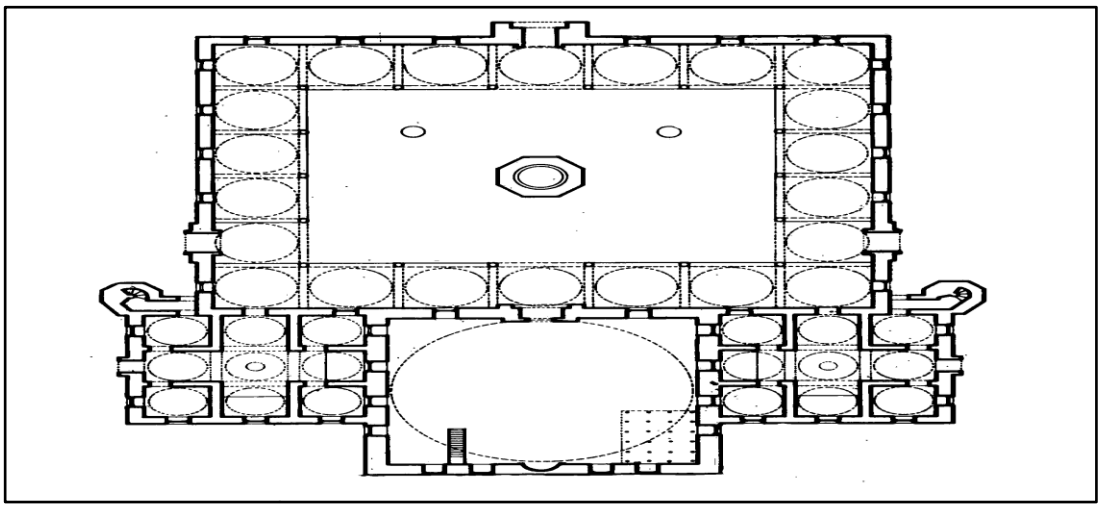
Evliyâ Çelebi, Bayezid-i Veli Cami'nin mimarisi hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ammâ bu câmi'-i Sultân Bâyezîd i Velî mezkûr kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlen seksen beş kademedir. Arzen kâmil seksen ayakdır. Derûn ı câmi'de aslâ sütûnlar yokdur. Ammâ hünkâr mahfili bu câmi'in sol tarafında (---) şeşhâne seng-i harekânî on aded sütûn-ı musanna'lar üzre bir ma'bedgâh ı selâtîn i fevkânîdir. Mihrâbı ve minberi beyâz mermer-i hâmdan mebnî bir makâm-ı imâm-ı hümâmdır. Ve niçe musanna' âvîze vü kanâdiller ile ârâste ve kubbe pervâzelerinde kanâdil tabakasıyla pîrâste olmuşdur. Ve makâm-ı Bilâl-i Habeşî, ya'nî mü'ezzinân mahfili gâyet musanna'dır.*

Ve bu câmi'in yemîn ü yesârında Gâzî Murâd Bey câmi'i-misâl tarafeyninde âyende vü revende müsâfirîn mihmân ü mücâvir olmak içün iki yanında tâbhâneler vardır. Revzenlerinden imâma iktidâ olunur. Ba'zı evkâtda cemâ'at-ı kesîre olsa iki cânibde inşâ olunan tavhânede cemâ'at-i fırâvân tâ'at-ı Yezdân ederler."[521]

Yapıda ibadete ayrılmış olan bölümün üzerini yaklaşık 22 metre çapında dıştan sekizgen kasnaklı bir kubbe örtmektedir.[522] *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi cami içerisinde sütun bulunmamaktadır. Kubbe baldagen denilen dört askı kemere oturtulmuştur ve köşe payeleri tarafından taşınmaktadır. Bu payeler ise kemere pandantifler ile bağlanmıştır.[523] Evliyâ Çelebi'nin kıble kapısından mihraba varıncaya kadar 85 ayak, genişlik olarak da 80 ayak olarak vermiş olduğu mesafeyi adımladığımızda işaret ettiği uzunluklara yakın değerlerin çıktığı görülmüştür. Kare şeklindeki cami, 20,58 x 20,60 metre ölçülerindedir.[524]

[521] EÇS, 3. Kitap, s. 245.
[522] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.,* s. 158.
[523] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 94.
[524] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 83.

Şekil 10: Bayezid-i Veli Cami Planı[525]

Caminin güneydoğu köşesinde hünkâr mahfili bulunmaktadır. *Seyahatnâme*'de 10 adet sütun üzerinde durduğu belirtilen bu yapı 17 mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Somaki mermerden yapılmış olan bu eserin Osmanlı cami mimarisinde inşa edilmiş ilk padişah mahfili olduğu belirtilmektedir.[526]

Fotoğraf 45: Bayezid-i Veli Cami'nin Hünkâr Mahfili[527]

[525] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 158.
[526] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 84.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 70.; Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 95.

[527] Mustafa Cambaz, "Bayezid-i Veli Cami'nin Hünkâr Mahfili/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).

Caminin mihrabı ve minberi mermerden yapılmıştır. Her ikisinin de üzerlerinde çini süsleme bulunmamaktadır. Harimin kuzey duvarının önü, duvar boyunca iki katlı düzenlemesi ile müezzin mahfeli olarak değerlendirilmiştir.[528]

Fotoğraf 46: Bayezid-i Veli Cami'nin Mihrabı ve Minberi (2018)

Caminin iki yanında dokuz kubbeli ve dört odalı birer tabhane bulunmaktadır. Caminin yanlarında bu tabhanelerin içine açılan üçer pencere yer almaktadır. Günümüzde bu pencereler kapatılmış olup bir kısmı dolap olarak kullanılmaktadır.[529] Kapılarından biri caminin son cemaat yerine, diğeri ise dış bahçeye açılan bu tabhaneler; uzak yoldan gelen yolcuların, hastanedeki refakatçilerin, hastaneden taburcu olup nekahat dönemini geçiren kişilerin ücretsiz olarak yatıp, yemeklerini

[528] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.,* s. 158.
[529] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 59.; Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 84.

yiyebilecekleri bir yer olarak hizmet vermiştir.[530] Ayrıca Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi cami cemaatinin çok olduğu zamanlarda bu tabhanelerde namaz kılınmıştır.[531]

Seyahatnâme'de Bayezid-i Veli Cami'nin şadırvan avlusu hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"*Bu harem-i muhterem beyâz mer[mer]-i hâm ile mefrûş olmuş mücellâ ve musaykal ibret-nümâ bir harem-i ra'nâdır kim cemî'i cemâ'atin reng-i rûyları ma'kûk mermere aks-i rûy-ı benî Âdem vurup âyîne-misâl nümâyândır. Tâ bu mertebe üstâd-ı kâmil bu haremin mermerlerine saykal urmuş kim zerre-misâl bir gird-i gubâr bir ân karâr etmeyüp pâk u mücellâ durur.*

Cânib-i selâsında üç aded bâb-ı kebîrleri vardır ve gâyet kadd-i âlî bâb-ı sa'âdetlerdir. Bu haremin cânib-i erba'asında yan soffaları üzre on sekiz aded sütûn-ı mevzûndur. Her amûdu girân-bahâ serâmed imâdlardır. Dahi fevkinde cümle on altı aded kıbâb-ı sağîrlerdir. Cümle (---) aded revzenleri taşra büyük haremlere nâzırdır.

Ammâ bu harem kıbâbları Üçşerîfeli kubbeleri gibi derûnu münakkaş değildir. Hemân cümlesi sâde güzeli kıbâb-ı ebyazlardır. Ammâ bu harem tûlen ve arzen ikişer yüz kademe vâsi' haremdir. Ve tâ ortasında bir âbdest havzı vardır kim şadırvânı havz kubbesine pertâb eder."[532]

Harimin ve tabhane mekanlarının kuzeyinde bulunan, mermer döşemeli avluyu; 18 mermer sütuna dayalı 22 kubbeli, tek sıra revak dizisi çevrelemektedir. Evliyâ Çelebi'nin avludaki kubbe sayısını eksik belirttiği görülmektedir. Bu kubbelerin Üç Şerefeli Cami'nin kubbelerine göre daha sade olduğu görülmektedir. Avlunun son cemaat yeri olarak değerlendirilen güney cephesindeki sütunlarda, somaki adı verilen yeşil renkli devşirme mermer kullanılmıştır. Diğer yöndeki sütunlar ise beyaz ve griye yakın bir renktedir.

---

[530] Enver Şengül, *a.g.e.*, s. 74.
[531] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 59.
[532] EÇS, 3. Kitap, s. 245.

Fotoğraf 47: Bayezid-i Veli Cami'nin Şadırvan Avlusu (2018)

Seyahatnâme'de uzunluğunun ve genişliğinin 200 ayak olduğu belirtilen avluyu adımladığımızda avlu uzunluğunun belirtilenden daha fazla olduğu, genişliğinin ise işaret edilen uzunluğa yakın olduğu görülmüştür. Şadırvan avlusu, 45 x 53 metrekarelik bir dikdörtgen şeklindedir. Bu dikdörtgenin merkezinde üstü açık, sekiz cepheli, mermer bir şadırvan bulunmaktadır.[533] Evliyâ Çelebi, şadırvan avlusunun duvarlarında dıştaki büyük avluya bakan pencerelerin olduğunu belirtmiştir fakat sayısını yazacağı yeri boş bırakmıştır. Avlunun cephelerinde altlı üstlü toplam 32 adet pencere bulunmaktadır.

[533] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 159.

Seyahatnâme'de şadırvanlı avluyu ve camiyi saran büyük avlu hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Ve dört aded sebz-gûn zümürrüd-misâl servler var kim bizzât Bâyezîd-i Velî dest-i şerîfleriyle dikildiklerinden nazar-ı şerîfleri ta'alluk edüp her biri eflâke kad çekmiş müşk-bû serâmed serserî servler, garâbet bu kim birbirinden kadd u kâmetde ve kıyâfetde ve letâfetde aslâ farkları yokdur. [154a] Ve birinin bir nihâl-i nâ-resîdesi ve şu'beleri bir ser-i mû ser-i pâya {varınca} hâric ü âric değildir. Tâ bu mertebe kibâr-ı kümmelîn mansûrî-dıraht servlerdir.*

Ve bu haremden taşra harem-i kebîrin hâk-i pâkinde niçe bin dud ağaçları ile müzeyyen bir haremdir kim tûlen ve arzan yedişer yüz kademe harem-i azîmdir. Cânib-i etrâfında bîmâristân ve dârü'l-it'âm ve kilâr ü mahzenler ve tâbhâne ü kitâbhâne dârü't-tedrîsler ile ma'mûr u müzeyyen haremdir."[534]

Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin, *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi ağaçlarla kaplı büyük bir dış avlusu bulunmaktadır. Dağınık bir plan şeması olan bu dış avlunun içine; kendi avluları olan cami, medrese, dârüşşifâ ve imaret yerleştirilmiştir. Ayrıca medrese ve dârüşşifâ kapılarının açıldığı, duvarlarla çevrili bir avlu daha bulunmaktadır. Bu avlu medrese ve dârüşşifânın ortak kullandığı alandır. Külliyede ana yapılar bir çevre duvarı içine alındığı için yapılar arasında bağlantı görsel boyutta da artmıştır. Aslında yapıların yerleştirilişinde bir düzen göze çarpar. İşleve göre gruplandırılan yapılar hem kendi aralarında birbirleriyle hem de külliyenin genel düzeni ile uyum sağlamışlardır. Dış avlu, yapıların dolayısıyla kişilerin değişen oranda ortaklaşa kullandığı, ağaçlarla kaplı bir toplanma ve sirkülasyon alanı konumundadır.[535] *Seyahatnâme*'de özellikle dut ağaçlarıyla dolu olduğu ifade edilen dış avluda; Sultan II. Bayezid tarafından dikildiği belirtilen dört selvi ağacı günümüze ulaşmamıştır.[536]

[534] EÇS, 3. Kitap, s. 245.
[535] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.,* s. 168-173.
[536] Semavi Eyice, "Beyazıt II Camii Ve Külliyesi", *DİA,* Cilt 6, İstanbul 1992, s. 43.

Fotoğraf 48: Sultan II. Bayezid Külliyesi Dış Avlusu ve Tunca Nehri Önündeki Toprak Set[537]

Evliyâ Çelebi, cami kıblesinin önünde cennet bahçeleri gibi güzel bir bahçe olduğundan bahsetmektedir. Tıpkı Eski Cami ve Üç Şerefeli Cami'de olduğu gibi bu caminin de bahçesinde yetişen çiçeklerin kokularının camiyi sardığını belirtmektedir.[538] Günümüzde böyle bir bahçe bulunmamaktadır. Caminin kıblesinin önünde Tunca Nehri' nin taşkınlarını önlemek için yapılmış olan toprak bir set yer almaktadır.

Evliyâ Çelebi "*birer kadeh-misâl şerîfeli*" ifadesini kullandığı Bayezid-i Veli Cami'nin minarelerini şu şekilde anlatmaktadır:

"*Ammâ bu orta haremin tarafeyninde iki aded minâre-i mevzûnları birer kadeh-misâl şerîfelidir ammâ gâyet rakîk ü serâmed minârelerdir. Hattâ üstâd-ı kâmil ve mühendis-i âmil âkıbet-endîş olup bu kadd [u] kâmetde ve bu nahîf ü za'îf kıyâfetde olan minâreler ihtimâldir kim mürû- ı eyyâm ile zelzeleden ve âfât-ı semâvî ve âfât-ı dehrden münhedim olup câmi'in kubbe-i nüh-tâkına rahne vere mülâhazasıyla merkûm minâreteynleri câmi'den ba'îd tarafeynde olan tâbhâneler beresesinde binâ*

[537] "T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi", https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi (27.09.2018).
[538] EÇS, 3. Kitap, s. 245.

edüp câmi'e muttasıl etmemişdir. Ammâ hakkâ ki minâre-i serâmedlerdir. Kadd i kâmetleri ve kıyâfetleri birbirinden cîr noksân {üzre} olmayup her biri yüz seksener kademe âlî iki gülbânghâne-i makâm-ı Bilâl'ı kârgîr seng-binâ minâre-i zîbâlardır."[539]

Caminin, birbirine oldukça uzakta inşa edilmiş tek şerefeli iki minaresi, tabhanelerin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinin önünde yer almaktadır. Evliyâ Çelebi'nin 180 ayak olarak vermiş olduğu minarelerin uzunluğu, yaklaşık 40 metredir ve bu minarelerde giriş kapısından şerefeye kadar 149 basamak bulunmaktadır. Oldukça yüksek boyutlarda olan minareler, tabhanelerle yatay eksende vurgulanan cami kütlesinin dikey eksende de vurgulanmasını sağlamıştır.[540] Minareler, camiye ve kubbesine geniş bir görünüm katmak için ve kubbeye destek olan tabhanelere ayrı bir destek kuvveti oluşturmak için caminin uzağına tabhanelerin yanına yapılmıştır.[541] Evliyâ Çelebi ise minarelerin olası bir depremde veya başka bir felakette yıkılıp kubbeye zarar vermemesi için camiden uzak yapıldığını belirtmektedir.

Fotoğraf 49: Bayezid-i Veli Cami'nin Minareleri[542]

[539] Gös. Yer.
[540] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 84.; Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.,* s. 159.
[541] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 63.
[542] Mustafa Cambaz, "Bayezid-i Veli Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).

2.5.1.1.1.7. Sultan II. Selim Cami (Selimiye Cami)

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'ni anlatmaya "*Evsâf ı câmi'-i ibret-nümâ-yı bî-misâl, ya'nî Sultân Selîm-i Sânî ibn Sultân Süleymân-ı Zâl aleyhimür-rahmeti Zü'l-celâl*" sözleriyle başlamakta ve bu caminin güzelliğinin ve zarifliğinin anlatılamaz ve tarif edilemez olduğunu ifade etmektedir.[543]

Seyahatnâme'de Selimiye Cami'nin Edirne şehrinde yapılmasının hikmeti, Sultan Selim Han'ın görmüş olduğu kutlu bir rüyaya bağlanmaktadır. Evliyâ Çelebi bu rüyayı şu şekilde anlatmaktadır:

"*İhvân-ı vefâya hafî olmaya kim bu câmi'-i Selîm Hân niçün şehr-i İslâmbol'da binâ olunmadı, denirse bir gice Selîm-i Sânî İslâmbol'da Üsküdar tarafında Fenerbâğçesi nâm mahalde hâb-âlûd iken bî'z-zât Hazret-i Fahru'l-âlemîn'i menâmında görüp ol Mefhar-i Mevcûdât eydür:*

"*Yâ Selîm, Allah ile ahd [u] mîsâk etmiş idin kim 'Eğer fâtih-i cezîre-i Kıbrıs olursam, gazâ mâlından bir câmi' binâ edeyim' demiş, idin. Cenâb-ı Bârî sana Kıbrıs adasının yedi yüz yetmiş mil arzında yüz yetmiş pâre kal'a ihsân etdi. Niçün ahde vefâ edüp bakıyye-i ömrünü hayrât [u] hasenât yolunda geçirmezsin. Tiz Kıbrıs'da Magosa kal'asında alınan mâl-ı ganâ'imi vezir-i müdebbirin Kara Mustafâ Paşa'dan taleb edüp benim himâyemde olan Sedd-i İslâm Edirne'mde bir câmi' inşâ edüp alemim dibine gel!*" *dedikde hemân Selîm Hân hâbdan bîdâr olup*

"*Tiz vezîri kığırın!*" *dedikde vezîr i Âsaf-dilîr geldikde*

"*Tiz Lala! Sende olan Kıbrıs ganâ'imi mâlından bana mâl verüp cânın halâs eyle!*" *deyince vezir-i hüsn-tedbîr eydür*

"*Sadaktü yâ Resalullah*" *dedi. Selîm Hân eydür:*

"*Neden sadaktü yâ Resûlallah dedin*" *deyü su'âl etdikde*

[543] EÇS, 3. Kitap, s. 249.

"*Pâdişâhım, ahşâm Resûl-i Kibriyâ'yı vâkı'amda gördüm.*

Yâ Mustafâ, Selîm'e tenbîh etdim. Sendeki mâl-ı ganâ'imi Selîm'e verip Edirne'ye bile gidüp bir câmi'-i latîf ve bir ma'bedgâh-ı nazîf inşâ edin, dedi. İşte pâdişâhım gazâ mâlından on bir bin kîse gurûş cem' etdim ve baban Süleymân asrında üç bin kîse hâsıl etdim. Ol dahi efendim Risâlet-penâhın uğuruna fedâ olsun. Ammâ pâdişâhım Kıbrıs gazâsından sana üç bin kîse Venedik kralının San Marka mühriyle bundukanî mümessek altun hedâyâ getirdim. Pâdişâhım! Dahi onları Edirne'ye götürüp masrûf edesiz" deyü feth-i kelâm edüp

Vezir-i pür-tedbîr cümle [154b] mezkûr hazîneleri pâdişâha teslîm edüp sene 972 târîhinde cemî'i asâkir-i İslâm ile Edirne'ye dâhil olup onda meştâ verilüp yine Resûlü's-sakaleyn'i Selîm-i Sânî vâkı'asında görüp

"*Câmi'i şu Kavak meydânında binâ eyle!*" *deyü câmi'in esâsını ve vaz'-ı kıblesini bizzât Hazret-i Risâlet-penâh işâret etdüğünden derûn-ı şehr-i Edirne'de Selîm Hân câmi'i mihrâbından dürüst ve Eski câmi'den râst kıblegâh yokdur.*

Andan Bismillah ile nice kerre yüzbin âdem cem' olup du'â u senâ ile üç bin aded kurbânları temel yerlerinde hâzır edüp sa'd sâ'at duhûl edince tekbir ile cümle kurbânları zebh edüp esâsına mübâşeret olunduğuna zîbâ târîhdir.

"*Kâle Mi'mâr Sinân târîhahû*

Faslu sârallahu târîhu'l-esâs.

Sene 972" *[1563-64]*"[544]

Evliyâ Çelebi, caminin Edirne'de inşası sebebini bu rüya üzerinden anlatırken sehven, Beşir Çelebi'ye atfedilen ve 15. yüzyıla tarihlendirilen, *Edirne Tarihi*'nde Eski Cami için anlatılan başka bir metni, Selimiye'ye uyarlamıştır. Gülru Necipoğlu'nun ifadeleriyle "*Evliyâ Çelebi, Eski Cami ve Ayasofya efsanelerini birbiriyle*

[544] EÇS, 3. Kitap, s. 246.

harmanlayıp, bunları kendi kurguladığı Selimiye anlatısıyla birleştirmiştir"[545]

Seyahatnâme'deki bu anlatıda caminin temellerinin atılışına "*Kâle Mi'mâr Sinân târîhahû/Faslu sârallahu târîhu'l-esâs. Sene 972*" şeklinde düşürülen tarih, ancak kitabenin "Fazl-ı Allâh sâra târîhu'l-esas" şeklinde okunması durumunda ebcet hesabıyla H.976 (M.1569) yılına tekabül edecektir.

Evliyâ Çelebi'nin iddiasına göre babası Mehmed Zîlli Efendi Kıbrıs seferinde Magosa Kalesi fethedildiğinde fetih ezanını okumuş ve bu sebeple Sultan II. Selim tarafından Divân'da hilatle taltif edilmiştir. Sultan II. Selim tarafından sesi beğenildiği için inşası başlayan Selimiye Cami'ne temel müezzini olarak tayin edilmiş ve bu görevine cami açılana kadar devam etmiştir.[546] Caminin yapılışında bulunan babasından eserle ilgili birçok bilgi aldığını belirten Evliyâ Çelebi, babasından öğrendiği tarihleri şu şekilde nakletmektedir:

"*Kâle Mi'mâr Sinân târîhahû {matlab} Faslu sârallahu târîhi'l-esâs, Sene 972*".

Bu târîh ibtidâ temeli hafrına mübâşeret olunduğuna târîhdir. Ammâ itmâmına bu mısra' târîhdir:

"*Fasala Yezdân kâne târîhi'l-itmâm. Sene 976*"[547]

Seyahatnâme'deki bu kısımda da caminin temellerinin atılışına "*Kâle Mi'mâr Sinân târîhahû/Faslu sârallahu târîhu'l-esâs. Sene 972*" şeklinde düşürülen tarih, ancak kitabenin "Fazl-ı Allâh sâra târîhu'l-esas" şeklinde okunması durumunda ebcet hesabıyla H.976 (1568-69) yılına tekabül edecektir. Caminin tamamlanmasına "*Fasala Yezdân kâne târîhi'l-itmâm. Sene 976*" şeklinde düşürülen tarih de kitabenin "Fazl-ı Yezdân kâne târîhi'l-itmâm" şeklinde okunması durumunda ebcet hesabıyla H.982 (1574-75) yılına tekabül edecektir.

---

[545] Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür*, Çev: Gül Çağalı Güven, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 323.; Uğur Demir, "Seyyâh-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Kaleminden Cihan Mimarı Sinan", *Mimar Sinan ve Su*, Sultangazi Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2017, s. 31-32.
[546] EÇS, 3. Kitap, s. 248.
[547] EÇS, 3. Kitap, s. 249.

Evliyâ Çelebi'nin Selimiye Cami'nin yapılışı ile ilgili anlatmış olduğu bu rüyada, yapının Kıbrıs'ın fethedilmesinin bir nişanesi olduğunu belirtse de bu durum gerçekten uzak bir izlenim oluşturmaktadır. Kıbrıs'ın Osmanlı topraklarına katılması H.978 (M.1570) yılında Lefkoşe'nin fethiyle başlamış ve H.979 (H.1571) yılında Magosa'nın alınmasıyla tamamlanmıştır.[548] Selimiye Cami'nin inşasına ise H.976 (M.1568-69) yılında başlanmış, H.982 (M.1574-75) yılında caminin inşaatı tamamlanmıştır.[549] Evliyâ Çelebi'nin, belirttiği ebcet hesaplarıyla düşürülen tarihler düzeltildiğinde bile caminin Kıbrıs'ın fethinden sonra yapımına başlanmış olması mümkün gözükmemektedir.

Evliyâ Çelebi, Sultan II. Selim'in cami tamamlandıktan sonra Selimiye Cami'nde ilk cuma namazını kılmak için İstanbul'dan yola çıktığını, yolda rahatsızlanarak Çorlu civarında vefat ettiğini belirtmektedir.[550] Bu durumda *Seyahatnâme*'de verilen bilgiye göre Sultan II. Selim'in ölüm tarihi, caminin tamamlandığı H.976 (M.1567-68) yılına denk gelmektedir. Kaynaklarda ise Sultan II. Selim'in ölüm tarihi olarak Selimiye Cami'nin tamamlandığı H.982 (M.1574) yılı gösterilmektedir.[551] Evliyâ Çelebi, Sultan II. Selim'in caminin yapımının tamamlandığı dönemde öldüğü konusunda doğru bilgi vermiştir fakat caminin tamamlanma tarihini yanlış belirttiği için ölüm tarihinde de hataya düşmüştür.

Selimiye Cami'nin inşa kitabesi avlunun kuzey kapısının dış kısmında bulunmaktadır. Mermerden yapılmış bu kitabede yazılar, kabartma olarak istifli celi sülüs olarak yazılmıştır. Bu kitabede caminin inşasına H.976 (M.1568) tarihinde başlandığı, H. 982 (M.1574) yılında tamamlandığı belirtilmektedir.[552]

---

[548] Işın Demirkent, "Kıbrıs", *DİA,* Cilt: 25, İstanbul 2002, s. 374.
[549] Abdurrahman Hibrî, a.g.e., s. 21.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 26.*
[550] EÇS, 3. Kitap, s. 249.
[551] "*Osmanlı Padişahları*" http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/ (20.06.2018).
[552] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 26.; Ahmet Köse, Edirne Selimiye Camii'nde Yazının Süsleme Unsuru Olarak Kullanımı, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2013, s. 74.*

Fotoğraf 50: Selimiye Cami'nin İnşa Kitabesi (2018)

Selimiye Cami, Evliyâ Çelebi'nin anlattığı rüyada işaret edilen, şehirde Sarı Bayır olarak da bilinen Kavak Meydanı'nda inşa edilmiştir. Cami, bu alanda bulunan Eski Saray'ın Baltacılar Koğuşu'nun yerine yapılmıştır.[553] Mimari açıdan değerlendirildiğinde caminin yerinin gelişigüzel seçilmediği ortaya çıkmaktadır.[554] Selimiye Cami günümüzde; Ali Paşa Mahallesi'nde, Mimar Sinan Caddesi üzerinde bulunmaktadır.[555]

Fotoğraf 51: Selimiye Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[556]

[553] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 59.
[554] Hasan Kuruyazıcı, "Selimiye: Bir Yapı, Dört Farklı Görünüm", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 370.
[555] ETKVE, Cilt: 1, s. 28.

[556] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Selimiye Cami'nin; İstanbul'da Süleymaniye Cami, Şehzade Cami ve nice bin hayrat ve hasenatlar inşa eden Abdülmennan Ağa'nın oğlu Koca Mimar Sinan'ın usta eli eseri olduğunu belirten Evliyâ Çelebi; babası Derviş Mehmed Zîlli Efendi'den naklen Mimar Sinan'ın bir konuşmasını şu şekilde aktarmaktadır:

"*Kırk yedi câmi'-i selâtîn yapdım ve yüz kırk mesâcid ve otuz aded hân-ı sultân ve yüz kırk sarây-ı a'yân ve yüz yigirmi cüsûr ve yedi aded su kemerleri ve niçe bin hânedân-ı şûrefâ-yı kibâr-ı a'yân inşâ edüp ulûm-ı hendesede çok san'at icrâ edüp ferîd-i asr oldum. Ammâ halîfeliğim İslâmbol'da şehzâde câmi'inde icrâ etdim. Üstâdlığım Süleymâniyye câmi'inde tekmîl etdim. Ammâ cümle makdûrum bu Selîm Hân câmi'inde sarf edüp yed-i tûlâmı ayân u beyân etdim. Cihân mi'mâr [u] mühendisînleri var makdûrların sarf etseler böyle bir âsâr-ı azîm etmeğe âciz olalar. Ve bir pâdişâh bu kadar mâl-ı firâvân bezl eylemeğe cür'et edemeyeler', deyü üstâd-ı bennâ Koca Sinân Ağa pederimize böyle nakl edermiş.*"[557]

Evliyâ Çelebi'nin babası vasıtasıyla naklettiği yukarıdaki konuşma, Mimar Sinan'ın hayatının ve onun için Selimiye Cami'nin ne anlam ifade ettiğinin iyi bir özeti mahiyetindedir. Dört padişah dönemine tanıklık eden, ancak üç padişah döneminde mimari faaliyet yürüten Mimar Sinan, yaşadığı süre içerisinde, birçok cami, mescit, kervansaray, hamam, türbe, köprü, su kemeri, imaret, medrese, dârüşşifâ ve saray yapmıştır. Mimar Sinan'a atfedilen eserlerin birçoğunun Mimar Sinan'a değil onun başında olduğu Merkezi Hassa Mimarlık teşkilatına aittir.[558]

Evliyâ Çelebi'nin aktarmış olduğu konuşmadaki sözlerin bir kısmı, Mustafa Sai Çelebi'nin 16. yüzyılın sonlarında yazdığı ve arkadaşı olan Mimar Sinan'ın yaşamı ve yapıları üzerine bilgi verdiği kitabı "*Tezkiretü'l-Bünyan*"da benzer şekilde geçmektedir. Nitekim Evliyâ Çelebi'nin Mimar Sinan'ın yapıtları ile ilgili en önemli kaynağı "*Tezkiretü'l-Bünyân*", "*Tezkiretü'l-Ebniye*" ve "*Tuhfe- tü'l-Mi'mârin*" adlı eserler olmuştur. Her ne kadar bu eserlerin ilk ikisinin isimlerini zikretmese de

[557] EÇS, 3. Kitap, s. 248.
[558] Mehmet Cercis Erişmiş, *Mehmet Esat Serezli'nin Selimiye Camii Defteri İçeriği Ve Mimarlık Tarihi Yazını Açısından Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2016, s. 45-46.

bunlardan haberdar olduğu ve istifade ettiği kesin olarak bilinmektedir.[559]

Seyahatnâme'sinde, "*Masârıf-ı câmi'-i Selîm Hân, der-şehr-i Edirne*" başlığı altında Selimiye Cami için harcanan tutarı anlatan Evliyâ Çelebi, caminin Bina Emini'nin Müeyyed Paşa olduğunu ve caminin yapımı için toplam 27.760 Rum kesesinin harcandığını belirtmektedir:

"*Bu câmi'in ibtidâ temeline nâzır-ı nuzzâr olan Mü'eyyed Paşa'nın Hân'a telhîsi üzre Serdâr Mustafâ Paşa'dan alınan gazâ mâlıyla cümle yigirmi yedi bin yedi yüz altmış kîse i Rûmî gitmişdir kim tahrîr olundu.*"[560]

Evliyâ Çelebi, üç yüz yetmiş usta işi özelliğin bir araya geldiğini belirttiği Selimi Cami'nin mimari yapısını anlatmaya şu sözlerle başlamaktadır:

"*Evvelâ bu câmi'-i zîbâ derûn-ı şehr-i Edirne'de bir vâsi' püşte üzre kârgîr binâ ve cümle seng-traş ile mebnî çâr-kûşe bir câmi'-i râ'nâdır. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca derûn-ı câmi' tûlen ve arzen yüz seksener ayakdır.*"[561]

Seyahatnâme'de belirtildiği gibi geniş bir tepe üzerinde ve yapı olarak kâgir konstrüksiyonda oluşturulan caminin duvarları kesme taş, kemerleri ve kubbeleri tuğla ile yapılmıştır. Evliyâ Çelebi'nin uzunluğunun ve genişliğinin 180'er ayak olarak vermiş olduğu mesafeyi adımladığımızda işaret edilen uzunluğa yakın bir değer çıktığını gördük. Selimiye Cami iç bölümüyle 1.620 metrekarelik, tümüyle 2.475 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Cami, biri açık, diğeri kapalı, eni 60 metre, boyu 44 metre uzunluğunda iki bölümden oluşmaktadır. Açık bölüm, 18 kubbeli olan şadırvan avlu bölümü; kapalı bölüm de ibadet yapılan harim bölümüdür. Kubbenin 45 x 36 metrelik bir ibadet alanının üzerinin örtmektedir.[562]

---

[559] Uğur Demir, *a.g.e.*, s. 13-33.
[560] EÇS, 3. Kitap, s. 248.
[561] EÇS, 3. Kitap, s. 246.
[562] UNESCO Alan Yönetim Ofisi, *"Selimiye Cami Mimari Mekan Konsepti*", http://www.dmselimiyecamii.com/index.php/tr/selimiye-camii-ve-kuelliyesi/camii/mimari-mekan-konsepti.html, (27.09.2018).

Evliyâ Çelebi, caminin yapı malzemesini ve ölçülerini anlatarak yapmış olduğu girişten sonra "*Der-vasfı Kubbe i Selîmiyye*" başlığı altında Selimiye Cami'nin ana kubbesi ve kemerleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve derûn-ı câmi'de dörd aded çâr-pâ amelî sütûnlar üzre eflâke ser çekmiş bir kubbe-i ser-bülenddir kim gûyâ kubbe-i eflâk-i nüh-tâkdır. Cümle hendese sâhibleri üstâd-ı kâmillerin ve bünyâd eden Mi'mâr Sinân'ın kavl-i sahîhi üzre bu kubbe-i azîm İslâmbol'da Ayasofya kubbesinden kâmil altı zirâ'-ı melikî kaddi derindir. Ve dâ'iren-mâdâr etrâf-ı kubbe dörd zirâ' vâsi'dir. Hatta bu hakîr i'timâd etmeyüp Selîmiyye kubbesi içinde olan kanâdîl tabakası mezkûr kubbenin pervâzesi beraberincedir. Andan ayaklayıp dâ'iren-mâdâr kubbesinin cirmi (---) ayakdır. Ammâ Ayasofya kubbesinin kenaresinden cirmi (---) ayakdır. Ammâ derinlikleri ma'lûmum değildir.*

Ammâ Ayasofya kubbesi câmi' içindeki döşemeden tâ kubbenin alem yerine varınca cemî'i câmi'lerden âlî kubbedir amma yassıcadır.

Ve bu kubbe-i Selîmiyye'nin içinde mezkûr dör[d] amûd pâyelerden mâ'adâ dörd aded amelî pâyeler dahi var, amma anlar derûn-ı câmi'de duran dörd pâyeler gibi meydânda değildir. Çâr-kûşedeki dîvârlara muttasıl pâyelerdir. Bu pâyelerin köşelerinde dîvâra muttasıl gûnâ-gûn ibret-nümûn eczâhân kürsîleri var kim her biri birer gûne sihr-i i'câz ü müşebbek mermer-i hâmdan maksûreciklerdir.

Ve kubbe-i kebîr altında cümle sekiz aded kemerlerdir kim gûyâ her biri birer kavs-ı kuzahdır. Kubbe-i azîm bu kemerler üzre vâkı' olmuşdur. Bu kemerler altında câmi'in yemîn ü yesârında ve kıble kapusu içre cümle yan maksûreleridir kim cemâ'at-ı kesîre oldukda bu mahâfillerde ibâdet olunur."[563]

[563] EÇS, 3. Kitap, s. 246.

Elhâsıl bu Selîmiyye'yi görmek isteyen İslâmbol'da Tahtalkal'a'da Rüstem Paşa câmi'in görsün kim hemân ol tarh [u] tarz üzre mebnî bir câmi'-i kebîrdir. Ammâ Rüstem Paşa küçükdür."[564]

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin kubbesinin Ayasofya'nın kubbesinden daha yüksek olduğuna dair iddiaları bizzat test ederek doğruladığını ifade etmektedir fakat yapmış olduğu ölçümlerin kaç ayaklık bir mesafe olduğunu belirtmemektedir. Bu durum ölçümün yapılmadığına dair bir izlenimi de beraberinde getirmektedir.[565]

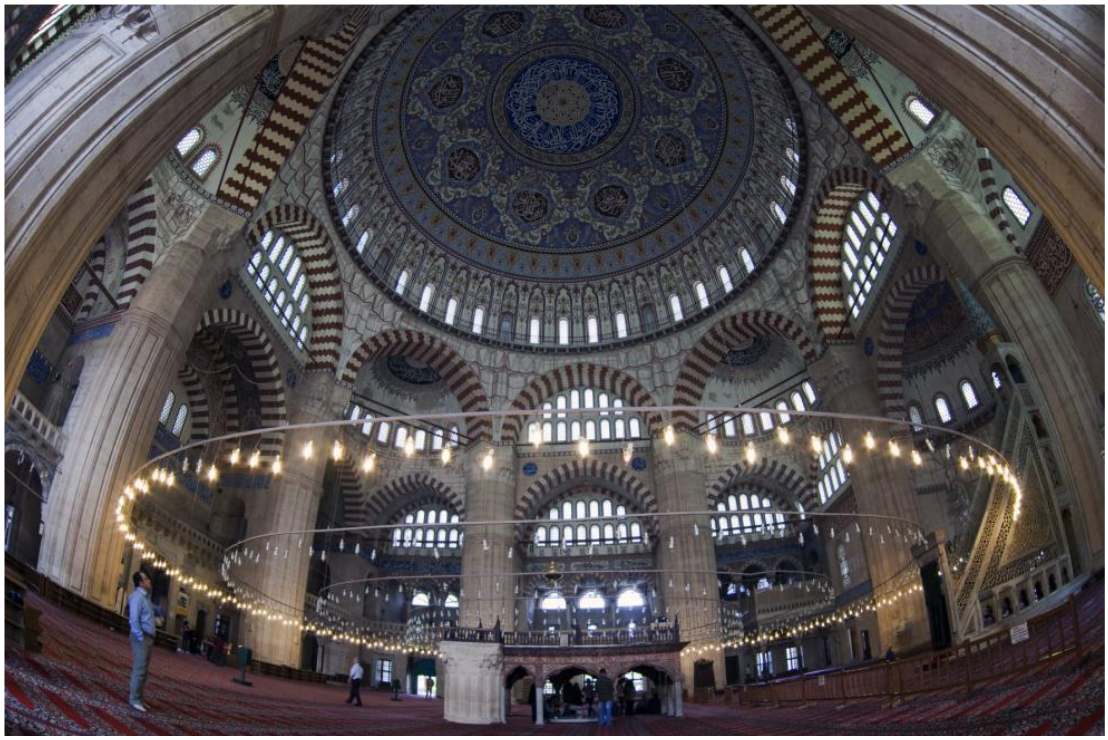
Seyahatnâme'de ve *Tezkiretü'l-Bünyân*'da anlatılan bu büyüklük uzun yıllar Selimiye Cami'nin Ayasofya karşısında bir üstünlüğü olarak kabul edilmiş ve birçok kitap ve makalede bu bilgiye yer verilmiştir. Bu iddianın doğru olmadığı bugün artık kesinlikle bilinmektedir.[566]

Evliyâ Çelebi' nin "*Gök Kubbe*" ye benzettiği merkez kubbe; 31,5 metre çapa sahiptir ve 45 x 36 metrelik ibadet alanının üzerini örtmektedir. Yerden kubbenin kilit taşına kadar olan yükseklik 42,30 metredir.[567]

Seyahatnâme'de belirttiği gibi merkez kubbe, genişliği 6 metre olan kemerlerle birbirine bağlanan 8 adet büyük payeye oturmaktadır. Bu 8 paye beden duvarlarına doğru iyice çekildiği için iç kısma genişlik vermektedir. Mihrap yerinde yarım, köşelerde ise 4 adet kubbe merkezi kubbeyi desteklemektedir.[568]

---

[564] EÇS, 3. Kitap, s. 247.
[565] Uğur Demir, *a.g.e.*, s. 32-33.
[566] Hasan Kuruyazıcı, *a.g.m.*, s. 364.
[567] UNESCO Alan Yönetim Ofisi, *"Selimiye Cami Mimari Mekan Konsepti*", *http://www.dmselimiyecamii.com/index.php/tr/selimiye-camii-ve-kuelliyesi/camii/mimari-mekan-konsepti.html*, (27.09.2018); *"Selimiye Mosque and its Social Complex"* https://whc.unesco.org/en/list/1366 (27.09.2018).
[568] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 64.; Sinan Kocaman, *a.g.e.*, s. 245.

Fotoğraf 52: Selimiye Cami'nin Merkezi Kubbe Altında Kalan Bütüncül Mekânı[569]

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin Ayasofya'dan kubbe boyutu olarak daha büyük olduğunu belirttikten sonra caminin sağlamlığı konusunda da bir öncelik vermek istemiş ve Ayasofya hakkında anlatılan bir rivayeti Selimiye Cami ile ilişkilendirmiştir:

"*Ve kıble cânibi Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'de vücûda geldiği gece Ayasofya kubbesinin bir tarafı münhedim olup bir tarafı hâlâ çökmüşdür.*

Ba'dehû yine Hazret-i Risâlet-penâhın ağzı yârıyla binâ olunup karâr etmişdir. Ol ecilden üstâd Mi'mâr Sinân bu Edirne'de Selîmiyye kubbesin binâ ederken Ayasofya kubbesini Hazretin ağzı yârıyla binâ etdikleri mahalden bir vakıyye mikdârı kireci Ayasofya kubbesinden kazıyup Selîmiyye kubbesi kirecine mahlût edüp bu Kubbe-i Selîm Hân'ı Mi'mâr Sinân bu takrîb ile inşâ etmişdir kim inşâallah ilâ mâşâallah inkırâzu'd-deverân bu kubbe-i Selîm Hân mü'ebbed olur."[570]

---

[569] *Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı 2011-2015*, T.C. Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, s. 35.
[570] EÇS, 3. Kitap, s. 246.

Evliyâ Çelebi, anlatmış olduğu bu olay ile Selimiye Cami'nin mimarisine kutsi bir anlam daha katmıştır. *Seyahatnâme*'nin başka yerlerinde de buna benzer kurgulara rastlanılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin bu kurguları; anlatımına temel oluşturmak, iddialarını desteklemek ve anlatımını renklendirmek için kullandığı görülmektedir.

Seyahatnâme'de "*Eczahan Kürsüsü*" olarak adlandırılan mermer kürsülerden bahsedilmektedir. Bu kürsüler günümüzde de payelerin alt kısımlarında varlığını devam ettirmektedir. Kürsüler Evliyâ Çelebi'nin de belirttiği gibi, gerek yıldız ve altıgenlerin sonsuz bir şekilde genişlemesinden oluşan geometrik kompozisyonlu korkuluklarıyla, gerekse palmet ve rumi motiflerinden oluşan üçgen tepelikleriyle, gerçekten de oldukça ince ve zarif bir mermer işçiliği sergilemektedir.[571]

Fotoğraf 53: Payelerin Alt Kısımlarındaki Mermer Kürsüler (2018)

Seyahatnâme'de belirtildiği gibi Selimiye Cami'nin planı ile Rüstem Paşa Cami'nin planı arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Mimar Sinan, daha önce İstanbul'da Rüstem Paşa Camisi'nde denediği 8 ayağa oturan merkezi kubbeli çardak plan şemasını Selimiye Cami'nde de uygulamış, köşelerde tromp işlevi gören 4 adet yarım kubbe ile üst örtü tamamlanmıştır. Kubbeyi taşıyan 8 ayaktan 4'ü taşıyıcı duvarlardan bağımsız olarak yerleştirilmiş ve böylece ibadet mekanının kuzeydoğu ve güneybatıya doğru yan mekanlarla genişlemesi sağlanmıştır.[572]

[571] Şenay Özgür Yıldız, *a.g.m.*, s. 117.
[572] Mehmet Cercis Erişmiş, *a.g.e.*, s. 59.

Fotoğraf 54: Rüstem Paşa Cami'nin İç Kısmı (2015)

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin mihrabını ve minberini şu şekilde anlatmaktadır:

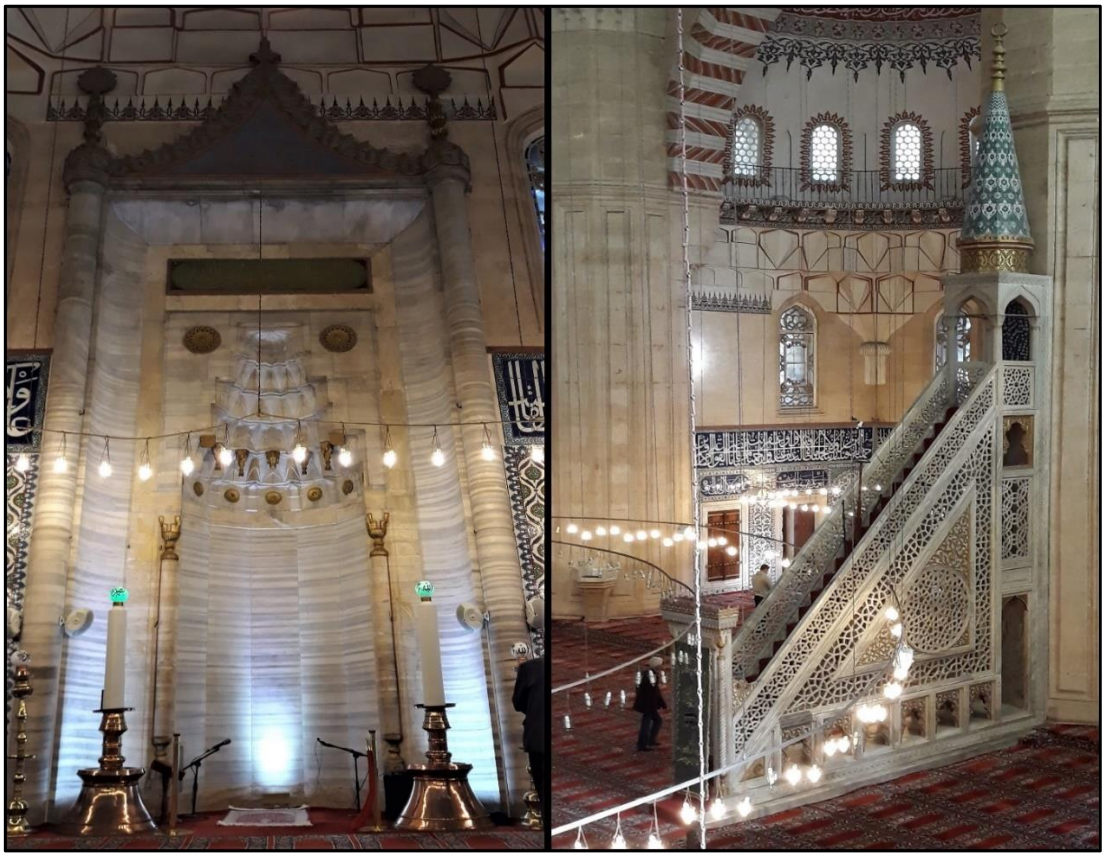
"*Ve bu Selîmiyye mihrâbı bir alçacık nîm kubbe içinde Hind sadefkârîsi-misâl bir püsuşkârî mihrâbdır kim gûyâ eyâlet-i Sivas'da Keskin kazâsında şeyh şâmî hazretlerinin mihrâbıdır.*

Ve minberinin midhatinde lisân kâsırdır kim makâm-ı Resûl-i Kibriyâ'dır. Üstâd-ı hurde-gîr-i kûh-ken-i mermer-bür minber-i münîfe bir gûne tîşe ü direfş-i nakkâb ecene urmuş kim gûyâ Karadeniz sâhilinde Anadolu tarafında Sinop kal'asında Sultân Alâ'eddîn câmi'inin minberidir kim ol dahi bu minber-i Selîmiyye gibi bu kevn-i gûr-ı devr-i devvârda misilleri binâ olunmamışdır."[573]

Mihrap, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi yarım bir kubbe ile örtülüdür ve tek parça mermerden oluşmaktadır. Etrafı kabartma çiniler ile süslenmiş olan mihrabın sol

[573] EÇS, 3. Kitap, s. 247.

tarafında bulunan sütunun ön yüzüne minber konmuştur. Tek parça mermer levhalardan oluşturulan minberin üzerindeki geometrik örgü ustaca işlenmiştir. Üzerindeki mahfilin prizmatik, çiniden yapılmış külahı Osmanlı çiniciliğinin önemli eserlerindendir.[574]

Fotoğraf 55: Selimiye Cami'nin Mihrabı ve Minberi (2018)

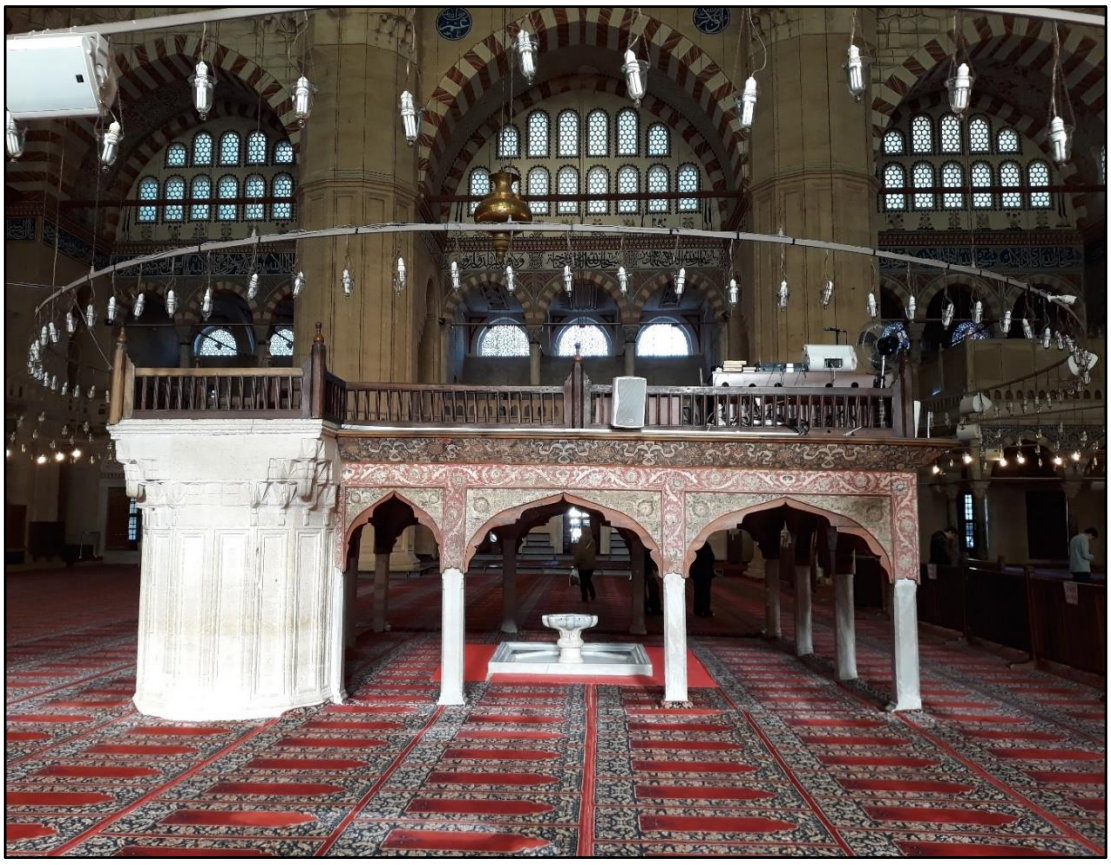
Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin müezzinler mahfilini ve bu mahfilin altında bulunan havuzu şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Ve bu Selîmiyye'nin [155a] tâ ortasında makâm-ı mü'ezzinân-ı Bilâl-i Habeşî mahfili (---) aded sütûnlar üzre çâr-kûşe bir makâmdır kim onda cemî'i üstâd-ı kâmil mü'ezzinân on iki makâmı ve yiğirmi dörd şu'be ve kırk sekiz terkîbi ol makâmda icrâ ederler, bir mahfil-i latîfdir.*

[574] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 31.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...,* s. 64-65.

Ve bu mahfilin tahtında bir küçük havz içre şadırvanı dükeli zamân câri ve revâne olmadadır. Ba'zı atşân u tecdîd-i vudû' murâd edinen mü'ezzinân andan nûş edüp def'-i atşân edüp şükr-i Sübhân ederler. Bu gûne havz u şadırvan bir câmi'de yokdur. Evvelâ Bursa'da Yıldırım Bâyezîd Hân'ın Ulucâmi'inde ola. Ammâ ol dahi gâyet azîm havzdır."[575]

Müezzin mahfili, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi ana mekânın tam ortasında yer almaktadır. On iki mermer sütuncenin üzerine ahşap olarak inşa edilmiş bu mahfil 6 x 6 metre boyutlarında kare planlıdır. Yerden yüksekliği 2,4 metre olan bu mahfilin altında suyu içilebilen ve abdest tazelenebilen, fıskiyeli küçük bir havuz bulunmaktadır. Şadırvanın hemen üzerinde bulunan ahşap çarkıfelek ve mahfilin alt kısımlarındaki kalem işleri dikkat çekicidir.[576]

Fotoğraf 56: Selimiye Cami'nin Müezzinler Mahfili

[575] EÇS, 3. Kitap, s. 247.
[576] Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *a.g.e.,* s. 29.; Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 121-122.

Müezzinler mahfilini taşıyan mermer ayaklardan birinde halk tarafından ters lale motifine benzetilen bir iz bulunmaktadır. Bu iz hakkında halk arasında birçok hikâye dolaşsa da Rıfat Osman Tosyavizade; bu izin herhangi bir değeri olmadığını, H.1250 (M.1834-35) tarihlerine kadar Selimiye Cami ile ilgili yazılmış eserlerin hiçbirinde ters lale ile ilgili bir yazıya rastlamadığını bildirmektedir.[577]

Seyahatnâme'de, Selimiye Cami'nin aydınlatması hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Ve câmi'-i Selîmiyye'nin çâr-kûşe dîvârlarında cümle iki yüz elli aded câm billûr ve necef ve morandır. Şems-i âlem-tâbın şu'lesi bu câmi'lere aks urdukda derûn-ı câmi' nûr iken nûr-ender-nûr olur. Anınçün ba'zı revzenleri üzre âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve her câmlarda gûnâ-gûn hurdekârlık san'atlar vardır.*

Ve bunda olan musanna' âvîzeler ve gûnâ-gûn zî-kıymet askılar ve çâr etrâfında tâ kubbe pervâzına varınca kanâdîl tabakaları üç katdır. Üç ay leyle-i mübârekelerinde on iki bin aded kanâdiller ile bu câmi' müzeyyen oldukda hakkâ ki her şeb leyle-i Mi'râc ve leyle-i Kadr ve leyle-i İsrâ olur."[578]

Caminin aydınlık yapısına değinen Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi camide farklı türlerde ve renklerde birçok cam bulunmaktadır. Bu camlarda kullanılan kırmızı, yeşil, mavi, mor ve sarı renkler birbirleriyle uyum içerisindedir. Selimiye Cami'nde pencerelerin her çeşidine yer verilmiştir. Yuvarlak, kafesli, kanatlı ve dolaplı pencereler, Selimiye Cami'nin her tarafına özenle yerleştirilmiştir. Konumuna göre ayrı şekillerde yapılan bu pencereler camiye görsel bütünlük katmaktadır. Bu özellikleriyle Selimiye Cami, Ayasofya ve Süleymaniye Cami' nden daha aydınlıktır. Burada ışık camiye bütün ve paralel bir halde nüfuz ettirilmiştir.[579] Halk arasında Selimiye Cami'nin, Allah'ın isimleri ne işaret olmak üzere 999 penceresi olduğu söylense de pencerelerin adedi 400'den fazla değildir.[580] Pencerelerin üzerinde Evliyâ Çelebi'nin belirttiği "*Nûr 35 Ayeti*" bulunmamaktadır.

---

[577] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 30.*
[578] EÇS, 3. Kitap, s. 247.
[579] Ahmet Köse, *a.g.e.*, s. 71.
[580] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 34.

Fotoğraf 57: Selimiye Cami'nin Pencereleri (2018)

Sultan II. Selim yapının pencerelere kadar çiniyle süslenmesini, pencerelerin üstlerine ise Fatiha Suresi'nin çini ile yazılmasını emretmiştir. Mihrap çıkıntısının çini düzeninin aynen bu şekilde olduğu, hünkâr mahfilinin çini düzeninin ise buna uymadığı görülmektedir.[581] Evliyâ Çelebi, camideki kandil sayısını 12.000 olarak vermiştir. Bu sayı abartılı gibi görünse de iç zevkini ve gönül huzurunu loşlukta değil, aydınlıkta arayan ve eserlerinde aydınlığa çok önem veren Mimar Sinan'ın[582] bu sayıya ulaşmış olabileceği ihtimal dahilindedir. Abdurrahman Hibrî Efendi'nin "*Bu caminin iç ve dış mekanları o kadar iç açıcı ve ferahlatıcıdır ki, bir eşi ancak Cennet-i Me'vadadır.*"[583] şeklindeki sözü Mimar Sinan'ın aydınlatma konusunda başarılı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

[581] Belgin Demirsar Arlı, "Edirne Yapılarında Çini Bezeme", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
[582] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 60.
[583] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 21.

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin süslemelerini, Sultan Ahmed Cami'nin ve Mescid-i Aksa'nın süslemelerine; hat yazılarını ise Süleymaniye Cami'nin hat yazılarına benzetmektedir. Selimiye Cami'ndeki yazıların Hattat Hasan Çelebi'ye ait olduğunu belirtmektedir ve Hattat Hasan Çelebi'nin caminin yazılarını yazarken yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

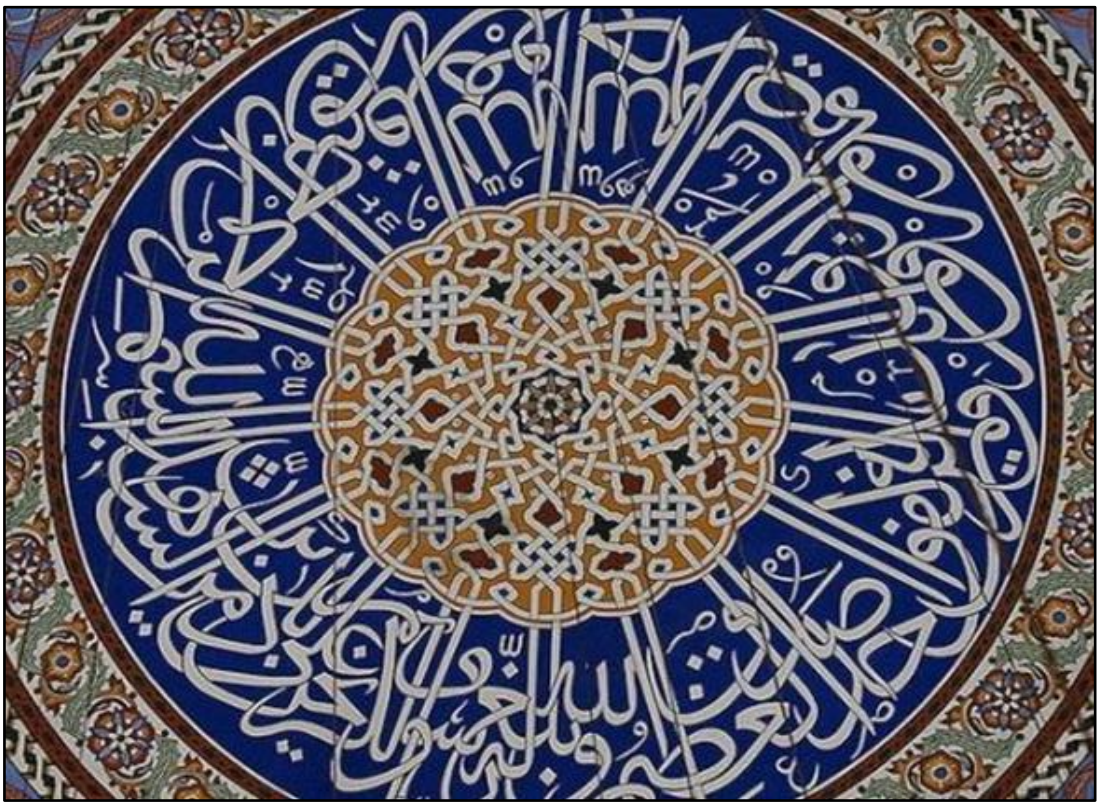
"*Bu gûne zîb ü ziynet bir diyâra mahsûs değildir. İllâ İslâmbol'da Sultân Ahmed câmi'i ve Kuds-i şerîf'de Mescid-i Aksâ ola. Zîrâ anın hakkında sûre i İsrâ'da nassı nâzil olmuştur. Ammâ bu Selîmiyye'de olan Karahisârî Hasan Çelebi'sinin hatları meğer İslâmbol'da Süleymâniyye câmi'inde de ola. Ammâ fakîr Hattât Hasan Çelebi bu câmi'in kubbesinin tâ ayne'l-fi'line âyet (---) (---) takrîr ederken çeşm-i nergisinin birine kireç gubârı düşüp* "*âh gözüm*" *deyü cân havliyle yanında âmâde olan sifâl içinde kalemleri gasl edecek kireçli su ile çeşm-i gazâlin gasl edince bir gözü dahi pişüp bî-basar olmasına sebeb Selîmiyye kubbesinde arz-ı mahâre etdiğidür kim kemâl-i ma'rifeti anda itmâm bulmuşdur. Ammâ hakkâ ki Koca Hasan Çelebi ilm-i resmde yed-i tûlâsın ayân u beyân edüp cümle hatları âyetün min âyâtillahdır.*

Ba'dehû Selîm Hân adâlet edüp Hasan Çelebi'ye bâb-ı hümâyûn vazîfelerinden beher yevm ikişer aded sikke-i mümessek şerîfi vazîfe edüp bakıyye -i ömrün anınla âhir edüp İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî mukâbelesinde Südlüce nâm rabtada Çavuşbaşı câmi'i sâhasında üstâdı Ahmed Karahisârî cenbinde hâlâ âsûdedirler."[584]

Evliyâ Çelebi'nin anlatmış olduğu bu olaydaki hattat; Selimiye Cami'nin içindeki hatları yazan, Hattat Ahmed Karahisârî'nin öğrencisi Molla Hasan Çelebi'dir.[585] Mimar Sinan'ın isteği üzerine Sultan II. Selim tarafından görevlendirilen Molla Hasan Çelebi,[586] Selimiye Cami'nin bütün yazılarını yazmıştır. Bu yazıların çini ve mermer üstünde olanları günümüze kadar gelmiş, kubbe ve yarım kubbe yazıları tahrip olduğu için birtakım onarımlar görmüştür.[587]

[584] EÇS, 3. Kitap, s. 247.
[585] Muhittin Serin, "Karahisari, Ahmed Şemseddin", *DİA,* Cilt 24, İstanbul 2001, s. 421-424.
[586] Belgin Demirsar Arlı, *a.g.m.*, s. 417.
[587] M. Uğur Derman, "Hasan Çelebi", *DİA,* Cilt 16, İstanbul 1997, s. 313.

Seyahatnâme'de anlatılan bu olayda merkez kubbede yazan ayetin ismi boş bırakılmıştır. Bu kubbede, ortada mavi zemin üzerine, kalemişi tekniği kullanılarak, beyaz renkli celi sülüs hat ile oluşturulan, Besmele ile başlayan İhlas Suresi bulunmaktadır.[588] Evliyâ Çelebi'nin, Selimiye Cami'nin yazılarını benzettiği Süleymaniye Cami'nin yazılarını ise Hattat Ahmed Karahisârî yazmıştır. Dolayısıyla onun öğrencisi olan Molla Hasan Çelebi'nin ustasının tarzını Selimiye Cami'nde sergilemiş olması gayet doğaldır. Molla Hasan Çelebi, vefatında *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi İstanbul'un Sütlüce semtine üstadı Ahmed Karahisârî'nin yanına gömülmüştür; fakat kabrinin yeri belli değildir.[589] Evliyâ Çelebi'nin anlatmış olduğu bu olayın yaşanıp yaşanmadığı tam olarak belli değilse de içerisinde verilen bilgilerin birçoğu gerçeği yansıtmaktadır.

Fotoğraf 58: Selimiye Kubbesinde Yer Alan Kalem İşi Tekniği İle Yazılmış İhlas Suresi[590]

[588] Ahmet Köse, *a.g.e.*, s. 75.
[589] M. Uğur Derman, *a.g.m.*, s. 313.
[590] Ahmet Köse, *a.g.e.*, s. 76.

Evliyâ Çelebi, "*Tavsîf-i harem-i Selîmiyye, der şehr-i Edirne*" başlığı altında Selimiye Cami'nin avlusu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Bu harem cümle beyâz mermer-i hâm ile eyle hemvâr ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûş ibret-nümûn bir beyâz sahrâdır. Tûlen ve arzen yüz seksener ayakdır. Cânib-i erba'asında yigirmi altı aded sütûn-ı gûnâ-gûnlar var kim ekseri Mora diyârına kârib Atina'da Temâşâlık nâm yerden gelmişdir. Ve niçesi cezîre-i Kıbrıs'dan ve ba'zısı Hudâvendigâr sancağında Hazret-i Süleymân'ın Belkîs vâlidemize binâ etdüğü Aydıncık şehrinden gelüp bu câmi'e vaz' olunmuşdur. Her birine birer Mısır hazînesi sarf olunup niçe kerre yüz bin derd-i mihen ile gelmiş amûd-ı gûnâ-gûnlar ale't-tertîb bu haremin yan soffaları üzre dizilmiştir.*

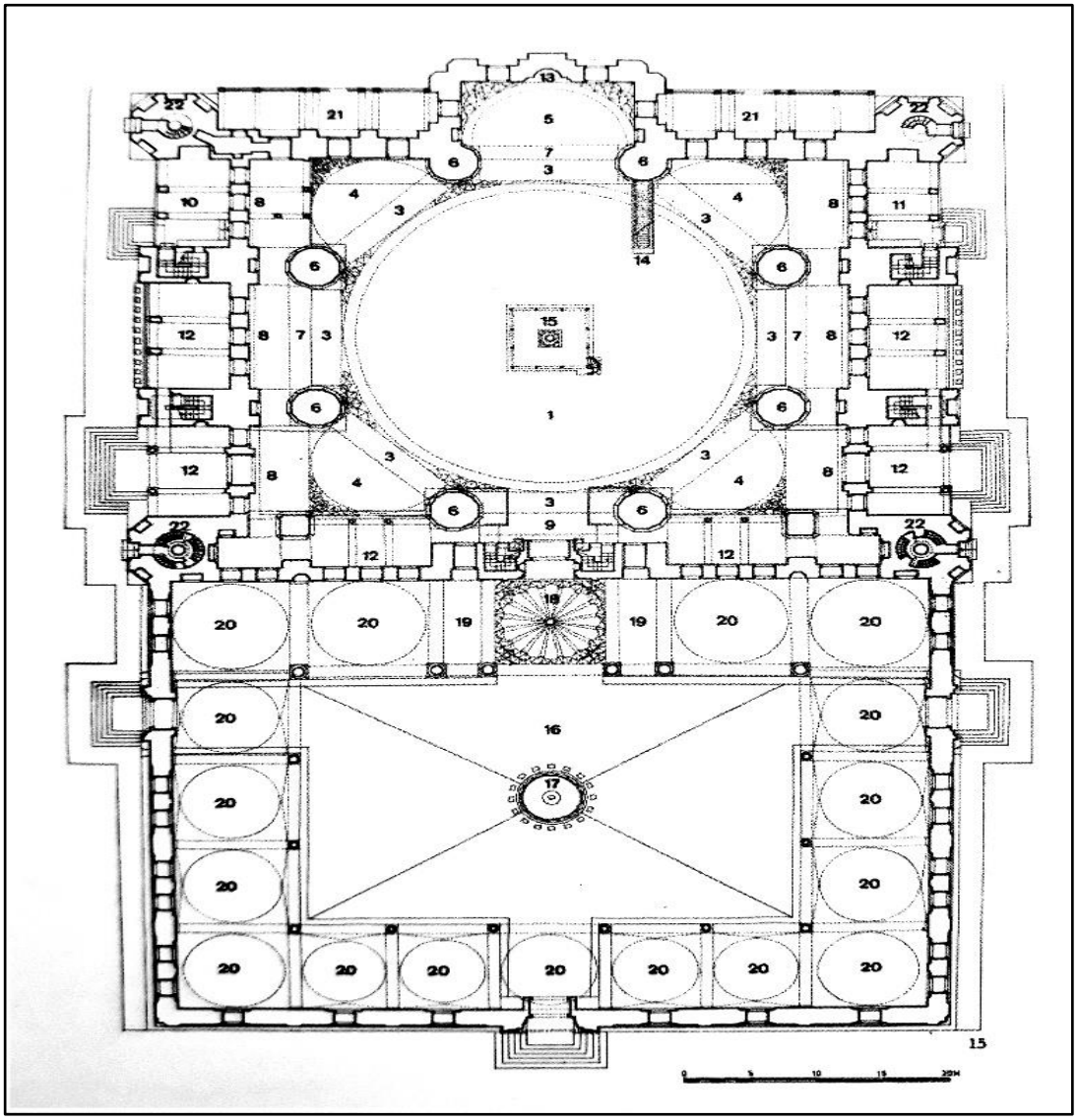
Bu imâdların dahi fevkinde yigirmi dörd aded müdevver kubbe-i sağîrelerdir. Ammâ münakkaş değildir. Cümlesi sâde güzeli tas-ı polâd-ı Nahşivânî gibi kıbâb-ı Havernâk'lardır. Ammâ her kubbe altındaki kemerlerde olan gûnâ-gûn ahcârât-ı zî-kıymetin birbirine imtizâcı temâşâ etdiğimiz binâların birinde yokdur.

Ve bu haremin cânib-i selâsında üç aded bâb-ı musanna'ı vardır. Her birinden beşer altışar kademe taş nerdübân ile çıkılır. Ve yine cânib-i selâsında yigirmi altı aded pencereleri var, taşrada büyük hareme nâzırdır. Ammâ harem ortasında (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)"[591]

Selimiye Cami'nin şadırvanlı avlusu**,** Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi kareye yakın dikdörtgen planlıdır. *Seyahatnâme*'de uzunluğu ve genişliği 180'er ayak olarak verilen avluyu adımladığımızda işaret edilen uzunluğa yakın bir değer çıktığı görülmüştür. Üç yönden birer kapıyla girilen, zemini mermer levha döşeli avlunun revak düzeni 16 sütunun taşıdığı 18 kubbeyle örtülüdür. Bu durumda Evliyâ Çelebi'nin vermiş olduğu sütun ve kubbe sayısının mevcut olana göre fazla olduğu görülmektedir. Bahsedilen sütunların tümü tek parça olarak yapılmıştır. Resmî belgelerde mermer sütunların; Atina, Kavala, Kapıdağı, Suriye ve Kıbrıs'tan getirilerek cami inşasında kullanıldığı belirtilmektedir.[592]

---

[591] EÇS, 3. Kitap, s. 247.
[592] Mehmet Cercis Erişmiş, *a.g.e.*, s. 68.

Şekil 11: Selimiye Cami Planı[593]

Seyahatnâme'de şadırvanlı avludan dış avluya bakan pencere sayısı 26 olarak belirtilmiştir fakat bu sayı mevcut olandan daha fazladır. Şadırvanlı avludan dış avluya bakan 22 adet pencere bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi "*Ammâ harem ortasında,*" dedikten sonra sekiz kelimelik bir boşluk bırakmıştır. Tahminimizce bu boşluğu caminin şadırvanı anlatmak için ayırmıştır. Bu şadırvan avlunun ortasında, mermerden yapılmış zarif bir yapıdır.

[593] ETKVE, Cilt: 1, s. 33.

Fotoğraf 59: Selimiye Cami'nin Şadırvanlı Avlusu (2011)

Avlunun güneybatı ve kuzeydoğu cephelerinde abdest muslukları bulunmaktadır. 1818 yılında yapılan onarımda bu muslukların üzerine kurşun kaplı saçaklar konulmuş, 1885-1886 yılındaki onarımda bu saçaklar yıktırılmıştır.[594]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiğine göre caminin kubbelerinde akan yağmur suyu kanallarla kubbe duvarı üzerindeki çörtene ulaşmakta, buradan mihrabın önündeki bir kuyuya dökülmekte ve oradan da abdest suyunun depolandığı sarnıçlara ulaşmaktadır.[595] Bu dekoratif özellik, *Seyahatnâme*'de şu şekilde anlatılmaktadır:

"*Bu câmi'in bir pesendîde san'atı dahi üstâd-ı russâsı bu câmi'in cemî'i kıbâbların eyle rasâs-ı hâs ile sihr-âsâr örtmüşdür kim her bir kıbâb-ı nîlgûn üzre perkâr ursan bir tahta kurşuma bir tahtadan ser-i mû hâric değildir. Tâ bu mertebe hemvâr-ı mestûr olmuş kıbâb-ı ibret-nümâ-yı hübâblardır.*

[594] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 66.
[595] Mehmet Cercis Erişmiş, *a.g.e.*, s. 57.

Bir san'atı dahi cemî'i kıbâblar üzre bârân-ı rahmet nâzil oldukda bir katre matar-ı rahmet hebâya gitmeyüp cümlesi bir uyûn-ı câriye-vâr mihrâbın pespâye olan nîm kubbesi yanında bir çâh-ı azîme rîzân olup andan câmi'in tarafeyninde olan abdest çeşmelerinin sahrıcında cem' olur. Bu da bir gûne temâşâgâhdır."[596]

Günümüzde bu çörten, yağmur suyu çıkışı işlevini görmemektedir ve daha çok dekoratif bir özellik sergilemektedir. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği kuyu ise kullanım dışıdır ve kuyunun kaldırımda bir izi bulunmaktadır.[597]

Seyahatnâme'de, "*Der-beyân ı minârât-ı acîbe, ya'nî Selîmiyye der-şehr i Edirne*" başlığı altında Selimiye Cami'nin minareleri hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Bu câmi'-i bî-karîn ü ma'bedgâh-ı behişt-âyîn eyle bir huld-ı berîndir kim bunun çâr-kûşesinde dörd aded minâre-i ibret nümâları çâr rükni azîm gibi vâki' olmuşdur. Ve kubbe-i kâse-i nîl-gûn çâr minârelerin tâ vasatında vâki' olmuşdur. Bir minâre bir minâreden ba'îd değildir. [155b] Hesâb-ı perkâr ile bir çırpıda olup dördü dahi üç şerîfeleri ve bir kadd [ü] kâmette ve bir kıyâfetde on altışar terek hâne-i şeş-deh tarhlı minâre-i serâmedlerdir kim birbirlerinden bir ser-i mû tefâvütleri yokdur.*

Bu dörd minârenin iki yan kapuları dibindeki minâreteyn üçer yolludur. Ya'nî aşağıdaki kapudan üç mü'ezzin girüp her biri birer yola urûc edüp üç mü'ezzin üç tabakaya çıkup aslâ birbirlerin görmezler. Yine böyle iken eyle ince minârelerdir kim her birin ikişer fetâ âdemler derâğûş etseler kucaklamak mümkündür. Tâ bu mertebe rakîk u serâmed minârelerdir. Ammâ kıble dîvârı köşelerinde olan minârelerin ikisi sâdece birer yolludur lâkin kadd-i kâmetde ve kâr-ı san'atda yektâdır.

Ve dörd minârelerin üçer kadeh şerîfeden on iki tabaka eder. Ana alâmetdir kim, Sultân Selîm i Sânî on ikinci pâdişâh-ı Âl-i Osmânî ola. Ve her şerîfesinin dîvârları eyle müşebbek oymadır kim gûyâ Fahrî mıkrâs-ı lâ ile Hıtâyî kâğızdan oymuş müşebbeklerdir. Ve dördü dahi ikişer yüz otuzar kademe taş nerdübân ile urûc olunur, ammâ iki minâresi üçer yollu olmağıla her birinin ikişer yolu dahi ziyâde olup dörder

[596] EÇS, 3. Kitap, s. 248.
[597] Mehmet Cercis Erişmiş, *a.g.e.*, s. 57.

yüz altmış ayak dahi ziyâde olur. Bu takdirce üç aded yolunda bir minârenin altı yüz toksan kademesi olur ki dördü de eflâk i semâya kad çekmiş "*Kad kâmeti's-salâ*" *mahalli minâre-i ra'nâlardır.*

Garâbet bunda kim bu şehr-i Edirne'ye dâhil olurken elbette çâr tarafında dörd aded şâhrâh-ı azîmlerdir. Her kankı yoldan Edirne'ye dâhil olursan bu Selîmiyye'nin dör[d] minâresi iki görünüp altı şerîfeli görünür, eğer bu'd [u] kurbdan olsun. Bu gûne hendese üzere tarh olup iki minâre nümâyândır. Ammâ derûn-ı şehirde tarik-i âmları muharrif-gûne olmağıla yine dörd görünür. Garâ'ib-i temâşâ-yı minâre-i ibret-nümâlardır. El-hâsıl rub'-ı meskûnda misilleri yokdur ve taklîd dahi kabûl etmez vâcibü's-seyr bânghânelerdir kim her gören bu mısra'ı terennüm eder.

Mısra':

"*Hezâr ahsend evkâr-ı kârın merd-i meydânı*"

deyüp engüşt ber-dehen eder."[598]

Selimiye Cami'nin 4 minaresi bulunmaktadır. Tek kubbeye bağlanan ve her biri üçer şerefeli olan bu 4 minare; Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi birbirine aynı uzaklıkta ve aynı uzunluktadır. Minareler, 3,80 metre çapında ve 70,89 metre yüksekliğindedir.[599] Alem dahil yükseklikleri 84 metre olan minarelerin temelleri 22,73 metre derinliktedir.[600] Gövdelerin daha ince gözükmesini sağlayan dik çubuklarla süslenmiş minareler, taş oymacılığında dişili-erkekli denilen tarzda oluşturulmuştur. Öndeki iki minarenin taş oymaları çukur, ortadaki minarelerin oymaları ise kabarıktır.[601]

Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki minareleri, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi üçer merdivenlidir ve bu birbirinden bağımsız üç merdivenden birincisi; birinci ve üçüncü şerefeye, ikincisi; ikinci ve üçüncü şerefeye, üçüncüsü ise doğrudan

---

[598] EÇS, 3. Kitap, s. 247-248.
[599] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 90.
[600] Ahmet Köse, *a.g.e.*, s. 58.
[601] Hacer Neyir Tekeli, *Edirne Turizminin Değerlendirilmesi Ve Edirne'de Geliştirilebilecek Turizm Çeşitleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Anabilim Dalı, İstanbul 2000, s. 38.

üçüncü şerefeye ulaşmaktadır. Bu merdivenleri kullanan üç kişi birbirini görmeden üçüncü şerefeye kadar çıkabilmektedir. Caminin diğer iki minaresi birer merdivenlidir.

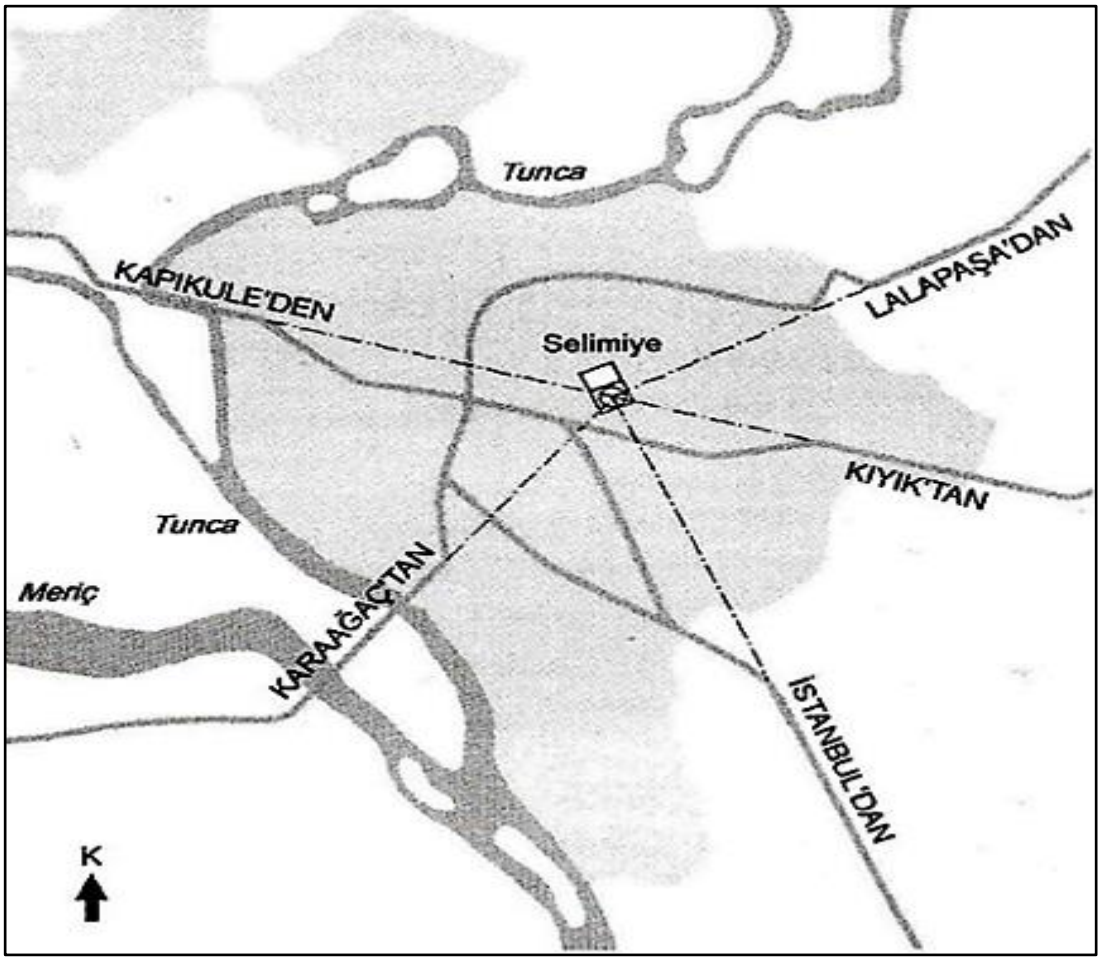
Fotoğraf 60: Selimiye Cami'nin Minareleri (2017)

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin on iki şerefesinin, Sultan II. Selim'in Osmanlı padişahları arasında on ikinci sırada olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir. Fakat Sultan II. Selim on birinci Osmanlı padişahıdır.[602] Evliyâ Çelebi muhtemelen Ankara Savaşı sonrasındaki dönemde Edirne'de padişahlığını ilan eden Süleyman Çelebi'yi de sıralamaya dahil etmiştir. Osmanlı padişahları ancak bu şekilde sıralandığında Sultan II. Selim on ikinci Osmanlı padişahı olmaktadır.

Evliyâ Çelebi, Edirne şehrine dört ana yoldan girildiğini ve bu ana yollardan Selimiye Cami'ne bakıldığında eserin iki minareli ve altı şerefeli olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Evliyâ Çelebi, bu durumun caminin planı yapılırken özellikle tasarlanmış olduğunu belirtmektedir. Günümüzde Edirne kentine beş ana yolla

[602] "*Osmanlı Padişahları*" http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/ (27.09.2018).

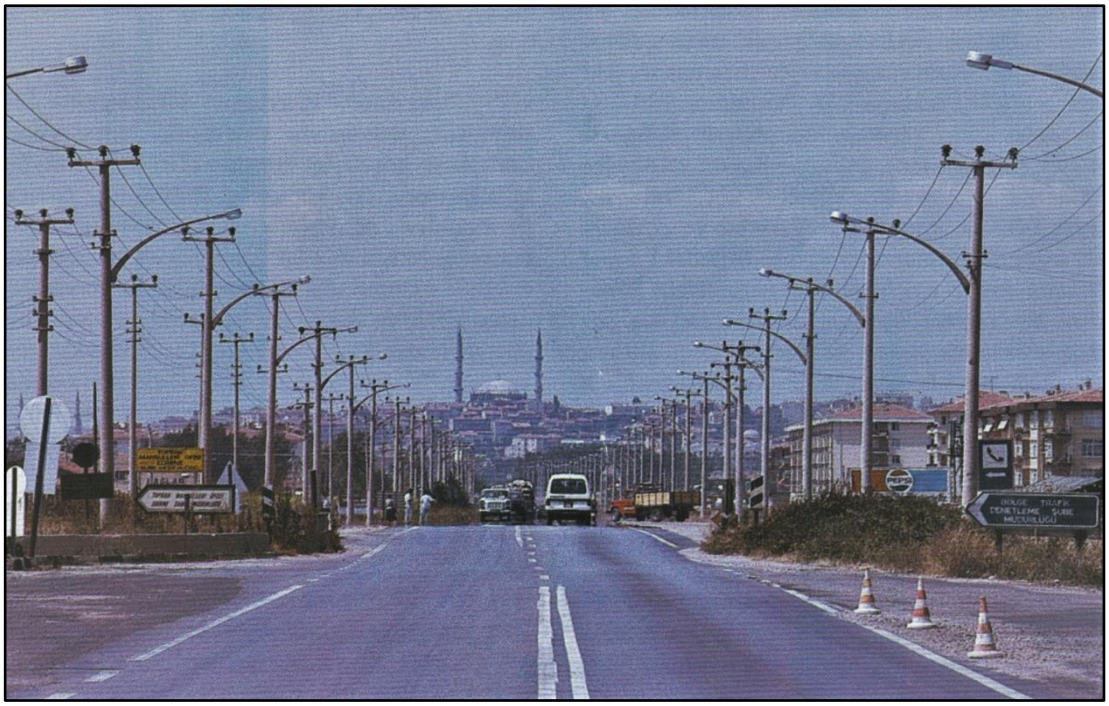
ulaşılmaktadır. İstanbul'dan, Karaağaç'tan, Kapıkule'den, Lalapaşa'dan ve Kıyık'tan gelen bu yolların, 16. yüzyılda, Selimiye'nin yapıldığı dönemde de var olduğu bilinmektedir. Kentin kuruluş dönemlerinde oluşmuş olduğu düşünülen bu yollar, sonraki yıllarda da aynen korunagelmiştir. Bu beş yoldan hangisinden şehre yaklaşılırsa yaklaşılsın Selimiye Cami bir süre boyunca yolun tam aksında görünmektedir. Doğal olarak her yolun aksı da yapıya farklı bir açıdan yöneldiği için, bu durumun sonucu, minareler her yoldan farklı bir kompozisyon içinde algılanmaktadır. Fakat Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu kompozisyonun şehre gelen yolların dördünde de görülmesi olanaksızdır.[603]

Şekil 12: Edirne Şehri İçinde Selimiye Cami'nin Konumu[604]

[603] Hasan Kuruyazıcı, *a.g.m.*, s. 366-368.
[604] Hasan Kuruyazıcı, *a.g.m.*, s. 366.

Selimiye Cami'nin minareleri sadece İstanbul yolunda belirli bir süre iki minare olarak görünmektedir. Tüm camilerde olduğu gibi Selimiye Cami'nde de kıble doğrultusunda olan ana aks, kıble yönünden şehre yaklaşan İstanbul yoluyla örtüştüğü için belirli bir süre ve belirli bir uzaklıkta iki minare kompozisyonu oluşmaktadır. Mimar Sinan'ın bu rastlantıyı fark ederek Selimiye Cami'ni tepenin üstünde, kıble yönünün İstanbul yolu aksı ile örtüşeceği bir noktaya isteyerek yerleştirip yerleştirmediği bilinmemektedir.[605]

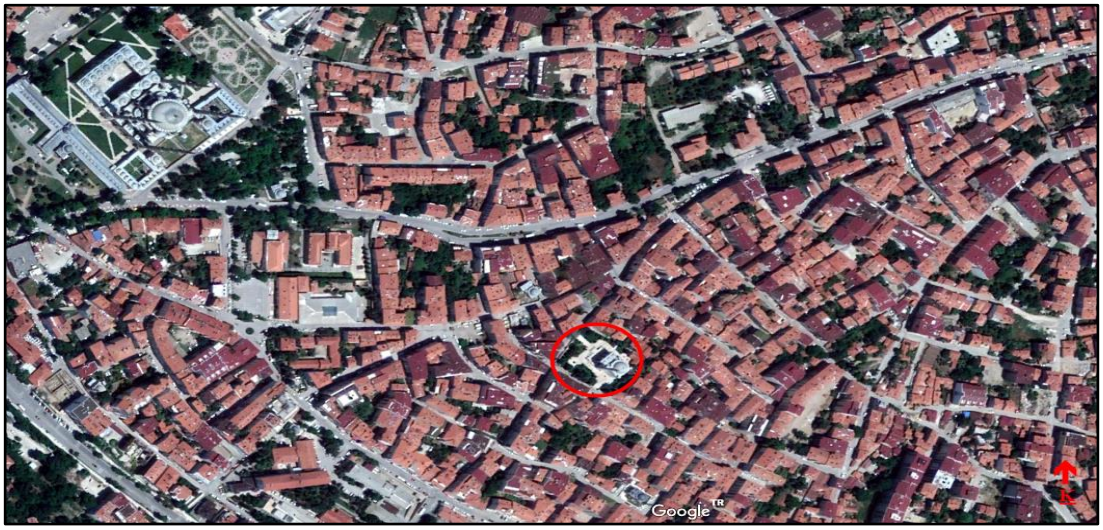

Fotoğraf 61: İstanbul'dan Edirne'ye Gelişte Görünen İki Minare Kompozisyonu[606]

2.5.1.1.1.8. Sultan Süleyman Han Cami (Taşlık Cami)

Evliyâ Çelebi, selatin camileri içerisinde son olarak Sultan Süleyman Han Cami'ni anlatmaktadır. Bu cami günümüzde; Çokalca Mahallesi'nde, Taşlık Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-IId numaralı pafta, 733 numaralı ada, 44-45 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[607]

[605] Hasan Kuruyazıcı, *a.g.m.*, s. 366-368.
[606] Hasan Kuruyazıcı, *a.g.m.*, s. 366.
[607] ETKVE, Cilt: 1, s. 60.

Fotoğraf 62: Sultan Süleyman Han Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[608]

Seyahatnâme'de "*Taşlık Cami*" adıyla meşhur olduğu belirtilen cami hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Andan câmi'-i Sultân Süleymân Han, lâkin Taşlık câmi'i demek ile meşhur-ı âfâkdır. Kadîm-i evvelde zâviye idi. Ba'dehû Süleymân Hân vezîri Mahmûd Paşa rûhiyçün bir câmi'-i latîf binâ etdi.*"[609]

Evliyâ Çelebi, öncesinde zaviye olan bu yapının Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde camiye dönüştürüldüğünü belirtse de caminin yapım tarihini belirten herhangi bir kitabe günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda "*Mahmut Paşa Cami*" olarak da geçen bu eserin yapıldığı dönem ve mimarı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Tezkiret'ül-Ebniye'de, "*Edirne'de Taşlık Camii Mahmud Paşa ruhu için zevayidinden yapıldı*" şeklinde belirtilmiştir.[610] *Enîsü'l-Müsâmirîn*'de, "*Biri dahi Taşlık Camii dimekle ma'ruf camidir ki devr-i Ebü'l- fethinde ve zir-i a'zam olan meşhur Mahmud Paşa'nın binasıdır sakfı bir âli kubbedir*" denilmektedir.[611]

---

[608] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[609] EÇS, 3. Kitap, s. 249.
[610] Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Hümaniter Bilimler*, Cilt: 8-9, İstanbul 1980-1981, s. 202.
[611] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 216.

Riyâz-ı Belde-i Edirne'de, *Tezkiretü'l-Ebniye* kaynak gösterilerek "*Adnî Mahmûd Paşa-yı Velî'nin rûhiyçün Koca Mimar Sinân mübâşeretiyle zâviyeden yapıldığı mimâr-ı mûmâ-ileyhin Tezkiretü'l-Ebniye'sinde mezkûrdur.*" denilmektedir.[612]

Osman Nuri Peremeci ise Fatih Sultan Mehmed Han zamanında sadrazamlık yapmış olan Mahmud Paşa'nın burada bir zaviyesi var iken, Selimiye Cami'nin inşası sırasında bu zaviyenin Mimar Sinan tarafından kubbeli, bir minareli bir camiye dönüştürüldüğünü belirtmektedir.[613]

Rıfat Osman Tosyavizade de öncesinde zaviye olduğunu *Tezkiret'ül-Ebniye*'den öğrendiğini söylediği bu yapının, Mahmud Paşa'nın torunları tarafından camiye dönüştürüldüğünü belirtmektedir.[614]

Ekrem Hakkı Ayverdi ise Mahmud Paşa Cami'nin 1473 yılında yapıldığını belgeleriyle açıklamakta ve yapının mimari karakterinin, özellikle, minare kaidesi, pencerelerin oranı, son cemaat revakı sütunlarının çapı ve başlıklarının Kanuni Sultan Süleyman zamanından önceki yıllara işaret ettiğini belirtmektedir.[615]

Taşlık Cami, 1752 yılındaki depremde büyük hasar görmüş, sonrasında tamir edilmiştir. Daha sonraki yıllarda yaşanan istila ve işgaller sebebiyle tekrar zarar gören camiye yeterli ilgi gösterilmeyince cami harap duruma gelmiştir.[616] Ekrem Hakkı Ayverdi bu camiyi 1929 yılında incelemiştir ve caminin 1920 yılında Rıfat Osman Tosyavizade tarafından çekilen bir fotoğrafını eserinde sunmuştur.[617] 1936 yılında hazırlanan bir raporda; yıkılma tehlikesi olduğu belirtilen yapının onarım çalışmalarına 1937 yılında tekrar başlanmış fakat bu çalışmalar da tamamlanmamıştır. Taşlık Cami 1942 yılında yıktırılmıştır.[618] 2006 yılında Edirne Vakıflar Bölge

[612] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 124.
[613] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 73.
[614] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 133.
[615] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 216-217.
[616] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 73.
[617] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 217.
[618] Aptullah Kuran, *a.g.m.*, s. 203.

Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmalarına başlanan cami, 2007 yılının Ramazan ayında ibadete açılmıştır.

Fotoğraf 63: Taşlık Cami'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Yapılan Restorasyonu Öncesi ve Sonrası[619]

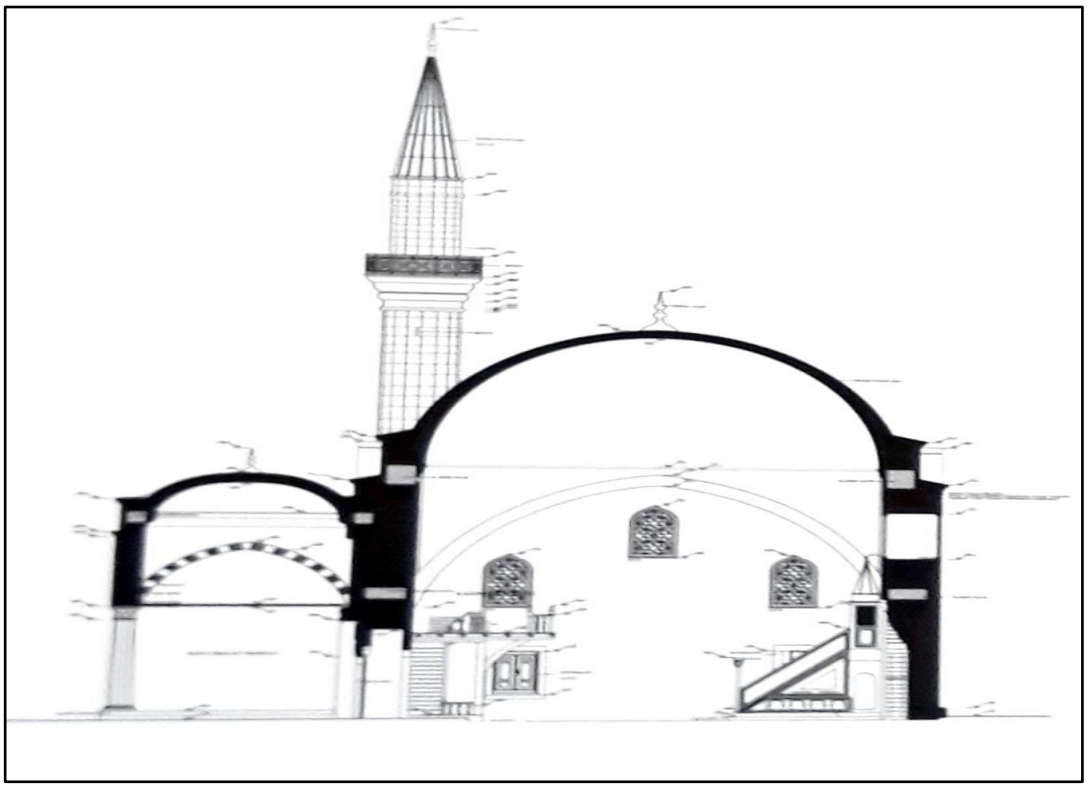
Evliyâ Çelebi, Taşlık Cami'nin mimari yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Bir kubbe-i âlîli ve bir minâre-i serâmedli cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i latîfdir. Ammâ tahrîr olunan cevâmi'ler gibi selâtîn-misâl tekellüflü câmi'-i kebîr değildir.*"[620]

Seyahatnâme'de diğer selatin camileri kadar donanımlı ve büyük olmadığını belirtilen bu cami günümüzde de tek kubbeyle örtülü bir harimden, harimin kuzeyinde son cemaat yeri ve batı cephesinin kuzey ucunda yer alan bir minareden oluşmaktadır. Yeniden inşa edilen harim duvarlarının iç yüzlerinde moloz taş kullanılmıştır. Harim kuzey duvarının iç yüzeyinde görülen kaba yontu taş ve kesme taş kaplama, yıkılan eski caminin yeniden kullanılan dış kaplama malzemeleridir. Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere açıklığı, kuzey

619 *"Restore Edilen Vakıf Kültür Varlıkları/ Edirne Merkez Taşlık Camii"*, https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/taşınmaz-vakıf-kültür-varlıkları/restore-edilen-vakıf-kültür-varlıkları (20.06.2018).
620 EÇS, 3. Kitap, s. 249.

cephesinde ise alt sırada iki pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Kuzey cephesinde yer alan iki pencerenin mukarnaslı birer kavsarası vardır. Harimin kuzey cephesindeki son cemaat yerinin üst örtüsü çok yüksek olmayan bir balkon duvarla gizlenmiştir. Son cemaat yerinin üç biriminden her biri 3,80 x 5,20 metre boyutlarındadır. Bu birimler tonozlarla örtülüdür. Harim kubbesi ve son cemaat yerinin üst örtüsü kurşunla kaplıdır. Harimi örten kubbenin sekizgen prizma şekilli kasnağı harim gövdesinin köşelerine yerleştirilen birer kemer payanda ile desteklenmiştir. Kare planlı minare kürsüsü, kalın kaval silmelerle birer dikdörtgen çerçeve oluşturur. Şerefeye geçiş bir dizi silme ile sağlanmıştır. Taçkapı harimin kuzey cephesi ortasında yer almaktadır. Taçkapı giriş aralığı iki renkli kesme taşla örülmüş basık kemerle örtülmüştür. Harim pandantif geçişli bir kubbe ile örülüdür. Kadınlar mahfili Harimin kuzey duvarına bitişik şekildedir.[621]

Şekil 13: Taşlık Cami Planı[622]

[621] ETKVE, Cilt: 1, s. 60.
[622] ETKVE, Cilt: 1, s. 61.

Evliyâ Çelebi, Taşlık Cami'nin tevhid ehli, dindar ve temiz insanların karargâhı olduğunu ifade etmektedir ve bu caminin bakımından sorumlu birçok çalışanın olduğunu belirtmektedir.[623]

Seyahatnâme'de Taşlık Cami'nin mimarı ile ilgili bilgi verilmemiştir. Bazı kaynaklarda bu camiyi Mimar Sinan'ın inşa ettiği belirtilse de Mimar Sinan bu camiyi sadece onarmıştır. Bu yapıyı Mimar Sinan'ın öz yapılarından biri olarak değil, Kanuni Sultan Süleyman ya da Sultan II. Selim zamanında onardığı camiler arasında saymak gerekmektedir.[624]

Evliyâ Çelebi'nin bu cami ile ilgili vermiş olduğu bilgilerin sonunda üç satırlık bir boşluk bıraktığı görülmektedir:

"*.....(3 satır boş) .....*"[625]

2.5.1.1.2. Vezir ve Diğer Devlet Adamlarının Camileri

Osmanlı kentlerinin kurulup gelişmesinde, genellikle sosyal ve ekonomik bakımdan ülkenin önde gelen kişileri etkili olmuştur. Sultan ve ailesi yanı sıra; üst düzey yöneticiler, tüccar, bilgin, derviş ve asker gibi toplumun ileri gelen varlıklı kişileri, vakıf-imaret sistemi içerisinde yaptırmış oldukları eserlerle, kentlerin fiziki gelişiminde baş rolü oynamışlardır.[626]

Osmanlı Devleti'ne yaklaşık bir asır başkentlik yapmış olan Edirne'de üst düzey yöneticilerin; tüccar, bilgin, derviş ve asker gibi toplumun ileri gelen varlıklı kişilerinin yaptırdığı birçok cami bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi, Edirne'de vezir ve diğer devlet adamlarının yaptırdığı camilerin sayısını 300 olarak belirtmektedir ve bu camilerden dokuzu hakkında da açıklamalar yapmaktadır. Bu dokuz cami *Seyahatnâme*'deki ismiyle ve sırasıyla; *Defterdar Mustafa Paşa Cami*, *Çelebi Cami,*

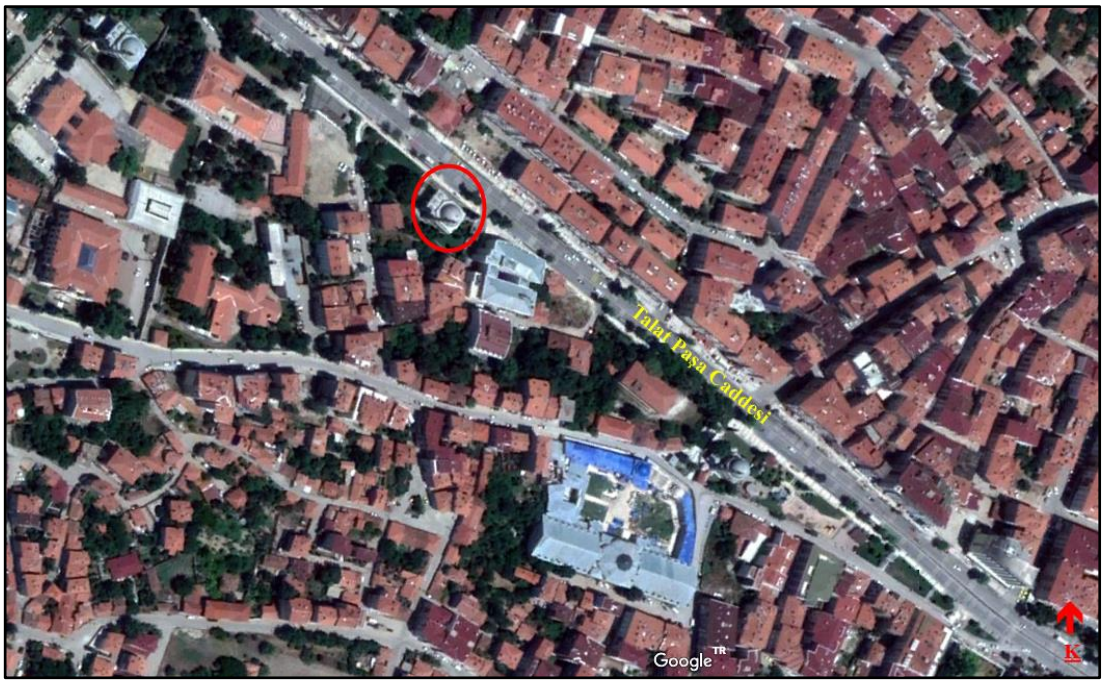
[623] EÇS, 3. Kitap, s. 249.
[624] Aptullah Kuran, *a.g.m.*, s. 203-208.
[625] EÇS, 3. Kitap, s. 249.
[626] Mustafa Özer, "Osmanlı Döneminde…, s. 159.

Haseki Sultan Cami, *Noktacı Cami*, *Eski Ali Paşa Cami*, *Beylerbeyi Cami*, *Lari Cami*, *Cezeri Kasım Paşa Cami*, *Hacı İlyas Cami*, *Mihal Bey Cami*'dir.

2.5.1.1.2.1. Defterdar Mustafa Paşa Cami

Evliyâ Çelebi, vezirlerin ve diğer devlet adamlarının yaptırdığı camileri anlatmaya "*Defterdar Mustafa Paşa Cami*" ile başlamaktadır. *Seyahatnâme*'de; kalabalık cemaate sahip, alimler yuvası ve salihler meskeni olarak ifade edilen bu caminin Mimar Sinan tarafından yapıldığı belirtilmektedir.[627]

Defterdar Mustafa Paşa Cami günümüzde; Kevseç Balaban Mahallesi'nde, Talat Paşa Bulvarı üzerinde yer almaktadır ve 50L-IId numaralı pafta, 502-1338 numaralı ada, 2-10 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[628]

Fotoğraf 64: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[629]

Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin banisi, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde defterdarlık yapmış olan Mustafa Paşa'dır. Caminin kitabesi olmadığı

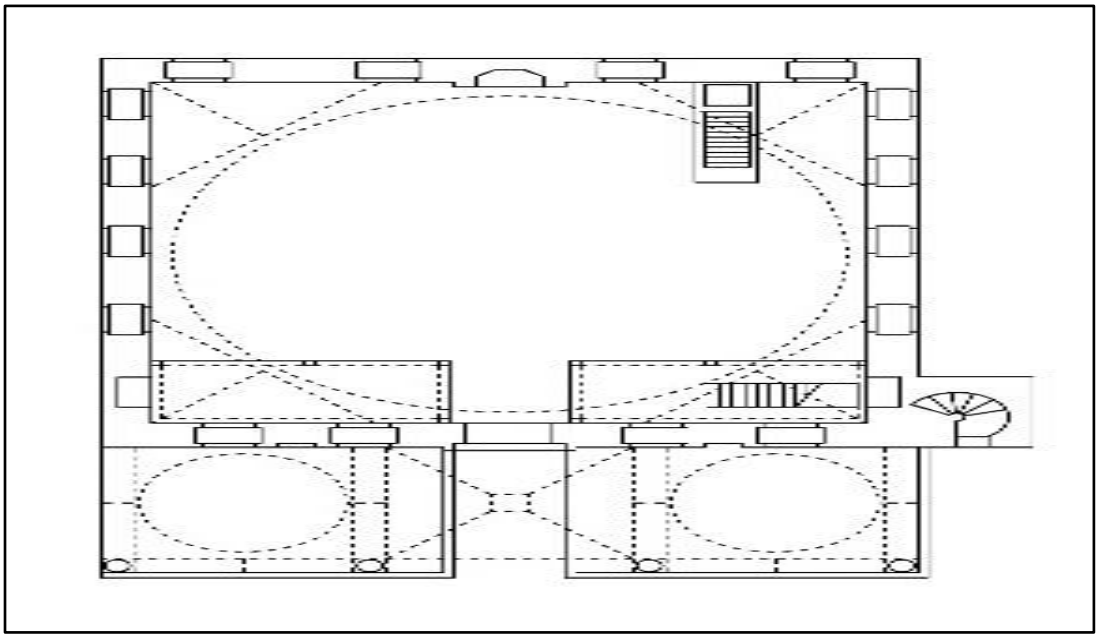
[627] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[628] ETKVE, Cilt: 1, s. 110.
[629] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

için yaptırıldığı sene tam olarak bilinmese de 16. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı kesindir.[630]

Evliyâ Çelebi bu yapının mimari özellikleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Bir kubbe-i azîmli ve minâre-i mevzûnlu cemâ'at-ı kesîreye mâlik kân-ı ulemâ ve mesken-i sulehâ bir câmi'-i ma'mûr u müzeyyendir.*"[631]

Defterdar Mustafa Paşa Cami; *Seyahatnâme*'de belirttiği gibi bir merkez kubbe, üç kubbeli son cemaat yeri ve bir minareden oluşmaktadır.[632]

Şekil 14: Defterdar Mustafa Paşa Cami Planı[633]

Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin kesme taştan yapılan ince, uzun minaresi sağ tarafta bulunmaktadır. Kürsü ve pabuç Mimar Sinan'ın diğer eserlerinde görüldüğü gibi sade şekildedir.[634] Minarede olduğu gibi kesme taşlarla inşa edilen 3 gözlü son cemaat yeri, sivri kemerli 4 adet bindirme sütunla taşınmaktadır. Son cemaat yerinin cephesinde; ortada taç kapı, yanlarında ikişer pencere ve pencereler arasında silmelerle

[630] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 74.
[631] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[632] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…*, s. 123.
[633] *"Defterdar Mustafa Paşa Camii"* https://archnet.org/sites/2790/publications/1503, (20.06.2018).
[634] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 96.

oluşturulan sathi nişler bulunmaktadır. Sivri kemer içine alınan taç kapı mermer söveli ve basık kemerlidir.[635]

Fotoğraf 65: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Genel Görünümü (2018)[636]

1752 yılındaki depremde yıkılan caminin kubbesi ancak 120 yıl sonra Hacı Ruşen Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Ruşen Efendi cami avlusuna bir de medrese yaptırmıştır fakat bu medrese günümüze ulaşmamıştır.[637]

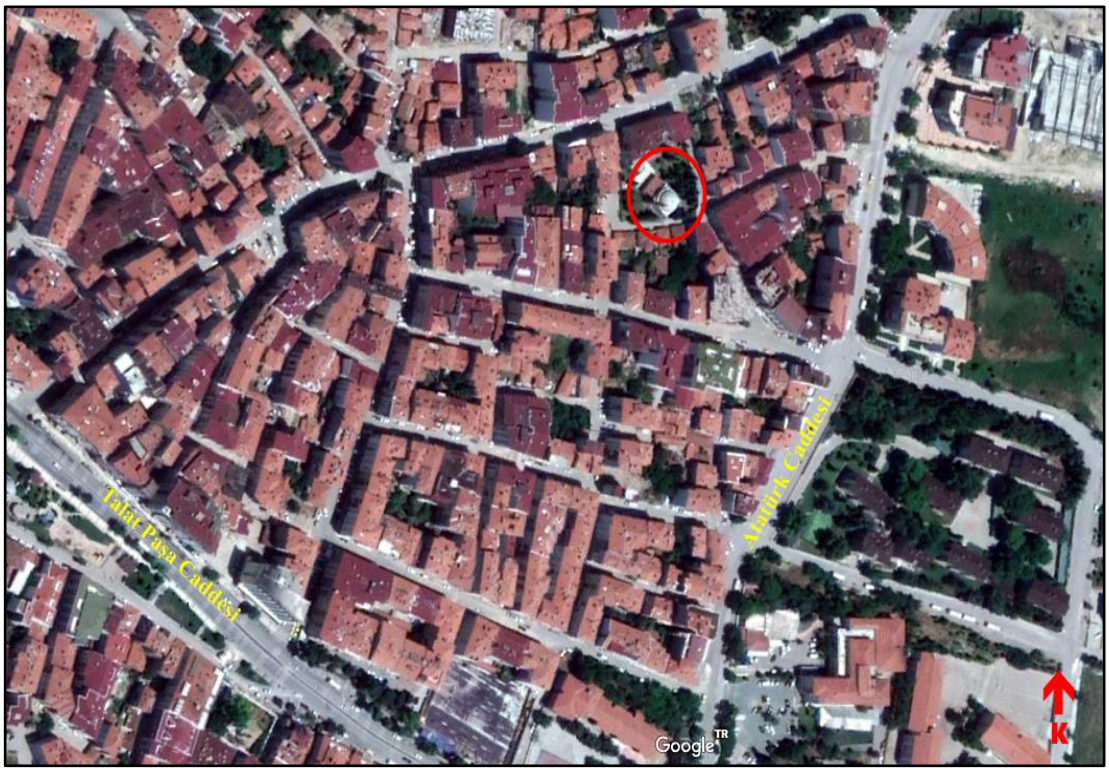
2.5.1.1.2.2. Çelebi Cami

Evliyâ Çelebi, "*câmi'-i ferah-âbâd*" olarak ifade ettiği Çelebi Cami'nin Mimar Sinan tarafından Selimiye Cami ile aynı dönemde inşa edildiğini belirtmektedir.[638] *Seyahatnâme*'de Çelebi Cami ile ilgili verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır.

---

[635] ETKVE, Cilt: 1, s. 110.
[636] Mustafa Cambaz, *"Defterdar Mustafa Paşa Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi"* http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).
[637] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 123-124.
[638] EÇS, 3. Kitap, s. 250.

Şeyh Çelebi Cami olarak bilinen bu yapı günümüzde Yancıkcı Şahin Mahallesi'nde, Şeyh Çelebi Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L–IIc numaralı pafta, 651 numaralı ada, 1 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[639]

Fotoğraf 66: Çelebi Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[640]

Ahmed Bâdî Efendi, "*hoşnümâ bir câmi-i şeriftir*" dediği caminin Kadı Bedreddin Efendi'nin oğlu Şeyhi Çelebi tarafından H.982 (M.1574) yılında yaptırıldığını belirtmektedir.[641]

Enîsü'l-Müsâmirîn'de de gönül açıcı ve güzel bir görünümü olduğu belirtilen bu cami;[642] kesme taş ve tuğlayla almaşık düzende inşa edilmiştir. Kare planlı harimde kubbeye geçiş prizmatik üçgenlerle sağlanmaktadır ve minare harimin batı cephesinde bulunmaktadır. Daha önce ahşap olduğu bilinen son cemaat yeri günümüzde alüminyum doğramadır. Kaba tıraşlı minbere ve ahşap kadınlar mahfiline sahip olan

[639] ETKVE, Cilt: 1, s. 114.
[640] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[641] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 118.
[642] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 27.

caminin; giriş kapısının yanlarında birer, harimin kıble ve yan cephelerinde dörder penceresi bulunmaktadır.[643] Önünde şadırvanı, yanında medresesi bulunan caminin medrese kısmı günümüze ulaşmamıştır.[644]

Fotoğraf 67: Şeyh Çelebi Cami Genel Görünüm (2018)

2.5.1.1.2.3. Haseki Sultan Cami

Evliyâ Çelebi, Haseki Sultan Cami'nin Mimar Sinan tarafından Mustafa Paşa Köprüsü başında inşa edildiğini belirtmektedir.[645]

Tezkiret'ül-Bünyan ve *Tezkiret'ül-Ebniye*'de kayıtlı olmakla birlikte *Tuhfet'ül-Mimarin*'de adı geçmeyen Haseki Sultan Cami bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan ve Svilengrad denilen Mustafa Paşa İlçesi'nde, bu şehre adını veren 12 gözlü Mustafa Paşa Köprüsü yakınında bulunmaktaydı.[646]

---

[643] ETKVE, Cilt: 1, s. 114.
[644] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 72.
[645] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[646] Aptullah Kuran, *a.g.m.*, s. 201.

Edirne'nin yaklaşık 30 kilometre batısında, Meriç üzerinde kurulan Mustafa Paşa Köprüsü'nün yanında inşa edilmiş olan; cami, imaret ve sıbyan mektebinden oluşan Haseki Hürrem Sultan'a ait külliye; daha önce Mustafa Paşa tarafından köprüsünün yakınlarına yaptırılan hamam, kervansaray, dükkânlar gibi yapı toplulukları ile bir bütün oluşturmaktadır. Köprü bugün hala mevcut olmasına rağmen, külliye günümüze ulaşmamıştır.[647]

Fotoğraf 68: Bulgaristan'ın Svilengrad Şehrindeki Mustafa Paşa Köprüsü'nün Konumu (2018)[648]

Evliyâ Çelebi, H.1063 (M.1653) de Sofya'dan İstanbul'a gelirken ziyaret ettiği Cisr-i Mustafa Paşa Kasabası ve Haseki Hürrem Sultan Külliyesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Külliye'nin bulunduğu kasabanın; Çirmen Sancağı'na bağlı olduğunu, Meriç Nehri kenarında yer aldığını; bağlı, bahçeli ve içerisinde 700'e yakın konutun bulunduğu gelişmiş bir yer olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de İmaret (yemek pişirilen yer), sıbyan mektebi, kervansaray, hamam, çarşı gibi yapılarla birlikte külliyeyi oluşturan parçalardan biri olan Haseki Sultan Cami'nin bölgedeki yedi adet ibadet mekanının içerisinde selatin camisi niteliğinde olan tek yapı olduğu ifade edilmektedir.[649]

---

[647] Şehri Kartal, *Haseki Hürrem Sultan Yapıları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2012, s. 370.
[648] Google Earth Uydu Görüntüsü (2018).
[649] EÇS, 3. Kitap, s. 230.

Seyahatnâme'de bu caminin avlu kapısına, mermer üzerine Karahisârî Hasan Çelebi hattıyla yazıldığı belirtilen tarih şu şekildedir:

"*Hel-mescid üssise ale'-takvâ.*

Sene [921]"[650]

Mimari çizimleri bulunmayan bu camiye ait tek görsel veri Sultan II. Abdülhamid Albümleri'nde bulunan, caminin önden çekilmiş fotoğrafıdır. Bu fotoğrafa göre tek minareli cami kâgir duvarlar üzerine kurşun kaplı kırma ahşap çatı olarak yapılmıştır. Girişin bulunduğu ön cephe 5 kemer gözlü çift sıra revaklar ile tamamlanmıştır.[651] Sultan II. Abdülhamid Albümleri'nde bulunan bu fotoğrafı yorumlayan Aptullah Kuran, mermer sütunlu revakların Lari Cami'nde olduğu gibi caminin üç yanını sardığını belirtmektedir.[652]

Fotoğraf 69: Haseki Sultan Cami[653]

[650] Gös. yer.
[651] Şehri Kartal, *a.g.e.*, s. 372.
[652] Aptullah Kuran, *a.g.m.*, s. 202.
[653] İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Kütüphanesi Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümleri/ Haseki Sultan Cami.

2.5.1.1.2.4. Noktacı Cami

Evliyâ Çelebi, bu cami hakkında sadece "*cemâ'at-ı kesîreye mâlikdir*"[654] ifadesini kullanmaktadır.

Noktacı Cami, H.897 (M.1491-92) tarihinde Noktacızâde adıyla ünlü Şeyh Muhammed Kasım bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır.[655] Ahmet Bâdî Efendi, bu yapının; Sıkça Murâd Mahallesi, Beylerbeyi Caddesi, 73. numarada bulunduğunu belirtmektedir.[656]

Harim kısmını çevreleyen bir, kapı üzerinde de üç kubbesi bulunan cami, tek minareye sahiptir.[657] H.1040 (M.1639) yılında kapı üzerindeki üç kubbesi, H.1165 (M.1751) yılında da büyük kubbesi yıkılan yapının bu kısımları ahşap olarak yeniden yaptırılmıştır.[658] H.1297 (M.1879) tarihinde Sa'dî dergâhına çevrildiği bilinen yapı, 1310 tarihli Edirne Salnamesinde Rifâî Tekkesi olarak geçmektedir.[659] Günümüzde, bu yapıdan geriye şehir merkezinde, Menzilahir Mahallesi'nde bulunan bir sokağa verilen isminden başka hiçbir iz kalmamıştır.

Harita 5: Noktacı Cami Sokak[660]

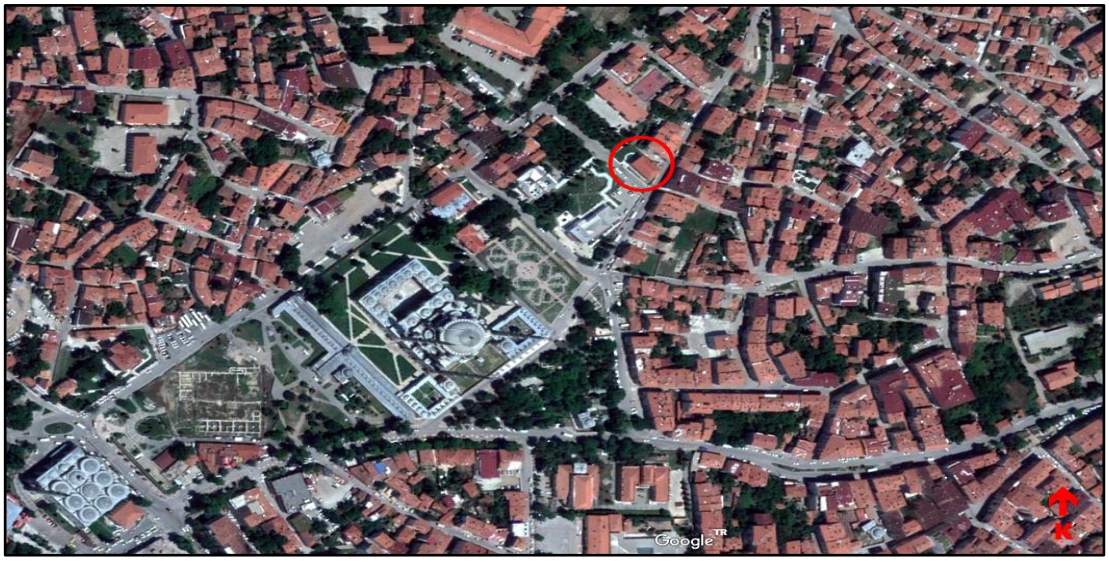
[654] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[655] Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 51.
[656] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 128.
[657] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 30.
[658] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 128.
[659] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 142.
[660] Google Map (2018).

2.5.1.1.2.5. Eski Ali Paşa Cami

Evliyâ Çelebi, Eski Ali Paşa Cami'nin banisinin çarşı sahibi Ali Paşa olduğunu ve bu yapının Mimar Sinan tarafından yapıldığını belirtmektedir.[661] *Seyahatnâme*'de Eski Ali Paşa Cami'si ile ilgili verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır.

Eski Ali Paşa Cami'si "Hadım" lakabıyla anılan Atik Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimarı bilinmeyen bu yapı Atik Ali Paşa Cami olarak anılmaktadır.[662]

Dikdörtgen planlı, ahşap çatılı ve tek minareli bir camidir. Bu cami günümüzde; Ali Paşa Mahallesi'nde, Hatip Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-IIa numaralı pafta**,** 383 numaralı ada**,** 1 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[663]

Fotoğraf 70: Eski Ali Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[664]

Edirne'de çarşı sahibi olan Ali Paşa; "*Semiz*" ve "*Kalın*" gibi lakaplarla anılan Cedid Ali Paşa'dır. Cedid Ali Paşa, Ali Paşa Çarşısı olarak bilinen bu yapının yanı sıra çarşı kapılarına yakın bir cami, bir de mescit yaptırmıştır.[665] Cedid Ali Paşa Cami adıyla anılan yapı H.967 (M.1559) tarihinde Mimar Sinan tarafından Balıkpazarı

[661] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[662] Mehmet İpşirli, "Atik Ali Paşa", *DİA,* Cilt 4, İstanbul 1991, s. 64.
[663] ETKVE, Cilt: 1, s. 68.
[664] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[665] Erhan Afyoncu, "Semiz Ali Paşa", *DİA,* Cilt 36, İstanbul 2009, s. 496.

Kapısı dışındaki Direk Çarşısı denilen yerde inşa edilmiştir. Bir minareli olan yapının kubbesi H.1165 (M.1751) depreminde zarar görmüş, çatı ahşaba dönüştürülmüştür. Daha sonraki yıllarda harap olan cami yıktırılarak yerine dükkân yapılmıştır.[666]

Fotoğraf 71: Atik Ali Paşa Cami Genel Görünüm[667]

Seyahatnâme'de Eski Ali Paşa Cami başlığı altında verilen bilgiler aslında Cedid Ali Paşa Cami'ne aittir. Evliyâ Çelebi sehven bu iki cami hakkındaki bilgileri karıştırmıştır.

2.5.1.1.2.6. Beylerbeyi Cami

Evliyâ Çelebi, Beylerbeyi Cami hakkında "*gâyet müferrah ve mahbûb câmi'-i mergûbdur*"[668] ifadesini kullanmaktadır. *Seyahatnâme*'de bu yapıyla alakalı bilgiler bununla sınırlıdır.

---

[666] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…, s. 138.; Ahmet Bâdî Efendi, a.g.e., s. 116.*
[667] Edirne Müze Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi/ Atik Ali Paşa Cami.
[668] EÇS, 3. Kitap, s. 250.

Beylerbeyi Cami günümüzde; Kuşçudoğan Mahallesi'nde, Mihrimah Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-IVc numaralı pafta, 101 numaralı ada, 17-18 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[669]

Fotoğraf 72: Beylerbeyi Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[670]

Abdurrahman Hibrî Efendi bu caminin H.832 (M.1428-29) yılında Yusuf Paşa tarafından yaptırıldığını,[671] Osman Nuri Peremeci ise Yusuf Paşa'nın bu camiyi kuran değil tamir ettiren kişi olabileceğini belirtmektedir.[672] Ahmed Bâdî Efendi ve Rıfat Osman Tosyavizade ise caminin banisinin Şarabdar Abdullah Bey olduğunu ifade etmektedir.[673]

M. Tayyib Gökbilgin'in, kitabesi bulunmayan bu hayratın H.833 (M.1429-30) tarihli vakıf kaydını ve evkafını tespit etmesiyle kurucusunun; II. Murad devri

[669] ETKVE, Cilt: 1, s. 78.
[670] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[671] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 30.
[672] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 68.
[673] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 127-128.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 101.

ümerâsından, önce Tırhala (Trikkala) Beyi, sonra Rumeli Beylerbeyi olan Mîrimîran Sinan Bey yani Sinâneddin Yûsuf Paşa olduğu kesinleşmiştir.[674]

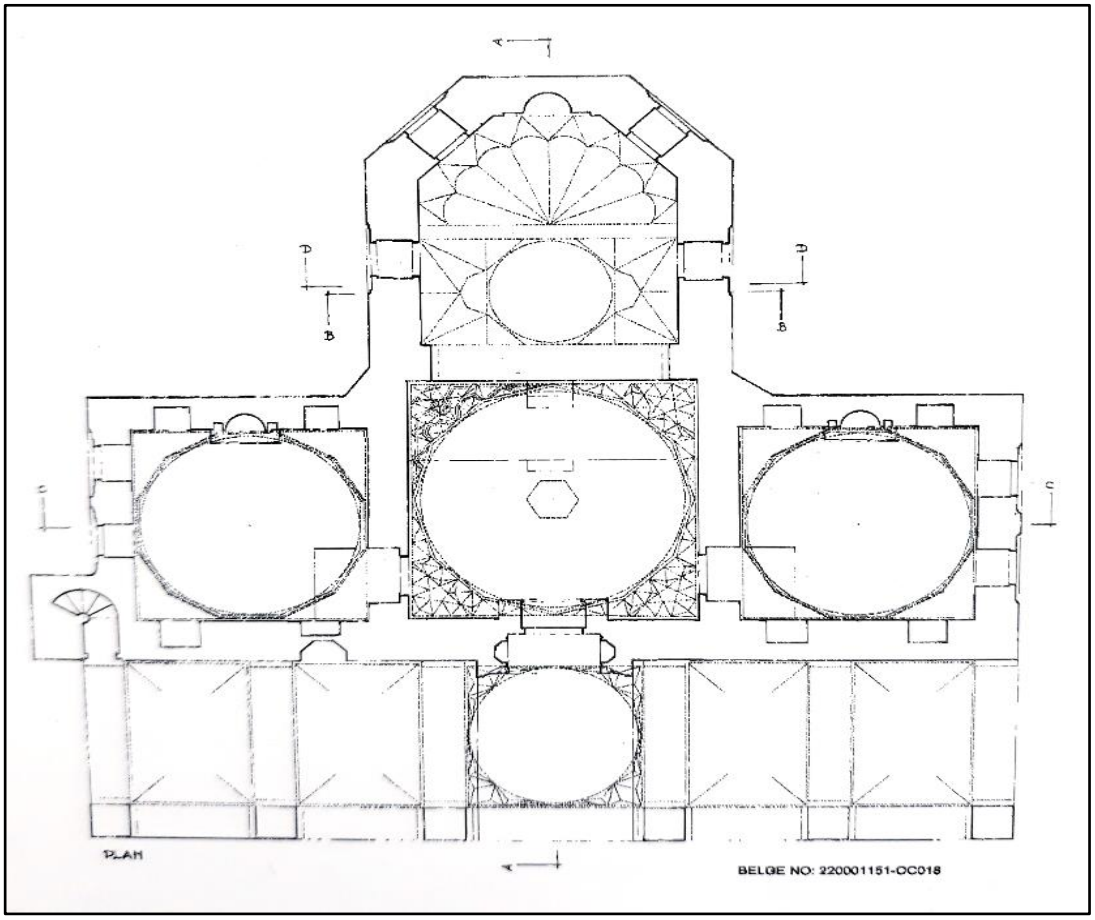

Fotoğraf 73: Beylerbeyi Cami'nin Genel Görünümü (2014)

Ters T planlı, kâgir yapıdaki Beylerbeyi Cami, 4 adet kubbeyle örtülüdür. Örtü sisteminin merkezinde diğerlerine göre daha yüksek ve çaplı olan, aydınlık fenerli bir kubbe yer almaktadır. Yan kanatları örten birer kubbenin yüksekliği ve çapı düşürülmüştür. Mihrap sofası, küçük bir kubbe ve devamında yarım bir kubbeyle örtülmüştür. Sivri kemerli 6 adet paye taşıdığı 5 gözlü son cemaat yerinin orta gözü

[674] Semavi Eyice, "Beylerbeyi Camii Ve Külliyesi", *DİA,* Cilt 6, İstanbul 1992, s. 75.

yanlardan daha yüksek tutulmuştur. Girişin iki yanında, yanlardaki tabhane birimlerine geçişi sağlayan birer kapı açılmıştır. Ahşap minberi ve mihrabı daha sonraki dönemlerde yapılmıştır.[675] Caminin kesme taşla inşa edilmiş tek minaresi bulunmaktadır. Yapının sol tarafında olması ile ayrı bir özellik gösteren minarenin kapısı son cemaat kısmına açılmaktadır.[676]

Şekil 15: Beylerbeyi Cami Planı[677]

Cami bahçesinin alt kısmında, içerisinde yaklaşık bin civarında mezar taşı bulunan hazirenin ortasında; Beylerbeyi Sinâneddin Yûsuf Bey Türbesi yer almaktadır.[678]

[675] ETKVE, Cilt: 1, s. 78.
[676] Oral Onur, *a.g.e*., s. 28.
[677] ETKVE, Cilt: 1, s. 79.
[678] Emine Baş, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Edirne 2009, s. 19.

2.5.1.1.2.7. Lari Cami

Evliyâ Çelebi, Lari Cami hakkında "*kâr-ı kadîmdir*" ifadesini kullanmaktadır.[679] *Seyahatnâme*'de bu yapıyla alakalı bilgiler bununla sınırlıdır.

Halk arasında Laleli Cami olarak da bilinen Lari Cami; Fatih Sultan Mehmet Han ve II. Bayezit Han dönemlerinde Saray Hekimbaşısı olan Hekim Lârî-i Acemî Abdülhamîd Çelebi tarafından, Batpazarı denen yerde H.920 (M.1514-15) tarihinde yaptırılmıştır.[680]

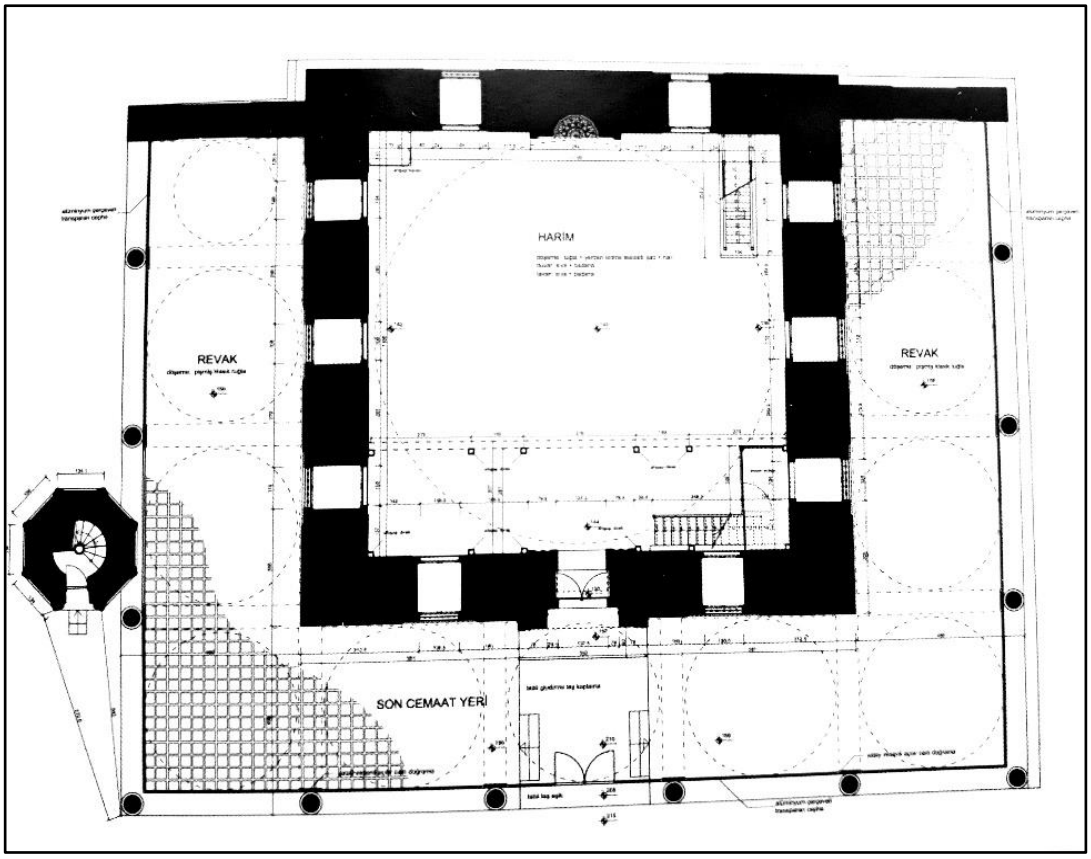
Bu yapı günümüzde; Sabuni Mahallesi'nde, Lari Cami Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ic numaralı pafta, 415 numaralı ada, 44 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[681]

Fotoğraf 74: Lari Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[682]

[679] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[680] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 28.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 124-125.
[681] ETKVE, Cilt: 1, s. 104.
[682] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Kare planlı harim kısmını örten büyük bir kubbeye ve haricen üç tarafını saran on bir kubbeye sahip olan yapının tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Camiyi kıble hariç diğer üç yönden kuşatan revağı, sivri kemerli 12 adet sütun taşımaktadır. Bu kısım günümüzde camekanlarla kaplıdır. Harim kısmının yan cephelerinde; 3'ü alt sırada, biri orta sırada, 3'ü de üst sırada olmak üzere 7'şer pencere bulunmaktadır. Kıble yönünde ise alt sırada 2, orta ve üst sırada 3'er olmak üzere 8 adet pencere görülmektedir. Yapının kadınlar mahfili ve minberi yakın zamana aittir.[683]

Şekil 16: Lari Cami Planı[684]

Caminin bulunduğu sahada yer alan medrese, dershane ve şadırvan yıkılmış; içerisinde Hekim Lari'nin kabrinin de bulunduğu bir hazire yol yapım çalışmalarında kaldırılmıştır.[685]

[683] ETKVE, Cilt: 1, s. 104.; Oral Onur, *a.g.e.*, s. 75.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 64-65.
[684] ETKVE, Cilt: 1, s. 105.
[685] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 134-135.*;* Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 61.

Fotoğraf 75: Lari Cami'nin Genel Görünümü (2015)

2.5.1.1.2.8. Cezeri Kasım Paşa Cami

Seyahatnâme'de bazı yapılar ayrıntılı bir şekilde ele alınırken bazı yapıların ise sadece isimleri anılmıştır. Cezeri Kasım Paşa Cami de sadece ismi belirtilen yapılardan birisidir.[686]

Cezeri Kasım Paşa; Fatih Sultan Mehmed'in ve Sultan II. Bayezid'in hizmetinde iken yaptırdığı mimarı eserlerle ve "*Safi*" mahlasıyla yazdığı şiirlerle ün kazanmış bir vezirdir. Doğum yılı ve yeri tam olarak bilinmeyen bu devlet adamı kaynaklarda; "*Cezeri Kasım Paşa*", "*Vezir-i Sultan Mehemmed Han*", "*Kasım Safi Paşa*", "*Vezir Kasım Paşa*", "*Kasım Paşa*", "*Cezeri Kasım*", "*Cezeri Kasım Paşası*",

[686] EÇS, 3. Kitap, s. 250.

"*Cezerizade Kasım Paşa*", "*Koca Cezerizade*", "*Kasım Paşa-yı Cezeri*", "*Cezeri Kasım Paşazade Mehmed Safi Begefendi*", "*Kasım Paşa İbni Cezeri*" gibi ad ve unvanlarla anılmaktadır.[687]

Cezeri Kasım Paşa'nın ölüm tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir, bu da muhtemelen, aynı dönemde yaşamış "*Koca*", "*Evliyâ*" ve "*Güzelce*" lakapları ile anılan diğer Kasım paşalarla karıştırılmasından ileri gelmektedir.[688]

Kasım Paşa'nın ölüm tarihi kesin olarak tespit edilememekte ise de bazı vakıf kayıtlarından hareketle onun 16. yüzyılın başlarında hayatta olduğu söylenebilir. İstanbul Cağaloğlu'ndaki mescidinin vakfiyesi Ramazan H.907 (M.1502) tarihini taşımaktadır. Bursa Şer'iyye Sicilleri'ndeki H. 939 (1532-33) tarihli bir kayıtta Kasım Paşa'dan "*merhum*" diye bahsedilmesi sebebiyle bu tarihten önce ölmüş olduğu düşünülmektedir.[689]

Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde hayratları olan Cezeri Kasım Paşa, Bursa'da bir medrese, hamam ve imaret; Selanik'te Kasımiyye Cami diye anılan bir cami ve imaret; İstanbul'da Cağaloğlu'nda bir mescid, Eyüp'te bir mescit, medrese ve mektep inşa ettirmiştir. Kaynaklarda daha başka hayır eserleri yaptırdığı söylenmekteyse de bunların ona aidiyeti tartışmalıdır. Aşık Paşazade, *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eserinde Cezeri Kasım Paşa'nın Edirne'de bir Cuma Mescidi yaptırmış olduğunu belirtmiştir.[690] İncelenen kaynaklarda Edirne'de Kasım Paşa adıyla anılan iki ibadethane bulunmaktadır.[691] Bunlardan biri "*Cedîd Kasım Paşa Mescidi*" diğeri ise "*Evliyâ Kasım Paşa Cami*"dir. Ahmed Bâdî Efendi, Cedid Kasım Paşa Mescidi hakkında şu bilgileri vermektedir:

---

[687] Yaşar Akdoğan, "Cezerî Kasım (Sâfî) Paşa'nın Hayatı Ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 36, İstanbul 2012, s. 2.
[688] Semavi Eyice, "Cezeri Kasımpaşa Camii", *DİA,* Cilt 7, İstanbul 1993, s. 507.
[689] İsmail E. Erünsel, "Cezeri Kasım Paşa", *DİA,* Cilt 24, İstanbul 2001, s. 546.
[690] H. Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970, s. 202.
[691] Ahmet Bâdî Efendi, a.g.e., s. 113-114-135.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 108-143.

"*Cedîd Kasım Paşa Mahallesinde Kapılı Sokağında yirmi birinci numarada vâki Cedîd Kasım Paşa Mescididir ki sakfı ahşâbdandır, bir minaresi vardır. Bânîsi H.939 tarihinde vefât edip Gelibolu'da medfûndur.*"[692]

Riyâz-ı Belde-i Edirne'de anlatılan bu mescidin Aşık Paşazade'nin *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eserinde Cezeri Kasım Paşa'ya ait olduğunu belirttiği mescit olma ihtimali bulunmaktadır. Fakat Bursa Şer'iyye Sicilleri'ndeki H.939 (M.1532-33) tarihli, Cezeri Kasım Paşa'dan "*merhum*" diye bahseden kayıt bu ihtimali düşürmektedir.[693]

Evliyâ Kasım Paşa Cami ise günümüzde Talatpaşa Mahallesi'nde, Edirne Karaağaç Yolu üzerinde yer almaktadır ve 50L–IIId numaralı pafta, 576 numaralı ada, 1 numaralı parsele kayıtlı bulunmaktadır.[694]

Fotoğraf 76: Evliyâ Kasım Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[695]

[692] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 135.
[693] İsmail E. Erünsel, *a.g.m.*, s. 546.
[694] ETKVE, Cilt: 1, s. 126.
[695] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Sultan II. Murad Han ile Fatih Sultan Mehmed Han dönemi vezirlerinden Evliyâ Kasım Paşa tarafından yaptırılan imaretin içerisinde bulunan yapı, Tunca Nehri kenarına bir kubbeli ve bir minareli olarak, Mimar Hayreddin tarafından inşa edilmiştir. Caminin kitabesi H.883 (M.1478-79) tarihlidir.[696]

Fotoğraf 77: Evliyâ Kasım Paşa Cami'nin Genel Görünümü (2018)

Tunca Nehri sahilinde rıhtımları ve nehir vasıtalarına inip binmeye yarayan büyük merdivenleri bulunan yapının bahçesindeki hazirede Evliyâ Kasım Paşa'nın kabri bulunmaktadır.[697] Su taşkınları sebebiyle ve bu taşkınları önlemek için yapılan seddin inşasında kabir zarar görmüş, lahdi yok olmuştur.[698]

[696] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 113-114.
[697] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 143.
[698] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 271.

Fotoğraf 78: Evliyâ Kasım Paşa'nın Kabrinin 1951 Yılındaki[699] ve Günümüzdeki Durumu (2018)

Ahmed Bâdî Efendi,[700] Tayyip Gökbilgin[701] Rıfat Osman Tosyavizade,[702] Evliyâ Kasım Paşa'nın H.890 (M.1485-86) yılında vefat ettiğini; Osman Nuri Peremeci[703] ve Ekrem Hakkı Ayverdi[704] ise H.883 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir. Verilen bu tarihlerin her ikisi de Cezeri Kasım Paşa'nın 17. yüzyılın başlarında hayatta olduğunu gösteren vakıf kayıtlarıyla örtüşmemektedir. Bu durumda Evliyâ Kasım Paşa Cami'nin Cezeri Kasım Paşa'ya ait olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Aynı dönemde yaşamış Koca, Evliyâ ve Güzelce lakapları ile anılan diğer Kasım Paşaların bulunması sebebiyle Evliyâ Çelebi'nin bu eseri isimlendirirken hataya düşmüş olabileceğini düşünmekteyiz.

---

[699] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 272.
[700] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 113-114.
[701] M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 175.
[702] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 143.
[703] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 67.
[704] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 205.

2.5.1.1.2.9. Hacı İlyas Cami

Evliyâ Çelebi, Hacı İlyas Cami'nin Kafesli Kapı'nın yakınında bulunduğunu ve cemaatinin fazla olduğunu belirtmektedir.[705] *Seyahatnâme*'de Hacı İlyas Cami ile ilgili verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır.

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği Kafesli Kapı, Romalılar döneminden kalan kalenin dokuz kapısından biridir. Köşelerinde birer kule bulunan kalenin kuzeybatı köşesindeki kule Yelliburgaz Kulesi adını almıştır, İstanbul'un fethinden önce önemli adamlarının ve vezirlerin koyulduğu bir hapishane olarak kullanılan bu yapı, daha sonra kadın suçlular buraya hapsedildiği için Kafes Kule ismini almıştır. Kafesli Kapı ise bu kulenin yakınında, batıya bakan kapıdır.[706]

Resim 12: Edirne Kalesi'nin Kuzeybatı Kısmı, Kafesli Kapı Algısal Restorasyon Çalışması[707]

Hacı İlyas Cami, Kafes Kule'nin karşısında, Gazimihal Köprüsü'ne giden yolun sağ kenarında yer almaktadır.[708] Ahmed Bâdî Efendi, bu caminin Yelli Burgaz Caddesi, 20 numarada bulunduğunu belirtmektedir.[709]

---

[705] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[706] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 39.
[707] Saygın Alkan, *a.g.e.*, s. 123.
[708] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 79.
[709] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 123.

Abdurrahman Hibrî Efendi, bu caminin H.882 (M.1477) tarihinde; Ahmed Bâdî Efendi, Osman Nuri Peremeci,[710] ve Rıfat Osman Tosyavizade ise H.982 (M.1574) tarihinde inşa edildiğini belirtmektedir. Öncesinde kubbeli olduğu düşünülen, ahşap çatılı, bir minareli ve taştan minberi bulunan caminin banisi; "*Hacı*" ve "*Hoca*" unvanlarıyla anılan İlyas isimli kişidir. Osman Nuri Peremeci günümüze ulaşmayan bu caminin Evkaf İdaresi tarafından yıkıldığını belirtmektedir.[711]

2.5.1.1.2.10. Mihal Bey Cami

Evliyâ Çelebi, "*tarz-ı kadîm bir câmi'-i rûşen*" ifadesini kullandığı Mihal Bey Cami'nin; Mihal Köprüsü üzerinde, Çirmen Kazası'na giden yolun solunda bulunduğunu belirtmektedir.[712]

Bu cami günümüzde; Gazi Mihal Mahallesi'nde, Kapıkule Yolu üzerinde yer almaktadır ve 50L–Ia/50L-Id numaralı pafta, 632 numaralı ada, 9 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[713]

Fotoğraf 79: Defterdar Mustafa Paşa Cami'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[714]

[710] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 79.
[711] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 26.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 123.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 118.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 79.
[712] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[713] ETKVE, Cilt: 1, s. 94.
[714] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Seyahatnâme'de Sultan II. Murad döneminde inşa edildiği belirtilen caminin yapım tarihi hakkında şu bilgi verilmektedir:

"*Bu câmi'in kıble kapusu üzre târîhi:*

Fî sene hamse ve ışrîn ve semâne-mi'e

[825\1422]

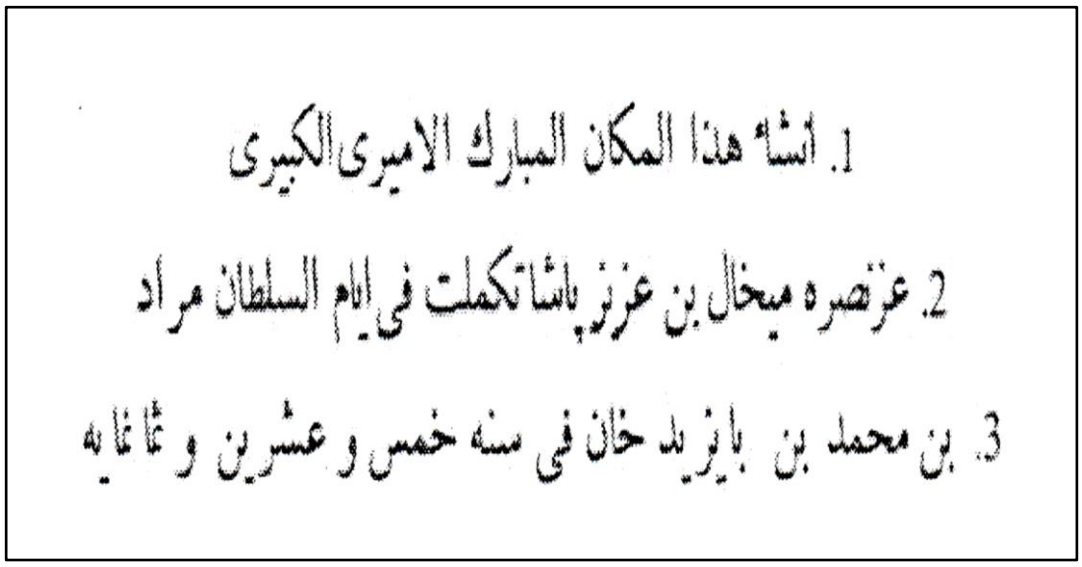
tahrîr olunmuşdur."[715]

Günümüzde, Gazi Mihal Bey Cami'nin cümle kapısı üzerindeki kitabede de Mihal Bey Cami'nin H.825 (M.1422) senesinde tamamladığı yazılıdır.[716]

Fotoğraf 80: Mihal Bey Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2018)

[715] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[716] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 82.

1. انشاء هذا المكان المبارك الامیری الکبیری
2. عزتصره میخال بن عزیز پاشا تکملت فی ایام السلطان مراد
3. بن محمد بن بایزید خان فی سنه خمس و عشرین و ثمانمایه

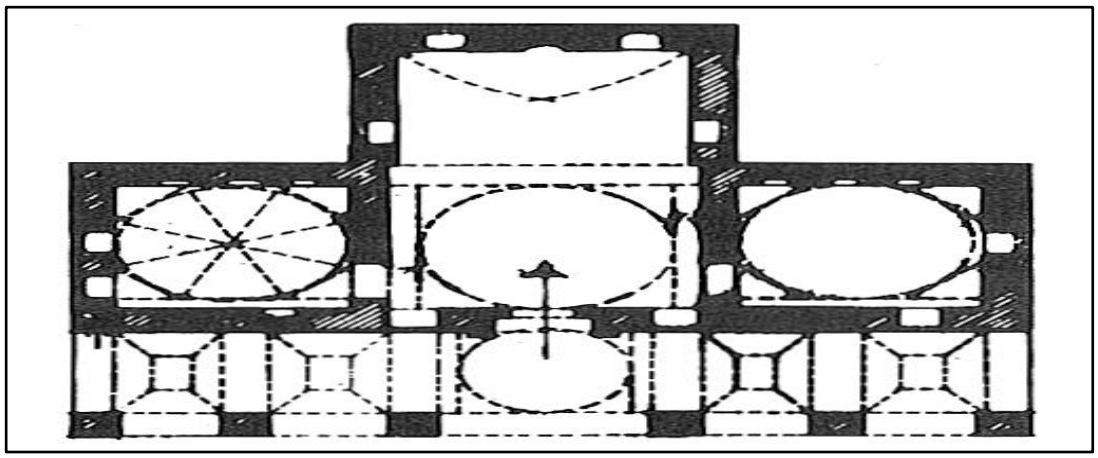
Şekil 17: Mihal Bey Cami'nin Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabenin Arapça Metni.[717]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi bu kitabeden Mihal Bey Cami'nin H.825 (M.1422) senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Mihal Bey Cami; bünyesinde hamam, tabhane, köprü ve aşevinden oluşan ve halk arasında "*Orta İmaret*" olarak anılan yapının bir parçasıdır. Bu imaretin kurucusu; "*Mihal Gazi*", "*Emir-i Kebir*", "*Mihal oğlu*" gibi adlarla da anılan Gazi Mihal Bey'dir.[718] Gazi Mihal Bey'in kabri, caminin haziresindeki Mihaloğulları aile kabristanında bulunmaktadır.[719]

Abdurrrahman Hibrî Efendi'nin zaviyeden camiye çevrildiğini belirttiği[720] bu yapının iki yanında tabhane odaları bulunmaktadır. Bu yapısıyla ters T planlı camiler grubuna girmektedir. Kesme taştan yapılan cami; ortada 8,20 metre çapında merkezi bir kubbe ile mihrabın önünü kaplayan, sivri kemerli tonoz ve yan kısımları kubbeyle örtülü bölümlerden oluşmaktadır. Kuzeyde bulunan beş bölümlü son cemaat yeri esas yapıdan daha yüksekte bulunmaktadır.[721] Caminin kuzeydoğu köşesinde bulunan tek minaresi köşe duvarları üzerine oturtulmuştur.[722]

---

[717] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 140.
[718] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 27.
[719] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 66.
[720] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 26.
[721] Semavi Eyice, "Gazi Mihal Bey Camii", *DİA,* Cilt 13, İstanbul 1996, s. 460.; Esra Aybek, *Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2011, s. 86.
[722] Oral Onur, *a.g.e.*, s. 26.

Şekil 18: Mihal Bey Cami Planı[723]

Ortasında şadırvan bulunan büyük avlu, *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi Gazi Mihal Köprüsü'ne kadar uzanmaktadır.[724]

1997 yılında vakıflar genel müdürlüğü tarafından onarılan yapı günümüzde cami olarak hizmet vermektedir.[725]

Fotoğraf 81: Mihal Bey Cami ve Mihal Bey Köprüsü (2009)[726]

[723] *"Mihal Bey Cami Planı"* https://okuryazarim.com/erken-osmanli-donemi-mimari-planlari/ (27.09.2018).
[724] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[725] ETKVE, Cilt: 1, s. 94.
[726] Mustafa Cambaz, "Gazi Mihal Bey Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

2.5.1.2. Edirne Mescitleri

Mescit, "*içinde secde edilen yer*" anlamına gelmektedir.[727] Osmanlı Devleti'nde mescitler genellikle; mahalle arasında, ahşaptan yapılmış küçük ibadet yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[728]

17. yüzyılın ilk yarısı içinde Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Sultan IV. Murat Han'ın buyruğuyla H.1043 (M.1633) tarihinde yapılan sayımı referans göstererek şehirde; 14'ü selatin cami, 300'ü de vezir ve ileri gelenlerin camileri olmak üzere ibadethane olan mihrap sayısını toplam 1.705 adet olarak belirtmektedir.[729] Bu sayı içerisinde mescitlerin de payı büyüktür. *Seyahatnâme*'de "*Der-beyân-ı mesâcidhâ-yı belde-i Edirne*" başlığı altında Edirne' deki mescitler hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Cümle (---) aded secdegâh-ı müslimîndir. Evvelâ cümleden kadîm ibâdetgâh-ı Hıdırlık, kefere asrında Sefer şâh Sultân binâ edüp ba'dehû Gâzî Hudâvendigâr inşâ etdüğü ma'bedgâhdır. Ve Timurtaş Paşa mescidi ve Kızılminâre mescidi*

.....(2.5 satır boş) ....."[730]

Evliyâ Çelebi, mescit sayısını boş bırakmıştır ve sadece *Hıdırlık*, *Timurtaş Paşa* ve *Kızıl Minare* mescitlerini saymıştır.

Ahmet Yiğit, 16. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde, 145 adet mescit kaydının bulunduğunu belirtmektedir. Bu mescitlerin büyük bir çoğunluğu hakkında bilgi verdiği çalışmasında mescit adedi ile mahalle adedinin birbirine çok yakın olmasının, her mahallede en az bir mescidin bulunduğu ihtimalini kuvvetlendirdiğini belirtmektedir.[731]

---

[727] Bünyamin Çalık, "Camilerde Ve Mescitlerde Dinen Caiz Olan Ve Olmayan Davranışlar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Kars 2015, s. 111.
[728] Celal Esad Arseven, "Mescid", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 3, İstanbul 1966, s. 1308.
[729] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[730] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[731] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 51.

Çalışmamızın bu kısmında Evliyâ Çelebi'nin belirttiği mescitler *Seyahatnâme*'de sıralandığı şekilde ele alınmıştır.

2.5.1.2.1. Hıdırlık Mescidi

Evliyâ Çelebi'nin belirttiğine göre Edirne'deki en eski ibadetgâh "*Hıdırlık Mescidi*"dir.[732] Bu mescidi; Edirne'nin fethinden önce, Hacı Bektaş-i Veli'nin izniyle, üç yüz dervişiyle beraber Edirne'ye gelen Sefer Şah'ın yaptığını belirten Evliyâ Çelebi, fetihten sonra I. Murad'ın bu mescidi genişleterek câmi yaptığı ve bu caminin "*Hüdavendigar Cami*" adını aldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

"*Dest-i küffârda iken Hacı Bektâş-ı Velî izniyle Sefer şâh Sultân üç yüz aded fukarâsıyla ibtidâ gelüp Hıdırlık nâm mevzi'de mihmân olup onda bir mescîd binâ etdiler. Ba'de'l-feth Gâzî Hudâvendigâr onu tevsî' edüp Câmi'-i Hudâvendigâr oldu.*"[733]

Cihanmüma'da ve *Enîsü'l-Müsâmirîn*'de de "*Hüdavendigar Cami*" adında bir camiden bahsedildiği halde, vakıf kayıtlarında doğrudan doğruya böyle bir cami bulunmamaktadır.[734] Ayrıca Evliyâ Çelebi'nin günümüze ulaşmayan bu caminin ilk hali olan mescidi yaptığını belirttiği Sefer Şah Sultan'ın, Edirne'nin fethinden yüz yıl önce vefat eden Hacı Bektaş-ı Veli'den (Ö.1271) izin alması "maddeten" mümkün değildir. Evliyâ Çelebi'nin naklettiği bu rivayet kronoloji açısından hatalı olsa da Gaziyan-ı Rum geleneğine bağlı Anadolu dervişleriyle kuruluş dönemi Osmanlı yönetimi arasındaki sıcak ilişkiler bağlamında doğrudur. Evliyâ Çelebi'nin "*Cami-i Sagir*" (Küçük Cami) olarak andığı bu tesisin iskân bölgesinin dışında yer alması da heterodoks meşrepli gazi dervişlerin tekkeleri için çok uygun düşmektedir.[735]

Günümüzde Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği yerde, Yıldırım Beyazıt Mahallesi'nde, Hıdır Baba Sokak'ta Hıdır Baba'ya ait bir mezar bulunmaktadır. Üzeri çatıyla örtülü mezar yeri ahşap kafes malzemeyle dikdörtgen bir form içinde yer

[732] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[733] EÇS, 3. Kitap, s. 242.
[734] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 13.
[735] M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 325.

almaktadır. Mezar yerinin içerisinde çimentodan yapılmış yeşil renkli bir sanduka bulunmaktadır. Edirne halkı tarafından yatır özelliği verilen mezar, adak yeri olarak kullanılmaktadır.[736]

Fotoğraf 82: Hıdırlık'ta Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)

2.5.1.2.2. Timurtaş Paşa Mescidi

Edirne'de Timurtaş (Demirtaş) ismiyle bilinen dört adet ibadethane bulunmaktadır. Bunlar; Baba Timurtaş, Hadım Timurtaş, Yaya Timurtaş ismiyle kayıtlara geçmiş olan mescitler ve Timurtaş Paşa Camisi'dir.[737] Bu yapılardan sadece Timurtaş Paşa Cami günümüze ulaşmıştır. Bu yapılardan hangisinin Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği Timurtaş Paşa Mescidi olduğu bilinmemektedir.

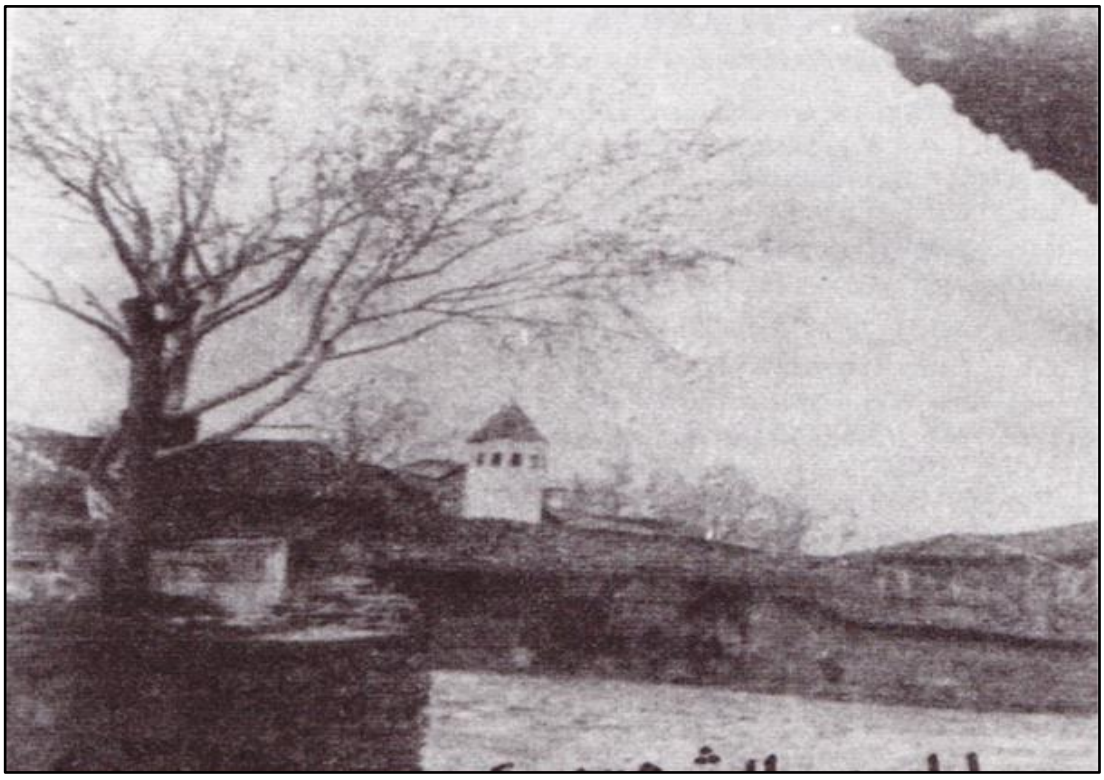
Baba Timurtaş Paşa tarafından yaptırılmış olan mescit; Üç Şerefeli Cami yakınında, Baba Timurtaş Mahallesi'nde Timurtaş Mescidi Sokağı, 1 numarada bulunmaktaydı. Ahmed Bâdî Efendi'nin tek minareli, Rıfat Osman Tosyavizade'nin

[736] Nesrin Çiçek Akçıl, a.g.e., s. 7.
[737] Mustafa Özer, "Edirne- Karaağaç- Timurtaş Köyü Timurtaş Paşa Camisi", *Belleten Dergisi,* TTK Yayınları, Cilt: IXIX, Sayı: 254, Ankara, Nisan, 2005, s. 145-160.

ise minaresiz olduğu belirtiği ahşap çatılı yapı; H.1329 (M.1911) yılında yıktırılmıştır.[738]

Hadım Timurtaş Paşa tarafından yaptırılmış olan mescit ise; Hadım Timurtaş Mahallesi'nde, Orta Sokak'ta, 2 numarada yer almaktaydı. Ahşap çatılı ve minaresiz olduğu belirtilen bu yapı da günümüze ulaşmamıştır.[739]

Yaya Timurtaş Paşa tarafından yaptırılmış olan Yaya Timurtaş Mescidi ise, Yaya Timurtaş Mahallesi'nde, Arpakarban (Arpa Kervan) Sokağı'nda, 5 numarada bulunuyordu. Yaklaşık 90 metrekarelik bir alanı kaplayan bu mescit, kurşun kaplı ve külahlı bir minareye sahiptir. Bu yapıdan günümüze sadece Rıfat Osman Tosyavizade'nin sunmuş olduğu bir fotoğraf ulaşmıştır.[740]

Fotoğraf 83: Yaya Timurtaş Paşa Mescidi[741]

[738] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 148.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 104.
[739] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 121.
[740] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 148.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 105.
[741] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 105.

Subaşı (Muinüddin) Timurtaş Paşa'nın yaptırmış olduğu Timurtaş (Demirtaş) Paşa Cami[742] ise günümüzde; Karaağaç Mahallesi'nde, Pazarkule Yolu üzerinde yer almaktadır ve 3 numaralı pafta, 61 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli yapı, tek şerefeli bir minareye sahiptir. Harap durumdaki cami, 2008 Yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.[743]

Fotoğraf 84: Timurtaş (Demirtaş) Paşa Cami'nin Genel Görünümü (2018)

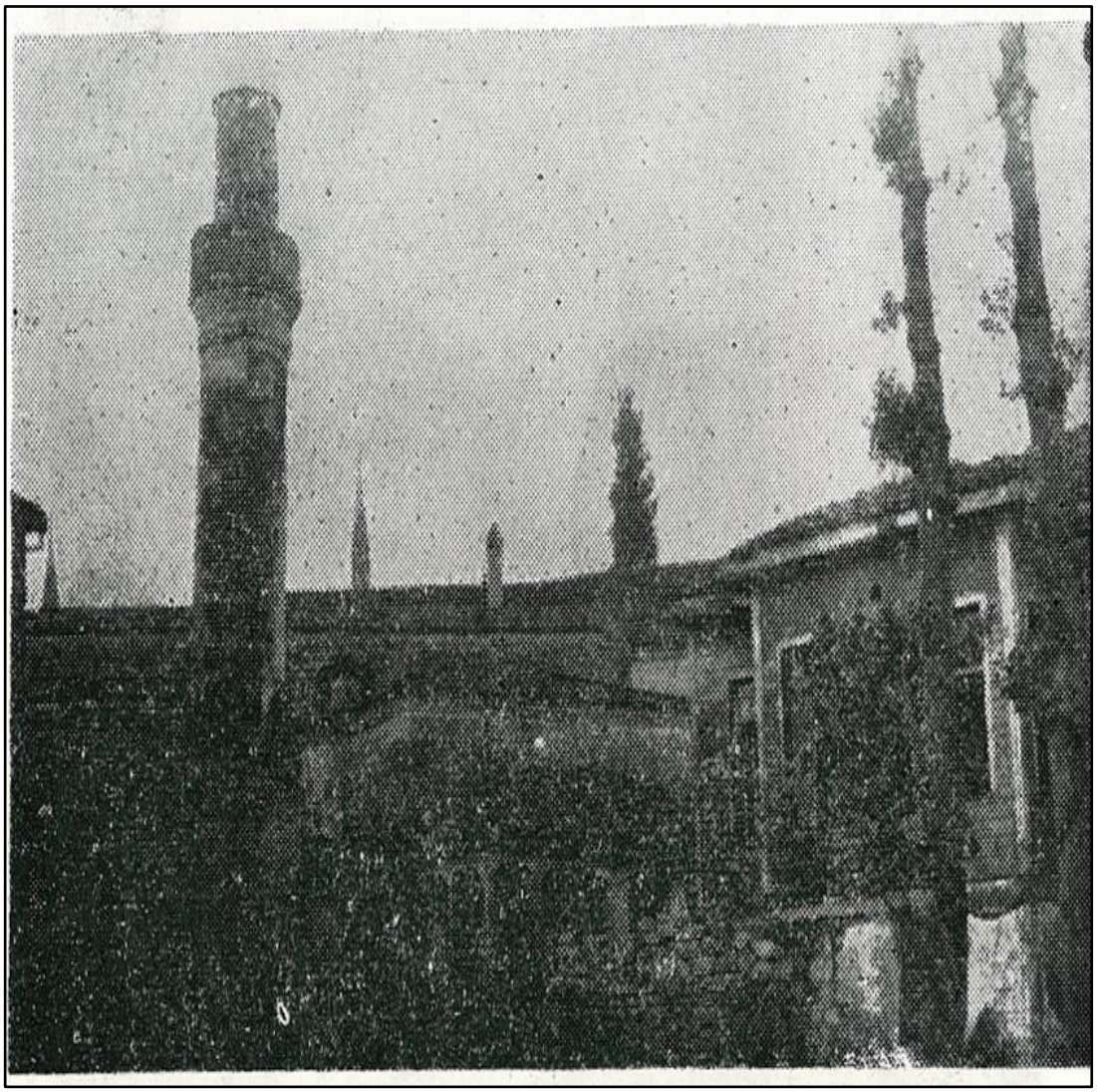
2.5.1.2.3. Kızıl Minare Mescidi

Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde sadece ismine yer verdiği "*Kızıl Minare Mescidi*", incelediğimiz kaynaklarda "*Zağanos Subaşı Mescidi*" ve "*Zağanos Paşa Cami*" olarak da geçmektedir.[744] Fâtih Sultan Mehmed döneminde vezîriâzamlık ve

[742] Mustafa Özer, *Edirne- Karaağaç…,* s. 145-148.
[743] ETKVE, Cilt: 1, s. 507.
[744] Ender Bilar-Oral Onur, *Edirne Çarşıları Ve Yitirilen Tarihi Eserler,* Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 3, İstanbul 1989, s. 34.

kumandanlık yapmış olan Zağanos Paşa, "*vezîrü'l-muazzam*" unvanıyla anılmaktadır.[745]

Balıkesir şehrinde kendi adına yaptırdığı bir külliyesi bulunan Zağanos Paşa'nın Edirne'de de bir mescidi ve mahallesi bulunmaktadır. Başlangıçta "*Kızıl Minare Mescidi*" diye anılan, daha sonra ise "*Zağanos Paşa (Subaşı) Cami*" olarak adlandırılan bu yapının vilayet binası avlusunda yer aldığı belirtilmektedir.[746]

Fotoğraf 85: Zağanos Paşa Cami (Kızıl Minare Mescidi-Zağanos Subaşı Mescidi)[747]

[745] Feridun Emecen, "Zağanos Paşa", *DİA,* Cilt: 44, İstanbul 2013, s. 72-73.
[746] Ender Bilar-Oral Onur, *a.g.e.*, s. 34.
[747] Gös. yer.

Ahmed Bâdî Efendi, tek minareli ve tavanının ahşap olduğunu ifade ettiği bu yapının; Kızıl Minare Mahallesi'nde, Kızıl Minare Mescidi Sokağı'nda bulunduğunu belirtmektedir. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de, Zağanos Paşa'nın kabrinin bu caminin sahasında olduğunu ifade edilse de Zağanos Paşa'nın türbesi Balıkesir'de yaptırdığı caminin hemen dışında yer almaktadır.[748]

2.5.1.3. Medreseler

Medreseler, Türklerin İslam kültürüne kazandırmış oldukları genel öğretim müesseseleridir.[749] Okul anlamında medreselerin esas doğuş yeri, Horasan ve Maveraünnehir bölgesidir. Buralarda özel veya camilere bağlı medreseler bulunmaktaydı. Bu bölgede "*medrese*" terimi genelde, "*okul*" karşılığında kullanılıyordu. Müstakil olarak kurulan okullara medrese dendiği gibi, cami ve Kur'an okullarına da medrese deniyordu.[750]

Türkler daha Anadolu'ya gelmeden önce ilmi faaliyetlerde bulunmuşlar ve özellikle Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nde de çeşitli şehirlerde her biri önemli ilmi araştırmaların yapıldığı ve hemen hepsi bugünkü manada birer üniversite hüviyeti arzeden medreseler tesis etmişlerdir.[751]

Osmanlılar diğer birçok alanda olduğu gibi ilim ve eğitim geleneği bakımından da kendilerinden önceki Türk-İslam kültür ve medeniyetine ait birikimi devralmışlardır. Osmanlıların kendisinden önceki İslam ve Türk devletlerinin muhtelif bölgelerindeki ilim ve eğitim geleneğini alıp, kendilerine mal ederek bu geleneği, medrese sistemi ve eğitim-öğretim anlayışlarında sürdürmüşlerdir.[752]

---

[748] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e*., s. 154.; Ahmet Vefa Çobanoğlu-Tuğba Erzincan, "Zağanos Paşa Külliyesi", *DİA,* Cilt 44, İstanbul 2013, s. 73-75.
[749] Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, Ocak 2003, s. 150.
[750] Yücel Gelişli, "On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin), Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt: 25, Sayı: 2, 2005, s. 84.
[751] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…,* s. 135.
[752] Kasım Kocaman, "Osmanlı Medrese Sistemini Etkileyen Faktörler", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD),* Cilt: 2, Sayı: 3, Aralık, 2017, s. 402-414.

Medreseler; Osmanlılar döneminde fiziki şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir. Medrese bu dönemde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslami kimliği sebebiyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşımaktadır.[753]

Medreseleri genel ve ihtisas medreseleri olarak da iki grupta toplamak mümkündür:

Genel medreseler: İlk ve orta kademelerden oluşan medreselerdir. İlk Osmanlı medreselerindeki derslerin neler olduğu, sıraları kesin olarak bilinmiyorsa da bunların Selçuklu medreseleri ile aynı veya benzeri olduğu söylenebilir. Bu medreselerde ihtisaslaşma söz konusu olmayıp, İslamî bilimler; Kur'an ilimleri, hadis ve İslam hukuku (fıkıh) ile; lügat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi diğer müspet bilimler bir arada okutuluyordu.

İhtisas medreseleri: Çeşitli derecelerde olmak üzere edebiyat, ilahiyat, tıp, matematik, tabiat bilimleri gibi dallarda ihtisaslaşmış eğitim kurumlarıdır. İhtisas medreselerini de kendi içinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; Dâru'l-Hadisler, Daru'l-Kurralar ve Dâru't-tıblardır.[754]

Dâru'l-Hadisler: Hz. Muhammed'in hadis-i şerifleriyle ilgili ilimleri öğretmek amacıyla açılmış medreselerdir.

Dâru'l-Kurralar: Kur'an-ı Kerim'in doğru okunuşu ile Hz. Peygamber'e dayanan okuyuş rivayetlerini öğretmek üzere açılmışlardır.

Dâru't-Tıblar: Tıp ilimlerinin ve uygulamasının birlikte öğretildiği medreselerdir. Daha önce Dâru'ş-Şifâ olarak anılan bu müesseseler, Süleymâniye Külliyesi'nin kurulmasından sonra Tıp medresesi adını almıştır.[755]

---

[753] Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA,* Cilt: 28, İstanbul 2003, s. 327.
[754] Yücel Gelişli, a.g.m., s. 91.
[755] Ahmet Ulusoy, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Konya 2007, s. 92.

Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere birbirinden ayrı gibi görünen, aslında birbiriyle bağlantılı olan üç ayrı usulün kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar Haşiye-i Tecrîd, Haşiye-i Miftah, Haşiye-i Telvîh medreseleri şeklinde kitap adlarına; yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı şeklinde müderrise ödenen günlük ücretlere ve nihayet hariç, dahil, Sahn, altmışlı, Süleymaniye, dârü'l-hadis şeklinde medreselerin statüsüne göre yapılmış derecelendirmelerdir.[756]

Osmanlılar fethettikleri her yerde halkın dinî ve ilmî ihtiyaçlarına cevap verebilmek için cami, mektep ve medreseler inşa etmişlerdir. Bu alanda gerçekleştirilen atılıma, padişah ve yakınlarının yanı sıra sosyo-ekonomik durumları müsait birçok kişi de katılmış, böylelikle Osmanlı topraklarında köylere varıncaya kadar yüzlerce, hatta binlerce eğitim-öğretim müessesesi açılmıştır.[757] Bundan nasibini fazlasıyla alan şehirlerden biri de Edirne olmuştur. Edirne'de bulunan medreseler Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da açılan sahn-ı seman medreselerinin faaliyete geçtiği döneme kadar en önde gelen eğitim kurumları olmuşlardır.[758]

Abdurrahman Hibrî Efendi, kendi devrinde Edirne'de; üçü altmışlı, altısı dahil payesinde, altısı hariç payesinde, dokuz medrese de aşağı payelerde olmak üzere, toplam 24 adet medrese bulunduğunu belirtmektedir.[759] Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* isimli eserinde, Edirne'de 46 adet medresenin bulunduğunu ifade etmektedir.[760] Mustafa Özer ise Edirne'de toplam 48 adet medresenin inşa edilmiş olduğu bildirmektedir.[761]

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirdeki toplam medrese sayısını boş bırakmış fakat meşhur olduğunu ifade etiği 14 adet medresenin isimlerini saymıştır. *Seyahatnâme*'de ismi geçen medreseler şunlardır:

---

[756] Mehmet İpşirli, *Medrese…,* s. 330.
[757] Mefail Hızlı, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2004, s. 372.
[758] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 83.
[759] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 30-35.
[760] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 199-210.
[761] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 164.

Muradiye Medresesi, Yıldırım Han Medresesi, Musa Çelebi Medresesi, Çelebi Sultan Mehmed Han Medresesi, Koca Murad Han Medresesi, Üç şerefeli Medresesi, Atik Medresesi, Küçük Çelebi Medresesi, Hüsamiye Medresesi, Çukacı Hacı Medresesi, Anbar Kadı Medresesi, Kemâl Paşazâde Medresesi, Taşlık Medresesi, Ramazanoğlu Pir Mehmed Sarrac Medresesi (Sarraciye)[762]

Seyahatnâme'de "*Der-sitâyiş-i dârü'l-ulûm-ı medrese-i âlimân*" başlığı altında hakkında bilgi verilen medreseler haricinde Edirne'de 14 selatin camisinin bünyesinde birer dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadis bulunduğu belirtilmektedir. Şehirdeki toplam dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadis sayısını boş bırakan Evliyâ Çelebi, II. Selim Dârülhadisi ve Ekmekçizâde Ahmed Paşa Dârü'l-Kurrâsı hakkında açıklama yapmıştır. Şehirde bu eğitim müesseselerinin haricinde bir de Dâru'ş-Şifâ bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu yapı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.[763]

Edirne'de inşa edilen medreselerden günümüze; Saatli Medrese (Medrese-i Atik), Peykler Medresesi (Medrese-i Cedid), II. Bayezid Külliyesi bünyesindeki medrese ile Selimiye Külliyesi bünyesindeki Dârü'l-kurrâ ve Dârü'l-tedris medreselerinin ulaştığı belirtilmektedir.[764]

2.5.1.3.1. Dârü'l-kurrâlar

"*Yer, mekân, ev*" gibi anlamlara gelen "*dâr*" ile "*okuyan*" anlamındaki "*kārî*" kelimesinin çoğulu olan "*kurrâ*" kelimelerinden meydana gelen dârü'l-kurrâ; Kur'ân-ı Kerîm'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin tâlim ettirildiği mektepler için kullanılmıştır. Bu müesseselere dârü'l-kur'ân ve dârü'l-huffâz adı da verilmektedir.[765]

Gezdiği yerlerdeki dârü'l-kurrâlar hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, kendi asrında oldukça fazla sayıda dârü'l-kurrâdan söz etmektedir. Bundan bir asır sonrasının vakıf eserleri üzerinde yapılan araştırmalar ise bu dönemde çok az

[762] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[763] Gös. yer.
[764] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 164.
[765] Nebi Bozkurt "Dârülkurrâ", *DİA,* Cilt: 8, İstanbul, 1993. s. 453.

sayıda dârü'l-kurrâ bulunduğunu göstermektedir. Evliyâ Çelebi'nin kendi dönemini biraz abartmış olabileceği düşünülse de devletin gittikçe gerilemesinin bu müesseselerin azalmasına yol açmış olabileceğini, ayrıca onun sözünü ettiği dârü'l-kurrâlardan büyük bir kısmının selatin, vüzera, ayan ve eşraf camileri bünyesinde yer aldığını unutmamak gerekmektedir.[766]

Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Edirne'de bulunan on dört selatin camisinin bünyesinde birer, bunların haricinde de Eşe Kadın Cami'nde Ekmekçizâde Ahmed Paşa Dârü'l-Kurrâsı adında bir dârü'l-kurrâ bulunmaktadır. Toplam dârü'l-kurrâ sayısını boş bırakan Evliyâ Çelebi, dârü'l-kurrâlarda okutulan dersler hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Evvelâ on dörd aded selâtîn câmi'lerinde birer dersi'âm-ı şeyhu'l-kurrâ-i Hazret-i Kur'ân mukarrerdir kim ilm-i hıfz u ilm-i İbn Kesîr ü Seb'a ü Aşere ve ilm-i takrîb görülüp Kitâb-ı Cezerî ve Kitâb-ı şâtıbiyye ebyâtları tilâvet olunup me'hazlarıyla ve kârîleriyle kırâ'et-i Ebû Amr u Hafs ve Verşî ve Bezzî ve Kâhîn ve Zekvân ve Dürrî kırâ'etleri görülür.*"[767]

Seyahatnâme'de Edirne şehrinde çok sayıda alimin bulunduğu fakat hafız sayısının nüfusuna oranla; İstanbul, Kastamonu, Şam, Halep ve Mısır şehirlerine göre daha az sayıda olduğu belirtilmektedir.[768]

Abdurrahman Hibrî Efendi ise *Enîsü'l-Müsâmirîn* adlı eserinde Edirne'de 3 adet dârü'l-kurrâ bulunduğunu, bunlardan en büyüğünün *Selimiye Daru'l-Kurrâsı* olduğunu ifade etmektedir. Diğer iki dârü'l-kurrâdan *Küçük Dârü'l-Kurrâ* ismiyle anılanın Eski Cami; Hüsrev Ağa Dârü'l-Kurrâsı ismiyle anılanın ise Selimiye Cami bünyesinde öğretim yaptığını, kendilerine ait binalarının olmadığını belirtmektedir.[769]

Evliyâ Çelebi'nin ve Abdurrahman Hibrî Efendi'nin belirttiği dârü'l-kurrâlardan günümüze sadece Selimiye Cami Dârü'l-Kurrâsı ulaşmıştır. Bu yapı

---

[766] Nebi Bozkurt, *Dârülkurrâ...*, s. 544.
[767] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[768] Gös. yer.
[769] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 36.

Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile 1925 yılından itibaren Türk-İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.[770]

Fotoğraf 86: Selimiye Dar'ül Kurra Medresesi (Vakıf Müzesi) (2018)

2.5.1.3.2. Dârü'l-hadisler

"*Yer, mekân ve ev*" gibi anlamlara gelen "*dâr*" ile "*hadis*" kelimesinden oluşan dârü'l-hadis, "*hadis okutulan yer*" demektir. Dârü's-sünne, dârü's-sünneti'n-nebeviyye veya dârü's-sünneti'l-Muhammediyye adı da verilen bu müesseseler müstakil olarak veya dârü'l-kurrâlar ile müşterek olarak faaliyet göstermiştir. Bazı dârü'l-hadisler ise bir medrese bünyesinde yer almıştır.[771]

İlk ciddi örneklerine Selçuklular döneminde, Anadolu dışında Irak, Suriye ve Mısır'da; Anadolu'da ise Çankırı, Sivas, Konya ve Erzurum gibi merkezlerde rastladığımız dârü'l-hadisler; Osmanlılar tarafından, daha da geliştirilerek devam ettirilmiştir. Merkez şehirler başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hemen hemen tüm

[770] Hacer Neyir Tekeli, a.g.e., s. 49.
[771] Nebi Bozkurt "Dârülhadîs", *DİA,* Cilt: 8, İstanbul, 1993, s. 527-529.

şehirlerinde kurulmuş olan dârü'l-hadisler hakkında Evliyâ Çelebi önemli bilgiler vermektedir.[772]

Seyahatnâme'de, Edirne'deki dârü'l-hadisler "*Evsâf-ı dârü'l-hadîs-i muhaddisân*" başlığı altında incelenmiştir. Toplam dârü'l-hadis sayısını boş bırakan Evliyâ Çelebi, içlerinde en donanımlı ve mükemmel olanın Sultan II. Selim Dârü'l-Hadisi olduğunu ifade etmektedir. Mavi renkli kurşun ile örtülü, kâgir ve bakımlı olduğunu belirttiği dârü'l-hadisin önemli hadis bilginlerine ve tefsircilere ev sahipliği yaptığını ifade etmektedir.[773]

Sultan 2. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan bu yapı müze olarak hizmet vermektedir.[774]

Fotoğraf 87: Sultan II. Selim Dârü'l-Hadisi (2015)

[772] Selahattin Yıldırım, "Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darulhadisi", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 681-686.
[773] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[774] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 113.

Seyahatnâme'de Sultan II. Selim Dârü'l-Hadisi'nden sonra bir dârü'l-hadis hakkında daha bilgi verildiği görülmektedir. Fakat bu dârü'l-hadisin isim kısmında iki kelimelik, devamında ise iki satırlık boşluk bırakılmıştır.

"*Andan dârü'l-hadîs-i (---) (---)*

.....(2 satır boş) ....."[775]

Evliyâ Çelebi'nin bu kısımda; o dönemde en az Sultan II. Selim Dârü'l-Hadisi kadar ünlü olan, Sultan II. Murat tarafından Tunca Nehri kıyısına yaptırılan Dârü'l-hadis Medresesi hakkında bilgi verdiğini düşünmekteyiz. Günümüze ulaşmayan bu yapı Dârü'l-Hadis Cami'nin avlusunda yer almaktaydı.[776]

2.5.1.3.3. Tıp Medresesi

İhtisas medreseleri içerisinde yer alan dâru't-tıblar, tıp ilimlerinin ve uygulamasının birlikte öğretildiği medreselerdir. Daha önce dârüşşifâ olarak anılan bu müesseseler, Süleymâniye Külliyesi'nin kurulmasından sonra tıp medresesi adını almıştır.[777] Dârüşşifâlarda hasta başında hekim eğitiminin yanı sıra hekim muayenehanelerinde teorik ve uygulamalı tıp eğitimi yaygın olarak yapılmıştır.[778]

Edirne'de Sultan II. Bayezid tarafından Mimar Hayreddin'e H.889-893 (M.1484-1488) yılları arasında inşa ettirilen II. Bayezid Külliyesi içerisinde bir dârüşşifâ ve tıp medresesi bulunmaktadır.[779] Külliyede bu yapıların haricinde cami, imaret (aşevi), tabhane, hamam, köprü, değirmen, su dolabı, mehterhane ve sıbyan mektebi yer almaktadır. Bu yapılardan; hamam, değirmen, su dolabı, mehterhane ve sıbyan mektebi günümüze ulaşmamıştır. Hamam, değirmen ve su dolabının yerleri

[775] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[776] Aziz N. Shakir, "I. Murad'dan II. Bayezid'e Kadar Edirne ve Civarında Kurulan Osmanlı Eğitim Müesseseleri" *Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı*, No: 3, Sofya 2011, s. 74.; Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 132.
[777] Ahmet Ulusoy, *a.g.e.,* s. 92.
[778] Nil Sarı, "Tıp (Osmanlı Dönemi)", *DİA,* Cilt 41, İstanbul, 2012, s. 106.
[779] Alaaddin Aköz-Doğan Yörük, "H.1002/ M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezid Câmii Ve İmâreti Evkâfı", *Türkiyat Araştımaları Dergisi,* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Sayı: 16, Konya, 2014, s. 159.

bilinmekle beraber, mehterhane ve sıbyan mektebinin yeri hakkında günümüze bir bilgi ve belge ulaşmamıştır.[780]

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, II. Bayezid Külliyesi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Buradaki dârüşşifânın yapısı, işleyişi, görevlileri, kullanılan yöntemler ve kimlere hizmet verdiği hakkında açıklamalar yapan Evliyâ Çelebi, bu bilgileri "*Der-vasf-ı tetimme-i hayrât-ı Bâyezîd Hân ya'nî kân-ı şîfâ timaristân*" başlığı altında toplamıştır.

Evliyâ Çelebi, dârüşşifânın ve tıp medresesinin Bayezid Han Cami'nin büyük dış avlusunun sağında, İrem Bağı gibi bir bahçenin içinde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi caminin dış avlusunun sağında bulunan dârüşşifâ ve tıp medresesi, II. Bayezid Külliyesi'nin sağ kanadını oluşturmaktadır.

Fotoğraf 88: Tıp Medresesi ve İç Avlusu (2013)[781]

[780] Enver Şengül, *a.g.e.*, s. 70.
[781] *"T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi ve İç Avlusu"*, https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018).

Tabipler Medresesi'ndeki alimlerin, "*İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi.*" Hadis-i Şerifi uyarınca insanların dertlerine çare bulmak için ilaç yapıp, tedavi uyguladığını ifade eden Evliyâ Çelebi, buradaki hekimleri şu şekilde tasvir etmektedir:

"*Başka medrese-i etıbbâsı ve hücrelerinde talebeleri var kim her biri gûyâ Eflatun-ı İlâhî ve Bukrat ve Sokrat ve Filkos ve Feylesof ve Rıstatalis ve Calinus ve Fisagores-i Tevhîdî misilli akl-ı Aristo hukemâ-yı hâzıkı ve fassâd-ı kâmili vardır.*"[782]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi kendilerine ait odalarda kalan öğrenciler önemli ilim adamlarından teorik ve uygulamalı dersler almıştır. Dönemin önemli medreselerinden biri olan yapıda; Taşköprülüzade Ahmed Efendi, İbnî Kemal, Ahî Çelebi, Ahmet b. Hüseyin (Kahvecizâde), Atai, Cerrah Safarî, Destârî, Fanî (Attar), Haydar Efendi, Hekim Çelebi, Hekim Hasan b. Kasım, Lârî Abdülhamid Çelebi, Mehmet b. Ahmet b. İbrahim, Nasuhî, Sâni'i, Sinan Efendi, Süleyman Efendi, Şifaî gibi ünlü ilim adamları hizmet etmiştir.[783]

[782] EÇS, 3. Kitap, s. 263.
[783] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 80.; Enver Şengül, *a.g.e.*, s. 120-122.

Fotoğraf 89: Tıp Medresesi'nin Odaları (2013)[784]

II. Bayezid Külliyesi, planlanırken işlevsel açıdan medrese ve dârüşşifânın birbirini tamamlayacağı düşünüldüğünden iki yapı birbirine bağlantılı inşa edilmiştir.[785] Kareye yakın dikdörtgen planlı tıp medresesi, revaklı avlu etrafında üç yönden sıralanmış 18 oda ve bir dershaneden oluşmaktadır. Bütün birimler kubbe örtülüdür. Geleneksel dershane düzeninden farklı olarak buradaki dershanede girişin sağında merdivenle bir mahfile çıkılır. Dershane alanına Hâkim bu mahfil öğrencileri tıbbi uygulamaları seyredebilmeleri için tasarlanmıştır.[786]

Uzun yıllar Tıp Medresesi olarak hizmet veren bu yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

2.5.1.4. İmaretler

Şenlendirme, imar etme, bina yapma ve oturulacak hale getirme gibi kelime anlamları olan, Arapça "*imara*" kelimesinin Osmanlıdaki özgün kullanımı olan imaret; ümran, bayındırlık, öğrencilere ve yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş olan hayır evi olarak tanımlanmaktadır.[787] İmaret terimi yaygın olarak üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar: Erken Osmanlı ters T planlı zaviyelerini tanımlamak; Osmanlı külliyeleri içinde yer alan ve külliye çalışanları, medrese ve mektep öğrencileri ile külliyenin misafirhanesinde kalanlar ve fakirlerin ücretsiz yemek aldıkları mutfakları tanımlamak; bayındırlık anlamı ile ilişkili olarak bir şehirde bulunan tüm yapıları nitelemek için kullanımıdır.[788]

---

[784] *"T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi'nin Odaları"*, https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018).
[785] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 171.
[786] ETKVE, Cilt: 1, s. 34.; Semavi Eyice, *Beyazıt II Camii…,* s. 44.
[787] *"İmaret Maddesi"*, http://www.kamusiturki.com/, (28.09.2018); *"İmarethane Maddesi"*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bad32df4ddf03.34008792, (28.09.2018); Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Baskı: 22, Ankara 2005, s. 433.
[788] Ayşe Budak, "İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri İle Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler" *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* Cilt: 33 No: 1, Ankara, 2016, s. 21.; Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği Ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 6, Ankara, 2005, s. 51.; Ramazan

Osmanlı kentlerinin kuruluş ve gelişmesinde büyük bir öneme sahip dini, sosyal ve ticari nitelikli yapılar topluluğu olan imaretler, kentlerin değişik noktalarında inşa edilerek büyük ve kalabalık semtlerin meydana gelmesini sağlamıştır.[789] *Seyahatnâme*'den yararlanarak Osmanlı coğrafyasındaki imaretlerin bir listesini çıkarmak mümkündür.[790] Evliyâ Çelebi, imaret kavramını; Osmanlı külliyeleri içinde yer alan ve külliye çalışanları, medrese ve mektep öğrencileri ile külliyenin misafirhanesinde kalanlar ve fakirlerin ücretsiz yemek aldıkları mutfakları tanımlamak için kullanmıştır. Evliyâ Çelebi, "*Der-beyân-ı dârü'l-it'âm-ı imârât*" başlığı altında Edirne'deki aşevi imaretleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Cümle (---) aded imaret-i dârü'z-ziyâfeleri vardır. Cümleden Sultân Bâyezîd-i Velî'nin ta'âmı mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ganî ü fakire mebzûldur.*

.....(1.5 satır boş) ....."[791]

Evliyâ Çelebi'nin imaret sayısını boş bıraktığı ve sadece Sultan Bayezid-i Veli İmarethanesi'nden kısaca bahsettiği görülmektedir. Tespitlerimize göre Edirne'de aşevi ve öğrencilerin konakladığı tesisler şeklinde inşa edilmiş ve imaret olarak nitelendirilen 16 adet yapı bulunmaktadır. Bunlar; Hüdavendigar İmareti, Yıldırım Bayezid Han İmareti (Eski İmaret), Muradiye İmareti (Mevlevihane İmareti), Sultan II. Bayezid Han İmareti (Yeni İmaret), Sultan Selim Han İmareti, Gazi Mihal Bey İmareti (Orta İmaret) Fazlullah Paşa İmareti (Seyidler İmareti), Beylerbeyi Sinan Bey İmareti, Mezid Bey İmareti (Yeşilce İmareti), Balaban Paşa İmareti, Şehabettin Paşa İmareti, İbrahim Paşa İmareti, Evliyâ Kasım Paşa İmareti, Saruca Paşa İmareti, Atik Ali Paşa, Ahi Çelebi İmareti'dir.[792]

Pantık, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727),* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2014, s. 17.

[789] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 159.

[790] Amy Singer, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde İmâretler", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 222-235.

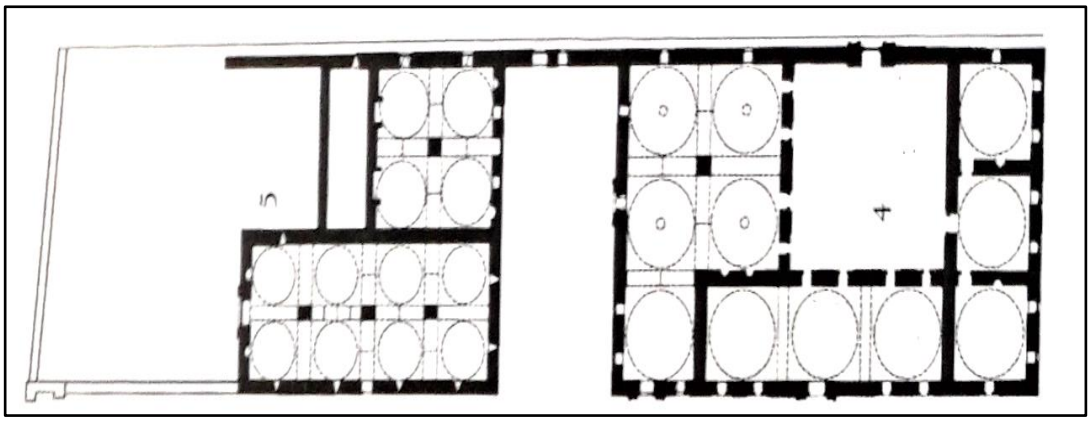
[791] EÇS, 3. Kitap, s. 262.

[792] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 164.; Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 63.; Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 20-96.; Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 32.; Ratip Kazancıgil ve diğerleri, *Edirne Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı) (H:1319=M:1901),* 2. Baskı, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Cilt: 2, İstanbul 2014, s. 230.

Fotoğraf 90: II. Bayezid Külliyesi'nin Aşevi İmareti (2018)

Bu imaretler içerisinde Sultan II. Bayezid Han İmareti (Yeni İmaret) sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Mutfak, fodlahane, mumhane, helvahane, yemekhane, kiler, depo ve ahır gibi bölümleri içine alan mutfak binaları caminin doğu yönündedir. Aşevi binaları iki büyük taş bloktan ibaret olup aralarında bir iç avlu veya geçit diyebileceğimiz bir boşluk ve bloklar içinde, birbirine geçme geniş salonlar, bölmeler, ocak ve fırınlar bulunmaktadır. Aşevi bölümüne, ana yoldan cami dış bahçesine açılan bir kapı ile girilmekte olup, her iki blokta aynı bahçeye açılan ayrı kapılar yer almaktadır.[793]

Şekil 19: Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin Aşevi İmareti Planı[794]

[793] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 95.
[794] ETKVE, Cilt: 1, s. 42.

1877-1878 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar hizmet verdiği belirtilen Yıldırım Bayezid İmareti'nden[795] geriye, kalın yayvan kemerli tuğladan yapılmış mutfak ocağı ve bacası kalmıştır.[796]

Fotoğraf 91: Yıldırım Bayezid İmareti'nin Mutfak Ocağı ve Bacası (2018)

2.5.1.5. Edirne Tekkeleri

Tarikat mensuplarının barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer anlamına gelen tekke; kurulduğu yer, zaman ve büyüklüğüne göre ribât, zaviye, kalenderhâne, hankah, dergâh ve asitâne olarak adlandırılmıştır.[797]

---

[795] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 54.
[796] ETKVE, Cilt: 1, s. 41.; Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.,* s. 34.
[797] Caner Taşkın, *15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekan Ve Cephe Kurgusu,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2017, s. 15.

Osmanlılara daha önceki İslâm devletlerinden miras kalan tekke ve zaviyeler, öncelikle kendi tarikat mensuplarına ve daha sonra kendilerine müracaat eden kişilere, kabiliyet ve istidatlarına göre şeriat, tarikat ve hakikat konularında ders verilen ve âdâb-ı İslâmiyye ve insâniyyenin talim ve telkin edildiği dinî mahiyette birer eğitim kurumları olmuşlardır.[798] Osmanlı padişahlarıyla devlet adamları tarikat erbabına karşı kuruluştan itibaren büyük hürmet göstermişlerdir. Bunun bir neticesi olarak da adlarına tekkeler açtırıp vakıflar yaptırmışlardır.[799]

Edirne'nin fethiyle birlikte şehrin mimari ve kültürel yaşamının ayrılmaz birer parçası haline gelen tekkeler; şehirde tasavvufi hayatı yaymanın yanında ortak kültür, konaklama, güvenlik, sağlık, ilim, sanat, spor ihtiyaçlarını karşılayarak, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan ve sürdüren kurumların başında gelmişlerdir.[800]

Abdurrahman Hibrî Efendi, Edirne'de 20-30 yerde zaviye bulunduğunu, bunlardan 8'inde cuma namazı kılındığını belirtmektedir.[801] Rıfkı Melül Meriç ise Edirne'de 56 adet tekkenin ismini verirken,[802] Mustafa Özer kesin olmamakla birlikte Osmanlı döneminde Edirne'de 64 adet tekke, zaviye ve hânekâh inşa edildiğini belirtmektedir.[803] Nesrin Çiçek Akçıl, Edirne Tekkeleri hakkında yapmış olduğu çalışmada; sadece ismi belirlenebilen 47 adet, mimarisi hakkında kısmen bilgi edinilen 28 adet, günümüzde kısmen mevcut olan 16 adet olmak üzere Edirne' de toplam 91 adet tekke inşa edildiğini tespit etmiştir.[804]

Edirne şehrindeki toplam tekke sayısını boş bırakan Evliyâ Çelebi, "*Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân*" başlığı altında 15 adet, *Seyahatnâme*'nin diğer kısımlarında da 5 adet olmak üzere toplam 20 adet tekke hakkında bilgi vermiştir.

---

[798] Aziz N. Shakir, *a.g.m.,* s. 103.
[799] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…, s. 151.*
[800] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.,* s. 265.
[801] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 37.
[802] Rıfkı M. Meriç, *a.g.e.,* s. 449-450.
[803] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 164.
[804] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.,* s. 7.

2.5.1.5.1. Hazret-i Hızır Dede Hünkâr Tekkesi

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen ilk Edirne tekkesi "*Hazret-i Hızır Dede Hünkâr Tekkesi*"dir. Evliyâ Çelebi bu tekkenin Edirne'nin fethinden önce de mevcut olduğunu, daha sonra Hazret-i Hacı Bektaş-ı Veli izniyle Sefer Şah Dede ve Hızır Dede'nin buraya yerleşip, mamur hale getirdiğini belirtmektedir. "*Hıdırlık*" ismiyle meşhur bir Bektaşî tekkesi olduğunu belirttiği yapının, fetihten sonra Gazi Hüdavendigar tarafından; büyük bir meydan, mutfak, kiler ve pek çok oda eklenerek ihya edildiğini ifade etmektedir.[805]

Evliyâ Çelebi, Gazi Mihal Bey'in oğlu Yahya Bey'in H.831 (M.1427-28) tarihinde tekkenin bir tarafına kalenderhâne, çeşitli çilehaneler ve bahçesi için çeşitli maksureler yaptırdığını; cennete benzeyen tekke alanının Edirne şehrinin maarif erbabı ve bütün sanat ehlinin dinlenme ve gezinti yeri haline geldiğini belirtmektedir. Havası ve suyu güzel olan bu yere zamanla yaramaz ve zararlı kişilerin gelmesiyle huzur ve sükunun kalmaması üzerine halkın H.1051 (M.1641-42) tarihinde İbrahim Han veziri Kara Mustafa Paşa'ya "*Bu Bektaşî Tekkesi'nde nice fenalıklar işleniyor, men ve def edilmesi için padişah emri rica ederiz*" şeklinde dilekçeler gönderdiğini belirten Evliyâ Çelebi, halkın bu isteğinin Kara Mustafa Paşa'nın görevlendirdiği Kapıcıbaşı Kırkayak Sinan Paşa tarafından yerine getirildiğini belirtmektedir. Kapıcıbaşı Kırkayak Sinan Paşa'nın binlerce bakkal, çakkal haşaratları başına toplayıp baltalar ve ferhadi kazmalarla oldukça büyük ve eski bir yapı olan tekkeyi tam bir haftada zorlukla yıkabildiklerini ifade eden Evliyâ Çelebi,[806] bu olayın sonrasında gelişen olayları şu şekilde anlatmaktadır:

"*Bu hâl-i pür-melâli bu Hıdırlık'da sâkin olan dervîşân-ı zî-şân-ı Bektâşiyân görüp dörd bin aded bakır âvâni sahûn u tencereleri izn-i şer' ile bostâncıbaşıya teslîm edüp cümle fukarâ-yı bâbullah bir yire cem' olup sedâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup bu âsitânenin inhidâmına sebeb olanlara* "*Fenâ*" *gülbângı çeküp her biri birer diyâra seyâhate gidüp târumâr olurlar. Hikmet-i Hudâ bu* "*Fenâ*" *gülbângının yedinci günü*

[805] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[806] EÇS, 3. Kitap, s. 252.

İbrâhîm Hân Kara Mustafâ Paşa'yı katl etdirir, be-dest-i Bostâncıbaşı Sarhoş İbrâhîm Paşa.

Ba'dehû bir haftada Edirne şehri a'yânlarından bu tekye inhidâmın arz edenler cümle mürd oldular. Niçe bin kibâr-ı evliyâullahın nazargâhı bir makâm-ı Hazret-i Hızır idi."[807]

Evliyâ Çelebi, bu olaydan sonra tekkenin boş kaldığını, terkedilen bu gönül açıcı ve ferah yerin Sultan IV. Mehmed tarafından aynı yıl bir cami ve saray yaptırılarak canlandırıldığını belirtmektedir.[808]

Günümüzde mevcut olmayan bu yapı, H.1171 (M.1757) tarihinde yıkılmıştır. Tekkenin bulunduğu Yıldırım Beyazıt Mahallesi'nde, Hıdır Baba Sokak'ta Hıdır Baba'ya ait bir mezar bulunmaktadır. Üzeri çatıyla örtülü mezar yeri ahşap kafes malzemeyle dikdörtgen bir form içinde yer almaktadır. Mezar yeri içersinde çimentodan yapılmış yeşil renkli bir sanduka bulunmaktadır. Edirne halkı tarafından yatır özelliği verilen mezar, adak yeri olarak kullanılmaktadır.[809]

Fotoğraf 92: Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)

[807] Gös. yer.
[808] EÇS, 3. Kitap, s. 252.
[809] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 7.

2.5.1.5.2. Küşte-girân Tekkesi (Güreşçiler Tekkesi)

Evliyâ Çelebi, Güleşçiler Tekkesi'nin Ali Paşa Çarşısı yakınında Balıkpazarı Kapısı'nın iç yüzünde kurulmuş olduğunu belirtmektedir. Seyyid Cemaleddin Sultan Âsitanesi olduğunu ifade ettiği yapının Edirne'nin fethinden sonra Gazi Hüdavendigar tarafından İslam askerleri canlansın ve renklensin diye gürbüz, genç, güçlü kuvvetli, yiğit ve korkusuz kahraman erler için yaptırıldığını belirtmektedir.[810]

Tekkenin güreş meydanı zemininin siyah taş gibi, yağa bulanmış olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, bu yapının içerisinde pek çok odanın, mutfağın ve küçük bir bahçenin bulunduğunu belirtmektedir. Meydanında eski pehlivanların demirden yayları, okları, gürzleri ve türlü türlü seçilmiş kemankeş darbları, salıkları, zerdeste ve matrakları, kırkar ellişer okka gelir camuz derilerinden yağlı kısbetleri ve çeşitli pehlivan aletlerinin asılı olduğunu belirttiği tekkenin kubbelerinin kâgir olmasa da bakımlı olduğunu ifade etmektedir.[811]

Güreşçiler Tekkesi'nde yaz ve kış, yüz çift pehlivan dervişin Piryâr-ı Velî töresi üzere idman yaptığını belirten Evliyâ Çelebi, tekkedeki pehlivanların güreşlerini ve uyguladıkları teknikleri şu şekilde anlatmaktadır:

"*Hâlâ bunda olan Rûmeli dilâverleri cem' olup haftada bir kerre rûz-ı cum'ada cem' olup yetmiş seksen çift yağa müstağrak olmuş selefin sâhib- [158b] -kırânları gibi Rüstem-akrân şecî' ü tüvânâ pehlivânân birbirleriyle musâfaha edüp destbûsdan sonra kepiş-misâl baş dokuşup gülbâng-ı Muhammedî çekilüp meydân-ı muhabbetde küştegirlik etdiklerinde âdem vâlih [ü] hayrân ve dembeste ser-gerdân olur. Hakkâ ki pîr-i perverleri olan Hazret-i Mahmûd-ı Piryâr-ı Velînün rûh-ı şerîfin yâd edüp cümle guzât-ı müslimîni râh-ı gazâya tergîb ederler.*

{Bu tekye} zemîni seng-i siyâh-vâr yağ ile mülemmâ' bir meydân-ı arbededir. Ehil olmayan âdemler ol âsitâneye kadem bassa yağ üstinde tepesi üzre gelüp kendi kendüye yenilir. Ammâ iki meydân-ı şecâ'at sâhibi yiğitler pâbürehne ve bî-pîrehen bu meydânda iki üç sâ'at bu yağ üzre elleşti ederler. Değme hâl ile birbirine gâlip

[810] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 252-253.
[811] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 252-253.

gelemeyüp üç yüz almış bend hîle-i pehlivânîler icrâ eder. Elbette bir lu'b ile hasmının yâ kesebend hânesînden ya künde atmasından veyâ şîrâzîden veyâ âsmânişinden veyâ sarmadan veyâ kesmeden veya ters kepçeden veya kavak dikmeden veyâ taşlamadan veyâ Cezâyir sarmasından veyâ karakuşdan veyâ hevâlamadan veyâ girtden veyâ boğmadan veyâ şakîden veya kapan atmadan,

.....(1.5 satır boş) .....

El-hâsıl bu zikr olunan hîle-i küştegîrânın biriyle amel edüp hasmının bir mahallin gâfil bulup andan atup intikâm olur. Zîrâ pehlivânlar mâbeyninde zor-bâzû erlikdir. Ammâ bâb-ı hîle erlikden erlikdir. Zîrâ atalar lisânında "Erlik on, tokuzu hîle" demişler."[812]

Pehlivanlar, Kûştigirân, Pehlivan Cemalettin Tekkesi ve Güreşciler Duacısı Zaviyesi adlarıyla da bilinen Güreşçiler Tekkesi; Mithat Paşa Mahallesi'nde, Kule Kapı Caddesi'nde yer almaktaydı. Günümüzde bu tekkeden geriye aynı adreste yer alan Pehlivanlar Mezarlığı kalmıştır. Mezarlıkta; tekkenin şeyhi ve duacısı olan Pehlivan Cemalettin, Ali Efendi, Mehmed Ağa ve kimliği belirlenemeyen bir kişiye ait mezarlar yer almaktadır.[813]

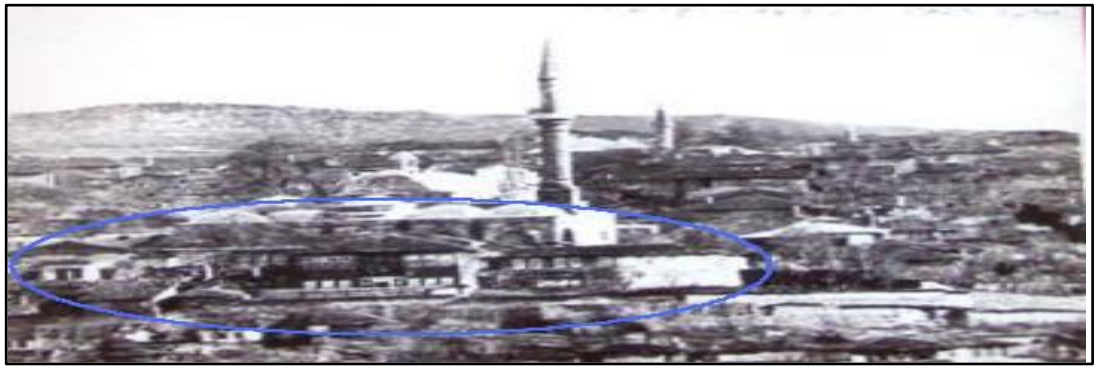

Fotoğraf 93: Pehlivanlar Mezarlığı (2018)

[812] EÇS, 3. Kitap, s. 252.
[813] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 187.; Rakım Ertür, "Eski Kırkpınar" *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 302.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 73.

2.5.1.5.3. Hazret-i Celâleddin-i Rumi Tekkesi

Evliyâ Çelebi, "*Hazret-i Molla Hünkâr Hazret-i Mevlânâ Dervişleri Tekkesi*" ve "*Koca Murad Han ibn (---) Han Mevlevihanesi*" isimleriyle de anıldığını belirttiği bu tekkenin başlangıçta üzeri kurşun ile örtülü büyük kubbelere sahip olan bir Mevlevihane olduğunu, içinde kaza ile kan dökülmesi üzerine; yapıya bir minare, minber ve mihrap eklenerek camiye çevrildiğini belirtmektedir. Daha sonra bu caminin avlusunun kuzey tarafına, Hünkâr Sarayı'na bakan, yüksek meydanlı bir Mevlevihane, imaret ve derviş medresesi odaları yapıldığını bildirmektedir.[814]

Fotoğraf 94: Muradiye Mevlevîhanesi'nin Genel Görünüşü[815]

Seyahatnâme'de bu tekkedeki dervişlerin ve mutribanların gerçekleştirdikleri ritüeller şu şekilde anlatılmaktadır:

"*İki yüzden mütecâviz dervîşânları her hafta semâ'zenlik edüp mutribânları âyîn-i kadîmleri üzre segah, dügâh ve çârgâh ve pençgâh ve nevâ ve hüseynî ve bûselik ve aşîrân ve kürdî ve hicâz makâmların icrâ edüp her bâr râst makâmında karâr edüp cemî'i dervîşân neyzenleriyle kudûmlerin döğerek semâ' ı safâ ederler. Pâk u pâkize erbâb ı ma'ârif mesnevîhân dervîş-i dilrîşânları vardır ve gâyet mükellef evkâf-ı azîmdir.*"[816]

Menzil Ahır Mahallesi'nde, Muradiye Cami alanında bulunduğu düşünülen Muradiye Mevlevihanesi; cami, semahane, harem dairesi, derviş hücreleri, dede

[814] EÇS, 3. Kitap, s. 253.
[815] Süheyl Ünver, *Edirne Mevlevihanesi, Defter No: 59*, Süleymaniye Kütüphanesi, s.1.
[816] EÇS, 3. Kitap, s. 253.

odaları, imaret, türbe, kütüphane, şadırvan, çeşme, okul ve hazire yapılarından oluşmaktadır. Bu yapılardan sadece cami, şadırvan ve çeşme günümüze sağlam olarak ulaşmıştır.[817]

Fotoğraf 95: Sultan Süleyman Çeşmesi ve Kuzey Doğuda Bulunan Çeşme (2018)

2.5.1.5.4. Hz. Şeyh Zindanî Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Hazret-i Şeyh Zindanî Tekkesi'nin Fatih Sultan Mehmet ile birlikte İstanbul'un fethinde bulunan Şeyh Zindanî'nin Edirne'de vefat etmesi üzerine yapıldığını ifade etmektedir. Tekkenin Zindan Kulesi dışında, yol aşırı, ana yol üstünde yer alan eski tarzda bir yapı olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, tekkede genellikle Sa'dî, Bedevî, Râ'i ve Rufa'î tarikatlarından fukaraların bulunduğunu belirtmektedir.[818]

Şeyh Sinan Zaviyesi ve Zindanî Mehmed Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinen Hazret-i Şeyh Zindanî Tekkesi; Dilaver Bey Mahallesi, Zindan Sokak yakınında yer almaktaydı. Nakşîbendî tekkesi olan bu yapı günümüze ulaşmamıştır.[819]

2.5.1.5.5. Hacı Ömer Ağa Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Halvetî tarikatına bağlı olduğunu ifade ettiği Hacı Ömer Ağa Tekkesi'nin Ağaçpazarı yakınında bulunduğu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de,

[817] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 169.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 11.
[818] EÇS, 3. Kitap, s. 253.
[819] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 194.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 174.

Halvetî ve Celvetî tarikatı mensuplarına ve yolculara ev sahipliği yaptığı ifade edilen bu tekkede; tarikat önderi, Şeyh Hazret-i Rıdvan Efendi'nin mezarının bulunduğu belirtilmektedir.[820]

Ahmet Bâdî Efendi, bu yapının Hacı Ömer adlı bir tüccar tarafından H.1020 (M.1611) tarihinde Şeyh Rıdvan Efendi için yaptırıldığını belirtmektedir.[821] Şeyh Rıdvan, Ömer Baba Dergâhı, Rıdvan Efendi Zaviyesi ve Hacı Ömer Zaviyesi adlarıyla da bilinen Hacı Ömer Tekkesi; Çavuşbey Mahallesi'nde, Ağaçpazarı Caddesi üzerinde yer almaktaydı. Günümüzde bu tekkeden geriye sadece Ömer Baba'nın yatır özelliğindeki mezarı kalmıştır. Dikdörtgen formda, üzerinde "*Hacı Ömer Baba*" adı yazılı olan bu mezar, Torunlar Apartmanı, No: 1'in önünde bulunmaktadır.[822]

Fotoğraf 96: Hacı Ömer Baba Mezarı (2009)[823]

2.5.1.5.6. Şeyh Hz. Mestçizade İbrahim Efendi Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Halvetî tarikatına bağlı olduğunu ifade ettiği Şeyh Hazret-i Mestçizade İbrahim Efendi Tekkesi'nin Beylerbeyi Cami yakınında, anayol üzerinde bulunduğu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de, bu yapının büyük bir ziyaret yeri ve ulu bir tekke olduğu ifade edilmektedir.[824]

---

[820] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[821] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 194.
[822] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 109.
[823] Nesrin Çiçek Akçıl, a.g.e., s. 110.
[824] EÇS, 3. Kitap, s. 254.

Mescizade Ali Efendi Zaviyesi ve Mestcizâde Tekkesi adlarıyla da bilinen ve Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Sevgi Sokak'ta yer aldığı belirtilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.[825]

2.5.1.5.7. Müezzin Sultan Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Üç Şerefeli Cami'nin yakınında bulunduğunu belirttiği tekkenin hangi tarikata bağlı olduğunu bilmediğini ifade etmektedir.[826] Kaynak ve yayınlarda sadece ismi geçen bu tekkenin mimari özellikleri tespit edilememiştir.[827]

2.5.1.5.8. Ebu İshak Kâzvini Tekkesi

Evliyâ Çelebi, silsileleri Nakşibend-i Hacegân'a dayanan İshakî tarikatına bağlı olduğunu ifade ettiği Ebu İshak Kâzvini Tekkesi'nin Üç şerefeli Caminin mihrabının önünde bulunduğunu belirtmektedir.[828]

Kanber Baba Dergâhı ve İshak Paşa Tekkesi adıyla da bilinen Ebu İshak Kâzvini Tekkesi; Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Tahtalı Hamam Sokak'ta yer almaktaydı.[829] Edirne'deki tek Kazerûnî tekkesi olan bu yapı[830] günümüze ulaşmamıştır.

2.5.1.5.9. Taşkend Baba Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Taşkend Baba Tekkesi'nin Ulu Cami'nin sol tarafında bulunan, köhne bir Özbek Tekkesi olduğunu belirtmektedir.[831]

Nakşîbendî tarikatına bağlı olan ve Dilaver Bey Mahallesi'nde yer aldığı bilinen bu tekke, günümüze ulaşmamıştır.[832]

---

[825] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 168.
[826] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[827] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 180.
[828] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[829] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 141.
[830] Müberra Gürgendereli, "Sarıcazâde Râmiz'in Edirne Tekkeleri'ni Anlatan Mesnevisi: Esâmî-yi Hânkâh-ı Mahmiyye-i Edrene", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 43, Nisan, 2016, s. 290.
[831] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[832] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 183.

2.5.1.5.10. Tütünsüz Baba Sultan Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Ağaçpazarı'nın kuzeyinde yer aldığını belirttiği Tütünsüz Baba Sultan Tekkesi'nin kimin tarafından yapıldığını ve hangi tarikata bağlı olduğunu bilmediğini ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de bu yapının "*İrem Bahçesi*" ne benzeyen bir çiçek bahçesinin sahip olduğu belirtilmektedir.[833]

Şeyh Sebahaddin Dede Efendi, Şeyh Ömer Tekkesi ve Semahaddin Tekkesi adlarıyla da bilinen Tütünsüz Baba Sultan Tekkesi; Çavuş Bey Mahallesi'nde, Tütünsüz Sokak'ta yer almaktaydı. Yenişehir Feneri Mevlevihanesi Şeyhi Hasan Dede'nin oğlu Şeyh Ömer tarafından yaptırılan ve Kâdirî tarikatına bağlı olduğu bilinen tekkeden günümüze, aynı adlı yerde, bir hazire içinde Tütünsüz Baba Türbesi adıyla bilinen bir türbe bulunmaktadır. H.924 (M.1519) yılında Rıdvan Ahmed Bey için inşa ettirilen bu türbenin tekkeye ait olabileceği düşünülmektedir.[834]

Fotoğraf 97: Tütünsüz Baba Türbesi[835]

[833] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[834] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 219.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 34-35.
[835] EMM Fotoğraf Arşivi

2.5.1.5.11. Üçler ve Yediler Tekkesi

Evliyâ Çelebi, hangi tarikata bağlı olduğunu belirtmediği Üçler ve Yediler Tekkesi'nin Kıyık Mahallesi'nde bulunduğunu ifade etmektedir. Tekkenin küçük bir yapı olmasına rağmen birçok kişi tarafından ziyaret edildiği belirtilmektedir.[836]

Seyahatnâme haricindeki kaynaklarda "*Üçler ve Yediler Tekkesi*" ismiyle anılan bir tekke bulunmamaktadır. Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde "*Üçler Türbesi*" ve "*Yediler Türbesi*" isimli iki ayrı türbenin varlığından bahsetmektedir. Bu türbelerden Üçler Türbesi'nin; Orta Karaağaç Mahallesi'nde, Kıyak Caddesi'nde 6. numarada;[837] Yediler Türbesi'nin ise Hadım Fîrûz Mahallesi'nde, Kışla Meydanı Caddesi'nde, üçüncü numarada[838] yer aldığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de belirtilen Üçler ve Yediler Tekkesi'nin bu türbelerden birisiyle bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz. Günümüzde bu tekkeden ve türbelerden geriye hiçbir iz kalmamıştır.

2.5.1.5.12. Şarablar Tekkesi

Evliyâ Çelebi, hangi tarikata bağlı olduğunu belirtmediği Şarablar Tekkesi'nin Eşe Kadın yakınında, yüksekçe bir yerde bulunduğunu belirtmektedir.[839]

Mimari özellikleri tespit edilemeyen bu tekke günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.5.13. Karaca Ahmed Sultan Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Karaca Ahmed Sultan Tekkesi'nin ismini belirtildikten sonra 6,5 satırlık bir boşluk bırakmıştır. *Seyahatnâme*'de bu tekkeyle alakalı olarak verilen bilgiler bununla sınırlıdır.[840]

---

[836] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[837] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 216.
[838] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 223.
[839] EÇS, 3. Kitap, s. 254.
[840] Gös. yer.

Bektaşî tarikatına bağlı olduğu düşünülen tekkenin; Barutluk Mahallesi'nde, Karaca Ahmed Türbesi Sokağı'nın sol tarafında yer aldığı bilinmektedir.[841] Günümüzde bu yapıdan geriye hiçbir iz kalmamıştır.

2.5.1.5.14. Dizdarzade Şeyh Ahmed Sultan Zaviyesi

Evliyâ Çelebi, "*Dizdarzâde Efendi*" ismiyle anılan Şeyh Ahmed Sultan'ın Üsküdari Mahmud Efendi'den el alarak, Sultan Mustafa Han döneminde Edirne'ye geldiğini belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Şeyh Ahmed Sultan'ın Edirne'de bir cami ve zaviye yaptırdığı, kabrinin de bu yapıların bulunduğu alanda olduğu anlatılmaktadır.[842]

Dizdarzâde, Tebrîzî Asil Çelebi, Şadırvanlı Tekke ve Saçlı İbrahim Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinen Dizdarzade Şeyh Ahmed Sultan Zaviyesi; Meydan Mahallesi, Kıyık Caddesi'nde yer almaktaydı.[843] Tebrizli Asil Çelebi tarafından Dizdarzade Ahmet Efendi için yaptırılan, ahşap çatılı tekkenin bahçesinde Dizdarzâde Ahmet Efendi ve Şeyh Halil Efendi'nin ahşap türbeleri, şadırvan ve bir de minare olduğu bilinmektedir.[844]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu tekke ve türbe günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.5.15. Fildamı Zaviyesi

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme'*sinde Fildamı Zaviyesi'nden Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi'nin ziyaret yerini anlattığı kısımda bahsetmektedir. İzmitli Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi'nin kabrinin Fildamı Zaviyesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[845]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği özelliklerde bir tekke; Hekim Çelebi Tekkesi ismiyle İstanbul'da, Koska Semti'nde bulunmaktadır. Nakşibendi tarikatına bağlı olan

[841] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 180.
[842] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[843] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 124.
[844] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 175-176.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 124.
[845] EÇS, 3. Kitap, s. 268.

bu tekke; Emir Buharî'nin halifelerinden Hekim Çelebi olarak bilinen İzmitli Mehmed Efendi adına hocası Rüstem Paşa tarafından Koska Semti'ndeki Fildamı yıktırılarak yaptırılmıştır. Bundan dolayı Fildamı Zaviyesi olarak da adlandırıldığı belirtilmektedir.[846] Bu tekke Evliyâ Çelebi'nin bahsetmiş olduğu Fildamı Zaviyesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.5.16. Hz. Sefer Baba Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Bektaşî tarikatına bağlı olduğunu belirttiği Sefer Şah Sultan'ın tekkesinin Mihal Köprüsü üzerinde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Sefer Şah Sultan'ın Edirne'nin fethinden önce, üç nehrin taşkın ve baskınını önlemek için buraya yerleştiği anlatılmaktadır.[847]

Hz. Sefer Baba Ziyareti'nin içinde bulunduğu, Hz. Sefer Baba Tekkesi ve Sefer Şah Tekkesi olarak bilinen yapı; Yıldırım Mahallesi'nde Orta İmaret'te yer almaktaydı. 17. yüzyıl başlarında Tunca Nehri'nin taşması sonucu Kaval Minare adıyla bilinen camisi ve mezarı ile birlikte harap olan bu Bektaşî tekkesi, zamanla yıkılmıştır.[848]

2.5.1.5.17. Mumcu Hasan Baba Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Mumcu Hasan Baba Tekkesi'nin, Balaban Baba ve Yatağan Baba Ziyareti'nin yakınında olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Mumcu Hasan Baba'nın Edirne'nin fethinden önce şehre geldiği ve birçok keramet gösterdiği anlatılmaktadır.[849]

Bektaşî dervişlerinden olan Mumcu Hasan Baba'nın tekkesi ve bu tekke içerisindeki kabri günümüze ulaşmamıştır.

---

[846] Hakan Kaya, *"XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendîlik (İstanbul, Diyarbakır, Bursa)"*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2011, s. 34.
[847] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[848] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 156.
[849] EÇS, 3. Kitap, s. 266-267.

2.5.1.5.18. Şah Melek Zaviyesi

Şah Melek Zaviyesi'nin Küçükpazar yakınında bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu tekkenin içerisinde, Şeyh Aşık Dede Gülşenî'nin türbesinin yer aldığını ifade etmektedir.[850]

Gülşenîler Zaviyesi, Aşık Efendi, Gülşenî, Sezaî Tekkesi ve Hasan Sezaî Tekkesi adlarıyla da bilinen Şah Melek Zaviyesi; Talat Paşa Mahallesi'nde, Bostan Pazarı Caddesi'nde yer almaktadır. Halvetî tarikatının Gülşenî-Sezaî koluna bağlı olan; cami, türbe, şadırvan, çeşme ve hazireden oluşan tekkenin günümüze; minaresi, iki türbesi, şadırvanı, çeşmesi ve haziresi ulaşabilmiştir.[851]

Fotoğraf 98: Hasan Sezaî Tekkesi'nin Batı Cephesi (2017)

[850] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[851] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 41.

2.5.1.5.19. Şeyh Hazret-i Abdülkadir Cilâni Tekkesi

Evliyâ Çelebi, Kâdirî tarikatına ait olduğunu ifade ettiği bu tekkenin; Kurt Bayırı isimli yerde, güney tarafa bakan yüksek bir zeminde yer aldığını belirtmektedir. Bin kadar müridi olan bakımlı tekkenin; tevhid meydanına, çeşitli odalara, mutfağa ve kilere sahip olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu tekkede toplanan müritlerin her cuma tevhid ve zikir ettiğini, dua ve senadan sonra tekkede yemek dağıtıldığını ifade etmektedir.[852]

Fotoğraf 99: Kadirîhane Tekkesi'nin Genel Görünümü (1969)[853]

Kadirîhane Tekkesi adıyla da bilinen Şeyh Hazret-i Abdülkadir Cilâni Tekkesi; Sarıca Paşa Mahallesi, Kadirîhane Sokak Selçuk Hatun Cami karşısında yer almaktaydı. Kadirîliğin Rumî koluna ait olan tekke; ayin salonu, selamlık, derviş hücreleri, mutfak, kiler ve şadırvandan oluşmaktaydı. Sadece temel kalıntıları mevcut olan tekkenin; Sultan II. Abdülhamid tarafından yenilenmiş halini gösteren fotoğrafları bulunmaktadır.[854]

---

[852] EÇS, 3. Kitap, s. 253.
[853] EKVTVKBK Arşivi.
[854] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 111.

Fotoğraf 100: Kadirîhane Tekkesi'nin Temel Kalıntıları (2005)[855]

2.5.1.5.20. Şeyh Hazret-i Seyyid İbrahim Gülşenî Tekkesi

Evliyâ Çelebi, bu tekkenin İbrahim Gülşenî tarafından Lari Cami yakınına yaptırıldığını belirtmektedir. Evkafı hakkında bilgi edinemediğini ifade ettiği tekkede her cuma büyük bir katılımla dini törenlerin yapıldığını ve Edirne halkının çoğunun Gülşenî tarikatına bağlı olduğunu belirtmektedir.[856]

Veli Dede Tekkesi, Birinci, Şerefeddin Efendi, Ahmed Müsellim Efendi ve Sabunî Dede adlarıyla da bilinen Şeyh Hazret-i Seyyid İbrahim Gülşenî Tekkesi; Sabuni Mahallesi' nde, Lâri Cami Sokak'ta yer almaktaydı. Halvetîliğin Gülşenî-Sezaî koluna bağlı olan bu tekke; cami, türbe, tevhidhane, şadırvan ve çeşme yapılarından

[855] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 123.
[856] EÇS, 3. Kitap, s. 254.

meydana gelmektedir. Bu yapılardan günümüze kitabeli giriş kapısı ile bir minare ulaşmıştır.[857]

Fotoğraf 101: Veli Dede Tekkesi'nin Kitabeli Giriş Kapısı[858]

2.5.1.6. Hayratlar

İslâm dünyasının her yanında bulunan mescitler, camiler, mektepler ve medreseler, imaretler, tekke, hankah ve zâviyeler, kütüphaneler, misafirhaneler, hastahaneler, çeşmeler, sebiller, hamamlar, makbereler, yollar, köprüler, kervansaraylar vb. eserler sundukları hizmetlerle birlikte hayrat kavramının tezahürleridir. Bu eserlerin en gelişmiş örnekleri bir araya gelip bütünleşerek İslâm şehirlerine görünüm, estetik ve işlevsellik açısından damgasını vurmuştur. Hayrat duygusu, düşüncesi ve eylemi özellikle Müslüman Türk medeniyetinin mayasını oluşturmuştur. Hukukî bir akdi ifade eden "*vakıf*" kelimesi de zamanla hayratı belirtmek için kullanılmıştır.[859]

---

[857] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 82.
[858] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 92.
[859] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA,* Cilt 42, İstanbul 2012, s. 479-480.

Türklerin vakıflar marifetiyle kalıcı eserler bırakma ve dünyada olduğu gibi öldükten sonra da hayırla yâd edilme, daha doğrusu kıyamete kadar açık kalacak ve daima, yalnızca hayırların kaydedilmesini arzu ettikleri bir hayır defteri davası olarak hızla gelişmiş ve yaygınlaşmış olan vakıflar, bir vakıf medeniyetini ve Osmanlı Devleti gibi bir vakıf devleti ortaya çıkarmıştır.[860]

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapan Edirne şehrinde de birçok vakıf eseri bulunmaktadır. 17. yüzyılın Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirdeki hayratlar hakkındaki bilgileri "*Der-sitâyiş-i hayrât-ı acâ'ib*" başlığı altında toplamıştır.

Şehirde ibadethane olan 1.705 adet mihrabın varlığından söz eden Evliyâ Çelebi, bunların 14'ünün selatin cami, 300'ünün de vezir ve ileri gelenlerinin camisi olduğunu belirtmektedir. Edirne'deki bütün camilerin abdesthane musluklarından vakıf tarafından sıcak su akıtıldığını belirten Evliyâ Çelebi, bunun büyük bir hayrat olduğunu ifade etmektedir.[861]

2.5.1.7. Edirne Evliyâlarının Ziyaret Yerleri (Türbeler)

Anıt mezarlar arasında yer alan türbeler, özellikle Osmanlı Devleti döneminde en görkemli biçimine ulaşmıştır. Türbeler, küçük ölçekli yapılar olmakla birlikte, yapıldığı dönemin sosyo-kültürel özelliklerini yansıtmaları bakımından, korunmaları gereken dini mimarlık örneklerindendir.[862] İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbeden başka kümbet, makam, meşhed, buk'a, darîh, kubbe, ravza gibi adlarla da anılmıştır. Bu adlandırmalar genellikle yapının ait olduğu kişinin makam ve mevkii, mensup olduğu sosyal, dinî ve siyasî zümre, ayrıca yapının mimari özelliğini yansıtmakla birlikte birbirinin yerine de kullanılmıştır.[863]

---

[860] Tolga Altuntaş, "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Sistemi", *https://www.academia.edu/32377002/OSMANLI_DEVLETINDE_VAKIF_SISTEMI,* (28.08.2018).
[861] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[862] Melek Bozdoğan ve diğerleri, "Edirne Türbelerinin Mekansal Analizi", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 1, Edirne 2006, s. 23.
[863] İsmail Orman, "Türbe", *DİA,* Cilt: 41, İstanbul 2012, s. 464.

Osmanlı Dönemi'nde Bektaşî, Kâdirî, Rıfaî, Halvetî, Celvetî, Mevlevi, Gülşenî, Cerrahî, Nakşibendî, Sezaîyye tarikatlarının faaliyet göstermiş olduğu Edirne şehrinde, bu tarikatlara ait çok sayıda dergâh, tekke ve zaviye bulunmaktadır. Bu tarikat yapılarının bahçelerinde genellikle tarikat adamlarının türbeleri bulunmaktadır. Edirne şehrinde tarikat adamlarının yanı sıra devlet adamları, şehzadeler ve bazı ünlü isimlere ait çok sayıda türbe yer almaktadır.[864]

Evliyâ Çelebi, babasından almış olduğu nasihata uyarak, büyük şeyhlerin ve diğer dini şahsiyetlerin medfun bulundukları, kültürel ve dini açıdan önemli yerleri ziyaret etmiş ve onları kitabına kaydetmiştir.[865] *Seyahatnâme*'de "*Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı taht-ı sânî, Edirne-i Âl-i Osmânî, der beyân-ı evliyâu'l-ârîfîn ve asfiyâu'l-vâsılîn haccallahu ale'l-âlemîn, radıyallahu*" başlığı altında 57 adet ziyaret yerinin ismi geçmektedir.[866] Bu ziyaret yerleri şunlardır:

2.5.1.7.1. Hz. Hasan Baba

Evliyâ Çelebi, Edhemiye tarikatına bağlı olduğunu ifade ettiği bu ziyaret yerinin Sultan II. Bayezid Cami yakınında bulunduğunu belirtmektedir.[867]

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde; Alemdar Hasan Baba Türbesi ve Alemdar Baba Türbesi adıyla da bilinen bu ziyaret yerinin, Alemdâr Mahallesi'nde Alemdâr Baba Türbesi Sokağı'nda, 15 numarada bulunduğu belirtmektedir.[868] Bu ziyaret yeri günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.2. Hz. Sefer Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Bektaşî tarikatına bağlı olduğunu belirttiği Sefer Şah Sultan'ın Ziyaret Yeri'nin Mihal Köprüsü üzerindeki tekkesinde olduğunu belirtmektedir.

---

[864] Sinan Kocaman, *a.g.e.,* s. 251.
[865] Ejder Okumuş, *Evliyâ Çelebi' nin Gözüyle Gezdi, Gördü, Yazdı*, Lotus Yayınevi, Ankara 2012, s. 50.
[866] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[867] Gös. yer.
[868] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 222.

Seyahatnâme'de Sefer Şah Sultan'ın Edirne'nin fethinden önce, üç nehrin taşkın ve baskınını önlemek için buraya yerleştiği anlatılmaktadır.[869]

Hazret-i Sefer Baba Ziyareti'nin içinde bulunduğu, Hazret-i Sefer Baba Tekkesi ve Sefer Şah Tekkesi olarak bilinen yapı; Yıldırım Mahallesi Orta İmaret'te yer almaktaydı. 17. Yüzyıl başlarında Tunca Nehrinin taşması sonucu Kaval Minare adıyla bilinen camisi ve mezarı ile birlikte harap olan bu Bektaşî tekkesi, zamanla yıkılmıştır.[870]

2.5.1.7.3. Şeyh Seyyid Cemaleddin Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Şeyh Seyyid Cemaleddin Ziyaret Yeri'nin, Güleşçiler Tekkesi içinde Kûşti-gîrân yolunda bulunduğunu belirtmektedir.[871]

Fotoğraf 102: Şeyh Seyyid Cemaleddin'in Kabri (2008)[872]

Pehlivanlar, Kûştigîrân, Pehlivan Cemalettin Tekkesi ve Güreşciler Duacısı Zaviyesi adlarıyla da bilinen Güreşçiler Tekkesi; Mithat Paşa Mahallesi'nde, Kule Kapı Caddesi'nde yer almaktaydı. Günümüzde bu tekkeden geriye aynı adreste yer

[869] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[870] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 156.
[871] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[872] *"Pehlivanlar Şeyhi Seyyid Cemaleddin Efendi"*, http://www.evliyâlar.net/pehlivanlar-seyhi-seyyid-cemaleddin-efendi/# (28.09.2018).

alan Pehlivanlar Mezarlığı kalmıştır. Mezarlıkta; tekkenin şeyhi ve duacısı olan Pehlivan Cemalettin, Ali Efendi, Mehmed Ağa ve kimliği belirlenemeyen bir kişiye ait mezarlar yer almaktadır.[873]

2.5.1.7.4. Hz. Er Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hazret-i Er Sultan'ın ziyaret yerinin de Güleşçiler Tekkesi içinde Küşte-gîrân yolunda bulunduğunu belirtmektedir. Hazret-i Er Sultan'ın "*demir üstadı*", "*arslanlar arslanı*", "*güreşçiler önderi*", "*düvâz-deh-i yâr-ı dilîrân*" bir pehlivan olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, onun Fatih Mehmed Han huzurunda Azerbaycan Şahı Uzun Hasan'ın yetmiş adet seçilmiş pehlivanına galip geldiğini belirtmektedir.[874]

Mithat Paşa Mahallesi'nde, Kule Kapı Caddesi'nde yer aldığı belirtilen Güreşçiler Tekkesi' nden geriye aynı adreste yer alan Pehlivanlar Mezarlığı kalmıştır. Mezarlıkta; tekkenin şeyhi ve duacısı olan Pehlivan Cemalettin, Ali Efendi, Mehmed Ağa ve kimliği belirlenemeyen bir kişiye ait mezarların bulunduğu yerde Hazret-i Er Sultan adına bir mezar bulunmamaktadır.[875]

Fotoğraf 103: Pehlivanlar Mezarlığı Girişi (2008)

[873] Rakım Ertür, *a.g.m.*, s. 302.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 73.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 187.
[874] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[875] Rakım Ertür, *a.g.m.*, s. 302.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 73.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 187.

2.5.1.7.5. Mestçizâde Şeyh İbrahim Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Halvetî tarikatına bağlı olduğunu belirttiği Mestçizâde Şeyh İbrahim'in ziyaret yerinin Beylerbeyi Cami yakınında Mestçizâde Şeyh İbrahim Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[876]

"*Hak cemaline müştak*", "*baş tacı*", "*Halvetî tarikatında ulu sultan*" olarak nitelediği Mestçizade Şeyh İbrahim'in yüksek kubbeli bir türbede gömülü olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, katledildiğini belirttiği şeyhin ölüm yılı olarak şu tarihleri vermektedir:

"*Dâd edüp beğlerbeğinün boynun urdurdı sîpâh.*

[Sene 997]"

"*Diğer târîh,*

Ferahu'l-âlem, bi-katlihi.

[Sene 997]"

"*Diğer târîh,*

Ola târîh-i deyir dâr-ı fenâda adlî

Kesdi beğlerbeğinün başını cellâd-ı felek

Sene 997}"[877]

Mestcizade Tekkesi ve Mescizade Ali Efendi Zaviyesi adlarıyla da bilinen Mestçizade İbrahim Efendi Tekkesi; Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Sevgi Sokak'ta yer almaktaydı. Halvetî (Ramazanî) tarikatına bağlı olan bu tekke ve Mestçizâde Şeyh İbrahim Türbesi günümüzde mevcut değildir.[878]

---

[876] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[877] EÇS, 3. Kitap, s. 265.
[878] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 184.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 168.

Beylerbeyi Cami bahçesinin alt kısmında, içerisinde yaklaşık bin civarında mezar taşı bulunan hazirenin ortasında; Beylerbeyi Sinâneddin Yûsuf Bey Türbesi yer almaktadır.[879]

Fotoğraf 104: Beylerbeyi Cami Haziresi ve Beylerbeyi Sinâneddin Yûsuf Bey Türbesi[880]

2.5.1.7.6. Hz. Murad Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hazreti Murad Baba'nın Beylerbeyi Hamamı'nın yakınındaki bir türbede Hz. Hızır Baba ile birlikte gömülü olduğunu belirtmektedir.[881]

Bu çalışma kapsamında, Hz. Murad Baba Ziyaret Yeri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzde Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu adreste bir ziyaret yeri bulunmamaktadır.

---

[879] Emine Baş, *a.g.e.*, s. 19.
[880] *"Edirne Beylerbeyi Mosque"*, http://placesmap.net/TR/Beylerneyi-Mosque-220345/ (28.09.2018).
[881] EÇS, 3. Kitap, s. 266.

2.5.1.7.7. Hz. Hızır Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hz. Hızır Baba'nın Beylerbeyi Hamamı'nın yakınındaki bir türbede Hz. Murad Baba ile birlikte gömülü olduğunu belirtmektedir.[882]

Bu çalışma kapsamında, Hz. Hızır Baba Ziyaret Yeri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzde Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu adreste bir ziyaret yeri bulunmamaktadır.

2.5.1.7.8. Müezzin Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Müezzin Sultan'ın ziyaret yerinin Üç Şerefeli Cami avlusunun kıble kapısı dibindeki tekkede bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu tekkenin şeyhi olduğu belirtilen Müezzin Sultan'ın sesinin güzel olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca *Seyahatnâme*'de Müezzin Sultan ile ilgili bir de menkıbe bulunmaktadır.[883]

Bu çalışma kapsamında, Müezzin Sultan'ın ziyaret yeri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzde Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu adreste bir ziyaret yeri bulunmamaktadır.

2.5.1.7.9. Hz. Ebu İshak Kâzvini Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Kazvînî tarikatına bağlı olduğunu belirttiği Hz. Ebu İshak Kâzvini'nin ziyaret yerinin Üç Şerefeli Cami'nin mihrabı önündeki Kâzvînî Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[884]

Kanber Baba Dergâhı ve İshak Paşa Tekkesi adıyla da bilinen Ebu İshak Kâzvînî Tekkesi; Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Tahtalı Hamam Sokak'ta yer almaktaydı. Mimarisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız bu tekke ve Hz. Ebu İshak Kâzvînî'ye ait ziyaret yeri günümüze ulaşmamıştır.[885]

---

[882] Gös. yer.
[883] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[884] Gös. yer.
[885] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 141.

2.5.1.7.10. Hz. Toplu Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, "*peşmine ve Al-i Abâ sahibi*", "*fukaralar sultanı*" olarak nitelediği Hz. Toplu Baba'nın ziyaret yerinin Balkapanı yakınında olduğunu belirtmektedir.[886]

Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde Toplu Baba Türbesi'nin Balkapanı'nın bitişiğinde Yediyolağzı Caddesi'nde, 35 numarada bulunan, kubbeli bir yapı olduğunu belirtmektedir.[887]

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.11. Eskici Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Eskici Baba'nın ziyaret yerinin Selim Han Arastası'nın başında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Eskici Baba'nın Telli Baba ile aynı kabirde gömülü olduğu yazmaktadır. Ayrıca Eskici Baba ve Telli Baba ile ilgili bir de menkıbe bulunmaktadır.[888]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.12. Telli Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Telli Baba'nın ziyaret yerinin Selim Han Arastası'nın başında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Telli Baba'nın Eskici Baba ile aynı kabirde gömülü olduğu yazmaktadır. Ayrıca Eskici Baba ve Telli Baba ile ilgili bir de menkıbe bulunmaktadır.[889]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

---

[886] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[887] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 220.
[888] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[889] Gös. yer.

2.5.1.7.13. Taşkend Baba ve Kurd Baba Ziyareti

Evliyâ Çelebi, Taşkend Baba ve Kurd Baba Ziyareti'nin Ulu Cami'nin sol tarafında bulunduğu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de büyük bir ziyaret yeri ve eski bir tekke olduğu ifade edilen bu yerin bütün müritlerinin Belh-ü Buhara, Semerkand, Luristan, Moltan, Kişmir, Lahor, Gölkend, Dekend, Kum, Kaşan, Cemapur, Kandahar, Herat, Özbekistan, Hindistan, Horasan ve Dağıstan ahalisinden olduğu belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi bu ziyaretin bulunduğu tekke için "*Cemapur Tekkesi*" ve "*Özbekler Tekkesi*" tabirini kullanmaktadır.[890]

Nakşîbendî tarikatına bağlı olan ve Dilaver Bey Mahallesi'nde yer aldığı bilinen Taşkend Baba Tekkesi ve ziyareti günümüze ulaşmamıştır.[891]

2.5.1.7.14. Şeyh Hz. Zindanî Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Şeyh Hz. Zindanî'nin ziyaret yerinin Zindan Kulesi'nin önünde, Hz. Şeyh Zindanî Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de soyunun Hz. Baba Cafer Seyyid'e dayandığı belirtilen Şeyh Hz. Zindanî'nin isminin Abdürrezzak olduğu ifade edilmektedir. Evliyâ Çelebi, bu ziyaret yerinde Şeyh Hz. Zindanî'den başka isimlerini bilmediği şeyhlerin de kabrinin bulunduğunu belirtmektedir.[892]

Şeyh Sinan Zaviyesi ve Zindanî Mehmed Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinen Hz. Şeyh Zindanî Tekkesi; Dilaver Bey Mahallesi'nde, Zindan Sokak yakınında yer almaktaydı. Nakşîbendî tekkesi olan bu tekke ve Şeyh Hazret-i Zindanî ziyaret yeri günümüze ulaşmamıştır.[893]

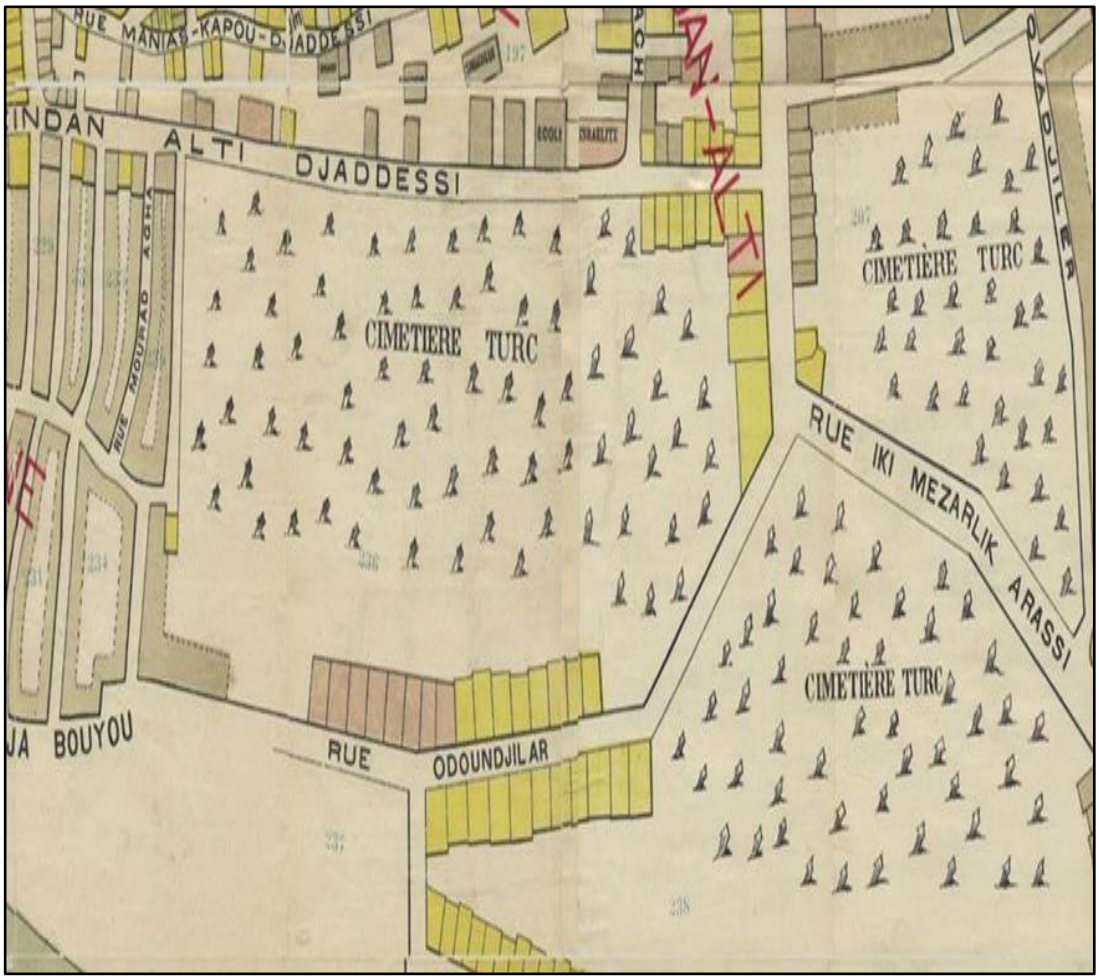
2.5.1.7.15. Tatar Hanlar Ziyaret Yeri

Seyahatnâme'de, Tatar Hanlar Ziyaret Yeri'nin, Hz. Şeyh Zindanî Tekkesi'nin karşısındaki mezarlıkta bulunduğu belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi, bu ziyaret yerinde

---

[890] Gös. yer.
[891] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 183.
[892] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[893] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 194.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 174.

Edirne'de esir olan hanlarını kurtarmaya geldiğinde kılıçtan geçirilen Tatarların ve esir olan hanlarının kabirlerinin bulunduğunu, bu nedenle mezarlığın "*Tatarlar Mezarlığı*" adıyla anıldığını ifade etmektedir.[894]

Harita 6: 1903 Yılı Raymond Planı (Yangın Öncesi Son Harita)[895]

Tatarlar, Tatarhaniler, Zindanbaba, Zindanaltı Mezarlığı adlarıyla anılan bu mezarlık[896] günümüzde mevcut değildir. 1903 yılında yapılmış Raymond Haritası'nda Zindan Altı Caddesi'nin sonunda üç adet mezarlığın yer aldığı görülmektedir. Tatarhaniler Mezarlığı'nın bulunduğu alanda yer alan eski elektrik fabrikası günümüzde kültür merkezi ve nikah salonu olarak hizmet vermektedir.

[894] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[895] Saygın Alkan, *a.g.e.*, s. 77-78.
[896] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 161-162.

Fotoğraf 105: Tatarhaniler Mezarlığı'nın Bulunduğu Alanda Yer Alan Eski Elektrik Fabrikası[897]

Fotoğraf 106: Elektrik Fabrikasının Yerine Yapılan Kültür Merkezi Ve Nikah Salonu[898]

---

[897] *"Koruma Bölge Kurulunu Göreve Çağırıyoruz"*, http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/475650.aspx, (28.09.2018).

[898] *"Edirne Kültür Merkezi Ve Nikah Salonu Açılıyor"*, http://www.avrupagazetecilik.com.tr/edirne-kultur-merkezi-ve-nikah-salonu-aciliyor.html, (28.09.2018).

2.5.1.7.16. Şeyh Hacı İlyas Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Bektaşî önderlerinden olduğunu ifade ettiği Sultan Kaplı Dede'nin ziyaret yerinin Kafesli Kapı yakınındaki İlyas Cami'nde bulunduğunu belirtmektedir.[899]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.17. Sultan Kaplı Dede Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Bayrami tarikatından olduğunu ifade ettiği Şeyh Hacı İlyas'ın ziyaret yerinin Topkapı'nın aşağısında, batı tarafta, kalenin köşesinde bulunduğunu belirtmektedir.[900]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.18. Şeyh Hz. Rıdvan Efendi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, "*tarikat erbabı*", "*hakikat arifi*", "*İlahi nurlara mazhar*", "*sonsuz nurlar mücahidi*", "*kutuplar kutbu*" olarak nitelediği Şeyh Hz. Rıdvan Efendi'nin ziyaret yerinin Ağaçpazarı'nda, Hacı Ömer Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[901]

Şeyh Rıdvan, Ömer Baba Dergâhı, Rıdvan Efendi Zaviyesi ve Hacı Ömer Zaviyesi adlarıyla da bilinen Hacı Ömer Tekkesi; Çavuşbey Mahallesi'nde, Ağaçpazarı Caddesi'nde yer almaktaydı. Günümüzde bu tekkeden ve ziyaret yerinden geriye sadece Ömer Baba'nın yatır özelliğindeki mezarı kalmıştır. Dikdörtgen formda, üzerinde "*Hacı Ömer Baba*" adı yazılı olan bu mezar, Torunlar Apartmanı No: 1'in önünde bulunmaktadır.[902]

---

[899] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[900] Gös. yer.
[901] Gös. yer.
[902] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 109.

Fotoğraf 107: Hacı Ömer Baba Mezarı (2009)[903]

2.5.1.7.19. Balaban Baba ve Yatağan Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Balaban Baba ve Yatağan Baba'nın Sallahane yakınında, aynı türbede gömülü olduğunu belirtmektedir. Yatağan Baba'nın kırk yıl boyunca ibadethanesinden çıkmayıp, yattığı için Yatağan ismini aldığını; Balaban Baba'nın ise daima parsa toplayıp, balaban gibi av alarak Yatağan Baba'ya yiyecek getirdiği için balaban ismini aldığını ifade eden Evliyâ Çelebi, ikisinin de aynı anda vefat etmiş olduğunu belirtmektedir.[904]

Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde Yatağan Baba Türbesi'nin ve Balaban Baba Türbesi'nin ayrı iki türbe olduğunu belirtmektedir. Yatağan Baba Türbesi'nin, Yeşilce Mahallesi'nde, Uzun Kaldırım Caddesi'nde, 32 numarada; Balaban Baba Türbesi'nin ise Balaban Paşa Mahallesi'nde, Köprübaşı Caddesi'nde, 30 numarada bulunduğunu belirtmektedir.[905]

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de hakkında bilgi verilen bu yapılar günümüzde mevcut değildir.

---

[903] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 110.
[904] EÇS, 3. Kitap, s. 266.
[905] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 217.

2.5.1.7.20. Mumcu Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Mumcu Hasan Baba Ziyareti'nin, Balaban Baba ve Yatağan Baba Ziyareti'nin yakınında olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Mumcu Hasan Baba'nın Edirne'nin fethinden önce şehre geldiği ve birçok keramet gösterdiği anlatılmaktadır.[906]

Bektaşî dervişlerinden olan Mumcu Hasan Baba'nın tekkesi ve ziyaret yeri günümüze ulaşmamıştır.

2.5.1.7.21. Eğlence Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Eğlence Baba'nın ziyaret yerinin Eşe Kadın Mahallesi yakınında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Eğlence Baba'nın vahşi hayvanlarla dost olduğu, birçok vahşi hayvanın onun yanında konakladığı ifade edilmektedir.[907]

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde, Eğlence Baba'nın; Yancıkçı Şâhîn Mahallesi'nde, İstanbulyolu Caddesi'nde, 30 numarada bulunduğu belirtmektedir.[908]

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.22. Seyyidler Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hz. Muhammed'in soyundan olduğunu ifade ettiği Seyyidler Sultan'ın ziyaret yerinin; İstanbul yolunda, Eğlence Baba'nın ziyaret yerinin yakınında olduğunu belirtmektedir.[909]

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde, Seyyidler Sultan Türbesi'nin; Yancıkçı Şahin Mahallesi'nde, İstanbul Yolu Caddesi'nde 2 numarada bulunduğunu belirtmektedir.[910]

---

[906] EÇS, 3. Kitap, s. 266-267.
[907] EÇS, 3. Kitap, s. 267.
[908] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 217.
[909] EÇS, 3. Kitap, s. 267.
[910] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 223.

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.23. Şehzade Sultan Hasan ve Şehzade Orhan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Şehzade Sultan Hasan ve Şehzade Orhan'ın türbelerinin Kemal Paşazâdeler Dârü'l-Hadisi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[911]

Seyahatnâme'de Kemal Paşazadeler Dârü'l-Hadisi ismi verilen yapı, Dârü'l-Hadis Medresesi'dir. Evliyâ Çelebi, Dârü'l-Hadis Medresesi'nde öğrencilik ve hocalık yapmış olan, Kemalpaşazade'ye nispeten bu ismi tercih etmiştir.[912] Bu yapının bulunduğu alanın içerisinde Dârü'l-Hadis Cami ve hazire bulunmaktadır. Dârü'l-Hadis Cami haziresinde birçok önemli kişinin mezarının olduğu bilinse de zaman içerisinde birçoğunun yeri kaybolmuştur. Caminin haziresinde biri açık diğeri kapalı iki adet türbe bulunmaktadır.[913] Bu türbelerde; Sultan III. Ahmet' in kızları Zeynep Sultan ve Rukiye Sultan, oğulları Şehzade Sultan Selim ve Şehzade Mehmet'in; Sultan II. Mustafa'nın kızı Ümmü Gülsüm Sultan ve oğlu Şehzade Ahmet'in; Sultan II. Murat'ın kızı Hafsa Sultan ve iki oğlunun[914] bulunduğu belirtilmektedir.[915]

Abdurrahman Hibrî Efendi, Sultan II. Murat'ın bu türbede gömülü olan oğullarının Şehzade Hasan ve Şehzade Orhan Çelebi olduğunu,[916] Ahmed Bâdî Efendi,[917] Rıfat Osman[918] ise Şehzade Hüseyin ve Şehzade Orhan Çelebi olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de hakkında bilgi verilen bu yapı; Dilaverbey

---

911 EÇS, 3. Kitap, s. 267.
912 Ahmet İnanır, "İbn Kemal'in Tabakâtü'l Fukahâsı Ve Değerlendirilmesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 37, Erzurum 2012, s. 69-72.
913 Talha Uğurluel, *a.g.e*., s. 136.; Özkan Ertuğrul, "Dârülhadîs Külliyesi", *DİA,* Cilt 8, İstanbul, 1993, s. 535.
914 *"Sultân II. Murâd",* https://osmanli.org.tr/sultan-ii-murad/ (28.09.2018); Sultan II. Murat'ın çocukları: Fâtih Sultân Mehmed, Ulu Şehzâde Alaaddin Bey, Şehzâde Büyük Ahmed, Şehzâde İsfendiyar, Şehzâde Hüseyin, Şehzâde Orhan, Şehzâde Hasan, Şehzâde Küçük Ahmed, Yusuf Âdil Şah, Hatice Sultân, Hafsa Sultân, Fatma Sultân, Erhondu Sultân, Şehzâde Selçuk Sultân.
915 Oktay Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 231.; Ali KILCI, "Balkanlardaki Osmanlı Baldeken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme", Vakıflar Dergisi, Sayı: 32, 2010, s. 92-93.
916 Abdurrahman Hibrî, *a.g.e*., s. 25.
917 Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 105.
918 Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 26.

Mahallesi'nde, Dârül Hadis Caddesi'nde yer alan Dârü'l-Hadis Cami'nin avlusunda bulunmaktadır.

Fotoğraf 108: Dârül Hadîs Cami'nin Avlsundaki Kapalı ve Açık Türbe[919]

2.5.1.7.24. Hasan Baba Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hasan Baba Sultan'ın ziyaret yerinin İstanbul yolu üzerinde bulunduğunu belirtmektedir.

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.25. Hz. Tütünsüz Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Hz. Tütünsüz Sultan'ın ziyaret yerinin Ağaçpazarı'nda bulunduğunu belirtmektedir. Ateş kullanmadan yemek pişirip halka dağıtan şeyhin bu sebeple "*Tütünsüz Sultan*" ismini aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca *Seyahatnâme*'de Hz. Tütünsüz Sultan hakkında bir menkıbe de yer almaktadır.[920]

---

[919] "*Fahreddin-i Acemi Hz.*" https://turbeler.org/turbe-detay-391 (28.09.2018).
[920] EÇS, 3. Kitap, s. 267.

Şeyh Şebahaddin Dede Efendi, Şeyh Ömer Tekkesi ve Semahaddin Tekkesi adlarıyla da bilinen Tütünsüz Baba Sultan Tekkesi; Çavuş Bey Mahallesi'nde, Tütünsüz Sokak'ta yer almaktaydı. Yenişehir Feneri Mevlevîhanesi Şeyhi Hasan Dede'nin oğlu Şeyh Ömer tarafından yaptırılan ve Kâdirî tarikatına bağlı olduğu bilinen tekkeden günümüze, aynı adlı yerde, bir hazire içinde Tütünsüz Baba Türbesi adıyla bilinen bir türbe ulaşmıştır. H. 924 (M.1519) yılında Rıdvan Ahmed Bey için inşa ettirilen bu türbenin tekkeye ait olabileceği düşünülmektedir.[921]

Fotoğraf 109: Tütünsüz Baba Türbesi (2009)[922]

2.5.1.7.26. Üçler ve Yediler Makamı

Evliyâ Çelebi, Üçler ve Yediler Makamı'nın Kıyık Mahalesi'nde bulunduğunu ifade etmektedir.[923]

[921] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 219.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.,* s. 34-35.
[922] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.,* s. 37.
[923] EÇS, 3. Kitap, s. 267.

Seyahatnâme haricindeki kaynaklarda "*Üçler ve Yediler*" ismiyle anılan bir tekke ve makam bulunmamaktadır. Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde "*Üçler Türbesi*" ve "*Yediler Türbesi*" isimli iki ayrı türbenin varlığından bahsetmektedir. Bu türbelerden Üçler Türbesi'nin; Orta Karaağaç Mahallesi'nde, Kıyak Caddesi'nde, 6 numarada;[924] Yediler Türbesi'nin ise Hadım Fîrûz Mahallesi'nde, Kışla Meydanı Caddesi'nde, 3 numarada[925] yer aldığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de belirtilen Üçler ve Yediler Makamı'nın bu türbelerden birisiyle bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz.

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserde belirtilen bu tekke ve türbeler günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.27. Erenler Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Erenler Sultan'ın türbesinin Eşe Kadın yakınındaki Şarablar Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[926]

Mimari özellikleri tespit edilemeyen bu tekke ve türbe günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.28. Karaca Ahmed Sultan Makamı

Evliyâ Çelebi, Karaca Ahmed Sultan Makamı'nın, Eşe Kadın yakınındaki Şarablar Tekkesi'nde bulunduğunu belirtmektedir.[927]

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde, Karaca Ahmed Türbesi'nin; Karaca Ahmed Mahallesi'nde Karaca Ahmed Türbesi Sokağı'nda 15. numarada bulunduğunu belirtmektedir.[928]

---

[924] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 216.
[925] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 223.
[926] EÇS, 3. Kitap, s. 254-267.
[927] Gös. yer.
[928] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 216.

Seyahatnâme'de ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.29. Kurd Baba Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Kurd Baba Türbesi'nin Hünkâr Bahçesi'nin önünde, Bektaşî tarikatına bağlı olan küçük bir tekkede bulunduğunu belirtmektedir.[929]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.30. Hızır Dede Merkadi

Evliyâ Çelebi, Hızır Dede Merkadi'nin Hıdırlık'daki eski tekkenin içinde bulunduğunu belirtmektedir.

Günümüzde mevcut olmayan Hazret-i Hızır Dede Hünkâr Tekkesi, H.1171 (M.1757) tarihinde yıkılmıştır. Tekkenin bulunduğu Yıldırım Beyazıt Mahallesi, Hıdır Baba Sokak'ta Hıdır Baba'ya ait bir mezar bulunmaktadır. Üzeri çatıyla örtülü mezar yeri ahşap kafes malzemeyle dikdörtgen bir form içinde yer almaktadır. Mezar yerinin içerisinde Çimentodan yapılmış yeşil renkli bir sanduka bulunmaktadır. Edirne halkı tarafından yatır özelliği verilen mezar, adak yeri olarak kullanılmaktadır.[930]

[929] EÇS, 3. Kitap, s. 267.
[930] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 7.

Fotoğraf 110: Üzeri Çatıyla Örtülü, Ahşap Kafes İçindeki Mezar Yeri ve Yeşil Renkli Çimentodan Yapılmış Sanduka (2018)

2.5.1.7.31. Kalenderi Sultan, Şemmas Dede, İhlas Dede, Cârullah Dede, Ulama Dede, Murtaza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede'nin Ziyaret Yerleri

Evliyâ Çelebi; Kalenderi Sultan, Şemmas Dede, İhlas Dede, Cârullah Dede, Ulama Dede, Murtaza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede'nin mezarlarının Hıdırlık'ta bulunduğunu ve her bir mezar taşında ömür müddetlerinin yazdığını, tüm eşyalarının ve peşmine hırkalarının Hıdırlık'taki tekkenin meydanında asılı olduğu belirtmektedir.[931]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapılardan hiçbiri günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.32. Sultan Uzun Hasan oğlu Sultan Yakub Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Azerbaycan Şahı Sultan Uzun Hasan oğlu Sultan Yakub'un mezarının Hıdırlık'ta bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de, Fatih Sultan Mehmet'in, Uzun Hasan'ı yenince oğlu Sultan Yakub'u Edirne'ye getirdiğini ve vefat edince Hıdırlık'a defnedildiği anlatılmaktadır.[932]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.33. Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Türbesi'nin Sultan Bayezid Cami yakınındaki anayol üzerinde, Tunca Nehri kıyısında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Estergon Kalesi'nin fethini müjdelediği anlatılan Şeyh İsmail Mes'udi Efendi'nin fetihten sonra vefat ettiği anlatılmaktadır. Evliyâ Çelebi, türbe

[931] EÇS, 3. Kitap, s. 267.
[932] Gös. yer.

kapısının üzerinde Şeyh İsmail Mes'udi Efendi'nin ölüm tarihinin yazdığını belirtmektedir. Bu yazı şu şekildedir:

"*Yüz sürüp dergâhına Tiği dedi tarihini*

Melce-i ehl-i safâ Mes'ud kutbu'l-ârifin

Sene 1018 [1609]"[933]

Abdurrahman Hibrî Efendi de bu türbenin Sultan Bayezid Cami yakınında, Tunca Nehri kenarında bulunduğunu belirtmektedir.[934]

Seyahatnâme'de ve *Enîsü'l-Müsâmirîn*'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.34. Gazi Arslan Bey, Durhan Bey ve Evren Bey'in Ziyaret Yerleri

Evliyâ Çelebi; Gazi Arslan Bey, Durhan Bey ve Evren Bey'in mezarlarının Sultan Bayezid Cami yakınında, Şeyh İsmail Mes'udi Efendi Türbesi'nin yanında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu beylerin Akkirman fethinde şehit olduğunu, Sultan Bayezid'in cenazelerini sallar ile getirtip, Şeyh İsmail Mes'udi Efendi'nin yanına defnettirdiği anlatılmaktadır.[935]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapılardan hiçbiri günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.35. Mevlânâ Fahreddin el-Acemi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin mezarının Eski Cami mihrabının önünde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Seyyid Şerif'in talebesi olduğu belirtilen Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin Edirne'ye Yıldırım Han zamanında geldiği, Sultan I. Mehmed döneminde de vefat ettiği ifade edilmektedir.[936]

---

[933] Gös. yer.
[934] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 56.
[935] EÇS, 3. Kitap, s. 267.
[936] Gös. yer.

Ahmed Bâdî Efendi ve Rıfat Osman Tosyavizade ise Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin Sultan II. Mehmed döneminde, H.873 (M.1468-69) yılında vefat ettiğini, kabrinin ise Dârü'l-hadîs Câmi mihrabı önünde bulunduğunu belirtmektedir.[937]

Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin kabri günümüzde Dârü'l-Hadîs Cami mihrabı önünde bulunmaktadır.

Fotoğraf 111: Mevlânâ Fahreddin el-Acemi'nin Kabri[938]

2.5.1.7.36. Molla Mehmed b. Mehmed Bezdaî Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Sultan I. Selim Han devri ulemalarından olduğunu belirttiği Molla Mehmed b. Mehmed Bezdaî'nin kabrinin Ulu Cami'nin kıblesinde bulunduğunu belirtmektedir.[939]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.37. Molla Mehmed bin Yakub Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Sultan I. Selim Han devri ulemalarından olduğunu belirttiği Molla Mehmed bin Yakub'un kabrinin Üç Şerefeli Cami mezarlığında bulunduğunu belirtmektedir.

---

[937] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 105.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Evkaf-ı…,* s. 82.

[938] *"Fahreddin Acemi (k.s.)"* http://www.evliyâlar.net/fahreddin-acemi-k-s/# (28.09.2018).

[939] EÇS, 3. Kitap, s. 268.

Molla Mehmed bin Yakub'un, Orhan oğlu Süleyman Paşa ile ilk defa Rumeli tarafına geçen Ece Yakub'un neslinden olduğunu, bu yüzden "*Ecezâde*" ismiyle anıldığını ifade eden Evliyâ Çelebi, Molla Mehmed bin Yakub'un ikiz kardeşiyle aynı anda vefat ettiğini ve kardeşinin de onun yanına defnedildiğini belirtmektedir.

"*Ece*" kelimesinin Türkçede kardeş anlamına geldiğini ifade eden Evliyâ Çelebi, Molla Mehmed bin Yakub'un hem Ece Yakub'un soyundan gelmesi hem de ikiz kardeşinin diğer bir anlamıyla ikiz ecesinin olması sebebiyle kabrinin "*Eceler Kabri*" ismiyle anıldığını ifade etmektedir.[940]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.38. Şeyh Muslihiddin bin Alâeddin Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, "*Cerrahzâde*" ismiyle anılan Şeyh Muslihiddin b. Alâeddin'in kabrinin Şeyh Şücâ Zaviyesi'nde, babası Şeyh Alâeddin'in kabrinin yanında bulunduğunu belirtmektedir.[941]

Abdurrahman Hibrî Efendi, Şeyh Muslihiddin b. Alâeddin'in Edirne'de H.938 (M.1575) yılının Muharreminde vefat ettiğini belirtmektedir.[942]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.39. Mevlânâ Kınalızâde Ali Çelebi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Mevlânâ Kınalızâde Ali Çelebi'nin kabrinin Edirne'deki Nasir Kabristanı'nda bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Mevlânâ Kınalızâde Ali Çelebi'nin ölüm tarihi şu şekilde verilmiştir:

"*Elin Kınalızâde yudu gör âb-ı hayâtdan*

sene H.1021(M.1612)"[943]

---

[940] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[941] Gös. yer.
[942] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 59.
[943] EÇS, 3. Kitap, s. 268.

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen Nasir Mezarlığı ve Mevlânâ Kınalızâde Ali Çelebi'nin kabri tarafımızca tespit edilememiştir.

2.5.1.7.40. Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi'nin kabrinin Fildamı Zaviyesi'nde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de İzmitli olduğu ifade edilen Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi'nin ölüm tarihi şu şekilde verilmiştir:

"*Reft hayf ân habîb-i ehl-i dilân,*

sene 962. (M.1555)"[944]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu yapı günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.41. Şeyh Aşık Dede Gülşenî Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, "*İrem Bağı Edirne'nin Gülü*" olarak nitelediği Şeyh Aşık Dede Gülşenî'nin türbesinin Küçükpazar yakınındaki Şah Melek Zaviyesi'nde bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de asıl isminin Mehmed olduğu ifade edilen Şeyh Aşık Dede Gülşenî'nin, Edirne yakınındaki Ahur Köyü'nde doğduğu belirtilmektedir. İbrahim Gülşenî'nin sohbetleriyle şereflendiği ifade edilen Şeyh Aşık Dede Gülşenî'nin, Yavuz Sultan Selim ile Mısır Fethi'nde bulunduğu anlatılmaktadır.[945]

Gülşenîler Zaviyesi, Aşık Efendi, Gülşenî, Sezaî Tekkesi ve Hasan Sezaî Tekkesi adlarıyla da bilinen Şah Melek Zaviyesi; Talat Paşa Mahallesi, Bostan Pazarı Caddesi'nde yer almaktadır. Halvetî tarikatının Gülşenî-Sezaî koluna bağlı olan; cami, türbe, şadırvan, çeşme ve hazireden oluşan tekkenin günümüze; minaresi, iki türbesi, şadırvanı, çeşmesi ve haziresi ulaşabilmiştir.[946] Şeyh Aşık Dede Gülşenî'nin ve La'lî Fenai'nin kabirleri, kuzey taraftaki kare planlı türbede bulunmaktadır.

---

[944] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[945] Gös. yer.
[946] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 41.

Fotoğraf 112: La'lî Fenai ve Aşık Efendi'nin Mezarları (2017)

2.5.1.7.42. Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî'nin Ulu Cami'de bir Cuma namazı sonrasında dua ettikten sonra vefat ettiğini, kabrinin Aşık Çelebi'nin kabrinin yanında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî'nin ölüm tarihi şu şekilde verilmiştir:

"*Oldu Kerîm Efendi'ye dârü'l-cinân makâm*

Sene 992 (M.1584)"

Evliyâ Çelebi, Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî'nin kabrinin üzerine Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından bir tekke yaptırıldığını, çevresi dinlenme ve gezinti yerine olan tekkede Cuma namazlarından sonra Gülşenî ayini yapıldığını belirtmektedir.[947]

Abdülkerim Efendi adıyla da anılan Şeyh Hz. Abdülkerim Gülşenî, Şeyh Aşık Dede Gülşenî vefat ettiğinde yerine geçen talebesidir.[948] Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu bu kabir tespit edilememiştir.

---

[947] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[948] Yusuf Halıcı, "Edirne Velileri", *Somuncu Baba Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 151, 2013, s. 76.

2.5.1.7.43. Şeyh Ahmed Sultan Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, "*Dizdarzâde Efendi*" ismiyle anılan Şeyh Ahmed Sultan'ın kabrinin Dizdarzade Ahmet Efendi Zaviyesi'nin ve caminin bulunduğu sahada yer aldığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de Celvetî tarikatına mensup olduğu ifade edilen Şeyh Ahmed Sultan'ın, Üsküdari Mahmud Efendi'den el aldığını belirtilmektedir.[949]

Dizdarzade, Tebrizi Asil Çelebi, Şadırvanlı Tekke ve Saçlı İbrahim Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinen Dizdarzâde Ahmet Efendi Zaviyesi; Meydan Mahallesi'nde, Kıyık Caddesi üzerinde yer almaktaydı.[950] Tebrizli Asil Çelebi tarafından Dizdarzâde Ahmet Efendi için yaptırılan, ahşap çatılı tekkenin bahçesinde Dizdarzade Ahmet Efendi ve Şeyh Halil Efendi'nin ahşap türbeleri, şadırvan ve bir de minare bulunduğu bilinmektedir.[951]

Seyahatnâme'de hakkında bilgi verilen bu tekke ve türbe günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.44. Mevlânâ Tepegöz Hızır Şah Efendi Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Mevlânâ Tepegöz Hızır Şah Efendi'nin kabrinin Tatarlar Kabristanı'nda bulunduğunu belirtmektedir.[952]

Tatar Hanları, Tatarhaniler, Zindanbaba, Zindanaltı Mezarlığı adlarıyla anılan mezarlık[953] ve Mevlânâ Tepegöz Hızır Şah Efendi'nin kabri günümüzde mevcut değildir.

2.5.1.7.45. Mevlânâ Mehmed Şeyh Şâdilü Ziyaret Yeri

Evliyâ Çelebi, Aristo'ya benzettiği Mevlânâ Mehmed Şeyh Şâdilü'nün Sultan I. Selim devri alimlerinden olduğunu belirtmektedir. Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi gibi seçkin bir alim olduğunu ifade ettiği Mevlânâ Mehmed Şeyh Şâdilü'den bir kez

---

[949] EÇS, 3. Kitap, s. 268.
[950] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 124.
[951] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 175-176.; Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 124.
[952] EÇS, 3. Kitap, s. 269.
[953] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 161-162.

ders alanların "*şâd u handan*" olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, bu şeyhin ziyaret yerini belirtmemiştir. *Seyahatnâme*'de bu kısmın altında 5,5 satırlık bir boşluk bulunmaktadır.[954]

2.5.1.8. Dua Kabul Olan Yerler

Seyahatnâme'de Edirne şehrinde duaların kabul olduğu 9 adet makamın varlığından söz edilmektedir. Evliyâ Çelebi'nin halk arasında meşhur olduğunu belirttiği bu makamlar şunlardır: Ulucami'de Hazret-i Hızır Makamı, Üç şerefeli Cami, Bayezid-i Veli Cami, Tütünsüz Baba Türbesi, Hıdırlık Tekkesi, Süleymaniye Cami, Selimiye Cami'nin kubbesinin ortasında bulunan topun altı, Kemal Paşazade Dârü'l-hadisi odası, Sefer Şah Sultan Tekkesi.[955] *Seyahatnâme*'de belirtilen bu makamlardan Kemal Paşazade Dârü'l-hadisi Odası, Sefer Şah Sultan Tekkesi ve Hıdırlık Tekkesi günümüze ulaşmamıştır.

Evliyâ Çelebi, Selimiye Cami'nin kubbesi altında yapılan duaların kabul olmasının sebebini; Ayasofya Cami'nde getirilen ve bir rivayete göre Hz. Muhammet'in tükürüğüyle karıldığı belirtilen kirecin burada kullanılmasına bağlamaktadır. Günümüze ulaşmayan Sefer Şah Sultan Tekkesi'nde duaların kabul olmasını ise tekkenin üç nehrin birleştiği mübarek bir yerde bulunmasına bağlamaktadır.[956]

Evliyâ Çelebi'nin yakınları ve Melek Ahmed Paşa için dua ettiğini belirttiği bu makamlar günümüzde de halk arasında duaların kabul olduğu yerler olarak bilinmektedir.[957]

2.5.1.9. Kiliseler

Osmanlı Devleti'nde, can ve mal güvenliği temin edilen Gayrimüslim unsurların din ve vicdan hürriyetine karışılmamış ve millet anlayışı ile ibadet, eğitim,

[954] EÇS, 3. Kitap, s. 269.
[955] Gös. yer.
[956] EÇS, 3. Kitap, s. 269.
[957] Gös. yer.

evlenme, boşanma, miras, veraset vs. işleri cemaat yönetimlerine bırakılmıştır.[958] Bütünüyle dokunulmazlığı olan ve statüleri fermanlarla belirlenen ibadet yerlerinin iç teşkilatına ve idaresine kesinlikle karışılmamış, ibadet yerlerinin idaresi ilgili cemaatlerin yönetim teşkilatlarına bırakılmıştır.[959] Islahat Fermanı'nın ilanına kadar İslam hukuku çerçevesinde yeni kilise, havra ve manastır yapımı teorik olarak yasaklanmış, mevcut olanların aslına uygun şekilde tamir edilmesi veya yeniden inşası da sultanın onayına bağlanmıştır.[960] Hukuki bir koruma altında olan gayrimüslim mabetlerinin ihtiyaç olduğu oranda yapılmasına karşı çıkılmamış, gayrimüslim ahaliye din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır.[961]

Kuruluşundan itibaren gayrimüslimlerin inanç, ibadet ve geleneklerini koruyup sürdürmesine önem veren Osmanlı Devleti'ne yaklaşık bir asır boyunca başkentlik yapmış olan Edirne şehrinde, gayrimüslim topluluklar kendilerine mahsus kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ve mezarlıkları ile birlikte pek çok sosyal ve eğitim kurumuna da sahip olmuşlardır.

Edirne şehrinde bulunan ibadethaneler hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, kiliseler hakkında bilgi vermek için açtığı "*Beyân-ı bednâm-ı kenîsehâ-yı ruhbân*" başlığının altında 2,5 satırlık bir boşluk bırakmıştır.[962]

2.5.2. Sivil Mimari

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara ve Avrupa'ya açılan kapısı niteliğindeki Edirne, tarihin her döneminde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan hareketli ve değişken bir yapıya sahip olmuştur. Bu hareketlilik sivil mimarinin önemli ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Roma ve Bizans hakimiyeti zamanında kale içinde sıkışıp

---

[958] Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* Cilt: 12, 2014, s. 36.
[959] Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* Sayı: 9, 1998, s. 158.
[960] Aşkın Koyuncu, *a.g.m.*, s. 76.
[961] Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, 1996, s. 142.
[962] EÇS, 3. Kitap, s. 262.

kalan şehir; Osmanlı Devleti'nin şenlendirme politikası neticesinde kabuğunu kırmış, önemli mimari eserlere ev sahipliği yapmıştır.

Evliyâ Çelebi, Edirne şehrindeki sivil mimari yapılarını ayrıntılarıyla anlatmış, bu yapıların birçoğundan övgüyle bahsetmiştir. *Seyahatnâme*'de özellikle Edirne sarayları ve Dârüşşifâ hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında sivil mimari başlığı altında; saraylar, köprüler, hamamlar, kervansaraylar ve konukevleri, çarşılar ve pazarlar, çeşmeler, su kuyuları, sıbyan mektepleri, dârüşşifâ ve caddeler ele alınmıştır. Başlıkların sıralanışı ve bazılarının isimleri *Seyahatnâme*'de yer aldığı şekildedir.

2.5.2.1. Saraylar

"*Saray*" aslen Farsça bir kelime olup "*ev, mesken, konak, menzil*" manalarına gelmektedir. Türkçede "*saray*" kelimesi bu manalarla birlikte "*büyük konak, hükümdarın ikametgâhı, hükümdarın sarayı, kasrı, köşkü*" anlamında kullanılmaktadır. Arapça bir kelime olan "*kasr*" ise, Latince "*castrum*" kelimesinden gelmektedir ve "*istihkâm edilmiş yer*", "*bir hükümdarın veya yerel yöneticinin ikametgâhı*" manasında kullanılmaktadır. "*Köşk*" de Orta çağdan itibaren "*saray*" veya "*kasr*" yanında eş anlamlı kullanılmıştır. Ayrıca saray içinde bulunan bazı özel binaları veya bu binaların mimari özelliklerini betimlemektedir.

Osmanlı'da "*saray*" sözcüğü tek başına kullanıldığında sadece sultan konutu (miri saray) anlamını taşımaktadır ve padişahların konutu olduğu kadar, hükümet edilen yer manasına da gelmektedir. Osmanlı sarayı aslında bir konut-hükümet yapısına sahiptir. Kelimede zenginlerin görkemli konutları ve buna tekabül eden bir yapı tipolojisi anlamı da vardır. Sultanların büyük, sürekli oturdukları saraylarının dışında bütün büyük konutlar bu tipoloji içinde değerlendirilebilir.[963]

Osmanlı Devleti'ne bir asra yakın bir süre başkentlik yapan Edirne gerek bu süreçte ve gerekse daha sonra, devlet yöneticilerine ve bürokratlara ev sahipliği

[963] Nicole Kançal Ferrari, "Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20.Yüzyıl)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 13, 2009, s. 205.

yapmıştır. Buna bağlı olarak da kentte çok sayıda saray, köşk, kasır ve konut inşa edilmiştir.

Edirne'de Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş Eski Saray (Saray-ı Atik) ve Yeni Saray (Saray-ı Cedîd-i Âmire) dışında, devlet ileri gelenleri tarafından kentin değişik yerlerinde (özellikle Tunca ve Meriç nehirleri boyunca) köşk ve kasırların edildiği bilinmektedir.[964]

17. yüzyılda Edirne şehrini ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirdeki saraylar hakkında önemli bilgiler vermektedir. *Seyahatnâme*'de Edirne'deki saraylar; sultan sarayları ve vezir, devlet adamları ve ileri gelenlerin sarayları olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.5.2.1.1. Sultan Sarayları

Seyahatnâme'de Edirne'deki sultan sarayları hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, "*Der-beyân-ı sarây-ı selâtîn-i Âl-i Osmân*" başlığı altında "*Saray-ı Atik*" (Eski Saray) ve "*Saray-ı Cedîd-i Âmire*" (Yeni Saray) hakkında açıklamalar yapmaktadır.

2.5.2.1.1.1. Saray-ı Atik (Eski Saray)

Evliyâ Çelebi, "*Kefere Kral*"ın Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethinden önce Manyas Kapısı yakınında oturduğunu ifade etmektedir. Eski Saray'ın ise Gazi Hüdavendigar tarafından H.767 (M.1364-65) tarihinde Sultan Selim Han Cami yakınındaki Kavak Meydanı'nda yaptırılmış olduğunu belirtmektedir.[965]

Bizans döneminde Edirne'de saray olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir, fakat şehrin tekfuruna ait bir yapının bulunması muhtemeldir. Bizans Tekfuru'nun fetih sırasında nehir yoluyla Enez'e kaçmış olması Evliyâ Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiyi kuvvetlendirmektedir.[966] Osman Nuri Peremeci, Sultan I.

[964] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 166.
[965] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[966] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 14.

Murad'ın Tekfur Sarayı'nı beğenmeyerek kendisine yeni bir saray yapılmasını emrettiğini, saray yapılana kadar da Dimetoka'da oturduğunu belirtmektedir.[967]

Yapıldığında ismi Yeni Saray olan bu yapı, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi Sultan I. Murad tarafından, 1365-1368 yılları arasında, Murad Bey Bayırı (Muradiye-Küçükpazar) ile Topraklı Bayırı (Kırlangıç Yokuşu) arasındaki bir yerde yaptırılmıştır.[968]

Eski Saray'ın Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Musa tarafından genişletilip, kale gibi büyük bir yapıya haline getirildiğini ifade eden Evliyâ Çelebi; burçsuz ve bedensiz surlara benzeyen, 20 arşın yüksekliğindeki taş duvarlarla çevrili bu yapının çevresinin 5.000 adım olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu yapının, enine dikdörtgen şeklinde bir alan kapladığı ve kuzey tarafında bir adet demir bâb-ı hümâyünu (kapısı) olduğu belirtilmektedir.[969]

Sultan II. Selim, Eski Saray'ın Baltacılar Dairesi arsasına, Selimiye Cami'ni yaptırmıştır.[970] Evliyâ Çelebi, bu tarihten sonra şehri ziyaret ettiği için saray kompleksinin tamamını gözlemleyememiştir. Saray ile ilgili verdiği bilgilerin bir kısmını eski kaynaklardan ve rivayetlerden aktarmış olduğu düşünülebilir.[971]

Selimiye Cami'nin yapımıyla saray alanı küçülse de saray işlemeye devam etmiştir. H.976 (M.1568-69) yılından sonra saraya ilaveler yapılması, H.982 (M.1574) yılında saraya acemi oğlan istenmesi ve H.997 (M.1588-89) tarihinde sarayda bulunan tabiplerin görevlerine devam etmesi Eski Saray'ın işlevlerini devam ettirdiğini göstermektedir.[972]

Süleyman Han'ın Macar seferlerine rağbet ettiği dönemde bu saraya bakım yaptırıp, kırk bin yeniçeri ve altı bin hassa gılmanlarının bu sarayda oturmaları için

---

[967] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 43.
[968] Rıfat Osman Tosyavizade, Edirne Sarayı, Yayınlayan: Süheyl Ünver, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989, s. 13.
[969] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[970] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 23.
[971] Satoshi Kawamoto, "Edirne Eski Sarayı", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011 Bildiriler Kitabı,* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2012, s. 46.
[972] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 23.

divanhane, hâsoda, hazine, kiler, doğancılar ve seferliler odası yaptırdığını belirten Evliyâ Çelebi, yüksek bir zeminde kurulan bu sarayın suyunun ve havasının güzel olduğunu fakat bağ ve bahçesinin bulunmadığını ifade etmektedir.[973]

Kanuni Sultan Süleyman, tahta geçtiği 1521 tarihinden 1566 Zigetvar Zaferi'ne kadar Macaristan ve çevresine seferler düzenlemiştir.[974] Edirne bu seferlerde bir üs vazifesi görmüştür. Eski Saray hem bu sebeple hem de Sultan II. Murad'ın saltanatının son yıllarında inşa edilmeye başlayan ve hemen her dönemdeki ilave ve onarımlarla büyük bir kompleks haline gelen Yeni Saray'ın varlığıyla birlikte daha çok askeri amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır.

Osman Nuri Peremeci, Yeni Saray'ın yapılmasından sonra Acemi Oğlanlar Kışlası haline gelen Eski Saray'ın, daha sonra kısa bir dönem Hatice Sultan Sarayı olarak hizmet ettiğini, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise Askeri İdadi olarak kullanıldığını, Cumhuriyet sonrası dönemde ise çeşitli kaynaklarda Eski Saray'ın olduğu yerde Kız Muallim ve Kız Yatılı Mektebi'nin bulunduğunu ve bu binanın yıkılarak yerine askeri kışla inşa edildiğini belirtmektedir.[975]

Fotoğraf 113: Edirne Taş Odalar (2017)

[973] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[974] Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim), İş Bankası Kültür Yayınları, 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 158-159.
[975] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 44.

Günümüzde, Eski Saray'dan geriye bazı araştırmacılar tarafından bu yapıya ait olduğu belirtilen; Fatih Sultan Mehmet Han'ın doğduğu ve sütannesi Ümmügülsüm Taya Hatun'un yaşadığı rivayet edilen Taş Odalar[976] ile Sultan Selim Han Hamamı ve Çarşı Hamamı isimleriyle de anılan Saray Hamamı[977] kalmıştır.

Fotoğraf 114: Edirne Saray Hamamı (2017)

2.5.2.1.1.2. Saray-ı Cedîd-i Âmire (Yeni Saray)

Seyahatnâme'de, Yeni Saray'ın şehrin kuzey tarafında; alçacık, yeşillik ve lalelik bir zeminde; Tunca Nehri tarafından kuşatılan, havadar bir yere kurulmuş olduğu belirtilmektedir. Sarayın bulunduğu yerin eskiden Edirne Kralı tarafından av alanı olarak kullanıldığını belirten Evliyâ Çelebi, fetihten sonra bu yere Sultan Murat Han'ın ibadethane ve bazı odalar yaptırarak imar ettiğini, daha sonra Sultan II. Murat tarafından havernak kemerleri ve köşkler yaptırıldığını belirtmektedir. Her padişahın birer eser yaparak sarayı "*İrem Bağı*" na çevirdiği belirten Evliyâ Çelebi, Sultan Süleyman Han'ın Alman ülkesi gazalarına rağbet ettiği dönemde bu sarayı yuva edindiğini, buradan düşmanlarının üzerine süzüldüğünü, kışlamak için buraya geri döndüğünü ve bu sebeple sarayı bakımlı ve şenlikli eylediğini ifade etmektedir.[978]

[976] Ender Bilar-Oral Onur, *a.g.e.*, s. 44.
[977] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 261.
[978] EÇS, 3. Kitap, s. 255-256.

"*Tunca Sarayı*", "*Hünkâr Bahçesi Sarayı*", "*Edirne Saray-ı Hümâyun*", "*Edirne Saray-ı Cedıd-i Amire*" gibi isimlerle de anılan Yeni Saray;[979] Edirne'nin Sarayiçi olarak adlandırılan bölgesinde, Tunca Nehri'nin batısındaki alanda, II. Murad'ın saltanatının son döneminde, H.854 (M.1450) yılında inşa edilmeye başlanmış ve hemen her dönemdeki ilave ve onarımlarla büyük bir kompleks haline gelmiştir.[980] Büyük bir kısmı şehrin kuzey-batısındaki Bülbül Adası ve Tavuk Ormanı denilen sahada inşa edilmiş olan Edirne Sarayı, Tunca Nehri'nin her iki kısmına da köşkler, kasırlar ve birbirinden ayrı binalar yapılmak suretiyle oluşturulmuştur.[981] *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi her padişahın yeni ilaveler yaptırarak genişlettiği Edirne Sarayı, Kanuni Sultan Süleyman'ın Alman Seferi sırasında kışı burada geçirmesiyle oldukça bakımlı bir hale getirilmiştir.

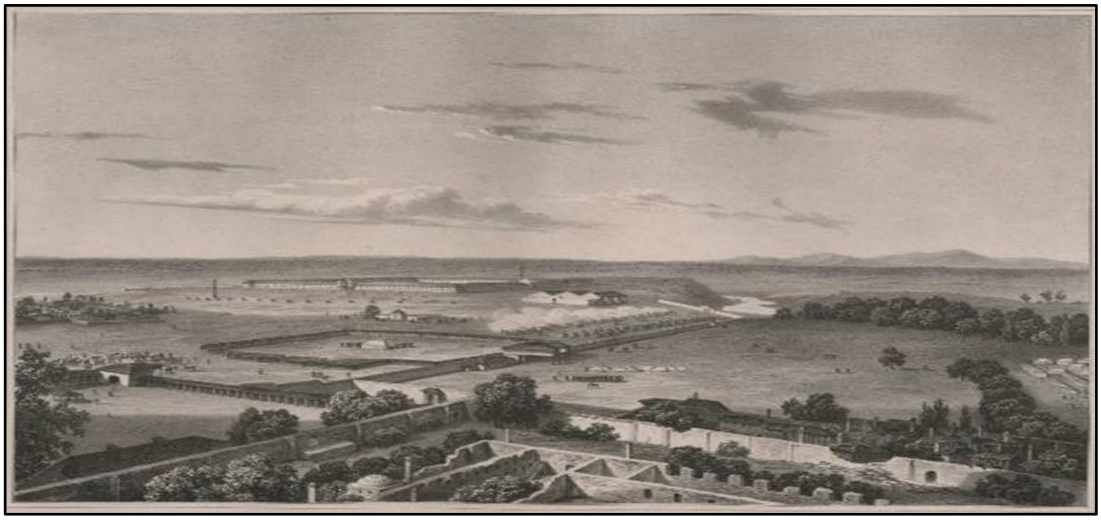
Resim 13: Edirne Sarayı'nın Rıfat Osman Tosyavizade Tarafından Yapılan Kuşbakışı Suluboya Resmi (1923)

Evliyâ Çelebi, Saraçhane Köprüsü'ne varıncaya kadar söğüt, çınar, servi, karaağaç ve kavak ağaçları ile süslenmiş, içerisinde çeşitli kuşları ve av hayvanlarını barındıran bu alanın; nehirle sarılmış olmasından dolayı kat kat duvarlara gerek duyulmadan sadece bir kat duvarla korunduğu ve güvenliğinin 3.000 bostancıbaşı

[979] Nesrin Çiçek Akçıl, *a.g.e.*, s. 126.
[980] Mustafa Özer, *Edirne Yeni Saray'ın…*, s. 542.
[981] Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 24.

tarafından sağlandığını belirtmektedir. Evliyâ Çelebi, sarayı ziyaret ettiğinde dönemde bu bakımlı sarayda, padişah ile avlanmaya ve küffarla savaşa hazır, 12.000 adet has gılmanın bulunduğunu belirtmektedir.[982]

Seyahatnâme'de Yeni Saray'ı çevrelediği belirtilen "*sur-i sultani*" isimli duvarın temel kalıntıları günümüze ulaşmıştır.[983] Ekrem Hakkı Ayverdi, Edirne Belediyesi'nin şehir haritası paftalarını kullanarak yapmış olduğu hesaplamalarda, Yeni Saray'ın bulunduğu alanın 30.000 metrekarelik su kısmı hariç 350-350.000 metrekare olduğunu belirtmektedir.[984] Saray alanı içerisinde 6.000 görevlinin yanı sıra 34.000 kişinin yaşadığı ve böylece sarayın toplam nüfusunun 40.000 olduğu ileri sürülmektedir.[985]

Resim 14: Edirne Sarayı'nın Genel Görünümünü Yansıtan Bir Gravür[986]

Evliyâ Çelebi, geniş bir alana yayılan Yeni Saray'ın içerisindeki yapıları şu şekilde anlatmaktadır:

---

[982] EÇS, 3. Kitap, s. 256.
[983] Mustafa Özer, "Osmanlının Kayıp Sarayı- Edirne Devletin Diğer Merkeziydi", *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı: 45, İstanbul, Şubat-Mart, 2017, s. 89.
[984] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 239-240.
[985] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-*i *Âmire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Cilt: 9/10, Ankara, 2014. s. 809.
[986] C. Sayger-A. Desarnod, *"Album d'un voyage fait en Turquie par ordre de sa Majeste L'Empereur Nicolas* 1 en 1928 et 1830/ Te Deum (thanksgiving service) for the signing of Edirne treaty at the plain of Edirne Palace.", http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=115, (28.09.2018).

"*Ve bu bâğın cânib-i cenûbu bir çemenzâr-ı azîm [161a] sahrâ-yı hâmûndur kim ol tarafa mekşûf bâb-ı hümâyûndur.*

Anın kurbunda kasr-ı adâletdir kim mezkûr sahrâ-yı çemenzârın tâ vasatında evc-i semâya ser çekmiş bir sütûn-ı bâlânın tâ zirvei a'lâsında bir altun top vardır. Ol topa cemî'i kemândârân [u] silâhşor-ı pehlivânân hadeng ü tüfeng-endâzlık edüp huzur-ı şehriyârîde arz-ı mahâret edüp ihsân [u] in'âm-ı pâdişâhî ile behremend olurlar.

Ve bu bâğçenin cânib-i şimâlindeki sahrâda hâs-âhûrlar ve gûnâ-gûn istabl-ı anterîler ile ma'mûr bir fezâ-yı devâbâtdır.

Ve cânib-i şarkîsi bir vâdî-i çemenzârda namazgâh-ı mü'minândır. Ammâ derûn-ı bâğçede kal'a-misâl harem-i hümâyûndur. Cümle tavâşiyân ile dârüssâ'âde ağası anda hâdimândır.

Ammâ bu cinân-i İrem içre cümle binâlardan âlî kasr-ı (---) (---) Hândır. Evc-i semâya ser çekmiş bir kâ'a-i cihân-nümâdır kim vasfında lisân kâsırdır. Cümle yedi tabakadır. Her katında müte'add[id] hücreler ve şâhnişînler ve fiskiyye ve havzlar ile ârâste bir kasr-ı İrem'dir.

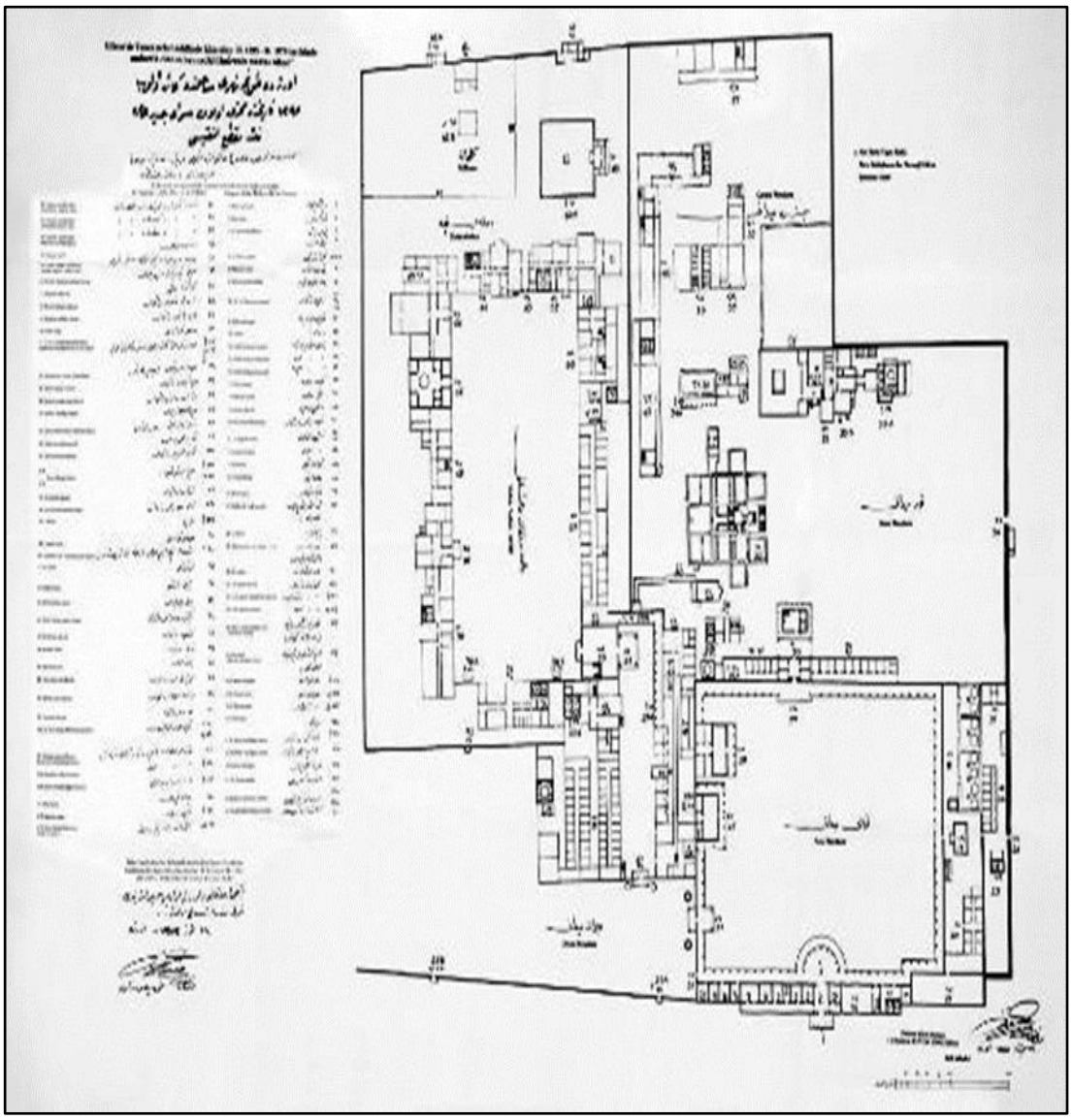
Ba'dehû {Sene 1021} Ahmed Hân kasrı, andan Murâd Hân-ı Râbi' kasrı ma'mûrdur."[987]

Yeni Saray, Topkapı Sarayı'na benzer bir yerleşim planına ve kendi içinde kapanan bir işlev şemasına sahiptir. Genel şema yan yana getirilmiş (dört tarafı taş duvarlar veya meydanın esas duvarlarıyla sınırlanmış) ve aralarında "ocak" olarak adlandırılan özel kapı (muhafız ve kapıcıların marifetiyle açılıp kapanan kapılar) ile geçilen; Alay Meydanı (Kese Meydanı, Büyük Avlu), Divan Meydanı, Kum Meydanı, Valide Sultan Taşlığı ve Enderun Meydanı (Çeşme Meydanı, Enderun Taşlığı) isimli beş adet avlu/ meydandan oluşmuştur.[988]

---

[987] EÇS, 3. Kitap, s. 256.

[988] Şazuman Sazak, "Türk Bahçe Sanatına Bir Örnek: Edirne Sarayı Bahçesi", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 2, Edirne, 2015, s. 11.

Şekil 20: Edirne Sarayı'nın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı[989]

Yeni Saray'ın en eski meydanı olan Alay Meydanı, diğer meydanları ve harem cephesini karşılayacak şekilde düzenlenmiştir.[990] Bu yerde ulufe dağıtıldığı için Kese Meydanı ismiyle de anılan meydanın[991] batı duvarında Bâb-ı Hümâyun yer almaktadır. Evliyâ Çelebi'nin de ismini belirttiği bu yapı, yakın zamana kadar ayakta kalmıştır.

[989] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…,* s. 811.
[990] Şazuman Sazak, *a.g.e.,* s. 12.
[991] Cahit Alptekin, "Edirne'de Osmanlı Sarayları ve Saray-ı Cedide-i Amire", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Dergisi,* Sayı: 197, Nisan 2012, s. 5.

Fotoğraf 115: Rus Fotoğrafçı Dmitri İvanoviç Ermakov'un 1870'lerde Çektiği Fotoğrafta Edirne Sarayı Bâb-ı Hümayûnu[992]

Bâb-ı Hümayûn'un iki yanında hapishane mekanları ve Mumcular Ocağı'na ait odalar bulunmaktadır. Meydanın kuzey duvarında Divan Kapısı ve sırasıyla Kubbealtı ve İç Hazine Odaları yer almaktadır. Alay Meydanı'nın güney duvarında Matbah-ı Âmire ve Aşçılar Ocağı bulunmakta ve bunlar da kendi içlerinde çok sayıda mekân barındırmaktadır. Harap haldeki bu yapı 2009 yılında restore edilerek yok olmaktan kurtarılmıştır.[993]

Fotoğraf 116: Matbah-ı Âmire (Saray Mutfağı)'nin Restorasyon Sonrası Görünümü (2009)[994]

[992] Dmitri İvanoviç Ermakov'un Edirne Fotoğraf Albümü/ Edirne Sarayı Bâb-ı Hümayunu.
[993] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı…,* s. 33.
[994] EYSK Arşivi.

Alay Meydanın doğu tarafında, tam ortada Bâbüssaâde, diğer adıyla Akağalar Kapısı yer almaktadır. Bu bölüm, Arz Odası ile birlikte Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen en eski mekanlardan biridir.[995] Saray'ın günümüze ulaşabilmiş az sayıdaki yapılarından olan Bâbüssaâde, yakın zamanlarda gerçekleştirilen restorasyonla ayakta kalabilmiştir.[996]

Fotoğraf 117: Bâb'üssaâde (Ak Ağalar Kapısı)'nin Günümüzdeki Durumu[997]

Yeni Sarayı'ın diğer bir meydanı, zamanla Tunca Nehri tarafından taşınan sarı kum örtüsü nedeniyle bu isimle anılan Kum Meydanı'dır. Meydanın güneyinde Hadika-i Hassa'ya açılan Demir Kapı, kuzeyinde Cihannüma Kasrı, Doğusunda Kum Kasrı, batısında da Arz Odası yer almaktadır.[998]

---

[995] Şazuman Sazak, *a.g.e.,* s. 12.
[996] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı…,* s. 12.
[997] EYSK Arşivi.
[998] Şazuman Sazak, *a.g.e.,* s. 12.

Fotoğraf 118: Cihannûma Kasrı'nın Yıkılmadan Önceki Görünümü[999]

Evliyâ Çelebi'nin "*kasr-ı (---) (---) Hân*" ismiyle anlattığı yapının; Hane-i Hassa, Kasr-ı Padişahi, Taht-ı Hümayûn, Kasr-ı Ali, Has Oda Köşkü, Has Hazine, Mabeyn-i Hümayûn Dairesi isimleriyle de anılan Cihannüma Kasrı olduğunu düşünmekteyiz. Cihannüma Kasrı, Fatih Sultan Mehmet Han döneminde yapılmış olan en önemli binalardan biridir. Kasır adını, bir kulenin üzerinde yer alan sekizgen planlı odadan almaktadır.[1000] Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi saray yapıları içerisinde en yüksek olan yapıdır ve yedi katlıdır. Her katında farklı özelliklerde oda ve daireler bulunmaktadır. Yapının, inşa edildiği tarihten, tamamen harap ve kullanılamaz hale geldiği 1878 yılına kadar pek çok onarım gördüğü ve üzerine ilaveler yapıldığı bilinmektedir. Günümüzde bu yapının temellerini kısmen de olsa mevcuttur.[1001]

[999] EYSK Arşivi.
[1000] Şazuman Sazak, *a.g.e.*, s. 12.
[1001] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı…,* s. 19-30.

Fotoğraf 119: Cihannûma Kasrı'nın Günümüzdeki Durumu[1002]

Kum Kasrı ya da diğer adıyla Hamamlı Köşk de Fatih Sultan Mehmet Han dönemi yapılarındandır. İçinde havuzlu bir salon ve sünnet odası da bulunan yapının bugün yalnızca hamam kısmı ayaktadır.[1003]

Fotoğraf 120: Rus Fotoğrafçı Dmitri İvanoviç Ermakov'un 1870'lerde Çektiği Fotoğrafta Kum Kasrı Ve Hamamı[1004]

[1002] EYSK Arşivi.
[1003] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…,* s. 822.
[1004] Dmitri İvanoviç Ermakov'un Edirne Fotoğraf Albümü/ *Kum Kasrı ve Hamamı*, http://www.medeniyet.edu.tr/documents/basinyayin/Edirne_Sarayi_Atlas-45-tum-konu.pdf, (17.11.2018).

Fotoğraf 121: Kum Kasrı Hamamı'nın Arkeolojik Kazı Sonrası Ve Restorasyon Öncesi Görünümü (2010)[1005]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği Adalet Kasrı ise Hasbahçe ile Kum Meydanı'nı birbirine bağlayan Fatih Köprüsü'nün güney girişine yakın bir yerde bulunmaktadır. Büyük oranda sağlam olarak günümüze ulaşan, kare planlı ve üç katlı yapının tepesinde *Seyahatnâme*'de anlatılan altın top bulunmamaktadır.[1006]

[1005] EYSK Arşivi.
[1006] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı…,* s. 57.

Fotoğraf 122: Adalet Kasrı (2018)

Alay Meydanı'nın kuzeyinde yer alan Divan Kapısı'ndan sarayın en önemli bölümlerinden biri olan Divan Meydanı'na geçilmektedir. Dârüssaâde Ağası Dairesi, Harem Ağaları Dairesi, Başkapı Gulamı Dairesi, Camlı Oda ve Mescit bu meydanı kuşatan mekanlardır. Yine bu meydanda Evliyâ Çelebi'nin H.1021 (M.1612) yılında yapıldığını belirttiği, Alay Köşkü ismiyle de bilinen, Sultan I. Ahmet dönemi eseri Ahmed Han Kasrı bulunmaktadır. Bu yapı günümüze ulaşmamıştır.

Çeşme Meydanı ve Enderun Taşlığı olarak da anılan Enderun Meydanı ise sarayın hazineci, kilerci, seferli gibi hizmetlilerine ayrılan mekanların yer aldığı bölümdür. Meydanın orta kısmında Hünkâr Camisi olarak adlandırılan minaresiz, küçük bir cami bulunmaktadır. Padişah ve valide sultanların yemeklerinin hazırlandığı Kuşhane Mutfağı da yine bu meydanda yer almaktadır.[1007]

Yeni Saray'ın son meydanı, Valide Sultan Taşlığı olarak isimlendirilen yerdir. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği Harem-i Hümayûn buradadır. Topkapı Sarayı'ndaki taşlığın aksine bunun çevresinde son derece düzenli bir planlamaya sahip tek ve iki katlı odalara yer verilmiştir. Yine aynı meydanda Şehzadeler Dairesi ve Mektebi, Kadın Efendiler Dairesi, Valide Sultan Dairesi, Hasekiler Dairesi, Cariyeler Dairesi, Avcı Mehmet ve II. Ahmet Daireleri ile Harem Hamamı bulunmaktadır.[1008]

Yeni Saray'da bu avlularla bağlantısı bulunmayan ve içlerinde çok sayıda köşkün yükseldiği çeşitli bahçeler bulunmaktadır. İftar Kasrı, Sepetçiler Kasrı, Bülbül Kasrı, Aynalı Kasır, Terazi Kasrı, Şikar Kasrı, Değirmen Kasrı, Bayırbaşı Kasrı gibi isimlerle anılan pek çok kasır ve köşk, sarayın Dolmabahçe, Gülhane ve Hadika-i Hassa gibi has bahçelerinin içlerine dağılmıştır.[1009] *Seyahatnâme*'de belirtilen "*Murâd Hân-ı Râbi' kasrı*" da bunlardan biridir. İmadiye Kasrı ismiyle de bilinen ve Fırka Bahçesi içerisinde yer aldığı belirtilen bu yapı günümüze ulaşmamıştır.[1010]

117 Oda, 21 Divanhane, 18 Hamam, 8 Mescit, 17 Kapı, 13 Koğuş, 4 Kiler, 5 Mutfak, 17 Kasır ve 6 Köprü'den meydana geldiği anlaşılan saraydan geriye; Matbah-ı Âmire, Bâbüssâde, Cihannûma Kasrı, Kum Kasrı Hamamı, Adalet Kasrı, Fatih Köprüsü, Kanuni Köprüsü, Şehabeddin Paşa Köprüsü, Av Köşkü, Su Maksemi, Namazgâhlı Çeşme yapıları ulaşmıştır. Bu yapılardan bazıları harap durumda iken, bazıları da onarımlarla varlığını sürdürmektedir.[1011]

[1007] Şazuman Sazak, *a.g.e.,* s. 14.
[1008] Gös. yer.
[1009] SEVİN, Necla Arslan Sevin, "İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 12, Ankara 2002, s. 204-210.
[1010] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 105.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 47.
[1011] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…*, s. 809-812.

Fotoğraf 123: Edirne Sarayı (Saray-ı Cedide-i Amire) Tarihi Sınırları[1012]

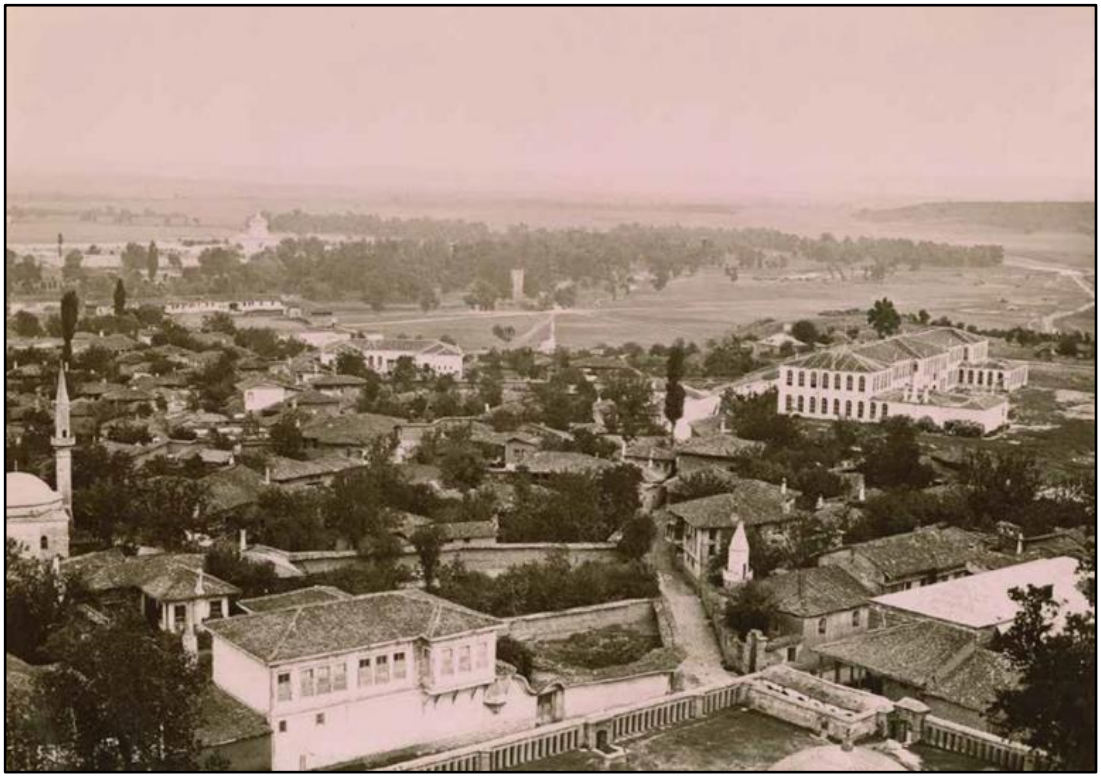
Evliyâ Çelebi, saraydaki bahçelerde Gül, Sünbül, Müşk-i Rumi, Lale, Menekşe, Sünbül-i Hıtayî, Reyhan, Yasemen, Fül, Erguvan, Zerrin, Nergis, Zambak, Nesrin, Şebboy, Şakayık, Karanfil gibi birçok çiçeğin yetiştirildiğini ve bunların yanında çeşitli meyve veren ağaçların bulunduğunu belirtmektedir.[1013]

Osmanlı Devleti, saray yapılarına önem verdiği kadar bahçelerine de önem vermiştir. Fetihten önce Bizans tekfurlarının avlandıkları arazi önce Fatih Sultan Mehmed Han tarafından ağaçlandırılmış, sonraki yıllarda Sultan I. Ahmed, 50 bin dişbudak, meşe ve ıhlamuru ağacı diktirmiştir. Sultan IV. Mehmed bu bölgeye binlerce ağaç diktirip, pek çok av hayvanını salıvermiştir. Tunca Nehri' nin sarayın kuzeyinden ikiye ayrılıp, batısında yeniden bir araya gelerek oluşturduğu adada yer alan bu bölgeye Hadika-i Hassa (Tavuk Ormanı) adı verilmektedir.[1014]

İçerisinde çeşitli ağaç ve bitki türleri barındıran bu yer, bir botanik ormanı görünümündedir, içerisindeki meyve ve gül bahçeleri ile Nefi'nin kasidelerine konu olmuştur.[1015]

[1012] "Osmanlı Arkeolojisinin Daha Sağlam Temeller Üzerinde Gelişmesine Öncüllük Etmek İstiyoruz", http://www.arkitera.com/soylesi/831/osmanli-arkeolojisinin-daha-saglam-temeller-uzerinde-gelismesine-onculluk-etmek-istiyoruz (29.09.2018).
[1013] EÇS, 3. Kitap, s. 256.
[1014] Mehmet Ağırgan, "Edirne'de Sultanların Av Bahçesi: Hadika-i Hassa", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak, 2009, s. 73.

[1015] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 157.

Fotoğraf 124: Rus Fotoğrafçı Ermakov'un Edirne'yi Tepeden Çektiği Karede, Saray Arazisi Ve Sarayın Yanında, Arka Sol Köşede Padişahların Ava Çıktıkları Tavuk Ormanı[1016]

Seyahatnâme'de avlanmaya düşkün olduğu ifade edilen Sultan IV. Mehmed Han'ın vaktinin çoğunu Edirne şehrinde geçirdiği; buradan Erdel memleketine, Alman ülkesindeki Uyvar Kalesi'ne, Girit Adası'ndaki Kandiye Kalesi'ne başkumandanlar gönderip fetihler düzenlediği ve Leh diyarındaki Kameniçse Kalesi'nin fethine veziri Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'yla birlikte bizzat katıldığı belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi; İlvov Kalesi, Çehriniçse Kalesi, Omaniçe Kalesi, İşceriz Kalesi, Lubinye Kalesi, Horodok Kalesi ve bunlara benzer başka kaleleri de fetheden Sultan IV. Mehmed Han'ın, gaza malıyla Edirne Bahçesi'ni, Akpınar adındaki mesire yerini ve Hıdırlık adındaki gezinti yerini ve bunlar gibi 70 adet İrem Bağlarını yaptırdığını ifade etmektedir.[1017]

[1016] *"Dmitri İvanoviç Ermakov'un Edirne Fotoğraf Albümü/ Saray Arazisi"*, http://www.medeniyet.edu.tr/documents/basinyayin/Edirne_Sarayi_Atlas-45-tum-konu.pdf, (17.11.2018).

[1017] EÇS, 3. Kitap, s. 256.

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi saltanatının büyük kısmını avlaklarla dolu olan Edirne'de geçiren IV. Mehmed zamanında burası eski ihtişamlı günlerini yaşamış ve devlet buradan yönetilmiştir.[1018] Edirne üzerinden birçok sefere çıkan Sultan IV. Mehmed, şehirde olduğu süre boyunca Hadika-i Hassa'ya büyük önem vermiş, 1671 yılında burada bir av köşkü inşa ettirmiştir. Av Köşkü ve Bülbül Köşkü isimleriyle bilinen bu yapı Hadika-i Hassa içerisinde günümüze ulaşan tek av köşküdür.[1019]

Fotoğraf 125: Av Köşkü (Bülbül Köşkü) (2017)

[1018] Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *DİA,* Cilt 28, İstanbul 2003, s. 416.
[1019] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 162.

Yeni Saray, önemini İstanbul'un başkent olmasından sonra da sürdürmüş; cülus ve sünnet törenleri ile sürre alaylarına ev sahipliği yapmıştır. Burada ikamet eden son padişah III. Mustafa'dır. Daha sonra kendi haline bırakılan saray kısa sürede harap olmuş ve 19. yüzyılda bazı bölümleri cephanelik olarak kullanılmıştır. Cephanelik, 1877 yılında Edirne'ye yaklaşan Rus ordularının eline geçmemesi için, Müşir Ahmet Eyüp Paşa'nın emriyle havaya uçurulmuş ve saray hem patlama hem de çıkan yangın nedeniyle tamamen bir harabe haline gelmiştir.[1020]

Mustafa Özer önderliğinde arkeolojik kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmaları devam eden Yeni Saray'dan geriye Matbah-ı Âmire, Bâbüssâde, Cihannûma Kasrı, Kum Kasrı Hamamı, Adalet Kasrı, Fatih Köprüsü, Kanuni Köprüsü, Şehabeddin Paşa Köprüsü, Av Köşkü, Su Maksemi, Namazgâhlı Çeşme yapıları ulaşmıştır. Günümüze ulaşabilen bu yapılardan bazıları harap durumda iken, bazıları da onarımlarla varlığını sürdürmektedir.[1021] Bu yapıların haricinde saray alanında; Geleneksel Kırkpınar Güreş Meydanı, Tavuk Ormanı Rekreasyon Alanı, Balkan Şehitliği ve Anıtı yer almaktadır.

2.5.2.1.2. Vezir, Devlet Adamları ve İleri Gelenlerin Sarayları

Edirne'de Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş Eski Saray (Saray-ı Atik) ve Yeni Saray (Saray-ı Cedîd-i Âmire) dışında, devletin ileri gelenleri tarafından kentin değişik yerlerinde köşk ve kasırların inşa edildiği bilinmektedir. Fakat bu yapılardan hiçbiri günümüze ulaşmadığı gibi, şehir içerisindeki konumları da tam olarak netlik kazanmamıştır.[1022]

Edirne ziyaretinde Selim Han Cami minaresine çıkarak şehri dikkatli bir şekilde incelediğini ifade eden Evliyâ Çelebi, şehirde 148 yerde üzeri kurşun örtülü binanın bulunduğunu ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de, şehir içinde padişahlara

[1020] SEVİN, Necla Arslan, a.g.m., s. 204-210.; Nesrin Çiçek Akçıl, "Saray-ı Cedid", *DİA,* Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 128.
[1021] Mustafa Özer*, Edirne Sarayı'ndan…,* s. 811.
[1022] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı…,* s. 6.

mahsus, kargir yapılı ve üzeri kurşun ile örtülü iki büyük saraydan başka; üzeri kırmızı renkli kiremit ile örtülü, 340 adet vezir sarayı bulunduğu belirtilmektedir.

Fotoğraf 126: Selimiye Cami'nin Minaresinden Şehrin Görünümü (2017)

Vezir, devlet adamı ve ileri gelenlere ait saraylardan 30'unun ismini belirten Evliyâ Çelebi, bu yapılar içerisinden Sokollu Mehmed Paşa Sarayı hakkında kısa bir açıklama yapmaktadır. *Seyahatnâme*'de isimleri belirtilen saraylar şunlardır:

Sokollu Mehmed Paşa Sarayı, Makbul İbrahim Paşa Sarayı, Timurtaş Paşa Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Bülehnikli Hüseyin Paşa Sarayı, Şakşaki Paşa Sarayı, Ferruh Paşa Sarayı, Selimiye Mu'temedi Müeyyed Paşa Sarayı, Rüstem Paşa Sarayı, Mahmud Paşa Sarayı, Mihal Bey Sarayı, Defterdar İsmail Efendi Sarayı, Ekmekçizâde Ahmed Paşa Sarayı, Zağanos Paşa Sarayı, Halil Paşa Sarayı, İshak Paşa Sarayı, Mezid Paşa Sarayı, Kadıasker Sarayı ve Bostancıbaşı Sinan Paşa Sarayı, Köprülü Mehmed Paşa Sarayı, Kıbleli Paşa Sarayı, Defterdar İbrahim Paşa Sarayı, Defterdar Ahmed

Paşa Sarayı, Nişancı Paşa Sarayı, Musahib Mustafa Paşa Sarayı, Reisülküttab Şamizade Sarayı, Ruznâmeci Ali Efendi Sarayı, Vani Efendi Sarayı, Yeniçeri Ağası Sarayı ve Hasan Paşazâdeler Sarayı.

Bu saraylar içerisinden Yeniçeri Ağası Sarayı ve Hasan Paşazâdeler Sarayı'nın kale içinde yer aldığını belirten Evliyâ Çelebi, Sokollu Mehmed Paşa Sarayı'nın ise 360 adet odaya, çeşitli divanhanelere, havuza, şadırvana, iki adet hamama, geniş bir avluya sahip olan büyük bir saray olduğunu ifade etmektedir.[1023]

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu bu saraylardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

2.5.2.2. Köprüler

Akarsuyu ya da herhangi bir yatay engeli aşmak için tasarlanmış bir yapı tipi olan köprüler, tarihin her döneminde kullanılmıştır. Akarsuları geçişte, öncelikle askeri ulaşım ve ticaretin geliştirilmesine hizmet eden bu köprüler gerek taşkın akışlarıyla ilişkileri, gerekse akarsu yatağındaki ayakları acısından, birer su yapısı niteliğini de taşımaktadır.[1024]

Köprüler şekillerine göre kiriş, kemer, asma, askılı, açılıp kapanan; yapıldıkları malzemeye göre ahşap, betonarme, metal veya bunların birkaçının birlikte kullanıldığı karışık malzemeli köprüler olmak üzere çeşitli tiplere ayrılmaktadır.[1025] İlk köprülerin tamamı ahşap veya kâgirdir. Arapçada köprü anlamına gelen "*cisr*" ve "*kantara*" kelimelerinden ilki daha çok ahşap köprüler, diğerleri ise taştan yapılan kemerli köprüler için kullanılmaktadır.[1026]

Türkler yurt edinip egemenlik kurdukları bölgelerin coğrafi koşulları karşısında köprü mimarisini de geliştirmiş; sosyal, ekonomik ve stratejik açıdan

---

[1023] EÇS, 3. Kitap, s. 257.
[1024] Türkan Acar, "Uşak'ta Türk Dönemi Taş Köprüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı:25, Mart, 2016, s. 23-24.
[1025] Kâzım Çeçen, "Köprü", *DİA,* Cilt: 26, İstanbul, 2002, s. 252.
[1026] Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu Şehrinin Su Yapıları, Anadolu'da Su Medeniyeti Dizisi: 1*, Ankara Büyükşehir Belediyesi ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s. 103.

önemli eserler meydana getirmiştir. Osmanlı döneminde Eski Çağ ve Orta Çağ'dan kalan köprüler tamir edilirken çok sayıda yeni köprü de yapılmıştır.[1027]

Tarih öncesi, Roma, Bizans ve özellikle Osmanlı dönemi kültür varlıklarını bünyesinde barındıran Edirne şehri, coğrafi ve özel konumu sebebiyle birçok köprüye ev sahipliği yapmıştır. Edirne'nin Rumeli ile olan bağlantısı, Arda ve Meriç nehirleri üzerine yapılan köprüler ile sağlanmaktadır.[1028]

Abdurrahman Hibrî Efendi, 17. yüzyılda Edirne şehrinde 7 adet taş köprünün ve 8 adet ahşap köprünün bulunduğunu belirtmekte ve bu köprülerden 6'sı hakkında açıklama yapmaktadır.[1029] Ahmed Bâdî Efendi ise şehirde 15 adet köprünün bulunduğu belirtirken, bu köprülerden 8'i hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.[1030]

Altay Bayatlı, Edirne Taş Köprüleri hakkında yapmış olduğu çalışmada; Edirne'de günümüze kadar ulaşan 13 adet taş köprünün mevcut olduğunu belirtmektedir.[1031]

Evliyâ Çelebi, köprüleriyle dikkati çeken ve pek çok yayında bu özelliği ile vurgulanan Edirne şehrinde 11 adet köprü olduğunu belirtmektedir. Bu yapılardan ikisinin ahşap olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi; Mihal Köprüsü, Saraçhane Köprüsü, Yalnız Göz Köprüsü, Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü ve Sultan Köprüleri (üç adet) hakkında açıklamalar yapmaktadır.

2.5.2.2.1. Mihal Bey Köprüsü

Evliyâ Çelebi, "*yeryüzünde benzeri olmayan, ibret verici, büyük bir yapı*" olarak nitelediği Mihal Bey Köprüsü'nün; Arda Nehri, Tunca Nehri ve Meriç Nehri'nin birbirine karıştığı yerde yapılmış olduğunu ifade etmektedir.[1032]

[1027] Kâzım Çeçen, *a.g.m.,* s. 253.
[1028] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 102.
[1029] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 50-51.
[1030] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 328-334.
[1031] Altay Bayatlı, *Edirne Taş Köprüleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2015, s. 30.
[1032] EÇS, 3. Kitap, s. 259.

Seyahatnâme'de köprünün yanında büyük bir caminin bulunduğu, köprünün üzerinde de Sefer Şah Sultan'a ait türbe ve tekkenin yer aldığı belirtilmektedir.[1033]

Bu köprü günümüzde Edirne merkezini Kapıkule'ye bağlayan D-100 karayolu güzergâhında, şehrin batısında, Tunca Nehri üzerinde bulunmaktadır. Köprünün batı ucunda Gazi Mihal Bey Cami yer almaktadır. Evliyâ Çelebi'nin Sefer Şah Sultan'a ait olduğunu belirttiği türbe ve tekke ise günümüze ulaşmamıştır.[1034]

Fotoğraf 127: Mihal Bey Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1035]

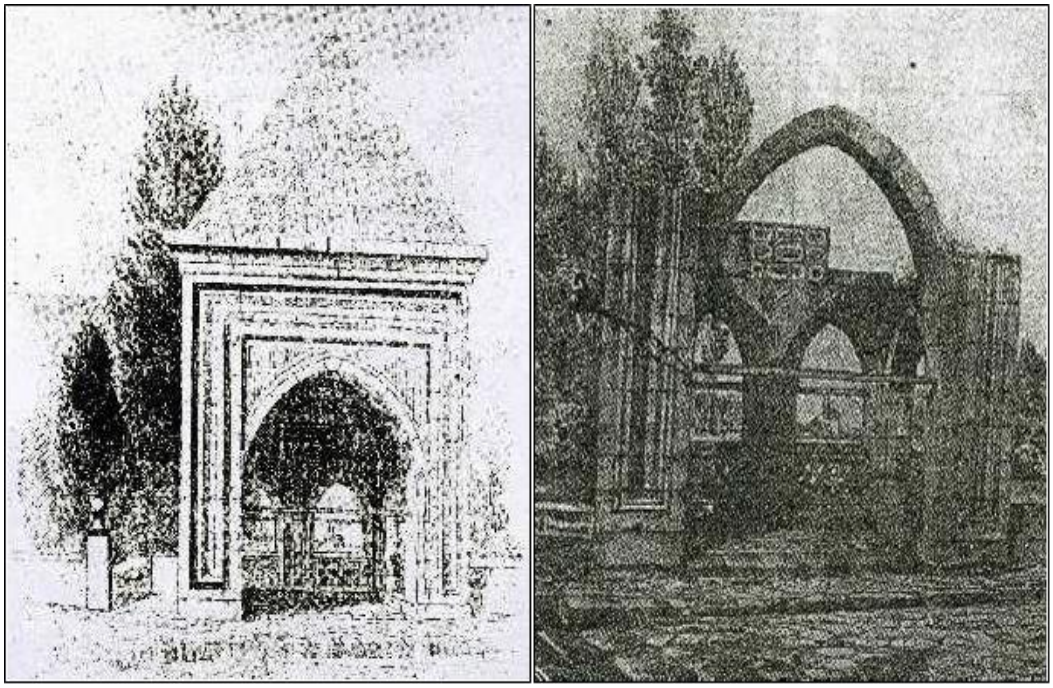
Seyahatnâme'de, Ergene Köprüsü'ne ve Tuna Nehri üzerindeki Gulvar Köprüsü'ne benzetilen Mihal Köprüsü'nün, Sultan II. Murad döneminde Gazi Mihal Bey tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Ayrıca köprünün ortasında, şehre girişte sol tarafta kalan kısmında, dört sütun üzerine kurulmuş, kubbeli bir köşkün bulunduğu; köşkün üzerinde bulunan kitabede de köprünün tarihinin yazdığı ifade edilmektedir. Evliyâ Çelebi' nin belirtmiş olduğu tarih şu şekildedir:

[1033] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1034] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 329.
[1035] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

"*Fî hamsin ve işrîne semâne mi'e*

[825/1422]"[1036]

Mihal Bey Köprüsü, Bizans Dönemi'nde İmparator Mikhael Palaiologos tarafından yaptırılmıştır.[1037] Bu köprü, Edirne'nin fethinden hemen sonra harap durumda olduğundan, köprüyü 1402 yılında temeline kadar söküp yeniden yaptıran Osmanlı komutanı Gazi Mihal Bey'in adı ile anılmaktadır.[1038] Köprü üzerinde bulunan köşk ise günümüze ulaşmamıştır.

Fotoğraf 128: Mihal Bey Köprüsü Tarih Köşkü[1039]

Evliyâ Çelebi, Mihal Bey Köprüsü'nün nehir taşkınları sebebiyle zarar görmesi üzerine Sultan İbrahim Han döneminde, Veziriazam Kara Mustafa Paşa tarafından tamir ettirildiğini; bu tamir için yapılan masrafın bir kısmını Kara Mustafa Paşa'nın üstlendiğini, bir kısmının da yıktırılan Hıdırlık Tekkesi'nde bulunan malzemelerle karşılandığını belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu tamire ilişkin tarihin köprü

[1036] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1037] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 329.; Sinan Kocaman, *a.g.e.*, s. 217.
[1038] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 30.
[1039] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 32-33.

üzerindeki köşkte, celi hat ile yazılı olduğu ifade edilmektedir. Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu tarih şu şekildedir:

"*Mustafâ Paşa bu âlî cisri ahkâm eyledi.*

Sene 1050 (1640)"[1040]

Mihal Bey Köprüsü, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi Sultan İbrahim Han döneminde, 1640 tarihinde Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından Seferşâh Köprüsü ve Yıldırım Köprüsü ile beraber onarılmıştır. Bu onarımda köprüye kitabesi için tarih köşkü ve korkuluklar eklenmiştir.[1041] Daha sonra 1757 yılında Sultan III. Murad tarafından, 1900-1903 yılları arasında da Sultan Abdülhamid Han tarafından onarımı yaptırılan bu köprü "*Hamidiye Köprüsü*" olarak da anılmaktadır.[1042]

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu köşk günümüze ulaşmamıştır. Tamir kitabesi ise Osman Nuri Peremeci'nin belirttiğine göre Edirne Müzesi'nde bulunmaktadır.[1043]

Evliyâ Çelebi; eski tarz, geniş, uzun ve derin bir yapı olduğunu ifade ettiği Mihal Bey Köprüsü'nün mimari yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Bir tarafı cânib-i garba ve bir ucu taraf-ı şarka vâki' olup tûlu kâmil (---) adımdır. Ve gayet arîzdir kim her bâr üç araba yan yana ubûr eder. Ve fil cüssesi kadar taşlar ile mebnî ve kaldırımlı musanna' püll-i azîmdîr.*

Ve cümle sağîr ü kebîr (---) (---) aded göz tâk-i kisrâdan nişân verir kavs-ı kuzahvâr kemerlerdir ammâ Bosna serhaddinde Mostar köprüsü ve Batman'da Malabâdî Köprüsü kadar tâkları âlî değildir, süflî de değildir. Kaddi kırk arşın âlîdir. Ammâ gûyâ sedd-i İskender'dir."[1044]

[1040] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1041] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 30.
[1042] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 171.
[1043] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 82.
[1044] EÇS, 3. Kitap, s. 259.

Tunca Nehrinin esas yatağında, güneye doğru hafif bir eğim yaparak doğu-batı düzleminde bulunan Mihal Bey Köprüsü'nün kemerleri basık daire şeklindedir. 16 gözlü yapının boyu 184 metre, genişliği ise 5,90 metredir. Birkaç defa tahrip olması ve yıkılması nedeniyle ciddi ve kapsamlı olarak onarıldığından dolayı günümüze ilk hali ile ulaşamamıştır.[1045]

Fotoğraf 129: Mihal Bey Köprüsü'nün Genel Görünümü (2009)[1046]

Mihal Bey Köprüsü, günümüzde araç trafiğine kapalıdır. Yapının kuzey tarafında bir karayolu köprüsü, güneyinde de demiryolu köprüsü bulunmaktadır.

[1045] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 30-31.
[1046] Mustafa Cambaz, "Gazi Mihal Bey Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" http://www.mustafacambaz.com (25.09.2018).

2.5.2.2.2. Saraçhane Köprüsü

Evliyâ Çelebi, "*vâcibü's-seyr bir cisr-i bî-bedel*" sözleriyle nitelediği Saraçhane Köprüsü'nün Tunca Nehri üzerinde, padişahların has saraylarına giden yolda bulunduğunu belirtmektedir.[1047]

Bu köprü günümüzde Edirne şehrinin kuzeybatısında Sultan II. Bayezîd Köprüsü ile Saray Köprüsü (Kanuni Köprüsü) arasında, Tunca Nehri'nin asıl yatağı üzerinde, kuzeydoğu-güneybatı düzleminde bulunmaktadır.[1048]

Fotoğraf 130: Saraçhane Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1049]

Seyahatnâme'de, Saraçhane Köprüsü'nün Fatih Sultan Mehmed Han'ın vezirlerinden Şehabeddin Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir. Evliyâ

[1047] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1048] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 41.
[1049] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Şehabettin Paşa, Fatih Sultan Mehmed Han döneminde yapımına başladığı köprüyü Sultan Bayezid döneminde tamamlamıştır.[1050]

Saraçhane Köprüsü, Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu gibi Fatih Sultan Mehmed Han'ın vezirlerinden Şehabettin Paşa tarafından H.855 (1451-52) tarihinde yaptırılmıştır.[1051] Bu tarihte Fatih Sultan Mehmed Han hayattadır. Evliyâ Çelebi'nin bu kısımda, köprünün Fatih Sultan Mehmed Han'ın vefatından sonra tamamlandığını sehven yazdığını düşünmekteyiz.

Evliyâ Çelebi, köprünün güneybatı ucunda, sağ tarafta; dört köşe, beyaz mermer üzerinde köprünün tarihinin yazdığını belirtmektedir. Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu tarih şu şekildedir:

"*Sene hamse ve hamstn ve seman mi'e*

[855/1451]"[1052]

Seyahatnâme'de belirtilen bu kitabe günümüzde Edirne Müzesi'nde bulunmaktadır.[1053] Kitabenin üzerinde şunlar yazmaktadır:

"*Bena Hazel Kantaratil Meymenetil Mubareketi, Sahibül Hayrati*

Velhasanat Elvezirul-Âzam Ved Dustûrul-Muazzam

El Müstehirul Meduvvu Bi Şehâbeddîn Paşa Edrakehül

Lahü Mâyeşa Min Zemanis-Sultanil-Mücahid Elgazi Murad Han

İbn-İ Muhammed Han Min Nesli Osman. Senete Hamse Ve Hamsine Ve

Semanemietin Hicriyetin Hilâliyetin

H.855 – M.1452"[1054]

[1050] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1051] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 50.

[1052] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1053] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 179.
[1054] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 43.

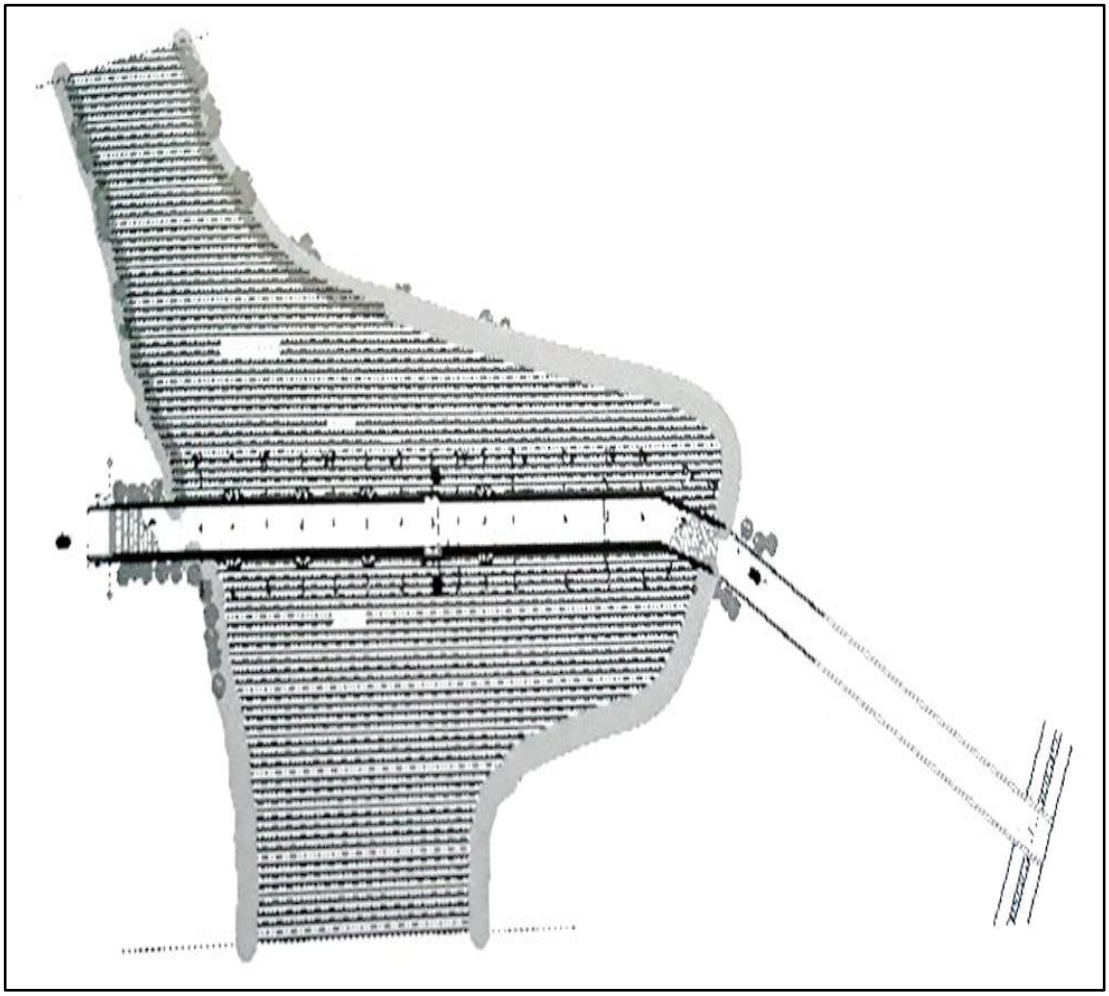

Fotoğraf 131: Saraçhane Köprüsü'nün Müzedeki Kitabesi[1055]

Evliyâ Çelebi, sağlam ve geniş bir yapı olduğunu belirttiği köprünün sekiz gözlü olduğunu ve kemerlerinin her birinin "*Kisrâ Kemeri*" olduğunu ifade etmektedir.[1056]

Saraçhane Köprüsü H.1114 (M.1701-02) senesinde Sultan II. Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir. Bu onarımdan dolayı Sultan Mustafa Köprüsü olarak da anılan yapıya H.1304 (M.1886-87) tarihinde Hacı İzzet Paşa tarafından bir eklenti yaptırılmıştır.[1057]

[1055] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 179.
[1056] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1057] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 82.

Şekil 21: Saraçhane Köprüsü Planı[1058]

Hörgüçlü tipteki köprünün, kemerleri sivri formdadır. İlave parçası yatay biçimli, kemerleri dörtgen formludur. Köprü 10 gözlü olup, ilavesi ile birlikte boyu 120 metre, genişliği 5 metre uzunluğundadır. 1886-1887 yıllarında saray tarafı taş ayaklar üzerinde 50-60 metre uzatılmış, demirden korkuluklar eklenerek, kuzeye doğru bir eğim yapan ilavesi ile birleştirilmiştir. Köprünün tarih köşkü mihrap tarzında olup hemen karşısında acur tekniği ile mermerden oyulmuş, baklava dilimleri oluşturan iç içe geçmiş beş kollu yıldız motifli korkuluk ve oturma taşları olan bir balkonu vardır. Selyaranları akıntının geldiği kuzeydoğu tarafındaki ayaklara üçgen üzeri piramit şeklinde yapılmış diğer taraf düz bırakılmıştır.[1059]

[1058] ETKVE, Cilt: 1, s. 105.
[1059] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 42-43.

Fotoğraf 132: Saraçhane Köprüsü'nün Balkonu (2017)

Saraçhane Köprüsü günümüzde Yeni İmaret Mahallesi'nde Kışlalar Caddesi üzerinde yer almakta ve 51L-IVb/51L-IVc numaralı paftada kayıtlı bulunmaktadır.[1060] Köprü araç trafiğine açıktır.

[1060] ETKVE, Cilt: 1, s. 104.

Fotoğraf 133: Saraçhane Köprüsü'nün Genel Görünümü (2017)

2.5.2.2.3. Sultan Köprüsü

Evliyâ Çelebi, Hünkâr Bahçesi içinde, Tunca Nehri üzerinde, üç yerde sanatlı köprülerin bulunduğunu belirtmektedir. Kimin tarafından yaptırıldığını bilmediğini belirttiği bu köprülere "*Sultan Köprüsü*" dendiğini ifade etmektedir.[1061]

Edirne Saray alanının bir yanı Saraçhane Köprüsü'ne kadar ormanlık, güney tarafı da çimenliktir. Hasbahçe'yi Tunca Nehri sınırladığından, nehir tarafında duvarlarla çevrili değildir.[1062] İnşa edildiği dönemlerde büyük bir kent görünümünde olan Edirne Sarayı'ndan bugüne ulaşabilen az sayıdaki yapı ya harap durumdadır ya da restore edilerek varlıklarını sürdürmektedir.[1063]

[1061] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1062] Şazuman Sazak, *a.g.m.*, s. 11.
[1063] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…,* s. 814.

Günümüzde bu alanda Fatih Köprüsü, Kanuni Köprüsü ve Şehabeddin Paşa (Saraçhane) Köprüsü yer almaktadır. Bu üç taş köprü haricinde, bu alanda ahşap olarak inşa edilmiş ve zamanla ortadan kalkmış köprüler de bulunmaktadır. Rıfat Osman Tosyavizade'nin kaydettiği bu ahşap yapılar; Topçu Köprüsü, Sepetçiler Köprüsü ve Değirmen Köprüsü'dür.[1064]

Evliyâ Çelebi'nin Sultan Köprüsü olarak nitelediği üç köprüden ikisinin Fatih Köprüsü ve Kanuni Köprüsü olduğunu düşünmekteyiz. Sultan köprülerinden üçüncüsünün ise Şehabeddin Paşa (Saraçhane) Köprüsü veya yıkılmış olan ahşap köprülerden biri olma ihtimali bulunmaktadır.

Fotoğraf 134: Fatih Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1065]

Sultan II. Mehmed dönemine ait olan Fatih Köprüsü, Tunca Nehri'nin kuzey kolu üzerinde olup, Saray'ın Hasbahçesi ile Kum Meydanı'nı birbirine bağlamaktadır. Düzgün kesme taşlarla inşa edilen üç kemerli köprü, 1452 yılına tarihlendirilmektedir.

[1064] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 68.
[1065] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Mülkiyeti Karayolları Genel Müdürlüğü'ne ait olan Fatih Köprüsü; Cephanelik Köprüsü, Süvari Köprüsü ve Hasbahçe Köprüsü olarak da bilinmektedir.[1066]

Fotoğraf 135: Fatih Köprüsü'nün Genel Görünümü (2017)

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait olan Kanuni Köprüsü, Tunca Nehri'nin kolu üzerinde bulunmakta ve şehir merkezi ile Sarayın Hasbahçesi'ni birbirine bağlamaktadır. Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan, dört sivri kemerli yapı; Saray Köprüsü olarak da bilinmektedir.[1067]

[1066] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…,* s. 824-825.
[1067] Mustafa Özer, *Edirne Sarayı'ndan…,* s. 825.

Fotoğraf 136: Kanuni Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1068]

Sarayiçi mevkinde bulunan ahşap köprülerden biri olan Topçu Köprüsü; Tavuk Ormanı'nın kuzeyinde kurulmuştur. Bu yapı Mumuk ve İmad Ağa adlarıyla da anılmaktadır. Ahşap olarak inşa edilen Sepetçiler Köprüsü, Bostancıbaşı Kasrı civarında; Değirmen Köprüsü ise Tavuk Ormanı içerisinde kurulmuştur.[1069]

Fotoğraf 137: Kanuni Köprüsü'nün Genel Görünümü (2017)

[1068] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1069] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması*..., s. 68.

2.5.2.2.4. Yalnız Göz Köprüsü

Evliyâ Çelebi, Yalnız Göz Köprüsü'nün Tunca Nehri üzerinde, Sultan Bayezid-i Veli Cami mihrabı önündeki bahçenin köşesinde bulunduğunu belirtmektedir.[1070]

Bu köprü günümüzde şehrin kuzeybatısında Gazi Mihal Köprüsü ile Saraçhane Köprüsü'nün arasında, şehri Yeni İmaret Semti'ne bağlayan köprüdür. 1567 yılında yapılan Yalnız Göz Köprüsü, Sultan II. Bayezid Köprüsü'nün devamı niteliğinde; Tunca Nehri'nin ikiye ayrılıp birleştiği kollardan güneyde kalan kolunda (şehir tarafı) kuzeydoğu-güneybatı düzleminde bulunmaktadır. Tunca Nehri'nin kollarının yaratmış olduğu adacık ile birbirinden ayrılan bu iki köprüyü, adacığın sular altında kalması üzerine 1611-1612 yıllarında yapılan ek köprü birleştirmektedir.[1071]

Fotoğraf 138: Yalnız Göz Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1072]

Sultan Bayezid-i Veli Cami mihrabı önündeki bahçenin köşesinde, Sultan II. Bayezid Köprüsü yer almaktadır. Evliyâ Çelebi'nin bu iki köprüyü tek bir yapı olarak gördüğünü, bu sebeple Yalnız Göz Köprüsü'nün cami bahçesinin köşesinde bulunduğunu belirttiğini düşünmekteyiz.

[1070] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1071] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 67.
[1072] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Seyahatnâme'de bu yapının mimarisi hakkında sadece tek gözlü olduğu ifade edilmektedir.[1073]

Yalnız Göz Köprüsü, birçok kaynakta belirtilenin aksine altı gözlüdür ve bu gözlerden beşi aynı boyda, bir tanesi ise hepsine nazaran oldukça büyük yapıdadır. Köprü bu büyük kemer sebebiyle Yalnız Göz Köprüsü ve Tek Göz Köprüsü olarak adlandırılmaktadır.[1074]

Günümüzde Yeni İmaret Yolu üzerinde yer alan; 51L-IVd numaralı paftada kayıtlı bulunan köprü,[1075] araç trafiğine açıktır.

Fotoğraf 139: Yalnız Göz Köprüsü'nün Genel Görünümü (2018)

[1073] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1074] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 172.
[1075] ETKVE, Cilt: 1, s. 200.

2.5.2.2.5. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü

Evliyâ Çelebi, "*gâyet cisr-i musanna ve ibret-nümâ kantara-i ra'nâ*" sözleriyle nitelediği Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü'nün Tunca Nehri üzerinde bulunduğunu ve Timurtaş (Demirtaş) Kasabası'na bu köprüden geçerek gidildiğini belirtmektedir.[1076]

Bu köprü günümüzde şehrin güneyinde, Tunca Nehri üzerinde bulunmaktadır. Bu yapı şehri Karaağaç'a bağlayan ilk köprüdür.[1077] Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu gibi bu köprü üzerinden Timurtaş (Demirtaş) Kasabası'na gidilmektedir.

Fotoğraf 140: Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü'nün Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1078]

Ekmekçizâde Ahmet Paşa tarafından 1607-1615 yılları arasında inşa ettirilen bu köprü,[1079] yapımından itibaren yaklaşık iki asır boyunca Cisr-i Cedid (Yeni Köprü) olarak adlandırılmış, Meriç Köprüsü'nün inşa edilmesi ile birlikte Cisr-i Atik (Eski Köprü) veya bugünkü adıyla Ekmekçioğlu Ahmed Paşa Köprüsü olarak anılmaya başlanmıştır.[1080]

[1076] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1077] Sinan Kocaman, *a.g.e.*, s. 219.
[1078] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)
[1079] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 80.
[1080] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 169.

Fotoğraf 141: Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü'nün Genel Görünümü (2018)

Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü; hörgüçlü tipte, kesme taşlardan yapılmış, kemerleri yuvarlak formda bir yapıdır. Üzerinde tarih köşkü bulunan köprü 10 gözlü olup, boyu 140 metre, genişliği 7 metredir.[1081] Köprünün tarih köşkünün üzerinde şu tarih yazılıdır:

"*Ekmekçizâde Ahmed Paşa-yı kâmkârı*

Hayrâtın görenler etmez mi hayr ile yâd

Bu devlet içre defterdâr oldu on sekiz yıl

Bâ-haşmet-i vezâret bâ-devlet-i Hudâ-dâd

Doldurdu Tunca nehrin bî-şübhe sîm ü zerle

Bu cisr-i bî-adîli li'llah etti bünyâd

Maksûdu bir duâdır ancak gelüp geçenden

Lâyık budur ki sen de rûhunu edesin şâd

[1081] Altay Bayatlı, *a.g.e.*, s. 78.

Kâmî dedi esas-ı müstahkemine tarih

Zîbende râh-ı Gülşen bu cisr-i Ahmed-âbâd

Kad büniye fi seneti: 1016 [1608]"[1082]

Günümüzde; Karaağaç Yolu üzerinde, 51L-IVb numaralı paftada kayıtlı bulunan Ekmekçizâde Ahmed Paşa Köprüsü[1083] araç trafiğine açıktır.

2.5.2.3. Hamamlar

Arapçada "*ısıtmak; sıcak olmak*" anlamındaki "*hamm*" kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "*ısıtan yer*" demek olup "*yıkanma yeri*" anlamında kullanılmaktadır.[1084] Hamam kelimesinin Türkçedeki en eski karşılığı "*munça*" veya "*munçak*" tır. Bu kelimeyi Kuzey Türkleri ile Çuvaşlar da kullanmıştır. Daha sonra görülen çimek, yumak, yıkak, yunluk uzun bir geçmişe sahip olup çeşitli Türk boyları arasında bugün de kullanılmaktadır. Hamam karşılığı olarak ısı, ısıcak, ısı dam, ısık, isik, issi gibi kelimeler yalnız Anadolu'da değil diğer Türk kültür çevrelerinde de yaygınlık kazanmıştır.[1085]

Vücut temizliği üzerinde özellikle duran İslâm dininin tesiriyle Müslümanlar hamama büyük önem vermiş ve bilhassa Türkler'de hamam şehirlerin, yerleşim yerlerinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Türk tarihinde hamama en fazla önem verenler Osmanlı Türkleri olmuş ve devletin sınırlarının ulaştığı her yerde irili ufaklı hamamlar yapılmıştır. Ayrıca çarşı hamamları dışında büyük şehirlerde konak ve yalılarda, Anadolu'da ise âyan konaklarında esas binadan ayrı olarak küçük çapta kâgir özel hamamlar inşa edilmiştir.[1086]

Su bakımından oldukça zengin bir coğrafyada yer alan Edirne şehrinde, Türkler tarafından pek çok hamam inşa edilmiş ve bugün dahi devam eden yaygın bir hamam kültürü oluşmuştur. Edirne hamamları hakkında bilgi veren, bilinen en eski kaynak 17.

[1082] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 331.
[1083] ETKVE, Cilt: 1, s. 213.
[1084] Semavi Eyice, "Hamam", *DİA,* Cilt: 15, İstanbul 1997, s. 402.
[1085] Mustafa Uzun-Nurettin Albayrak, "Hamam", *DİA,* Cilt: 15, İstanbul 1997, s. 431.
[1086] Mustafa Bektaşoğlu, *a.g.e.,* s. 12-13.

yüzyılın ilk yarısında Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin yazmış olduğu *Enîsü'l-Müsâmirîn*'dir. Bu eserde Abdurrahman Hibrî Efendi, Edirne'de önceden 33 adet hamam olduğunu, kendi zamanında ise bu hamamlardan 22'sinin sağlam ve çalışır durumda, 11'inin de harap durumda ve yok olduğunu belirtmektedir.[1087]

Ahmed Bâdî Efendi, şehirde toplam 35 adet hamamın inşa edilmiş olduğunu belirtirken,[1088] aynı sayıyı veren Rıfkı Melûl Meriç ise, bu hamamlardan mevcut olan 16 adet hamamla birlikte, günümüze ulaşmayan 19 adet hamamın bulundukları yerleri ve yıkılış tarihlerini bildirmektedir.[1089] Osman Nuri Peremeci ise, Abdurrahman Hibrî Efendi'yi kaynak göstererek Edirne'de önceden 33 adet hamamın bulunduğunu, bunlar içerisinden ancak 15 adet hamamın kendi devrine ulaştığını, 3 adet hamamın da çalışır durumda olduğunu belirtmektedir.[1090] Mustafa Özer ise günümüze sağlam veya harap durumda 14 adet hamamın ulaştığını ifade etmektedir.[1091]

17. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirde 3.150 adet hane hamamı ile çok sayıda özel ve saray hamamının bulunduğunu belirtmektedir. Ev hamamları ve saray hamamlarından başka çarşı hamamları (halk hamamları) hakkında da bilgi veren Evliyâ Çelebi, bu bilgileri "*Evsâf-ı hammâmât-ı binâ-yı İbretnümâ-yı gâsilân*" başlığı altında toplamıştır. Toplam sayısını boş bıraktığı çarşı hamamlarının içerisinden 14'ü hakkında açıklamalar yapan Evliyâ Çelebi, 4'ünün ise sadece isimlerini saymaktadır. Bu hamamlar şunlardır: Üç şerefeli Hamamı, Tahtakale Hamamı, İbrahim Paşa Hamamı, Boyacılar Hamamı, İshak Paşa Hamamı, Selimiye Hamamı, Murad Bey Hamamı, Mezid Bey Hamamı, Topkapısı Hamamı, Bayezid Han Hamamı, Mihal Bey Hamamı, Ağa Hamamı, Kasım Paşa Hamamı, Sultan Mehmed Hamamı, Beylerbeyi Hamamı, Ahi Çelebi Hamamı, Kadıasker Hamamı, Kızlarağası Hamamı.[1092]

Günümüzde Edirne'de 3'ü özgün işlevini sürdüren, 11'i harap, 14 adet hamam yapısı bulunmaktadır. Sayıca azalmalarına rağmen, dönemlerinin özgün örnekleri

---

[1087] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 45-47.
[1088] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 143-148.
[1089] Rıfkı M. Meriç, *a.g.e.*, s. 454-455.
[1090] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 94.
[1091] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…*, s. 163.
[1092] EÇS, 3. Kitap, s. 260-261.

olarak bugüne ulaşabilen bu yapıların biri dışında hiçbirisinin kitabesi olmamakla beraber, kaynaklardaki bilgilere ve niteliklerine göre, biri 14. yüzyılın ikinci yarısına, 10'u 15. yüzyıla, 3'ü de 16. yüzyıla tarihlenmektedir.[1093]

2.5.2.3.1. Üç Şerefeli Hamamı

Evliyâ Çelebi, Üç Şerefeli Hamamı'nın suyu, havası, yapısı, hizmetçileri temiz; duvarlarından ve kubbelerinden ter ve nem sızmayan; büyük ve hoş kokulu bir hamam olduğunu belirtmektedir.[1094]

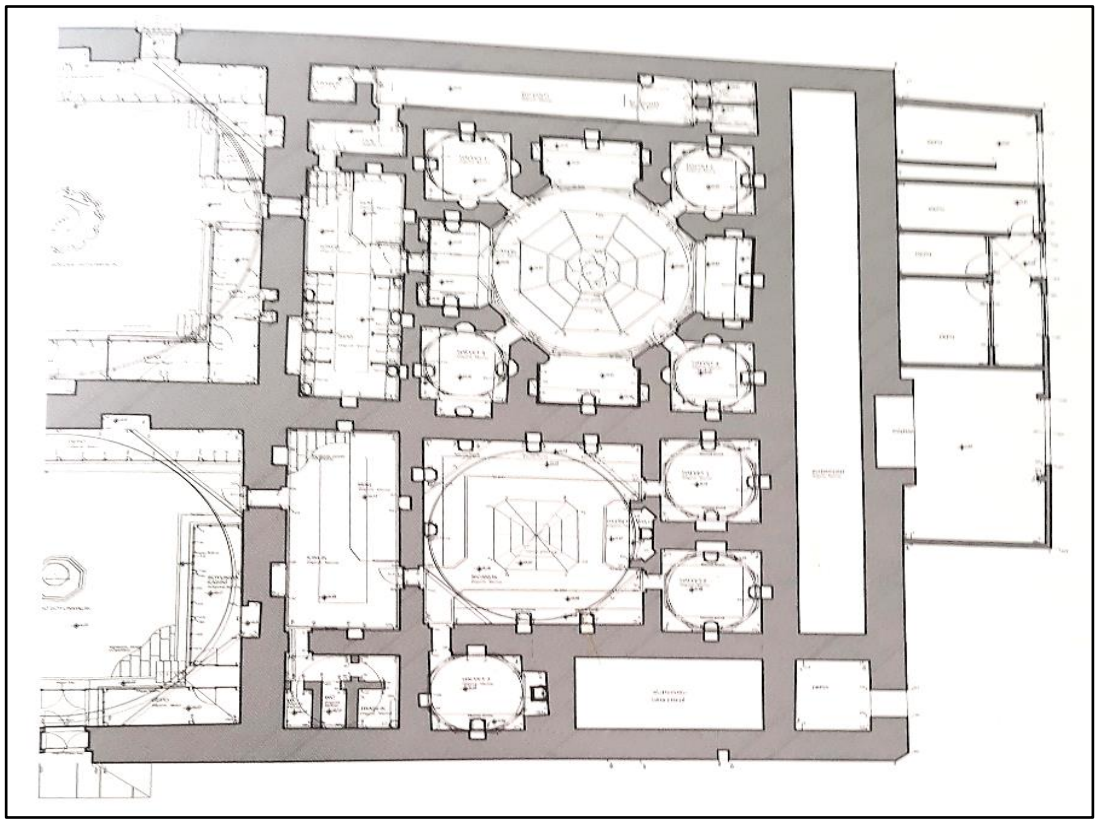
Sokullu Mehmed Paşa Hamamı, Sokullu Hamamı ve Çifte Hamam isimleriyle de bilinen Üç Şerefeli Hamamı günümüzde, Çavuşbey Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ib numaralı pafta, 206 numaralı ada, 1-23 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[1095]

Fotoğraf 142: Üç Şerefeli Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1096]

[1093] İlter Büyükdığın, "İkinci Murad Çağı Edirne Hamamlarında Üst Örtü ve Aydınlatma Düzenleri" *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 391.
[1094] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1095] ETKVE, Cilt: 1, s. 224.
[1096] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Üç Şerefeli Cami karşısında yer alan bu hamam Sokullu Mehmed Paşa tarafından H.975 (M.1567-68) yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.[1097] Kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilen Üç Şerefeli Hamamı, erkekler ve kadınlar bölümü olmak üzere çifte hamam şeklinde yapılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda konumlanan, dikdörtgen planlı bu yapının, doğu yarısında kadınlar kısmı, batı yarısında ise erkekler kısmı bulunmaktadır.[1098]

Şekil 23: Üç Şerefeli Hamamı Planı[1099]

1960'lı yıllarda imar faaliyetleri kapsamında, Sarayiçi'ne giden ana caddeyi genişletmek amacıyla hamamın ön tarafında bulunan dükkânlar kesilerek, ortadan kaldırılmıştır.[1100] Üç Şerefeli Hamamı, günümüzde özgün işlevini sürdürmektedir.

[1097] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 262.
[1098] Adem Yılancı, *Edirne'deki Osmanlı Dönemi Hamamları,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2012, s. 74.
[1099] ETKVE, Cilt: 1, s. 225.
[1100] Funda Aşut, *Mevcut Edirne Hamamları Ve Zen İbrahim Paşa Hamamı Restorasyonu Üzerine Bir Araştırma,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2012, s. 106.

Fotoğraf 143: Üç Şerefeli Hamamı'nın Genel Görünümü (2017)[1101]

2.5.2.3.2. Tahtakale Hamamı

Evliyâ Çelebi, Tahtakale Hamamı'nın eski tarzda, büyük bir hamam olduğunu ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır.

Tahtakale Hamamı günümüzde Fındık Fakih Mahallesi'nde, Saraçlar Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ic numaralı pafta, 527 numaralı ada, 11,29,30,31 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[1102]

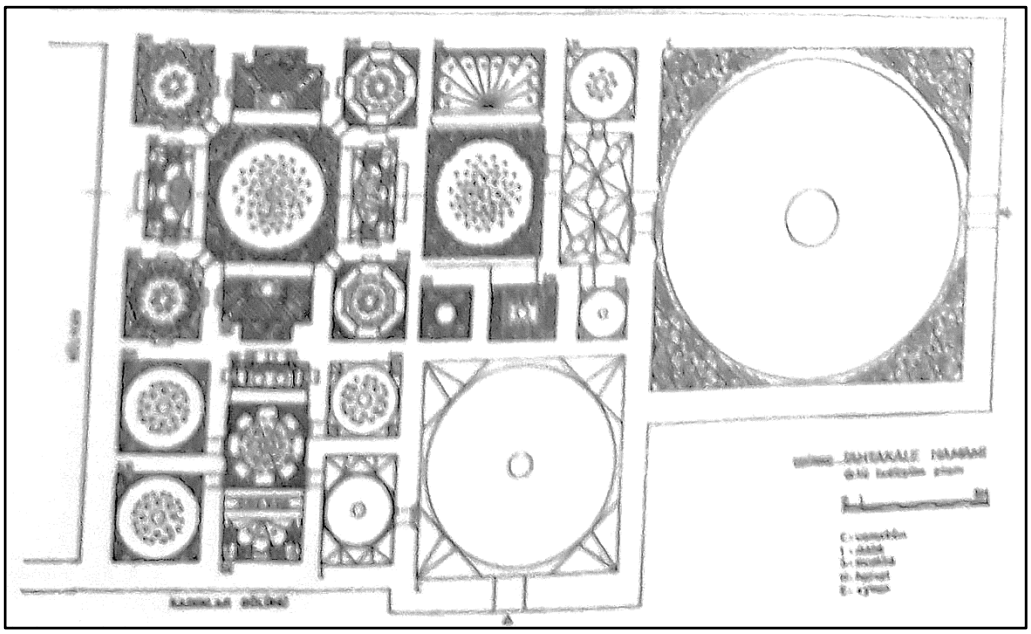
[1101] *"Hamamlar/ Sokullu Hamamı"*, http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,85334/hamamlar.html, (29.09.2018).
[1102] ETKVE, Cilt: 1, s. 232.

Fotoğraf 144: Tahtakale Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1103]

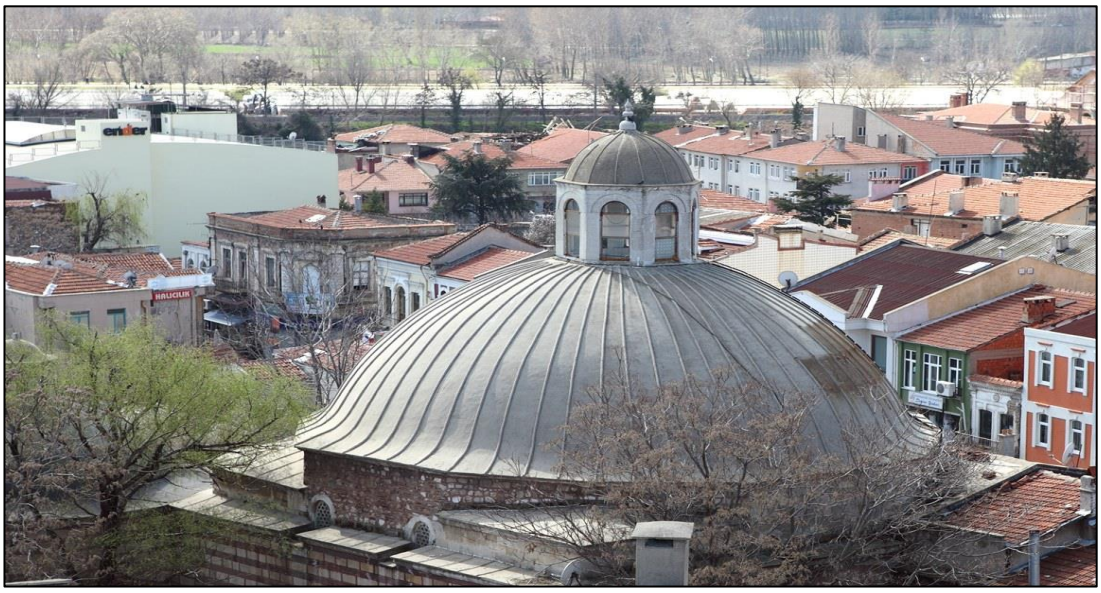
Tahtakale Mahallesi yakınında olduğu için bu adı alan hamam,[1104] Sultan II. Murad tarafından H.838 (M.1435) yılında, Dârü'l-Hadis Cami'ne vakıf olarak yaptırılmıştır.[1105] Dârü'l-Hadis Cami'ne vakıfken sonradan mülk olan Tahtakale Hamamı,[1106] Edirne'nin en büyük hamamıdır. Çifte hamam olarak inşa edilen bu yapıda, erkekler kısmı kadınlar kısmına göre daha büyük olup, her iki kısmın sıcaklıkları yan yana bulunmaktadır. Boyu 48 metre, eni 29 metre ölçülerinde olan hamamın planı geniş bir alana sahiptir.[1107]

[1103] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1104] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 261.
[1105] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 175.
[1106] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 95.
[1107] Funda Aşut, *a.g.e.*, s. 71.

Şekil 24: Tahtakale Hamamı Planı[1108]

Günümüzde özel mülkiyete ait olan bu yapı, eğlence mekânı olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 145: Tahtakale Hamamı'nın Yukarıdan Görünümü[1109]

[1108] ETKVE, Cilt: 1, s. 233.
[1109] *"Hamamlar/Tahtakale Hamamı"*, http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,85334/hamamlar.html, (29.09.2018).

2.5.2.3.3. Murad Bey Hamamı

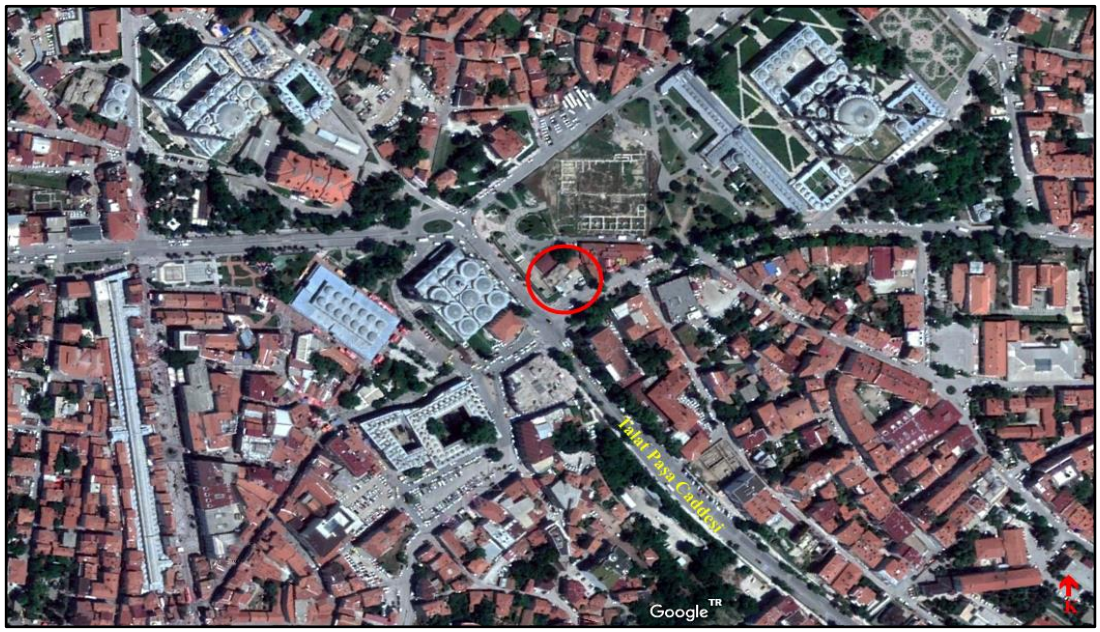
Evliyâ Çelebi, Murad Bey Hamamı'nın eski tarzda, büyük bir hamam olduğunu ve suyunun tatlı olduğunu ifade etmektedir.

Günümüze ulaşmayan bu hamamın; Sultan II. Murad zamanında inşa edildiği ve Muradiye Cami yakınında, Gılman-ı Yeniçeri yeni odaları civarında bulunduğu belirtilmekle birlikte, hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.[1110]

2.5.2.3.4. Mezid Bey Hamamı

Evliyâ Çelebi, Mezid Bey Hamamı'nın yıkananlarının çok olduğunu ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bununla sınırlıdır.

Mezid Bey Hamamı günümüzde Ali Paşa Mahallesi'nde, Kıyık Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ib numaralı pafta, 408 numaralı ada, 20 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[1111]

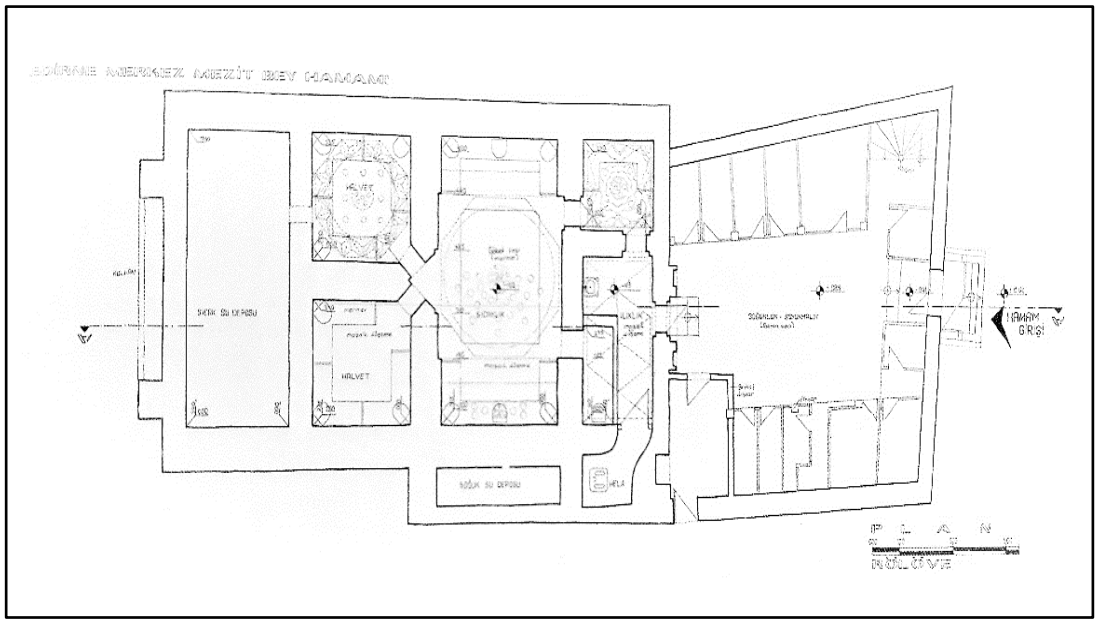

Fotoğraf 146: Mezid Bey Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1112]

[1110] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 172.
[1111] ETKVE, Cilt: 1, s. 222.
[1112] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).

Mezid Bey tarafından yaptırılan bu hamamın mimarı ve inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir.[1113] Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi adlı eserinde; "*H.845 (M.1442) de Eflak'ta şehit olan pek çok hayrat sahibi Mezit Bey merhumun Yediyol Ağzı' nda yaptırdığı tek hamamdır ki, camekanı ahşap ve küçük bir hamamdır. Hala açıktır.*"[1114] sözleriyle Mezid Bey Hamamı'nın 1442 yılından önce yapıldığını vurgulamaktadır.

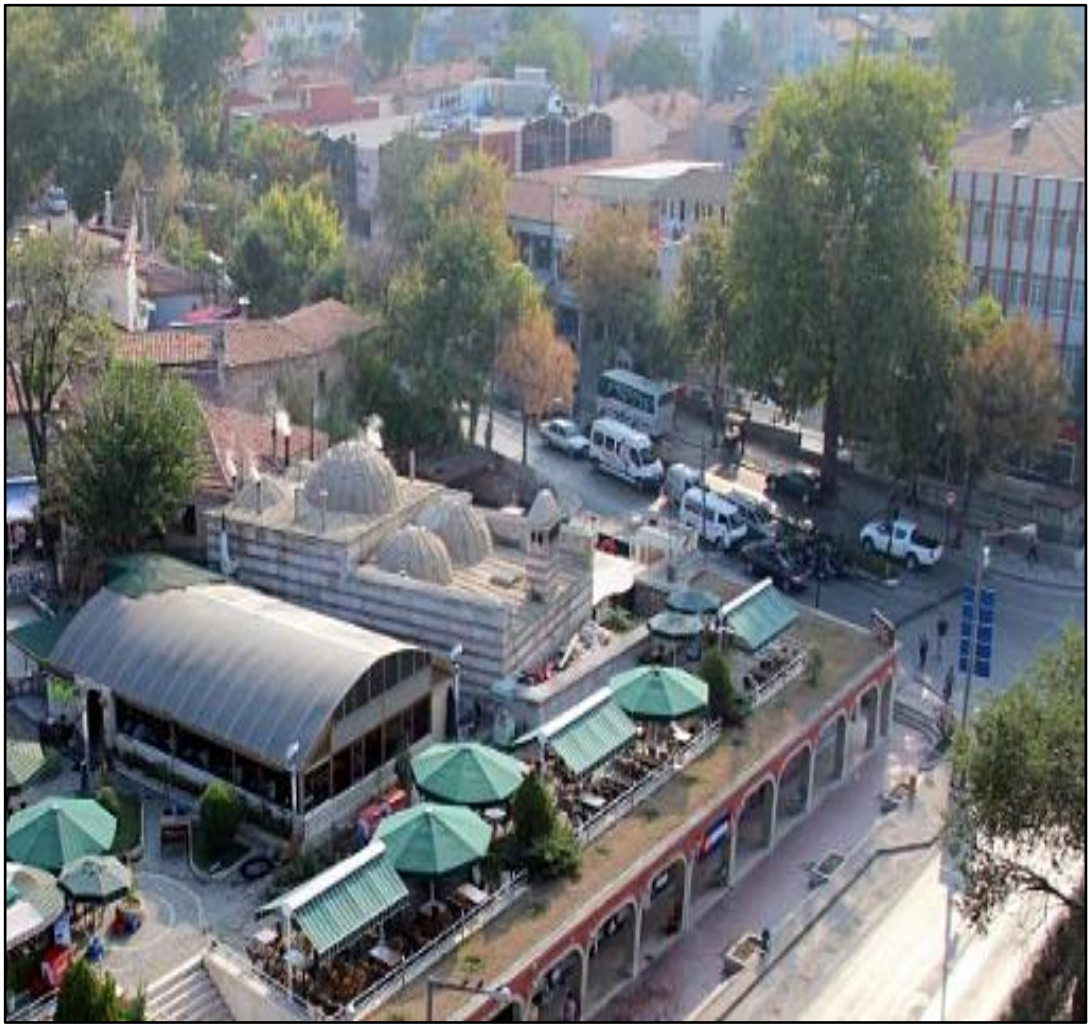
Çukur Hamam olarak da adlandırılan Mezid Bey Hamamı, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen şeklindedir. Kesme taş ve tuğladan inşa edilen yapı, tek hamam plan tipini göstermektedir.[1115] Soyunmalık bölümü ahşap tavanlı ve sadedir. Soğukluk kısmı tonozlar üzerine oturan kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünü ise ortada, büyük ve pandantifli bir kubbe örtmektedir.[1116]

Şekil 25: Mezid Bey Hamamı Planı[1117]

Mezid Bey Hamamı günümüzde çalışır durumdadır ve hamam olarak hizmet vermektedir.

[1113] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 263.
[1114] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 97.
[1115] Adem Yılancı, *a.g.e.*, s. 59.
[1116] ETKVE, Cilt: 1, s. 222.
[1117] ETKVE, Cilt: 1, s. 223.

Fotoğraf 147: Mezit Bey Hamamı'nın Genel Görünümü (2013)

2.5.2.3.5. Topkapısı Hamamı

Evliyâ Çelebi, Topkapısı Hamamı'nın beğenilir ve bilinir bir hamam olduğunu ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bununla sınırlıdır.[1118]

Topkapısı Hamamı günümüzde Mumcular Mahallesi'nde, Mumcular Sokak üzerinde yer almaktadır ve 50L-Ia numaralı paftada, 182 numaralı adada, 23 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[1119]

[1118] EÇS, 3. Kitap, s. 260.
[1119] ETKVE, Cilt: 1, s. 228.

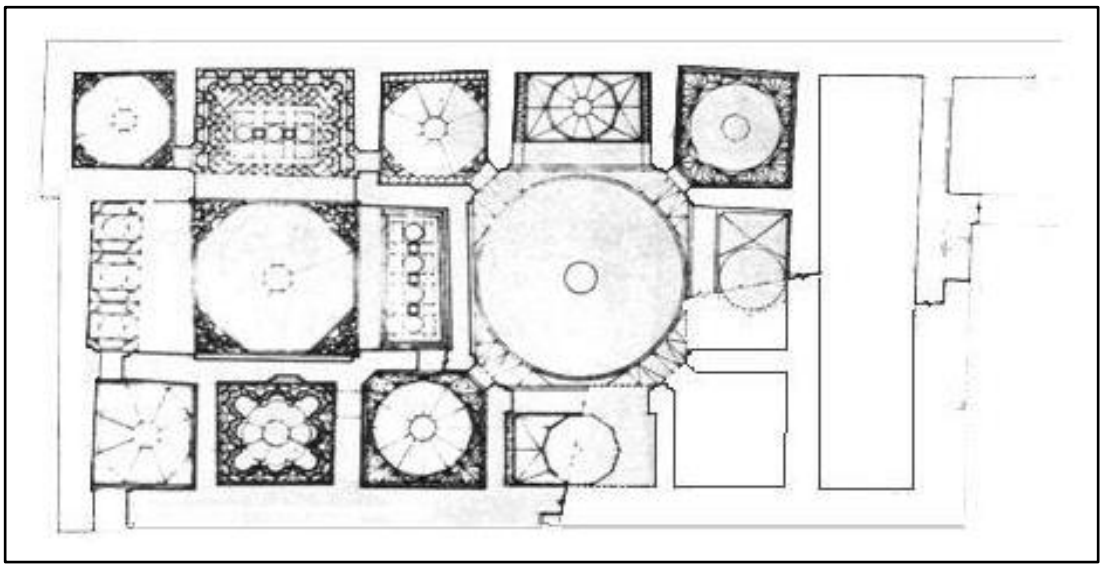

Fotoğraf 148: Topkapısı Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1120]

Alaca Hamam adıyla da anılan Topkapısı Hamamı, Sultan II. Murad tarafından H.844 (M.1444) tarihinde yaptırılmıştır.[1121] Edirne surlarının hemen yanında bulunan hamama, surdaki Topkapısı isimli kapıya nispetle Topkapısı Hamamı denmektedir.[1122] Başlangıçta Üç Şerefeli Cami'nin vakfı olan yapı daha sonra mülk olmuştur.[1123]

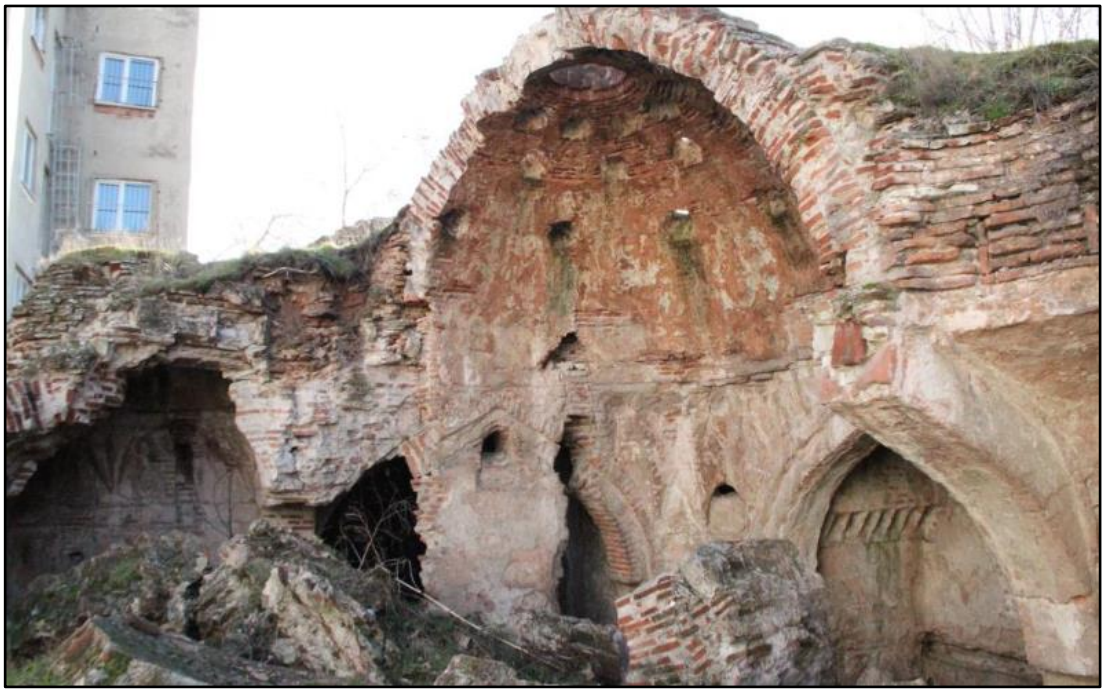
Çifte hamam plan tipinde olan yapıda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Üst örtüsünde kubbe ve tonoz kullanılan hamam kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır ve hamamın kuzey yarısında kadınlar; güney yarısında erkekler bölümü yer almaktadır.[1124]

[1120] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1121] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 261.
[1122] Ekrem H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 168.
[1123] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 11.
[1124] Adem Yılancı, *a.g.e.*, s. 53.

Şekil 26: Topkapı Hamamı Planı[1125]

Günümüzde Topkapısı Hamamı'nın bir kısmı yıkık ve mevcut kısımlar da büyük ölçüde harap durumdadır.

Fotoğraf 149: Topkapı Hamamı'nın Genel Görünümü

[1125] Doğan Kuban, *"Edirne'de Bazı İkinci Murat Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar"*, http://v3.arkitera.com/diyalog.php?action=displaySession&ID=52&aID=421, (29.09.2018).

2.5.2.3.6. Bayezid Han Hamamı

Evliyâ Çelebi, Bayezid Han Hamamı'nın Tunca Nehri kenarında, Sultan II. Bayezid Cami yakınında yer aldığını; suyunun biraz soğuk fakat temiz olduğunu belirtmektedir.[1126]

Ahmed Bâdî Efendi, Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan Bayezid Hamamı'nın; Sultan Bayezid Mahallesi'nde Nazır Baba Sokağı'nda 28 numarada bulunduğunu belirtmektedir.[1127] Rıfat Osman tarafından günümüze ulaştırılan bir fotoğraftan tespit edebildiğimiz kadarıyla bu hamam; Dârüşşifâ ve Tıp Medresesi'nin güney yönünde, köprünün külliye alanı tarafındaki ayağının yakınında bulunmaktadır.[1128] Abdurrahman Hibrî Efendi, bu hamamın çifte hamam planında, camekanlı kubbeli olduğunu, suyunun Tunca Nehri'nden dolaplarla çekildiğini ve bu suya "*çarık suyu*" dendiğini ifade etmektedir.[1129]

H.1172 (M.1758) tarihine kadar çalışır halde olan hamam H.1311 (M.1893) tarihinde vakıflar tarafından yıktırılarak, kalıntıları yeni köprünün kargalık tarafında Meriç Nehri üzerine yapılan setlerde kullanılmıştır.[1130]

Fotoğraf 150: Bayezid Han Hamamı[1131]

[1126] EÇS, 3. Kitap, s. 260-261.
[1127] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 265.
[1128] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 104.
[1129] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 46.
[1130] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 265.
[1131] VGM Arşivi.

2.5.2.3.7. Mihal Bey Hamamı

Evliyâ Çelebi, Mihal Bey Hamamı'nın büyük bir hamam olduğunu ve bu hamamın birkaç halvetînde debbağların gök rengi, kırmızı, sarı, gül rengi ve turuncu sahtiyan boyadıklarını belirtmektedir.[1132]

Mihal Bey Hamamı günümüzde; Süpürgeciler Mahallesi' nde, Londra Asfaltı üzerinde, Tunca Nehri kenarında yer almaktadır ve 50L-Ia numaralı pafta, 171 numaralı ada, 1 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[1133]

Fotoğraf 151: Mihal Bey Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1134]

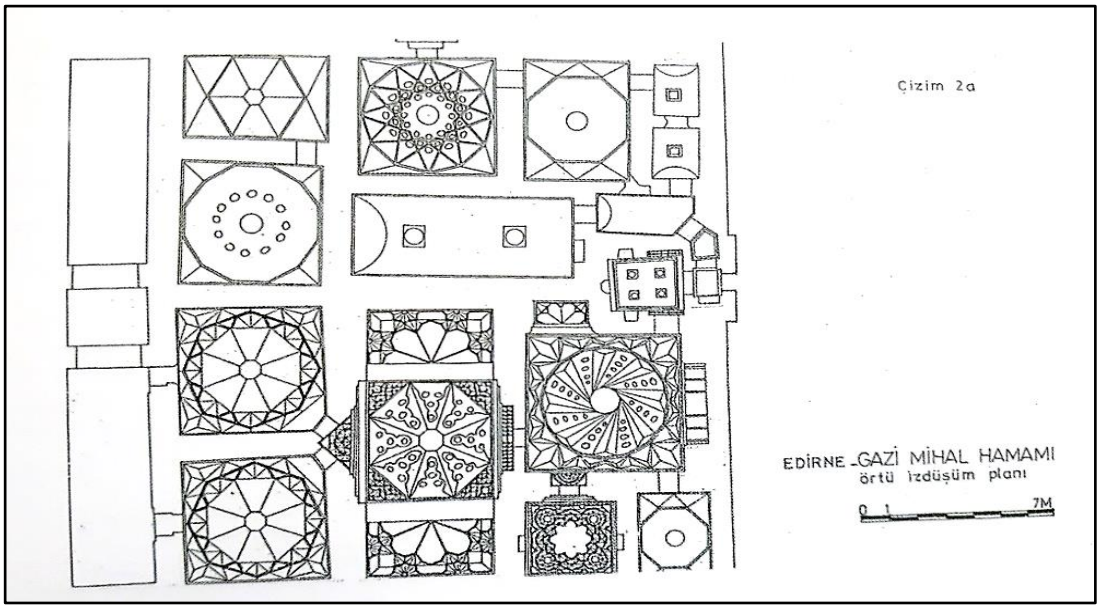
Gazi Mihal Bey tarafından Sultan II. Murad döneminde, H.825 (M.1422) tarihinde yaptırılan bu hamam, 1829 yılındaki Rus İstilası'na kadar işlevini sürdürmüştür.[1135]

[1132] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1133] ETKVE, Cilt: 1, s. 230.
[1134] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1135] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 97-98.

Fotoğraf 152: Mihal Bey Hamamı (1973)[1136]

Çifte hamam planında, dikdörtgen şeklinde olan Mihal Bey Hamamı'nın inşa malzemesi taş ve tuğladır. Örtü sisteminde kubbe ve tonoz kullanılan; Ilıklık, sıcaklık, halvet hücreleri, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşan yapının kuzeyinde kadınlar kısmı, güneyinde erkekler kısmı bulunmaktadır. Hamamın batı kenarındaki su deposu toprak altında kalmıştır.[1137]

Şekil 27: Mihal Bey Hamamı Planı[1138]

[1136] VGM Arşivi.
[1137] Adem Yılancı, *a.g.e.*, s. 33.
[1138] ETKVE, Cilt: 1, s. 231.

1829 yılındaki Rus İstilası'na kadar işlevini sürdürmüş olan Mihal Bey Hamamı, günümüzde harap ve bakımsız haldedir.

Fotoğraf 153: Mihal Bey Hamamı'nın Genel Görünümü (2017)

2.5.2.3.8. Ağa Hamamı

Evliyâ Çelebi, Ağa Hamamı'nın Kıyık Mahallesi'nde bulunduğunu ve hoş havalı bir hamam olduğunu belirtmektedir.[1139]

[1139] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

Ahmed Bâdî Efendi, günümüze ulaşmayan bu hamamı Maktul İbrahim Paşa'nın tek hamam tipinde yaptırmış olduğunu ve bu yapının Kıyık'ta, Çokalca Mahallesi'nde, Ağa Hamamı Sokağı'nda, 6 numarada bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu yapıya Ağa Hamamı denilmesinin nedeninin; yeniçeri odaları ve Servi Sarayı denilen yeniçeri ağası konağına yakın olması sebebiyle yeniçeri ağalarının bu hamama gelmeleri olduğunu ifade etmektedir.[1140]

2.5.2.3.9. Kasım Paşa Hamamı

Evliyâ Çelebi, Kasım Paşa Hamamı'nın Eşe Kadın yakınında bulunduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bununla sınırlıdır.[1141]

Ahmed Bâdî Efendi, günümüze ulaşmayan bu hamamın; Evliyâ Kasım Paşa tarafından Şerbettar Hamza Bey Mahallesi'nde, Kanatlı Köprü yakınında Kasımpaşa Hamamı Sokağı'nda, 5. numarada yer aldığını belirtmektedir.[1142]

Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından onarım gören bu yapı;[1143] H.1280 (M.1863) tarihinden sonra boş kalmış, H.1314 (M.1896) tarihinde Hacı Hafız Salim Efendi tarafından yıktırılmıştır.[1144]

2.5.2.3.10. Beylerbeyi Hamamı

Evliyâ Çelebi, Beylerbeyi Hamamı'nın gönül açan bir hamam olduğunu ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bununla sınırlıdır.[1145]

Beylerbeyi Hamamı günümüzde, Kadirpaşa Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi üzerinde yer almaktadır ve 50L-IVc numaralı pafta, 223 numaralı ada, 14 numaralı parselde kayıtlı bulunmaktadır.[1146]

[1140] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 265-266.
[1141] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1142] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 264-265.
[1143] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 45.
[1144] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 264-265.
[1145] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1146] ETKVE, Cilt: 1, s. 226.

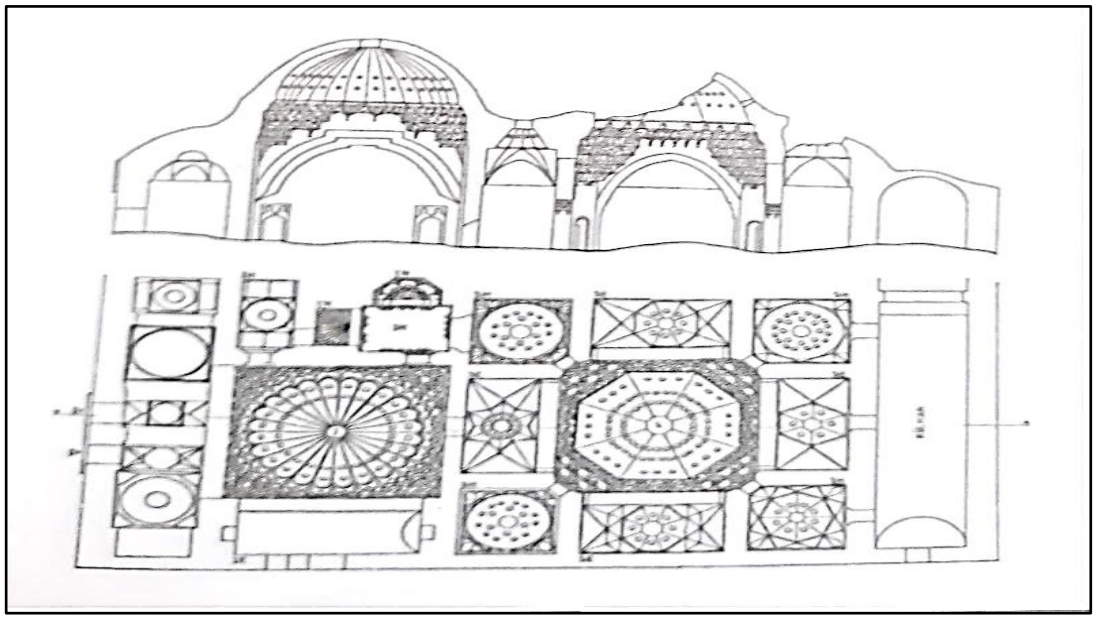

Fotoğraf 154: Beylerbeyi Hamamı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1147]

Beylerbeyi Yusuf Sinaneddin Paşa tarafından H.832 (M.1428-29) tarihinde yaptırılan Beylerbeyi Hamamı, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa zamanında büyük bir onarım geçirmiştir.[1148]

Çifte hamam planında, camekânı kubbeli ve havuzlu olarak yapılan Beylerbeyi Hamamı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. İnşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılan yapının bir bölümü günümüzde tamamen yıkılmış, onarımlar sonrasında diğer bölümü harap olmaktan kurtarılmıştır. Güney yarısında olan bu kısımda; ılıklık, sıcaklık, halvet hücreleri ve su deposu yer almaktadır. Yapının örtü sisteminde kubbe ve tonoz kullanılmıştır.[1149]

[1147] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1148] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 46.
[1149] Adem Yılancı, *a.g.e.*, s. 40.

Şekil 28: Beylerbeyi Hamamı Planı[1150]

19. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetini devam ettiren Beylerbeyi Hamamı, Balkan Harbi'nden sonra terk edilmiştir.[1151] Bu hamam günümüzde, harabe halindedir.

Fotoğraf 155: Beylerbeyi Hamamı'nın Günümüzdeki Durumu (2018)

[1150] ETKVE, Cilt: 1, s. 227.
[1151] Funda Aşut, *a.g.e.*, s. 66.

2.5.2.3.11. Ahi Çelebi Hamamı

Evliyâ Çelebi, hoş havalı olduğunu ifade ettiği bu hamamın Molla Ahi Çelebi tarafından yaptırıldığını belirtmektedir.

Ahi Çelebi Hamamı, Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu gibi Sultan II. Bayezid'in ve Yavuz Sultan Selim'in hekimi olan Ahi Çelebi tarafından, 15. yüzyıl sonlarında yaptırılmıştır.[1152] Ahmed Bâdî Efendi, günümüze ulaşmayan bu hamamın; Eski Cami yakınında, Çamaşırcılar Sokağı'nda 34 numarada yer aldığını belirtmektedir.[1153]

Ahi Çelebi Hamamı'nın diğer adının Oğlanlı Hamamı olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, hamama neden bu adın verildiğini şu şekilde açıklamaktadır:

"*Ahi Çelebi Hamamı'na Oğlan Hamamı derler. Zira bir halvetînde bir kurna yanında beyaz ham mermerden bir mahbub güneş parçası dellâk civanı resmi var ki sanki o resim canlıdır. Her ne tarafından o resme baksan o resim de bakıp tebessüm eder zann edersin. Onun için bu hamama Oğlan Hamamı derler.*"[1154]

Çubukçular, Oğlan Hamamı, Oğlanlı Hamam adlarıyla da tanınan Ahi Çelebi Hamamı; camekân kubbeli olup tek hamam tipindedir. Banisi Ahi Çelebi, hamamı Edirne'deki küçük arastada yaptırdığı okula vakfetmiştir.[1155]

Bu yapı Oğlanlı Hamam adıyla edebiyat tarihimize de geçmiştir. Sünbülzâde Vehbi'nin Edirne hakkında söylediği meşhur kasidesi şu şekildedir:

"*Oğlanlıda bir kız gibi dellake süründük*
Çoktur beli germabei ra' nayi Edirne"[1156]

Riyâz-ı Belde-i Edirne'de belirtilen adreste günümüzde "Tunca Cafe" adında bir işyeri bulunmaktadır.

[1152] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 96.
[1153] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 264.
[1154] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1155] Funda Aşut, *a.g.e.,* s. 48.
[1156] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 97.

Fotoğraf 156: Riyâz-ı Belde-i Edirne'de Belirtilen Adreste Bulunan İş Yeri (2018)

2.5.2.3.12. Kadıasker Hamamı

Evliyâ Çelebi, Kadıasker Hamamı'nın her malzemesi, dellak hizmetçileri ve ham mermerleri temiz bir yer olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de bu hamamla ilgili verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır.[1157]

Abdurrahman Hibrî Efendi, bu yapının tek planlı bir hamam olup, hangi kazaskere ait olduğunun bilinmediği belirtmektedir.[1158] Ahmed Bâdî Efendi ise günümüze ulaşmayan bu hamamın inşa edildiği yerin tam olarak bilinmediğini, bir rivayete göre Vavlı Cami karşısındaki çeşmenin yerinde olduğunu ifade etmektedir.[1159]

[1157] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1158] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 46.
[1159] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 268.

2.5.2.3.13. Kızlarağası Hamamı

Evliyâ Çelebi, Kızlarağası Hamamı'nın öncesinde harap halde bir fil damı iken Sultan IV. Mehmed Han'ın Dârüssaâde Ağası Yusuf Ağa tarafından Rumeli diyarında benzeri olmayan bir hamama çevrildiğini belirtmektedir.[1160]

Darüssade Ağası Yusuf Ağa, Sultan IV. Mehmed Han döneminde, H.1082 (M.1671)- H.1098 (M.1687) tarihleri arasında "*Kızlar Ağası*" adıyla da anılan Dârüssaâde Ağalığı görevinde bulunmuştur.[1161] Bu tarih aralığı dikkate alındığında Kızlarağası Hamamı'nın en erken H.1082 (M.1671) tarihinde yaptırılmış olabileceği görülmektedir. H.1062 (M.1652-53) yılında Edirne şehrini ziyaret eden Evliyâ Çelebi'nin bu tarih aralığında yaptırılan bir yapıyı görme ihtimali bulunmamaktadır. Fakat Edirne'den ayrıldıktan sonra böyle bir yapının inşa edildiğini öğrenip *Seyahatnâme*'ye eklemiş olabilir.

Çalışmamız kapsamında yapmış olduğumuz araştırmada Edirne'de Kızlarağası Hamamı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

2.5.2.3.14. Hünkâr Sarayı Hamamı

Evliyâ Çelebi, Hünkâr Sarayı Hamamı'nın güzel ve farklı bir tarzda bir selatin hamamı olduğunu ifade etmektedir. Bu hamamın İstanbul'daki Yeni Saray'da bulunan hassa gılmanları içindeki hazineye bitişik olan hamama benzediğini belirtmektedir.[1162]

Günümüzde Edirne'de Hünkâr Sarayı isimli bir yapı bulunmamaktadır. *Seyahatnâme*'de hakkında bilgi verilen bu yapının, Saray-ı Cedid'in (Yeni Saray) bir birimi olarak yaptırıldığını düşünmekteyiz.

[1160] EÇS, 3. Kitap, s. 261.
[1161] Ahmet Nezihi Turan, "Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları - XIX,* Enderun Kitapevi, İstanbul 1999, s. 146-147.; H. Ahmet Arslantürk-Kadir Arslanboğa, "1668-1670 (H.1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", *The Journal of Academic Social Science Studies,* Sayı: 34, 2015, s. 16.
[1162] EÇS, 3. Kitap, s. 261.

2.5.2.4. Kervansaraylar ve Konukevleri

Orta Asya kaynaklı mekânlar olan kervansaraylar, kervan ve yolcuların ücret ödemeden kaldıkları yerler olduğu gibi, barınanların yiyecek, içecek ve kış ise ısınmalarının ve hayvanlarının ihtiyaçlarının ücretsiz karşılandığı sosyal mekânlardır. Hanlar ise, dış görünüşleri itibariyle yüksek, tek katlı yapı biçiminde olup; dışa dönük yüzleri daha ziyade sokağa açılan dükkânlarla çevrilidir. İç görünüşlerine gelince, ortada dikdörtgen biçiminde, üstü açık avlu ve onun etrafındaki altlı-üstlü odalarla, önde koridor biçimindeki sahanlıktan ibarettir. Her han, muayyen bir malın fermanlarla tayin edilen kapalı pazaryeridir. Hanlar toplayıp dağıttıkları malların adıyla anılmaktadır.[1163]

Hanlarda büyük tacirler için özel odalar, hayvan yemi için depolar, ahırlar, nalbantlar ve kahvehaneler bulunmaktadır. Yatak odaları, banyo ve tuvaletler genellikle üst katta yer almaktadır. Hanlar bazen tüccarlar tarafından bir fabrika gibi kullanılmaktadır.[1164]

İslam geleneğine göre devlet; kanal, bent, yol ve kervansarayların yapımı ve bakımı gibi bayındırlık işlerini üstlenirdi. Bu geleneğe uyan Osmanlılar; başta Bursa, Edirne, İstanbul gibi başkentler olmak üzere egemenliği altındaki tüm şehirlerin altyapılarını düzelterek ve şehirleri geliştirerek birer ticaret merkezi haline gelmelerini sağlamıştır.[1165]

Edirne şehri, başkent olma özelliğiyle, ticari ve iktisadi bir merkez olarak gelişme gösterirken aynı zamanda cami ve imaretlere gelir temin etmek maksadıyla, bedestenlerin, kervansarayların ve birçok hanın inşa edildiği bir yer olmuştur.[1166]

[1163] Güler Kıvrak, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümrüğü,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 14-15.
[1164] Bahattin Keleş, "XV. Ve XVI. Yüzyılda Edirne'nin İktisadi Ve Ticari Hayatı", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2003, s. 401.
[1165] Reyhan Şahin, *"Edirne Gümrüklerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'de İktisadî Hayat",* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2006, s. 13.
[1166] Ahmet Yiğit, *a.g.e.,* s. 101.

Abdurrahman Hibrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn* adlı eserinde 17. yüzyılda Edirne'de 18 adet muazzam han bulunduğunu, bunların çoğunda tüccarların sakin olduğunu, buralara misafirlerin de indiğini, bazılarında ise muhtelif esnaf ve sanat erbabının kaldığını belirtmektedir. Bu 18 handan başka yedi sekiz yerde misafirlerin inecekleri ribâtlar (oteller) bulunduğunu belirtmektedir.[1167]

Edirne'de inşa edilmiş yapılar hakkında ayrıntılı bilgiler veren Evliyâ Çelebi, 17. yüzyılda şehirde; 53 adet han ve kervansaray olduğunu belirtmekte ve bunlardan yirmisinin ismini zikretmektedir. Bunların haricinde 70 adet bekârhane hanı olduğunu belirtmektedir ve bunlardan da ikisi hakkında açıklama yapmaktadır.

2.5.2.4.1. Tüccar Hanları ve Kervansaraylar

Evliyâ Çelebi, Edirne'de 53 adet tüccar hanı ve kervansaray bulunduğunu belirtmektedir ve bunların içerisinde meşhur olduğunu ifade ettiği 12 adet kervansarayın isimlerini saymaktadır. Evliyâ Çelebi'nin isimlerini saydığı kervansaraylar şunlardır: Muradiye Kervansarayı, Yıldırımiye Kervansarayı, Mehmediye Kervansarayı, Koca Muradiye Kervansarayı, Selimiye Kervansarayı, Bayezidiye Kervansarayı ve Ali Paşa Kervansarayı.[1168]

Seyahatnâme'de kervansaraylar haricinde Yemişçi Hasan Paşa Hanı, Rüstem Paşa Hanı, Yemiş Hanı, Kapan Hanı, Ekmekçizâde Ahmed Paşa Hanı, Halil Paşa Hanı, Pamuk Hanı, Tahtakale Hanı, Sücâh Hanı, İmaret Hanı, Mihal Hanı, Şehabeddin Paşa Hanı ve Eşe Kadın Hanı'nın isimleri zikredilmektedir. Bu hanlar içerisinde Eşe Kadın Hanı hakkında açıklama yapılmaktadır.

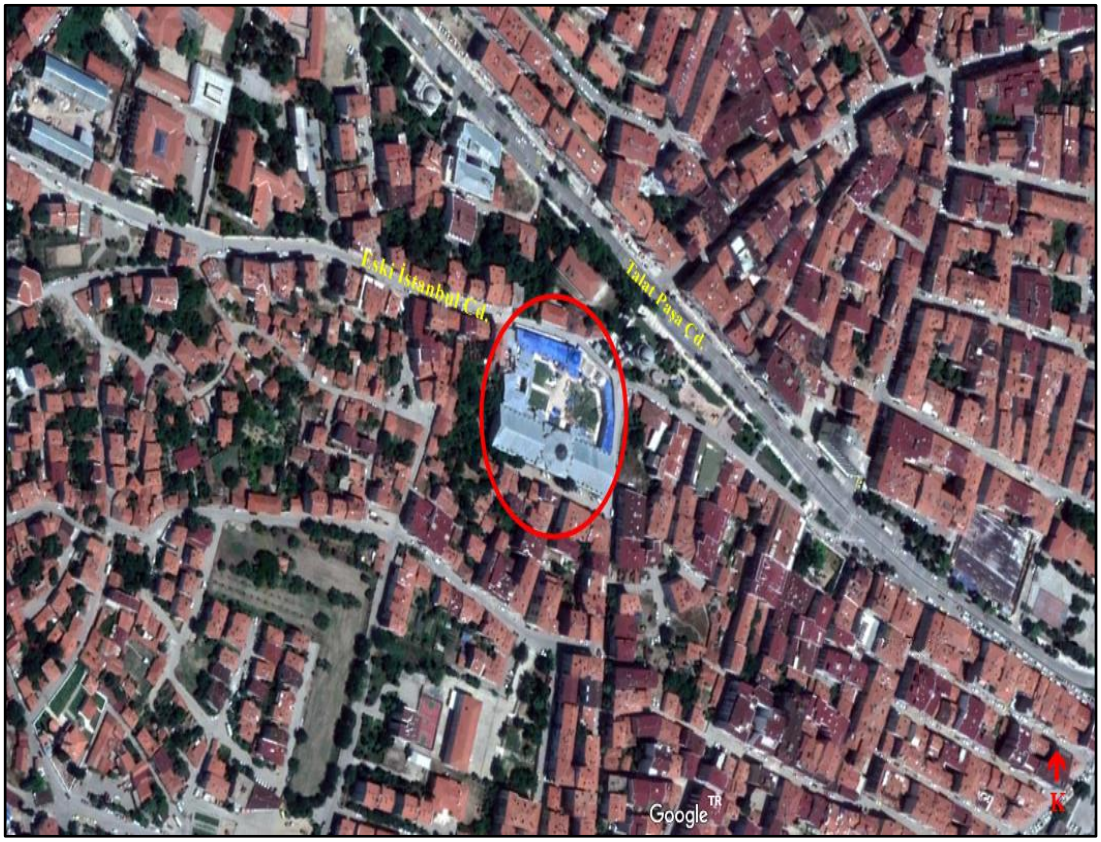
2.5.2.4.2. Eşe Kadı Hanı

Evliyâ Çelebi, Sultan Ahmed Han zamanında küçük bir han olan Eşe Kadın Hanı'nın Defterdar Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından temelden yıkılarak yerine Edirne'de ve İstanbul'da benzeri olmayan bir han yaptırıldığını ifade etmektedir. *Seyahatnâme*'de Tatarpazarcığı'ndaki Makbul İbrahim Paşa Kervansarayı'na

[1167] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 43-44.
[1168] EÇS, 3. Kitap, s. 256.

benzetilen hanın, yapımının tamamlandıktan sonra Sultan Ahmed'e hibe edildiğini belirtilmektedir.[1169]

Eşe Kadı Hanı günümüzde Göl Mahallesi'nde, Uzunkaldırım Caddesi ile Eski İstanbul Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır ve 542 numaralı ada, 50L-lld numaralı pafta, 5-27 numaraları arasındaki parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.

Fotoğraf 157: Eşe Kadı Hanı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1170]

Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı olarak anılan yapı H.1018 (M.1609)'da Ekmekçizâde Ahmet Paşa tarafından, Sultan Birinci Ahmet'e armağan edilmek üzere Sedefkâr Mehmet Ağa ile Edirneli Mimar Hacı Şaban Ağa'ya yaptırılmıştır.[1171]

[1169] EÇS, 3. Kitap, s. 257.
[1170] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1171] Ş. Lale Süman, *"Edirne'de 15. Ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Han Ve Kervansaraylarının Mimarisi Ve Onarım Sorunları"* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2000, s. 64.; Halûk Kayıcı, a.g.e., s. 240.

Fotoğraf 158: Eşe Kadın Hanı'nın Genel Görünümü[1172]

Seyahatnâme'de üzeri kurşunla kaplı olduğu belirtilen Eşe Kadın Hanı'nda 200 adet ocak bulunduğu, avlusunda içli dışlı harem odalarının yer aldığı, dış avlusunun ve ahırının biner adet at alacak kadar geniş olduğu ifade edilmektedir. Evliyâ Çelebi, dört tarafında sofaların bulunduğunu belirttiği yapının anayol üzerindeki kuzeye bakan demir kapısının üst eşiğinde şu tarihin yazdığını bildirmektedir:

"*Temaşa eyleyip Kesbi dedi itmâmına tarih*

Yapıldı han-ı Sultan Ahmed oldu bi -bedel âbâd.

Sene 1018 [1609]"[1173]

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu kitabe Edirneli Mehmed Kesbî Çelebi tarafından yazılmıştır. Yazının tamamı şu şekildedir:

[1172] *"Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı"*, www.forumgerçek.com, (10.07.2018).
[1173] EÇS, 3. Kitap, s. 257.

"*Ferîdûn-menzilet şems-i felek-kudret melek-haslet*

Ki yâni hazret-i Hân Ahmed ol şâh-ı kerem-mu'tâd

Süvâr olup saâdet rahşına seyr-i şikâr içün

Rikâbına düşüp pûyende sayd içün niçe sayyad

O zıllu'llah Edirne tahtgâhına salup sâye

Hümâyûn-bahtı ile halk-ı şehri eyledi dil-şâd

Olup mâil bu şehr-i dilgüşâya şâh-ı dânâ-dil

Murâd edindi bir hân-ı cedîdi eyleye îcâd

Yapılsın deyü fermân edicek ol şâh-ı âlîşân

Vezirân içre defterdârı oldu emrine münkâd

Binâ kıldı o dem bir hân-ı dil-keş âb-ı kevser-veş

Anın tarhında makdûrunu sarf etti nice üstâd

Olup râhat-resân-ı reh-revân ol şâh-ı âlîşan

Mekîn olan safâlar kesb edüp gamdan olur âzâd

Metânette bu resme olmadı mihmânsarây el-hakk

Ribât-ı âlemi Bennâ-yı kudret edeli bünyâd

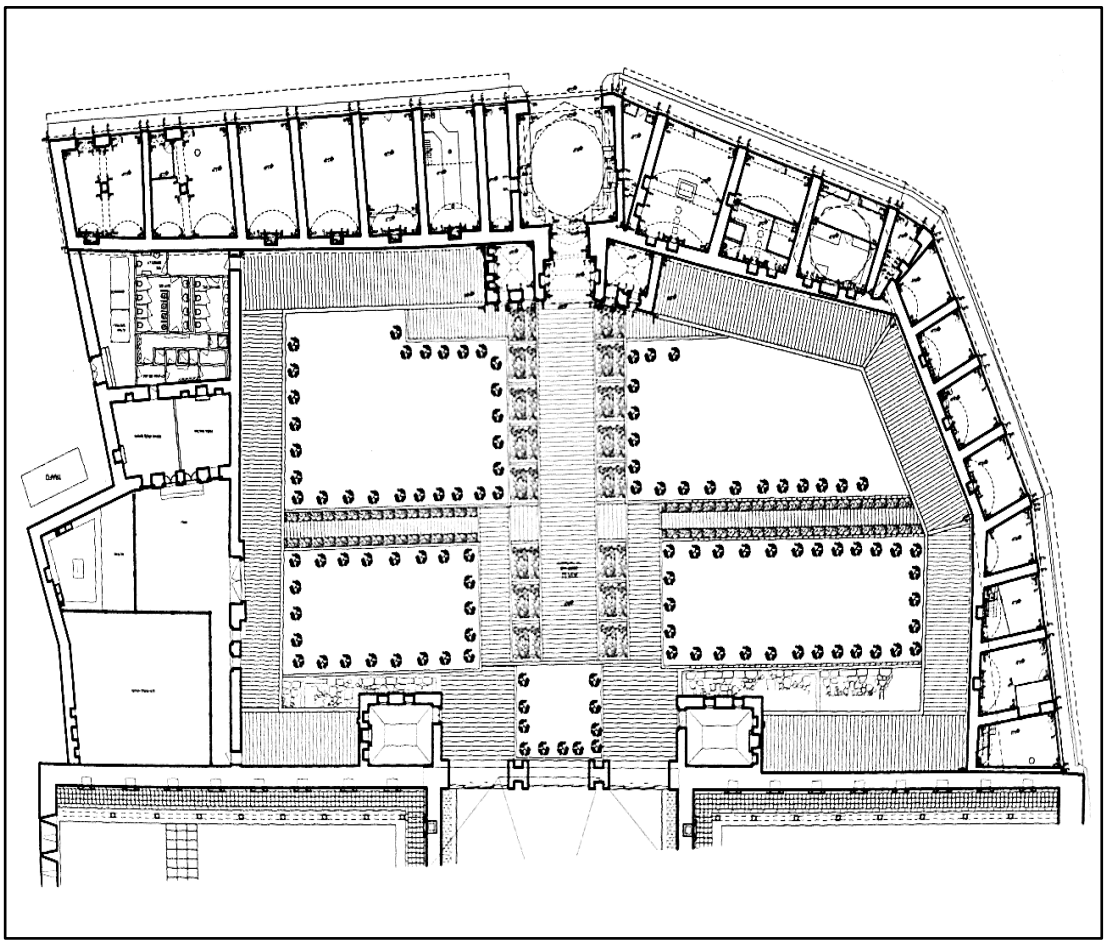
Temâşa eyleyüp Kesbî dedi itmâmına târih

Yapıldı Hân-ı Sultân Ahmed oldu bî-bedel âbâd"[1174]

Kesme taştan ve tuğladan oluşan yapı iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kuzeybatı-güneydoğu istikametinde yerleştirilmiş, üzeri çift meyilli ahşap bir

[1174] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 253-254.

çatı ile örtülmüş dikdörtgen planlı bir mekândan; ikinci bölüm ise bunların önünde yer alan büyük bir avlu ve onu dıştan çevreleyen dükkânlardan oluşmaktadır. Avlunun güneybatı yönünde yer alan büyük kapalı mekanların avluya bakan köşelerinde simetrik olarak yerleştirilmiş içten aynalı tonoz ve dıştan çatı ile örtülmüş iki küçük mekân vardır. Bu mekanların içinde birer ocak nişi bulunmaktadır. İç avlunun iki yanında dikdörtgen planlı ve üzeri çift meyilli ahşap çatı ile örtülü büyük mekanlara, iç avludan basık kemerli birer kapı ile girilmektedir. Kış aylarında kervancılarla hayvanlarının gecelemesine yarayan bu büyük mekanlarda yirmişerden kırk ocak nişi yer almaktadır. Yapının çatısı kurşun ile kaplıdır. Bu kervansaray Osmanlı kervansaray mimarisinde farklı bir yere sahiptir.[1175]

Şekil 29: Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı Planı[1176]

[1175] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 378.
[1176] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 379.

2.5.2.4.3. Bekârhane Hanları

Seyahatnâme'de, Edirne'de 70 adet bekârhane hanı bulunduğunu belirtilmektedir. Bu hanların diğer hanlardan ayrı kapıcıları ve zabıtları olduğunu, bu hanlarda diğer kervansaraylarda olduğu gibi her gece davul çalınmadığını ifade eden Evliyâ Çelebi, bu hanlarda genellikle pabuççu bekarlarının ve diğer çarşı gariplerinin kaldığını belirtmektedir.[1177]

Evliyâ Çelebi, bekârhane hanları içerisinde, Zağanos Paşa Bekârhanesi'nin mahkeme binası ile Eski Medrese arasında yer aldığını ve içinde bin kadar dikici bekarın kaldığını belirtmektedir. Taya Kadın Bekârhanesi'nde ise pabuççuların kaldığını ifade etmektedir.[1178]

2.5.2.5. Çarşılar ve Pazarlar

İktisadi yapının gözlendiği ve bölgenin ürettiklerinin pazarlandığı ve teşhir edildiği yerler çarşılar ve pazarlardır. Anadolu-Türk şehirlerinde ve Osmanlı Dönemi'nin ilk zamanlarında pazar yerleri (çarşı), kaleye yakın bir yerde kurularak geliştirilmeye çalışılmıştır. Kaleye birkaç yüz metre mesafede kurularak gelişen çarşılar, daha sonraları şehrin merkezinde şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı şehirlerinde bulunan pazar yerlerinde, ortak bir planın uygulandığı görülmektedir. Aynı malların üreticileri, imalatçıları ya da satıcıları, birbirine yakın yerlerde yerleşmektedirler. Her ticaret dalının üyeleri pazarın belli bölümünü işgal etmektedir. Büyük tüccarların bulunduğu, transit ticarete konu olan malların alınıp-satıldığı ve şehrin esas merkezi, kalbi durumundaki bedesten etrafında, sadece bir geceleme yeri niteliği taşımayan, aynı zamanda ticari aktivitenin de gerçekleştirildiği hanlar yer almıştır.[1179]

Bedestenler zor koşullarda bir yerden bir yere kervanlarla getirilen kıymetli kumaş, yün, pamuklu, boya, sırma gibi ürünlerin depolandığı yerlerdir. Malların

---

[1177] EÇS, 3. Kitap, s. 257.
[1178] EÇS, 3. Kitap, s. 257.
[1179] Mustafa Özer, "Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı:13, 2016, s. 124.

bedestende depolanmasının asıl amacı binbir meşakkatle getirilen malın satışa belli miktarlarda sunulması, arz ve talebin dengede tutulması için sağlam, özellikle taş yapılar olan bedestenlerde depolanması, çağının korkulu rüyası yangından da malın korunmasıdır.[1180]

Bedestenin hemen yakınında, şehirde ülkeler ve şehirlerarası pazar için üretim yapan zanaat dalları, onları bu ana uğraşı koluna katkısı olan meslek grupları, sırasıyla akarsuya veya başka özel isteklere gerek duyan iş kolları sıralanmıştır.[1181] Genellikle üzeri kapalı bir sokak üzerinde yerleşen ve aynı tür işi yapan zanaatkarların oluşturduğu arastalar da mevcuttur. Bu arastalar, bu sokakta yapılan faaliyete göre isimlendirilmektedir.[1182]

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla kadar olan döneminde Edirne, çarşı ve hanlar bakımından en zengin ve gelişmiş illerden birisiydi.[1183] Meriç Nehri'nin bulunduğu Trakya düzlüklerine açılan kapıda yer alması, tabi olarak bu ticari yolların da kavşak noktasında bulunması Edirne'nin ticari ve kültürel bakımdan gelişmesine sebep olmuştur.[1184] Osmanlıların Rumeli yönünde yaptıkları fetih hareketlerinde askerî bir üs olarak kullanılması, nüfus potansiyeli ve Balkanlara giden yolların kesişme noktası üzerinde bulunması, bedesten, kervansaray, han, çarşı-pazar gibi ticarî imkânların gelişmişliği sebebiyle Edirne, önemli bir ticaret şehri olarak ön plana gelmiştir.[1185]

17. yüzyılın ortalarında Edirne'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, şehirdeki ticari yapılar hakkında önemli bilgiler vermiştir. *Seyahatnâme*'de "*Der-beyân-ı çarşû-yı bâzâr, İmâret-i bezzâzistân*" başlığı altında Murad Han Bedesteni, Eski Bedesten ve Ali Paşa Çarşısı hakkında açıklamalar yapan Evliyâ Çelebi, çarşı içerisinde 6.700 adet dükkân bulunduğunu belirtmektedir.[1186]

[1180] Gönül Cantay, "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", *Türkler*, Cilt: 12, Ankara 2002, s. 97.
[1181] Mustafa Özer, *Balkanlar'da Osmanlı…,* s. 124.
[1182] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 162-163.
[1183] Ender Bilar-Oral Onur, *a.g.e.*, s. 5.
[1184] Bahattin Keleş, *a.g.m.*, s. 397.
[1185] İbrahim Sezgin, "18. Asırda Edirne'nin İktisadî Ve Ticarî Durumu", *T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Haziran, 2006, s. 34.
[1186] EÇS, 3. Kitap, s. 258-259.

Seyahatnâme'de "*Şehr-i Edirne'nin Müzeyyen Çârsûları*" başlığı altında anlatılan çarşı ve pazarların; yapılışının eskiye dayandığı, her dükkânın önünde üzeri kemerli taş direklerin bulunduğu, saçaklarının kâgir ile sağlamlaştırılıp üzerlerinin kurşun örtülmüş olduğu ifade edilmektedir. Bu pazarların şeyhlerinin, nakiplerinin, yiğitbaşılarının, kethüdalarının ve çavuşlarının mazbut sanat sahibi kişiler olduğu belirtilmektedir.

Evliyâ Çelebi, bu kısımda; İğneciler Çarşısı, Bakırcılar Pazarı, Kapıcılar Pazarı, Demirciler Pazarı, Pamukçular Pazarı, Hallâçlar Pazarı, Ketenciler Pazarı, Çadırcılar Pazarı, Balıkçılar Pazarı, Boyacılar Pazarı, Çukacılar Pazarı, Helvacılar Pazarı, Zergerân (Kuyumcular) Pazarı, Saraçhane, Gazzazlar (İpekçiler) Pazarı, Bezciler Çarşısı, Attarlar Pazarı, Uzun Çarşı, Kavaflar (haffâflar) Pazarı ve Küçük Arasta' nın isimlerini saymakta, bu yapıların içerisinden Saraçhane, Gazzazlar (İpekçiler) Pazarı, Bezciler Çarşısı, Attarlar Pazarı, Uzun Çarşı, Kavaflar (haffâflar) Pazarı ve Küçük Arasta hakkında açıklamalar yapmaktadır.[1187]

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme'*sinde "*Şehrin Enderûn [u] Bîrûnunda Pârekende ve Perîşân Olan Bâzârlar*" başlığı altında ise Küçük Pazar, Saraçhane Pazarı, Muradiye Pazarı, Kıyık Pazarı, Taşlık Pazarı, Bayezid Han Pazarı, Yıldırım Han Pazarı, Mihalbaşı Pazarı, Manyas Pazarı ve Tabahane Çarşısı, Odun Pazarı, Araba Pazarı, At Pazarı, Koyun Pazarı, Sığır Pazarı, Küçük Pazar, Çingene Pazarı, Katırhanı Pazarı, Eşe Kadın Pazarı, Kale Pazarı, Meyhane Pazarı, Esir Pazarı ve Avrat Pazarı' nın isimlerini saymakta, bu yapıların içerisinden Tabahane Çarşısı ve Katırhanı Pazarı hakkında açıklamalar yapmaktadır.

Seyahatnâme'de Edirne'deki çarşılarda 360 adet sanat ehlinin mevcut olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bunların içerisinde; eşek ve deve kırkıcı, babulluk (pezevenklik), deyyusbaşı (karısının namussuzluğuna göz yuman alçak kimse) ve şeyhü'l-arasat gibi yerilmiş ve çirkin işler yapan esnaf gruplarının bulunmadığını;

[1187] EÇS, 3. Kitap, s. 259.

bunların Arabistan'a mahsus olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Edirne çarşılarında yağmacı ve yankesicilerin çok olduğunu ifade etmektedir.[1188]

2.5.2.5.1. Ali Paşa Çarşısı

Evliyâ Çelebi, Ali Paşa Çarşı'nın Sultan Süleyman Han'ın vezirlerinden Ali Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu belirtmektedir. Mimar Sinan'ın inşa ettiği yapının Balıkpazarı Kapısı'ndan başlayıp İğneciler Kapısı'na kadar uzandığını ifade etmektedir.[1189]

Seyahatnâme'de anlatılan Ali Paşa Çarşısı, günümüzde Yahşifakih Mahallesi'nde, Saraçlar Caddesi üzerinde yer almaktadır.[1190]

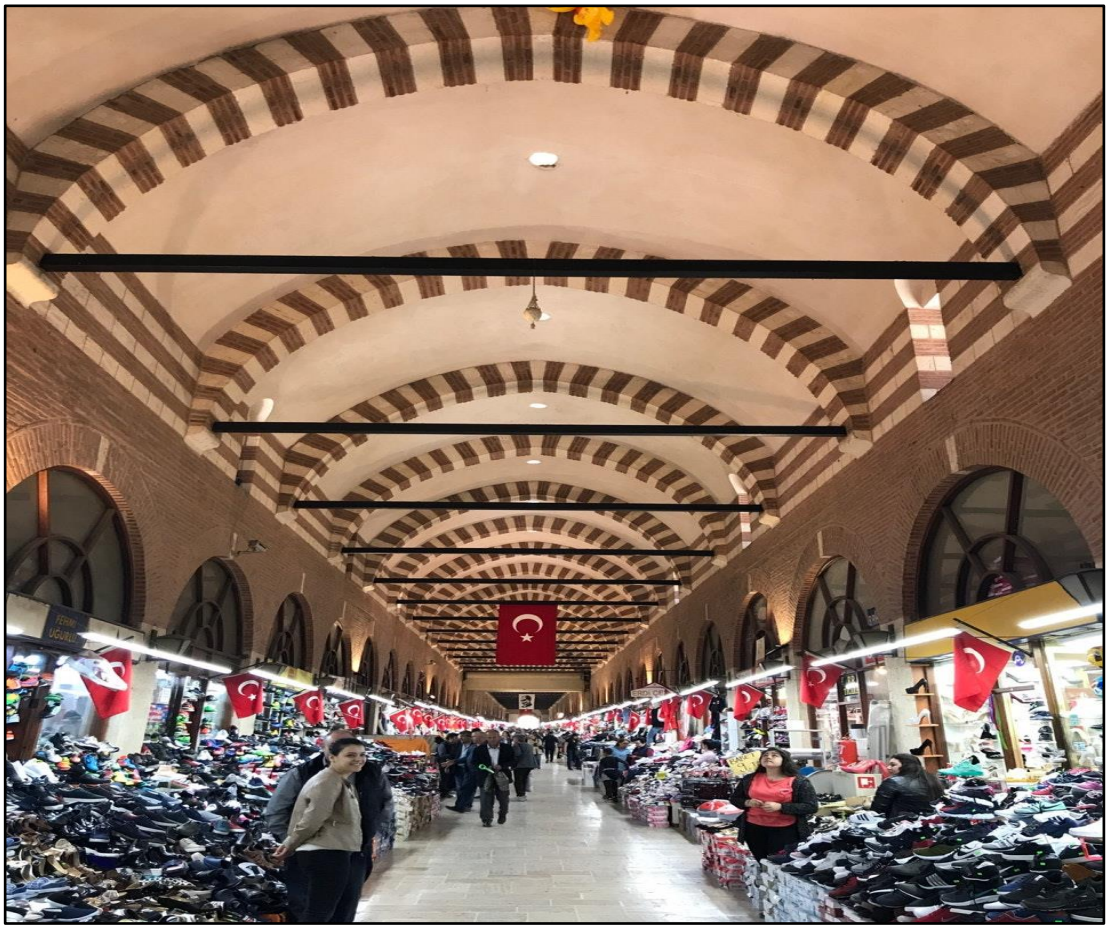

Fotoğraf 159: Ali Paşa Çarşısı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1191]

Bu çarşı Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerinde, Hersekli Semiz Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.[1192] 1569 yılında Mimar Sinan inşa ettiği bu yapının 6 adet kapısı olup, bu kapıların 3'ü doğu yönüne, Saraçlar Caddesi'ne açılmaktadır. Diğer kapıların biri kuzey, diğeri güney ucunda

[1188] Gös. yer.
[1189] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1190] ETKVE, Cilt: 1, s. 384.
[1191] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)
[1192] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 247.

olup, bir kapısı ise batı yönünde bulunmaktadır.[1193] Uzun ve ince bir plan üzerine inşa edilmiş olan bu çarşı, Kule Kapısı'ndan İğneciler Kapısı yanındaki Direk Çarşısı'na kadar uzanmaktadır.[1194]

Fotoğraf 160: Ali Paşa Çarşısı'nın İç Kısmı (2017)

Seyahatnâme'de bu yapının kuzey-güney düzleminde bulunduğu, uzunluğunun 1.000 adım olduğu ve içerisinde 360 adet kepenkli dükkânın yer aldığını belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi, bu dükkânların çarşının sağında ve solunda bulunduğunu, iki kanat gibi açılan kepenklerinin hepsinin aynı uzunlukta olduğunu ifade etmektedir. Kâgir yapıdaki tonozların "*Kisrâ Kemerler*i" ne benzediğini ifade eden Evliyâ Çelebi, bu yapıların üzerinin kurşunla kaplı olduğunu ve kemerlerin eteklerinde demir kapaklı demir pencerelerin bulunduğunu belirtmektedir. Çarşının

[1193] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 85.
[1194] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 187.

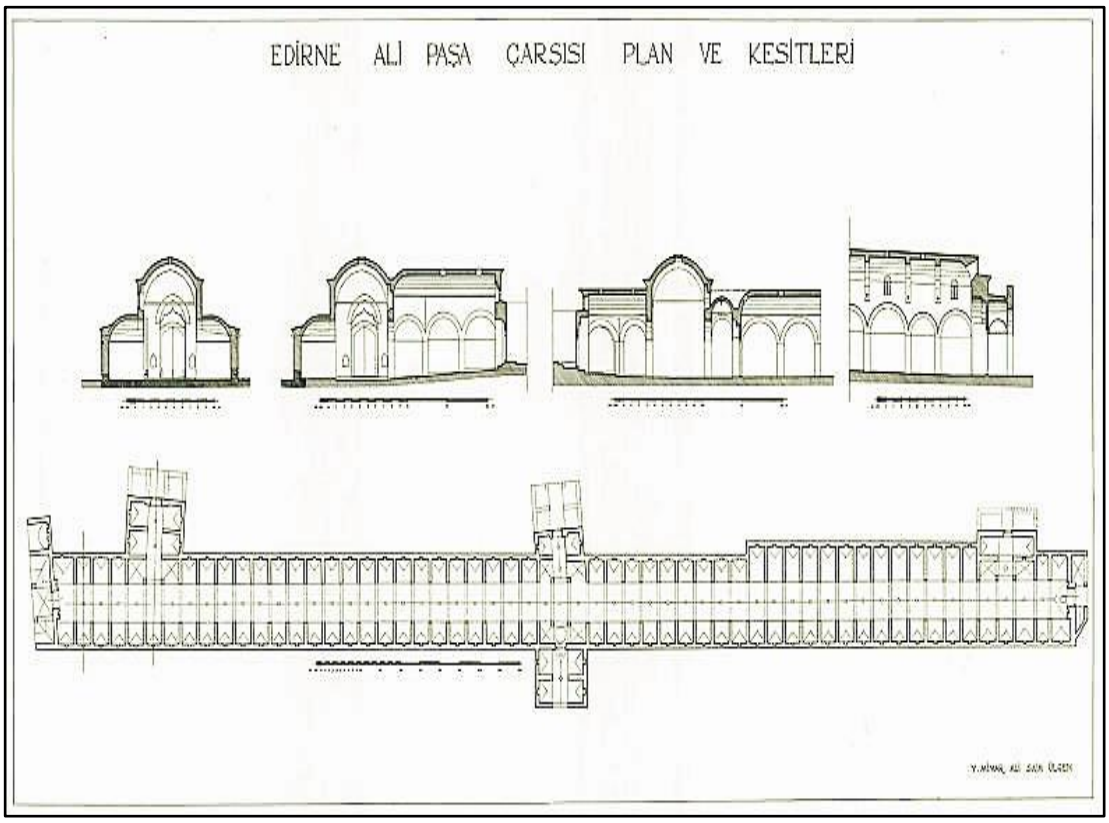
uçlarında iki adet kale kapısı gibi büyük demir kapıların bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu kapıların Hazar Denizi kenarındaki Demirkapı Kalesi'nin demir kapılarına ve Mısır'ın Bâb-ı Nasır'ına benzediğini hatta o kapılardan daha dayanıklı olduğunu ifade etmektedir.[1195]

Fotoğraf 161: Ali Paşa Çarşısı'nın Üst, Orta ve İğneciler Kapısı (2017)

Ali Paşa Çarşısı, Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi şehrin surlarına paralel olarak kuzey-güney yönünde uzanmaktadır.[1196] Dikdörtgen planlı ve üzeri kapalı olan bu çarşı, kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Uzunluğu 300 metre olan bu çarşıda 130 adet dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânlar uzun bir koridorun iki yanına sıralanmıştır. Koridorun üzeri yayvan kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Bu kemerler de kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Duvarların üst tarafında dikdörtgen pencereler yer almaktadır.[1197]

[1195] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1196] Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 95.
[1197] ETKVE, Cilt: 1, s. 384.

Şekil 30: Ali Paşa Çarşısı Planı[1198]

Seyahatnâme'de, içerisinde "*Karun Malı*" ve "*Haman Hazinesi*" gibi değerli malların yer aldığı ve zengin bezirganların bulunduğu ifade edilen Ali Paşa Çarşısı'nda geceleri 100 adet bekçinin nöbet tuttuğu belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi, misk, ma-i verd (gülsuyu), buhur suyu, asel-bend (bal suyu), ud, amber ve diğer ıtriyat kokularıyla dolu olduğunu ifade ettiği ve "*güzellik temaşası*" olarak nitelediği Ali Paşa Çarşısı gibi bir yapının Edirne, İstanbul ve Bursa şehirlerinde bulunmadığını, bu çarşıya denk çarşının Şam şehrindeki Sinaniye Çarşısı olduğunu belirtmektedir ve bu çarşı ile ilgili şu beyti eklemektedir:

"*Çârşû-yı hüsn seyr eden serâser hâceyn*

Bir vefâ dükkânı yokdur, hep cefâ bâzârıdır."[1199]

[1198] *"Diğer Mimar Sinan Eserleri/ Edirne Ali Paşa Çarşısı Plan ve Kesitleri"*, http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler/Diger%20Mimar%20Sinan%20Eserleri/slides/Levha234_Edirne_Ali_Pasa_Carsisi_Plan_Ve_Kesitleri.html, (29.09.2018).
[1199] EÇS, 3. Kitap, s. 258.

Fotoğraf 162: Ali Paşa Çarşısı'nın Genel Görünümü (2017)[1200]

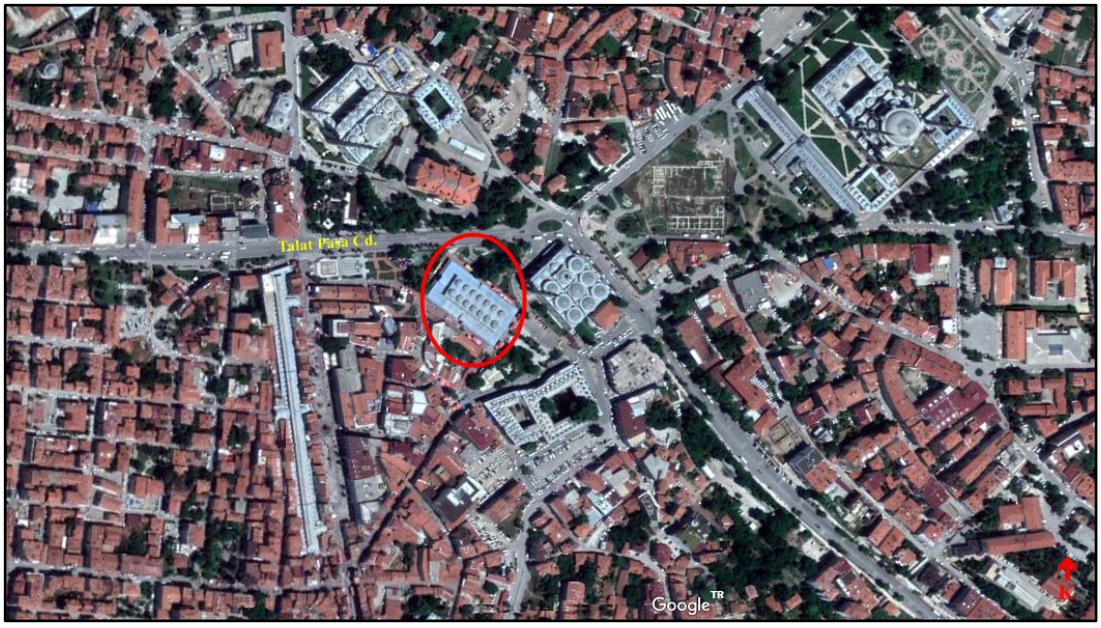
1992 yılında geçirmiş olduğu yangın sonrasında kullanılmaz hale gelen çarşı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak 1997 yılında tekrar hizmete açılmıştır. Günümüzde Ali Paşa Çarşısı'nda altın ve gümüş gibi kıymetli eşya ticareti yapan dükkânlara çok az rastlanmaktadır. Bugün çarşıda daha çok hediyelik ve süs eşyası satan dükkânlar bulunmaktadır.

2.5.2.5.2. Murat Han Bedesteni

Evliyâ Çelebi, gayet bakımlı olduğunu ifade ettiği Murad Han Bedesteni'nin şehrin ortasında bulunduğunu belirtmektedir.[1201]

Günümüzde "*Bedesten*" ismiyle anılan bu yapı Sabuni Mahallesi'nde, Lüleciler Sokak'ta, Eski Cami yakınında yer almaktadır.[1202] Sultan Çelebi Mehmed tarafından Eski Cami'ye gelir getirmek için, 1417-1418 yılları arasında yaptırılan bedestenin mimarı Mimar Alaaddin'dir.[1203]

[1200] Yalçın Batur Fotoğraf Arşivi
[1201] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1202] ETKVE, Cilt: 1, s. 382.
[1203] Ender Bilar-Oral Onur, *a.g.e.*, s. 7.

Fotoğraf 163: Murat Han Bedesteni'nin Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1204]

Seyahatnâme'de, Murat Han Bedesteni'nin kubbelerin çividi renkli kurşun ile örtülü olduğu belirtmektedir. Bedestenin içerisinde çok sayıda değerli ve seçkin malların yer aldığını ifade eden Evliyâ Çelebi, bedestende bu değerli malların korunduğu 300 adet küçük dükkânın ve dolabın bulunduğu belirtmektedir.[1205] Bu dolaplardan birinin üzerinde şu yazıların bulunduğunu bildirmektedir:

"*Hüsnün esbâbını hıfz etmeğe ey gevher-i nâb*

Oldular didelerim iki kapaklı dollâb"[1206]

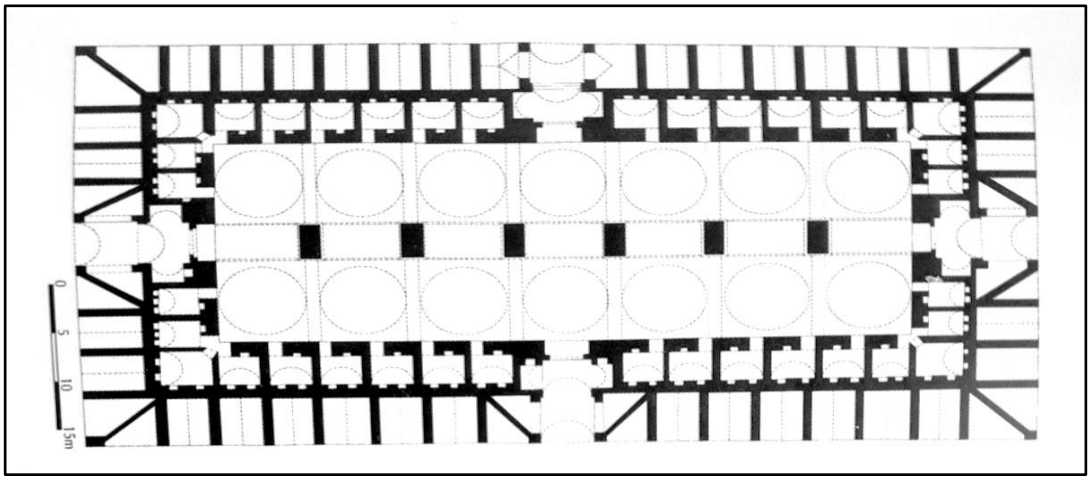
İki renkli kesme taş ve tuğla kullanılarak dekoratif duvarlar üzerine inşa edilen yapı on dört kubbelidir. 40,54 x 74,94 metre boyutlara sahip olan yapının üzeri kurşun ile kaplıdır. Dört tarafında birer kapısı olan çarşıda, duvarlar üzerindeki sivri kemerli pencereler, her kubbe altına birer tane gelecek şekilde sıralanmıştır. Yapıdaki dış dükkânlar kemer girişli alanlar olarak tasarlanmış, içteki dükkânlar ise düz çatı ile örtülmüş kare mekanlardır.[1207]

[1204] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1205] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1206] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1207] ETKVE, Cilt: 1, s. 382.

Fotoğraf 164: Bedesten'in Genel Görünümü (2018)

Bedestenin içerisinde; uzun yüzlerde 14'er, kısa yüzlerde ise 4'er dükkânın bulunduğu 36 hücre yer almaktadır. Normalde her köşede "L" şeklinde yamuk bir dükkân oluşacak iken köşeler dikkatlice ortadan ikiye ayrılmış ve üçgen şekilde iki ayrı dükkân ortaya çıkmıştır.[1208] Bedestenin dış yüzeyinde ise 54 adet dükkân bulunmaktadır. Dış yüzeyde bulunan dükkânların içeridekilerle hiçbir bağlantısı yoktur.

Şekil 31: Murat Han Bedesteni Planı[1209]

[1208] Talha Uğurluel, *a.g.e.*, s. 178.
[1209] ETKVE, Cilt: 1, s. 383.

Evliyâ Çelebi, bedestendeki dükkânlarda bulunan altın, mücevher ve diğer değerli eşyaların insanı şaşkına çevirecek, kendisine hayran bırakacak yapıda olduğunu; bedestenin içini ud ve anber kokularının sardığını ifade etmektedir. Bedestende muhafaza edilen malların Mısır hazinelerinden daha kıymetli olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, bu malları geceleri 60 adet bekçinin koruduğunu, bedestenin dört tarafındaki demir kapıları kapatan bekçilerin sabaha kadar gözcülük yaptıklarını belirtmektedir.[1210]

Evliyâ Çelebi'nin kıymetli malların muhafaza edildiğini belirttiği bedestenin içerisi günümüzde tuhafiye dükkânlarının ağırlıkta olduğu bir çarşı olarak hizmet vermekte, dış kısmında ise lokantalar bulunmaktadır.

Fotoğraf 165: Murat Han Bedesteni İçerisindeki Dükkânlar (2018)

[1210] EÇS, 3. Kitap, s. 258.

2.5.2.5.3. Eski Bedesten

Evliyâ Çelebi, Gazi Hüdavendigar tarafından yaptırıldığını belirttiği Eski Bedesten'in taşrasının bit pazarı olduğunu ve 20 adet kubbeye sahip olduğunu ifade etmektedir.[1211]

Eski Bedesten, Sultan II. Murad tarafından İstanbul yolunun ağzına, kale duvarına ve Tüfekçiler Çarşısı'na yakın bir yere, Bitpazarı'nın karşı tarafına yaptırılmıştır.[1212] Dârü'l Hâdis Cami'ine vakfedilen bu bedesten günümüzde mevcut değildir.[1213]

Seyahatnâme'de içerisinde kıymetli malların bulunmadığı belirtilen Eski Bedesten'in kubbelerinden birkaçının yıkık olduğu, bu sebeple içerde hallaçların bulunduğu anlatılmaktadır.[1214]

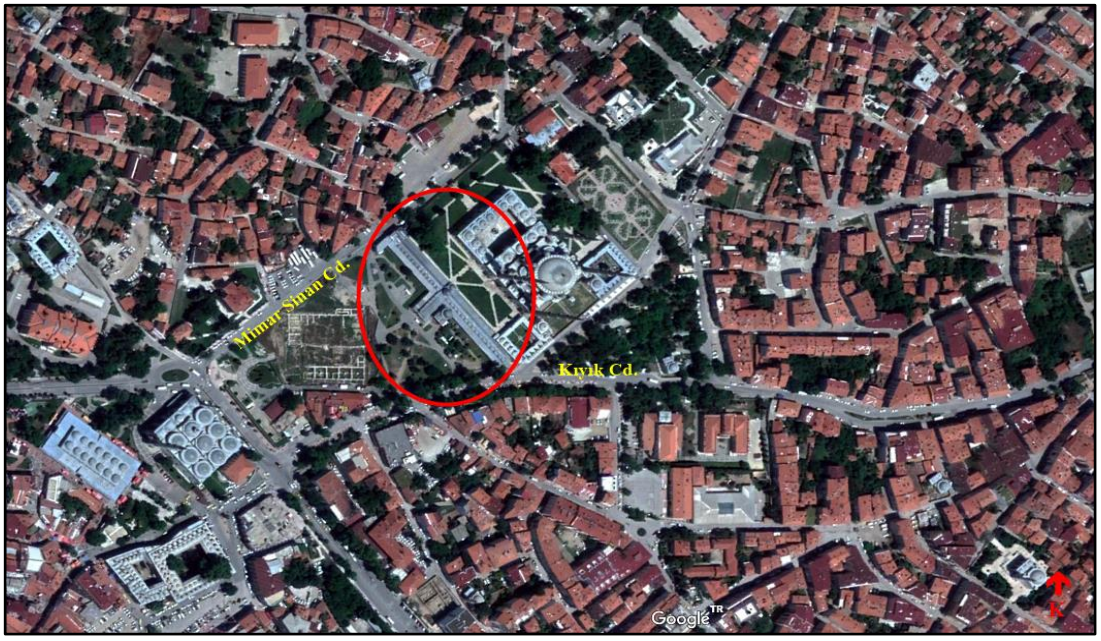
Edirne'deki diğer bedestenden daha sonra yapılmasına rağmen içinde ev eşyası, kullanılmış giysiler gibi eşyalar alınıp satıldığı için Eski Bedesten ismini alan yapıda, Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş oluğu gibi kıymetli mallar bulunmamaktaydı.[1215]

2.5.2.5.4. Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı

Evliyâ Çelebi, "*kırk bir sene seyâhatinde bu hakîr bir diyârda nazîrin görmedim*" sözleriyle ifade ettiği Kavaflar Pazarı'nın Sultan Selim Han Cami yakınında yer aldığını belirtmektedir.[1216]

Büyük Arasta adıyla da bilinen Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı, Ali Paşa Mahallesi'nde, Mimar Sinan Caddesi üzerinde bulunmaktadır.[1217]

[1211] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1212] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 87.
[1213] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 248.
[1214] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1215] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 16.
[1216] EÇS, 3. Kitap, s. 258.
[1217] ETKVE, Cilt: 1, s. 31.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 84.

Fotoğraf 166: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1218]

Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı, Mimar Sinan tarafından Selimiye Cami'ne gelir getirmesi ve caminin temeline destek olması sebebiyle tek sıra halinde yapılmıştır. Daha sonra Sultan III. Murat tarafından görevlendirilen Mimar Davud, tek sıralı Arasta'nın karşısına başka dükkânlar yapıp, üzerini kapamıştır.[1219]

Fotoğraf 167: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın Genel Görünümü (2009)[1220]

Seyahatnâme'de Kavaflar Çarşısı'nın kâgir yapılı, iki ucu demir kapılı, kubbeleri çivit renkli kurşun ile örtülü bir yapı olduğu, içerisinde 300 adet kepenkli,

[1218] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018).
[1219] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 248.; Hacer Neyir Tekeli, *a.g.e.*, s. 45.
[1220] Mehmet Cercis Erişmiş, *a.g.e.*, s. 53.

süslü dükkânların bulunduğu belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi, ferah ve temiz bir yapı olduğunu belirttiği bu çarşının yaz aylarında buz parçası gibi serin olduğunu ve şehrin ileri gelenlerinin bu yerde toplanıp, görüştüklerini ifade etmektedir.[1221]

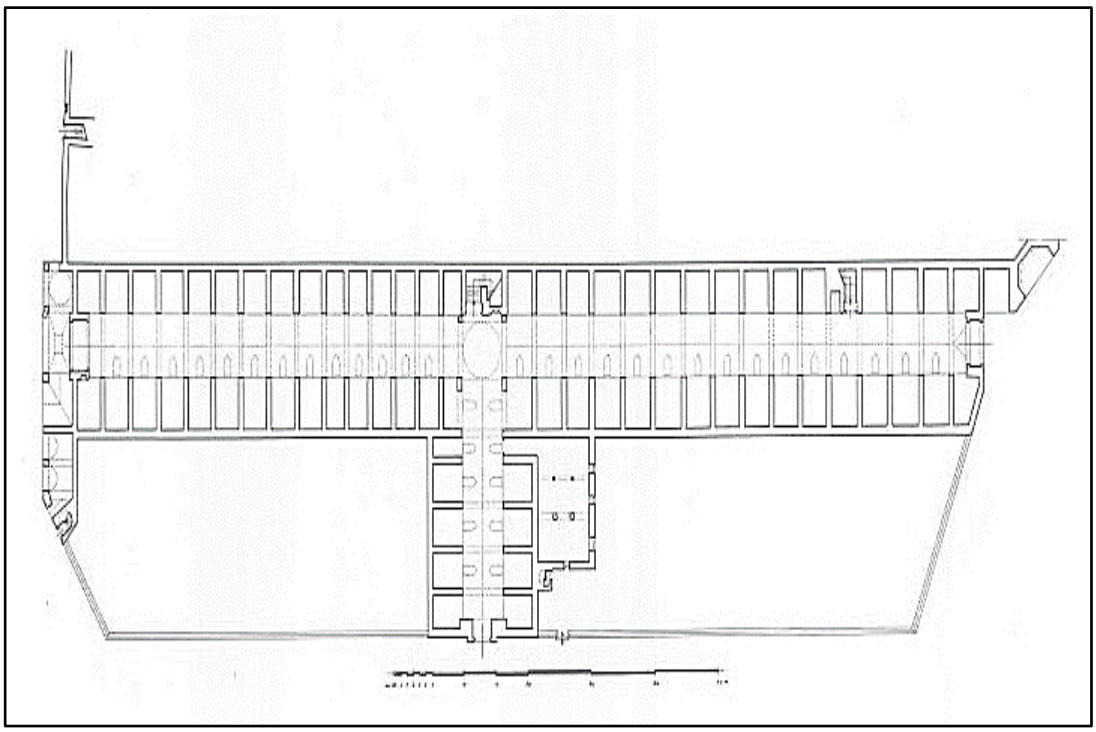

Fotoğraf 168: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı'nın İç Kısmı (2018)

Kavaflar Çarşısı, yatay kolu uzun olan T plana sahiptir. Kesme taş ve tuğlayla almaşık düzende inşa edilmiştir. Boyu 255 metre olan çarşı, 73 adet kemere ve 124

[1221] EÇS, 3. Kitap, s. 258-259.

adet dükkâna sahiptir. Tonoz örtü sistemi, kolların birleştiği yer de dua kubbesine yer verir. Külliye bahçesine geçit veren iki merdiven haricinde üç de kapısı vardır.[1222]

Şekil 32: Kavaflar (Haffâflar) Çarşısı Planı[1223]

Evliyâ Çelebi, Kavaflar Çarşısı'nda pabuççuların yer aldığını; bu esnafın genç ve çevik kişilere lorta, kurt ağzı, tilleli, kaba rüzgâr, ulu lorta ve merdane pabuç; ağalara saray pabucu, düz taban ve çingan pabuç; çocuklara orta ayak, kütane, sayış, kubâdî ve orta lorta; akçesi az olanlara furta; kadınlara paşmak, içmedik, iç edik, dış edik, fillâr ve terlik edik sattığını belirtmektedir.[1224]

Evliyâ Çelebi'nin şehri ziyaret ettiği dönemde ayakkabıcıların ağırlıkta olduğu çarşıda bugün turistik eşya satan dükkânlar çoğunluktadır. Bu dükkânlarıyla çarşı, Selimiye Camisi'ni ziyarete gelen yerli ve yabancı turistlerin de tercih ettikleri bir alışveriş noktasıdır.

[1222] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, s. 239.; ETKVE, Cilt: 1, s. 31.
[1223] "Edirne Selimiye Medreseleri/ Edirne Selimiye Arastası", http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler/Edirne%20Selimiye%20Medreseleri/slides/Levha111_Edirne_Selimiye_Arastasi.html, (29.09.2018).
[1224] EÇS, 3. Kitap, s. 258.

2.5.2.5.5. Küçük Arasta

Evliyâ Çelebi, Küçük Arasta'nın Kavaflar (haffâflar) Pazarı'nın yakınında bulunduğunu belirtmektedir. Kâgir yapıda olan bu arastanın haffâfhane olarak hizmet vermediğini, süslü ve tatlı bir çarşı olduğunu ifade etmektedir.[1225]

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde bu yapının Sultan Selim Caddesi'nde bulunduğunu ve içerisinde Akpınarlıoğlu Hanı'nın, yakınında da Rüşdiye Mektebi ile Akpınarlıoğlu Mescidi'nin yer aldığını belirtmektedir.[1226]

Evliyâ Çelebi'nin ve Ahmed Bâdî Efendi'nin hakkında bilgi verdiği bu yapı günümüze ulaşmamıştır.

2.5.2.5.6. Diğer Çarşılar ve Pazarlar

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki çarşıların ve pazarların isimlerini sayarken bazıları hakkında kısaca bilgi vermiştir. *Seyahatnâme*'de hakkında kısaca bilgi verilen çarşı ve pazarlar şunlardır: Saraçhane, Gazzazlar (İpekçiler) Pazarı, Bezciler Çarşısı, Attarlar Pazarı, Uzun Çarşı, Tabahane Çarşısı, Katırhanı Pazarı.

Seyahatnâme'de; Saraçhane'nin Ali Paşa Çarşısı'nın arkasında, anayol üzerinde, büyük bir iş yeri olduğu; Gazzazlar (İpekçiler) Pazarı'nın içerisinde ay ve güneş parçası gibi güzel terzi mahbupların bulunduğu; Bezciler Çarşısı'nda zengin tüccarların ve süslü dükkânların yer aldığı; Attarlar Pazarı'nda birçok ağaç ve ilaç maddesinin bulunduğu ve bunların kokularının etrafı sardığı; Uzun Çarşı'nın sağında ve solunda birçok sanat ehlinin bulunduğu ve iki bin adım uzunluğunda bir yer olduğu; Tabahane Çarşısı'nın Meriç Nehri kenarında kurulmuş, içerisinde beş bin Ahi Evran köçeği, cesur gençlerin çalıştığı büyük bir iş yeri olduğu; Katırhanı Pazarı'nın ise Osmanoğulları'nın bütün katırlarının bulunduğu bir yer olduğu ifade edilmektedir.[1227]

[1225] EÇS, 3. Kitap, s. 259.
[1226] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 164, 234, 257, 264.
[1227] EÇS, 3. Kitap, s. 258-259.

2.5.2.6. Çeşmeler

Sözlüklerde, göz gibi olan delik ve bu delikten akan su, anlamı ile açıklanan "*çeşme*" kelimesinin, Farsçada "*göz*" anlamındaki "*çeşm*"den geldiği kabul edilmektedir.[1228] İçmede ve temizlik ihtiyacının karşılanmasında akan suyun tercih edilmesi, çeşme mimarisinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Çeşmeler Anadolu Türk mimarisi içerisinde boyut olarak en küçük yapılardan biri olsa da döneminde insan hayatındaki yeri nedeniyle oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu küçük mimari unsur genellikle cami, han, medrese, konut gibi yapıların bir duvarıyla aynı zamanda inşa edilmekte ya da bu yapıların duvarlarına sonradan eklenerek bağımlı birer çeşme olarak tasarlanmaktadır. Bazen de bunlara sokak köşelerinde, meydanlarda ve avlu içlerinde yapılardan bağımsız olarak yer verilmektedir.[1229]

Çeşmelerin küçük ölçekli yapılar olması, belirli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla yapılmaları bunların ortak noktalarıdır. Bu sebeple çeşme mimarisinde genellikle pratik ve sade uygulamalar çoğunluktadır. Bunun yanında, Osmanlının 18. yüzyıldan itibaren yeni sanat akımlarına kapılarını açması, batı etkisini çeşmelere de yansıtmıştır. Osmanlının başkentindeki abidevi çeşmeler buna en güzel örnektir. Anadolu'da ise Başkent'teki kadar abidevi olmasa da çeşmeler inşa edilmiştir.[1230]

Suyolları ve su yapıları bakımından zengin bir alt yapıya sahip olan Edirne'de çok sayıda çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerin büyük bir çoğunluğu cami, han gibi anıtsal yapıların duvarlarında ve meydanlarda kamusal kullanıma sunulmuştur. Vazgeçilmez bir mimari unsur olan çeşmeler özel kullanımlarıyla sivil mimaride de yerini almıştır.

[1228] Semavi Eyice, "Çeşme", *DİA,* Cilt: 8, İstanbul 1993, s. 277.
[1229] Aygül Uçar, "İzmir Konutlarında Çeşme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 38, Ağustos, 2016, s. 252.
[1230] Mustafa Ekmekçi, "Burdur Şehir Merkezindeki Depolu Çeşmeler", *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 04-06 Mart 2015,* Cilt: 2, Burdur 2015, s. 1075.

Evliyâ Çelebi, etrafı nehirlerle çevrili olan Edirne şehrinin su yapılarına ihtiyacı olmadığını ifade etmektedir. Buna rağmen hayır sahiplerinin şehre gelen misafirler ve şehir sakinleri için çarşı ve mahallelere birçok çeşme yaptırdığını belirten Evliyâ Çelebi, şehirdeki toplam çeşme sayısını boş bırakmıştır.[1231]

Seyahatnâme'de şehrin on bir yerinde Gazi Hüdavendigar çeşmeleri, dokuz yerinde Sultan Selim, Timurtaş Paşa ve Koca Murad Bey çeşmeleri, altı yerinde Musa Çelebi, İsa Çelebi, Yıldırım Han, Eski Cami ve Bayezid Han çeşmelerinin olduğu, ayrıca Beylerbeyi, Sokullu Mehmed Paşa, Tahtakale, Kasım Paşa ve Eşe Kadın çeşmelerinin bulunduğu belirtilmektedir.[1232]

Abdurrahman Hibrî Efendi, "*Enîsü-l Müsâmirîn*" adlı bu eserinin yedinci faslında Edirne'deki çeşmeleri ele almıştır. Abdurrahman Hibrî Efendi, Edirne şehir merkezinde 160 civarında çeşme olduğunu belirtmiş ve her bir çeşmenin tek tek ele alınmasını gereksiz gördüğü için ayrı ayrı bahsetmemiş, bunun yerine şehrin su yolları hakkında kısa bilgiler vermiştir.[1233]

Ahmed Bâdî Efendi, "*Riyâz-ı Belde-i Edirne*" isimli eserinde Edirne il merkezinde bulunan 124 adet çeşmeye değinmiştir. Ele alınan bu çeşmelerden her birinin şehir merkezinde bulunduğu yeri kısaca belirtmiş, 37 adet çeşmenin de kitabelerinin okunuşlarını yayınlanmıştır. Ahmed Bâdî Efendi, ele aldığı 124 adet çeşmeden başka Edirne il merkezinde 67 adet çeşmenin daha bulunduğunu belirtmiş fakat bu çeşmeleri yaptıranları bilmediği için eserinde yer vermemiştir.[1234]

Ratip Kazancıgil tarafından yayınlanan Rıfat Osman Tosyavizade'nin "*Edirne Rehnüması*" adlı eserinde Edirne şehir merkezinde 230'dan fazla akar çeşmenin varlığından bahsedilmiştir. Fakat bu çeşmelerin isimleri ve mimari yapıları hakkında bilgi verilmemiştir.[1235]

[1231] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[1232] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[1233] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 52.
[1234] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 283-307.
[1235] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 85-88.

Murat Karademir, "*Edirne Çeşmeleri*" isimli yüksek lisans tez çalışmasında; şehir merkezinde bulunduğunu tespit ettiği 122 adet çeşmeden 60 adedinin günümüze ulaşmamış olduğunu belirmektedir.[1236]

2.5.2.7. Su Kuyuları

Yer altı sularından faydalanmak için toprağın derinlemesine kazılmasıyla oluşturulan kuyular, suyun insanlar ve diğer canlılar için taşıdığı hayati önemin bir parçası olarak insanlık tarihi boyunca ayrı bir öneme sahip olagelmiştir.[1237]

Edirne'nin Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte artmaya başlayan nüfusu, beraberinde su ihtiyacını da getirmiş ve bunun sonucunda kente su sağlayan Türk öncesi su yapılarına ek olarak civar köylerden su getirmek amacıyla; su kemerleri, su yolları, dolaplar, maksemler, su terazileri ve su kuyuları inşa edilmiştir. Artık günümüzde kullanılmayan bu su yapılarının önemli bir kısmı ortadan kalkmış veya tahrip olmuş olmakla birlikte, bazı su yolları kalıntılar halinde varlıklarını sürdürmektedirler.[1238]

Edirne'deki su yapıları hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, şehirdeki toplam su kuyusu sayısını boş bırakmıştır. *Seyahatnâme*'de şehirdeki su kuyularının, acı ve tatlı olmak üzere ikiye ayrıldığını ve bu su kuyularından üç bininin dolaplı olduğunu belirtilmektedir.[1239]

2.5.2.8. Sebiller

Sözlükte "*yol*" anlamına gelen "*sebil*" kelimesinin terim anlamının "*fî sebili'llâh*" (Allah yolunda, Allah rızası için) tabirinden geldiği belirtilmekte, daha önceleri fazla yaygın olmamakla birlikte "*sebbâle*" adının kullanıldığı da

---

[1236] Murat Karademir, *Edirne Çeşmeleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya 2007.
[1237] Mustafa Bektaşoğlu, *a.g.e.,* s. 76.
[1238] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 165.
[1239] EÇS, 3. Kitap, s. 260.

bilinmektedir. Osmanlılar başlangıçta dağıtılan suya sebil ve dağıtıldığı yere sebil-hâne demişlerse de zamanla "*hâne*" terkedilerek bugünkü şeklini almıştır.[1240]

Sebiller bulundukları yerlere ve biçimlerine göre müstakil yapı, köşe, cephe ve pencere sebilleri diye gruplandırılabilir. Bunlardan, halk arasında sebil denilince ilk akla gelenler müstakil yapı türünde olanlardır ve genellikle dörtgen, çokgen veya yuvarlak planlı tasarlanmış, etek denilen mermer alçak duvar üzerinde sütunlar, sütunlar arasında bronz yahut mermer şebekeler, kornişler, kitabeler ve saçaklardan meydana gelmiştir.[1241]

Osmanlı sebilleri, cami içlerine konan ve su küpleri ya da teknelerinden oluşan basit sebillerden; açık ya da yazlık sebil de denen, genellikle hazire duvarlarına açılmış pencerelerden ibaret sebillere, ya da birkaç kapalı birimden oluşan büyük ve anıtsal sebillere kadar pek çok tipe sahiptir.[1242]

Abdurrahman Hibrî Efendi, Edirne merkezinde 17 adet,[1243] Ahmed Bâdî Efendi 13 adet,[1244] Osman Nuri Peremeci ise 11 adet sebil bulunduğunu[1245] belirtmektedir.

Seyahatnâme'de "*Der-beyân-ı sebilhâne-i cân-sitân*" başlığı altında Edirne'deki sebilhaneler hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, şehirdeki toplam sebilhane sayısını boş bırakmıştır. Bu sebiller içerisinde Ali Paşa Sebili'nin sadece ismini belirten Evliyâ Çelebi; Selim Han Sebili ve Kızlarağası Mustafa Ağa Sebili hakkında açıklamalar yapmaktadır.[1246]

[1240] Nur Urfalıoğlu, "Sebil", *DİA,* Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 249.
[1241] Mustafa Bektaşoğlu, *a.g.e.,* s. 68.
[1242] Soner Şahin-İlknur Kolay, "Değişimin İşareti Olarak III. Ahmed Ve I. Mahmud Devri Osmanlı Sebilleri", *İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım,* Cilt: 9, Sayı: 1, Mart, 2010, s.67.
[1243] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 52.
[1244] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 271-275.
[1245] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 106.
[1246] EÇS, 3. Kitap, s. 255.

2.5.2.8.1. Selim Han Sebili

Edirne'deki sebilhaneler içerisinde en donanımlı ve güzel olanın Selim Han Sebili olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi'nin bu sebil ile ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler bununla sınırlıdır.

Ahmed Bâdî Efendi, Arasta başında bir sebil bulunduğundan bahsetmektedir. İsmini belirtmediği bu sebilin Sultan III. Murad tarafından yaptırılmış olduğunu ve Sultan Selim Caddesi'nde, seksen ikinci numarada bulunduğunu bildirmektedir.[1247] Osman Nuri Peremeci, bu sebilin belediye tarafından kaldırıldığını belirtmektedir.[1248]

2.5.2.8.2. Kızlarağası Mustafa Ağa Sebili

Evliyâ Çelebi; Kızlarağası Mustafa Ağa Sebili'nin ise Üç Şerefeli Cami'nin kapısının yakınında yer aldığı belirtmektedir. Kalabalık bir yerde olduğu için bu sebile gelenlerin çok olduğunu belirten Evliyâ Çelebi, sebilin penceresi üzerinde iri ve tezhipli bir yazı ile şu tarihin yazılmış olduğunu belirtmektedir:[1249]

"*Dedi târîhini ashâb-ı safâ*

Mâ-i Kevser oldu dünyâya sebil.

sene 1000."[1250]

Ahmed Bâdî Efendi de Üç Şerefeli Cami avlusunun kapısında bir sebil bulunduğundan bahsetmektedir. İsmini belirtmediği bu sebilin Paşakapısı Caddesi'nde 2 numarada bulunduğunu ifade etmektedir. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de bu sebilin H.1285 (M.1868-69) tarihinde belediye tarafından yıkıldığı yazmaktadır.[1251]

[1247] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 275.
[1248] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 106.
[1249] EÇS, 3. Kitap, s. 255.
[1250] Gös. yer.
[1251] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 275.

2.5.2.9. Sıbyan Mektepleri

Vakfiyelerde "*mu'allimhâne*", "*dârü't-ta'lîm*" ve "*mekteb*" gibi tabirlerle, eğitim tarihi literatüründe ise sıbyan mektepleri olarak ifade edilen mektephâneler, geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretmeleri ve medreselere talebe yetiştirmeleri açısından Osmanlı eğitim sisteminin temel taşını oluşturmaktadır. Bir külliyenin dahilinde veya müstakil bir bina olarak kurulan sıbyan mekteplerinde 5-6 yaşlarındaki çocuklara; elifbâ ve a'mâl-i erba'a denilen dört aritmetik işlemin yanında temel dini bilgilerin öğretilmesini sağlanmıştır.[1252]

Devletleşme ve müesseseleşme sürecinin en yoğun yaşandığı kuruluş dönemini müteakip yükseliş devrinde medreselerle birlikte mekteplerin de Osmanlı coğrafyasının en ücra kent ve kasabalarına son derece hızlı bir şekilde inşa edilmiş oldukları görülmektedir.[1253] Osmanlı Devleti'ne yaklaşık bir asır başkentlik yapmış olan Edirne şehrinde de birçok sıbyan mektebi bulunmaktadır. Osman Nuri Peremeci, Ahmed Bâdî Efendi'den naklen Edirne'de 54 adet sıbyan mektebi bulunduğunu belirtmektedir.[1254]

Seyahatnâme'de "*Evsâf-ı dârü't-ta'lîm-i mekteb-i tıflân-ı ebcet-hân*" başlığı altında Edirne'de bulunan sıbyan mektepleri hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, toplam sıbyan mektebi sayısını boş bırakmıştır. 14 selatin camisinin bünyesinde birer sıbyan mektebi bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi; Murad Han Mektebi, Çelebi Mehmed Han Mektebi ve Selim Han Mektebi'nin Edirne'deki tüm mekteplerden daha bakımlı olduğunu ifade etmektedir.[1255]

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu sıbyan mektepleri içerisinden günümüze sadece Selim Han Mektebi ulaşmıştır. Bu yapı Ali Paşa Mahallesi'nde, Mimar Sinan Caddesi üzerinde, T planlı arastanın sağ iç köşesinde yer almaktadır.[1256]

[1252] Aziz N. Shakir, *a.g.m.*, s. 59-63.
[1253] Mefail Hızlı, "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 12, 2008, s. 85.
[1254] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 113.
[1255] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[1256] ETKVE, Cilt: 1, s. 31.

Fotoğraf 169: Selim Han Mektebi (2015)

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu sıbyan mektepleri içerisinde günümüze ulaşamayan fakat kaynaklardan Muradiye Cami avlusunun giriş kapısının sol tarafında bulunduğunu öğrendiğimiz Murat Han Mektebi'nden geriye 1920 yılına ait bir fotoğraf kalmıştır.[1257]

Fotoğraf 170: Muradiye Mektebi[1258]

[1257] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 41.
[1258] Ratip Kazancıgil, Edirne İmaretleri…, s. 41.

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklara vakıf idaresi tarafından her yıl bayramlarda birer kat elbise, çanta ve para verildiğini ifade etmektedir.[1259]

2.5.2.10. II. Bayezid Han Şifa Yurdu

Türk-İslam medeniyetinde; Müslüman olsun, olmasın bütün insanlığa tahsis edilmiş hastahanelere "*dârüşşifâ*" adı verilmiştir.[1260] "*şifa yurdu*" olarak tanımlanan bu sağlık yapıları "*şifahane*", "*maristan*", "*bîmâristan*", "*dârüssıhhâ*", "*dârülâfiye*", "*me'menülistirahe*", "*dârüttıb*" isimleriyle de anılmaktadır.[1261]

Din ve ırk gözetilmeksizin her kesimden insana hizmet veren Osmanlı dârüşşifâlarının ilki Bursa'da Sultan Yıldırım Bayezid tarafından şehrin doğusunda yaptırılmıştır. Bundan sonra ise fethedilen her şehirde bu tesislerin kurulmasına çalışılmıştır. Edirne'nin başkent olmasından sonra Sultan II. Murad burada cüzzamlılar için bir Cüzzamhane yaptırdığı gibi, ayrıca Muradiye Mahallesi'nde de Hastalar Koğuşu denilen saraya ait bir hastane tesis etmiştir. Daha sonra Sultan II. Bayezid tarafından Tunca Nehri kenarına içerisinde darüşifa ve tıp medresesi bulunan bir külliye inşa ettirilmiştir.[1262]

Osmanlı dârüşşifâlarındaki işleyişi bize aktarması yönünden Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme'*si ayrı bir önem kazanmaktadır. *Seyahatnâme*'den, dârüşşifâlardan bazılarında özel bitki tarhlarının bulunduğu, ilaç yapımı için buralarda özel bitki ve çiçeklerin yetiştirildiğini öğrenmek mümkün olduğu gibi, eserde bu sağlık kuruluşlarında uygulanan tedavi metoduyla ilgili bilgi ile ruh hastalarının tedavisi, hekimlerin, cerrahların, diğer personelin ve öğrencilerin, hastaların bakım ve beslenmesini ve bir Osmanlı dârüşşifâsının tefrişiyle ilgili bilgileri bulmak da mümkün olmaktadır.[1263]

[1259] EÇS, 3. Kitap, s. 251.
[1260] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…,* s. 165.
[1261] Gönül Cantay, "Türk Mimarisinde Darüşşifalar", *Türkler,* Cilt: 12, Ankara 2002, s. 218.
[1262] Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda…,* s. 165-167.
[1263] Gönül Cantay, *Türk Mimarisinde…,* s. 220.

17. yüzyılda Edirne şehrini ziyaret eden Evliyâ Çelebi, buradaki Sultan II. Bayezid Külliyesi bünyesindeki dârüşşifâ hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. *Seyahatnâme*'de "*Der-vasf-ı tetimme-i hayrât-ı Bâyezîd Hân ya'nî kân-ı şîfâ timaristân*" başlığı altında dârüşşifâ ve tıp medresesi hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, "*diller ile ta'bîr ü kalemler ile tahrîr olmaz*" dediği dârüşşifânın; Bayezid Han Cami'nin büyük dış avlusunun sağında, "*İrem Bağı*" gibi bir bahçenin içinde bulunduğunu belirtmektedir.

Seyahatnâme'de belirtildiği gibi caminin dış avlusunun sağında bulunan dârüşşifâ, tıp medresesiyle beraber Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin sağ kanadını oluşturmaktadır. Sultan II. Bayezid Külliyesi günümüzde Tunca Nehri'nin kuzeyinde, Yeni İmaret Mahallesi'nde yer almaktadır ve 51L-IVd numaralı pafta, 783 numaralı ada, 1-2-3 numaralı parsellerde kayıtlı bulunmaktadır.[1264]

Fotoğraf 171: II. Bayezid Han Şifa Yurdu'nun Şehir İçerisindeki Konumu (2018)[1265]

Dârüşşifâ'da ve Tabipler Medresesi'ndeki alimlerin, "*İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi*" Hadis-i Şerifi uyarınca insanların dertlerine çare bulmak için ilaç yapıp, tedavi uyguladığını ifade eden Evliyâ Çelebi, buradaki hekimleri şu şekilde tasvir etmektedir:

[1264] ETKVE, Cilt: 1, s. 34.
[1265] Google Earth Uydu Fotoğrafı (2018)

"*Başka medrese-i etıbbâsı ve hücrelerinde talebeleri var kim her biri gûyâ Eflatun-ı İlâhî ve Bukrat ve Sokrat ve Filkos ve Feylesof ve Rıstatalis ve Calinus ve Fisagores-i Tevhîdî misilli akl-ı Aristo hukemâ-yı hâzıkı ve fassâd-ı kâmili vardır.*"[1266]

Dönemin önemli dârüşşifâlarından biri olan bu yapıda; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, İbni Kemal, Ahi Çelebi, Ahmet bin Hüseyin (Kahvecizade), Atai, Cerrah Safari, Destari, Fani (Attar), Haydar Efendi, Hekim Çelebi, Hekim Hasan Bin Kasım, Lari Abdülhamid Çelebi, Mehmet bin Ahmet bin İbrahim, Nasuhi, Sani'i, Sinan Efendi, Süleyman Efendi, Şifai gibi ünlü ilim adamları hizmet etmiştir.[1267]

Evliyâ Çelebi, dârüşşifânın mimari yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir:

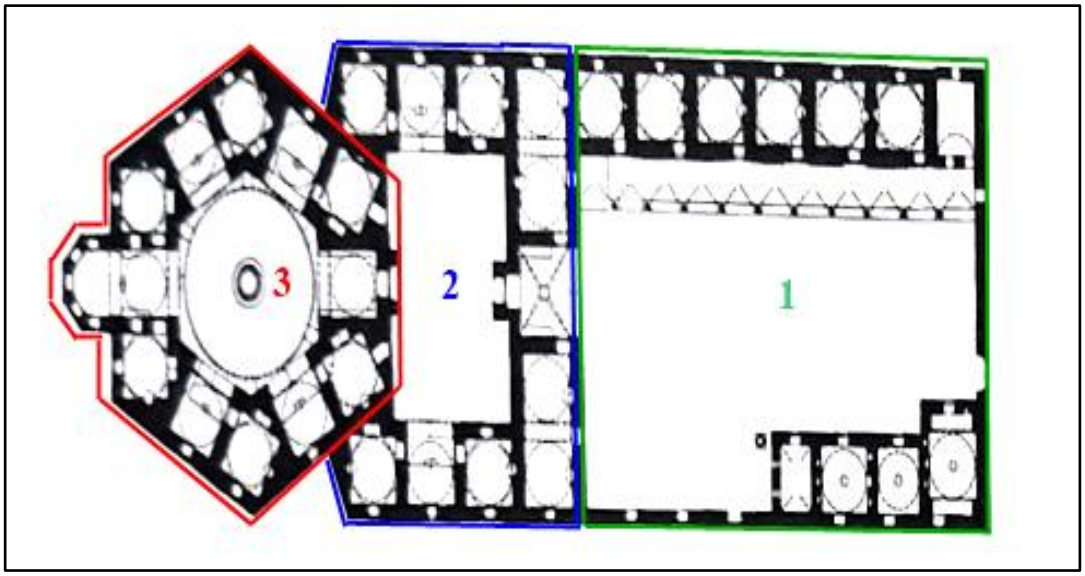
"*Mezkûr bâğ-ı Merâm'ın tâ vasatında eflâke ser çekmiş bir kârgîr kubbe-i bâlâdır kim gûyâ hammâm-ı rûşenâ câmekânı gibi zirve-i a'lâsı küşâde olup bu mekşûf olan mahalde altı aded rakîk mermer sütûnlar üzre tâc-ı Keyâniyyân-misâl bir kubbecik vardır, ammâ gâyet mevzûndur. Üstâd-ı şîrînkâr-ı bennâ bu menfez olan kubbe-i sağîrenin tâ zirve-i a'lâsına zeheb-i hâlis ile mutallâ bir gûne demir mil üzre bir bayrak etmiş. Ne cânibden rüzgâr eserse ol bayrak alem ol cânibe meyl eder, temâşâgâhdır.*

Ammâ aşağı kubbe-i kebîr sekiz köşedir. Bu kubbe-i nühtâkın içerisinde dahi sekiz kenar vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu hücrelerin her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi hücrenin taşrasında olan hıyâbân-ı gülistân [u] sünbülistânlı olan bâğ-ı bahâristâna nâzırdır. Bir penceresi kubbe-i azîmin ortasındaki aşren fe-aşr havz-ı azîm fevvâre ve şadırvana nâzırdır.

Ve bu sekiz aded kış hücrelerinin önünde yine kubbe-i kebîr içinde sekiz aded yazlık hücreler vardır. Cânîb-i selâsları müşebbek mermer-i hâmlar ile mebnîdir. Bu kubbe-i azîm altında olan havz-ı kebîrin cânib-i erba'ası beyâz mücellâ mermer-i hâm-ı ruhâm döşenmişdir kim gûyâ bir nakş-ı bukalemûn-vârdır. Havz-ı azîmine cânib-i

[1266] EÇS, 3. Kitap, s. 263.
[1267] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 100.; Enver Şengül, *a.g.e.,* s. 120-122.

erba'asındaki selsebillerden mâ-i berrâk çağlayup seylâb-vâr havza dâhil oldukda fıskiyyelerden mâ-i zülâl kubbe-i nüh-tâkın tâklarında nihâyet bulur."[1268]

Şekil 33: Dârüşşifânın Bölümlerini Gösteren Plan[1269]

Tıp Medresesi ile arasında bir geçit kapısı bulunan Dârüşşifâ, birinden diğerine ara kapılarla geçilen üç bölümden oluşmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki bir avlunun sınırlarını çizdiği birinci bölüme; kuzey ve doğu yönlerinden açılan iki kapıdan girilmektedir. Doğu yönünden bu avluya bağlanan ancak sonradan kapatılan bir kapıdan da söz edilmektedir. Ayrıca medreseden birinci avluya geçiş yapan başka bir kapı daha vardır. Restorasyon döneminde bu geçiş kapatılmış ve buraya tuvalet ile kazan dairesi olarak kullanılan bölümler yapılmıştır. Kuzey giriş kapısının karşısına düşen uzun kenarda, 10 adet mermer sütun üzerine dayanmış kubbeli revak sahanlığına açılan kubbeli 6 adet oda bulunmaktadır. Dikdörtgen avlunun doğu duvarı boyunca ve doğu giriş kapısının sağında tavanları fenerli kubbelerle örtülü üç oda ile bunlara bitişik ve sonradan yapıldığı söylenen üstü tonozla örtülü diğer bir oda ve bu oda ile giriş kapısı arasında taş bilezikli bir su kuyusu bulunmaktadır. Bunların dışında revaklı 6 odanın en sağındaki odaya bitişik olup üstü açık, önü revaklı, içinde helaların ve medreseye açılmış bir kapının bulunduğu bir bölüm de avlu kısmında yer almaktadır.

[1268] EÇS, 3. Kitap, s. 263.
[1269] ETKVE, Cilt: 1, s. 39.

Fotoğraf 172: Dârüşşifâ'nın Birinci Bölümü (2013)[1270]

Birinci bölümün bitimi ile ikinci bölümün kapısı arasında üzeri kubbe ile örtülü bir sahanlık vardır. İkinci bölümün antresi şeklindeki bu sahanlığın sağ ve solunda iki büyük salon bulunmaktadır. İçerisinde ikişer ocak ve ikişer pencere bulunan bu salonların pencerelerinden biri dış bahçeye, diğeri ise birinci avluya bakmaktadır.

Ara veya orta avlu niteliğindeki ikinci bölüm ise enine dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Birinci bölümün bitimindeki sahanlıktaki mermer kemerli kapıdan girilen ikinci bölümün sağında ve solunda sekili birer sofaya açılan kapılarıyla, üstleri kubbelerle örtülü 4 adet oda yer almaktadır. Sağlı sollu ilk odaların ikişer penceresinden biri avluya, diğeri ise dış bahçeye bakmaktadır. Karşılarındaki odaların ise dış bahçeye bakan tek pencereleri bulunmaktadır.

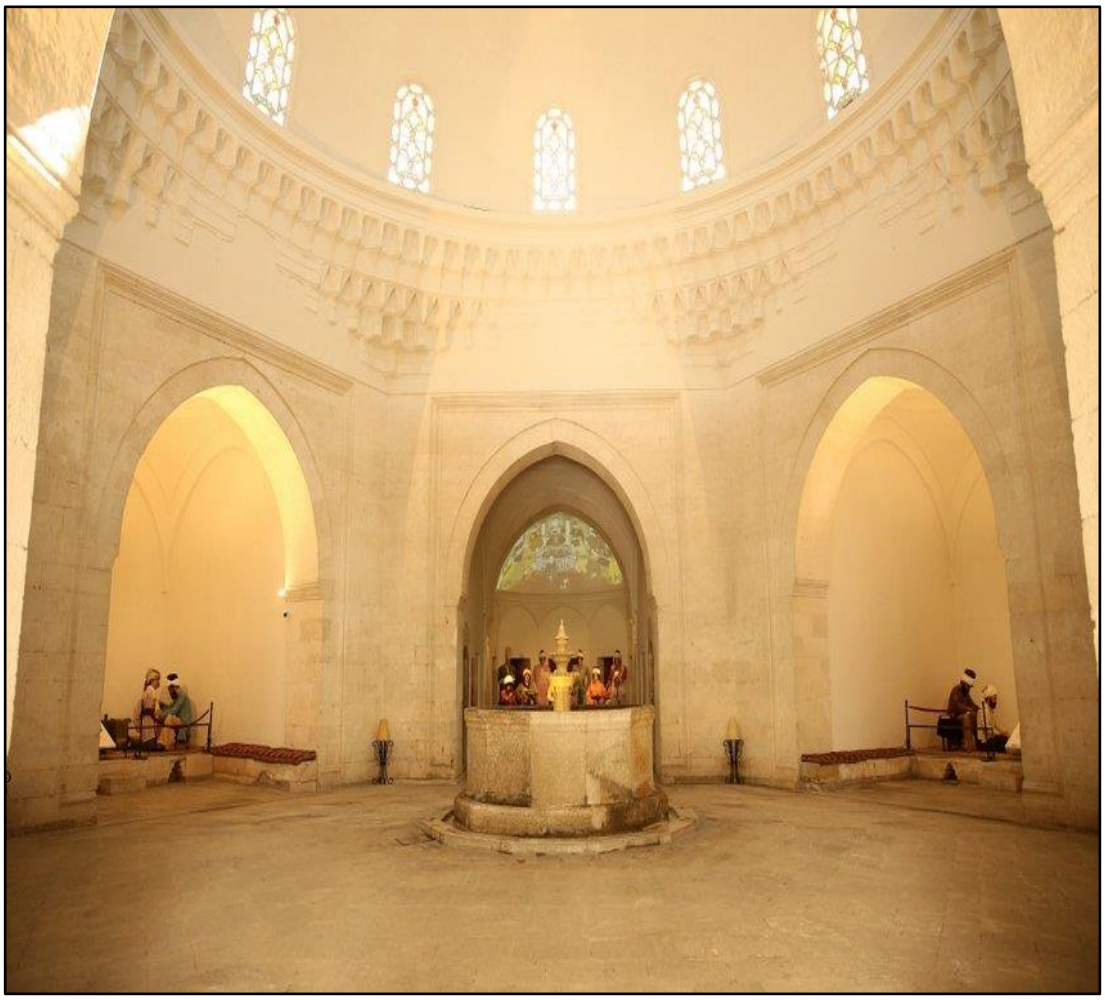
[1270] *"T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Darüşşifa'nın Birinci Bölümü"*, https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi (27.09.2018).

Fotoğraf 173: Dârüşşifâ'nın İkinci Bölümü (2013)

İkinci bölümden üçüncü bölüme üstü kubbeli ve kanat açıklığı kemerli olan bir kapıyla geçilmektedir. Yapının ana kısmını oluşturan üçüncü bölüm; ortada büyük, fenerli bir kubbe ile, bunu çevreleyen 12 küçük kubbenin örtüğü 6 köşeli bir bloktur. Büyük kubbenin örttüğü merkez, ortasında 12 köşeli fıskiyeli bir havuz bulunan mermer döşeli bir salondur. Salonun çevresinde 4,35 x 4,35 metre ölçüsünde dörtgen şeklinde 6 adet kapalı kışlık hasta odası bulunmaktadır. Bu odalardan 4 tanesinin kapısı, salondan ikişer basamak merdivenle çıkılan, altlarından pabuçlukları bulunan ve salona bakan cepheleri açık kemerli 4 adet yazlık odaya açılmaktadır. Geri kalan iki odanın kapısı ise doğrudan orta salona açılmaktadır. İlk dört kışlık oda ile tüm

yazlık odaların dış bahçeye açılan birer pencereleri bulunmaktadır. Yazlıkları olmayan son iki kışlık oda hem dış bahçeye hem iç salona açılan birer pencereye sahiptir. Kışlık odaların içinde birer de ocak bulunmaktadır.

Fotoğraf 174: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümü (2013)[1271]

Salon giriş kapısının karşısında, üzerinde beş köşeli, salona bakan cephesi açık kemerli, sayvanı öbür açık odalarla aynı düzeyde bir bölüm bulunmaktadır. Dış bahçeye açılan 5 adet penceresi bulunan ve orta alana hâkim olan bu bölümün müzik sahnesi olduğu düşünülmektedir. Şifahanenin zemini mermer olup havuzdan kenarlarda bulunan kanala doğru hafif eğimlidir.[1272]

[1271] *"T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Darüşşifa'nın Üçüncü Bölümü"*, https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018).
[1272] Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*…, s. 88-90.; Enver Şengül, *a.g.e.*, s. 97-100.

Fotoğraf 175: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümünde Yer Alan Çalgı Çengi Kısmı (2018)

Şifahanenin geniş alan biçimindeki merkeze bakan odalardan meydana gelmesi; az personelle daha fazla hizmet elde etmenin ve hastaları daima kontrol altında tutmanın amaçlandığını göstermektedir. Ayrıca hasta odalarının havuzlu kısma açılmaları suyun tedavi edici ve rahatlatıcı etkisinden faydalanmanın istendiğini göstermektedir.[1273] Su sesinin ve oyunlarının sağlıklı insanları da dinlendirdiği ve sakinleştirdiği, günümüz psikologlarınca da kabul edilmektedir. Dolayısıyla, orta sofanın işlevi açıklığa kavuşmuş olmaktadır.[1274]

[1273] Talha Uğurluel, *a.g.e.,* s. 95.; Enver Şengül, *a.g.e.,* s. 100.
[1274] Fatih Müderrisoğlu, *a.g.e.,* s. 164.

Fotoğraf 176: Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümünde Yer Alan Havuz (2018)

Evliyâ Çelebi, mimari yapısı hakkında açıklama yaptığı dârüşşifânın işleyişi hakkında şu bilgileri vermiştir:

"*Bu gûne âsâr-ı binâ ile mebnî olan dâr-ı şifânın zikr olunan hücrelerinde gûnâ-gûn emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olan bây [u] gedâ ve pîr [ü] cüvân cümle hücrelerde mâl-â-mâldır ve ba'zı odalarda hastaların tabî'atlerine münâsib kış eyyâmında âteşler yakup pupla döşekler ve serâser yorkanlar ve harîr girde-bâlişlere marîzler dayanup nâlişler ederler.*

Ve ba'zı hücrelerde evvel-bahârda cünûn mevsiminde Edirne'nin aşk deryâsı ka'rına düşmüş sevdâzede âşıkları çoğalup emr i hâkim ile bu timaristâna getirüp altun ve gümüş yaldızlı zincirler ile gerdanlarına tavk-ı silsileyi kayd-bend edüp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havz u şadırvanlara nazar edüp haltiyyât-ı kalenderî kelimât ederler. Niçesi ol kubbe-i nüh tâkın etrâfında olan gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostân u reyhânistân içre hezârân hezârın nağamât-ı savt-ı hazînin deli birâderler istimâ' edüp onlar dahi bî-perde ve bî-endâze asvât-ı bülend ile feryâd [u] nâlân ederler."[1275]

[1275] EÇS, 3. Kitap, s. 263-264.

Seyahatnâme'de verilen bu bilgilerden dârüşşifânın hastaların ekonomik durumlarına, sosyal statülerine ve yaşlarına bakmaksızın yüksek standartlarda hizmet verdiğini; ilgilendiği hastalar içerisinde psikolojik rahatsızlığı olan kişilerin de bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Evliyâ Çelebi; dârüşşifâdaki hastalar ve onlara uygulanan tedavi yöntemleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve mevsim-i bahârda şükûfe kısmından sîm u zerrîn ve nebâtî ve deveboynu ve müşk-i rûmî ve yâsemen ve gül-i nesrîn ve şebboy [ü] karanfil ve reyhân u lâle ve benefşe ü erguvân u şakâyık-ı nu'mân ve nergis [ü] sünbül ve buhur-ı meryem ü za'afrân misilli şükûfeleri hastalara verüp râyiha-i tayyibesinden şifâ bulurlar.*

Deli birâderlere bu şükûfeleri verince kimin yerler kimin pâymâl ederler, sehel âkılları şemm ederler. Ve ba'zı deli birâderler pencerelerden taşra olan eşcâr-ı müsmirrâta ve âbdâr meyve-i gûnâ-gûna nazar edüp "*Ah ha ha hil hop pa po he pi poh*" *deyüp çemenzâr temâşâsın ederler.*"[1276]

Seyahatnâme'de verilen bu bilgilerden Dârüşşifâ'da özel bitki tarhlarının bulunduğunu ve bu bitkilerin koku tedavisinde kullanıldığını öğrenmekteyiz.

Evliyâ Çelebi, dârüşşifâdaki hastaların birçoğunun Edirne'deki güzel dilberler yüzünden aklını kaybetmiş olduğu; özellikle bahar mevsiminde, bu divanelerin zincir kırdığı zamanda tımarhaneye divanelerini izlemeye gelen dilberlerin bu yeri şifa yurduna çevirdiğini belirtmektedir. Evliyâ Çelebi ziyarete gelen dilberleri gördüğünde hissettiklerini şu sözlerle ifade etmektedir:

"*Ammâ bu hakîr Evliyâ ol dilberânı gördükçe şifâdan me'yûs olup dîvâne-misâl olup gözünün akı karasına ve yaşı sümüğüne ve tükrüğü balgamına ve balgamı salyasına karışup timarhâne faslı edeceği geldi. Tâ bu mertebe mahbûbü'l-kulûb mahbûb dilberânları vardır.*"[1277]

[1276] EÇS, 3. Kitap, s. 263.
[1277] EÇS, 3. Kitap, s. 263.

Eski hekimlerin güzel yüz, akarsu, güzel ses, saz ve sözün insanın içini açıp gam pasından arındırarak parlattığını söylediğini belirten Evliyâ Çelebi, dârüşşifâda hastalar için uygulanan müzikle tedavi yöntemi hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Hattâ merhûm u mağfûrun leh sâhibü'l-hayrât Bâyezîd Hân, hastalara şifâ ve derdlilere devâ ve dîvânelerin rûhuna gıdâ ve def' i sevdâ olmak içün on aded hânende ve sâzendegândan Gulâm Şâdî-misâl üç hânende ve bir neyzen ve bir kemânî ve bir musikârî ve bir sıntûrî ve bir çengî [166a] ü santûrî ve bir ûdî ta'yîn edüp haftada üç kerre gelüp bu on aded üstâd-ı hânende ü sâzendegânlar hastalara ve deli birâderlere fasl çalarlar. Hâlâ bu mutrıbân dâ'imdir.*

Bu fasıllardan dâ i devâ bulmayan dîvânelere bîmârhâneci babalar ol kadar kızılcık hoş-âbı kütüğü çalarlar kim her biri deyenek darbından Ahfeş keçisi yâhûd Deli Mehemmed maymunları gibi perende atarlar. Bi-emri Hayy [u] Kadîr niçesi âvâz-ı sâzdan hoş-hâl olurlar.

Hakkâ ki ilm-i mûsikîde makâm-ı râst u nevâ ve dügâh u segâh ve çârgâh [u] sûznâk makâmlardır ammâ makâm-ı zengüle ile makâm-ı bûselikde râst karâr olunsa âdeme hayât verir. Cemî'i makâmlarda ve sâzlarda rûha gıdâ vardır. Âvâz-ı kös-i hâkânî ve tablbâz u dühül ise de mehîb sadâsı olup dîvâneler bile {istimâ' edüp} kesb-i safâ ederler."[1278]

Yapının içerisindeki akustik ve *Seyahatnâme*'de verilen bu bilgiler, dârüşşifâda müzikle tedavi yapıldığını açıkça ortaya koyacak niteliktedir. Evliyâ Çelebi'nin kendisinin de müzisyen olması ve Ömer Gülşenî'den musiki dersleri almış olması, dârüşşifâdaki müzik tedavisi hakkında vermiş olduğu bilgileri daha değerli kılmaktadır.[1279]

Seyahatnâme'de dârüşşifâ'nın mutfağında hastalar için hazırlanan yemekler hakkında şu bilgiler verilmektedir:

[1278] EÇS, 3. Kitap, s. 263-264.
[1279] Enver Şengül, *a.g.e.*, s. 110.

"*Ve şeb [u] rûz üçer kerre eğer dîvânelere ve eğer hastalara matbâh-ı Keykâvûs'undan her marîzının derdine göre ta'âm-ı nefîselerden keklik ve turaç ve süglün ve güvercin ve üğeyik ve kaz ve ördek ve bülbüle varınca cemî'i murğânı sayyâdlar mütevvellîye getirüp hukemâlar murâd [u] merâmları üzre tabh etdirüp hastalara verirler.*"[1280]

Evliyâ Çelebi'nin vermiş olduğu bu bilgilerden dârüşşifâda hekim kontrolünde hastaların durumlarına göre özel bitki ve av etlerinden hazırlanan bir diyet programı uygulandığını görmekteyiz.

Seyahatnâme'de Dârüşşifâ'da haftada iki gün macun işçiliği yapıldığı; Edirne'deki hastaların buradan derman macunu aldığı, bunların yanında tohumlu ilaçlardan; Besbase, Kebabe, Kakule, Zencefil, Emlec ve Kebbat perverdelerinin çokça dağıtıldığı belirtilmektedir. Evliyâ Çelebi, bu şifahanenin kapısının üst eşiğinde vakfedici tarafından koyulan bir lanetname bulunduğunu, bu lanetnamede şunların yazdığını belirtmektedir:

"*Tendürüst olan âdem bu mezkûr edviyelerden bir kırat şey alırsa alîl olup Fir'avn [u] Kârûn'un la'neti üzre ola*"[1281]

Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu, manevi ceza dileği şeklindeki bu yazı günümüzde bulunmamaktadır. Kaynaklarda da varlığını tespit edemediğimiz bu yazının; Evliyâ Çelebi'nin kendiliğinden uygun görüp yakıştırdığı bir ibare olduğunu veya o zamanlar yazılmış olup sonradan kaldırıldığını ya da kaybolduğunu düşünmekteyiz.

Zaman içerisinde hizmet şekli bakımından değişikliklere uğrayan ve bazı dönemlerde metruk halde olan Dârüşşifâ, Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin Cami dışındaki diğer birimleriyle birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Trakya Üniversitesi'ne devredilmiştir.

[1280] EÇS, 3. Kitap, s. 264.
[1281] Gös. yer.

Dârüşşifâ ve Tıp Medresesi günümüzde Trakya Üniversitesi bünyesinde, Sağlık Müzesi olarak hizmet vermektedir.

2.5.2.11. Caddeler

17. yüzyılda Kaleiçi, Debbâğhâne, Kirişhâne, Ayşekadın, Kıyık, Saraçhâne-Horozlu Yokuşu, Gâzimihal, Yıldırım ve Yeni İmaret olmak üzere başlıca 9 ana yerleşim bölgesine ayrılmış olan Edirne[1282] hakkında önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi; şehirde 6.170 adet satranç nakşı, yüksek ve alçak umumi yolların olduğunu, bu yollarda arabaların rahatlıkla işlediğini ve geniş kaldırımlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Bu yolların 300'ünün sultani çarşı yolu, diğerlerinin ise mahalle içlerindeki hususi yollar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca caddelerin ve sokakların güvenliği hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Hamd-i Huda eyle emn [ü] emân taht-ı sultândır kim bu mezkûr şâhrâhlar üzre aslâ ve kat'â dervezeler yokdur. Ammâ bu şehr içre her şeb-i muzlimde üç bin aded pâsbân nigâhbânlık ederler. Her biri pür-silâh âmâde olup fânûslarıyla tâ sabâha dek deverân [u] seyerân edüp muhâfaza ederler. Ellerinde Gâzi Hudâvendigâr'dan berü hatt-ı şerîfleri vardır. Fânûssuz bir âdem bulsalar emân vermeyüp katl ederler ve hâkimden aslâ mes'ûl olmazlar. Bu dahi bir diyâra mahsûs değildir.*"[1283]

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, Edirne'nin caddelerinin geceleri kapalı olmadığı, gecenin her saatinde sokaklarda güvenle gezme imkanının bulunduğu ve bu huzur ortamını sağlamak üzere üç bin bekçinin görevlendirildiği görülmektedir. Günümüzde oluşturulmaya çalışılan, yirmi dört saat insanların güvenle gezebileceği, yaşayan şehir yapısının o yıllarda Edirne'de başarıldığı görülmektedir.

2.5.3. Askeri Mimari

Askeri mimari; savunma yapılarını (kale, sur, kule, siper ve tabya), kışla yapılarını, askeri okulları, askeri hastaneleri, karargâh binalarını, karakolları ve

[1282] Halûk Kayıcı, *a.g.e.,* s. 53.
[1283] EÇS, 3. Kitap, s. 264.

silahhaneleri kapsamaktadır. Bulunduğu konum sebebiyle tarih boyunca birçok saldırıya maruz kalan Edirne'de inşa edilen en eski askeri yapı Edirne Kalesi'dir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli yönünde yaptığı fetih hareketlerinde askeri bir üs konumunda olan şehirde inşa edilen askeri yapıların birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

17. yüzyılda Edirne şehrini ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Edirne Kalesi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

2.5.3.1. Edirne Kalesi

Kale; bir yeri dış saldırılara karşı korumak amacıyla yapılan, kalın ve yüksek duvarlarla, bunların üstüne belli aralıklarla yerleştirilen burçlardan oluşan yapıdır.[1284] Tarih boyunca kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıdan az uzaktaki adalar, köprü başları, denizlerin boğazları gibi stratejik yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir. İlk çağlardan itibaren kale mimarisi, askerlik ve teknik ile savaş usullerinin ilerlemesine paralel olarak gelişme göstermiştir.[1285]

Türk hakimiyetine giren şehirlerde pek çok yeni kale inşa edilmiş, ayrıca stratejik bakımdan önemli olan yerlerdeki bazı eski kaleler onarılarak veya yeni parçalar eklenerek, hatta birçok durumda tamamıyla yeniden yapılarak birer Türk kalesi haline getirilmiştir.[1286] Edirne'nin Türk öncesi döneminde, Romalılar zamanında, 2. yüzyılda inşa edilen bir kalesi bulunmaktadır. Günümüze çok az bir kısmı ulaşan bu kale, Osmanlı Dönemi'nde onarım ve ilavelerle kullanılmıştır. Kalenin bazı bölümleri; silah deposu, cezaevi, tahıl ambarı, vb. gibi amaçlarla kullanılmıştır.[1287]

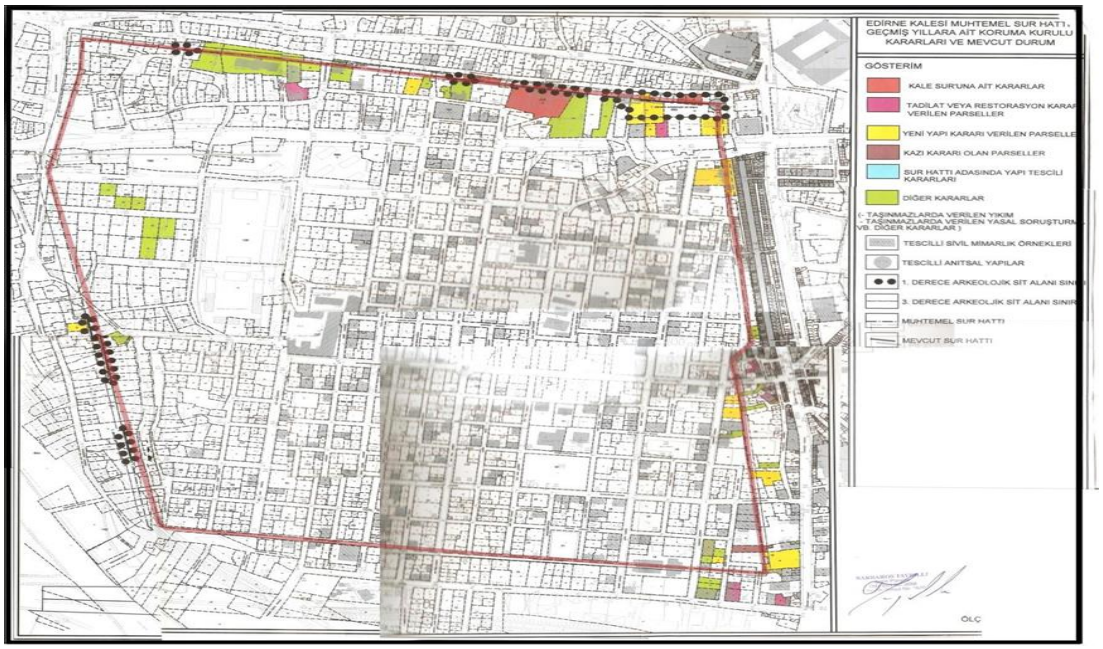
17. yüzyılda Edirne şehrini ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Edirne Kalesi'nin dağlar kadar yüksek ve havadar olan; Çöllü Bayır, Murad Bey Bayırı, Yassı Bayır,

---

[1284] Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi,"*Kale Maddesi*", C.17, İstanbul 1993, s. 403.
[1285] Ali Boran, "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, Cilt: 7, Ankara 2002, s. 878.
[1286] Semavi Eyice, "Kale", *DİA,* Cilt 24, İstanbul 2001, s. 240.
[1287] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 167.

Hıdırlık Bayırı, Kurd Bayırı, Sirkeci Sultan Bayırı, Kıyık Bayırı isimlerindeki yedi bayırın ortasında, geniş bir vadinin üzerinde kurulmuş olduğunu belirtmektedir. Şehrin çevresinin beş fersah olduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, kalenin etrafının ise 6.000 adım olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de şehrin merkezinde olduğu ifade edilen bu kalenin içerisinde 14 mahallenin yer aldığı, bu mahallerden de dördünün Müslüman mahallesi olduğunu belirtilmektedir. Bu dört Müslüman mahallesinin üçünün Güleşçiler Tekkesi yakınında, birinin de Topkapısı' nın iç yüzünde bulunduğu ifade edilmektedir.[1288]

Roma zamanında inşa edilen ve Edirne şehrinin çekirdeğinin oluşturan bu kale; Tunca Nehri kenarında, meyilli ve sel baskınından korunmuş bir sahada, bugün Kaleiçi adıyla anılan mevkide bulunmaktaydı.[1289] ve takriben 360.000 metrekarelik bir sahayı kaplamaktaydı.[1290]

[1288] EÇS, 3. Kitap, s. 239.
[1289] Abdulkadir Dündar, "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Yılına Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 28, Mayıs-Ağustos, 2007, s. 124.; Yasemin Bozlak, *XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı Ve İskan Siyaseti,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Niğde 2008, s. 6-7.
[1290] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması...*, s. 29.

Harita 7: Koruma Kurulu Haritası'nda Edirne Kale İçi Kastrumu'nun Günümüzdeki İzleri[1291]

Kale içinde tamamı satranç nakşıyla döşenmiş, 360 adet anayolun varlığından söz eden Evliyâ Çelebi, buradaki konutlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

"*Ve kal'ada cümle Urûm kefereleri ve meyhâne-i Bekriyân ile müzeyyen olmuş bir kal'adır. Tâ hîn-i fethde böyle ahd-i [150a] sulh olmuşdur. Mâ'adâ cemî'i müslimler taşra şehr-i mu'azzamda bâğlı ve bâğçeli hâre-i mu'azzamlarda sâkinlerdir. Ammâ derûn-ı kal'ada bâğ u bâğçe yokdur. Kat-ender-kat hâneleri havlısız mukassî evlerdir. Ammâ müslim hâneleri sehel vasî'dir. Ve cümle ahmer-gûn kiremit ile mestûr büyüt-ı müte'addidelerdir*"[1292]

Evliyâ Çelebi, "*İdrivne Kral*" tarafından yaptırıldığını ifade ettiği kalenin, dörtgen şeklinde olduğunu ve büyük taşlardan meydana geldiğini belirtmektedir. Yapının taş işçiliği için "*Usta Ferhad İşi*" benzetmesini kullanan Evliyâ Çelebi, kale duvarlarının bir sıra kırmızı renkli tuğladan, bir sıra yontulmuş taştan yapıldığını; duvarların sanatlı ve sağlam olduğunu belirtmektedir. *Seyahatnâme*'de kale duvarlarının temelinin 12 arşın derinlikte, sur boyunun ise 40 melik arşını yükseklikte olduğu ifade edilmektedir.[1293]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi dikdörtgen biçiminde olan Edirne Kalesi'nin Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) zamanında inşa edildiği bilinmektedir.[1294] Osman Nuri Peremeci'nin, duvarlarının kalınlığının 4 zira, yüksekliğinin de 8 zira olduğunu belirttiği[1295] yapının Kale İçi Semti'ni çevreleyen kalın duvarları, bir sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır.[1296]

[1291] Saygın Alkan, *a.g.e.,* s. 113.
[1292] EÇS, 3. Kitap, s. 239.
[1293] Gös. yer.
[1294] Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne Ve Bu Devire Ait Eserler" *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 65.
[1295] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 39.
[1296] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 29.; Abdulkadir Dündar, *a.g.m.,* s. 124.

Kalenin çevresinde 12.000 adet beden dişleri, her bedende de birer mazgal deliği olduğunu; kalede küçüklü büyüklü 160 adet "*Kaf Dağı Kulesi*" gibi burçların bulunduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, kalenin köşelerinde Kaplı Kule, Manyas Kulesi, Zindan Kulesi ve Makedone Kulesi isimlerinde 4 adet kulenin varlığından bahsetmektedir. *Seyahatnâme*'de bu kuleler hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"*Evvelâ Ağaçbâzârı köşesinde cânib-i şimâle nâzır Kaplı kulle içinde cebehâne olmak ile zirve-i a'lâsı tahta ile mestûr olmağıla Kaplı Kulle derler.*

Andan cânib-i cenûba nehr-i Meriç kenarında Manyas kullesi, burç-ı kahkahâ-vâr bir metîn hisârdır.

Bir köşesinde Zindân kullesidir kim yine nehr-i Meriç sâhiline nâzır taraf-ı kıbleye nâzır burç-ı pür-borcdur kim cemî'i borclu ve kâtil ve kuttâ'u't-tarîk-i vâcibü'l-izâle olanlar bu Zindân kullesinde mescûn u mahpûs olunmuşlardır. "*Tûfân-ı Nûh'dan mukaddem kalan kulle-i kadîm budur*"*, deyü sadr-ı kullede lisân-ı Latince İdrivne Kral bu kullenin târîhin tahrir edüp ta'mîr etmişdir.*

Dördüncü rüknünde cânib-i şarka nâzır Üçşerîfeli kurbunda Ekmekçiler köşesinde Makedone kullesi, bu cümleden kebîr ü kavî kulle-i serâmeddir."[1297]

Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi surların köşesinde birer kule bulunmaktadır. Silindir şeklindeki bu kulelerin yüksekliği yaklaşık 12 metre uzunluğundadır. Sur duvarlarında aralıklarla toplam 12-14 adet arası dörtgen şeklinde burçlar yer almaktadır. Kaynaklarda belirtilen burç sayısı Evliyâ Çelebi'nin belirtmiş olduğu sayının altındadır. Kalenin beden dişlerinin sayısı ve mazgal delikleri hakkında ise kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.[1298].

[1297] EÇS, 3. Kitap, s. 239.

[1298] Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 65.; Özge Özgür Sarıoğlu, *Trakya'da Roma Ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma Ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950),* (Doktora Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2012, s. 42.

Seyahatnâme'de "*Kaplı Kule*" ismiyle anılan yapı, kalenin kuzeybatı köşesinde bulunan Yelli Burgaz Kulesi'dir.[1299] Edirneli Rumların "*İliburgu*" ismini verdikleri bu kule;[1300] İstanbul'un fethinden önce önemli devlet adamlarının, daha sonraki yıllarda ise kadın suçluların hapsedildiği bir yer olması sebebiyle "*Kafes Kule*" ismini almıştır.[1301] Bazı bölümleri; silah deposu, cezaevi, tahıl ambarı vb. amaçlarla kullanılan kalede, bu kısmın *Seyahatnâme*'de belirtildiği gibi cephane olarak kullanılmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin "*Manyas Kulesi*" ismini verdiği yapı, kaynaklarda "*Germekapı Kulesi*" ismiyle anılmaktadır. Bu kulenin güneybatısına, Tunca Nehri'nin geçtiği yere, Osmanlılar tarafından inşa edilen küçük bir kule daha bulunmaktadır.[1302] Bu iki kule birbirine germe bir duvarla bağlıdır. Bu duvarda "*Germe Kapı*" ismi verilen bir kapı bulunmaktadır. Her iki kule de ismini bu kapıdan almıştır.[1303]

Seyahatnâme'de "*Zindan Kulesi*" ismiyle anılan yapı; kalenin güneydoğu köşesinde bulunmaktadır. Kaynaklarda "*Zindanaltı Kulesi*" ismiyle de anılan bu yapı[1304] Evliyâ Çelebi'nin belirttiği gibi sıradan kişilerin hapsedildiği bir cezaevi olarak tanzimat dönemine kadar kullanılmıştır.[1305] *Seyahatnâme*'de üzerinde İdrivne Kral tarafından yazdırılan Latince bir tarih olduğu belirtilen bu yapıdan geriye günümüzde bölgedeki eğlence mekanlarında kullanılan "*Zindanaltı*" ismi kalmıştır.

Evliyâ Çelebi'nin "*Makedone Kulesi*" ismini verdiği yapı ise kalenin kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır. Tekfur Kulesi, Kulle-i Kebire (Büyük Kule), Yangın Kulesi, Saat Kulesi ve Edirneli Rumlarca Kantakuzenos ya da Tsimiskis Kulesi olarak anılan bu yapı, kalenin günümüze ulaşan tek kulesidir.[1306]

[1299] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 71.
[1300] Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 40.
[1301] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 39.
[1302] Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 40-41.
[1303] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 71.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 39.
[1304] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 71.
[1305] Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 29.
[1306] Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *a.g.e*., s. 89.; Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

Fotoğraf 177: Makedone Kulesi (2017)[1307]

19. yüzyıl ortalarına kadar varlığını büyük ölçüde koruyan kulenin üzerine, Hacı İzzet Paşa tarafından 1886 yılında ahşaptan, 1894 yılında ise kâgir olarak saat kulesi yaptırılmıştır.[1308]

Fotoğraf 178: Makedone Kulesi'nin 1894'ten Sonraki Hali Ve Kule Bedeninde Yer Alan Bizans Kitabesi[1309]

[1307] "*Edirne'deki Makedonya Saat Kulesi Restore Edilecek",* https://www.tourmag.com.tr/edirnedeki-makedonya-saat-kulesi-restore-edilecek/ (29.09.2018).
[1308] Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 167.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 39.
[1309] Deniz Çantay, *"Edirne-Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Bizans Sikkeleri Ve Mühürleri",* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008. s. 24.

Kulenin üzerinde tuğla ile yazılmış, Bizans döneminden kalma Yunanca bir metin bulunduğunu belirten Ahmet Bâdî Efendi, günümüze ulaşamayan bu yazıyı şu şekilde aktarmaktadır:

"*Yarab nusret iyle hâmi-din-i muhabb-i İsa olan İmparatorumuz Yuvani'ye*"[1310]

Şekil 34: Makedonya Kulesi Üzerinde Yer Alan Bizans Yazıtı[1311]

Kalenin kuzey tarafında yer alan küçük burçlardan dördüncüsünün üzerinde de mermere işlenmiş bir başka Yunanca yazıt bulunduğu belirtilmektedir.[1312] Bu yazıtın Türkçe tercümesi şu şekildedir:

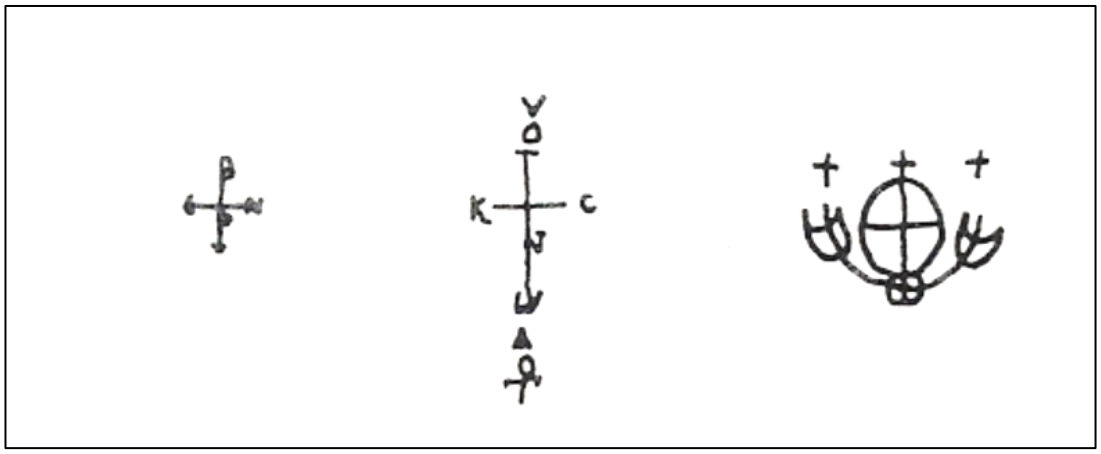
"*Romalılara gerçekten şan veren hükümdar Mikhael –ki onun sayesinde Konstantinos' şehri kurtarıldı- barbarlara karşı, onların hücumları karşısında hiç sarsılmayan kuleli suru yaptırdı*"[1313]

Şekil 35: Edirne Müzesi'nde Bulunan Edirne Kalesi'ne Ait Tamir Kitabesi[1314]

[1310] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 70.
[1311] Deniz Çantay, *a.g.e.*, s. 23.
[1312] Deniz Çantay, *a.g.e.*, s. 24.
[1313] Semavi Eyice, *Bizans Devrinde…,* s. 67.
[1314] Deniz Çantay, *a.g.e.*, s. 25.

Bu yazının haricinde surların üzerinde Bryennios'un adını gösterdiği belirtilen birtakım monogramlar da görülmüştür.[1315]

Şekil 36: Surların Üzerindeki Monogramlar[1316]

Kalenin etrafında altı adet kapı bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu kapıların özelliklerini şu şekilde anlatmaktadır:

"*Evvelâ maşrık tarafına Balıkbâzârı kapusu, ikinci yine cânib-i şarka İğneciler kapusu, üçüncü Zindân kapusu, dördüncü Manyas kapusu, bu iki bâblar cânib-i cenûba Meriç kenarına mekşûfdur kim nehr-i Meriç'den su alınır. Beşinci kapu Mihal kapusu cânib-i şimâle meftûhdur. Bu bâb-ı izdihâmların cümlesi ikişer kat bâb-ı hadîdlerdir. Ammâ dâ'iren-mâdâr kal'a bir kat hisâr-ı üstüvârdır. Sâ'ir kılâ'lar gibi ikişer üçer kat değildir. Ammâ bu kapulardan mâ'adâ ba'dehû kal'anın niçe divârın nakb edüp uğrun kapular etmişler. Meselâ biri Alî Paşa çârsûsu içre Uğrun kapudur.*"[1317]

Evliyâ Çelebi, kalenin etrafındaki kapıları; ana giriş kapıları ve gizli kapılar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Altı ana kapının varlığından bahseden Evliyâ Çelebi, kalenin özelliklerini anlattığı bu kısımda beş ana kapının ismini saymıştır. Altıncı kapının ismi ise "*Hacı İlyas Cami*"ni anlattığı kısımda geçmektedir. Bu kapı kalenin batı surlarında bulunan, Gazi Mihal Köprüsü yakınındaki "*Kafesli Kapı*"dır. İkişer kat

[1315] Deniz Çantay, *a.g.e.*, s. 26.
[1316] Deniz Çantay, *a.g.e.*, s. 26.
[1317] EÇS, 3. Kitap, s. 239.

demirden yapıldığını belirttiği bu büyük kapıların haricinde gizli kapıların da bulunduğunu ifade eden Evliyâ Çelebi, bunlardan birinin Ali Paşa Çarşısı içerisine açılan "*Uğrun Kapı*" olduğunu belirtmektedir. [1318]

Seyahatnâme haricindeki diğer kaynaklarda ise Edirne Kalesi'nde 9 adet kapının varlığından bahsedilmektedir. Zaman içerisinde farklı isimlerle anılan bu kapılar; Top Kapı, Kafes Kapı, Keçeciler (Kazancılar) Kapısı, Uğrın (Germe) Kapı, Manyas Kapı, Tavuk Pazarı (Tavuk Kapı) Kapısı, Balık Pazarı (İğneciler, İstanbul) Kapısı, Kule Kapı (Abacılarbaşı Kapısı, Ketenciler Kapısı) ve Orta Kapı'dır.[1319]

Seyahatnâme'de bu dokuz kapıdan farklı olarak Mihal Kapısı ve Zindan Kapısı'nın isimleri geçmektedir. Bu iki kapıdan kalenin kuzey kısmında bulunduğu belirtilen Mihal Kapısı'nın; Ağaç Pazarı'na açılan Top Kapı ile aynı surda, Kafes Kule yakınında yer aldığını; kalenin güney kısmında bulunduğu belirtilen Zindan Kapısı' nın ise Manyas Kapı ile Zindanaltı Kulesi (Zindan Kule) arasında yer aldığını düşünmekteyiz.

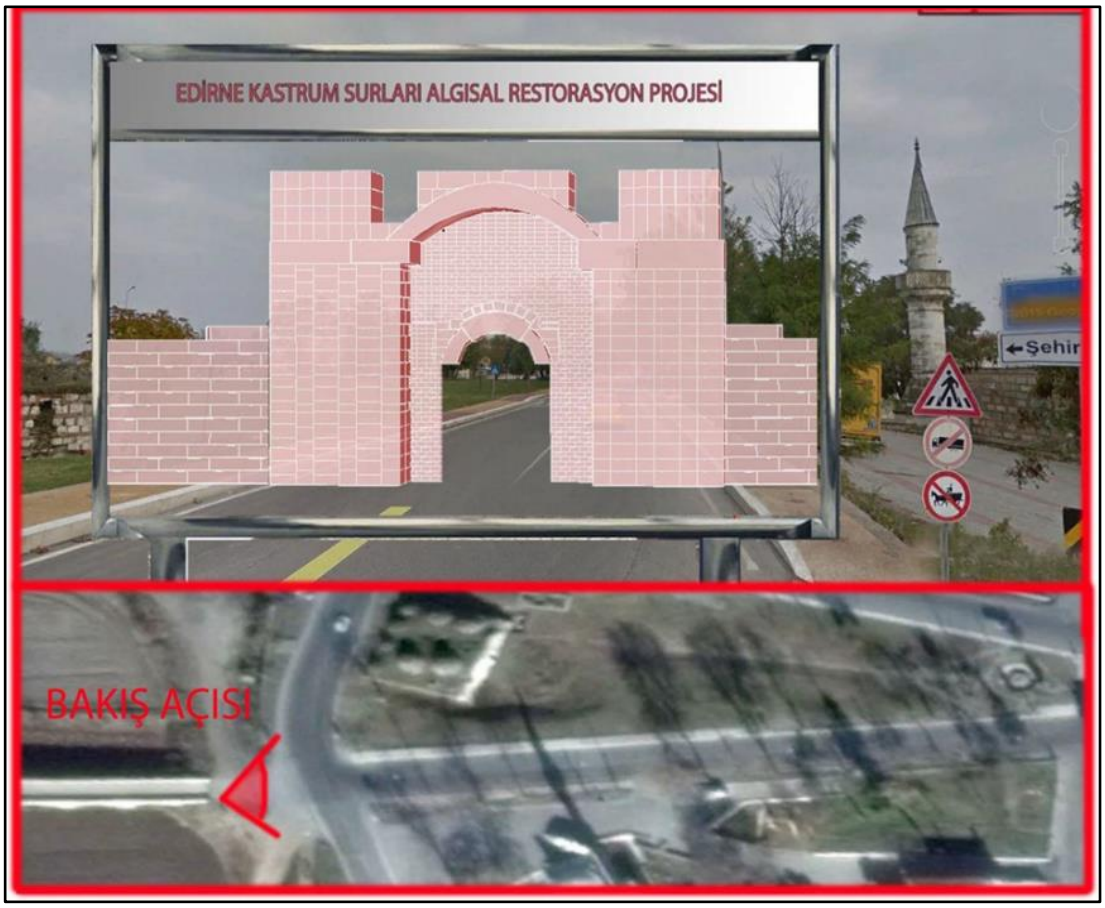
Evliyâ Çelebi'nin iki ayrı kapı olarak saydığı ve kalenin doğu tarafında bulunduğunu belirttiği "*Balık Pazarı Kapısı*" ve "*İğneciler Kapısı*" diğer kaynaklarda aynı kapı olarak anılmaktadır. Başlangıçta İstanbul Kapısı olarak anılan, Bit Pazarı'nda bulunan Direk Çarşısı'na açılan bu kapı; daha sonra İğneciler Kapısı ve Balık Pazarı Kapısı isimleriyle anılmıştır.[1320]

Seyahatnâme'de "*Hacı İlyas Cami*"nin anlatıldığı kısımda ismi geçen "*Kafesli Kapı*", kaynaklarda "*Kafes Kapı*" ismiyle anılmaktadır. Bu kapı kalenin batı kısmında, Kafes Kule yakınında bulunmaktadır. İsmini bir dönem hapishane olarak kullanılan Kafes Kule'den alan bu yapı, 1752 yılında gerçekleşen depremde zarar görmüş, Sultan I. Mahmut tarafından tamir ettirilmiştir.[1321] Gazi Mihal Köprüsü'ne açılan bu kapının

---

[1318] EÇS, 3. Kitap, s. 250.
[1319] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 15-16.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 70-74.; Rıfat Osman Tosyavizade, *Edirne Rehnüması…*, s. 26.; Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 167.
[1320] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 73.
[1321] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 41.

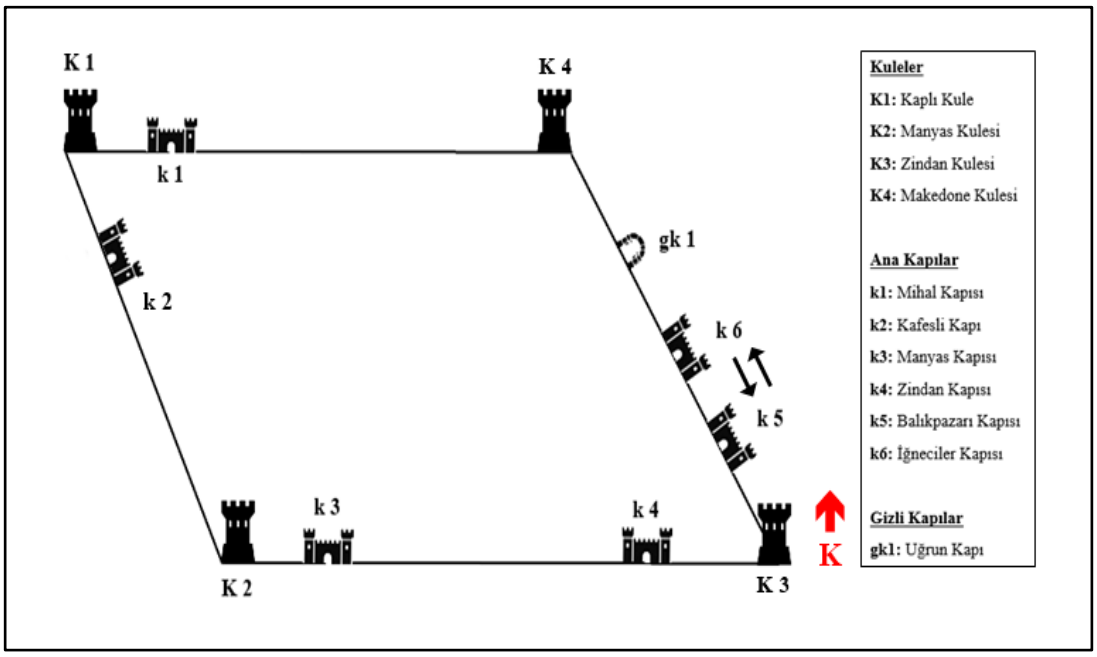
Talat Paşa Caddesi'nin devamında, Gazi Mihal Hamamı'nın yan tarafında bulunduğu düşünülmektedir. Günümüze ulaşmayan bu kapının algısal restorasyon çalışması Saygın Alkan tarafından yapılmıştır.[1322]

Resim 15: Edirne Kalesi'nin Kuzey Batı Tarafı, Kafes Kapı'nın Algısal Restorasyon Çalışması[1323]

Evliyâ Çelebi'nin kalenin güney kısmında bulunduğunu belirttiği Manyas Kapı; Manyas Karakolu yakınında bulunmaktadır ve Dârü'l-Hadis Cami'nin yan kısmına açılmaktadır.[1324] 1752 yılında gerçekleşen depremde zarar gören bu kapı Sultan I. Mahmut tarafından onarılmıştır. Ahmet Bâdî Efendi, Edirne şehrinin kalenin bu kapısından girilerek fethedildiğini belirtmektedir.[1325]

[1322] Saygın Alkan, *a.g.e.,* s. 123.
[1323] Saygın Alkan, *a.g.e.,* s. 123.
[1324] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.,* s. 16.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.,* s. 41.
[1325] Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.,* s. 72.

Şekil 37: Edirne Kalesi'nin *Seyahatnâme*'deki Tasvirine Göre Çizilen Kale Planı

Seyahatnâme'de belirtilen kale kapıları haricinde kaynaklarda Top Kapı, Keçeciler (Kazancılar) Kapısı, Uğrun Kapı, Tavuk Pazarı (Tavuk Kapı) Kapısı, Kule Kapı (Abacılarbaşı Kapısı, Ketenciler Kapısı) ve Orta Kapı isimli kale kapılarının varlığından bahsedilmektedir. Bu kapılardan biri olan Top Kapı; 15.yüzyılda Sultan II. Murat tarafından yine kendisinin yaptırdığı Alaca Hamam (Çifte Hamam)'a giriş imkânı sağlamak için yaptırılmıştır. Ağaç Pazarı'na açılan bu kapı, Tophane yakınında olması sebebiyle Topkapı ismiyle anılmıştır.[1326] Günümüze ulaşmayan bu yapı Mumcular Sokağı üzerinde bulunmaktaydı.[1327]

Kafes Kapı'nın güneyinde bulunan Keçeciler Kapısı; kalenin dış tarafındaki Debbağhane Semti'ne açılmaktadır. Bu kısımda keçeciler esnafı bulunduğu için Keçeciler Kapısı ismini alan yapı, iç tarafında da kazancılar esnafının bulunması sebebiyle Kazancılar Kapısı olarak anılmaktadır.[1328]

Kalenin doğu kısmında, Zindankule'nin yakınında bulunan Tavuk Kapı (Tavuk Kapısı), Tahtakale ismiyle anılan bir çarşıya açılmaktadır. Eskiden burada

[1326] Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *a.g.e.*, s. 89.; Mustafa Özer, *Osmanlı Döneminde…,* s. 167.
[1327] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 41.
[1328] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 15.; Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

tavuk pazarı olması sebebiyle Tavuk Kapı ve Tavuk Pazarı Kapısı isimlerini alan bu yapı günümüze ulaşmamıştır.[1329]

Kalenin doğu kısmında bulunan diğer bir kapı ise Kule Kapı'dır. Üç Şerefeli Cami yakınındaki büyük kulenin yanında bulunduğu için Kule Kapı ismini alan yapı; Ali Paşa Çarşısı'nın önünde bulunan Ketenciler Çarşısı'na açıldığı için Ketenciler Kapısı ve Abacılarbaşı Kapısı isimleriyle de anılmaktadır. Bu kapının yakınında bulunan Tekfur Sarayı, Osmanlıların kaleyi fethetmesinden sonra cephanelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kule Kapı bu sebeple bazı kaynaklarda Cebehane Kapısı olarak da anılmaktadır.[1330]

Kalenin doğu kısmında, Kule Kapı'nın güneyinde bulunan Orta Kapı; Ali Paşa Çarşısı'nın ortasına açılmaktadır.[1331] Bu yapı bazı kaynaklarda Bağlar Kapısı ismiyle anılmaktadır.[1332]

Evliyâ Çelebi'nin "*Manyas Kulesi*" ismini verdiği, kaynaklarda Germekapı Kulesi ismiyle anılan kule ile bu kulenin güneybatısında bulunan, Osmanlılar tarafından inşa edilmiş olan küçük kuleyi birbirine bağlayan germe duvarın üzerinde Germe Kapı ismi verilen bir kapı bulunmaktaydı. Bu kapıya o kısımda bulunan su taksimi nedeniyle Su Kapısı da denilmekteydi. Abdurrahman Hibrî Efendi, Ahmet Bâdî Efendi ve Osman Nuri Peremeci bu kapının yakınında "*Uğrun Kapı*" isminde küçük bir kapı daha bulunduğu belirtilmektedir.[1333]

Ana kapıların haricinde kaleye giriş için yapılan gizli kapılara "*uğrun kapı*" ismini veren Evliyâ Çelebi, bu kapılardan birinin Ali Paşa Çarşısı içerisine açılan "*Uğrun Kapı*" olduğunu belirtmiştir.[1334]

[1329] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 16; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 42.
[1330] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 15.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 41.; Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *a.g.e.*, s. 89.; Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, s. 7.; Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 42.
[1331] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 42.
[1332] Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, s. 8.
[1333] Abdurrahman Hibrî, *a.g.e.*, s. 16.; Ahmet Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 71.; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 39-41.; Özge Özgür Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 40-41.
[1334] EÇS, 3. Kitap, s. 239.

Seyahatnâme'de, kaleyi çevreleyen bir hendeğin varlığından söz edilmektedir. Arda, Meriç ve Tunca nehirlerinin bu hendeğin içinden Manyas Kulesi'nden Zindan Kulesi'ne varıncaya kadar Tabahane taraflarında aktığını belirten Evliyâ Çelebi, Osmanlılar zamanında surların iç sura dönüşmesiyle hendeğin çöp, toz ve toprakla doldurularak büyük bir bölümünün kaybolduğunu, çok az bir kısmının görülebildiğini bildirmektedir.[1335]

Tarih boyunca gördüğü kuşatmalarda defalarca yıkılıp yeniden yaptırılan, Osmanlılar devrinde ülkenin sınırlarının çok hızlı genişlemesi üzerine bir iç kaleye dönüşen yapı 19. yüzyılın ortalarına kadar muhafaza edilmiştir. 1866-1870 yıllarından itibaren hastane, okul, hükümet binaları ve kışla gibi yapıların inşası için Vali Hurşit Mehmet Paşa zamanında yıkılmaya başlanan kaleden geriye Makedon Kulesi ve bu kulenin yakınında bulunan surların kalıntıları kalmıştır.[1336]

Fotoğraf 179: Edirne Kalesi Kalıntıları (2017)[1337]

[1335] EÇS, 3. Kitap, s. 239.
[1336] M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *İA*, Cilt: 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, s. 115-116.
[1337] "*Edirne'deki Makedonya Saat Kulesi Restore Edilecek"*, https://www.tourmag.com.tr/edirnedeki-makedonya-saat-kulesi-restore-edilecek/ (29.09.2018).

SONUÇ

Dünya tarihindeki en önemli seyahat yazarlarından biri olan Evliyâ Çelebi, neredeyse ömrü boyunca gerçekleştirdiği seyahatler sonucunda elde ettiği bilgileri "*Seyahatnâme*" adlı eserinde toplamıştır. Yöntem, içerik ve anlatım özellikleri bakımından bir seyahatnamenin sınırlarının ötesinde özellikler gösteren eser; tarih, coğrafya, mimari, edebiyat, halk bilimi, sosyoloji, dil bilimi alanlarında önemli bilgiler vermektedir.

Bu çalışma yapılırken, öncelikle ilgili kaynak ve yayınlardaki bilgiler incelenmiş, Evliyâ Çelebi'nin seyahat metodolojisi ve zihin sistematiği hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Daha sonra oluşan fikre ve elde edilen bilgilere dayalı olarak sahada, karşılaştırmalı çalışmalar yapılmıştır.

Tüm bu bilgilerin ışığı altında diyebiliriz ki; *Seyahatnâme*'de yer alan bilgileri Evliyâ Çelebi'nin üslubundan arındırıp salt metin olarak okumak, önemli bir eksikliğe sebep olacaktır. Evliyâ Çelebi'yi ve *Seyahatnâme*'yi anlayabilmek için modern zaman gözlüğünün çıkarılıp, 17. yüzyılın sosyal yapıları ve anlatılarının penceresinden bakmak gerekmektedir.

Evliyâ Çelebi, şehirleri ele alırken belirli bir şablon kullanmaktadır. Bu şablonda yer alan başlıkların altını mümkün olduğunca doldurmaya çalışmakta, bazı başlıkların altını net bir bilgi elde edemediği için boş bırakmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin gezdiği yerleri anlatırken izlediği yöntem ve konuları izah ediş biçimi, onun olayları bir tür "sosyolojik okuma" olarak adlandırılabilecek bir yaklaşımla ele aldığını göstermektedir.

Seyahatnâme'de Edirne hakkında verilen bilgileri tematik ve kategorik olarak değerlendirildiğimiz bu çalışmada, Evliyâ Çelebi'nin Edirne şehrine karşı büyük bir saygı ve hayranlık duyduğu görülmüştür. Şehre dair nitelemeleri bunu ispatlayacak şekildedir. Evliyâ Çelebi'nin nazarında Edirne, önem ve güzellik bakımından Rumeli beldesindeki şehirler içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır.

Evliyâ Çelebi, Edirne'yi Kızılelma ülkesinin kapısına ve kilidine benzetmiştir. Bu benzetme Edirne'nin jeopolitik konumunu anlatması bakımından önemli olduğu

kadar "Kızılelma"nın sadece askerler ve yöneticiler arasında kullanılan bir motif olmadığını, aydınlar tarafından da benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Seyahatnâme'de Kuran-ı Kerim'deki Rum [1-3] Ayeti'nin Edirne'yi işaret ettiği belirtilmiştir. Bu tip bağdaştırmalar Evliyâ Çelebi'nin kutsal bir anlam yüklemek istediği durumlarda kullandığı bir yöntemdir. Sebep-sonuç ilişkileriyle kurduğu bu bağlantılar ile anlatımını daha dikkat çekici hale getirmeye çalışmaktadır.

Edirne şehrinin idari taksimattaki yeri üzerinde durmayan Evliyâ Çelebi, şehrin önde gelen yöneticilerini önem sırasına göre sıralamaktadır. *Seyahatnâme*'de şehrin mahalle sayısı abartılı olarak verilmiş gibi görünse de bu durum o dönemdeki Edirne'nin canlılığını koruduğunu göstermesi açısından önemli bir veridir.

Evliyâ Çelebi, Edirne'deki bazı mimari yapılar hakkında başka kaynaklarda bulamayacağımız bilgiler sunmuştur. Mimari yapıları anlatırken ilgili bir hikâyeyi yapıyla bütünleştirerek vermiştir. Özellikle selatin camilerinin banisini ve ölçülerini vermeye gayret gösteren Evliyâ Çelebi, bazılarının banisini, yapım tarihini ve ölçülerini belirtirken hataya düşmüştür.

Tasavvufa meyilli olduğu görülen Evliyâ Çelebi, Edirne'deki tekkeler, tarikatlar, ziyaret yerleri ve menkıbeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Birçoğu günümüze ulaşmayan bu yapıların ve temsilcilerinin geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak açısından bu değerlendirmeler önemlidir.

Seyahatnâme'de, Edirne halkının giyimi, yiyecek ve içecekleri, konuşmaları ve genel karakteristiği hakkında verilen bilgiler şehrin 17. yüzyıldaki sosyo-kültürel resmini çizmemize yardımcı olmakta, teknoloji ve sanayileşme sebebiyle kaybolan geleneksel unsurları kayıt altına almamızı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Evliyâ Çelebi kendi döneminin Edirne'sini, birtakım belgelerden faydalanarak ve özellikle gözlem tekniğini kullanarak; idari, demografik, mimari, sosyo-kültürel, dini, ekonomik, siyasi boyutlarıyla ve kendine özgü yöntemiyle bizlere aktarmıştır. Evliyâ Çelebi'den öğrendiklerimiz, Edirne'nin tarihteki önemli bir dönemini anlamamıza büyük bir katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN HİBRÎ, *Enîsü'l Müsâmirîn: Edirne Tarihi (1360-1650),* Çev: Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 24, İstanbul 1996.

ACAR, Türkan, "Uşak'ta Türk Dönemi Taş Köprüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 25, Mart, 2016, s. 23-45.

AFYONCU, Erhan, "Semiz Ali Paşa", *TDVİA,* Cilt: 36, İstanbul, 2009, s. 495-496.

AĞIRGAN, Mehmet, "Edirne'de Sultanların Av Bahçesi: Hadika-i Hassa", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak, 2009, s. 72-78.

AHMET BÂDÎ EFENDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 1/1*, Haz: Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014.

AHMET BÂDÎ EFENDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 1/2*, Haz: Niyazi Adıgüzel; Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014.

AHMET BÂDÎ EFENDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 2/1*, Haz: Niyazi Adıgüzel; Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014.

AHMET BÂDÎ EFENDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 2/2*, Haz: Niyazi Adıgüzel; Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014.

AHMET BÂDÎ EFENDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si Cilt 3*, Haz: Niyazi Adıgüzel; Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, İstanbul 2014.

AKALIN, Şükrü Haluk, *Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi*, TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013.

AKÇIL, Nesrin Çiçek, "Edirne'nin Mimarlık Tarihinde Tekkeler", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011 Bildiriler Kitabı,* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2012, s. 265-284.

AKÇIL, Nesrin Çiçek, *Edirne Tekkeleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2009.

AKÇIL, Nesrin Çiçek, "Saray-ı Cedid", *TDVİA*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 126-128.

AKDOĞAN, Yaşar, "Cezerî Kasım (Sâfî) Paşa'nın Hayatı Ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 36, İstanbul, Ağustos, 2012, s. 1-40.

AKIN, Erdem, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Bağlamında Nahçıvan Bölgesi Kültürel Yaşamına Bir Bakış", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 57, Ankara 2018, s. 55-64.

AKKAYA, Sunay, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kent İmgeleri ve Günümüz Kent Markası Tasarımına Etkisi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

AKMAN, Mehmet, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, 1996, s. 133-144.

AKÖZ, Alaaddin; YÖRÜK, Doğan, "H.1002/ M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezid Câmii Ve İmâreti Evkâfı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Sayı: 16, Konya 2014, s. 157-177.

AKSOY, R. Aslıhan; SHERİDAN, Michael D., "Evliyâ Çelebi'nin Hayatı: Zamandizimsel Bir Döküm", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, Ed: Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 20-35.

ALKAN, Saygın, *Mülkiyet İlişkileri Kapsamında On dokuz Ve Yirminci Yüzyıllarda Edirne'de Kentsel Değişim Ve Algısal Restorasyon*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2016.

ALPTEKİN, Cahit, "Edirne'de Osmanlı Sarayları ve Saray-ı Cedide-i Amire", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Dergisi,* Sayı: 197, Nisan 2012, s. 141-156.

ALTUNTAŞ, Tolga, "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Sistemi", https://www.academia.edu/32377002/OSMANLI_DEVLETINDE_VAKIF_SISTEMI, (28.08.2018)

Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, "Kale Maddesi", C.17, İstanbul 1993, s. 403-404.

ARI, Bülent, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği Ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 6, Ankara, 2005, s. 27-56.

ARLI DEMİRSAR, Belgin, "Edirne Yapılarında Çini Bezeme", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.413-427.

ARSEVEN, Celal Esad, "Mescid", *Sanat Ansiklopedisi.* Cilt: 3, İstanbul, 1966.

ARSLANTÜRK, H. Ahmet-ARSLANBOĞA, Kadir, "1668-1670 (H.1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", *The Journal of Academic Social Science Studies,* Sayı: 34, 2015, s. 15-39.

ARSLANTÜRK, Zeki, Naima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997.

ASLANAPA, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

ASLANAPA, Oktay, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 223-232.

AŞUT, Funda, *Mevcut Edirne Hamamları Ve Zen İbrahim Paşa Hamamı Restorasyonu Üzerine Bir Araştırma,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2012.

ATASEVER, Muhammet, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Motifler", Electronic Turkish Studies, Cilt: 12, Sayı: 5, 2017, s.11-32.

ATSIZ, H. Nihal, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.

AYAYDIN, Cebe; GÜNİL, Özlem, "Bir Anlatı Ustası Seyyahla Asırlar Arası Seyahat" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 55-80.

AYBEK, Esra, *Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2011.

AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mimarisinde I. Murad – Celebi Mehmed – II. Murad ve Fatih Devri Eserleri Edirne*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

BALCI, "Umut, Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım)", *Diyalog*, Sayı: 2, Batman, 2014, s.110-114.

BAŞ, Emine, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Edirne 2009.

BAYATLI, Altay, *Edirne Taş Köprüleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2015.

BAYSAL, Ali Fuat, *Yazı Ve Tezyınatıyla Edirne Eski Cami*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

BEKTAŞOĞLU, Mustafa, *Anadolu Şehrinin Su Yapıları, Anadolu'da Su Medeniyeti Dizisi: 1*, Ankara Büyükşehir Belediyesi ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013.

BEYZADEOĞLU, Süreyya, "El Yazması Belgelere Göre Edirne Manzaraları", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 85-91.

BİLAR, Ender; ONUR, Oral, *Edirne Çarşıları Ve Yitirilen Tarihi Eserler,* Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 3, İstanbul, 1989.

BORAN, Ali, "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, Cilt: 7, Ankara 2002, s. 878-892.

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru,* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.

BOZDOĞAN, Melek ve diğerleri, "Edirne Türbelerinin Mekansal Analizi", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 1, Edirne, 2006, s. 23-31.

BOZKURT, Nebi "Dârü'l-kurrâ", *TDVİA,* Cilt: 8, İstanbul, 1993, s. 543-545.

BOZKURT, Nebi "Dârü'l-hadis", *TDVİA,* Cilt: 8, İstanbul, 1993, s. 527-529.

BOZLAK, Yasemin, *XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı Ve İskan Siyaseti,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Niğde 2008.

BUDAK, Ayşe, "İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri İle Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler" *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* Cilt: 33, No: 1, Ankara, 2016, s. 21-36.

BUYUK, Orhan, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.

BÜYÜKMIHÇI, Gonca, "Bir Kültür Örüntüsü Olarak Mahalle Kavramı ve Osmanlı Dönemi Mahalle Yaşamı Üzerine", *Xazar Üniversitesi 21. Yüzyıl Penceresinden Kültür ve Kimlik Uluslararası Sempozyumu,* 26-28 Mayıs, Bakü 2014, s 153-159.

BÜYÜKDIĞAN, İlter, "İkinci Murad Çağı Edirne Hamamlarında Üst Örtü ve Aydınlatma Düzenleri" *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.389-427.

CANTAY, Gönül, "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", *Türkler,* Cilt: 12, Ankara 2002, s. 86-103.

CANTAY, Gönül, "Türk Mimarisinde Dârüşşifâlar", *Türkler*, Cilt: 12, Ankara 2002, s. 218-230.

CEBECİ, Dilaver, *Evliyâ Çelebi ve 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009.

COŞKUN, Vildan S., "Tâk-ı Kisrâ", *TDVİA,* Cilt: 39, İstanbul, 2010, s. 450-451.

ÇALIK, Bünyamin, "Camilerde Ve Mescitlerde Dinen Caiz Olan Ve Olmayan Davranışlar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Kars, 2015, s. 110-132.

ÇANTAY, Deniz, "*Edirne-Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Bizans Sikkeleri Ve Mühürleri*", (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

ÇEÇEN, Kâzım, "Köprü", *TDVİA,* Cilt: 26, İstanbul 2002, s. 252-255.

ÇELİK ŞAVK, Ülkü, *Sorularla Evliyâ Çelebi: İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri*, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara 2011.

ÇETİNDAĞ, Yusuf, *Seyahatnâme Osmanlı Devleti'nin Kara Kutusu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa; ERZİNCAN, Tuğba, "Zağanos Paşa Külliyesi", *DİA,* Cilt: 44, İstanbul 2013, s. 73-75.

DANKOFF, Robert, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü,* Çev: Semih Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

DANKOFF Robert; TEZCAN Nuran, *Evliyâ Çelebi'nin Nil Haritası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

DANKOFF, Robert, *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, Çeviren: Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

DARKOT, Besim, "Coğrafi Giriş", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 1-12.

DEMİR, Turhan Eray, *Göç Ve Sosyo-Kültürel Değişim*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı, Ankara 2008.

DEMİR, Uğur, "Seyyâh-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Kaleminden Cihan Mimarı Sinan", *Mimar Sinan ve Su*, Sultangazi Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2017, s 42-81.

DEMİRKENT, Işın, "Kıbrıs", *TDVİA,* Cilt: 25, İstanbul 2002, s. 374-380.

DERMAN, M. Uğur, "Hasan Çelebi", *TDVİA,* Cilt: 16, İstanbul 1997, s. 312-313.

DEVELİ, Hayati, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

DEVELİ, Hayati, *Evliyâ Çelebi'nin İzinde*, MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2013.

DOĞAN, Abdülkerim, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2012.

DUMAN, Musa, "Evliyâ Çelebi Yalancı mıydı?", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 171-187.

DÜNDAR, Abdulkadir, "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Yılına Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 28, Mayıs-Ağustos, 2007, s. 119-140.

Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı 2011-2015, T.C. Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları.

Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Cilt: I, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013.

Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Cilt: II, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013.

EKMEKÇİ, Ayse İlay, *Edirne'de Zanaatlar*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya 2010.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Burdur Şehir Merkezindeki Depolu Çeşmeler", *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 04-06 Mart 2015,* Cilt: 2, Burdur 2015, s. 1063-1093.

EMECEN, Feridun M., "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.49-70.

EMECEN, Feridun, "Zağanos Paşa", *TDVİA,* Cilt: 44, İstanbul 2013, s. 72-73.

ERTİN, Deniz Gözde, *Geleneksel Edirne Evlerinin Bahçe Düzenleri*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2011.

ERİŞMİŞ, Mehmet Cercis, *Mehmet Esat Serezli'nin Selimiye Camii Defteri İçeriği Ve Mimarlık Tarihi Yazını Açısından Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2016.

ERTÜR, Rakım, "Eski Kırkpınar" *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı,* TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 298-302.

ERTUĞRUL, Özkan, "Dârü'l-hadis Külliyesi", *TDVİA,* Cilt 8, İstanbul 1993, s. 534-535.

ERKAL, Tevfik; TOPGÜL, İlayda, "Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri", *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 23-24 Ekim 2014,* Ankara 2015, s. 165-174.

ERÜNSAL, İsmail E., "Cezeri Kasım Paşa", *TDVİA,* Cilt: 24, İstanbul 2001, s. 545-546.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* I. Kitap, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,*

II. Kitap (Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* III. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006. (1.bsk 1999)

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* IV. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* V. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* VI. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* VII. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini,* VIII. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Celebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Pasa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmalarının Mukayeseli Transkripsiyonu-Dizini*, IX. Kitap (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu-Dizini,* X. Kitap, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne,* III. Kitap, II. Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

EYİCE, Semavi, "Bizans Devrinde Edirne Ve Bu Devire Ait Eserler" *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 39-76.

EYİCE, Semavi, "Beyazıt II Camii Ve Külliyesi", *TDVİA,* Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 42-45.

EYİCE, Semavi, "Beylerbeyi Camii Ve Külliyesi", *TDVİA,* Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 74-75.

EYİCE, Semavi, "Cezeri Kasımpaşa Camii", *TDVİA*, Cilt: 7, İstanbul 1993, s. 507-508.

EYİCE, Semavi, "Çeşme", *TDVİA,* Cilt: 8, İstanbul 1993, s 277-287.

EYİCE, Semavi, "Gazi Mihal Bey Camii", *TDVİA,* Cilt: 13, İstanbul 1996, s. 459-461.

EYİCE, Semavi, "Hamam", *TDVİA,* Cilt: 15, İstanbul 1997, s. 402-430.

EYİCE, Semavi, "Kale", *TDVİA,* Cilt: 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

FİNKEL, Caroline ve diğerleri, *Evliyâ Çelebi Yolu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2011.

FERRARİ, Nicole Kançal, "Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20.Yüzyıl)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 13, 2009, s. 205-240.

GELİŞLİ, Yücel, "On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin), Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt: 25, Sayı: 2, 2005, s. 83-113.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "15. Asrın Birinci Yarısında, 2. Murad Devrinde Hıristiyan Birliği Ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 119-135.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne", *İA*, Cilt: 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, s. 107-127.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsâmirîn", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı,* TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 77-117.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 161-178.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşaeli Livası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültsi Yayınları, İstanbul 1952.

GURLİTT, Cornelius, *Edirne'deki Yapılar*, Hazırlayan: Mustafa Özer, Yöre Dergisi Yöresel Kitaplar Dizisi: 1, Edirne 2006.

GÜL AKMAZ, Münteha, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Söz, Düşünce ve Yazma Aktarımı" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 35–48.

GÜLER, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri" nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* Sayı: 9, 1998, s. 155-175.

GÜNAY, Ünver, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 14, Kayseri 2003, s. 21-48.

GÜNŞEN, Ahmet, "Edirne Ve Yöresi Ağızlarında "Aile" Ve "Topluluk" İsimleri Yapan -In (-Iyn - İyn , -Iyl, -Iylı - -Iylın) Eki Üzerine", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 659-671.

GÜRGENDERELİ, Müberra, "Sarıcazâde Râmiz'in Edirne Tekkeleri'ni Anlatan Mesnevisi: Esâmî-yi Hânkâh-ı Mahmiyye-i Edrene", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 43, Nisan, 2016, s. 282-298.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2014.

HALICI, Yusuf, "Edirne Velileri", *Somuncu Baba Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 151, 2013, s. 76-77.

HIZLI, Mefail, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2004, s. 371-409.

HIZLI, Mefail, "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 12, 2008, s. 85-105.

HORATA, Osman, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ndeki Manzum Kısımlar", *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 3, Ankara 2002, s. 34-44.

IŞIN, Priscilla Mary, "Evliyâ Çelebi'nin Diliyle 17. Yüzyıl Yiyecek Manzaraları", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 189-202.

İNALCIK, Halil, "Edirne'nin Fethi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 137-159.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klasik Dönem (1302- 1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, İş Bankası Kültür Yayınları, 55. Baskı, İstanbul 2015.

İNANIR, Ahmet, "İbn Kemal'in Tabakâtü'l Fukahâsı Ve Değerlendirilmesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 37, Erzurum 2012, s. 65-86.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Atik Ali Paşa", *TDVİA,* Cilt: 4, İstanbul, 1991, s. 64-65.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Medrese", *TDVİA,* Cilt: 28, İstanbul, 2003, s. 327-333.

KAHRAMAN, Seyit Ali, *Evliyâ Çelebi İle Devr-i Alem*, TDK Yayınları, Ankara 2013.

KAHRAMAN, Seyit Ali, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yazılış Hikâyesi" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.203–216.

Kalay, Emin, *Edirne İli Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

KANTAŞ, Mehmet Ziya, *Osmanlıda Seyahatnâme Yazarlığı ve Ümit Burnu Seyahatnâmesi,* Yason Yayıncılık, Ankara 2014.

KARADEMİR, Murat, *Edirne Çeşmeleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya 2007.

KARAKUYU, Mehmet; SARIUSTA, Faruk, Evliyâ Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası Ve Kültürel Hayat, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 24, İstanbul, Temmuz 2011, s. 124-149.

KARTAL, Şehri, *Haseki Hürrem Sultan Yapıları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2012.

KAWAMOTO, Satoshi, "Edirne Eski Sarayı", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011 Bildiriler Kitabı,* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2012, s. 43-48.

KAYA, Hakan, "*XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendîlik (İstanbul, Diyarbakır, Bursa)*", (Yüksek Lisans Tezi), T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2011.

KAYA, Nilay, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Ayasofya Camii Ve Ekfrastik Yaklaşım", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 28, Sayı: 110, 2016, s. 114-120.

KAYICI, Halûk, *Sâlnâmalare Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne İmaretleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 6, İstanbul 1991.

KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Mahalleleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 7, İstanbul 1992.

KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300 – 1994)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No: 21, Edirne 1995.

KAZANCIGİL, Ratip; GÖKÇE, Nilüfer, *Dağdevirenzâde Mustafa Şevket Beyin Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları,* Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 2005.

KAZANCIGİL, Ratip ve diğerleri, *Edirne Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı) (H:1319=M:1901),* 2. Baskı, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Cilt: 2, İstanbul 2014**.**

KELEŞ, Bahattin, "XV. Ve XVI. Yüzyılda Edirne'nin İktisadi Ve Ticari Hayatı", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2003, s. 391-403.

KILCI, Ali, "Balkanlardaki Osmanlı Baldeken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 32, 2010, s. 91-142.

KIVRAK, Güler, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümrüğü,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

KOCA, Emine, "Osmanlıda Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkiler", *Crete Üniversitesi, 20. Cıépo Sempozyumu, New Trends in Ottoman Studies, 27 Haziran- 1 Temmuz 2012,* Girit 2012, s. 664-681.

KOCAMAN, Kasım, "Osmanlı Medrese Sistemini Etkileyen Faktörler", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD),* Cilt: 2, Sayı: 3, Aralık, 2017, s. 400-427.

KOCAMAN, Sinan, *Edirne İlinin Turizm Coğrafyası*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum 2011.

KOYUNCU, Aşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* Cilt: 12, 2014, s. 35-88.

KÖSE, Ahmet, *Edirne Selimiye Camii'nde Yazının Süsleme Unsuru Olarak Kullanımı,* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2013.

KREİSER, Klaus, *Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyâ Çelebi: Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt,* İslamkundliche Untersuchungen, Band: 33, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1975.

KURAN, Aptullah, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Hümaniter Bilimler*, Cilt: 8-9, İstanbul, 1980-1981, s.195-215.

KURAN-I KERİM, *Rum [1-3] Ayeti.*

KURŞUN, Zekeriya, "Dünyanın En Büyük Gezgini Evliyâ Çelebi", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul 2010, s. 14-22.

KURŞUN, Zekeriya, "Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Atlası,* Ed: Coşkun Yılmaz, MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 86-91.

KURUYAZICI, Hasan, "Selimiye: Bir Yapı, Dört Farklı Görünüm", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 363-372.

KUZU, Ali, *Evliyâ Çelebi Dünyayı Gezen Seyyah*, Parola Yayınları, Mayıs 2015.

LOWRY, Heath W., *Evliyâ Çelebi'nin Ayak İzlerinde Bir Rehber Kitap Olarak Seyahatnâme*, Çeviren: M. Alper Öztürk, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

MADEN, Fahri, *Seyahatnâme -Seçmeler- Seyahat Ya Resulallah*, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.

MENGİ, Mine, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi' nde Bir Üslup Özelliği Olarak Türler Arasılık" *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 281–291.

MERİÇ, Rıfkı Melûl, ''Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında'', *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü. Yayınları, İstanbul 1963, s. 439-536.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 22, Ankara, 1991, s. 151-198.

NECİPOĞLU, Gülru, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür*, Çev: Gül Çağalı Güven, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

NUTKU, Özdemir, *IV. Mehmet' in Edirne Şenliği (1675),* TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.

OKUMUŞ, Ejder, *Evliyâ Çelebi'nin Gözüyle Gezdi, Gördü, Yazdı*, Lotus Yayınevi, Ankara 2012.

ONUR, Oral, *Türk Mimari Vesikalarından Edirne Minareleri,* Yenilik Matbaası, İstanbul 1974.

ONUR, Oral, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekli ve Edirne Valileri*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 2004.

ORMAN, İsmail, "Türbe", *TDVİA,* Cilt: 41, İstanbul 2012, s. 464-466.

ÖZ, Mehmet, "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi ve Kızılelma", *Türk Yurdu Dergisi,* 7. Devre, Cilt: 38, Sayı: 366 (727), Ankara 2018, s. 3-6.

ÖZAY DİNİZ, Yeliz, *Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Mehmed IV", *TDVİA,* Cilt 28, İstanbul 2003, s. 414-418.

ÖZDEŞ, Gündüz, *Edirne Şehri İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1951.

ÖZEN, Mine Esiner; MESARA, Gülbün, *Süheyl Ünver'in Edirne Defterleri,* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2013.

ÖZENDES, Engin, *Osmanlının İkinci Başkenti Edirne*, Yapı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

ÖZER, Mustafa, "Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı:13, 2016, s.120-133.

ÖZER, Mustafa, "Edirne Yeni Saray'ın Avadis Benliyan Tarafından Hazırlanan 1905 Tarihli Vaziyet Planı Hakkında Düşünceler", *14. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Paris, 19- 24 Eylül 2011,* Paris 2013, s. 559-566.

ÖZER, Mustafa, "Edirne- Karaağaç- Timurtaş Köyü Timurtaş Paşa Camisi", *Belleten Dergisi,* TTK Yayınları, Cilt: IXIX, Sayı: 254, Ankara, Nisan, 2005, s. 145-160.

ÖZER, Mustafa, *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme,* Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZER, Mustafa, Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Âmire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Cilt: 9/10, Ankara, 2014, s. 809-836.

ÖZER, Mustafa, *Edirne Selçuk Hatun Camisi,* Yöre Dergisi Yöresel Kitaplar Dizisi-2, Edirne 2007.

ÖZER, Mustafa, "Osmanlı Döneminde Edirne ve Mimarlık Mirası", *2. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu ve Mekanın Ruhu, 13-14 Nisan 2006*, Edirne, 2006, s. 159-178.

ÖZER, Mustafa, "Osmanlının Kayıp Sarayı- Edirne Devletin Diğer Merkeziydi", *Atlas Tarih Dergisi,* Sayı: 45, İstanbul, Şubat-Mart, 2017, s. 80-91.

PANTIK, Ramazan, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727),* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2014.

PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.

SARI, Nil, "Tıp (Osmanlı Dönemi)", *TDVİA,* Cilt: 41, İstanbul 2012, s. 101-111.

SARIOĞLU, Özge Özgür, *Trakya'da Roma Ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma Ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950),* (Doktora Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2012.

SAZAK, Şazuman, "Türk Bahçe Sanatına Bir Örnek: Edirne Sarayı Bahçesi", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 2, Edirne, 2015, s. 9-16.

SERBESTOĞLU, İbrahim, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi Ve Nüfusu Arttırma Çabasında Müfettişlerin Rolü, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 17, Sayı: 31, Balıkesir, Haziran 2014, s. 225-273.

SERİN, Muhittin, "Karahisârî, Ahmed Şemseddin", *TDVİA,* Cilt 24, İstanbul 2001, s. 421-424.

SEVİN, Necla Arslan, "İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 12, Ankara 2002, s. 204-210.

SEZGİN, İbrahim, "Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Atlası*, Ed: Coşkun Yılmaz, MEDAM, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 290-295.

SEZGİN, İbrahim, "18. Asırda Edirne'nin İktisadî Ve Ticarî Durumu", *T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Haziran, 2006, s. 27-35.

SHAKİR, Aziz N., "I. Murad'dan II. Bayezid'e Kadar Edirne ve Civarında Kurulan Osmanlı Eğitim Müesseseleri" *Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı,* No: 3, Sofya 2011, s. 59-116.

SHERİDAN, Micheal D., "Evliyâ Çelebi'nin Seyahatlerinin Haritası Seyyah-ı Alemin Başlıca Durakları", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, Editörler Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 131.

SİNGER, Amy, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde İmâretler", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 222-235.

SÖNMEZ, Özge Alev, *Geçmişten Günümüze Edirne İlinin Sosyal Analizi,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne 2011.

SÜMAN, Ş. Lale, "Edirne'de 15. Ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Han Ve Kervansaraylarının Mimarisi Ve Onarım Sorunları" (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne 2000.

ŞAHİN, Reyhan, "*Edirne Gümrüklerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'de İktisadî Hayat*", (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2006.

ŞAHİN, Soner-KOLAY, İlknur, "Değişimin İşareti Olarak III. Ahmed Ve I. Mahmud Devri Osmanlı Sebilleri", *İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım,* Cilt: 9, Sayı: 1, Mart, 2010, s. 65-78.

ŞANAL, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 14, Ocak, 2003, s. 149-168.

ŞENGÜL, Enver, *Müzikle Tedavinin Tarihi Ve Edirne Sultan II. Bayezid Dârüşşifâsı,* Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

ŞİMŞEK, Selami, *Osmanlının İkinci Başkenti Edirne' de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul 2008.

TALAS, Mustafa; AKSOY, Numan Durak, "Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Ekseninde Değerlendirilmesi", *TÜBAR*, Sayı: 19, Bahar, 2006, s. 457-470.

TANMAN, M. Baha, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", *Edirne: Serhattaki Payitaht,* Haz: Emin Nedret İşli; M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 325-362.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, 33. Baskı, İstanbul, Eylül 2014 (23-24)

TAŞKIN, Caner, *15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekan Ve Cephe Kurgusu,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2017.

TEKELİ, Hacer Neyir, *Edirne Turizminin Değerlendirilmesi Ve Edirne'de Geliştirilebilecek Turizm Çeşitleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Anabilim Dalı, İstanbul 2000.

TEZCAN, Nuran, "17. Yüzyıl Osmanlı Türk Edebiyatı ve Seyahatnâme", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 383-390.

TEZCAN, Nuran, "Evliyâ Çelebi'den Kalan Belgesel İzler" *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi,* Ed: Nuran Tezcan-Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 58-77.

TEZCAN, Nuran, "Seyahatnâme'nin Genel Yapısı Önemli Yazmaları ve Baskıları", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi,* Editörler Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 120.

TEZCAN, Semih, "Bir Dahinin Seyahatnâmesi", *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, Ed: Nuran Tezcan; Semih Tezcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 15-19.

TEZCAN, Semih, "Evliyâ Çelebi' nin Doğum Günü", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 283-291.

TEZCAN, Semih, "Kızılelma Viyana, Bir Ümidin Sönüşü", *Cahiers Balkaniques,* Sayı: 41, Paris 2012, s. 45-61.

TEZCAN, Semih, "Türk Dilinin Büyük Ustası Evliyâ Çelebi", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar,* Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 275-282.

TOSYAVİZADE, Rıfat Osman, *Edirne Evkaf-ı İslamiyye Tarihi: Camiler Ve Mescidler,* T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999.

TOSYAVİZADE, Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, Çev: Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013.

TOSYAVİZADE, Rıfat Osman, Edirne Sarayı, Yay: Süheyl Ünver, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989.

TURAN, Ahmet Nezihi, "Mahremiyetin Muhafızları Dârüssaâde Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları - XIX,* Enderun Kitapevi, İstanbul 1999, s. 123-148.

TURAN, Namık Sinan, "Seyahatnâme'den Yansıdığı Biçimiyle 17. Yüzyıl Arnavutluk Şehirlerinde Kimlik Kültür Ve Toplumsal Yapılar", *Sosyoloji Konferansları,* No: 51, İstanbul 2015, s. 83-106.

TÜTÜNCÜ, Mehmet, "Seyahatnâme'de Kitabeler ve Evliyâ'nın Hattat ve Hakkâklığı Hakkında", *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi,* Haz. Nuran Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 397–412.

UÇAR, Aygül, "İzmir Konutlarında Çeşme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 38, Ağustos, 2016, s. 251-274.

UĞURLUEL, Talha, *Balkanların Başkenti Edirne ve Gezi Rehberi*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İzmir 2006.

ULUSOY, Ahmet, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Konya 2007.

URFALIOĞLU, Nur, "Sebil", *TDVİA,* Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 249-251.

UZUN, Mustafa; ALBAYRAK, Nurettin, "Hamam", *TDVİA,* Cilt: 15, İstanbul 1997, s. 430-433.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1988.

ÜNVER, Süheyl, *Edirne Mevlevihanesi, Defter No: 59*, Süleymaniye Kütüphanesi

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf", *TDVİA,* Cilt: 42, İstanbul 2012, s. 479-486.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz Çalışlar, "Osmanlı Kültür Tarihi Araştırmaları Ve Öneriler", *Tarih Okulu,* Sayı: 11, Eylül-Aralık 2011, s. 7-11.

YERASİMOS, Marianna, "Seyahatnâme' de Yemek Kültürünün Sayısal Profili", *Doğumunun 400. Yılı Dolayısıyla Uluslararası Evliyâ Çelebi ve Seyahatnâme'si Toplantısı Bildirileri: İstanbul 26-30 Eylül 2011,* TDK Yayınları, Ankara 2017, s. 263-273.

YILANCI, Adem, *Edirne'deki Osmanlı Dönemi Hamamları,* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne 2012.

YILDIRIM, Selahattin, "Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darulhadisi", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003,* Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2003, s. 681-723.

YILDIZ, Şenay Özgür, "Osmanlı Devri Edirne Camilerinden Ahşap Vaaz Kürsüsü Örnekleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* Cilt: 21, Sayı: 2, Ekim, 2012, s. 99-135.

YİĞİT, Ahmet, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası,* (Doktora Tezi), T.C İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla 1998.

İnternet Tabanlı Kaynakça

C. Sayger-A. Desarnod, "*Album d'un voyage fait en Turquie par ordre de sa Majeste L'Empereur Nicolas* 1 en 1928 et 1830/ Te Deum (thanksgiving service) for the signing of Edirne treaty at the plain of Edirne Palace.", *http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=115*, (28.09.2018).

Doğan Kuban, "Edirne'de Bazı İkinci Murat Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar",http://v3.arkitera.com/diyalog.php?action=displaySession&ID=52&aID=421 ,(29.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami/Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Sultan Yıldırım Bayezid Han Cami'nin Mihrabı/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Üç Şerefeli Cami'nin İç Kısmı/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Üç Şerefeli Cami'nin Şadırvan Avlusu/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Bayezid-i Veli Cami'nin Hünkâr Mahfili/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018)

Mustafa Cambaz, "Bayezid-i Veli Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Defterdar Mustafa Paşa Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Mustafa Cambaz, "Gazi Mihal Bey Cami/ Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi" *http://www.mustafacambaz.com* (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi'nin Gençliği ve Yaşlılığı, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi'nin Sultanla Görüşmesi, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi Fetih Ezanı Okurken, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi'nin Rüyası, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve İstanbul, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Bursa, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Kandiye Kalesi'nin Fethi, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

Şermin Ciddi, "Evliyâ Çelebi ve Mısır Seyahati, Evliyâ Çelebi Minyatür Koleksiyonu", *http://www.fineislamicarts.com*, (25.09.2018).

UNESCO Alan Yönetim Ofisi, "*Selimiye Cami Mimari Mekan Konsepti*", *http://www.dmselimiyecamii.com/index.php/tr/selimiye-camii-ve-kuelliyesi/camii/mimari-mekan-konsepti.html*, (27.09.2018).

"Coğrafi Yapı" *http://www.edirneozelidare.gov.tr/cografi-yapi-02-03-2013* (26.09.2018).

"*Defterdar Mustafa Paşa Camii*" https://archnet.org/sites/2790/publications/1503, (20.06.2018).

"*Diğer Mimar Sinan Eserleri/ Edirne Ali Paşa Çarşısı Plan ve Kesitleri*", http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler/Diger%20Mimar%20Sinan%2

0Eserleri/slides/Levha234_Edirne_Ali_Pasa_Carsisi_Plan_Ve_Kesitleri.html, (29.09.2018).

"*Dmitri İvanoviç Ermakov'un Edirne Fotoğraf Albümü/ Kum Kasrı ve Hamamı*", http://www.medeniyet.edu.tr/documents/basinyayin/Edirne_Sarayi_Atlas-45-tum-konu.pdf

"*Edirne Beylerbeyi Mosque*", http://placesmap.net/TR/Beylerneyi-Mosque-220345/, (28.09.2018).

"*Edirne Kültür Merkezi Ve Nikah Salonu Açılıyor*", http://www.avrupagazetecilik.com.tr/edirne-kultur-merkezi-ve-nikah-salonu-aciliyor.html, (28.09.2018).

"*Edirne'deki Makedonya Saat Kulesi Restore Edilecek*", https://www.tourmag.com.tr/edirnedeki-makedonya-saat-kulesi-restore-edilecek/ (29.09.2018).

"Edirne Selimiye Medreseleri/ Edirne Selimiye Arastası", http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler/Edirne%20Selimiye%20Medreseleri/slides/Levha111_Edirne_Selimiye_Arastasi.html, (29.09.2018).

"*Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı*", www.forumgerçek.com, (10.07.2018).

"*Fahreddin-i Acemi Hz.*" https://turbeler.org/turbe-detay-391 (28.09.2018).

"*Fahreddin Acemi (k.s.)*" http://www.evliyâlar.net/fahreddin-acemi-k-s/# (28.09.2018).

"*Hamamlar/ Sokullu Hamamı*", http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,85334/hamamlar.html, (29.09.2018).

"*Hamamlar/ Tahtakale Hamamı*", http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,85334/hamamlar.html, (29.09.2018).

"*İmaret Maddesi*", http://www.kamusiturki.com/, (28.09.2018).

"*İmarethane Maddesi*",

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bad32df4ddf03.34008792, (28.09.2018).

"Koruma Bölge Kurulunu Göreve Çağırıyoruz", http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/475650.aspx, (28.09.2018).

https://www.karamangundem.com/evliyâ-celebinin-karamandaki-el-yazisi-makale,371.html, (25.10.2018).

"*Osmanlı Padişahları*" http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/ (20.06.2018).

"*Pehlivanlar Şeyhi Seyyid Cemaleddin Efendi*", http://www.evliyâlar.net/pehlivanlar-seyhi-seyyid-cemaleddin-efendi/#, (28.09.2018)

"*Restore Edilen Vakıf Kültür Varlıkları/ Edirne Merkez Taşlık Camii*", https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/taşınmaz-vakıf-kültür-varlıkları/restore-edilen-vakıf-kültür-varlıkları (20.06.2018)

"*Selimiye Mosque and its Social Complex*" https://whc.unesco.org/en/list/1366 (27.09.2018)

"*Sultân II. Murâd*", https://osmanli.org.tr/sultan-ii-murad/ (28.09.2018)

"T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi", *https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi* (27.09.2018)

"*T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi'nin Odaları*", https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018)

"*T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Tıp Medresesi ve İç Avlusu*", https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018)

"*T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Dârüşşifâ'nın Birinci Bölümü*", https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi (27.09.2018)

"*T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi/ Dârüşşifâ'nın Üçüncü Bölümü*", https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/tip-medresesi, (27.09.2018)